



Lat Lat.
18 09 90



Presented to the Library
OF THE
University of Toronto.
BY

Rev. Wm. Dawson

March 25 1890



M. T U L L I I

C I C E R O N I S

O P E R A.

M. TULLII
CICERONIS
OPERA.

CUM INDICIBUS
ET VARIIS LECTIIONIBUS.

TOMUS PRIMUS,
QUO RHETORICA CONTINENTUR.

OXONI,
E TYPOGRAPHEO CLARENDONIANO.

M DCC LXXX III.

367

— 2573/1890 *lb*

P R Æ F A T I O.

IN hac Editione Olivetum in omnibus fere, interpunctione excepta, fideliter secuti sumus. Cum autem ejus Indices breves nimis atque arcti nobis visi fuerint, Ernesti copiosiores illis prætulimus; quos etiam plurimis in locis inter prelum corrigendum emendavimus. Varias quoque Lectiones ex multis MSS. industria Thomæ Hearnii, antiquarum rerum olim peritissimi, collatas ad finem cujusque Tomi adferimus, una cum aliis nonnullis, quas Bibliothecæ publicæ aut privatæ Oxonienses suppeditabant. Ex his multæ fortasse inutiles ac vix ullius pretii possunt judicari. Inter varias autem hominum de hac re sententias abundare quam

deficere maluimus. Juvat enim perspicere quid sit ex fide Codicum in quolibet Auctore, et quid e conjectura tantum Editorum procefferit, quæ quidem sæpenumero felix atque fausta, nonnunquam tamen locum pejorem potius quam emendatiorem reddit.

Catalogus Operum Ciceronis, quæ in his Voluminibus continentur.

T O M. I.

De Inventiõne Rhetorica Libri duo	p. 23
De Oratore Libri tres	131
Brutus, five de Claris Oratoribus	336
Orator	420
Topica	483
Oratoriæ Partitiones, Dialogus	507
De Optimo Genere Oratorum	540

T O M. II.

Lucullus, five Academicorum Liber quartus	p. 1
Academicorum Liber primus	62
De Finibus Bonorum et Malorum Libri quinque	77
Tusculanarum Quæstionum Libri quinque	233
De Natura Deorum Libri tres	397

T O M. III.

De Divinatiõne Libri duo	p. 3
De Fato	99
De Legibus Libri tres	113
De Officiis Libri tres	176
Cato Major, five de Senectute Dialogus	294
Lælius, five de Amicitia Dialogus	323
Paradoxa	355
Philosophicorum Fragmenta	371
Somnium Scipionis	390
Timæus, five de Univerfitate	412

T O M. IV.

Oratio pro Publio Quinto	p. 25
----- Sex. Roscio Amerino	54
----- Q. Roscio Comædo	97
----- in Q. Cæciliam, Divinatio	113
----- in C. Verrem Act. I.	132
----- II. Lib. I. de Prætura Urbana	149
----- II. de Jurisdictione Siciliensi	202
----- III. de Frumento	267
----- IV. de Signis	353
----- V. de Suppliciis	413
----- pro M. Fonteio	479
----- pro A. Cæcina	493

T O M. V.

Oratio pro Lege Manilia	p. 1
----- A. Cluentio Avito	25
----- de Lege Agraria I.	98
----- II.	107
----- III.	144
----- pro C. Rabirio	149
----- in L. Catilinam I.	161
----- II.	173
----- III.	185
----- IV.	197
----- pro L. Muræna	208
----- L. Flacco	245
----- P. Sylla	283
----- A. Licinio Archia	315
----- post Reditum I.	327
----- II.	337
----- pro Domo sua	353

Oratio de Haruspicum Responsis	406
—— pro Cn. Plancio	433

T O M. VI.

Oratio Pro P. Sextio	p. I
—— in Vatinius	61
—— pro M. Cælio	77
—— de Provinciis Consularibus	107
—— pro L. Cornelio Balbo	126
—— in L. Calpurnium Pisonem	151
—— pro T. Annio Milone	189
—— C. Rabirio Postumo	226
—— M. Marcello	241
—— Q. Ligario	251
—— Rege Dejotaro	263
3 — in M. Antonium Philippica I.	277
4 ————— II.	290
5 ————— III.	330
29 ————— IV.	345
————— V.	351
————— VI.	370
————— VII.	377
————— VIII.	386
————— IX.	397
————— X.	404
————— XI.	414
————— XII.	429
————— XIII.	441
————— XIV.	460
Orationum Fragmenta	473

T O M. VII.

Epistolarum ad Familiares Libri XVI.	p. I.
--------------------------------------	-------

T O M. VIII.

Epistolarum ad Atticum Libri XVI. p. 1

T O M. IX.

Epistolarum ad Quintum Fratrem Libri III. p. 1
Epistolæ ad Brutum 70
Epistolarum Fragmenta 106
Poematum Fragmenta 114
Fragmenta Librorum incertorum 143

A D J I C I U N T U R.

Rhetoricorum ad C. Herennium Libri IV. 149
Q. Cicero de Petitione Consulatus 226
Ciceronis Historia per Fabricium 237
Jacotius de Doctrina Philosophorum 375

Explicatio notarum compendiariorum.

- A. Codex MS. Rhetoricorum ad Herennium, inter Codd. Laudinos in Bibliotheca Bodlei. E. 5. recens et chartaceus, hic illic autem folium membranaceum inferitur.
- B. Codex MS. vetustus, in membranis, Topica ad Trebatium et de Inventione Rhetoricæ libros duos continens, inter MSS. Laud. F. 106.
- C. Codex MS. Chartaceus, anno 1450. pulchra manu scriptus, inter Codd. Laudinos, H. 58. Orationes aliquot continens. viz. (1) Orat. pro P. Quintio. (2) Pro Sex. Roscio Amerino. (3) in Vatinius. (4) Pro P. Sextio. (5) Pro L. Murena. (6) Pro L. Flacco. (7) Pro A. Cæcina. (8) Pro M. Coelio. (9) Pro Domo sua ad Pontifices. (10) In L. Pisonem. (11) De Haruspicum Responsis. (12) De Provinciis consularibus. (13) De lege Agraria contra Rullum, Oratio prima. (14) De lege Agraria contra Rullum Oratio 2^{da}. (15) De lege Agraria contra Rullum orat. 3^{ia}. (16) Pro C. Rabirio Perduellionis reo. (17) pro Roscio Comædo. (18) Pro lege Manilia, seu de imperatore Pompeio deligendo. (19) Pro se antequam iret in Exilium. (20) Oratio post reditum suum. (21) Post reditum in Senatu, oratio. (22) Pro M. Marcello. (23) Pro Q. Ligario. (24) Pro Rege Dejotaro. (25) Pro A. Cluentio. (26) Pro T. Annio Milone. (27) Pro P. Sulla. (28) Pro Archia Poëta. (29) Pro Cn. Plancio. (30) Sallustii ut vulgo fertur in Ciceronem. (31) Ciceronis Inyectiva in Sallustium. (32) In L. Catilinam Orat. 1^{ma}. (33) 2^{da}. (34) 3^{ia}. (35) 4^{ta}.
- D. Tusulanæ Quæstiones, MS. pulcherrime scriptus, MS. Bodl. 576.
- E. Cod. MS. super Art. A. 2. in B'bl. Bodl. continens De Officiis lib. 3. De Senectute — de Amicitia — de Paradoxis — de Somnio Scip. — Tusc. Quæst. de Finib. libros V. de Acad. Quæst. librum 1. de Naturâ Deor. libros 3. de Divinatione lib. 2. de Fato lib. De legib. libb. 3. Timæum aut de Mundo. Codex in membranis in folio, pulcherrime scriptus. Ad initium ab ead. manu, istud Volumen scriptum et compositum fuit Opera Vespasiani Librarii Florentini. In civitate Florentiæ de Anno 1459.

- F. Cod. MS. membranaceus, Laud. B. 61. Epist. quasdam ad Familias complectens. Ad calcem, *Finito libro M^o. CCCC^o.LV. die vigesimo nono Mensis Aprilis hora tertia et media noctis* DEO GRATIAS AMEN.
- G. Cod. MS. Laud. [F. 3.] membr. continens Rhet. ad Herennium bene scriptus.
- H. Codex MS. K. Digbæi, in membranis pulcherrime scriptus. Num. 231. Continet autem Orationes plurimas, viz. (1) Pro S. Roscio Amerino. (2) Pro P. Quintio. (3) Pro A. Cæcina. (4) Pro C. Rabirio Postumo. (5) Pro Archia Poëta. (6) Pro C. Cornelio Balbo. (7) Pro lege Manilia. (8) In Catilinam 1^{ma}. (9) 2^{da}. (10) 3^{ta}. (11) 4^{ta}. (12) de lege Agraria contra P. Rullum. 1^{ma}. (13) 2^{da}. (14) Pro Murena. (15) ad populum et Equites antequam exiret in exilium. (16) ad Quirites post reditum suum. (17) In Senatu post reditum. (18) Pro domo sua ad Pontifices. (19) in L. Pisonem. (20) de Aruspicum Responfis. (21) de Provinciis consularibus. (22) pro T. Milone. (23) Pro L. Flacco. (24) Sallustii in Tullium. (25) Tullii Responfio. (26) Pro P. Sulla. (27) Pro M. Coelio. (28) In Vatinius. (29) Pro M. Marcello. (30) Pro Q. Ligario. (31) Pro Dejotaro. (32) Pro M. Fonteio.
- I. Cod. MS. inter MSS. Digbæi. (num. 80.) continet de Senectute et de amicitia libros, ut et Paradoxa, liber nitidus.
- K. Cod. vetustus, membr. ante annos ut opinor D. in quo Fragmentum de Somnio Scipionis. MS. Bodl. 232.
- L. Cod. membr. MS. Bodl. 505. libb. de inventione Rhetorica. et Rhetorica ad Herennium. continens.
- M. Codex vetustus membran. de Rhetorica Inventione libros duos comprehendens, inter Codd. Reverendiff. Barlovii in Bibl. Bodl. num. 40. liber nitidus.
- N. Codex vetustus in membranis Collegii Mertonensis. [Q. 6. 2. Art.] Complectitur libros III. de Officiis—de Paupertate—de Senectute. et de Paradoxis.

- O. Codex alter vetustus membranaceus in Bibliotheca Collegii Mertonensis, continens, De Officiis libros III, Epitaphia Ciceronis, De Natura Deorum lib. 3^o, maximam partem 1^{mi} libri De Divinatione, Philippicarum Orationum primas 3^{as} cum parte 4^{ta}. [vel, ut hic numerantur, Philippicorum lib. 4. cum parte 5^{ta}] Q. 3. 13. Art.
- P. Codex membranaceus (non adeo antiquus) in Collegio Lincolnienſi continens Epistolas ad Fam. nitidissime scriptus, in 4^{to}.
- Q. Codex membran. ejusdem seculi, in Bibl. Collegii Linc. Epistolas ad Atticum complectens nitidissime scriptus. in Quarto. Ad initium continet Epistolam ad Brutum, Epistolam ad Quintum fratrem, et Epistolam ad Octavium, quæ est incerti auctoris.
- R. Codex recens chartaceus in Bibl. Coll. Linc. Rhetoricam ad Herennium, et orationem pro Sex. Roscio Amerino 11^{da}. continens. fol.
- S. Volumèn in fol. plures Orationes continens, in Bibl. Lincolnienſis Coll. in membranis nitide scriptus. (numerus 13 in Collegio.)
- T. Volumen chartaceum eleganter scriptum, plurimas Orationes continens in bibliotheca Coll. Linc. (numerus 14. in Collegio.)
- U. Volumen in membranis, et majoris formæ, complectens Quæst. Tusc. &c. Extat autem in Bibliotheca Collegii Lincolnienſis, et scriptum fuit anno 1420.
- W. Codex Membranaceus, qui annos ccc superat, libros duos de Inventione Rhetorica continens. mecum autem communicavit Thomas Rawlinſon e medio Templo, Londini, Armiger.
- X. Codex membranaceus ante annos cccc. scriptus, fragmentum Somnii Scipionis continens. In Bibliotheca Bodl. inter Codd. Seldeni supra rud. 26.
- Y. Codex membranaceus ante annos ccccl. ni fallor (vel forſan ante annos D.) scriptus in quo ſomnium Scipionis in 4^{to}. In Coll. Lincolnienſi, E. 47. 1.
- Z. Cod. MS. in Bibl. Johannis Bapt. Oxon. de Oratore libros continens.
- z. Cod. MS. libros de oratore cont. in Bibl. Bodl. Qu. E. N. 81.
- β. Cod. MS. Coll. Balliolenſis. libros de oratore continens.
- γ. Cod. MS. Coll. Magdalenenſis. Oxon. libros de oratore continens.
- δ. Cod. MS. Coll. Novi libros de oratore continens.
- ε. Cod. MS. Thomæ Wagſtaffe, libros de oratore continens.

Codices MSS. Ciceronis.

R A W L I N S O N.

- ζ R. 3. *Somnium Scipionis*, sine titulo. Codex membran. 8°. nitide scriptus, annorum autem vix CCC. Ad finem versus quidam, quorum primi sunt

“ Tullius Hesperios cupiens componere mores

“ Edidit hos libros appellans officiorum” &c.

Sequuntur quatuor ejusdem argumenti; deinde duodecim in Ciceronem Epitaphia sive Epigrammata, quorum unumquodque tribus constat distichis. Versus non inelegantes.

- η R. 4. Codex membran. eleganter scriptus continens libros *De Amicitia*, *De Senectute*, et *Paradoxa*. *Paradoxa* autem non distinguuntur numeris, et defunt ubique theses Græcæ, id quod notatur etiam inter lectiones variantes. Sit forsitan annorum CCC. Folia habet 73. 4°. quorum postrema tria tenet tractatus quidam de libris Tullii philosophicis, sine titulo.

- θ R. 5. Codex membran. 8°. *De Invent. Rhet.* nitidus, accuratus, atque antiquus. Annorum quippe videtur saltem DC. Olim autem fuerant alia quædam eodem hocce in volumine; primum enim fol. notatur 57. postremum 106. Defunt jam pauca quædam *Libri secundi*: ultima verba “ laus honesta.”

1 R. 6. Codex accuratus ante annos D. fortassè scriptus 4^o, continens libros 5. Tuscul. Disputat. Græce, uti videtur, nescivit librarius; namque istius linguæ quæ occurrunt verba Romanis characteribus et plerumque mendose scribuntur; sæpe etiam defunt. Notandum insuper disputantium nomina per libros 4. priores esse "Brutus" et "Tullius," illud ubi in libro impresso "Auditor," hoc ubi "Marcus" legitur, nisi aliter notetur inter lectiones variantes. Libro quinto apparent tantum literæ "A." et "T." Folia continet 120. quorum octo, hic illic sparfa, membranacea sunt, reliqua chartacea.

2 R. 7. Codex membran. 4^o. nitide sed parum accurate scriptus, plurimisque annotatiunculis fere nusquam non deformatus. Continet Libros De Invent. Rhet. De Amicitia; et, quos non contuli, Rhetor. ad Herenn. libros 4^o. Secunda pag. primi folii scribuntur hæc, eadem forsân in manu qua et ipse codex,

"In hoc volumine continentur *hec opera Tullii.*" Tria ultima verba ab alia manu.

"Rethorica vetus *libri duo*" eadem ista manu.

"De Amicitia *liber unus,*" eadem manu.

"Rethorica nova."

Hæc etiam, quæ rasit aliquis, præcipue voces primam et quartam, ut oculorum aciem pene fugiant,

"*Noveritis* quod volumen *istud* Florentia Anno Domini 1440 die xx Maii a Francisco librario *ducis*" deinde vox una et altera, quas ne conjectura quidem assequor. Denique hæc,

"GASPARIS. ZACCHII. VOLATER
RANI. EPISCOPI. AVXIMI."

- λ R. 28. Ciceronis de Off. Lib. I. et secundi pars. Definit his verbis (p. 230. l. 18.) "Quibus rebus exulta hominum "vita." Codex membran. 4°. scriptus forsan ante annos DL.
- μ R. 73. Cicer. de Off. Lib. tres. Defunt quædam libri tertii; definit (p. 283. l. 4.) "sitne boni viri." Codex membran. 12°. accurate scriptus, atque annorum fortasse DC. Recentior manus verba nonnulla Anglice reddidit, v. gr. "admirantur prayffe," "efferrunt anawns," "maledicos yll of tongys," "fraudentos fowtyll," "quasi virgula divina as by grafs of gode."
- * R. 144. Codex chartaceus fol. non nimis diligenter scriptus ante annos paulo plus CCC. Continet orationes 5 scil. Pro Marcello, Pro Dejotaro, Pro Lege Manilia, Pro Milone, et Pro Cn. Plancio, hujus autem postremæ pauca defunt.
- ς R. 145. Codex membran. fol. nitide atque accurate scriptus ante annos circiter CCCL. Continet orationes 12. scil. Pro Lege Manilia, Pro Marcello, Pro Dejotaro, Pro Ligario, *De Exilio* (non in hac editione impressa, ideo non contuli) De Congratulatione, Pro Archia, Pro Sylla, Pro Milone, Pro Plancio, Pro Flacco, et Pro Quintio.
- ν Un. Codex membran. Collegii Universitatis, De Amicitia nitide scriptus. Folia habet 18 4^{to}; annos, opinor, DC. Ad oram et inter lineas multæ sunt notulæ, eadem, ut videtur, manu exaratæ. In catal. Bodl. 138.
1524. in Cat. Bodl. Codex membr. fol. Coll. C. C. unius orationis partem exiguam continet. Non contuli.

- ^{ms} C. Codices duo membran. 4°. Coll. Corp. Christi, alter, Libros 5. de Finibus continens, parum accuratus et parum antiquus; scriptus scil. anno 1472. In Catal. Bodl. 1559.
- C. Alter continens Libros 5 Tuscul. Quæstion. Scriptus fuit eadem ni fallar manu, qua prior ille de Finibus. In Catal. Bodl. 1560.
1686. in Cat. Bodl. Codex chart. 4°. ejusd. Coll. continens Rhet. ad Herenn. scriptus pessima manu anno 1476. Non contuli.
- Æn. Codex membran. 4°. Collegii Ænei Nasi, continens Libros de Officiis, De Amicitia, et De Senectute. Eleganti manu atque accurate scribitur; annorum, opinor, supra D. Dividitur in capita, quorum nonnullis præmittuntur tituli, literis rubris ab eadem manu scripti. Ad oram subinde et inter lineas sunt glossæ quædam ipso codice non ita multo recentiores. Desunt in principio duo folia; prima verba (p. 179. l. 22.) “de comparatione eorum differendum.” Deest etiam primum fol. de Amicitia; incipit (p. 324. l. 23.) “senectute, sic hoc libro.” Unum quoque ad finem abest folium, in quo postrema De Amicitia et prima De Senectute scripta fuerant, quorum jam iste desinit (p. 354. l. 3.) “Sed quoniam.” Alter incipit (p. 294. l. 10.) “humanitatem et prudentiam.” Ad finem Officiorum sunt versus 27; quorum primi octo in Ciceronem ejusque opera sunt, reliqui autem sententiæ morales. In Catal. Bodl. 1458.
- π Mert. Codex Coll. Mertonensis, membran. 12°. in Catal. Bodl. 507. Excerptio est libri de Amicitia, ipsa Ciceronis verba exhibens, omisissis exemplis aliisque, quæ minus ad arguementi vim pertinere visa sunt. Annos habet circiter CCCCL.

- ρ Mert. Codex alter membran. folio, ejusdem Collegii, in Catal. Bodl. 776. Continet Topica Ciceronis cum Commentario Boethii, scripta, ut videtur, ante annos DC. Definunt verba Ciceronis (p. 500. l. 7.) hoc modo “ auctoritas “ quæritur. *Uſque* genus quod refutare interdum veritas vix “ poteſt. Hujus etiam eſt generis fama vulgi, quoddam “ multitudinis teſtimonium.” (501. l. 5.) Omnia ſcil. quæ interſunt deſcribi debuiffent, id quod patet etiam ex Commentario. Quæ autem hic deſunt ſupplet Fragmentum Topicorum in eodem volumine, cujus prima verba “ Perſona autem” &c, p. 500. l. 5.
- σ Mag. Codex membran. 4°. Collegii B. Mar. Magdalen. in Catal. Bodl. 2161. Continet libros “ De Amicitia, De Senectute, Paradoxa,” et “ Tuſculanarum queſtionum libros quinque.” In primo Tuſc. Quæſt. libro qui diſputant diſtinguuntur literis “ M.” et “ D.” in reliquis nullæ ſunt ejuſmodi literæ. Scribitur autem nitide fatiſque diligenter; ſed Paradoxa ex mendoſo exemplari deſcripta videntur, nec a ſe invicem diſtinguuntur. Annorum denique eſt circiter D, eademque opinor manu ſcriptus ac codex 2259 libros de Officiis continens, quem alii antea contulerunt.
- τ 2203. in Catal. Bodl. Codex alter eſt ejusdem Collegii chartaceus, De Divinatione, et pars libri De Fato; verba ultima (p. 111. l. 5.) “ quid ſit ſene [ſic] quo aliquid.” Recens eſt, annorum ſcil. vix CCC, et mendoſus admodum; ideo non contuli. Sciat tamen lector quod in Libro de Fato (p. 100. l. 24.) ſic legitur “ ut ea *longe* [ſic] ut dixiſti, “ proinde ordiri confiſdamus. Quorum in aliis ut in ann. “ [ſic, vel *ann.*] patre poeta.”
- υ Mag. Codex alter membran. fol. ejusdem Coll. Magd. in Catal. Bodl. 2224. Continet Epitolas ad Familiares; expe-

ditæ sunt anno 1428. fatis eleganter, neque ut plurimum inaccurate. Sciendum vero *aliorum* Epistolas Ciceroni dætas ubique fere plura continere menda quam ipsius *Ciceronis* ad amicos. Nonnullæ Epistolæ plus semel occurrunt, atque illæ quidem adeo inter se discrepantes, ut eodem se habuisse modo in exemplari unde descriptæ fuerint, statim pateat. Videbis Lib. xii. Ep. xxix; ubi Variantes sunt utriusque loci aliquammultæ, nec tamen vel semel inter se prorsus consentiunt. Denique hoc in libro ubique “*tum* hoc, *tum* illud,” nusquam vero, saltem rarissime, “*cum* hoc, *tum* illud,” legitur; id quod inter Variantes haud notavi, semel hic monuisse contentus.

Φ N. Codex membran. folio minoris formæ Coll. Nov. in Cat. Bodl. 1216. Orationes 14 Philippicas continet, diligenter scriptas, et ante annos, uti videtur, saltem DC.

χI,3N. Codex membran. fol. Coll. Nov. in Catal. Bodl. 1213. Continet orationes 37. quarum duæ (scil. pro Dejotaro et in Catilin. 2.) bis leguntur. Prior locus designatur χ I alter χ 3; et cum eandem uterque lectionem exhibet, χ 1, 3. Nitide scribitur, atque, ut plurimum, fatis diligenter; sed in Orat. pro Cl. Avito semper legitur “Cl. Habito;” et in 2^a. de Lege Agraria, pro “Quirites” ubique fere legitur “Quare.” Tres istæ, quarum tituli sequantur, cum in hac editione non impressæ, ideo nec collatæ sunt:

“C. Crispi Sallustii oratio in M. T. Ciceronem incipit feliciter.”

“M. Tullii Ciceronis oratio in C. Crispi Sallustium incipit feliciter.”

“M. T. Ciceronis oratio pridie quam iret in exilium incipit.” Annorum circiter CCC.

22 N. Codex alter chart. fol. ejusdem Coll. in Cat. Bodl. 1217. continens Libros 5. de Finibus, et Lib. 5. Tuscul. Disput. Scribitur accurate; annorum fortasse CCCL. In 2^{do}. Libro Tuscul. Disput. deest unum folium. p. 277. l. 3. "illa facul"tas, usque ad p. 279. l. 35. non "nullos."

1266. in Cat. Bodl. Codex alter est ejusdem Coll. chart. fol. Continet orationes 23; quæ tamen, cum mendosus admodum codex deprehensus fuerit nec annos CCC. habere videretur, non sunt collata. In eodem volumine sequitur "Antonii " Lusci Vincentini. Secretarii. Illustrissimi ducis Medio-
" lani ad suum fratrem atque carissimum. Ascolfinum
" [nescio an recte sive scribitur sive legitur] de Marmoni-
" bus Secretarium. Magnifici francisci. De Barbarariis.
" Inquisitio artis in orationibus Ciceronis." Nec non " Si-
" nonoma Marci Tullii Ciceronis." Et " Differentiæ Si-
" nonomorum."

ψ I B. Codex MS. in Bibliotheca Collegii Balliolensis Oxoniæ ex quinque constat voluminibus in folio et continet multo majorem partem Ciceronis operum cum quibusdam quæ supposita habentur. Hicce Codex est membranaceus, pulcherrime descriptus, et plurium scriptorum manus exhibet, quarum omnes lectu sunt facillimæ. Non autem omnino injuriâ vacat. Nam in paucis locis paginæ totæ desiderantur, et complures turpiter mutilatæ sunt, literis initialibus operum aliquorum inauratis, cum marginibus earum splendidis, excisis. Volumen primum continet Orationes. pro Milone: cujus principium deest. pro lege Manilia. pro M. Marcello. pro Rege Dejotaro. pro Archia. post reditum ad Quirites. pro Q. Ligario. pro Cn. Plancio. post reditum in Senatu. pro se ad equites Romanos ne eat in exilium. pro Sexto Roscio Amerino. pro A. Cluentio. pro Publ. Sylla. pro L. Murena. In Vatinius. pro M. Cælio. pro L. Cornelio Balbo. pro Publio Sextio. pro domo sua ad

Pontifices. Orationem post reditum ad Quirites denuo exaratam. De Haruspicum responsis. De provinciis consularibus. Sallustii in Ciceronem. Ciceronis in Sallustum. in Catilinam orat. 4. Pro C. Rabirio Postumo. pro C. Rabirio perduellionis reo. Pro Q. Roscio Comædo. Pro Aulo Cæcina. De Lege Agraria Orat. 2. Tertia deest.

Hoc Volumen voces quamplurimas, sententias et nonnunquam etiam paginarum majores partes, quæ in textu omiffæ fuerunt, in marginibus supplet: quin et lectiones varias exhibet; ubi alia in textu alia in margine reperitur. Denique ubi textûs pars aliqua deest, Codex Balliolensis, spatium vacuum linquendo, quanta sit, definire videtur, et simul Codicis cujusdam auctoritatem allegat (si modo unus sit Codex, non plures) quem nunc "antiquum" nunc "antiquissimum" aut, vetustissimum, appellat: nusquam vero titulum ejus indicat. Exempli gratiâ. In Oratione pro Sexto Roscio Amerino. Pag^{nâ}. 90^{mâ}. post voces "accusare se dixit Erucius," quædam deficiunt. In codice MS^o. spatium vacuum invenitur sex ferè lineis æquale: et in Margine adscriptum est, "Deficit. tantundem et longè plus etiam in Codice antiquissimo deficiebat." Iterum in principio Orat. primæ de Lege Agraria quædam defunt. In Margine Codicis MS^o. legitur, "Hic deficiunt duæ cartæ quæ faciunt principium hujus Orationis quod non reperitur in exemplari vetustissimo." Item ad principium Orationis pro Roscio Comædo in Margine scriptum invenitur. "In exemplari defunt duo folia."

Vol. Secundum continet orationes Philippicas quatuordecim. Orationes in C. Verrem septem, quarum prima est ea quæ vocatur Divinatio in Q. Cæcilium. Hujus etiam Voluminis principium deest.

Volumen Tertium continet Epistolas ad Familiares. ad Atticum. Ad Q. Fratrem. Ad Brutum. In hoc Volumine reperitur epistola ad Octavianum, quæ alias vocatur Oratio, et in orationibus suppositis numeratur. Hujus prima sunt Verba. Si per tuas legiones mihi licitum fuisset, &c.

Volumen Quartum continet tres libros de Officiis. De Amicitia librum. De Senectute. Paradoxa. Tusculanarum Disputationum quinque libros. De Naturâ Deorum tres libros. De Divinatione duos. De Fato Fragmentum. De Legibus tres libros. Academicorum Librum primum, qui incipit. In Cumano nuper &c. Lucullum. Timæum. Somnium Scipionis. De Finibus bonorum et malorum quinque libros. Deest hujus Voluminis principium.

Volumen quintum continet Libros duos de inventione Rhetoricâ. Rhetoricorum ad Herennium libros sex, qui in libris impressis quatuor tantum faciunt. De Oratore tres libros. De Cl. Oratoribus librum. Orator qui dicitur, librum. Oratorias Partitiones. Topica: cujus operis pars postrema interiit. Synonyma: sive opus constans ex vocibus synonymis, alterâ infra alteram, scriptis. Quatuor Volumina posteriora, pauca tantum, in margine scripta, continent, et ea sunt quæ in textu fuerant omissa. Secundum et Quintum Volumen exhibent nomen Scriptoris, et annum quo scripta sunt.

Vol. Secundum anno Domini Milleffimo quadringentesimo quadagesimo septimo transcriptum est a Gherardo Cerasio Cive et Notario Florentino. Quintum anno Dom. mill^{mo}. quadringentesimo quadagesimo quinto Florentiæ transcriptum est, ab Antonio Marii filio Cive et Notario.

Defunt huic MS^o. opera quæ sequuntur. De optimo genere Oratorum liber. Topicorum pars, Fragmentorum

- Philosophicorum pars. Oratio pro P. Quintio. Pro M. Fonteio. Oratio tertia de Lege Agraria. Pro L. Flacco. In L. Calpurnium Pisonem, Orationum fragmenta. Epistolæ ad Brutum a Germanis repertæ et editæ. Epistolarum et Poematum fragmenta. De Petitione Consulatus liber.
- B. Codex alter ejusdem Collegii chart. fol. in Catal. Bodl. 391. Oratio pro Archia Poeta, annorum paulo plus CCC.
- B. Codex alter ejusdem Coll. membran. folio. Libros continet De Seneſtute, De Amicitia, et Paradoxa. Nitide scriptus, anno 1450. per T. Werkent; et vel librarius iste vel illuminator libri Anglus fuisse videtur; nam inter illuminationes primæ paginæ sæpius dicitur "Abide and Have." In Catal. Bodl. est 406.
- ψ 2 B. Codex alter ejusdem Coll. chart. fol. in Cat. Bodl. 420. Continet Libros 5. Tuscul. Disput. nisi quod ad finem libri quinti pauca defunt; ultima verba "Metrodorus ut Plato." p. 392. l. 22. Annorum videtur paulo plus CCC. Absunt ubique disputantium nomina.
2032. in Cat. Bodl. Codex Coll. Jesu non est Ciceronis Liber De Amicitia, ipse licet codex titulum istum præ se fert, sed excerpta in eam rem ex diversis auctoribus, ex Cicerone, ex S. Scripturis &c. Unum circiter fol.

- ω 1, 2 Duo Codices membranacei 4^{to}. qui in Bibliothecâ Ecclesiæ Cathedralis et Metropolitanæ S. Petri apud Eboracum ita designantur MS. Sub. xv. B. 21. (ω 1) MS. Sub. xvii. C. 8. (ω 2) In utroque extant libri de Inventione et ad Herennium. Posterior eorum, qui et plures melioris notæ lectiones habet, nitidissimo caractere scribitur; literis alter crassioribus, et magis quadratis. Nihil in ipsis Codicibus reperitur, quod vel ætatem eorum, vel scriptorem fatis aperte prodat.

Versus quidam scripti ad finem Cod. MS. RAWLINS. 3.
in quo continetur Somnium Scipionis. Codex perg. 8°. annorum fortassè CCC.

TULLIUS Hesperios cupiens componere mores
Edidit hos libros appellans officiorum
Quo solo ferus est furor extinctus Catiline
Consilio superum custos directus ad urbem
Lux orbis patriæque salus mens tota senatus
Hic plus sole micat cruciatus propter honestum
¶ Hic iacet arpinas manibus tumulatus amici
Qui fuit orator summus et eximius
Quem nece crudeli mastravit civis et hostis
Nil agis antoni scripta deferta iacent
Vulnere nempe tuo Ciceronem interficis at te
Tullius eternis vulneribus lacerat
¶ Corpus in hoc tumulo magni Ciceronis humatum
Contegitur, claro qui fuit ingenio
Quique malis gravis hostis erat tutorque bonorum
Quo pene indigna consule roma fuit
Sed vigili cura dejectis hostibus urbe
Supplittioque datis prestilit incolumem
¶ Unicus orator lumenque decusque senatus
Servator patrie conditor eloquii
Eius ab ingenio tandem illustrata perenni
Lumine preclaro lingua Latina viget
Accidit indigne manibus laceratus iniquis
Tullius hoc tumulo subditus exiguo
¶ Quicumque in libris nomen Ciceronis adoras
Aspice quo iaceat conditus ille loco
Ille vel orator vel civis maximus idem
Clarus erat facie clarior eloquio
Ac ne quid fortuna viro nocuisse putetur
Vivus in eternum docta per ora volat
¶ Marcus eram Cicero toto notissimus orbe
Cuius reliquias occulit urna brevis
Dextera me patrie nuper civilis ademit
Eripui patriam qui prius exitio
Si quis in hoc faxo Marci legis advena nomen
Non dedigneris dicere Marce vale

- ¶ Tullius arpinas ex ordine natus equestri
 Sed virtute sua consul in urbe fuit
 Quem Catilina malus coniuratique nocentes
 Senferunt vigilem civibus esse suis
 Hunc tamen o pietas tres occidere tiranni
 At lamia ille pio supposuit tumulo
- ¶ Qui tenet eloquii fastigia summa latini
 Qui consul patriam cedibus eripuit
 Quique trium ceno vitam dedit esse virorum
 Tullius en hac est ipse sepultus humo
 Si brevitatis vite pensatur laude perenni
 Quem mors eripuit gloria restituit
- ¶ Tullius hic situs est venerabile nomen in evum
 Clarus honore simul clarus et ingenio
 Quem cesum neci crudeliter arma dederunt
 Qui patrie vindex ille fidelis erat.
 Sed nihil infandum (l. infandus) perfecit cede tyrannus
 Ingenium vivit corpus inane perit
- ¶ Romani princeps populi decus ordinis ampli
 Maximus orator civis et egregius.
 Coniuratorum vindex hostisque malorum
 Proscriptus periit a tribus ille viris
 Qui cesus graviter qui detruncatus acerbe
 Hoc lamie debet qui (f. quod) iacet in tumulo
- ¶ Doctrinae antistes rerum mirabilis auctor
 Tullius existens nobilis ex humili.
 Cui dedit excellens ars oratoria nomen
 Virtute ingenii venit in astra sui
 Sed fortuna nocens miserando funere raptum
 Carpsit et hoc voluit membra iacere solo
- ¶ Eloquii princeps magnis memorabilis actis
 Tullius indigne cede peremptus obit
 Sed terre omnipotens implevit nomine claro
 Indignum ceto corpore morte caret
 Vivit et ingenti pollet cum laude per orbem
 Cuius in hoc tumulo membra sepulta iacent
- ¶ Inclitus hic Cicero est lamie pietate sepultus
 Quem fortuna neci tradidit immerite
 Maximus eloquio civis bonus urbis amator
 Perniciesque malis profugiumque bonis
 Qui sexaginta completis ac tribus annis
 Servitiopressam destituit patriam.
- ¶ Finis * Finis Deo gratias. *

M. TULLII
CICERONIS

DE

INVENTIONE RHETORICA

LIBER PRIMUS.

I. SÆPE et multum hoc mecum cogitavi, bonine, an mali plus attulerit hominibus et civitatibus copia dicendi, ac summum eloquentiæ studium. Nam cum et nostræ reipublicæ detrimenta considero, et maximarum civitatum veteres animo calamitates colligo, non minimam video per disertissimos homines invectam esse partem incommodorum. Cum autem res ab nostra memoria, propter vetustatem, remotas ex literarum monumentis repetere instituo: multas urbes constitutas, plurima bella restincta, firmissimas societates, sanctissimas amicitias intelligo tum animi ratione, tum facilius eloquentia comparatas. Ac me quidem diu cogitantem, ratio ipsa in hanc potissimum sententiam ducit, ut existimem, sapientiam sine eloquentia parum prodesse civitatibus, eloquentiam vero sine sapientia nimium obesse plerumque, prodesse nunquam. Quare si quis, omniis rectissimis atque honestissimis studiis rationis et officii, consumit omnem operam in exercitatione dicendi, is inutilis sibi, perniciosus patriæ civis alitur: qui vero ita sese armat

eloquentia, ut non oppugnare commoda patriæ, sed pro his pugnare possit, is mihi vir et suis, et publicis rationibus utilissimus, atque amicissimus civis fore videtur.

Ac si volumus hujus rei, quæ vocatur eloquentia, sive artis, sive studii, sive exercitationis cujusdam, sive facultatis a natura perfectæ considerare principium; reperiemus id ex honestissimis causis natum, atque optimis rationibus perfectum.

II. Nam fuit quoddam tempus, cum in agris homines passim bestiarum more vagabantur, et sibi victu ferino vitam propagabant; nec ratione animi quidquam, sed pleraque viribus corporis administrabant. Nondum divinæ religionis, non humani officii ratio colebatur: nemo nuptias viderat legitimas: non certos quisquam inspexerat liberos: non jus æquabile quid utilitatis haberet, acceperat. Ita propter errorem, atque inscitiam, cæca ac temeraria dominatrix animi cupiditas, ad se explendam viribus corporis abutebatur, perniciosissimis satellitibus. Quo tempore quidam, magnus videlicet vir et sapiens, cognovit, quæ materia esset, et quanta ad maximas res opportunitas animis ineffet hominum, si quis eam posset elicere, et præcipiendo meliorem reddere: qui dispersos homines in agris, et in tectis silvestribus abditos, ratione quadam compulit unum in locum, et congregavit, et eos in unamquamque rem inducens utilem atque honestam, primo propter insolentiam reclamantes, deinde propter rationem, atque orationem studiosius audientes, ex feris et immanibus, mites reddidit et mansuetos.

Ac mihi quidem videtur hoc nec tacita, nec inops dicendi sapientia perficere potuisse, ut homines a consuetudine subito converteret, et ad diversas vitæ rationes traduceret. Age vero, urbibus constitutis, ut fidem colere, et justitiam retinere discerent, et aliis parere sua voluntate consuescerent, ac non modo labores excipiendos communis commodi causa, sed etiam vitam amittendam existimarent: qui tandem fieri potuit, nisi homines ea, quæ ratione invenissent, eloquentia persuadere potuissent? Profecto nemo, nisi gravi ac suavi commotus oratione, cum viribus plurimum posset, ad jus voluisset sine vi descendere: ut inter quos

posset excellere, cum iis se pateretur æquari, et sua voluntate a jucundissima consuetudine recederet, quæ præsertim jam naturæ vim obtineret propter vetustatem. Ac primo quidem sic et nata et progressa longius eloquentia videtur; et item postea maximis in rebus pacis et belli cum summis hominum utilitatibus esse versata. Postquam vero commoditas quædam, prava virtutis imitatrix, sine ratione officii, dicendi copiam consecuta est; tum ingenio freta malitia pervertere urbes, et vitas hominum labefactare assuevit.

III. Atque hujus quoque exordium mali, quoniam principium boni diximus, explicemus. Verisimillimum mihi videtur, quodam tempore neque in publicis rebus infantes et insipientes homines solitos esse versari, nec vero ad privatas causas magnos ac disertos homines accedere: sed cum a summis viris maximæ res administrarentur, arbitror alios fuisse non incallidos homines, qui ad parvas controversias privatorum accederent. Quibus in controversiis cum sæpe a mendacio contra verum homines stare consueverent, dicendi assiduitas aluit audaciam, ut necessario superiores illi propter injurias civium resistere audacibus, et opitulari suis quisque necessariis, cogerentur. Itaque cum in dicendo sæpe par, nonnunquam etiam superior, visus esset is, qui, omisso studio sapientiæ, nihil sibi præter eloquentiam comparasset, fiebat, ut et multitudinis et suo judicio dignus, qui rempublicam gereret, videretur. Hinc nimirum non injuria, cum ad gubernacula reipublicæ temerarii atque audaces homines accesserant, maxima ac miserrima naufragia fiebant. Quibus rebus tantum odii atque invidiæ suscepit eloquentia, ut homines ingeniosissimi, quasi ex aliqua turbida tempestate in portum, sic ex seditiosa et tumultuosa vita se in studium aliquod traderent quietum. Quare mihi videntur postea cætera studia recta atque honesta, per otium concelebrata ab optimis, enituisse: hoc vero a plerisque eorum desertum obsolevisse eo tempore, quo multo vehementius erat retinendum, et studiosius adaugendum. Nam quo indignius rem honestissimam et rectissimam violabat stultorum et improborum temeritas et audacia, summo cum reipublicæ detrimento, eo

studiosus et illis resistendum fuit, et reipublicæ consulendum.

IV. Quod nostrum illum non fugit Catonem, neque Lælium, neque horum, ut vere dicam, discipulum Africanum, neque Gracchos Africani nepotes; quibus in hominibus erat summa virtus, et summâ virtute amplificata auctoritas, et, quæ his rebus ornamento, et reipublicæ præsidio esset, eloquentia. Quare, meo quidem animo, nihilo minus eloquentiæ studendum est (etsi ea quidam et privatim, et publice perverse abutuntur) sed eo quidem vehementius, ne mali, magno cum detrimento bonorum, et communi omnium perniciæ, plurimum possint: cum præsertim hoc unum sit, quod ad omnes res et privatas, et publicas maxime pertineat; hoc tuta, hoc honesta, hoc illustris, hoc eodem vita jucunda fiat. Nam hinc ad rempublicam plurima commoda veniunt, si moderatrix omnium rerum præsto est sapientia: hinc ad ipsos, qui eam adepti sunt, laus, honor, dignitas confluit: hinc amicis quoque eorum certissimum ac tutissimum præsidium comparatur. Ac mihi quidem videntur homines, cum multis rebus humiliores et infirmiores sint, hac re maxime bestiis præstare, quod loqui possunt. Quare præclarum mihi quiddam videtur adeptus is, qui, quâ re homines bestiis præsent, ea in re hominibus ipsis antecellat. Hoc si forte non natura modo, neque exercitatione conficitur, verum etiam artificio quodam comparatur, non alienum est videre quæ dicant ii, qui quædam ejus rei præcepta nobis reliquerunt. Sed antequam de præceptis oratoris dicamus, videtur dicendum de genere ipsius artis, de officio, de fine, de materia, de partibus. Nam his rebus cognitis, facilius et expeditius uniuscujusque animus ipsam rationem, ac viam artis considerare poterit.

V. Civilis quædam ratio est, quæ multis et magnis ex rebus constat. Ejus quædam magna et ampla pars est artificiosa eloquentia, quam Rhetoricam vocant. Nam neque cum iis sentimus, qui civilem scientiam eloquentia non putant indigere; et ab iis, qui eam putant omnem Rhetoris vi et artificio contineri, magnopere dissentimus. Quare hanc oratoriam facultatem in eo genere ponemus, ut eam civilis scientiæ partem esse dicamus. Officium

autem ejus facultatis videtur esse, dicere apposite ad persuasionem; finis, persuadere dictione. Inter officium autem et finem hoc interest, quod in officio, quid fieri; in fine, quid officio conveniat, consideratur: ut medici officium dicimus esse, curare ad sanandum apposite; finem, sanare curatione. Item, oratoris quid officium et quid finem esse dicamus, intelligemus, cum id, quod facere debet, officium esse dicemus: illud, cujus causa facere debet, finem appellabimus.

Materiam artis eam dicimus, in qua omnis ars et ea facultas, quæ conficitur ex arte, versatur. Ut si medicinæ materiam dicamus morbos ac vulnera, quod in his omnis medicina versetur; item, quibus in rebus versatur ars et facultas oratoria, eas res materiam artis rhetoricæ nominamus. Has autem res, alii plures, alii pauciores, existimaverunt. Nam Gorgias Leontinus, antiquissimus fere rhetor, omnibus de rebus oratorem optime posse dicere existimavit. Hic infinitam et immensam huic artificio materiam subjicere videtur. Aristoteles autem, qui huic arti plurima adjuncta atque ornamenta subministravit, tribus in generibus rerum versari rhetoris officium putavit, demonstrativo, deliberativo, judiciali. Demonstrativum est, quod tribuitur in alicujus certæ personæ laudem, aut vituperationem. Deliberativum est, quod, positum in disceptatione et consultatione civili, habet in se sententiæ dictionem. Judiciale est, quod positum in judicio habet in se accusationem et defensionem, aut petitionem et recusationem. Et, quemadmodum nostra quidem fert opinio, oratoris ars et facultas in hac materia tripartita versari existimanda est.

VI. Nam Hermagoras quidem nec, quid dicat, attendere, nec quid polliceatur, intelligere videtur, qui oratoris materiam in causam et in quæstionem dividat. Causam esse dicit rem, quæ habeat in se controversiam in dicendo positam cum personarum certarum interpositione, quam nos quoque oratori dicimus esse attributam. Nam ei tres partes, quas ante diximus, supponimus, judiciale, deliberativam, demonstrativam. Quæstionem autem eam appellat, quæ habeat in se controversiam in dicendo positam

sine certarum personarum interpositione, ad hunc modum; Ecquid sit bonum præter honestatem? Verine sint sensus? Quæ sit Mundi forma? Quæ sit Solis magnitudo? Quas quæstiones, procul ab oratoris officio remotas, facile omnes intelligere existimamus. Nam, quibus in rebus summa ingenia philosophorum plurimo cum labore consumpta intelligimus, eas, sicut aliquas parvas res, oratori attribuire magna amentia videtur. Quod si magnam in his Hermagoras habuisset facultatem, studio et disciplina comparatam, videretur, fretus sua scientia, falsum quiddam constituisse de oratoris officio, et, non quid ars, sed quid ipse posset, exposuisse. Nunc vero ea vis est in homine, ut ei multo rhetoricam citius quis ademerit, quam philosophiam concefferit. Neque eò dico, quod ejus ars, quam edidit, mihi mendosissime scripta videatur, (nam fati in ea videtur ex antiquis artibus ingeniose et diligenter electas res collocasse, et nonnihil ipse quoque novi protulisse) verum oratori minimum est de arte loqui, quod hic fecit, multo maximum ex arte dicere, quod eum minime potuisse omnes videmus. Quare materia quidem nobis rhetorica videtur ea, quam Aristoteli visam esse diximus.

VII. Partes autem hæ sunt, quas plerique dixerunt, inventio, dispositio, elocutio, memoria, pronuntiatio. Inventio est excogitatio rerum verarum, aut verisimilium, quæ causam probabilem reddant. Dispositio est rerum inventarum in ordinem distributio. Elocutio est idoneorum verborum, et sententiarum ad inventionem accommodatio. Memoria est firma animi rerum ac verborum ad inventionem perceptio. Pronuntiatio est ex rerum et verborum dignitate, vocis et corporis moderatio. Nunc his rebus breviter constitutis, eas rationes, quibus ostendere possumus genus, et officium, et finem hujus artis, aliud in tempus differemus. Nam et multorum verborum indigent, et non tantopere ad artis descriptionem et præcepta tradenda pertinent. Eum autem, qui artem rhetoricam scribat, de duabus reliquis rebus, de materia artis ac partibus, scribere oportere existimamus. Ac mihi quidem videtur conjuncte agendum de materia ac partibus. Quare inventio, quæ princeps est omnium partium, potissimum in

omni causarum genere, qualis debeat esse, consideretur.

VIII. Omnis res, quæ habet in se positam in dictione aut disceptatione aliquam controversiam, aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis continent quæstionem. Eam igitur quæstionem, ex qua causa nascitur, constitutionem appellamus. Constitutio est prima conflictio causarum ex depulsione intentionis profecta, hoc modo; Fecisti, non feci, aut jure feci. Cum facti controversia est, quoniam conjecturis causa firmatur, constitutio conjecturalis appellatur. Cum autem nominis, quia vis vocabuli definienda verbis est; constitutio definitiva nominatur. Cum vero, qualis sit res, quæritur, quia et de vi, et de genere negotii controversia est, constitutio generalis vocatur. At cum causa ex eo pendet, quod non aut is agere videtur, quem oportet, aut non cum eo, quicum oportet, aut non apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua pœna oportet, translativa dicitur constitutio: quia actio translationis et commutationis indigere videtur. Atque harum aliquam in omne causæ genus incidere necesse est: nam in quam non inciderit, in ea nihil esse poterit controversiæ. Quare eam ne causam quidem convenit putari.

Ac facti quidem controversia in omnia tempora potest distribui. Nam, quid factum sit, potest quæri, hoc modo; Occideritne Ajacein Ulysses? Et, quid fiat, hoc modo; Bonone animo sint erga populum Romanum Fregellani? Et, quid futurum sit, hoc modo; Si Carthaginem reliquerimus incolumem, num quid sit incommodi ad rempublicam perventurum? Nominis controversia est, cum de facto convenit, et quæritur, id, quod factum est, quo nomine appelletur. Quo in genere necesse est ideo nominis esse controversiam, non quod de re ipsa non conveniat, non quod de facto non constet, sed quod id, quod factum sit, aliud alii videatur esse, et idcirco alius alio nomine id appellet. Quare in hujusmodi generibus definienda res erit verbis, et breviter describenda; ut, si quis sacrum ex privato furruperit, utrum fur, an sacrilegus, sit judicandus? Nam id cum quæritur, necesse erit definire utrumque, quid sit fur, quid sacrilegus, et suâ descriptione ostendere

alio nomine illam rem, de qua agitur, appellari oportere atque adversarii dicunt.

IX. Generis est controversia, cum et, quid factum sit, convenit, et, quo id factum nomine appellari oporteat, constat: et tamen, quantum, et cujusmodi, et omnino quale sit, quaeritur, hoc modo; Justum, an injustum? Utile, an inutile? et omnia, in quibus, quale sit id quod factum est, quaeritur, sine ulla nominis controversia. Huic generi Hermagoras partes quatuor supposuit, deliberativam, demonstrativam, juridicalem, negotialem. Quod ejus, ut nos putamus, non mediocre peccatum reprehendendum videtur; verum brevi, ne, aut si taciti praeterierimus, sine causa non secuti eum putemur; aut si diutius in hoc constiterimus, moram atque impedimentum reliquis praecipis intulisse videamur. Si deliberatio et demonstratio genera sunt causarum, non possunt recte partes alicujus generis causae putari. Eadem enim res alii genus esse, alii pars, potest: eidem genus esse et pars non potest. Deliberatio autem et demonstratio genera sunt causarum. Nam aut nullum causae genus est, aut judiciale solum, aut et judiciale, et demonstrativum, et deliberativum. Nullum dicere causae esse genus, cum causas esse multas dicat, et in eas praecipia det, amentia est. Unum autem judiciale solum esse quae potest, cum deliberatio et demonstratio neque ipsae similes inter se sint, et ab judiciali genere plurimum distideant, et suum quaque finem habeat, quo referri debeat? Relinquitur ergo, ut omnia tria genera sint causarum. Deliberatio igitur et demonstratio non possunt recte partes alicujus generis causae putari. Male igitur eas generalis constitutionis partes esse dixit.

X. Quod si generis causae partes non possunt recte putari, multo minus recte partis causae partes putabuntur. Pars autem causae constitutio est omnis. Non enim causa ad constitutionem, sed constitutio ad causam, accommodatur. Sed demonstratio et deliberatio, generis causae partes non possunt recte putari, quod ipsa sunt genera. Multo igitur minus recte partis ejus, quod hic dicit, partes putabuntur. Deinde si constitutio, et ipsa, et pars ejus quaelibet, intentionis depulsio est, quae intentionis depulsio

non est, ea nec constitutio, nec pars constitutionis, est. At si, quæ intentionis depulsio non est, ea nec constitutio, nec pars constitutionis est; demonstratio et deliberatio, neque constitutio, nec pars constitutionis est. Si igitur constitutio, et ipsa, et pars ejus, intentionis depulsio est; deliberatio et demonstratio, neque constitutio, neque pars constitutionis est. Placet autem ipsi, intentionis esse depulsionem. Placeat igitur oportet, non esse constitutionem, nec partem constitutionis. Atque hoc eodem urgebitur, siue constitutionem primam causæ accusatoris confirmationem dixerit, siue defensoris primam deprecationem. Nam eum eadem omnia incommoda sequentur.

Deinde conjecturalis causa non potest simul ex eadem parte, eodem in genere, et conjecturalis esse, et definitiva. Rursus nec definitiva causa potest simul ex eadem parte, eodem in genere, et definitiva esse, et translativa. Et omnino nulla constitutio, nec pars constitutionis potest simul et suam habere, et alterius in se vim continere; ideo quod unaquæque ex se, et ex sua natura simpliciter consideratur: altera assumpta, numerus constitutionum duplicatur, non vis constitutionis augetur. At deliberativa causa simul ex eadem parte, eodem in genere, et conjecturalem, et generalem, et definitivam, et translativam solet habere constitutionem, et unam aliquam, et plures nonnunquam. Ergo ipsa neque constitutio est, nec pars constitutionis. Idem in demonstratione solet usu evenire. Genera igitur, ut ante diximus, hæc causarum putanda sunt, non partes alicujus constitutionis.

XI. Hæc ergo constitutio, quam generalem nominamus, partes nobis videtur duas habere, juridicalem, et negotialem. Juridicalis est, in qua æqui et iniqui natura, aut præmii, aut pœnæ ratio, quæritur. Negotialis est, in qua, quid juris ex civili more, et æquitate sit, consideratur; cui diligentia præesse apud nos jurisconsulti existimantur.

Ac juridicalis quidem ipsa in duas distribuitur partes, absolutam, et assumptivam. Absoluta est, quæ ipsa in se continet juris et injuriæ quæstionem. Assumptiva est, quæ ipsa ex se nihil firmi dat

ad recusationem ; foris autem aliquid defensionis assumit. Ejus partes sunt quatuor, concessio, remotio criminis, relatio criminis, comparatio. Concessio est, cum reus non id, quod factum est, defendit, sed, ut ignoscatur, postulat. Hæc in duas partes dividitur, purgationem, et deprecationem. Purgatio est, cum factum conceditur, culpa removetur. Hæc partes habet tres, imprudentiam, casum, necessitatem. Deprecatio est, cum et peccasse, et consulto peccasse reus se confitetur, et tamen, ut ignoscatur, postulat ; quod genus perraro potest accidere. Remotio criminis est, cum id crimen, quod inferitur, ab se, et a sua culpa, vi et potestate in alium reus remove conatur. Id dupliciter fieri poterit, si aut causa, aut factum, in alium transferetur. Causa transferitur, cum aliena dicitur vi et potestate factum. Factum autem, cum alius aut debuisse, aut potuisse facere, dicitur. Relatio criminis est, cum ideo jure factum dicitur, quod alius ante injuria lacesierit. Comparatio est, cum aliud aliquod factum rectum, aut utile contenditur, quod ut fieret, illud, quod arguitur, dicitur esse commissum.

In quarta constitutione, quam translativam nominamus, ejus constitutionis est controversia, cum aut quem, aut quicum, aut quomodo, aut apud quos, aut quo jure, aut quo tempore agere oporteat, quaritur, aut omnino aliquid de commutatione, aut infirmatione actionis agitur. Hujus constitutionis Hermagoras inventor esse existimatur, non quia non usi sint ea veteres oratores sæpe multi, sed quia non animadverterint artis scriptores eam superiores, nec retulerint in numerum constitutionum. Post autem ab hoc inventam multi reprehenderunt, quos non tam imprudentia falli putamus, (res enim perspicua est) quam invidia atque obreftatione quadam impediri.

XII. Et constitutiones quidem, et earum partes exposuimus : exempla autem cujusque generis tunc commodius exposituri videmur, cum in unumquodque eorum argumentorum copiam dabimus. Nam argumentandi ratio dilucidior erit, cum et ad genus, et ad exemplum causæ statim poterit accommodari.

Constitutione causæ reperta, statim placet considerare, utrum

causa sit simplex, an conjuncta; et, si conjuncta erit, utrum sit ex pluribus quaestionibus juncta, an ex aliqua comparatione. Simplex est, quae absolutam in se continet unam quaestionem, hoc modo; Corinthiis bellum indicamus, an non? Conjuncta ex pluribus quaestionibus, in qua plura quaeruntur, hoc pacto; Utrum Carthago diruatur, an Carthaginensibus reddatur, an eo colonia deducatur? Ex comparatione, in qua per contentionem, utrum potius, aut quid potissimum sit, quaeritur, ad hunc modum; Utrum exercitus in Macedoniam contra Philippum mittatur, qui focis sit auxilio; an teneatur in Italia, ut quam maximae contra Annibalem copiae sint? Deinde considerandum est, an in ratione, an in scripto, sit controversia. Nam scripti controversia est ea, quae ex scriptionis genere nascitur.

XIII. Ejus autem genera, quae sunt separata a constitutionibus, quinque sunt. Nam tum verba ipsa videntur cum sententia scriptoris dissidere; tum inter se duae leges, aut plures, discrepare; tum id, quod scriptum est, duas aut plures res significare; tum ex eo, quod scriptum est, aliud quoque, quod non scriptum est, inveniri; tum vis verbi, quasi in definitiva constitutione, in quo posita sit, quaeri. Quare primum genus, de scripto et sententia; secundum, ex contrariis legibus; tertium, ambiguum; quartum, ratiocinativum; quintum, definitivum nominamus.

Ratio autem est, cum omnis quaestio non in scriptione, sed in aliqua argumentatione, consistit. Ac tum considerato genere causae, et cognita constitutione, cum, simplexne an conjuncta sit, intellexeris; et, scripti an rationis habeat controversiam, videris, deinceps erit videndum, quae quaestio, quae ratio, quae judicatio, quod firmamentum causae sit: quae omnia a constitutione proficiantur oportet. Quaestio est, quae ex conflictione causarum gignitur controversia, hoc modo; Non jure fecisti: jure feci. Causarum autem haec est conflictio, in qua constitutio constat. Ex ea igitur nascitur controversia, quam quaestionem dicimus, hoc modo; Jurene fecerit? Ratio est ea, quae continet causam, quae si sublata sit, nihil in causa controversiae relinquetur, hoc modo; (ut, docendi causa, in facili et pervulgato exemplo consistamus) Orestes, si

accusetur matricidii, nisi hoc dicat, Jure feci, (illa enim patrem meum occiderat) non habet defensionem. Qua sublata, omnia quoque controversia sublata sit. Ergo ejus causæ ratio est, quod illa Agamemnonem occiderit. Judicatio est, quæ ex infirmatione et confirmatione rationis nascitur, controversia. Nam sit ea nobis exposita ratio, quam paulo ante exposuimus. Illa enim, inquit, patrem occiderat. At non, inquit adversarius, abs te filio matrem necari oportuit: potuit enim sine tuo scelere illius factum puniri.

XIV. Ex hac deductione rationis illa summa nascitur controversia, quam judicationem appellamus. Ea est hujusmodi; Rectumne fuerit ab Oreste matrem occidi, cum illa Orestis patrem occidisset? Firmamentum est firmissima argumentatio defensoris, et aptissima ad judicationem: ut si velit Orestes dicere, ejusmodi animum matris suæ fuisse in patrem suum, in se ipsum, in forores, in regnum, in famam generis et familiæ, ut ab ea pœnas liberi sui potissimum petere debuerint. Et in cæteris quidem constitutionibus ad hunc modum judicationes reperiuntur: in conjecturali autem constitutione, quia ratio non est (factum enim non conceditur) non potest ex deductione rationis nasci judicatio. Quare necesse est eandem esse quæstionem, et judicationem; ut, factum est; factum non est; factumne sit? Quot autem in causa constitutiones aut earum partes erunt, totidem necesse erit quæstiones, rationes, judicationes, firmamenta reperiri. His omnibus in causa repertis, tum denique singulæ partes totius causæ considerandæ sunt. Nam non ut quidque dicendum primum, ita primum animadvertendum videtur; ideo quod illa, quæ prima dicuntur, si vehementer velis congruere et cohærere cum causâ, ex eis ducas oportet, quæ post dicenda sunt. Quare cum judicatio, et ea, quæ ad judicationem oportet inveniri, argumenta diligenter erunt artificio reperta, cura et cogitatione pertractata, tunc denique ordinandæ sunt cæteræ partes orationis.

Hæ partes sex esse omnino nobis videntur; exordium, narratio, partitio, confirmatio, reprehensio, conclusio. Nunc quoniam exordium princeps omnium esse debet, nos quoque primum in rationem exordiendi præcepta dabimus.

XV. Exordium est oratio animum auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem; quod eveniet, si eum benevolum, attentum, docilem fecerit. Quare, qui bene exordiri causam volet, eum necesse est genus suæ causæ diligenter ante cognoscere. Genera causarum quinque sunt, honestum, admirabile, humile, anceps, obscurum. Honestum genus est, cui statim sine oratione nostra auditoris favet animus. Admirabile, a quo alienatus est animus eorum, qui audituri sunt. Humile, quod negligitur ab auditore, et non magnopere attendendum videtur. Anceps, in quo aut judicatio dubia est, aut causa et honestatis, et turpitudinis particeps; ut et benevolentiam pariat, et offensionem. Obscurum, in quo aut tardi auditores sunt, aut difficilioribus ad cognoscendum negotiis causa implicita est. Quare, cum tam diversa sint genera causarum, exordiri quoque dispari ratione in unoquoque genere necesse est. Igitur exordium in duas partes dividitur, in principium, et insinuationem. Principium est oratio perspicue et protinus perficiens auditorem benevolum, aut docilem, aut attentum. Insinuatio est oratio quadam dissimulatione, et circuitione obscure subiens auditoris animum.

In admirabili genere causæ, si non omnino infesti auditores erunt, principio benevolentiam comparare licebit. Sin erunt vehementer abalienati, confugere necesse erit ad insinuationem. Nam ab iratis si perspicue pax et benevolentia petitur, non modo ea non invenitur, sed augetur atque inflammatur odium. In humili autem genere causæ, contemptiois tollendæ causâ, necesse erit attentum efficere auditorem. Anceps genus causæ, si dubiam judicationem habebit, ab ipsa judicatione exordiendum est. Sin autem partem turpitudinis et partem honestatis habebit, benevolentiam captare oportebit, ut in genus honestum causa transiata videatur. Cum autem erit honestum causæ genus, vel præteriri principium poterit, et, si commodum fuerit, aut a narratione incipiemus, aut a lege, aut ab aliqua firmissima ratione nostræ dictionis: vel si uti principio placebit, benevolentia partibus utendum est, ut id, quod est, augeatur.

XVI. In obscuro causæ genere, per principium dociles auditores

efficere oportebit. Nunc quoniam, quas res exordio conficere oporteat, dictum est; reliquum est, ut ostendatur, quibus quæque res rationibus confici possit.

Benevolentia quatuor ex locis comparatur; ab nostra, ab adversariorum, ab iudicum persona, ab ipsa causa. Ab nostra, si de nostris factis et officiis sine arrogancia dicemus: si crimina illata, et aliquas minus honestas suspiciones injectas diluemus: si, quæ incommoda acciderint, aut quæ instent difficultates, profereamus: si prece, et obsecratione humili ac supplici utemur. Ab adversariorum autem, si eos aut in odium, aut in invidiam, aut in contemptionem adducemus. In odium adducuntur, si quid eorum spurce, superbe, crudeliter, malitiose factum proferetur. In invidiam, si vis eorum, potentia, divitiæ, cognatio, pecuniæ proferentur, atque eorum usus arrogans et intolerabilis; ut his rebus magis videantur, quam causæ suæ, confidere. In contemptionem adducuntur, si eorum inertia, negligentia, ignavia, desidiosum studium, et luxuriosum otium proferetur. Ab auditorum persona benevolentia captabitur, si res ab his fortiter, sapienter, mansuete gestæ proferentur, ut ne qua assentatio nimia significetur; et si de his, quam honesta existimatio, quantaque eorum iudicii, et auctoritatis expectatio sit, ostendatur. Ab rebus ipsis, si causam nostram laudando extollemus, adversariorum causam per contemptionem deprimemus.

Attentos autem faciemus, si demonstrabimus ea, quæ dicturi erimus, magna, nova, incredibilia esse; aut ad omnes, aut ad eos qui audiunt, aut ad aliquos illustres homines, aut ad deos immortales, aut ad summam reipublicæ, pertinere; et si pollicebimur, nos brevi nostram causam demonstraturos, atque exponemus iudicationem, aut iudicationes, si plures erunt. Dociles auditores faciemus, si aperte et breviter summam causæ exponemus, hoc est, in quo consistat controversia. Nam et, cum docilem velis facere, simul attentum facias oportet. Nam is maxime docilis est, qui attentissime est paratus audire.

XVII. Nunc insinuationes quemadmodum tractari conveniat, deinceps dicendum videtur. Insinuatione igitur utendum est, cum

admirabile genus causæ est, hoc est, ut ante diximus, cum animus auditoris infestus est. Id autem tribus ex causis fit maxime: si aut inest in ipsa causa quædam turpitude; aut si ab iis, qui ante dixerunt, jam quiddam auditori persuasum videtur; aut eo tempore locus dicendi datur, cum jam illi, quos audire oportet, defessi sunt audiendo. Nam ex hac quoque re non minus, quam ex primis duabus, in oratorem nonnunquam animus auditoris offenditur.

Si causæ turpitude contrahet offensionem, aut pro eo homine, in quo offenditur, alium hominem, qui diligitur, interponi oportet; aut pro re, in qua offenditur, aliam rem, quæ probatur; aut pro re hominem, aut pro homine rem, ut ab eo, quod odit, ad id, quod diligit, auditoris animus traducatur; et dissimulare id te defensurum, quod existimeris defensus. Deinde, cum jam mitior factus erit auditor, ingredi pedetentim in defensionem, et dicere, ea, quæ indignantur adversarii, tibi quoque indigna videri. Deinde, cum lenieris eum qui audit, demonstrare, nihil eorum ad te pertinere, et negare te quidquam de adversariis esse dicturum, neque hoc, neque illud; ut neque aperte lædas eos qui diliguntur, et tamen id obscure faciens, quoad possis, alienes ab eis auditorum voluntatem; et aliquorum iudicium simili de re, aut auctoritatem proferre imitatione dignam. Deinde aut eandem, aut consimilem, aut majorem, aut minorem agi rem in præsentia demonstrare.

Sin oratio adversariorum fidem videbitur auditoribus fecisse, (id quod ei, qui intelligit quibus rebus fides fiat, facile erit cognitum) oportet aut de eo, quod adversarii sibi firmissimum putarint, et maxime ii, qui audierint, probarint, primum te dicturum polliceri; aut ab adversarii dicto exordiri, et ab eo potissimum, quod ille nuperrime dixerit; aut dubitatione uti, quid primum dicas, aut cui potissimum loco respondeas, cum admiratione. Nam auditor, cum eum, quem adversarii perturbatum putant oratione, videt animo fortissimo contra dicere paratum, plerumque se potius temere assensisse, quam illum sine causa confidere, arbitratur. Sin auditoris studium defatigatio abalienavit a causa,

te brevis, quam paratus fueris, esse dicturum, commodum est polliceri; non imitaturum adversarium. Sin res dabit, non inutile est ab aliqua re nova aut ridicula incipere; aut ex tempore quæ nata sit, quod genus, strepitu, acclamatione; aut jam parata, quæ vel apologum, vel fabulam, vel aliquam contineat irrisionem: aut, si rei dignitas adimet jocandi facultatem, aliquid triste, novum, horribile, statim non incommodum est injicere. Nam ut cibi fatietas et fastidium aut subamara aliqua re relevatur, aut dulci mitigatur, sic animus defessus audiendo aut admiratione integratur, aut risu renovatur.

XVIII. Ac separatim quidem, quæ de principio et insinuatione dicenda videbantur, hæc fere sunt. Nunc quiddam breviter et communiter de utroque præcipiendum videtur. Exordium sententiarum et gravitatis plurimum debet habere, et omnino omnia, quæ pertinent ad dignitatem, continere in se, propterea quod id optime faciendum est, quod oratorem auditori maxime commendat; splendoris, et festivitatis, et concinnitudinis minimum, propterea quod ex his suspicio quædam apparationis atque artificiosæ diligentiae nascitur, quæ maxime orationi fidem, oratori adimit auctoritatem.

Vitia vero hæc sunt certissima exordiorum, quæ summpere vitare oportebit, vulgare, commune, commutabile, longum, separatum, translatum, contra præcepta. Vulgare est, quod in plures causas potest accommodari, ut convenire videatur. Commune est, quod nihilominus in hanc, quam in contrariam partem causæ potest convenire. Commutabile, quod ab adversario potest, leviter mutatum, ex contraria parte dici. Longum est, quod pluribus verbis aut sententiis, ultra quam satis est, producit. Separatum, quod non ex ipsa causa ductum est, nec sicut aliquod membrum, annexum orationi. Translatum est, quod aliud conficit, quam causæ genus postulat; ut si quis decilem faciat auditorem, cum benevolentiam causa desideret; aut si principio utatur, cum insinuationem res postulat. Contra præcepta est, quod nihil eorum efficit, quorum causa de exordiis præcepta

traduntur; hoc est, quod eum, qui audit, neque benevolum, neque attentum, neque docilem efficit; aut, quo profecto nihil pejus est, ut contra sit, facit. Ac de exordio quidem satis dictum est.

XIX. Narratio est rerum gestarum, aut ut gestarum, expositio. Narrationum tria sunt genera. Unum genus est, in quo ipsa causa, et omnis ratio controversiæ continetur. Alterum, in quo digressio aliqua extra causam, aut criminationis, aut similitudinis, aut delectationis non alienæ ab eo negotio, quo de agitur, aut amplificationis causa, interponitur. Tertium genus est remotum a civilibus causis, quod delectationis causa, non inutili cum exercitatione, dicitur, et scribitur. Ejus partes sunt duæ, quarum altera in negotiis, altera in personis, maxime versatur. Ea, quæ in negotiorum expositione posita est, tres habet partes, fabulam, historiam, argumentum. Fabula est, in qua nec veræ, nec verisimiles res continentur. Cujusmodi est;

Angues ingentes alites juncti jugo.

Historia est gesta res ab ætatis nostræ memoria remota. Quod genus, Appius indixit Carthaginensibus bellum. Argumentum est ficta res, quæ tamen fieri potuit. Hujusmodi apud Terentium;

Nam is postquam excessit ex ephebis, Sofia.

Illa autem narratio, quæ versatur in personis, ejusmodi est, ut in ea simul cum rebus ipsis personarum sermones, et animi perspicere possint, hoc modo;

Venit ad me sæpe, clamitans, Quid agis, Micio?

Cur perdis adolescentem nobis? cur amat?

Cur potat? cur tu his rebus sumptum suggeris?

Vestitu nimio indulges: ninium ineptus es.

Ninium ipse durus est, præter æquum et bonum.

Hoc in genere narrationis multa inesse debet festivitas, confecta ex rerum varietate, animorum dissimilitudine, gravitate, lenitate, spe, metu, suspitione, desiderio, dissimulatione, errore, misericordia, fortunæ commutatione, insperato incommodo, subita lætitia, jucundo exitu rerum. Verum hæc ex iis, quæ postea de elocutione

præcipiuntur, ornamenta sumuntur. Nunc de narratione ea, quæ causâ continet expositionem, dicendum videtur.

XX. Oportet igitur eam tres habere res, ut brevis, ut aperta, ut probabilis sit. Brevis erit, si, unde necesse est, inde initium sumetur, et non ab ultimo repetetur, et si, cujus rei satis erit summam dixisse, ejus partes non dicentur; (nam sæpe satis est, quod factum sit, dicere, non ut enarres quemadmodum sit factum) et si non longius, quam quod scitu opus est, in narrando procedatur; et si nullam in rem aliam transibitur; et si ita dicatur, ut nonnunquam ex eo quod dictum sit, id, quod dictum non sit, intelligatur; et si non modo id, quod obest, verum etiam id, quod nec obest nec adjuvat, præteribitur; et si semel unum quodque dicatur; et si non ab eo, in quo proxime desitum erit, deinceps incipietur. Ac multos imitatio decipit brevitatis, ut, cum se breves putent esse, longissimi sint; cum dent operam, ut res multas breviter dicant, non ut omnino paucas res dicant, et non plures quam necesse sit. Nam plerisque breviter dicere videtur, qui ita dicit; Accessi ad ædes, puerum evocavi: respondit: quæsi vi dominum; domi negavit esse. Hic, tametsi tot res brevius non potuit dicere, tamen, quia satis fuit dixisse, Domi negavit esse, sit rerum multitudine longus. Quare hoc quoque in genere vitanda est brevitatis imitatio, et non minus rerum non necessariarum, quam verborum multitudine supersedendum est.

Aperta autem narratio poterit esse, si, ut quidquid primum gestum erit, ita primum exponatur, et rerum ac temporum ordo servabitur, ut ita narrentur, ut gesta res erunt, aut ut potuisse geri videbuntur. Hic erit considerandum, ne quid perturbate, ne quid contorte dicatur, ne quam in aliam rem transeat, ne ab ultimo repetatur, ne ad extremum prodeatur, ne quid, quod ad rem pertineat, prætereatur: et omnino, quæ præcepta de brevitate sunt, hoc quoque in genere sunt conservanda. Nam sæpe res parum est intellecta longitudine magis quam obscuritate narrationis. Ac verbis quoque dilucidis utendum est; quo de genere dicendum est in præceptis elocutionis.

XXI. Probabilis erit narratio, si in ea videbuntur inesse ea quæ solent apparere in veritate; si personarum dignitates servabuntur; si causæ factorum exstabit; si fuisse facultates faciendi videbuntur; si tempus idoneum; si spatii satis; si locus opportunus ad eandem rem, qua de re narrabitur, fuisse ostendetur; si res et ad eorum, qui agunt, naturam, et ad vulgi rumorem, et ad eorum, qui audiunt, opinionem accommodabitur. Ac veri quidem similis ex his rationibus esse poterit.

Illud autem præterea considerare oportebit, ne, aut cum obit narratio, aut cum nihil proficit, tunc interponatur; aut non loco, aut non, quemadmodum causa postulat, narretur. Obest tum, cum ipsius rei gestæ expositio magnam excipit offensionem, quam argumentando et causam agendo leniri oportebit. Quod cum acciderit, membratim oportebit partes rei gestæ dispergere in causam, et ad unamquamque confestim rationem accommodare, ut vulnere præsto medicamentum sit, et odium statim defensio mitiget. Nihil prodest narratio tunc, cum, ab adversariis re exposita, nostra nihil interest iterum, aut alio modo, narrare: aut cum ab iis, qui audiunt, ita tenetur negotium, ut nostra nihil intersit eos alio pacto docere. Quod cum acciderit, omnino narratione superfedendum est. Non loco dicitur, cum non in ea parte orationis collocatur, in qua res postulat: quo de genere agemus tum, cum de dispositione dicemus; nam hoc ad dispositionem pertinet. Non, quemadmodum causa postulat, narratur, cum aut id, quod adversario prodest, dilucide et ornate exponitur, aut id, quod seipsum adjuvat, obscure dicitur et negligenter. Quare, ut hoc vitium vitetur, omnia torquenda sunt ad commodum suæ causæ; contraria, quæ præteriri poterunt, prætereundo; quæ illius erunt, leviter attingendo; sua diligenter et enodate narrando. Ac de narratione quidem satis dictum videtur. Deinceps ad partitionem transeamus.

XXII. Recte habita in causa partitio illustrem et perspicuam totam efficit orationem. Partes ejus duæ sunt, quarum utraque magnopere ad aperiendam causam et constituendam pertinet con-

troverſiam. Una pars eſt, quæ, quid cum adverſariis conveniat, et quid in controverſia relinquatur, oſtendit; ex qua certum quidam deſignatur auditori, in quo animum debeat habere occupatum. Altera eſt, in qua rerum earum, de quibus erimus dicturi, breviter expoſitio ponitur diſtributa; ex qua conficitur, ut certas animo res teneat auditor, quibus dictis intelligat fore peroratum.

Nunc, utroque genere partitionis quemadmodum conveniat uti, breviter dicendum videtur. Quæ partitiō, quid conveniat aut quid non conveniat, oſtendit, hæc debet illud, quod convenit, inclinare ad ſuæ cauſæ commodum, hoc modo; Interfectam matrem eſſe a filio convenit mihi cum adverſariis. Item contra; Interfectum eſſe a Clytæmneſtra Agamemnonem convenit. Nam hic uterque et id poſuit quod conveniebat, et tamen ſuæ cauſæ commodo conſuluit. Deinde, quid controverſiæ ſit, ponendum eſt in judicationis expoſitione; quæ quemadmodum inveniretur, ante dictum eſt.

Quæ autem partitiō rerum diſtributam continet expoſitionem, hæc habere debet brevitatem, abſolutionem, paucitatem. Brevitas eſt, cum, niſi neceſſarium, nullum aſſumitur verbum. Hæc in hoc genere idcirco utilis eſt, quod rebus ipſis et partibus cauſæ, non verbis neque extraneis ornamentis, animus auditoris tenendus eſt. Abſolutio eſt, per quam omnia, quæ incidunt in cauſam, genera, de quibus dicendum eſt, amplectimur. In qua partitione videndum eſt, ne aut aliquod genus utile relinquatur, aut fero extra partitionem, id quod vitioſiſſimum ac turpiſſimum eſt, inferatur. Paucitas in partitione ſervatur, ſi genera ipſa rerum ponuntur, neque permiſte cum partibus implicentur. Nam genus eſt, quod plures partes amplectitur, ut animal. Pars eſt, quæ ſubest generi, ut equus. Sed ſæpe eadem res alii genus, alii pars, eſt. Nam homo animalis pars eſt; Thebani aut Trojani, genus.

XXIII. Hæc ideo diligentius inducitur præſcriptio, ut, aperte intellecta generali partitione, paucitas generum in partitione ſervari poſſit. Nam qui ita partitur, Oſtendam, propter cupiditatem et audaciam et avaritiam adverſariorum, omnia incommoda ad rempublicam perveniſſe, is non intellexit in partitione, expoſito

genere, partem se generis admiscuisse. Nam genus est omnium nimirum libidinum cupiditas; ejus autem generis sine dubio pars est avaritia. Hoc igitur vitandum est, ne, cujus genus posueris, ejus secum aliquam, sicuti diversam ac dissimilem partem, ponas in eadem partitione. Quòd si quod in genus plures incident partes, id, cum in prima partitione causæ erit simpliciter expositum, distribuatur eo tempore commodissime, cum ad ipsum ventum erit explicandum in causæ dictione post partitionem. Atque illud quoque pertinet ad paucitatem, ne aut plura quam satis est demonstraturos nos dicamus, hoc modo; Ostendam adversarios, quod arguimus, et potuisse facere, et voluisse, et fecisse: nam fecisse, ostendere satis est. Aut, cum in causa partitio nulla sit, et cum simplex quiddam agatur, tamen utamur distributione: idque perraro potest accidere. Ac sunt alia quoque præcepta partitionum, quæ ad hunc usum oratorium non tantopere pertinent, quæ versantur in Philosophia, ex quibus hæc ipsa transtulimus, quæ convenire videbantur; quorum nihil in cæteris artibus inveniebamus.

Atque his de partitione præceptis, in omni dictione meminisse oportebit, ut et prima quæque pars, ut exposita est in partitione, sic ordine transigatur; et, omnibus explicatis, peroratum sit, ut ne quid posterius præter conclusionem inferatur. Hoc modo partitur apud Terentium breviter et commode senex in Andria, quæ cognoscere libertum velit;

Eo pacto et nati vitam et consilium meum

Cognoscet, et quid facere in hac re te velim.

Itaque, quemadmodum in partitione proposuit, ita narrat, primum, nati vitam;

Nam is postquam excessit ex ephebis, Sofia,

Liberius vivendi fuit potestas.

Deinde, suum consilium; *Et nunc id operam do.* Deinde, quid Sofiam velit facere, id, quod postremum posuit in partitione, postremum dicit;

Nunc tuum est officium.

Quemadmodum igitur hic et ad primam quamque partem primum accedit, et, omnibus absolutis, finem dicendi fecit, sic nobis placet et ad singulas partes accedere, et, omnibus absolutis, perorare. Nunc de confirmatione deinceps, ita ut ordo ipse postulat, præcipiendum videtur.

XXIV. Confirmatio est, per quam argumentando nostræ causæ fidem et auctoritatem et firmamentum adjungit oratio. Hujus partis certa sunt præcepta, quæ in singula causarum genera dividuntur. Verumtamen non incommodum videtur quandam silvam atque materiam universam, ante permixtam et confusam, exponere omnium argumentationum; post autem tradere quemadmodum unumquodque genus causæ, omnibus hinc argumentandi rationibus tractis, confirmari oporteat. Omnes res argumentando confirmantur, aut ex eo quod personis, aut ex eo quod negotiis, est attributum. Ac personis has res attributas putamus, nomen, naturam, victum, fortunam, habitum, affectionem, studia, consilia, facta, casus, orationes. Nomen est, quod unicuique personæ datur, quo suo quæque proprio et certo vocabulo appellatur. Naturam ipsam definire difficile est: partes autem ejus enumerare eas, quarum indigemus ad hanc præceptionem, facilius est. Hæ autem partim divino, partim mortali in genere, versantur. Mortalium autem pars in hominum, pars in bestiarum genere, numeratur. Atque hominum genus et in sexu consideratur, virile, an muliebre sit; et in natione, patria, cognatione, ætate. Natione, Graius an Barbarus; patria, Atheniensis an Lacedæmonius; cognatione, quibus majoribus, quibus consanguineis; ætate, puer an adolescens, natu grandior an senex.

Præterea commoda et incommoda considerantur ab natura data animo, aut corpori, hoc modo; Valens an imbecillus; longus an brevis; formosus an deformis; velox an tardus sit; acutus an hebetior; memor an obliviosus; comis, officiosus, pudens, patiens, an contra. Et omnino, quæ a natura data animo et corpori considerabuntur, in natura consideranda sunt: nam quæ industria comparantur ad habitum pertinent; de quo posteriore dicendum est.

XXV. In victu considerare oportet, apud quem, et quo more, et cujus arbitrato, sit educatus; quos habuerit artium liberalium magistros, quos vivendi præceptores, quibus amicis utatur, quo in negotio, quæstu, artificio sit occupatus; quo modo rem familiarem administret, qua consuetudine domestica sit. In fortuna quæritur, servus sit, an liber; pecuniosus an tenuis; privatus an cum potestate; si cum potestate, jure an injuria; felix, clarus, an contra; quales liberos habeat. Ac si de non vivo quæretur, etiam quali morte sit affectus, erit considerandum.

Habitus autem appellamus, animi aut corporis constantem et absolutam aliqua in re perfectionem; ut virtutis, aut artis perceptionem alicujus, aut quamvis scientiam. Et item corporis aliquam commoditatem non natura datam, sed studio et industria partam. Affectio est animi aut corporis ex tempore, aliqua de causa, commutatio, ut lætitia, cupiditas, metus, molestia, morbus, debilitas, et alia quæ genere in eodem reperiuntur. Studium autem est animi assidua et vehemens ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occupatio, ut philosophiæ, poëtices, geometriæ, literarum. Consilium est aliquid faciendi, aut non faciendi, vere excogitata ratio. Facta autem et casus et orationes tribus ex temporibus considerabuntur; quid fecerit, aut quid ipsi acciderit, aut quid dixerit: aut quid faciat, quid ipsi accidat, quid dicat: aut quid facturus sit, quid ipsi casurum sit, qua sit usus oratione. Ac personis quidem hæc videntur esse attributa.

XXVI. Negotiis autem quæ sunt attributa partim sunt continentia cum ipso negotio, partim in gestione negotii considerantur, partim adjuncta negotio sunt, partim gestum negotium consequuntur. Continentia cum ipso negotio sunt ea, quæ semper affixa esse videntur ad rem, neque ab ea possunt separari. Ex his prima est brevis complexio totius negotii, quæ summam continet facti, hoc modo; Parentis occisio, patriæ proditio. Deinde causa ejus summæ, per quam, et quamobrem, et cujus rei causa factum sit, quæritur. Deinde ante rem gestam quæ facta sunt, continenter usque ad ipsum negotium. Deinde in ipso gerendo negotio

quid actum sit. Deinde quid postea factum sit.

In gestione autem negotii, qui locus secundus erat de iis quæ negotiis attributa sunt, quæretur locus, tempus, modus, occasio, facultas. Locus consideratur, in quo res gesta sit, ex opportunitate quam videatur habuisse ad negotium administrandum. Ea autem opportunitas quæritur ex magnitudine, intervallo, longinquitate, propinquitate, solitudine, celebritate, natura ipsius loci et vicinitate totius regionis. Ex his etiam attributionibus; facer an profanus; publicus an privatus; alienus, an ipsius, de quo agitur, locus sit, an fuerit.

Tempus autem est, id quo nunc utimur, (nam ipsum quidem generaliter definire difficile est) pars quædam æternitatis cum alicujus annui, mensuræ, diurni, nocturnive spatii certa significatio. In hoc, et quæ præterierunt, considerantur, et eorum ipsorum quæ propter vetustatem obsoleverunt, ut incredibilia videantur, et jam in fabularum numerum reponantur; et quæ jam diu gesta, et a memoria nostra remota tamen faciant fidem vere tradita esse, quod eorum monumenta certa in literis existant; et quæ nuper gesta sint, quæ scire plerique possint; et item quæ insint in præsentia, et quæ maxime fiant, et quæ consequantur. In quibus potest considerari, quid ocius et quid serius futurum sit. Et item communiter in tempore perspicendo longinquitas ejus est consideranda. Nam sæpe oportet commetiri cum tempore negotium, et videre, potueritne aut magnitudo negotii aut multitudo rerum in eo transigi tempore. Consideratur autem tempus, et anni, et mensis, et diei, et noctis, et vigilia, et horæ, et in aliqua parte alicujus horum.

XXVII. Occasio autem est pars temporis habens in se alicujus rei idoneam faciendi, aut non faciendi, opportunitatem. Quare cum tempore hoc differt: nam genere quidem utrumque idem esse intelligitur; verum in tempore spatium quodammodo declaratur, quod in annis, aut in anno, aut in aliqua anni parte spectatur: in occasione, ad spatium temporis faciendi quædam opportunitas intelligitur adjuncta. Quare cum genere idem sit, sit aliud, quod parte quadam et specie, ut diximus, differat. Hac

distribuitur in tria genera, publicum, commune, singulare. Publicum est quod civitas universa aliqua de causa frequentat, ut ludi, dies festus, bellum. Commune, quod accidit omnibus eodem fere tempore, ut messis, vindemia, calor, frigus. Singulare autem est, quod aliqua de causa privatim solet alicui accidere, ut nuptiæ, sacrificium, funus, convivium, somnus.

Modus autem est, in quo, quemadmodum et quo animo factum sit, quæritur. Ejus partes sunt prudentia et imprudentia. Prudentiæ autem ratio quæritur ex iis, quæ clam, palam, vi, persuasione fecerit. Imprudentia autem in purgationem conferitur, cujus partes sunt inscientia, casus, necessitas; et in affectionem animi, hoc est, molestiam, iracundiam, amorem, et cætera, quæ in simili genere versantur.

Facultates sunt, aut quibus facilius fit, aut sine quibus aliquid confici non potest.

XXVIII. Adjunctum autem negotio id intelligitur, quod majus, et quod minus, et quod simile erit ei negotio quo de agitur, et quod æque magnum, et quod contrarium, et quod disparatum, et genus, et pars, et eventus.

Majus, et minus, et æque magnum, ex vi et ex numero et ex figura negotii, sicut ex statura corporis, consideratur. Simile autem ex specie comparabili; comparabile autem ex conferenda atque assimulanda natura judicatur. Contrarium est, quod positum in genere diverso ab eodem, cui contrarium esse dicitur, plurimum distat, ut frigus calori, vitæ mors. Disparatum autem est id quod ab aliqua re per oppositionem negationis separatur, hoc modo; sapere, et non sapere. Genus est quod partes aliquas amplectitur, ut cupiditas. Pars est quæ subest generi, ut amor, avaritia. Eventus est alicujus exitus negotii, in quo quæri solet, quid ex quaque re evenerit, eveniat, eventurumque fit. Quare hoc in genere, ut commodius quid eventurum sit ante animo colligi possit, quid quaque ex re soleat evenire, considerandum est, hoc modo; Ex arrogantia odium, ex insolentia arrogantia.

Quarta autem pars est ex iis, quas negotiis dicebamus esse attributas, consecutio. In hac eæ res quæruntur, quæ gestum negotium consequuntur. Primum, quod factum est, quo id nomine appellari conveniat. Deinde, ejus facti qui sint principes et inventores; qui denique auctoritatis ejus et inventionis comprobatores atque æmuli. Deinde, ecquæ ea de re aut ejus rei sit lex, consuetudo, actio, judicium, scientia, artificium. Deinde, natura ejus evenire vulgo soleat, an insolenter ac raro. Postea, homines id sua auctoritate comprobare, an offendi in his, consueverint; et cætera, quæ factum aliquod similiter confestim, aut ex intervallo, solent consequi. Deinde postremo attendendum est, num quæ res ex iis rebus, quæ sunt positæ in partibus honestatis aut utilitatis, consequantur; de quibus in deliberativo genere causæ distinctius erit dicendum. Ac negotiis quidem fere res eæ, quas commemoravimus, sunt attributæ.

XXIX. Omnis autem argumentatio, quæ ex iis locis, quos commemoravimus, sumetur, aut probabilis aut necessãria debet esse. Etenim, ut breviter describamus, argumentatio videtur esse inventum aliquo ex genere, rem aliquam aut probabiliter ostendens, aut necessãrie demonstrans. Necessãrie demonstrantur ea, quæ aliter ac dicuntur, nec fieri, nec probari possunt, hoc modo; Si peperit, cum viro concubuit. Hoc genus argumentandi, quod in necessãria demonstratione versatur, maxime tractatur in dicendo, aut per complexionem, aut per enumerationem, aut per simplicem conclusionem.

Complexio est in qua, utrum concesseris, reprehendetur, ad hunc modum; Si improbus est, cur uteris? si probus, cur accusas? Enumeratio est in qua, pluribus rebus expositis et cæteris infirmatis, una reliqua necessãrio confirmatur, hoc pacto; Necessẽ est aut inimicitarum causa ab hoc esse occisum, aut metu, aut spe, aut alicujus amici gratia; aut si horum nihil est, ab hoc non esse occisum: nam sine causa maleficium susceptum esse non potest. Sed neque inimicitia fuerunt, nec metus ullus, nec spes ex morte illius alicujus commodi, neque ad amicum hujus aliquem mors illius pertinebat. Relinquitur igitur, ut ab hoc non

fit occifus. Simplex autem conclusio ex neceffaria confequutione conficitur, hoc modo; Si vos me iftud eo tempore feciffè dicitis, ego autem eo ipfo tempore trans mare fui, relinquitur, ut id, quod dicitis, non modo non fecerim, fed ne potuerim quidem facere. Atque hoc diligenter videre oportebit, ne quo pacto genus hoc refelli poffit, et ne confirmatio modum in fe argumentationis folùm habeat et quandam fimilitudinem neceffariæ conclusionis, verum ipfa argumentatio ex neceffaria ratione confiftat.

Probabile autem eft id quod fere fieri folet, aut quod in opinione pofitum eft, aut quod habet in fe ad hæc quandam fimilitudinem, five id falſum eft, five verum. In eo genere, quod fere folet fieri, probabile hujufmodi eft; Si mater eft, diligit filium: fi avarus eft, negligit jusjurandum. In eo autem, quod in opinione pofitum eft, hujufmodi funt probabilia; Impiis apud inferos pœnas eſſe præparatas; Eos, qui philoſophiæ dent operam, non arbitrari deos eſſe.

XXX. Similitudo autem in contrariis, et paribus, et in iis rebus, quæ ſub eandem cadunt rationem, maxime ſpectatur. In contrariis, hoc modo; Nam ſi iis, qui imprudentes læſerunt, ignoſci convenit, iis, qui neceſſario profuerunt, habere gratiam non oportet. Ex pari, ſic; Nam ut locus ſine portu navibus non poteſt eſſe tutus, ſic animus ſine fide ſtabilis amicis non poteſt eſſe. In iis rebus, quæ ſub eandem rationem cadunt, hoc modo probabile confideratur; Nam ſi Rhodiis turpe non eſt portorium locare, ne Hermacreonti quidem turpe eſt conducere. Hæc tum vera ſunt, hoc pacto; Quoniam cicatrix eſt, fuit vulnus; tum veriſimilia, hoc modo; Si multa erat in calceis pulvis, ex itinere eum venire oportebat. Omne autem (ut certas quafdam in partes distribuamus) probabile, quod ſumitur ad argumentationem, aut ſignum eſt, aut credibile, aut judicatum, aut comparabile.

Signum eſt quod ſub ſenſum aliquem cadit et quiddam ſignificat, quod ex ipſo profectum videtur, quod aut ante fuerit, aut in ipſo negotio, aut poſt ſit confequutum, et tamen indiget teſtimonii et gravioris confirmationis; ut cruor, fuga, pallor, pulvis, et quæ his ſunt ſimilia. Credibile eſt quod ſine ullo teſte

auditoris opinione firmatur, hoc modo; Nemo est qui non liberos suos incolumes et beatos esse cupiat. Judicatum est res. assensione, aut auctoritate, aut iudicio alicujus aut aliquorum, comprobata. Id tribus in generibus spectatur, religioso, communi, approbato. Religiosum est quod jurati legibus judicantur. Commune est quod omnes vulgo probarunt et secuti sunt, hujusmodi; ut majoribus natu assurgatur; ut supplicum misereatur. Approbatum est quod homines, cum dubium esset quale haberi oporteret, sua constituerunt auctoritate: velut Gracchi patris factum, quem populus Romanus ob id, quod insciente collega in Censura nihil gessit, post Censuram Consullem fecit.

Comparabile autem est quod in rebus diversis similem aliquam rationem continet. Ejus partes sunt tres, imago, collatio, exemplum. Imago est oratio demonstrans corporum, aut naturarum similitudinem. Collatio est oratio rem cum re ex similitudine conferens. Exemplum est quod rem auctoritate, aut casu alicujus hominis, aut negotii confirmat, aut infirmat. Horum exempla et descriptiones in præceptis elocutionis cognoscentur.

Ac fons quidem confirmationis, ut facultas tulit, apertus est, nec minus dilucide, quam rei natura ferebat, demonstratus est. Quemadmodum autem quæque constitutio et pars constitutionis, et omnis controversia, sive in ratione sive in scripto versetur, tractari debeat, et quæ in quasque argumentationes conveniant, singillatim in secundo libro de unoquoque genere dicemus. In præsentia tantummodo numeros et modos et partes argumentandi confuse et permixte disperimus. Post descripte et electe in genus quodque causæ, quid cuique conveniat, ex hac copia digeremus.

Atque inveniri quidem omnis ex his locis argumentatio poterit; inventam exornari et certas in partes distinguere, et suavissimum est et summe necessarium, et ab artis scriptoribus maxime neglectum. Quare et de ea præceptione nobis in hoc loco dicendum est, ut ad inventionem argumenti absolutio quoque argumentandi adjungeretur. Et magna cum cura et diligentia locus hic omnis considerandus est, quod non solum rei magna

utilitas est, sed præcipiendi quoque summa difficultas.

XXXI. Omnīs igitur argumentatio aut per inductionem tractanda est, aut per ratiocinationem. Inductio est oratio quæ rebus non dubiis captat assensionem ejus quicum instituta est; quibus assensionibus facit, ut illi dubia quædam res, propter similitudinem earum rerum quibus assensit, præbetur: velut, apud Socraticum Æschinem, demonstrat Socrates cum Xenophontis uxore et cum ipso Xenophonte Aspasiam locutam. Dic mihi, quæso, Xenophontis uxor, si vicina tua melius habeat aurum, quam tu habes, utrum illius, an tuum, malis? Illius, inquit. Quod si vestem et cæterum ornatum muliebrem pretii majoris habeat, quam tu habes, tuumne, an illius, malis? Illius vero, respondit. Age, inquit, si virum illa meliorem habeat, quam tu habes, utrumne tuum, an illius, malis? Hic mulier erubuit.

Aspasia autem cum ipso Xenophonte sermonem instituit. Quæso, inquit, Xenophon, si vicinus tuus meliorem equum habeat, quam tuus est, tuumne equum malis, an illius? Illius, inquit. Quod si fundum meliorem habeat, quam tu habes, utrum tandem fundum habere malis? Illum, inquit, meliorem scilicet. Quod si uxorem meliorem habeat, quam tu habes, utrum illius malis? Atque hic Xenophon quoque ipse tacuit. Post Aspasia: Quoniam uterque vestrum, inquit, id mihi solum non respondit, quod ego solum audire volueram, egomet dicam quid uterque cogitet. Nam et tu, mulier, optimum virum mavis habere; et tu, Xenophon, uxorem habere lectissimam maxime vis. Quare, nisi hoc perfeceritis, ut neque vir melior, neque fœmina lectior in terris sit, profecto id semper, quod optimum putabitis esse, multo maxime requiretis, ut et tu maritus sis quam optimæ mulieris, et hæc quam optimo viro nupta sit.

Hic cum rebus non dubiis esset assensum, factum est propter similitudinem, ut etiam illud, quod dubium videbatur, si quis separatim quæreret, id pro certo, propter rationem rogandi, concederetur. Hoc modo sermonis plurimum Socrates usus est, propterea quod nihil ipse asserre ad persuadendum volebat, sed ex eo, quod sibi ille dederat quicum disputabat, aliquid conficere

malebat, quod ille ex eo, quod jam concessisset, necessario approbare deberet.

XXXII. Hoc in genere præcipiendum nobis videtur, primùm, ut illud quod inducimus per similitudinem ejusmodi sit, ut sit necesse concedi. Nam ex quo postulabimus nobis illud, quod dubium sit, concedi, dubium esse id ipsum, quod inducimus, non oportebit. Deinde illud, cujus confirmandi causa fiet inductio, videndum est, ut simile iis rebus sit, quas res quasi non dubias ante induxerimus. Nam ante aliquid nobis concessum esse nihil proderit, si ei dissimile erit id, cujus causa illud concedi primùm voverimus. Deinde non intelligatur, quo spectent illæ primæ inductiones, et ad quem sint exitum perventuræ. Nam qui videt, si ei rei quæ primo rogetur recte assenserit, illam quoque rem quæ sibi displiceat esse necessario concedendam, plerumque aut non respondendo, aut male respondendo, longius procedere rogationem non finit. Quare ratione rogationis imprudens ab eo quod concessit, ad id, quod non vult concedere, deducendus est.

Extremum autem aut taceatur oportet, aut concedatur, aut negetur. Si negabitur, aut ostendenda est similitudo earum rerum quæ ante concessæ sunt, aut alia utendum inductione. Si concedetur, concludenda est argumentatio. Si tacebitur, aut elicienda est responsio, aut, quoniam taciturnitas imitatur confessionem, pro eo, ac si concessum sit, concludere oportebit argumentationem. Ita fit hoc genus argumentandi tripartitum. Prima pars ex similitudine constat una, pluribusve. Altera ex eo quod concedi volumus, cujus causa similitudines adhibitæ sunt. Tertia ex conclusione, quæ aut confirmat concessionem, aut, quid ex ea conficiatur, ostendit.

XXXIII. Sed quia non satis videbitur alicui dilucide demonstratum, nisi quod ex civili causarum genere exemplum subjecerimus, videtur hujusmodi quoque utendum exemplo; non quo præceptio differat, aut aliter hoc in sermone atque in dicendo sit utendum, sed ut eorum voluntati satisfiat, qui, quod aliquo in loco viderint, alio in loco, nisi demonstratum est, nequeunt cognoscere. Ergo in hac causa quæ apud Græcos est pervagata, quod Epaminondas

Thebanorum imperator ei, qui sibi ex lege prætor successerat, exercitum non tradidit, et, cum paucos ipse dies contra legem exercitum tenuisset, Lacedæmonios funditus vicit, poterit accusator argumentatione uti per inductionem, cum scriptum legis contra sententiam defendat, ad hunc modum; Si, iudices, id, quod Epaminondas ait legis scriptorem sensisse, adscribat ad legem et addat exceptionem hanc, EXTRA QUAM SI QVIS REIPUBLICÆ CAUSA EXERCITUM NON TRADIDERIT, patiemini? Non, opinor. Quòd si vosmetipsi, quod a vestra religione et sapientia remotissimum est, istius honoris causa hanc eandem exceptionem, injussu populi, ad legem adscribi jubetis, populus Thebanus patieturne id fieri? Profecto non patietur. Quod ergo adscribi ad legem nefas est, id sequi, quasi adscriptum sit, rectum vobis videatur? Novi vestram intelligentiam, non potest ita videri, iudices. Quod si literis corrigi neque ab illo, neque a vobis, scriptoris voluntas potest; videte ne multo indignius sit, id re et iudicio vestro mutari, quod ne verbo quidem commutari potest.

Ac de inductione quidem satis in præsentia dictum videtur. Nunc deinceps ratiocinationis vim et naturam consideremus.

XXXIV. Ratiocinatio est oratio ex ipsa re probabile aliquid eliciens, quod expositum et per se cognitum sua se vi et ratione confirmet. Hoc de genere qui diligentius considerandum putaverunt, cum idem usu dicendi sequerentur, paulum in præcipiendi ratione disenserunt. Nam partim quinque ejus partes esse dixerunt; partim non plus quam in tres partes posse distribui putaverunt. Eorum controversiam non incommodum videtur cum utrorumque ratione exponere. Nam et brevis est, et non ejusmodi, ut alteri prorsus nihil dicere putentur, et locus hic nobis in dicendo minime negligendus videtur.

Qui putant in quinque distribui partes oportere, aiunt primùm convenire exponere summam argumentationis, ad hunc modum; Melius accurantur quæ consilio geruntur, quam quæ sine consilio administrantur. Hanc primam partem numerant. Eam deinceps rationibus variis et quam copiosissimis verbis approbari putant

oportere, hoc modo; Domus ea, quæ ratione regitur, omnibus instructior est rebus et apparatus, quam ea, quæ temere et nullo consilio administratur. Exercitus is, cui præpositus est sapiens et callidus imperator, omnibus partibus commodius regitur, quam is, qui stultitia et temeritate alicujus administratur. Eadem navigii ratio est: nam navis optime cursum conficit ea, quæ scientissimo gubernatore utitur.

Cum propositio sit hoc pacto approbata, et duæ partes transferint ratiocinationis, tertia in parte aiunt, quod ostendere velis, id ex vi propositionis oportere assumere, hoc pacto; Nihil autem omnium rerum melius, quam omnis mundus, administratur.

Hujus assumptionis quarto in loco aliam porro inducunt approbationem, hoc modo; Nam et signorum ortus et obitus definitum quendam ordinem servant; et annuæ commutationes non modo quadam ex necessitate semper eodem modo fiunt, verum ad utilitates quoque rerum omnium sunt accommodatæ; et diurnæ nocturnæque vicissitudines nulla in re unquam mutatæ quidquam nocuerunt. Quæ signo sunt omnia non mediocri quodam consilio naturam mundi administrari.

Quinto inducunt loco complexionem eam, quæ aut id infert solum quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo; Consilio igitur mundus administratur; aut, unum in locum cum conduxerit breviter propositionem et assumptionem, id adjungit, quod ex his conficiatur, ad hunc modum; Quod si melius geruntur ea, quæ consilio, quam quæ sine consilio administrantur, nihil autem omnium rerum melius, quam omnis mundus administratur, consilio igitur mundus administratur. Quinquepartitam igitur hoc pacto putant esse argumentationem.

XXXV. Qui autem tripartitam esse dicunt, ii non aliter putant tractari oportere argumentationem, sed partitionem horum reprehendunt. Negant enim neque a propositione, neque ab assumptione approbationes earum separari oportere; neque propositionem absolutam, neque assumptionem sibi perfectam videri, quæ approbatione confirmata non sit. Quare quas illi duas partes numerant, propositionem et approbationem, sibi unam partem videri, propo-

tionem ; quæ si approbata non sit, propositio non sit argumentationis. Item, quæ ab illis assumptio et assumptionis approbatio dicitur, eandem sibi assumptionem solam videri. Ita fit, ut eadem ratione argumentatio tractata, aliis tripartita, aliis quinquepartita, videatur. Quare evenit, ut res non tam ad usum dicendi pertineat, quam ad rationem præceptionis.

Nobis autem commodior illa partitio videtur esse, quæ in quinque partes distributa est, quam omnes ab Aristotele et Theophrasto profecti maxime secuti sunt. Nam quemadmodum illud superius genus argumentandi, quod per inductionem sumitur, maxime Socrates et Socratici tractaverunt ; sic hoc, quod per rationationem expolitur, summe est ab Aristotele atque a Peripateticis et Theophrasto frequentatum ; deinde a rhetoribus iis, qui elegantissimi atque artificiosissimi putati sunt. Quare autem nobis illa magis partitio probetur, dicendum videtur, ne temere secuti putemur ; et breviter dicendum, ne in hujusmodi rebus diutius, quam ratio præcipiendi postulat, commoremur.

XXXVI. Si quadam in argumentatione satis est uti propositione, et non oportet adjungere approbationem propositioni ; quadam autem in argumentatione infirma est propositio, nisi adjuncta sit approbatio ; separatum quiddam est a propositione approbatio. Quod enim adjungi et separari ab aliquo potest, id non potest idem esse, quod est id ad quod adjungitur, et a quo separatur. Est autem quædam argumentatio, in qua propositio non indiget approbatione ; et quædam, in qua nihil valet absque approbatione, ut ostendimus. Separata est igitur a propositione approbatio. Ostendemus autem id quod polliciti sumus, hoc modo ; Quæ propositio in se quiddam continet perspicuum, eo quod constare inter omnes necesse est, hanc velle approbare et firmare nihil attinet. Ea est hujusmodi ; Si, quo die ista cades Romæ facta est, ego Athenis eo die fui, interesse in cæde non potui. Hoc, quia perspicue verum est, nihil attinet approbari. Quare assumi statim oportet, hoc modo ; Fui autem Athenis eo die. Hoc si non constat, indiget approbationis ; qua inducta, complexio consequetur ; igitur in cæde interesse non potui. Est igitur quædam propositio, quæ non

indiget approbatione. Nam esse quidem quandam, quæ indigeat, quid attinet ostendere, quod cuius facile perspicuum est? Quod si ita est, ex hoc et ex eo, quod proposueramus, hoc conficitur, separatum esse quiddam a propositione approbationem. Si autem ita est, falsum est, non esse plus quam tripartitam argumentationem.

Simili modo liquet alteram quoque approbationem separatam esse ab assumptione. Nam si quadam in argumentatione satis est uti assumptione, et non oportet adungere approbationem assumptioni; quadam autem in argumentatione infirma est assumptio, nisi adjuncta sit approbatio, separatum quiddam est extra assumptionem approbatio. Est autem argumentatio quædam, in qua assumptio non indiget approbationis; quædam autem, in qua nihil valet sine approbatione, ut ostendimus. Separata est igitur ab assumptione approbatio.

Ostendimus autem id quod polliciti sumus, hoc modo; Quæ perspicuam omnibus veritatem continet assumptio, nihil indiget approbationis. Ea est huiusmodi; Si oportet sapere, dare operam Philosophiæ convenit. Hæc propositio indiget approbationis. Non enim perspicua est, neque constat inter omnes, propterea quod multi nihil prodesse philosophiam, plerique etiam obesse, arbitrantur. Assumptio perspicua est hæc; Oportet autem sapere. Hoc autem, quia ipsum ex re perspicitur et verum esse intelligitur, nihil attinet approbari. Quare statim concludenda est argumentatio; igitur dare operam philosophiæ convenit. Est ergo assumptio quædam, quæ approbationis non indiget: nam quandam indigere perspicuum est. Separata est igitur ab assumptione approbatio. Falsum ergo est, non esse plus quam tripartitam argumentationem.

XXXVII. Atque ex his illud jam perspicuum est, esse quandam argumentationem, in qua neque propositio neque assumptio indigeat approbationis. Huiusmodi, ut certum quiddam et breve, exempli causa, ponamus; Si summopere sapientia petenda est, summopere stultitia vitanda est. Summo autem opere sapientia petenda est: summo igitur opere stultitia vitanda est. Hic et assumptio

et propositio perspicua est : quare neutra quoque indiget approbatione. Ex his omnibus illud perspicuum est, approbationem tum adjungi, tum non adjungi. Ex quo cognoscitur, neque in propositione, neque in assumptione contineri approbationem, sed utramque suo loco positam, vim suam, tanquam certam et propriam, obtinere. Quod si ita est, commode partiti sunt illi, qui in quinque partes distribuerunt argumentationem.

Quinque sunt igitur partes ejus argumentationis, quæ per ratiocinationem tractatur. Propositio, per quam locus is breviter exponitur, ex quo vis omnis oportet emanet ratiocinationis. Propositionis approbatio, per quam id, quod breviter expositum est, rationibus affirmatum probabilius et apertius fit. Assumptio, per quam id, quod ex propositione ad ostendendum pertinet, assumitur. Assumptionis approbatio, per quam id, quod assumptum est, rationibus affirmatur. Complexio, per quam id, quod conficitur ex omni argumentatione, breviter exponitur. Quæ plurimas habet argumentatio partes, ea constat ex his quinque partibus. Secunda est quadripartita. Tertia tripartita. Dein bipartita, quod in controversia est. De unaquaque parte potest alicui videri posse argumentationem consistere.

XXXVIII. Eorum igitur, quæ constant, exempla ponemus : horum, quæ dubia sunt, rationes afferemus. Quinquepartita argumentatio est hujusmodi ; Omnes leges, judices, ad commodum reipublicæ referre oportet, et eas ex utilitate communi, non ex scriptione quæ in literis est, interpretari. Ea enim virtute et sapientia majores nostri fuerunt, ut in legibus scribendis nihil sibi aliud, nisi salutem atque utilitatem reipublicæ, proponerent. Neque enim ipsi, quod obesset, scribere volebant ; et, si scripsissent, cum esset intellectum, repudiatum iri legem intelligebant. Nemo enim leges legum causa salvas esse vult, sed reipublicæ, quod ex legibus omnes respublicas optime putant administrari. Quam ob rem igitur leges servari oportet, ad eam causam scripta omnia interpretari convenit ; hoc est, quoniam reipublicæ servimus, ex reipublicæ commodo atque utilitate leges interpretemur. Nam ut ex medicina nihil oportet putare proficisci, nisi quod ad corporis

utilitatem spectat, quoniam ejus causa est instituta, sic a legibus nihil convenit arbitrari, nisi quod reipublicæ conducatur, proficisci, quoniam ejus causa sunt comparatæ. Ergo in hoc quoque judicio definite literas legis perscrutari; et legem, ut æquum est, ex utilitate reipublicæ considerate. Quid enim magis utile Thebanis fuit, quam Lacedæmonios opprimi? Quid magis Epaminondam, Thebanorum imperatorem, quam victoriæ Thebanorum consulere decuit? Quid hunc tanta Thebanorum gloria, tam claro atque exornato tropæo, carius atque antiquius habere convenit? Scripto videlicet legis omisso, scriptoris sententiam considerare debebat. Atque hoc quidem satis consideratum est, nullam esse legem, nisi reipublicæ causa, scriptam. Summam igitur amentiam esse existimabat, quod scriptum esset reipublicæ salutis causa, id non ex reipublicæ salute interpretari. Quod si leges omnes ad utilitatem reipublicæ referri convenit, hic autem saluti reipublicæ profuit, profecto non potest eodem facto et communibus fortunis consuluisse, et legibus non obtemperasse.

XXXIX. Quatuor autem partibus constat argumentatio, cum aut proponimus, aut assumimus, sine approbatione. Id facere oportet, cum aut propositio ex se intelligitur, aut assumptio perspicua est et nullius approbationis indiget. Propositionis approbatione præterita, quatuor ex partibus argumentatio tractatur ad hunc modum; Judices, qui ex lege jurati judicatis, legibus obtemperare debetis. Obtemperare autem legibus non potestis, nisi, quod scriptum est in lege, sequamini. Quod enim certius legis scriptor testimonium voluntatis suæ relinquere potuit, quam quod ipse magna cum cura atque diligentia scripsit? Quod si literæ non extarent, magnopere eas requireremus, ut ex his scriptoris voluntas cognosceretur: nec tamen Epaminondæ permetteremus, ne si extra judicium quidem esset, ut is nobis sententiam legis interpretaretur; nedum nunc istud patiamur, cum præsto lex sit, non ex eo, quod apertissime scriptum est, sed ex eo, quod suæ causæ convenit, scriptoris voluntatem interpretari. Quod si vos, iudices, legibus obtemperare debetis, et id facere non potestis, nisi, quod

scriptum est in lege, sequamini, quid causæ est, quin istum contra legem fecisse judicetis ?

Assumptionis autem approbatione præterita, quadripartita sic fiet argumentatio ; Qui sæpenumero nos per fidem fefellerunt, eorum orationi fidem habere non debemus. Si quid enim perfidia illorum detrimenti acceperimus, nemo erit, præter nosmetipsos, quem jure accusare possimus. Ac primum quidem decipi incommodum est ; iterum, stultum ; tertium, turpe. Carthaginenses autem perfæpe jam nos fefellerunt. Summa igitur amentia est in eorum fide spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis.

Utrâque approbatione præteritâ, tripartita fit, hoc pacto ; aut metuamus Carthaginenses oportet, si incolumes eos reliquerimus ; aut eorum urbem diruamus. Ac metuere quidem non oportet : restat igitur, ut urbem diruamus.

XL. Sunt autem qui putant nonnunquam posse complexione et oportere superfederi, cum id perspicuum sit, quod conficiatur ex ratiocinatione. Quod si fiat, bipartitam quoque fieri argumentationem, hoc modo ; Si peperit, virgo non est. Peperit autem. Hic fati esse dicunt proponere et assumere : quoniam perspicuum sit, quod conficiatur, complexionis rem non indigere. Nobis autem videtur et omnis ratiocinatio concludenda esse ; et illud vitium, quod illis displicet, magnopere vitandum, ne, quod perspicuum sit, id in complexionem inferamus.

Hoc autem fieri poterit, si complexionem genera intelligantur. Nam aut ita complectemur, ut in unum conducamus propositionem et assumptionem, hoc modo ; Quod si leges omnes ad utilitatem reipublicæ referri convenit, hic autem salutis reipublicæ profuit, profecto non potest eodem facto et salutis communi consuluisse, et legibus non obtemperasse. Aut ita, ut ex contrario sententia conficiatur, hoc modo ; Summa igitur amentia est in eorum fide spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis. Aut ita, ut id solum, quod conficitur, inferatur, ad hunc modum ; Urbem igitur diruamus. Aut ut id, quod eam rem, quæ conficitur, sequatur necesse est. Id est hujusmodi ; Si peperit, cum viro concubuit. Peperit autem. Conficitur hoc ; Concubuit igitur

cum viro. Hoc si nolis inferre, et inferas id quod sequitur, Fecit igitur incestum; et concluderis argumentationem et perspicuam fugeris complexionem.

Quare in longis argumentationibus, ex conductionibus aut ex contrario complecti oportet: in brevibus id solum, quod conficitur, exponere: in iis, in quibus exitus perspicuus est, consecutione uti. Si qui autem ex una quoque parte putabunt constare argumentationem, poterunt dicere, sæpe fatis esse hoc modo argumentationem facere; Quoniam peperit, cum viro concubuit; nam hoc nullius neque approbationis, neque assumptionis, vel ejus approbationis, neque complexionis indigere. Sed nobis ambiguitate nominis videntur errare. Nam argumentatio nomine uno res duas significat, ideo quod et inventum aliquam in rem probabile aut necessarium argumentatio vocatur, et ejus inventi artificiosa expolitio. Quando igitur proferent aliquid hujusmodi, Quoniam peperit, cum viro concubuit, inventum proferent, non expolitionem. Nos autem de expolitionis partibus loquimur.

XLI. Nihil igitur ad hanc rem ratio illa pertinebit; atque hac distinctione, alia quoque, quæ videbuntur officere huic partitioni, propulfabimus, si qui aut assumptionem aliquando tolli possent, aut propositionem. Quæ si quid habet probabile aut necessarium, quoquo modo commoveat auditorem necesse est. Quod si solum id, quod inventum est, spectaretur, ac nihil, quo pacto tractaretur id quod esset excogitatum, referret; nequaquam tantum inter summos oratores et mediocres interesset existimaretur.

Variare autem orationem magnopere oportebit; nam omnibus in rebus similitudo est satietatis mater. Id fieri poterit, si non similiter semper ingrediamur in argumentationem. Nam primum omnium generibus ipsis distinguere convenit orationem, hoc est, tum inductione uti, tum ratiocinatione. Deinde in ipsa argumentatione non semper a propositione incipere, nec semper quinque partibus abuti, neque eadem ratione partitiones expolire; sed tum ab assumptione incipere licet, tum ab approbatione alterutra, tum utràque; tum hoc, tum illo genere complexionis, uti.

Id ut perspiciatur, aut scribamus, aut in quolibet exemplo de iis, quæ propofita sunt, hoc idem exerceamus, ut quam facile fit factu.

Ac de partibus quidem argumentationis satis nobis dictum videtur. Illud autem volumus intelligi, nos probe tenere, aliis quoque rationibus tractari argumentationes in philosophia multis et obscuris, de quibus certum est artificium constitutum. Verum illa nobis abhorreere ab usu oratorio videntur. Quæ pertinere autem ad dicendum putamus, ea nos commodius, quam cæteros, attendisse non affirmamus, sed perquisitis et diligentius conscripisse pollicemur. Nunc, ut instituimus, proficisci ordine ad reliqua pergemus.

XLII. Reprehensio est, per quam argumentando adversariorum confirmatio diluitur, aut infirmatur, aut levatur. Hæc fonte inventionis eodem utetur, quo utitur confirmatio, propterea quod, quibus ex locis aliqua res confirmari potest, iisdem potest ex locis infirmari. Nihil enim considerandum est in his omnibus inventionibus, nisi id, quod personis aut negotiis attributum est. Quare inventionem et argumentationum expolitionem ex illis, quæ antè præcepta sunt, hanc quoque in partem orationis transferri oportebit. Veruntamen, ut quædam præceptio detur hujus quoque partis, exponemus modos reprehensionis; quos qui observabunt, facilius ea, quæ contra dicentur, diluere aut infirmare poterunt.

Omnis argumentatio reprehenditur, si aut ex iis, quæ sumpta sunt, non conceditur aliquod unum, plurave: aut, his concessis, complexio confici ex his negatur: aut si genus ipsum argumentationis vitiosum ostenditur: aut si contra firmam argumentationem alia æque firma, aut firmior ponitur. Ex iis, quæ sumuntur, aliquid non conceditur, cum aut id, quod credible dicunt, negatur esse ejusmodi: aut quod comparabile putant, dissimile ostenditur: aut judicatum aliam in partem traducitur, aut omnino judicium improbat: aut, quod signum esse adversarii dixerunt, id ejusmodi negatur esse: aut si complexio, aut una, aut utraque ex parte reprehenditur: aut si enumeratio falsa ostenditur, aut si

simplex conclusio falsi aliquid continere demonstratur. Nam omne, quod fumitur ad argumentandum, sive pro probabili, sive pro necessario, necesse est fumatur ex his locis, ut ante ostendimus.

XLIII. Quod pro credibili sumptum erit, id infirmabitur, si aut perspicue falsum erit, hoc modo; Nemo est, qui non pecuniam quam sapientiam malit. Aut ex contrario quoque credibile aliquid habebit, hoc modo; Quis est, qui non officii cupidior sit, quam pecuniæ? Aut erit omnino incredibile, ut si quis, quem constet esse avarum, dicat, alicujus mediocris officii causa se maximam pecuniam neglexisse. Aut si, quod in quibusdam rebus, aut hominibus accidit, id omnibus dicatur usu evenire, hoc pacto; Qui pauperes sunt, iis antiquior officio pecunia est. Qui locus desertus est, in eo eadem factam esse oportet. In loco celebri homo occidi quæ potuit? Aut si id, quod raro fit, fieri omnino negatur; ut Curius pro Fulvio; *Nemo potest uno aspectu, neque præteriens, in amorem incidere.*

Quod autem pro signo fumetur, id ex iisdem locis, quibus confirmatur, infirmabitur. Nam in signo, primum verum esse ostendi oportet: deinde ejus esse rei signum proprium, qua de re agitur, ut cruorem cædis: deinde factum esse, quod non oportuerit; aut non factum, quod oportuerit: postremo scisse eum, de qua quæritur, ejus rei legem et consuetudinem. Nam hæc res sunt signo attributæ, quas diligentius aperiemus, cum separatim de ipsa conjecturali constitutione dicemus. Ergo horum unumquodque in reprehensione, aut non esse signo, aut parum magno esse, aut a se potius, quam ab adversariis stare, aut omnino falso dici, aut in aliam quoque suspicionem duci posse demonstrabitur.

XLIV. Cum autem pro comparabili aliquid inducetur, quoniam id per similitudinem maxime tractatur, in reprehendendo conveniet simile id negare esse quod conferetur, ei quicum conferetur. Id fieri poterit, si demonstrabitur diversum esse genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione: ac si, quo in numero illud, quod per similitudinem afferetur, et quo in loco hoc genus, cujus causam afferetur, haberi conveniat, ostendetur. Deinde, quid res cum re differat, demonstrabitur. Ex quo doce-

binus, aliud de eo quod comparabitur, et de eo quicum comparabitur, existimari oportere. Hujus facultatis maxime indigemus, cum ea ipsa argumentatio, quæ per inductionem tractatur, erit reprehendenda. Si judicatum aliquod inferetur, quoniam id ex his locis maxime firmatur, laude eorum, qui judicarunt; similitudine ejus rei, qua de agitur, ad eam rem, qua de judicatum est; commemorando non modo non esse reprehensum judicium, sed ab omnibus approbatum; et demonstrando, difficilius et majus fuisse id judicatum quod afferatur, quam id quod infert: ex contrariis locis, si res aut vera aut verisimilis permittet, infirmari oportebit. Atque erit observandum diligenter, ne nihil ad id, quod agatur, pertineat id quod judicatum sit: et videndum est, ne ea res proferatur, in qua sit offensum, ut de ipso, qui judicavit, judicium fieri videatur.

Oportet autem animadvertere, ne, cum aliter multa sint judicata, solitarium aliquod aut rarum judicatum afferatur: nam his rebus auctoritas judicati maxime potest infirmari. Atque ea quidem argumenta, quæ quasi probabilia sumuntur, ad hunc modum tentari oportebit.

XLV. Quæ vero sicuti necessaria inducentur, ea si forte imitabuntur modo necessariam argumentationem, neque erunt ejusmodi, sic reprehenduntur. Primum complexio, quæ, utrum concesseris, debet tollere, si vera est, nunquam reprehenditur; si falsa, duobus modis; aut conversione, aut alterius partis infirmatione. Conversione, hoc modo;

Nam si veretur, quid eum accuses, qui est probus?

Sin inverecondum animi ingenium possidet,

Quid eum accuses, qui id parvi auditu æstimet?

Hic, si vereri dixeris, sive non vereri, concludendum hoc putat, ut neges esse accusandum. Quod conversione sic reprehenditur; Imo vero accusandus est. Nam si veretur, accuses: non enim parvi auditu æstimabit. Sin inverecondum animi ingenium possidet, tamen accuses. Non enim probus est. Alterius autem partis infirmatione, hoc modo reprehenditur; Verùm si veretur, accusatione tua correctus ab errato recedet.

Enumeratio vitiosa intelligitur, si aut præteritum quiddam dicemus, quod velimus concedere, aut infirmum aliquid annumeratum, quod aut contra dici possit, aut causa non sit quare non honeste possimus concedere. Præteritur quiddam in ejusmodi enumerationibus; Quoniam habes istum equum, aut emeris oportet, aut hereditate possideas, aut munere acceperis, aut domi tibi natus sit, aut, si horum nihil est, furrpueris necesse est. Sed neque emisti, neque hereditate venit, neque domi natus est, neque donatus est: necesse est ergo furrpueris. Hoc commode reprehenditur, si dici possit ex hostibus equus esse captus, cujus prædæ sectio non venierit: quo illato, infirmatur enumeratio, quoniam id sit inductum, quod præteritum sit in enumeratione.

XLVI. Altero autem modo reprehendetur, si aut contrà aliquid dicetur; hoc est, si, exempli causa, (ut in eodem versetur) poterit ostendi hereditate venisse. Aut si extremum illud non erit turpe concedere; ut si quis, cum dixerint adversarii, Aut insidias facere voluisti, aut amico morem gessisti, aut cupiditate elatus es, amico se morem gessisse fateatur.

Simplex autem conclusio reprehenditur, si id, quod sequitur, non videatur necessario cum eo, quod antecessit, cohærere. Nam hoc quidem, Si spiritum ducit, vivit, Si dies est, lucet, ejusmodi est, ut cum priore necessario posterius cohærere videatur. Hoc autem, Si mater est, diligit, Si aliquando peccavit, nunquam corrigetur, sic conveniet reprehendi, ut demonstretur non necessario cum priore posterius cohærere. Hoc genus, et cætera necessaria, et omnino omnis argumentatio et ejus reprehensio majorem quandam vim continet et latius patet, quam hic exponitur: sed ejus artificii cognitio hujusmodi est, ut non ad hujus artis partem aliquam adjungi possit, sed ipsa separatim longi temporis et magnæ atque arduæ cognitionis indigeat. Quare illa nobis alio tempore atque ad aliud institutum, si facultas erit, explicabuntur. Nunc his præceptionibus rhetorum ad usum oratorium contentos nos esse oportebit. Cum igitur ex iis, quæ sumuntur, aliquid non conceditur, sic infirmabitur.

Cum autem, his concessis, complexio ex his non conficitur, hæc erunt consideranda; num aliud conficiatur, aliud dicatur, hoc modo; Si, cum aliquis dicat se profectum esse ad exercitum, contra eum quis velit hac argumentatione uti; Si venisses ad exercitum, a tribunis militaribus visus esses. Non es autem ab his visus. Non es igitur profectus ad exercitum. Hic cum concesseris propositionem et assumptionem, complexio est infirmanda. Aliud enim, quam cogebatur, illatum est.

Ac nunc quidem, quo facilius res cognosceretur, perspicuo et grandi vitio præditum posuimus exemplum: sed sæpe obscurius positum vitium pro vero probatur, cum aut parum memineris quod concesseris, aut ambiguum aliquod pro certo concesseris. Ambiguum si concesseris ex ea parte quam ipse intellexeris, eam partem si adversarius ad aliam per complexionem velit accommodare, demonstrare oportebit, non ex eo quod ipse concesseris, sed ex eo quod ille sumpserit, confici complexionem, ad hunc modum; Si pecuniæ indigetis, pecuniam non habetis. Si pecuniam non habetis, pauperes estis. Indigetis autem pecuniæ: mercaturæ enim, nisi ita esset, operam non daretis. Pauperes igitur estis. Hoc sic reprehenditur; Cum dicebas, Si indigetis pecuniæ, pecuniam non habetis; hoc intelligebam, Si propter inopiam in egestate estis, pecuniam non habetis: et idcirco concedebam. Cum autem hoc sumebas, Indigetis autem pecuniæ; illud accipiebam, Vultis autem pecuniæ plus habere. Ex quibus concessionibus non conficitur hoc, Pauperes igitur estis. Conficeretur autem, si tibi primo quoque hoc concessissem, Qui pecuniam majorem vellet habere, eum pecuniam non habere.

XLVIII. Sæpe autem oblitum putant quid concesseris, et idcirco id quod non conficitur, quasi conficiatur, in conclusione inferitur, hoc modo; Si ad illum hereditas veniebat, verisimile est ab illo esse necatum. Deinde hoc approbant plurimis verbis. Post assumunt, Ad illum autem hereditas veniebat. Deinde inferitur, Ille igitur occidit. Id ex iis, quæ sumpserant, non conficitur. Quare observare diligenter oportet, et quid sumatur, et quid ex his conficiatur. Ipsum autem genus argumentationis vitiosum his de

causis ostendetur, si aut in ipso vitium erit, aut si non ad id, quod instituitur, accommodabitur. Atque in ipso vitium erit, si omnino totum falsum erit, si commune, si vulgare, si leve, si remotum, si mala definitio, si controversum, si perspicuum, si non concessum, si turpe, si offensum, si contrarium, si inconstans, si adversum.

Falsum est, in quo perspicue mendacium est, hoc modo; Non potest esse sapiens, qui pecuniam negligit. Socrates autem pecuniam neglibebat. Non igitur sapiens erat. Commune est, quod nihilo magis ab adversariis quam a nobis facit, hoc modo; Idcirco, iudices, quia veram causam habebam, brevi peroravi. Vulgare est, quod in aliam quoque rem non probabilem, si nunc concessum sit, transferri possit, hoc modo; Si veram causam non haberet, vobis se, iudices, non commisisset. Leve est, quod aut post tempus dicitur, hoc modo; Si in mentem venisset, non commisisset; aut perspicue rem turpem levi tegere vult defensione, hoc modo:

*Cum te expetebant omnes, florentissimo
Regno reliqui: nunc desertum ab omnibus,
Summo periculo, solus ut restituum, paro.*

XLIX. Remotum est, quod, ultra quam satis est, petitur, hoc modo; Quod si non P. Scipio Corneliam filiam Tib. Graccho collocasset, atque ex ea duos Gracchos procreasset, tantæ seditiones natæ non essent. Quare hoc incommodum Scipioni adscribendum videtur. Huiusmodi est illa quoque conquestio;

*Utinam ne in nemore Pelio securibus
Cæsa cecidisset abiecta ad terram trabes!*

Longius enim repetita est, quam res postulabat. Mala definitio est, cum aut communia describit, hoc modo; Seditiosus est is, qui malus atque inutilis est civis; (nam hoc non magis seditiosus, quam ambitiosus, quam calumniatoris, quam alicujus improbi hominis vim describit) aut falsum quiddam dicit, hoc pacto; Sapientia est pecuniæ acquirendæ intelligentia; Aut aliquid non grave, nec magnum continens, sic; Stultitia est immensa gloriæ cupiditas. Est hæc quidem stultitia, sed ex parte quadam, non

ex omni genere, definita. Controversum est, in quo ad dubium demonstrandum dubia causa affertur, hoc modo;

*Ebo tu, dii, quibus est potestas motus superum atque inferum,
Pacem inter sese conciliant, conferunt concordiam.*

Perpicuum est, de quo non est controversia; ut, si quis, cum Orestem accuset, planum faciat, ab eo matrem esse occisam. Non concessum est, cum id, quod augetur, in controversia est; ut, si quis, cum Ulysssem accuset, in hoc maxime commoretur, Indignum esse, ab homine ignavissimo virum fortissimum, Ajaxem, necatum. Turpè est, quod aut eo loco, in quo dicitur; aut eo homine, qui dicat; aut eo tempore, quo dicitur; aut iis, qui audiunt; aut ea re, de qua agitur, indignum, propter inhonestam rem, videtur. Offensum est, quod eorum, qui audiunt, voluntatem lædit; ut, si quis apud equites Romanos, cupidos judicandi, Cæpionis legem judicariam laudet.

L. Contrarium est, quod contra ea dicitur, quæ ii, qui audiunt, fecerunt; ut, si quis apud Alexandrum Macedonem contra aliquem urbis expugnatorem diceret, nihil esse crudelius quam urbes diruere, cum ipse Alexander Thebas diruisset. Inconstans est, quod ab eodem de eadem re diverse dicitur; ut, si quis, cum dixerit, qui virtutem habeat eum nullius rei ad bene vivendum indigere, neget postea sine bona valetudine posse bene vivere; aut se amico adesse propter benevolentiam; sperare enim aliquid commodi ad se perventurum. Adversum est, quod ipsi causæ aliqua ex parte officit; ut si quis hostium vim et copias et felicitatem augeat, cum ad pugnam milites hortetur.

Si non ad id, quod institutum est, accommodabitur aliqua pars argumentationis, horum aliquo in vitio reperietur. Si plura pollicitus, pauciora demonstrabit; aut si, cum totum debet ostendere, de parte aliqua loquatur, hoc modo; Mulierum genus avarum est; nam Eriphyle auro viri vitam vendidit. Aut, si non id, quod accusabitur, defendet; ut, si quis, cum ambitus accusabitur, manu se fortem esse defendet; ut Amphion apud Euripidem: item apud Pacuvium, qui, vituperata musica, sapientiam laudat. Aut si res ex hominis vitio vituperabitur, ut, si quis

doctrinam ex alicujus docti vitiis reprehendat. Aut si quis, cum aliquem volet laudare, de felicitate ejus, non de virtute, dicat. Aut si quis rem cum re ita comparabit, ut alteram se non putet laudare, nisi alteram vituperarit: aut si alteram ita laudet, ut alterius non faciat mentionem. Aut si, cum de certa re quæretur, de communi instituetur oratio; ut, si quis, cum aliqui deliberent, bellum geratur an non, pacem laudet omnino, non illud bellum inutile esse demonstrat. Aut, si ratio alicujus rei reddetur falsa, hoc modo; Pecunia bonum est, propterea quod ea maxime vitam beatam efficiat. Aut si infirma, ut Plautus;

*Amicum castigare ob meritam noxiam,
Immune est facinus; verum in ætate utile
Et conducibile. Nam ego amicum hodie meum
Concastigabo pro commerita noxia,
Invitus, ni me id invitet, ut faciam, fides.*

Aut eadem, hoc modo; Maximum malum est avaritia; multos enim magnis incommodis afficit pecuniæ cupiditas. Aut parum idonea, hoc modo; Maximum bonum est amicitia; plurimæ enim delectationes sunt in amicitia.

LI. Quartus modus erat reprehensionis, per quem contra firmam argumentationem æque firma aut firmior ponebatur. Hoc genus in deliberationibus maxime versatur, cum aliquid, quod contra dicatur, æquum esse concedimus; sed id, quod nos defendimus, necessarium esse demonstramus. Aut cum id, quod illi defendant, utile esse fateamur; quod nos dicamus, demonstramus esse honestum. Ac de reprehensione hæc quidem existimavimus esse dicenda. Deinceps nunc de conclusione ponemus.

Hermagoras digressionem deinde, tum postremam conclusionem, ponit. In hac autem digressionem ille putat oportere quandam inferri orationem, a causa atque a judicatione ipsa remotam, quæ aut sui laudem, aut adversarii vituperationem contineat, aut in aliam causam deducat; ex qua conficiat aliquid confirmationis aut reprehensionis, non argumentando, sed augendo per quandam amplificationem. Hanc si quis partem putarit orationis, sequatur Hermagoram licebit. Nam et augendi et laudandi

et vituperandi præcepta a nobis partim data sunt, partim suo loco dabuntur. Nobis autem non placet hanc partem in numero reponi, quod de causa digredi, nisi per locum communem, displicet: quo de genere posterius est dicendum. Laudes autem et vituperationes non separatim placet tractari, sed in ipsis argumentationibus esse implicitas. Nunc de conclusione dicemus.

LII. Conclusio est exitus et determinatio totius orationis. Hæc habet partes tres, enumerationem, indignationem, conquestionem. Enumeratio est, per quam res disperse et diffuse dictæ unum in locum coguntur, et reminiscendi causa unum sub aspectum subjiciuntur. Hæc si semper eodem modo tractabitur, perspicue ab omnibus artificio quodam tractari intelligetur; sin varie fiet, et hanc suspicionem et fatietatem vitare poterit. Quare tum oportebit ita facere, ut plerique faciunt propter facilitatem, singillatim unamquamque rem attingere; et ita omnes transire breviter argumentationes; tum autem, id quod difficilium est, dicere, quas partes exposueris in partitione, de quibus te pollicitus sis dicturum; et reducere in memoriam, quibus rationibus unamquamque partem confirmaris; tum ab iis, qui audiunt, quærere, quid sit, quod sibi velle debeant demonstrari, hoc modo; Docuimus hoc, illud planum fecimus. Ita simul et in memoriam redibit auditor, et putabit nihil esse præterea quod debeat desiderare.

Atque in his generibus (ut ante dictum est) tum tuas argumentationes transire separatim, tum, id quod artificiosius est, cum tuis contrarias conjungere; et cum tuam argumentationem dixeris, tum, contra eam quod afferebatur, quemadmodum dilueris, ostendere. Ita per brevem comparisonem auditoris memoria et de confirmatione et de reprehensione redintegabitur. Atque hæc aliis actionis quoque modis variare oportebit. Nam cum ex tua persona enumerare possis, ut, quid et quo quidque loco dixeris, admoneas; tum vero personam, aut rem aliquam inducere, et enumerationem ei totam attribuere. Personam, hoc modo; Nam si legis scriptor existat et quærat a vobis, quid dubitetis; quid possitis dicere, cum vobis hoc et hoc sit demonstratum? Atque hic item, ut in nostra persona, licebit aliàs singillatim tran-

fire omnes argumentationes; aliàs ad partitiones singula genera referre; aliàs ab auditore, quid desideret, quærere; aliàs hæc facere per comparationem suarum et contrariarum argumentationum.

Res autem inducetur, si alicui rei hujusmodi, legi, loco, urbi, monumento attribuetur oratio per enumerationem, hoc modo; Quid? si leges loqui possent, nonne hæc apud vos quererentur? Quidnam amplius desideratis, iudices, cum vobis hoc et hoc planum factum sit? In hoc quoque genere omnibus eisdem modis uti licebit. Commune autem præceptum hoc datur ad enumerationem, ut ex unaquaque argumentatione, quoniam tota iterum dici non potest, id eligatur quod erit gravissimum, et unumquodque quam brevissime transeatur; ut memoria, non oratio, renovata videatur.

LIII. Indignatio est oratio per quam conficitur, ut in aliquem hominem magnum odium, aut in rem gravis offensio, concitetur. In hoc genere illud primum intelligi volumus, posse omnibus ex locis iis, quos in confirmandi præceptis posuimus, tractari indignationem. Nam ex iis rebus, quæ personis atque negotiis attributæ sunt, quævis amplificationes et indignationes nasci possunt: sed tamen ea, quæ separatim de indignatione præcipi possunt, consideremus.

Primus locus sumitur ab auctoritate, cum commemoramus, quantæ curæ res ea fuerit Diis immortalibus, aut eis, quorum auctoritas gravissima debeat esse. Qui locus sumetur ex fortibus, ex oraculis, vatibus, ostentis, prodigiis, responsis, similibus rebus: item ex majoribus nostris, regibus, civitatibus, gentibus, hominibus sapientissimis, senatu, populo, legum scriptoribus. Secundus locus est, per quem, illa res ad quos pertineat, cum amplificatione per indignationem ostenditur: an ad omnes, an ad majorem partem, quod atrocissimum est; an ad superiores, quales sunt ii quorum ex auctoritate indignatio sumitur, quod indignissimum est; an ad pares animo, fortuna, corpore, quod iniquissimum est; an ad inferiores, quod superbissimum est. Tertius locus est, per quem quærimus, quidnam sit eventurum, si

idem cæteri faciant; et simul ostendimus, huic si concessum sit, multos æmulos ejusdem audaciæ futuros; ex quo, quid mali sit eventurum, demonstrabimus. Quartus locus est, per quem demonstramus, multos alacres expectare quid statuatur, ut ex eo, quod uni concessum sit, sibi quoque tali de re quid liceat, intelligere possint. Quintus locus est, per quem ostendimus, cæteras res perperam constitutas, intellecta veritate, commutatas corrigi posse; hanc esse rem, quæ si sit semel judicata, neque alio commutari judicio, neque ulla potestate corrigi, possit. Sextus locus est, per quem consulto et de industria factum esse demonstratur, et illud adjungitur, voluntario maleficio veniam dari non oportere: imprudentiæ concedi nonnunquam convenire. Septimus locus est, per quem indignamur, quod tetrum, crudele, nefarium, tyrannicum factum esse dicamus, per vim, per manum opulentam, quæ res ab legibus et ab æquabili jure remotissima sit.

LIV. Octavus est locus, per quem demonstramus, non vulgare, neque factitatum esse, ne ab audacissimis quidem hominibus, id maleficium, de quo agitur; atque id a feris quoque hominibus et a barbaris gentibus et immanibus bestiis remotum esse. Hæc erunt, quæ in parentes, liberos, conjuges, consanguineos, supplices, crudeliter facta dicentur; et deinceps si qua proferantur in majores natu, in hospites, in vicinos, in amicos; in eos, quibuscum vitam egeris; in eos, apud quos educatus sis; in eos, a quibus eruditus; in mortuos, in miseros et misericordiæ dignos, in homines claros, nobiles et honore usos; in eos, qui neque lædere alium, nec se defendere potuerunt, ut in pueros, senes, mulieres: quibus omnibus acriter excitata indignatio summum in eum, qui violarit horum aliquid, odium commovere poterit. Nonus locus est, per quem cum aliis, quæ constat esse peccata, hoc, quo de quæstio est, comparatur; et ita per contentionem, quanto atrocius et indignius sit illud de quo agitur, ostenditur. Decimus locus est, per quem omnia, quæ in negotio gerendo acta sunt, quæque post negotium consecuta sunt, cum unicujusque indignatione et criminatione colligimus; et rem verbis quam maxime ante oculos ejus, apud quem dicitur, ponimus; ut id,

quod indignum est, perinde illi videatur indignum, ac si ipse interfuerit, ac præfens viderit. Undecimus locus est, per quem offendimus, ab eo factum, a quo minime oportuerit, et a quo, si alius faceret, prohiberi conveniret. Duodecimus locus est, per quem indignamur, quod nobis hoc primis acciderit, nec alicui unquam usu evenerit. Tertius decimus locus est, si cum injuria contumelia juncta demonstratur, per quem locum in superbiam et arrogantiam odium concitatur. Quartus decimus locus est, per quem petimus ab iis, qui audiunt, ut ad suas res nostras injurias referant: si ad pueros pertinebit, de liberis suis cogitent: si ad mulieres, de uxoribus: si ad senes, de patribus, aut parentibus. Quintus decimus locus est, per quem dicimus, inimicis quoque et hostibus ea, quæ nobis acciderint, indigna videri solere. Et indignatio quidem his fere de locis gravissime fumetur.

LV. Conquestionis autem hujusmodi de rebus partes petere oportebit. Conquestio est oratio auditorum misericordiam captans. In hac primum animum auditoris mitem et misericordem conficere oportet, quo facilius conquestione commoveri possit. Id locis communibus efficere oportebit, per quos fortunæ vis in omnes, et hominum infirmitas, ostenditur: qua oratione habita graviter et sententiosè maxime demittitur animus hominum, et ad misericordiam comparatur, cum in alieno malo suam infirmitatem considerabit.

Deinde primus locus est misericordiæ, per quem, quibus in bonis fuerint, et nunc quibus in malis sint, ostenditur. Secundus, qui in tempora tribuitur, per quem, quibus in malis fuerint, et sint, et futuri sint, demonstratur. Tertius, per quem unumquodque deploratur incommodum, ut in morte filii, pueritiæ delectatio, amor, spes, solatium, educatio, et si qua simili in genere quolibet de incommodo per conquestionem dici poterunt. Quartus, per quem res turpes et humiles et illiberales proferentur, et indignæ ætate, genere, fortuna, pristino honore, beneficiis; quas passi, perpeffurive sint. Quintus est, per quem omnia ante oculos singillatim incommoda ponentur, ut videatur is, qui audit, videre; et re quoque ipsa, quasi adsit, non verbis

solum ad misericordiam ducatur. Sextus, per quem præter spem in miseris demonstratur esse; et, cum aliquid exspectaret, non modo id non adeptum esse, sed in summas miseras incidisse. Septimus, per quem ad ipsos, qui audiunt, similem casum convertimus; et petimus, ut de suis liberis, aut parentibus, aut aliquo, qui illis carus debeat esse, nos cum videant, recordentur. Octavus, per quem aliquid dicitur esse factum, quod non oportuerit: aut non factum, quod oportuerit, hoc modo; Non affui, non vidi, non postremam ejus vocem audivi, non extremum ejus spiritum excepi. Item, Inimicorum in manibus mortuus est, hostili in terra turpiter jacuit infepultus, a feris diu vexatus, communi quoque honore in morte caruit. Nonus, per quem oratio ad mutas et expertes animi res refertur; ut si ad equum, domum, vestem, sermonem alicujus accommodes, quibus animus eorum, qui audiunt et aliquem dilexerunt, vehementer commovetur. Decimus, per quem inopia, infirmitas, solitudo demonstratur. Undecimus, per quem aut liberorum, aut parentum, aut sui corporis sepeliendi, aut alicujus ejusmodi rei commendatio fit. Duodecimus, per quem disjunctio deploratur ab aliquo, cum deducaris ab eo quicum libentissime vixeris, ut a parente, filio, fratre, familiari. Tertius decimus, per quem cum indignatione conquerimur, quod ab iis, a quibus minime conveniat, male tractemur; propinquis, amicis, quibus benefecerimus, quos adjutores fore putaverimus; aut a quibus indignum est, ut servis, libertis, clientibus, supplicibus.

LVI. Quartus decimus, qui per obsecrationem sumitur: in quo orantur modo illi, qui audiunt, humili et supplici oratione, ut misereantur. Quintus decimus, per quem non nostras, sed eorum, qui cari nobis debent esse, fortunas conqueri nos demonstramus. Sextus decimus est, per quem animum nostrum in alios misericordem esse offendimus; et tamen amplum et excelsum et patientem incommodorum esse, et futurum, si quid acciderit, demonstramus. Nam sæpe virtus et magnificentia, in qua gravitas et auctoritas est, plus proficit ad misericordiam commovendam, quam humilitas & obsecratio. Commotis autem animis, diutius

in conqueſtione morari non oportebit. Quemadmodum enim dixit rhetor Appollonius, *lacryma nihil citius areſcit*. Sed quoniam et fatiſ, ut videmur, de omnibus partiſ orationiſ diximus, et hujus voluminiſ magnitudo longius proceſſit; quæ ſequuntur deinceps, in ſecundo libro dicemus.

D E

INVENTIONE RHETORICA

LIBER SECUNDUS.

I. **C**ROTONIATÆ quondam, cum florerent omnibus copiis, et in Italia cum in primis beati numerarentur, templum Junoniſ, quod religioſiſſime colebant, egregiis picturis locupletare voluerunt. Itaque Heracleotem Zeuxim, qui tum longe cæteriſ excellere pictoriſ exiſtimabatur, magno pretio conductum adhibuerunt. Is et cæteras complures tabulas pinxit, quarum nonnulla pars uſque ad noſtram memoriam propter fani religionem remanſit; et, ut excellentem muliebris formæ pulchritudinem muta in ſeſe imago contineret, Helenæ ſe pingere ſimulacrum velle dixit. Quod Crotoniatæ, qui eum muliebrī in corpore pingendo plurimum aliis præſtare ſæpe accepiſſent, libenter audierunt. Putaverunt enim eum, ſi, quo in genere plurimum poſſet, in eo magnopere elaboraſſet, egregium ſibi opus illo in fano relicturnum. Neque tum eos illa opinio feſellit. Nam Zeuxiſ illico quæſivit ab eiſ, quaſnam virgineſ formoſaſ haberent. Illi autem ſtatim hominem duxerunt in palæſtram, atque ei pueroſ oſtenderunt multoſ magna præditoſ dignitate. Etenim quodam tempore Crotoniatæ multum omnibuſ corporum viribuſ et dignitatibuſ anteſteterunt, atque honeſtiſſimaſ ex

gymnico certamine victorias domum cum maxima laude retulerunt. Cum puerorum igitur formas et corpora magno hic opere miraretur; Horum, inquit illi, sorores sunt apud nos virgines: quare, qua sint illæ dignitate, potes ex his suspicari. Præbete igitur mihi, quæso, inquit, ex istis virginibus formosissimas, dum pingo id, quod pollicitus sum vobis, ut mutum in simulacrum ex animali exemplo veritas transferatur. Tunc Crotoniatæ publico de consilio virgines unum in locum conduxerunt, et pictori, quas vellet, eligendi potestatem dederunt. Ille autem quinque delegit; quarum nomina multi poetæ memoriæ tradiderunt, quod ejus essent judicio probatæ, qui verissimum pulchritudinis habere judicium debuisset. Nèque enim putavit, omnia, quæ quæreret ad venustatem, uno in corpore se reperire posse; ideo quod nihil simplici in genere omnibus ex partibus perfectum natura expolivit. Itaque, tanquam cæteris non sit habitura quod largiatur, si uni cuncta concesserit, aliud alii commodi aliquo adjuncto incommodo muneratur.

II. Quod quoniam nobis quoque voluntatis accidit, ut artem dicendi perferberemus, non unum aliquod proposuimus exemplum, cujus omnes partes, quocumque essent in genere, exprimendæ nobis necessario viderentur; sed, omnibus unum in locum coactis scriptoribus, quod quisque commodissime præcipere videbatur, excerpimus, et ex variis ingeniis excellentissima quæque libavimus. Ex iis enim, qui nomine et memoria digni sunt, nec nihil optime, nec omnia præclarissime quisquam dicere nobis videbatur. Quapropter stultitia vobis visa est, aut a bene inventis alicujus recedere, si quo in vitio ejus offenderemur; aut ad vitia quoque ejus accedere, cujus aliquo bene præcepto duceremur.

Quod si in cæteris quoque studiis a multis eligere homines commodissimum quodque, quam sese uni alicui certo vellent addicere, minus in arrogantiam offenderent; non tantopere in vitiis perseverarent; aliquanto levius ex inscitia laborarent. Ac si par in nobis hujus artis, atque in illo picturæ, scientia fuisset, fortasse magis hoc suo in genere opus nostrum, quam ille in sua

piçtura nobilis, eniteret. Ex majore enim copia nobis, quam illi, fuit exemplorum eligendi potestas. Ille una ex urbe et ex eo numero virginum, quæ tum erant, eligere potuit: nobis omnium, quicumque fuerunt, ab ultimo principio hujus præceptionis usque ad hoc tempus, expositis copiis, quodcunque placeret, eligendi potestas fuit.

Ac veteres quidem scriptores artis, usque a principe illo atque inventore Tisia repetitos, unum in locum conduxit Aristoteles, et nominatim cujusque præcepta magnâ conquisita curâ perspicue conscripsit, atque enodata diligenter exposuit: ac tantum inventoribus ipsis suavitate et brevitate dicendi præstitit, ut nemo illorum præcepta ex ipsorum libris cognoscat, sed omnes, qui, quod illi præcipiant, velint intelligere, ad hunc, quasi ad quendam multo commodiorem explicatorem, revertantur. Atque hic quidem ipse, et sese ipsum nobis, et eos, qui ante se fuerant, in medio posuit, ut cæteros et seipsum per se cognosceremus. Ab hoc autem qui profecti sunt, quanquam in maximis philosophiæ partibus operæ plurimum consumpserunt, (sicut et ipse, cujus instituta sequebantur, fecerat) tamen permulta nobis præcepta dicendi reliquerunt. Atque alii quoque alio ex fonte præceptores dicendi emanaverunt, qui item permultum ad dicendum, si quid ars proficit, opitulati sunt. Nam fuit tempore eodem, quo Aristoteles, magnus et nobilis rhetor Isocrates; cujus ipsius quam constet esse artem non invenimus. Discipulorum autem, atque eorum, qui protinus ab hac sunt disciplina profecti, multa de arte præcepta reperimus.

III. Ex his duabus diversis sicuti familiis, quarum altera, cum versaretur in philosophia, nonnullam rhetoricæ quoque artis sibi curam assumebat, altera vero omnis in dicendi erat studio et præceptione occupata, unum quoddam est conflatum genus a posterioribus, qui ab utrifque ea, quæ commode dici videbantur, in suas artes contulerunt; quos ipsos simul, atque illos superiores, nos nobis omnes, quoad facultas tulit, proposuimus, et ex nostro quoque nonnihil in commune contulimus.

Quod si ea, quæ in his libris exponuntur, tantopere eligenda

fuert, quanto studio electa sunt, profecto neque nos, neque alios industriæ nostræ pœnitebit. Sin autem temere aliquid alicujus præterisse, aut non satis eleganter secuti videbimur, docti ab aliquo facile et libenter sententiam commutabimus. Non enim parum cognosse, sed in parum cognito stulte et diu perseverasse, turpe est; propterea quod alterum communi hominum infirmitati, alterum singulari uniuscujusque vitio, est attributum. Quare nos quidem sine ulla affirmatione, simul quærentes, dubitanter unumquodque dicemus, ne, dum parvulum hoc consequimur, ut satis commode hæc perscripisse videamur; illud amittamus, quod maximum est, ut ne cui rei temere atque arroganter assenserimus. Verum hoc quidem nos, et in hoc tempore et in omni vita studiose, quoad facultas feret, consequemur. Nunc autem, ne longius oratio progressa videatur, de reliquis, quæ præcipienda videntur esse, dicemus.

Igitur primus liber, exposito genere hujus artis, et officio, et fine, et materia, et partibus, genera controversiarum, et inventiones, et constitutiones, et judicationes continebat. Deinde partes orationis, et in eas omnes omnia præcepta. Quare cum in eo cæteris de rebus distinctius dictum sit, disperse autem de confirmatione et de reprehensione; nunc certos confirmandi et reprehendendi in singula causarum genera locos tradendos arbitramur. Et quia, quo pacto tractari conveniret argumentationes, in libro primo non indiligenter expositum est, hic tantum ipsa inventa unamquamque in rem exponentur simpliciter sine ulla exornatione; ut ex hoc inventa ipsa, ex superiore autem expolitio inventorum, petatur. Quare hæc, quæ nunc præcipiuntur, ad confirmationis et reprehensionis partes referre oportebit.

IV. Omnis et demonstrativa, et deliberativa et, judicialis causa necesse est in aliquo eorum, quæ ante exposita sunt, constitutionis genere, uno pluribusve, versetur. Hoc quanquam ita est, tamen cum communiter quædam de omnibus præcipi possint, separatim quoque aliæ sunt cujusque generis et diversæ præceptiones. Aliud enim laus, aut vituperatio, aliud sententiæ dictio, aliud accusa-

tio, aut recusatio, conficere debet. In judiciis, quid æquum sit, quæritur: in demonstrationibus, quid honestum: in deliberationibus, ut nos arbitramur, quid honestum sit et quid utile. Nam cæteri utilitatis modo finem in suadendo et in dissuadendo exponi oportere arbitrati sunt.

Quorum igitur generum fines et exitus diversi sunt, eorum præcepta eadem esse non possunt. Neque nunc hoc dicimus, non easdem incidere constitutiones: veruntamen oratio quædam ex ipso fine et genere causæ nascitur, quæ pertineat ad vitæ alicujus demonstrationem, aut ad sententiæ dictionem. Quare nunc, in exponendis controversiis, in judiciali genere causarum et præceptorum versabimur. Ex quo pleraque in cætera quoque causarum genera simili implicata controversiâ nulla cum difficultate transferentur: post autem separatim de reliquis dicemus.

Nunc a conjecturali constitutione proficiscemur, cujus exemplum sit hoc expositum. In itinere quidam proficiscentem ad mercatum quendam, et secum aliquantum nummorum ferentem, est comitatus. Cum hoc, ut fere fit, in via sermonem contulit, ex quo factum est, ut illud iter familiarius facere vellent. Quare cum in quandam tabernam divertissent, simul cænare et in eodem loco somnum capere voluerunt. Cænati discubuerunt ibidem. Caupo autem (nam ita dicitur post inventum, cum in alio maleficio deprehensus esset) cum illum alterum, videlicet qui nummos haberet, animadvertisset, noctu, postquam illos arctius jam, ut fit, ex lassitudine dormire sensit, accessit; et alterius eorum, qui sine nummis erat, gladium prope appositum e vagina eduxit, et illum alterum occidit, nummos abstulit, gladium cruentum in vaginam recondidit, ipse sese in lectum suum recepit. Ille autem, cujus gladio occiso erat facta, multo ante lucem surrexit, comitem illum suum inclamavit semel et sæpius. Illum somno impeditum non respondere existimavit: ipse gladium et cætera, quæ secum attulerat, sustulit; solus profectus est. Caupo non multo post conclamavit hominem esse occisum, et cum quibusdam diversoribus illum, qui ante exierat, consequitur. In

itinere hominem comprehendit, gladium ejus e vagina educit, reperit cruentum : homo in urbem ab illis deducitur, ac reus fit. In hac intentio est criminis, Occidisti. Depulsio, Non occidi : ex quibus constitutio est. Quæstio eadem in conjecturali, quæ judicatio, Occideritne ?

V. Nunc exponemus locos, quorum pars aliqua in omnem conjecturalem incidit controversiam. Hoc autem et in horum locorum expositione, et in cæterorum, oportebit attendere, non omnes in omnem causam convenire. Ut enim omne nomen ex aliquibus, non ex omnibus literis, scribitur; sic omnem in causam non omnis argumentorum copia, sed eorum necessaria pars aliqua, conveniet. Omnis igitur, ex causa, ex persona, ex facto ipso, conjectura capienda est.

Causa distribuitur in impulsione, et in ratiocinationem. Impulsio est, quæ sine cogitatione per quandam affectionem animi facere aliquid hortatur, ut amor, iracundia, ægritudo, vinolentia, et omnino omnia in quibus animus ita videtur affectus fuisse, ut rem perspicere cum consilio et cura non potuerit : et id, quod fecit, impetu quodam animi potius, quam cogitatione, fecerit. Ratiocinatio autem est diligens et considerata faciendi aliquid, aut non faciendi, excogitatio. Ea dicitur tum interfuisse, cum aliquid faciendum, aut non faciendum certa de causa vitasse, aut secutus esse animus videtur ; ut, si amicitia quid causa factum dicetur, si inimici ulciscendi, si metus, si gloria, si pecunia, si denique, ut omnia generatim amplectamur, alicujus retinendi, augendi, adipiscendive commodi ; aut contra, rejiciendi, diminuendi, devitandive incommodi causa. Nam horum in genus alterutrum illa quoque incident, in quibus aut incommodum aliquid majoris vitandi incommodi causa, aut majoris adipiscendi commodi, suscipitur : aut commodum aliquid majoris adipiscendi commodi, aut majoris vitandi incommodi, præteritur.

Hic locus sicut aliquid fundamentum est hujus constitutionis : nam nihil factum esse cuiquam probatur, nisi aliquid, quare factum sit, ostenditur. Ergo accusator, cum aliquid impulsione

factum esse dicit, illum impetum et quandam commotionem animi affectionemque verbis et sententiis amplificare debet, et ostendere, quanta vis amoris sit, quanta animi perturbatio ex iracundia fiat, aut ex aliqua causa earum, qua impulsus aliquem id fecisse dicit. Hic et exemplorum commemoratione, qui simili impulsu aliquid commiserint, et similitudinum collatione, et ipsius animi affectionis explicatione curandum est, ut non mirum videatur, si quod ad facinus tali perturbatione commotus animus accesserit.

VI. Cum autem non impulsione, verum ratiocinatione aliquem commississe quid dicit; quid commodi sit secutus, aut quid incommodi fugerit, demonstrabit, et id augebit quam maxime poterit; ut, quoad ejus fieri possit, idonea quam maxime causa ad peccandum hortata videatur. Si gloriae causa; quantam gloriam consecuturam existimavit. Item si dominationis, si pecuniae, si amicitiae, si inimicitiarum; et omnino quidquid erit, quod causae fuisse dicit, id summe augere debet. Et hoc eum magno opere confiderare oportebit, non quid in veritate modo, verum etiam vehementius, quid in opinione ejus, quem arguet, fuerit. Nihil enim refert non fuisse, aut non esse aliquid commodi aut incommodi, si ostendi potest ei visum esse, qui arguatur. Nam opinio dupliciter fallit homines: cum aut res aliusmodi est ac putatur, aut non is eventus est, quem arbitrati sunt. Res aliusmodi est tum, cum aut id, quod bonum est, malum putant; aut contra, quod malum est, bonum: aut quod nec malum est, nec bonum, malum aut bonum: aut quod malum, aut bonum est, nec malum, nec bonum. Hoc intellecto, si quis negabit ullam esse pecuniam fratris aut amici vitâ, aut denique officio suo antiquiorem aut suaviorem, non erit hoc accusatori negandum. Nam in eum culpa et summum odium transferetur, qui id, quod tam vere et pie dicitur, negabit. Verum illud dicendum erit, illi non esse ita visum; quod sumi oportet ex iis, quae ad personam pertinent, de quo post dicendum est.

VII. Eventus autem tum fallit, cum aliter accidit atque ii, qui arguuntur, arbitrati esse dicuntur: ut, si quis dicatur alium

occidisse ac voluerit, quod aut similitudine, aut suspicione, aut demonstratione falsa deceptus fit: aut eum necasse, cujus testamento non sit heres, quod ejus testamento se heredem arbitratus fit. Non enim ex eventu cogitationem spectari oportet, sed, qua cogitatione, animo et spe ad maleficium profectus sit, considerare; et quo animo quid quisque faciat, non quo casu utatur, ad rem pertinere. In hoc autem loco, caput illud erit accusatori, si demonstrare poterit, alii nemini causam fuisse faciendi. Secundarium, si tantam, aut tam idoneam nemini. Sin fuisse aliis quoque causa faciendi videbitur; aut potestas aliis defuisse demonstranda est, aut facultas, aut voluntas. Potestas, si aut nescisse, aut non affuisse, aut conficere aliquid non potuisse, dicetur. Facultas, si ratio, adjutores, adjumenta, et cetera, quæ ad rem pertinebunt, defuisse alicui demonstrabuntur. Voluntas, si animus a talibus factis vacuus et integer esse dicetur. Postremo, quas ad defensionem rationes reo dabimus, iis accusator ad alios ex culpa eximendos abutetur. Verum id brevi faciendum est, et in unum multa sunt conducenda, ut ne alterius defendendi causam hunc accusare, sed hujus accusandi causam defendere alterum, videatur.

VIII. Atque accusatori quidem hæc fere sunt in causa facienda et consideranda. Defensor autem ex contrario primum impulsio- nem aut nullam fuisse dicet, aut, si fuisse concedet, extenuabit, et parvulam quandam fuisse demonstrabit, aut, non ex ea solere hujusmodi facta nasci, docebit. Quo erit in loco demonstrandum, quæ vis et natura ejus sit affectionis, qua impulsus aliquid reus commississe dicetur: in quo et exempla, et similitudines erunt proferendæ, et ipsa diligenter natura ejus affectionis quam levissime quietissimam ad partem explicanda; ut et res ipsa a facto crudeli et turbulento ad quoddam mitius et tranquillius traducatur, et oratio tamen ad animum ejus qui audiet, et ad animi quandam intimum sensum, accommodetur.

Ratiocinationis autem suspiciones infirmabit, si aut commodum nullum fuisse, aut parvum, aut aliis magis fuisse, aut nihilo sibi magis, quam aliis, aut incommodum sibi majus, quam commodum dicit; ut nequaquam fuerit illius commodi, quod expe-

titum dicatur, magnitudo, aut cum eo incommodo quod acciderit, aut cum illo periculo quod subeatur, comparanda: qui omnes loci similiter incommodi quoque vitatione tractabuntur.

Sin accusator dixerit, eum id esse fecutum, quod ei visum sit commodum, aut id fugisse, quod putarit esse incommodum, quanquam in falsa fuerit opinione; demonstrandum erit defensori, neminem tantæ esse stultitiæ, qui tali in re possit veritatem ignorare. Quod si id concedatur, illud non concessum iri; ne dubitasse quidem hunc quid ejus juris esset, sed id, quod falsum fuerit, sine ulla dubitatione pro falso; quod verum, pro vero probasse. Quod si dubitaverit, summæ fuisse amentia, dubia spe impulsam, certum in periculum se committere.

Quemadmodum autem accusator, cum ab aliis culpam dimovebit, defensoris locis utetur; sic iis locis, qui accusatori dati sunt, utetur reus, cum in alios ab se crimen volet transferre.

IX. Ex persona autem conjectura capietur, si eæ res, quæ personis attributæ sunt, diligenter considerabuntur, quas omnes in primo libro exposuimus: nam et de nomine nonnunquam aliquid suspitionis nascitur. Nomen autem cum dicimus, cognomen quoque intelligatur oportet. De hominis enim certo et proprio vocabulo agitur: ut si dicamus, idcirco aliquem Caldum vocari, quod temerario et repentino consilio fit: aut si ea de re hominibus Græcos imperitis verba dedisse, quod Clodius, aut Cæcilius, aut Mutius, vocarentur.

Et de natura licet aliquantulum ducere suspitionis. Omnia enim hæc, vir, an mulier; hujus, an illius civitatis, fit; quibus fit majoribus, quibus consanguineis, qua ætate, quo animo, quo corpore, quæ naturæ sunt attributa, ad aliquam conjecturam faciendam pertinebunt. Et ex victu multæ trahuntur suspiciones, cum, quemadmodum, et apud quos, et a quibus educatus et eruditus fit, quæritur, et quibuscum vivat, qua ratione vitæ, quo more domestico vivat. Et ex fortuna sæpe argumentatio nascitur, cum servus, an liber; pecuniosus, an pauper; nobilis, an ignobilis; felix, an infelix; privatus, an cum potestate fit, aut fuerit,

aut futurus sit, consideratur : aut denique aliquid eorum quæritur, quæ fortunæ esse attributa intelliguntur. Habitus autem quoniam in aliqua et perfecta et constanti animi, aut corporis absolute consistit, (quo in genere est virtus, scientia, et quæ contraria sunt) res ipsa, causâ positâ, docebit, ecquid hic quoque locus suspicionis ostendat. Nam affectionis quidem ratio perspicuam solet præ se gerere conjecturam, ut amor, iracundia, molestia : propterea quod et ipsorum vis intelligitur, et, quæ res harum aliquam rem consequantur, faciles cognitu sunt.

Studium autem quoniam est assidua et vehemens ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occupatio, facile ex eo ducetur argumentatio, quam res ipsa desiderabit in causâ. Item ex consilio fumetur aliquid suspicionis. Nam consilium est aliquid faciendi, aut non faciendi, excogitata ratio. Item facta, et casus, et orationes, quæ sunt omnia (ut in confirmationis præceptis dictum est) in tria tempora distributa, facile erat videre, ecquid afferant ad conjecturam confirmandam suspicionis.

X. Ac personis quidem res eæ sunt attributæ, ex quibus omnibus unum in locum coactis, accusatoris erit improbatione hominis uti. Nam causa facti parum firmitudinis habet, nisi animus ejus, qui insimulatur, in eam suspicionem adducetur, ut a tali culpa non videatur abhorruisse. Ut enim animum alicujus improbare nihil attinet, cum causa, quare peccaverit, non intercesserit ; sic causam peccati intercedere leve est, si animus nulli minus honestæ rationi affinis ostenditur. Quare vitam ejus, quem arguit, ex ante factis accusator improbare debet, et ostendere, si quo in pari ante peccato convictus sit. Si id non poterit, si quam in similem ante suspicionem venerit ; ac maxime, si fieri poterit, simili aliquo in genere ejusmodi causâ aliquâ commotum peccasse, aut in æque magna re, aut in majore, aut in minore : ut si, quem pecuniâ dicat inductum fecisse, possit demonstrare, aliqua in re, ejus aliud factum avarum.

Item in omni causâ naturam, aut victum, aut studium, aut fortunam, aut aliquid eorum quæ personis attributa sunt, ad eam causam, qua commotum peccasse dicet, adjungere, atque ex

dispari quoque genere culparum, si ex pari sumendi facultas non erit, improbare animum adversarii oportebit : ut si avaritiâ inductum arguas fecisse, et avarum eum, quem accuses, demonstrare non possis ; aliis affinem esse vitiis doceas, et ex ea re non esse mirandum, qui in illa re turpis, aut cupidus, aut petulans fuerit, hac quoque in re eum deliquisse. Quantum enim de honestate et auctoritate ejus, qui arguitur, detractum est, tantum de facultate totius est defensionis diminutum.

Si nulli affinis poterit vitio reus ante admisso demonstrari, locus inducetur ille, per quem hortandi iudices erunt, ut veterem famam hominis nihil ad rem putent pertinere. Nam cum ante celasse, nunc manifesto teneri. Quare non oportere hanc rem ex superiore vita spectari, sed superiorem vitam ex hac re improbari, et aut potestatem ante peccandi non fuisse, aut causam. Aut, si hæc dici non poterunt, dicendum erit illud extremum, non esse mirum, si nunc primum deliquerit. Nam necesse est, eum, qui velit peccare, aliquando primum delinquere. Sin vita ante acta ignorabitur, hoc loco præterito, et cur prætereatur demonstrato, argumentis accusationem statim confirmare oportebit.

XI. Defensor autem primum, si poterit, debet vitam ejus, qui insimulabitur, quam honestissimam demonstrare. Id faciet, si ostendet aliqua ejus nota et communia officia ; quod genus, in parentes, cognatos, amicos, affines, necessarios ; etiam quæ magis rara et eximia sunt, si ab eo cum magno aliquo labore aut periculo, aut utraque re, cum necesse non esset, officii causâ, aut in rempublicam, aut in parentes, aut in aliquos eorum, qui modo expositi sunt, facta esse dicet. Deinde si nihil deliquisse, nulla cupiditate impeditum ab officio recessisse. Quod eo confirmatius erit, si, cum potestas impune aliquid faciendi minus honeste fuisse dicetur, voluntas ei faciendi demonstrabitur abfuisse.

Hoc autem ipsum genus erit eo firmitus, si eo ipso in genere, quo arguetur, integer antea fuisse demonstrabitur : ut si, cum avaritiæ causa fecisse arguatur, minime omni in vita pecuniæ cupidus fuisse doceatur. Hic illa magnâ cum gravitate inducetur indignatio, juncta conquestioni, per quam miserum facinus esse et

indignum demonstrabitur, cum animus omni in vita fuerit a vitiis remotissimus, eam causam putare, quæ homines audaces in fraudem rapere soleat, castissimum quoque hominem ad peccandum potuisse impellere: aut iniquum esse et optimo cuique perniciosissimum, non vitam honeste actam tali in tempore quam plurimum prodesse, sed subita ex criminatione, quæ conungi facile possit, non ex ante acta vita, quæ neque ad tempus fingi, neque ullo modo immutari possit, facere iudicium.

Sin autem in ante acta vita aliquæ turpitudines erunt, aut falso venisse in eam existimationem dicetur, aut ex aliquorum invidia, aut obtreptione, aut falsa opinione: aut imprudentiæ, necessitudini, aut persuasioni, adolescentiæ, aut alicui non malitiosæ animi affectioni attribuentur, aut dissimili in genere vitiorum, ut animus non omnino integer, sed a tali culpa remotus esse, videatur. Ac si nullo modo vitæ turpitudine aut infamia leniri poterit oratione, negare oportebit de vita ejus et moribus quæri, sed de eo crimine, quo de arguatur: quare, ante factis omisiss, illud, quod instet, agi oportere.

XII. Ex facto autem ipso suspiciones ducentur, si totius administrationis negotii ex omnibus partibus pertentabitur: atque hæc suspiciones partim ex negotio separatim, partim communiter ex personis atque ex negotio, proficiſcentur.

Ex negotio duci poterunt, si eas res, quæ negotiis attributæ sunt, diligenter considerabimus. Ex iis igitur in hanc constitutionem convenire videntur genera eorum omnia, partes generum pleræque. Videre igitur primum oportebit, quæ sunt continentia cum ipso negotio, hoc est, quæ ab re separari non possunt. Quo in loco satis erit diligenter considerare, quid sit ante rem factum, ex quo spes perficiendi nata, et faciendi facultas quæſita, videatur; quid in ipsa re gerenda; quid postea consecutum sit. Deinde ipsius est negotii gestio pertractanda: nam hoc genus earum rerum, quæ negotio attributæ sunt, secundo in loco nobis est expositum. Hoc ergo in genere spectabitur locus, tempus, occasio, facultas; quorum uniuscujusque vis diligenter in confirmationis præceptis explicata est. Quare, ne aut hic non admonuisse, aut ne eadem

iterum dixisse videamur, breviter demonstrabimus, quid quaque in parte considerare oporteat. In loco igitur opportunitas, in tempore longinquitas, in occasione commoditas ad faciendum idonea, in facultate copia et potestas earum rerum propter quas aliquid facilius fit, aut sine quibus omnino confici non potest, consideranda est.

Deinde videndum est, quid adjunctum sit negotio, hoc est, quid majus, quid minus, quid æque magnum sit, quid simile; ex quibus conjectura quædam ducitur, si, quemadmodum res majores, minores æque magnæ, similesque agi soleant, diligenter considerabitur. Quo in genere eventus quoque videndus erit; hoc est, quid ex unaquaque re soleat evenire, magnopere considerandum est; ut metus, lætitia, titubatio.

Quarta autem pars erat ex iis, quas negotiis dicebamus esse attributas, consecutio. In ea quærentur ea, quæ gestum negotium confestim aut ex intervallo consequuntur. In qua videbimus ecquæ consuetudo sit, ecquæ actio, ecquod ejus rei artificium sit, aut usus, aut exercitatio hominum, aut approbatio, aut offensio; ex quibus nonnunquam elicitur aliquid suspicionis.

XIII. Sunt autem aliquæ suspensiones, quæ communiter et ex negotiorum, et ex personarum attributionibus, sumuntur. Nam et ex fortuna, et ex natura, et ex victu, studio, factis, casu, orationibus, consilio, et ex habitu animi aut corporis pleraque pertinent ad easdem res, quæ rem credibilem aut incredibilem facere possunt, et cum facti suspensione junguntur. Maxime enim quæri oportet in hac constitutione, primum, potueritne aliquid fieri: deinde, ecquo ab alio potuerit: deinde facultas, de qua ante diximus: deinde, utrum id facinus sit, quod pœnitere fuerit necessè: item quod spem celandi haberet: deinde necessitudo, in qua, num necessè fuerit id aut fieri, aut ita fieri, quæritur. Quorum pars ad consilium pertinet, quod personis attributum est, ut in ea causa quam exposuimus. Ante rem erit, quod in itinere se tam familiariter applicaverit, quod sermonis causam quæserit, quod simul diverterit, cœnarit. In re, nox, somnus. Post rem, quod

folus exierit, quod illum tam familiarem comitatum tam æquo animo reliquerit, quod cruentum gladium habuerit.

Horum pars ad consilium pertinet. Quæritur enim, utrum videatur diligenter ratio faciendi esse habita et excogitata, an ita temere, ut non verisimile sit, quemquam tam temere ad maleficium accessisse. In quo quæritur, num quo alio modo commodius potuerit fieri, vel a fortuna administrari. Nam sæpe, si pecuniæ adjumenta, si adjutores desint, facultas fuisse faciendi non videtur. Hoc modo si diligenter attendamus, apta inter se esse intelligimus hæc quæ negotiis, et illa quæ personis, sunt attributa.

Hic neque facile est neque necessarium distinguere, ut in superioribus partibus, quo pacto quidque accusatorem, et quo modo defensorem tractare, oporteat. Non necessarium, propterea quod, causâ positâ, quid in quamque conveniat, res ipsa docebit eos, qui non omnia hic se inventuros putabunt, sed ad ea, quæ præcepta sunt, comparationis modo quandam in commune mediocrem intelligentiam conferent. Non facile autem, quod et infinitum est tot de rebus utramque in partem singillatim de unaquaque explicare, et aliàs aliter hæc in utramque partem causæ solent convenire.

XIV. Quare considerare hæc, quæ exposuimus, oportebit. Facilius autem ad inventionem animus incedet, si gesti negotii et suam et adversarii narrationem sæpe et diligenter pertractabit; et, quid quæque pars suspitionis habebit, eliciens, considerabit, quare, quo consilio, qua spe perficiendi, quidque factum sit: cur hoc modo potius, quam illo: cur ab hoc potius, quam ab illo: cur nullo adjutore, aut cur hoc: cur nemo sit conscius, aut cur sit, aut cur hic sit: cur hoc ante factum sit: cur hoc ante factum non sit: cur hoc in ipso negotio: cur hoc post negotium: aut quid factum de industria: aut quid rem ipsam consecutum sit: constetne oratio aut cum re, aut ipsa secum: hoc hujusne rei sit signum, an illius, an hujus et illius, et utrius potius; quid factum sit quod non oportuerit, aut non factum quod oportuerit.

Cum animus hac intentione omnes totius negotii partes considerabit, tum illi ipsi in medium conservati loci procedent, de

quibus ante dictum est : et cum ex singulis, tum ex conjunctis, argumenta certa nascuntur. Quorum argumentorum pars probabilis, pars necessario in genere, versabitur. Accedunt autem ad conjecturam sæpe quæstiones, testimonia, rumores : quæ contra omnia uterque simili via præceptorum torquere ad suæ causæ commodum debent. Nam et ex quæstione suspiciones et ex testimonio, et ex rumore aliquo, pari ratione, ut ex causâ, et ex persona, et ex factò, duci oportebit.

Quare nobis et ii videntur errare, qui hoc genus suspitionum artificii non putant indigere ; et ii, qui aliter hoc de genere ac de omni conjectura præcipiendum putant. Omnis enim iisdem ex locis conjectura fumenda est. Nam et ejus, qui in quæstione aliquid dixerit, et ejus, qui in testimonio, et ipsius rumoris causâ et veritas ex iisdem attributionibus reperietur. Omni autem in causâ pars argumentorum est adjuncta ei causæ solum quæ dicitur, et ab ipsâ ita ducta, ut ab ea separatim in omnes ejusdem generis causas transferri non satis commode possit : pars autem est pervagatior, et aut in omnes ejusdem generis, aut in plerisque causas, accommodata.

XV. Hæc ergo argumenta, quæ transferri in multas causas possunt, locos communes nominamus. Nam locus communis aut certæ rei quandam continet amplificationem, ut si quis hoc volet ostendere, eum, qui parentem necarit, maximo supplicio esse dignum ; quo loco, nisi peroratâ et probatâ causâ, non est utendum ; aut dubiæ, quæ ex contrario quoque habeat probabiles rationes argumentandi ; ut suspicionibus credi oportere, et contra, suspicionibus credi non oportere.

Ac pars locorum communium aut per indignationem, aut per conquestionem, inducitur ; de quibus ante dictum est : pars, per aliquam probabilem utraque ex parte rationem.

Distinguitur autem oratio atque illustratur maxime, raro inducendis locis communibus, et aliquo loco jam certioribus illis argumentis confirmatis. Nam et tum conceditur commune quiddam dicere, cum diligenter aliquis proprius causæ locus tractatus

est; et auditoris animus aut renovatur ad ea quæ restant, aut omnibus jam dictis exfufcitatur. Omnia enim ornamenta elocutionis, in quibus et suavitatis et gravitatis plurimum confistit, et omnia, quæ in inventione verborum et sententiarum aliquid habent dignitatis, in communes locos conferuntur.

Quare, non ut caufarum, sic oratorum quoque multorum, communes loci sunt: nam nisi ab iis, qui multa exercitatione magnam sibi verborum et sententiarum copiam comparaverint, tractari non poterunt ornate et graviter, quemadmodum natura ipforum desiderat. Atque hoc fit nobis dictum communiter de omni genere locorum communium.

XVI. Nunc exponemus, in conjecturalem constitutionem qui loci communes incidere soleant: suspitionibus credi oportere, et non oportere: rumoribus credi oportere, et non oportere: testibus credi oportere, et non oportere: quæstionibus credi oportere, et non oportere: vitam ante actam spectari oportere, et non oportere: ejusdem esse, qui in illa re peccarit, et hoc quoque admisisse, et non esse ejusdem: maxime spectari causam oportere, et non oportere. Atque hi quidem, et si qui ejusmodi ex proprio argumento communes loci nascentur, in contrarias partes diducuntur.

Certus autem locus est accusatoris, per quem auget facti atrocitatem; et alter, per quem negat malorum misereri oportere. Defensoris, per quem calumnia accusatorum cum indignatione ostenditur; et per quem cum conquestione misericordia captatur. Hi et cæteri omnes loci communes ex iisdem præceptis sumuntur, quibus cæteræ argumentationes: sed illæ tenuius, et acutius, et subtilius tractantur; hi autem gravius et ornatius, et cum verbis, tum etiam sententiis excellentibus. In illis enim finis est, ut id, quod dicitur, verum esse videatur; in his, tamen hoc quoque videri oportet, tamen finis est amplitudo. Nunc ad aliam constitutionem transeamus.

XVII. Cum est nominis controversia, quia vis vocabuli definienda verbis est, constitutio definitiva dicitur. Ejus generis exemplo nobis posita fit hæc causa; C. Flaminius, is qui Consul rempublicam

male gessit bello Punico secundo, cum tribunus plebis esset, invito senatu, et omnino contra voluntatem omnium optimatum, per seditionem ad populum legem agrariam ferebat. Hunc pater suus concilium plebis habentem de templo deduxit: arcessitur majestatis. Intentio est, Majestatem minuisti, quod tribunum plebis de templo deduxisti. Depulsio est, Non minui majestatem. Quæstio est, Majestatemne minuerit? Ratio, In filium enim, quam habebam potestatem, ea usus sum. Rationis infirmatio, At enim, qui patria potestate, hoc est, privata quadam, tribunitiam potestatem, hoc est, populi potestatem infirmat, minuit is majestatem. Judicatio est, Minuatne is majestatem, qui in tribunitiam potestatem patria potestate utatur. Ad hanc judicationem argumentationes omnes afferri oportebit.

Ac, ne quis forte arbitretur nos non intelligere aliam quoque incidere constitutionem in hanc causam, eam nos partem solam sumimus, in qua præcepta nobis danda sunt. Omnibus autem partibus hoc in libro explicatis, quivis omni in causa, si diligenter attendet, omnes videbit constitutiones et earum partes, et controversias, si quæ forte in eas incident: nam de omnibus perscribemus. Primus ergo accusatoris locus est ejus nominis, cujus de vi quæritur, brevis et aperta et ex hominum opinione definitio, hoc modo; Majestatem minuere, est de dignitate, aut amplitudine, aut potestate populi, aut eorum, quibus populus potestatem dedit, aliquid derogare. Hoc sic breviter expositum, pluribus verbis est et rationibus confirmandum, et ita esse, ut describeris, ostendendum. Postea ad id, quod definiris, factum ejus, qui accusabitur, adjungere oportebit; et ex eo, quod ostenderis esse, verbi causa, Majestatem minuere, docere, adversarium majestatem minuisse; et hunc locum totum communi loco confirmare, per quem ipsius facti atrocitas, aut indignitas, aut omnino culpa, cum indignatione augeatur.

Post erit infirmanda adversariorum descriptio. Ea autem infirmabitur, si falsa demonstrabitur. Hoc ex opinione hominum sumetur, cum, quemadmodum et quibus in rebus homines in consuetudine scribendi, aut fermocinandi eo verbo uti soleant,

considerabitur. Item infirmabitur, si turpis, aut inutilis esse ostenditur ejus descriptionis approbatio, et si, quæ incommoda consecutura sint, eo concessio, ostendetur; (id autem ex honestatis et utilitatis partibus sumetur, de quibus in deliberationis præceptis exponemus) et si cum definitione nostra adversariorum definitionem conferemus, et nostram, veram, honestam, utilem esse demonstrabimus; illorum, contra. Quæremus autem res, aut majori, aut minori, aut pari in negotio similes, ex quibus affirmetur nostra descriptio.

XVIII. Jam si res plures erunt definiendæ, ut, si quærat, fur sit, an sacrilegus, qui vasa ex privato sacra furrupuerit, erit utendum pluribus definitionibus: deinde simili ratione causa tractanda. Locus autem communis in ejus malitiam, qui non modo rerum, verum etiam verborum potestatem sibi arrogare conetur, ut et faciat quod velit, et id, quod fecerit, quo velit nomine appellet. Deinde defensoris primus locus est item nominis brevis et aperta, et ex opinione hominum, descriptio, hoc modo; Majestatem minuire, est aliquid de republica, cum potestatem non habeas, administrare. Deinde hujus confirmatio similibus et exemplis et rationibus. Postea sui facti ab illa definitione separatio. Deinde locus communis, per quem facti utilitas, aut honestas, adaugetur.

Deinde sequitur adversariorum definitionis reprehensio, quæ iisdem ex locis omnibus, quos accusatori præscripsimus, conficitur; et cætera post eadem præter communem locum inducentur. Locus autem communis erit defensoris is, per quem indignabitur, accusatorem, sui periculi causâ, non res solum convertere, verum etiam verba commutare, conari. Nam illi quidem communes loci, qui aut calumniæ accusatorum demonstrandæ, aut misericordiæ captandæ, aut facti indignandi, aut a misericordia deterrendi causâ sumuntur, ex periculi magnitudine, non ex causæ genere, ducuntur. Quare non in omnem causam, sed in omne causæ genus incidunt. Eorum mentionem in conjecturali constitutione fecimus. Inductione autem eorum, cum causâ postulabit, utemur.

XIX. Cum autem actio, translationis aut commutationis indigere videtur, quod non aut is agit, quem oportet, aut cum eo, quicum oportet, aut apud quos, qua lege, qua poena, quo crimine, quo tempore oportet, constitutio translativa appellatur. Hujus nobis exempla per multa opus sunt, si singula translationum genera quaeramus; sed quia ratio praceptorum similis est, exemplorum multitudine superfedendum est. Atque in nostra quidem consuetudine multis de causis fit, ut rarius incidant translationes. Nam et praetorii exceptionibus multae excluduntur actiones, et ita jus civile habemus constitutum, ut causa cadat is, qui non, quemadmodum oportet, egerit.

Quare in jure plerumque versantur. Ibi enim et exceptiones postulantur, et quodammodo agendi potestas datur, et omnis conceptio privatorum judiciorum constituitur. In ipsis autem judiciis rarius incidunt, et tamen, si quando incidunt, ejusmodi sunt, ut per se minus habeant firmitudinis: confirmantur autem assumpta alia aliqua constitutione. Ut in quodam judicio, cum venefici cujusdam nomen esset delatum, et, quia parricidii causa subscripta esset, extra ordinem esset acceptum, cum in accusatione alia quaedam crimina testibus et argumentis confirmarentur, parricidii autem solum mentio facta esset; defensor in hoc ipso multum oportet, ut diu consistat, cum de nece parentis nihil demonstratum sit, indignum facinus esse ea poena afficere eum, qua parricidae afficiuntur. Id autem, si damnaretur, fieri necessesse esset, quoniam et id causae subscriptum, et ex ea re nomen extra ordinem sit acceptum. Ea igitur poenam si affici reum non oporteat, damnari quoque non oportere, quoniam ea poena damnationem necessario consequatur. Hic defensor, poenae commutationem ex translativo genere inducendo, totam infirmabit accusationem. Veruntamen ceteris quoque criminibus defendendis conjecturali constitutione translationem confirmabit.

XX. Exemplum autem translationis in causa nobis positum sit hujusmodi; Cum ad vim faciendam quidam armati venissent, armati contra praesto fuerunt, et cuidam equiti Romano quidam ex armatis resistenti, gladio manum praedit. Agit is, cui manus

præcisa est, injuriarum. Postulat is, quicum agitur, a Prætorè exceptionem, *Extra quam in rem capitis præjudicium fiat*. Hic is, qui agit, judicium purum postulat. Ille, quicum agitur, exceptionem addi ait oportere. Quæstio est, Excipiendum sit, an non? Ratio, Non enim oportet, in recuperatorio judicio, ejus maleficii, de quo inter sicarios quæritur, præjudicium fieri. Infirmatio rationis, Ejusmodi sunt injuriæ, ut de his indignum sit non primo quoque tempore judicari. Judicatio, Atrocitas injuriarum satisfine causæ sit, quare, dum ea judicetur, de aliquo majore maleficio, de quo judicium comparatum sit, præjudicetur. Atque exemplum quidem hoc est. In omni autem causa ab utroque quæri oportebit, a quo, et per quos, et quo modo, et quo tempore aut agi, aut judicari, aut quid statui de ea re, conveniat.

Id ex partibus juris, de quibus post dicendum est, sumi oportebit, et ratiocinari, quid in similibus rebus fieri soleat, et videre, utrum malitiâ quid aliud agatur, aliud simuletur; an stultitiâ, an necessitudine, quod alio modo agi non possit, an occasione agendi sic sit judicium; aut actio constituta, an recte sine ulla re ejusmodi res agatur. Locus autem communis contra eum, qui translationem inducet, fugere judicium ac pœnam, quia causæ diffidat. A translatione autem, omnium fore perturbationem, si non ita res agatur et in judicium veniat, quo pacto oporteat; hoc est, si aut cum eo agatur, quicum non oporteat, aut alia pœna, alio crimine, alio tempore; atque hanc rationem ad perturbationem judiciorum omnium pertinere. Tres igitur eæ constitutiones, quæ partes non habent, ad hunc modum tractabuntur. Nunc generalem constitutionem et partes ejus consideremus.

XXI. Cum, et factò et facti nomine concessò, neque ullâ actionis illatâ controversiâ, vis, et natura, et genus negotii ipsius quæritur, constitutionem generalem appellamus. Hujus primas esse partes duas nobis videri diximus, negotialem et juridicalem. Negotialis est, quæ in ipso negotio juris civilis habet implicitam controversiam. Ea est hujusmodi; Quidam pupillum heredem fecit; pupillus autem ante mortuus est, quam in suam tutelam veniret. De hereditate ea, quæ pupillo venit, inter eos qui patris pupilli

heredes secundi sunt, et inter agnatos pupilli, controversia est. Possessio heredum secundorum est. Intentio est agnatorum, Nostra pecunia est, de qua is, cujus agnati sumus, testatus non est. Depulsio est, Immo nostra, qui heredes secundi testamento patris sumus. Quæstio est, Utrorum sit? Ratio est, Pater enim et sibi et filio testamentum scripsit, dum is pupillus esset. Quare, quæ filii fuerunt, testamento patris nostra fiant necesse est. Infirmatio est rationis, Immo pater sibi scripsit, et secundum heredem non filio, sed sibi, iussit esse. Quare, præterquam quod ipsius fuit in testamento, ullius vestrum esse non potest. Judicatio, Possintne quisquam de filii pupilli re testari. An heredes secundi, ipsius patris familias, non filii quoque ejus pupilli, heredes sint.

Atque hoc non alienum est, quòd ad multa pertineat, ne aut nusquam, ut usquequaque dicatur, hic admonere. Sunt causæ, quæ plures habent rationes in simplici constitutione; quod fit, cum id, quod factum est, aut quod defenditur, pluribus de causis rectum, aut probabile, videri potest, ut in hac ipsa causâ. Supponatur enim ab heredibus hæc ratio; Unius enim pecuniæ plures dissimilibus de causis heredes esse non possunt, nec unquam factum est, ut ejusdem pecuniæ alius testamento, alius lege, heres esset. Infirmatio autem hæc erit, Non est una pecunia, propterea quod altera jam erat pupilli adventitia; cujus heres non, illo tempore, in testamento quisquam scriptus erat, si quid pupillo accidisset: et de altera, patris etiam nunc mortui voluntas plurimum valebat, quæ jam mortuo pupillo suis heredibus concedebat. Judicatio est, Unane pecunia fuerit. Aut, si hæc erunt usi infirmatione, Possent plures esse unius heredes pecuniæ dissimilibus de causis, de eo ipso judicatio nascitur; Possintne ejusdem pecuniæ plures dissimilibus generibus esse heredes.

XXII. Ergo una in constitutione intellectum est, quomodo et rationes et rationum infirmationes, et præterea judicationes plures fiant. Nunc hujus generis præcepta videamus. Utrisque, aut etiam omnibus, si plures ambigent, jus ex quibus rebus constet, est considerandum. Initium ergo ejus ab natura ductum videtur: quædam autem ex utilitatis ratione aut perspicua nobis, aut ob-

fcura, in confuetudinem veniffe; poft autem, approbata quædam a confuetudine, aut verò utilia vifa, legibus effe firmata. Ac naturæ quidem jus eft, quod nobis non opinio, fed quædam innata vis afferat, ut religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, obferuantiam, veritatem.

Religionem, eam, quæ in metu et cæremonia deorum fit, appellant. Pietatem, quæ erga patriam, aut parentes, aut alios fanguine conjunctos officium confervare moneat. Gratiam, quæ in memoria et remuneratione officiorum, et honorum, et amicitiarum, obferuantiam teneat. Vindicationem, per quam vim et contumeliam, defendendo aut ulciscendo, propulſamus a nobis et a noſtris, qui nobis effe cari debent, et per quam peccata punimus. Obferuantiam, per quam ætate, aut ſapientia, aut honore, aut aliqua dignitate antecedentes reveremur et colimus. Veritatem, per quam damus operam, ne quid aliter, quam confirmaverimus, fiat, aut factum, aut futurum fit.

Ac naturæ quidem jura minus ipſa quærentur ad hanc controverſiam, quod neque in hoc civili jure verſantur, et a vulgari intelligentia remotiora ſunt; ad ſimilitudinem vero aliquam, aut ad rem amplificandam ſæpe ſunt inferenda. Confuetudinis autem juſſe putatur id, quod voluntate omnium ſine lege vetuſtas comprobavit. In ea autem jura ſunt quædam ipſa jam certa propter vetuſtatem. Quo in genere et alia ſunt multa, et eorum multo maxima pars, quæ Prætores edicere conſueverunt. Quædam autem genera juris jam certa confuetudine facta ſunt. Quod genus, pactum, par, judicatum.

Pactum eſt, quod inter aliquos convenit, quod jam ita juſtum putatur, ut juri præſtare dicatur. Par, quod in omnes æquabile eſt. Judicatum, de quo jam ante ſententia alicujus, aut aliquorum conſtitutum eſt. Jam jura legitima ex legibus cognofci oportebit. His ergo ex partibus juris, quidquid aut ex ipſa re, aut ex ſimili, aut ex majore, aut ex minore naſci videbitur, quiſque attendere atque elicere, pertentando unamquamque juris partem, debebit. Locorum autem communium, quoniam (ut ante dictum eſt) duo ſunt genera, quorum alterum dubiæ rei, alterum certæ

continet amplificationem, quid ipsa causa det, et quid augeri per communem locum possit, et oporteat, considerabitur. Nam certi, qui in omnes incidunt, loci præscribi non possunt; in ple-risque fortasse ab auctoritate jurisconsultorum, et contra auctori-tatem, dici oportebit. Attendendum est autem et in hac, et in omnibus, num quos locos communes, præter eos, quos exposui-mus, ipsa res ostendat. Nunc juridiciale genus et partes ejus consideremus.

XXIII. Juridicialis est, in qua æqui et iniqui natura, et præmiū aut pœnæ ratio, quæritur. Hujus partes sunt duæ, quarum alteram absolutam, assumptivam alteram, nominamus. Absoluta est, quæ ipsa in se, non ut negotialis implicite et abscondite, sed patentius et expeditius recti et non recti quæstionem continet. Ea est hujusmodi; Cum Thebani Lacedæmonios bello superavissent, et fere mos esset Graiis, cum inter se bellum gessissent, ut ii, qui vicissent, tropæum aliquod in finibus statuerent, victoriæ modo in præsentia declarandæ causâ, non ut in perpetuum belli memoria maneret, æneum statuerunt tropæum. Accusantur apud Amphic-tyonas, id est, apud commune Græciæ concilium.

Intentio est, Non oportuit. Depulsio est, Oportuit. Quæstio est, Oportueritne? Ratio est, Eam enim ex bello gloriam virtute peperimus, ut ejus æterna insignia posteris nostris relinquere vellemus. Infirmatio est, Attamen æternum inimicitiarum monu-mentum Graios de Graiis statuere non oportet. Judicatio est, Cum summæ virtutis celebrandæ causâ Graii de Graiis æternum inimicitiarum monumentum statuerint, rectene, an contra, fecerint. Hanc ideo rationem subjecimus, ut hoc causæ genus ipsum, de quo agimus, cognosceretur. Nam si eam supposuissimus, qua fortasse usi sunt, Non enim juste, neque pie bellum gessistis, in relationem criminis dilaberemur; de qua post loquemur.

Utrumque autem causæ genus in hanc causam incidere per-spiciuum est. In hanc argumentationes ex iisdem locis sumenda sunt, atque in causam negotialem, de qua ante dictum est. Locos autem communes et ex causâ ipsa, si quid inerit indignationis aut conquestionis, et ex juris utilitate et natura multos et graves

fumere licebit, et oportebit, si causæ dignitas videbitur postulare.

XXIV. Nunc assumptivam partem juridicialis consideremus. Assumptiva igitur tunc dicitur, cum ipsum ex se factum probari non potest, aliquo autem foris adjuncto argumento defenditur. Ejus partes sunt quatuor; comparatio, relatio criminis, remotio criminis, concessio.

Comparatio est, cum aliquod factum, quod per se ipsum non sit probandum, ex eo, cujus id causa factum est, defenditur. Ea est hujusmodi; Quidam imperator, cum ab hostibus circumfideretur, neque effugere ullo modo posset, depactus est cum eis, ut arma et impedimenta relinqueret, milites educeret; itaque fecit: armis et impedimentis amissis, præter spem milites conservavit. Accusatur majestatis. Incurrit huc definitio. Sed nos hunc locum, de quo agitur, consideremus.

Intentio est, Non oportuit arma et impedimenta relinquere. Depulsio est, Oportuit. Questio est, Oportueritne? Ratio est, Milites enim omnes periissent. Infirmatio est, aut conjecturalis, Non periissent; aut altera conjecturalis, Non ideo fecisti. Ex quibus sunt judicationes, Periissentne; et, Ideone fecerit; aut hæc comparativa, cujus nunc indigemus, At enim fatius fuit amittere milites, quam arma et impedimenta hostibus concedere. Ex qua judicatio nascitur; Cum omnes perituri milites essent, nisi ad hanc actionem venissent, utrum fatius fuerit amittere milites, an ad hanc conditionem venire. Hoc causæ genus ex his locis tractari conveniet.

Oportebit adhibere cæterarum quoque constitutionum rationem atque præcepta, ac maxime conjecturis faciendis infirmare illud, quod cum eo, quod crimini dabitur, ii, qui accusabuntur, comparabunt. Id fiet, si aut id, quod dicent defensores futurum fuisse, nisi id factum esset, (quo de facto judicium est) futurum fuisse negabitur; aut si alia ratione et aliam ob causam, ac dicet se reus fecisse, demonstrabitur esse factum. Ejus rei confirmatio, et item contraria de parte infirmatio, ex conjecturali constitutione sumetur. Sin autem certo nomine maleficii vocabitur in judicium,

sicut in hac causa (nam majestatis arcessitur,) definitione et definitionis præceptis uti oportet.

XXV. Atque hæc quidem plerumque in hoc genere incidunt, ut conjectura et definitione utendum sit. Sin aliud quoque aliquod genus incidet, ejus generis præcepta licebit huc pari ratione transferre. Nam accusatori maxime est in hoc elaborandum, ut id ipsum factum, propter quod sibi reus concedi putat oportere, quam plurimis infirmet rationibus: quod facile est, si quam plurimis constitutionibus aggrediatur id improbare.

Ipsa autem comparatio separata a cæteris generibus controversiarum sic ex sua vi considerabitur, si illud, quod comparabitur, aut non honestum, aut non utile, aut non necessarium fuisse, aut non tantopere utile, aut non tantopere honestum, aut non tantopere necessarium fuisse, demonstrabitur. Deinde oportet accusatorem illud, quod ipse arguat, ab eo, quod defensor comparat, separare. Id autem faciet, si demonstrabit non ita fieri solere, neque oportere, neque esse rationem, quare hoc propter hoc fiat, ut propter salutem militum ea, quæ salutis causa comparata sunt, hostibus tradantur. Postea comparare oportebit cum beneficio maleficium, et omnino id quod arguitur, cum eo quod factum ab defensore laudatur, aut faciendum fuisse demonstratur, contendere, et hoc extenuando maleficii magnitudinem simul adaugere. Id fieri poterit, si demonstrabitur, honestius, utilius, magis necessarium fuisse illud quod vitavit reus, quam illud quod fecerit. Honesti autem, et utilis, et necessarii vis et natura in deliberationis præceptis cognoscetur. Deinde oportebit ipsam illam comparativam judicationem exponere, tanquam causam deliberativam, et de ea ex deliberationis præceptis deinceps dicere. Sit enim hæc judicatio, quam ante exposuimus, Cum omnes perituri milites essent, nisi ad hanc pactionem venissent, utrum fatius fuerit perire milites, an ad hanc pactionem venire. Hoc ex locis deliberationis, quasi aliquam in consultationem res veniat, tractari oportebit.

XXVI. Defensor autem, quibus in locis ab accusatore aliæ

constitutiones erunt inductæ, in iis ipse quoque ex iisdem constitutionibus defensionem comparabit; cæteros autem omnes locos, qui ad ipsam comparationem pertinebunt, ex contrario tractabit. Loci autem communes erunt Accusatoris, in eum, qui, cum de facto turpi aliquo, aut inutili, aut utroque fateatur, quærat tamen aliquam defensionem, facti inutilitatem aut turpitudinem cum indignatione proferre. Defensoris est, nullum factum inutile, neque turpe, neque item utile, neque honestum putari oportere, nisi, quo animo, quo tempore, qua de causa factum sit, intelligatur. Qui locus ita communis est, ut bene tractatus in hac causa magno ad persuadendum momento futurus sit. Et alter locus, per quem magna cum amplificatione beneficii magnitudo ex utilitate, aut honestate, aut facti necessitudine, demonstratur. Et tertius, per quem res expressa verbis, ante oculos eorum, qui audiunt, ponitur, ut ipsi se quoque idem facturos fuisse arbitrentur, si sibi illa res atque ea faciendi causa per idem tempus accidisset. Relatio criminis est, cum reus id, quod arguitur, confessus, alterius se inductum peccato jure fecisse demonstrat. Ea est hujusmodi; Horatius, occisis tribus Curiatis, et duobus amissis fratribus, domum se victor recepit. Is animadvertit forem suam de fratrum morte non laborantem, sponsi autem nomen appellansem identidem Curiatii cum gemitu et lamentatione. Indigne passus virginem occidit. Accusatur.

Intentio est, Injuriâ sororem occidisti. Depulsio est, Jure occidi. Quæstio est, Jurene occiderit? Ratio est, Illa enim hostium mortem lugebat, fratrum negligebat; me et populum Romanum vicisse moleste ferebat. Infirmatio est, Tamen a fratre indemnata necari non oportuit. Ex qua judicatio fit, Cum Horatia fratrum mortem negligeret, hostium lugeret, de fratris et populi Romani victoria non gauderet, oportuitne eam a fratre indemnata necari.

XXVII. Hoc in genere causæ, primùm, si quid ex cæteris dabitur constitutionibus, sumi oportebit, sicut in comparatione præceptum est. Postea, si qua facultas erit, per aliquam constitutionem illum, in quem crimen transfertur, defendere. Deinde,

levius esse illud quod in alterum peccatum reus transferat, quam quod ipse susceperit. Postea translationis partibus uti, et ostendere a quo, et per quos, et quo modo, et quo tempore, aut agi, aut judicari, aut statui de ea re convenerit: ac simul ostendere, non oportuisse ante supplicium, quam iudicium, interponere. Tum leges quoque et iudicia demonstranda sunt, per quæ potuerit id peccatum, quod sponte sua reus punitus sit, moribus et iudicio vindicari. Deinde negare debebit, audiri oportere id, quod in eum criminis conferatur, de quo is ipse, qui conferat, iudicium fieri noluerit; et id, quod iudicatum non sit, pro infecto haberi oportere. Postea impudentiam demonstrare eorum, qui eum nunc apud iudices accusent, quem sine iudicibus ipsi condemnarint; et de eo iudicium faciant, de quo jam ipsi supplicium sumpserint. Postea perturbationem iudicii futuram dicemus, et iudices longius, quam potestatem habeant, progressuros, si simul et de reo, et de eo, quem reus arguat, iudicarint. Deinde, hoc si constitutum sit, ut peccata homines peccatis, et injurias injuriis ulciscantur, quantum incommodorum consequatur. Ac si idem facere ipse, qui nunc accusat, voluisset; ne hoc quidem ipso quidquam opus fuisset iudicio: si vero cæteri quoque idem faciant, omnino iudicium nullum futurum. Postea demonstrabitur, ne, si iudicio quidem illa damnata esset, in quam id crimen ab reo conferatur, potuisse hunc ipsum de illa supplicium sumere. Quare esse indignum, eum, qui ne de damnata quidem pœnas sumere potuisset, de ea supplicium sumpsisse, quæ ne adducta quidem sit in iudicium. Deinde postulabit, ut legem, qua lege fecerit, proferat. Deinde quemadmodum in comparatione præcipiebamus, ut illud, quod comparabatur, extenuaretur ab accusatore quam maxime: sic in hoc genere oportebit illius culpam, in quem crimen transferetur, cum huius maleficio, qui se jure fecisse dicat, comparare. Postea demonstrandum est, non esse illud ejusmodi, ut ob id hoc fieri conveniret. Extrema est, ut in comparatione, assumptio iudicationis, et de ea per amplificationem ex deliberationis præceptis dictio.

XXVIII. Defensor autem quæ per alias constitutiones inducen-

tur, ex iis locis, qui traditi sunt, infirmabit. Ipsam autem relationem comprobabit, primum augendo ejus, in quem refert crimen, culpam et audaciam, et quam maxime per indignationem, si res feret, junctâ conquestione, ante oculos ponendo. Postea levius demonstrando reum punitum, quam sit ille promeritus, et suum supplicium cum illius injuria conferendo. Deinde oportebit eos locos, qui ita erunt ab accusatore tractati, ut refelli et contrariam in partem converti possint, (quo in genere sunt tres extremi) contrariis rationibus infirmare.

Illam autem acerrima accusatorum criminatio, per quem perturbationem fore omnium judiciorum demonstrant, si de indemnato supplicii sumendi potestas data sit, levabitur. Primum si ejusmodi demonstrabitur injuria, ut non modo viro bono, verum omnino homini libero, videatur non fuisse toleranda. Deinde ita perspicua, ut ne ab ipso quidem, qui fecisset, in dubium vocaretur. Deinde ejusmodi, ut in eam is maxime debuerit animadvertere, qui animadverterit; ut non tam rectum, non tam fuerit honestum, in judicium illam rem pervenire, quam eo modo atque ab eo vindicari, quo modo et a quo sit vindicata. Postea sic rem fuisse apertam, ut judicium de ea re fieri nihil attinuerit. Atque hic demonstrandum est rationibus et rebus similibus, permultas ita atroces et perspicuas res esse, ut de his non modo non necesse sit, sed ne utile quidem, quin mox judicium fiat, expectare. Locus communis accusatoris in eum, qui cum id, quod arguitur, negare non possit, tamen aliquid sibi spei comparet ex judiciorum perturbatione. Atque hic utilitatis judiciorum demonstratio, et de eo conquestio, qui supplicium dederit indemnatus; in ejus autem, qui sumpserit, audaciam et crudelitatem, indignatio.

Ab defensore, in ejus, quem ultus sit, audaciam conquestio; rem non ex nomine ipsius negotii, sed ex consilio ejus, qui fecerit, et causâ et tempore considerari oportere; quid mali futurum sit, aut ex injuria, aut ex scelere alicujus, nisi tanta et tam perspicua audacia ab eo, ad cujus famam, aut ad parentes, aut ad liberos pertinuerit, aut ad aliquam rem, quam caram esse

omnibus aut necesse est, aut oportet esse, fuerit vindicata.

XXIX. Remotio criminis est, cum ejus intentio facti, quod ab adversario infertur, in alium, aut in aliud, dimovetur. Id fit bipartito; nam tum causa, tum res ipsa, removetur.

Causæ remotionis hoc nobis exemplo sit; Rhodii quosdam legarunt Athenas. Legatis Quæstores sumptum, quem oportebat dari, non dederunt. Legati profecti non sunt. Accusantur. Intentio est, Proficisci oportuit. Depulsio est, Non oportuit. Quæstio est, Oportueritne? Ratio est, Sumptus enim qui de publico dari solet, is ab Quæstore non est datus. Infirmatio est, Vos tamen id, quod publice vobis datum erat negotii, conficere oportebat. Judicatio est, Cum iis, qui legati erant, sumptus, qui de publico debebatur, non daretur, oportueritne eos conficere nihilominus legationem. Hoc in genere primum, sicut in cæteris, si quid aut ex conjecturali, aut ex alia constitutione sumi possit, videri oportebit. Deinde pleraque ex comparatione, et ex relatione criminis in hanc quoque causam convenire poterunt.

Accusator autem illum, cujus culpa id factum reus dicet, primum defendet, si poterit. Sin minus poterit; negabit, ad hoc iudicium illius, sed hujus, quem ipse accuset, culpam pertinere. Postea dicet, Suo quemque officio consulere oportere; nec, si ille peccasset, hunc oportuisse peccare. Deinde si ille deliquerit, separatim illum, sicut hunc, accusari oportere, et non cum hujus defensione conjungi illius accusationem. Defensor autem cum cætera, si qua ex aliis incident constitutionibus, pertractarit, de ipsa remotione sic argumentabitur. Primum, cujus acciderit culpâ, demonstrabit. Deinde, cum id alienâ culpâ accidisset, ostendet se aut non potuisse, aut non debuisse id facere, quod accusator dicat oportuisse. Quod non potuerit, ex utilitatis partibus, in quibus est necessitudinis vis implicata, demonstrabit. Quod non debuerit, ex honestate considerabitur. De utroque distinctius in deliberativo genere dicitur. Deinde, omnia facta esse ab reo, quæ in ipsius fuerint potestate; quod minus, quam convenerit, factum sit, culpâ id alterius accidisse. Deinde, in alterius culpa expo-

nenda, demonstrandum est, quantum voluntatis et studii fuerit in ipso; et id signis confirmandum hujusmodi, ex cætera diligentia, ex ante factis, aut dictis; atque hoc ipsi utile fuisse facere, inutile autem non facere; et cum cætera vita magis hoc fuisse consentaneum, quam quod propter alterius culpam non fecerit.

XXX. Sin autem non in hominem certum, sed in rem aliquam causa dimovebitur, ut in hac eadem re, si Quæstor mortuus esset, et idcirco legatis pecunia data non esset, accusatione alterius et culpæ depulsione dempta, cæteris similiter uti locis oportebit, et ex concessionis partibus, quæ convenient, assumere: de quibus post nobis dicendum erit.

Loci autem communes, iidem utrisque fere, qui superioribus assumptivis, incident. Hi tamen certissimi: accusatoris, facti indignatio; defensoris, cum in alio culpa sit, in ipso non sit, supplicio reum affici non oportere. Ipsi autem rei fit remotio, cum id, quod datur crimini, negat neque ad se, neque ad officium suum reus pertinuisse; nec, si quod in eo sit delictum, sibi attribui oportere. Id genus causæ est hujusmodi; In eo fœdere, quod factum est quondam cum Samnitibus, quidam adolescens nobilis porcæ sustinuit jussu imperatoris. Fœdere autem ab senatu improbato, et imperatore Samnitibus dedito, quidam in senatu eum quoque dicit, qui porcæ tenuerit, dedi oportere. Intentio est, Dedi oportet. Depulsio est, Non oportet. Quæstio est, Oporteatne? Ratio est, Non enim meum fuit officium, nec mea potestas, cum et id ætatis, et privatus essem, et esset summa cum auctoritate et potestate imperator, qui videret, ut fatis honestum fœdus feriretur. Infirmatio est, Attamen quoniam tu particeps es in turpissimo fœdere summæ religionis, dedi te convenit. Judicatio est, Cum is, qui potestatis nihil habuerit, jussu imperatoris in fœdere et in tanta religione interfuerit, dedendusne sit hostibus, necne. Hoc genus causæ a superiore hoc differt, quod in illo concedit se reus oportuisse facere id, quod fieri dicat accusator oportuisse, sed alicui rei, aut homini causam attribuit, quæ voluntati suæ fuerit impedimento sine concessionis partibus. Nam earum major quædam vis est; quod paulo post intelligetur.

In hoc autem non accusare alterum, nec culpam in alium transferre debet, sed demonstrare, eam rem nec ad se, nec ad potestatem, neque ad officium suum pertinuisse aut pertinere. Atque in hoc genere hoc accidit novi, quod accusator quoque sæpe ex remotione criminationem conficit. Ut si quis eum accuset, qui, cum Prætor esset, in expeditionem ad arma populum vocavit, cum Consules adessent. Nam ut in superiore exemplo reus ab suo officio ac potestate factum dimovebat, sic in hoc ab ejus officio ac potestate, qui accusatur, ipse accusator factum removendo hac ipsa ratione confirmat accusationem. In hac ab utroque ex omnibus honestatis et utilitatis partibus, exemplis, signis, ratiocinando, quid cujusque officii, juris, potestatis sit, quæri oportebit, et, fueritne ei, quo de agitur, id juris, officii, potestatis attributum, necne. Locos autem communes ex ipsa re, si quid indignationis ac conquestionis habebit, sumi oportebit.

XXXI. Concessio est, per quam non factum ipsum probatur ab reo; sed, ut ignoscatur, id petitur. Cujus partes sunt duæ, purgatio et deprecatio. Purgatio est, per quam ejus, qui accusatur, non factum ipsum, sed voluntas, defenditur. Ea habet partes tres, imprudentiam, casum, necessitudinem.

Imprudencia est, cum scisse aliquid is, qui arguitur, negatur; ut apud quosdam lex erat, Ne quis Dianæ vitulum immolaret. Nautæ quidam, cum adversa tempestate in alto jactarentur, voverunt, si eo portu, quem conspiciebant, potiti essent, ei deo, qui ibi esset, se vitulum immolaturos. Casu erat in eo portu sanum Dianæ ejus, cui vitulum immolari non licebat. Imprudentes legis, cum exissent, vitulum immolaverunt. Accusantur. Intentio est, Vitulum immolastis ei deo, cui non licebat. Depulsio est in concessione posita, Ratio est, Nescivi non licere. Infirmatio est, Tamen, quoniam fecisti quod non licebat, ex lege supplicio dignus es. Judicatio est, Cum id fecerit quod non oportuerit, et id non oportere nescierit, sitne supplicio dignus.

Casus autem inferetur in concessionem, cum demonstrabitur aliqua fortunæ vis voluntati obstitisse, ut in hac; Cum Lacedæmoniis lex esset, ut, hostias nisi ad sacrificium quoddam

redemptor præbuisse, capitale esset; hostias is, qui redemerat, cum sacrificii dies instaret, in urbem ex agro cæpit agere. Tum subito magnis commotis tempestatibus fluvius Eurotas is, qui propter Lacedæmonem fluit, ita magnus et vehemens factus est, ut eo traduci victimæ nullo modo possent. Redemptor, suæ voluntatis ostendendæ causâ, hostias constituit omnes in litore, ut, qui trans flumen essent, videre possent. Cum omnes studio ejus subitam fluminis magnitudinem scirent fuisse impedimento, tamen quidam capitis arcessierunt. Intentio est, Hostiæ, quas debuisti, ad sacrificium præstò non fuerunt. Depulsio est, concessio. Ratio, Flumen enim subito accrevit, et ea re traduci non potuerunt. Infirmatio est, Tamen, quoniam, quod lex jubet, factum non est, supplicio dignus es. Judicatio est, Cum in ea re redemptor contra legem aliquid fecerit, qua in re studio ejus subita fluminis obstiterit magnitudo, supplicione dignus sit.

XXXII. Necessitudo autem infertur, cum vi quadam reus id, quod fecerit, fecisse defenditur, hoc modo; Lex est apud Rhodios, ut, si qua rostrata in portu navis deprehensa sit, publicetur. Cum magna in alto tempestas esset, vis ventorum, invitis nautis, Rhodiorum in portum navim coëgit. Quæstor navim populi vocat. Navis dominus negat publicari oportere. Intentio est, Rostrata navis in portu deprehensa est. Depulsio est, concessio. Ratio, Vi et necessario sumus in portum coacti. Infirmatio est, Navim ex lege tamen populi esse oportet. Judicatio est, Cum rostratam navim in portu deprehensam lex publicarit, cumque hæc navis, invitis nautis, vi tempestatis in portum coniecta sit, oporteatne eam publicari.

Horum trium generum idcirco unum in locum contulimus exempla, quod similis in ea præceptio argumentorum traditur. Nam in his omnibus primum, si quid res ipsa dabit facultatis, conjecturam induci ab accusatore oportebit, ut id, quod voluntate factum negabitur, consulto factum suspicione aliqua demonstretur. Deinde inducere definitionem necessitudinis, aut casus, aut imprudentiæ, et exempla ad eam definitionem adjungere, in

quibus imprudentia fuisse videatur, aut casus, aut necessitudo; et ab his id, quod reus inferat, separare, id est, ostendere dissimile, quod levius, facilius, non ignorabile, non fortuitum, non necessarium fuerit. Postea demonstrare, potuisse vitari, et hac ratione provideri potuisse, si hoc aut illud fecisset, aut nisi fecisset, præcaveri; et definitionibus ostendere, non hanc imprudentiam, aut casum, aut necessitudinem, sed inertiam, negligentiam, fatuitatem, nominari oportere.

Ac si qua necessitudo turpitudinem videbitur habere, oportebit per locorum communium implicationem redarguentem demonstrare, quidvis perpeti, mori denique satius fuisse, quam ejusmodi necessitudini obtemperare. Atque tum ex his locis, de quibus in negotiali parte dictum est, juris et æquitatis naturam oportebit quærere, et, quasi in absoluta juridicali, per se hoc ipsum ab rebus omnibus separatim considerare. Atque hoc in loco, si facultas erit, exemplis uti oportebit, quibus in simili excusatione non sit ignotum; et contentione, magis illis ignoscendum fuisse: et ex deliberationis partibus, turpe aut inutile esse concedi eam rem quæ ab adversario commissâ sit; permagnum esse, et magno futurum detrimento, si ea res ab iis, qui potestatem habent vindicandi, neglecta sit.

XXXIII. Defensor autem conversis omnibus his partibus poterit uti. Maxime autem in voluntate defendenda commorabitur, et in ea re adaugenda, quæ voluntati fuerit impedimento, et se plus, quam fecerit, facere non potuisse; et in omnibus rebus voluntatem spectari oportere; et se convinci non posse, quod non absit a culpa; et ex suo nomine communem hominum infirmitatem posse damnari. Deinde nihil indignius esse, quam eum, qui culpa careat, supplicio non carere. Loci autem communes accusatoris, unus in confessione, et alter, quanta potestas peccandi relinquatur, si semel institutum sit, ut non de facto, sed de facti causa, quæratur. Defensoris autem, conquestio calamitatis ejus, quæ non culpâ, sed vi majore quadam acciderit, et de fortunæ potestate, et hominum infirmitate, et uti suum animum, non

eventum, considerent. In quibus omnibus conqueſtionem ſuarum ærumnarum, et crudelitatis adverſariorum indignationem ineſſe oportebit.

Ac neminem mirari conveniet, ſi aut in his, aut in aliis exemplis ſcripti quoque controverſiam adjunctam videbit. Quo de genere poſt erit nobis ſeparatim dicendum, propterea quod quædam genera cauſarum ſimpliciter et ex ſua vi conſiderantur: quædam autem ſibi aliud quoque aliquod controverſiæ genus aſſumunt. Quare, omnibus cognitis, non erit difficile in unamquamque cauſam transferre, quod ex eo quoque genere conveniet: ut in his exemplis conceſſionis ineſt omnibus ſcripti controverſia ea, quæ ex ſcripto et ſententia nominatur: ſed quia de conceſſione loquebamur, in eam præcepta dedimus. Alio autem loco de ſcripto et ſententia dicemus. Nunc in alteram conceſſionis partem conſiderationem intendemus.

XXXIV. Deprecatio eſt, in qua non deſenſio facti, ſed ignoſcendi poſtulatatio, continetur. Hoc genus vix in iudicio probari poteſt, ideo quòd, conceſſo peccato, difficile eſt ab eo, qui peccatorum vindex eſſe debet, ut ignoſcat, impetrare. Quare parte ejus generis, cum cauſam non in eo conſtitueris, uti licebit. Ut ſi pro aliquo claro, aut forti viro, cujus in rempublicam multa ſint beneficia, dixeris; poſſis, cum videaris non uti deprecatione, uti tamen ad hunc modum; Quod ſi, iudices, hic pro ſuis beneficiis, pro ſuo ſtudio, quod in vos habuit ſemper, tali ſuo tempore, multorum ſuorum recte factorum cauſa, uni delicto ut ignoſceretis poſtulare, tamen dignum veſtra manuſuetudine, dignum virtute hujus eſſet, iudices, a vobis hanc rem, hoc poſtulante, impetrari. Deinde augere beneficia licebit, et iudices per locum comunem ad ignoſcendi voluntatem ducere.

Quare hoc genus, quanquam in judiciis non verſatur, niſi quædam ex parte; tamen quia et pars ipſa inducenda nonnunquam eſt, et in ſenatu aut concilio ſæpe omni in genere tractanda, in id quoque præcepta ponemus. Nam in ſenatu et in concilio de Syphace diu deliberatum eſt; et de Q. Numitorio Pullo apud

L. Opimum, et ejus concilium diu dictum est. Et magis in hoc quidem ignoscendi, quam cognoscendi postulatio valuit. Nam semper animo bono se in populum Romanum fuisse non tam facile probabat, cum conjecturali constitutione uteretur, quam ut, propter posterius beneficium, sibi ignosceretur, cum deprecationis partes adjungeret.

XXXV. Oportebit igitur eum, qui, sibi ut ignoscatur, postulabit, commemorare, si qua sua poterit beneficia, et si poterit, ostendere, ea majora esse, quam hæc, quæ deliquerit, ut plus ab eo boni quam mali profectum esse videatur. Deinde majorum suorum beneficia, si qua existant, proferre. Deinde ostendere, non odio, neque crudelitate fecisse quod fecerit, sed aut stultitiâ, aut impulsu alicujus, aut aliqua honesta, aut probabili causa. Postea polliceri et confirmare, se et hoc peccato doctum, et beneficio eorum, qui sibi ignoverint, confirmatum, omni tempore a tali ratione abfuturum. Deinde spem ostendere, aliquo se in loco, magno iis, qui sibi concesserint, usui futurum. Postea, si facultas erit, se aut consanguineum, aut jam a majoribus in primis amicis esse demonstrabit; et amplitudinem suæ voluntatis, et nobilitatem generis eorum, qui se salvum velint, et dignitatem ostendere, et cætera ea, quæ personis ad honestatem et amplitudinem sunt attributa, cum conquestione, sine arrogantia in se esse demonstrabit, ut honore potius aliquo, quam ullo supplicio, dignus esse videatur. Deinde cæteros proferre, quibus majora delicta concessa sint. Ac multum proficiet, si se misericordem in potestate, et propensum ad ignoscendum fuisse, ostendet. Atque ipsum illud peccatum erit extenuandum, ut quam minimum obfuisse videatur: et aut turpe, aut inutile demonstrandum, tali de homine supplicium sumere. Deinde locis communibus misericordiam captare oportebit ex iis præceptis, quæ in primo libro sunt exposita.

XXXVI. Adversarius autem malefacta augebit: nihil imprudenter, sed omnia ex crudelitate et malitia facta dicet. Ipsum immisericordem, superbum fuisse, et, si poterit, ostendet semper

inimicum fuisse, et amicum fieri nullo modo posse. Si beneficia proferet; aut aliqua de causa facta, non propter benevolentiam, demonstrabit; aut postea odium esse acre susceptum; aut illa omnia maleficiis esse deleta; aut leviora beneficia, quam maleficia; aut, cum beneficiis honos habitus sit, pro maleficio pœnam sumi oportere. Deinde turpe esse, aut inutile, ignosci. Deinde, de quo ut potestas esset sæpe optarint, in eum potestate non uti, summam esse stultitiam; et cogitare oportere, quem animum in eum, vel quale odium, habuerint. Locus autem communis erit, indignatio maleficii; et alter, eorum misereri oportere, qui propter fortunam, non propter malitiam, in miseris sint.

Quoniam igitur in generali constitutione tamdiu propter ejus partium multitudinem commoramur, ne forte varietate et dissimilitudine rerum deductus alicujus animus in quendam errorem deferatur; quid etiam nobis ex eo genere restet, et quare restet, admonendum videtur. Juridicalem causam esse dicebamus, in qua æqui et iniqui natura, præmii aut pœnæ ratio, quæreretur. Eas causas, in quibus de æquo et iniquo quæritur, exposuimus.

XXXVII. Restat nunc, ut de præmio et de pœna explicemus. Sunt enim multæ causæ, quæ ex præmii alicujus petitione constant. Nam et apud judices de præmio sæpe accusatorum quæritur, et a senatu, aut concilio aliquod præmium sæpe petitur. Ac neminem conveniet arbitrari, nos, cum aliquod exemplum ponamus, quod in senatu agatur, ab judiciali genere exemplorum recedere. Quicquid enim de homine probando, aut improbando, dicitur, cum ad eam dictionem, sententiarum quoque ratio accommodetur, id non, si per sententiæ dictionem agitur, deliberativum est; sed quia de homine statuitur, judiciale est habendum. Omnino autem qui diligenter omnium causarum vim et naturam cognoverit, cum genere primò, tum etiam formâ eas intelliget diffidere. Cæteris autem partibus aptas inter se omnes, et aliam in aliam implicatam videbit.

Nunc de præmiis consideremus. L. Licinius Crassus Consul quosdam in citeriore Gallia, nullo illustri neque certo duce, ne-

que eo nomine, neque numero præditos, ut digni essent qui hostes populi Romani esse dicerentur; quod tamen excursionibus et latrociniiis infestam provinciam redderent, confectatus est, et confecit: Romam rediit: triumphum ab senatu postulat. Hic, ut et in deprecatione, nihil ad nos attinet, rationibus et infirmationibus rationum supponendis, ad judicationem pervenire; propterea quod, nisi alia quoque incidet constitutio, aut pars constitutionis, simplex erit judicatio, et in quaestione ipsa continebitur. In deprecatione, hujusmodi; Oporteatne pœna affici, in hac, hujusmodi; Oporteatne præmium dari. Nunc ad præmii quaestionem appositos locos exponemus.

XXXVIII. Ratio igitur præmii quatuor est in partes distributa; in beneficia, in hominem, in præmii genus, in facultates. Beneficia ex sua vi, ex tempore, ex animo ejus qui fecerit, ex casu, considerantur. Ex sua vi quaerentur, hoc modo; Magna, an parva; facilia, an difficilia; singularia sint, an vulgaria; vera, an falsa quadam ex oratione honestentur. Ex tempore autem, si tum, cum indigeremus; cum cæteri non possent, aut nollent, opitulari; si tum, cum spes deseruisset, opitulatus sit. Ex animo, si non sui commodi causâ, sed eo consilio fecit omnia, ut hoc conficere possent. Ex casu, si non fortuna, sed industria, factum videbitur, aut si industriæ fortuna obstiterit.

In hominem autem, quibus rationibus vixerit, quid sumptus in eam rem, aut laboris, insumperit; et si quid aliquando tale fecerit; num alieni laboris, aut deorum bonitatis præmium sibi postulet; num aliquando ipse talem ob causam præmio aliquem affici negarit oportere; aut num jam satis pro eo, quod fecerit, honos habitus sit; aut num necesse fuerit ei facere id, quod fecerit; aut num hujusmodi sit factum, ut, nisi fecisset, supplicio dignus esset, non, quia fecerit, præmio; aut num ante tempus præmium petat, et spem incertam certo vendit pretio; aut num, quo supplicium aliquod vitet, eo præmium postulet, uti de præjudicium factum esse videatur.

XXXIX. In præmii autem genere, quid, et quantum, et quam-

obrem postuletur, et quo, et quanto quæque res præmio digna sit, considerabitur. Deinde apud majores, quibus hominibus et quibus de causis talis honos sit habitus, quæretur. Deinde ne is honos nimium pervagetur. Atque hic ejus, qui contra aliquem præmium postulantem dicet, locus erit communis, Præmia virtutis et officii sancta et casta esse oportere; neque ea aut cum improbis communicari, aut in mediocribus hominibus pervulgari. Et alter, Minus homines virtutis cupidos fore, virtutis præmio pervulgato; quæ enim rara et ardua sint, ea ex præmio pulchra et jucunda hominibus videri. Et tertius, Si existant, qui apud majores nostros ob egregiam virtutem tali honore dignati sunt, nonne de sua gloria, cum pari præmio tales homines affici videant, deliberari putent? et eorum enumeratio, et cum eis, quos contra dicat, comparatio. Ejus autem, qui præmium petet, facti sui amplificatio, et eorum, qui præmio affecti sunt, cum suis factis contentio. Deinde cæteros a virtutis studio repulsum iri, si ipse præmio non sit affectus. Facultates autem considerantur, cum aliquod pecuniarium præmium postulat; in quo, utrum copiane sit agri, vestigalium, pecuniæ, an penuria, consideratur. Loci communes, Facultates augere, non minuere, oportere; et impudentem esse, qui pro beneficio non gratiam, verum mercedem, postulet: contra autem de pecunia ratiocinari fordidum esse, cum de gratia referenda deliberetur; et se non pretium pro facto, sed honorem, ita ut factitatum sit, pro beneficio postulare. Ac de constitutionibus quidem satis dictum est: nunc de iis controversiis, quæ in scripto versantur, dicendum videtur.

XL. In scripto versatur controversia, cum ex scriptionis ratione aliquid dubii nascitur. Id fit ex ambiguo, ex scripto et sententia, ex contrariis legibus, ex ratiocinatione, ex definitione. Ex ambiguo autem nascitur controversia, cum quid senserit scriptor, obscurum est, quod scriptum duas pluresve res significat, ad hunc modum; Paterfamilias, cum filium heredem faceret, vasorum argenteorum pondo centum uxori suæ sic legavit; *Heres meus uxori mee vasorum argenteorum pondo centum, quæ volet, dato.* Post mortem ejus vasa magna et pretiose calata petit a filio mater:

ille se, quæ ipse vellet, debere dicit. Primum, si fieri poterit, demonstrandum est, non esse ambigue scriptum, propterea quod omnes in consuetudine sermonis sic uti solent eo verbo uno, pluribusve in ea sententia, in qua is, qui dicet, accipiendum esse demonstrabit. Deinde ex superiore et ex inferiore scriptura docendum, id, quod queratur, fieri perspicuum. Quare si ipsa separatum ex se verba considerentur, omnia, aut pleraque, ambigua visum iri. Quæ autem ex omni consideratâ scripturâ perspicua fiant, hæc ambigua non oportere existimari. Deinde qua in sententia scriptor fuerit, ex cæteris ejus scriptis, factis, dictis, animo atque vita ejus sumi oportebit, et eam ipsam scripturam, in qua inerit illud ambiguum, de quo queritur, totam omnibus ex partibus pertentare, si quid aut ad id appositum sit, quod nos interpretemur, aut ei, quod adversarius intelligat, adversetur. Nam facile, quid verisimile sit eum voluisse qui scripsit, ex omni scriptura et ex persona scriptoris, atque iis rebus, quæ personis attributæ sunt, considerabitur.

Deinde erit demonstrandum, si quid ex ipsa re dabitur facultatis, id, quod adversarius intelligat, multo minus commode fieri posse, quam id, quod nos accipimus, quòd illius rei neque administratio, neque exitus ullus, extet: nos quod dicamus, facile et commode transigi posse. Ut in hac lege, (nihil enim prohibet fictam exempli loco ponere, quo facilius res intelligatur) *Meretrix coronam auream ne habeto. Si habuerit, publica esto.* Contra eum, qui meretricem publicari dicat ex lege oportere, posset dici, neque administrationem esse ullam publicæ meretricis, neque exitum legis in meretrice publicanda; at in auro publicando et administrationem, et exitum facilem esse, et incommodi nihil inesse.

XLI. Ac diligenter illud quoque attendere oportebit, num, illo probato, quod adversarius intelligat, utilior res, aut honestior, aut magis necessaria, a scriptore neglecta videatur. Id fiet, si id, quod nos demonstrabimus, honestum, aut utile, aut necessarium demonstrabimus: et, si id, quod ab adversariis dicitur, minime ejusmodi dicemus esse. Deinde si in lege erit ex ambiguo

controversia, dare operam oportebit, ut de eo, quod adversarius intelligat, alia in lege cautum esse doceatur.

Permultum autem proficiet illud demonstrare, quemadmodum scripsisset, si id, quod adversarius accipiat, fieri, aut intelligi voluisset: ut in hac causa, in qua de vasis argenteis quaeritur, possit mulier dicere, nihil attinuisse adscribi, *quæ volet*, si heredis voluntati permetteret. Eo enim non adscripto nihil inesse dubitationis, quin heres, quæ ipse vellet, daret. Amentia igitur fuisse, cum heredi vellet cavere, id adscribere, quo non adscripto, nihilominus heredi caveretur.

Quare hoc genere magnopere talibus in causis uti oportebit; si hoc modo scripsisset, isto verbo usus non esset, non isto loco verbum istud collocasset: nam ex his sententia scriptoris maxime perspicitur. Deinde quo tempore scriptum sit, quaerendum est, ut, quid eum voluisse in ejusmodi tempore verisimile sit, intelligatur. Post ex deliberationis partibus, quid utilius, et quid honestius, et illi ad scribendum, et his ad comprobandum sit, demonstrandum; et ex his si quid amplificationis dabitur, communibus utrinque locis uti oportebit.

XLII. Ex scripto et sententia controversia consistit, cum alter verbis ipsis, quæ scripta sunt, utitur; alter ad id, quod scriptorem sensisse dicet, omnem adjungit dictionem. Scriptoris autem sententia, ab eo, qui sententia se defendet, tum semper ad idem spectare, et idem velle, demonstrabitur; tum aut ex facto, aut ex eventu aliquo ad tempus id, quod instituit, accommodabitur. Semper ad idem spectare, hoc modo; Paterfamilias cum liberorum nihil haberet, uxorem autem haberet, in testamento ita scripsit; *Si mihi filius genitus unus, pluresve, is mihi heres esto*. Deinde quæ affolent. Postea, *Si filius ante moritur, quam in tutelam suam venerit, tu mihi*, dicebat, *secundus heres esto*. Filius non est natus. Ambigunt agnati cum eo, qui est secundus heres, si filius ante, quam in tutelam veniat, mortuus sit. In hoc genere non potest hoc dici, ad tempus, aut ad eventum aliquem sententiam scriptoris oportere accommodari; propterea quod ea sola demonstratur, qua fretus ille, qui contra scriptum dicet, suam esse hæreditatem defendit.

Alterum autem genus est eorum, qui sententiam inducunt ; in quo non simplex voluntas scriptoris ostenditur, quæ in omne tempus, et in omne factum idem valeat ; sed ex quodam facto, aut eventu ad tempus interpretanda dicitur. Ea partibus juridicialis assumptivæ maxime sustinetur. Nam tum inducitur comparatio, ut in eum, qui, cum lex aperiri portas noctu vetaret, aperuit quodam in bello, et auxilia quædam in oppidum recepit, ne ab hostibus opprimerentur, si foris essent, quod prope muros castra hostes habent.

Tum relatio criminis, ut in eo, qui, cum communis lex omnium hominem occidere vetaret, tribunum militum suum, qui vim sibi inferre conaretur, occidit. Tum remotio criminis, ut in eo, qui, cum lex, quibus diebus in legationem proficisceretur, præstituerat ; quia sumptum non dedit quæstor, profectus non est. Tum concessio per purgationem, et per imprudentiam, ut in vituli immolatione ; et per vim, ut in navi rostrata ; et per casum, ut in Eurotæ fluminis magnitudine. Quare aut ita sententia inducetur, ut unum quoddam voluisse scriptor demonstratur ; aut sic, ut in ejusmodi re, et tempore hoc voluisse doceatur.

XLIII. Ergo is, qui scriptum defendit, his locis plerumque omnibus, majore autem parte, semper poterit uti. Primum, scriptoris collaudatione, et loco communi, nihil eos, qui judicent, nisi id, quod scriptum sit, spectare oportere ; et hoc eo magis, si legitimum scriptum proferetur, id est, aut lex ipsa, aut ex lege aliquid. Postea, quod vehementissimum est, facti, aut intentionis adversariorum cum ipso scripto contentione, quid scriptum sit, quid factum, quid juratus judex : quem locum multis modis variare oportebit. Tum ipsum secum admirantem, quidnam contra dici possit ; tum ad iudicis officium revertentem, et ab eo querentem, quid præterea audire, aut expectare debeat ; tum ipsum adversarium, quasi intentantis loco, producendo, hoc est, interrogando, utrum scriptum neget esse eo modo, an ab se contra factum esse, aut contra contendere neget ; utrum negare ausus sit, se dicere futurum. Si neutrum neget, et contra tamen dicat ; nihil esse, quo hominem impudentiorem quisquam se visurum arbitretur. In hoc

ita commorari conveniet, quasi nihil præterea dicendum sit, et quasi contra dici nihil possit, sæpe id, quod scriptum est, recitando; sæpe cum scripto factum adversarii configiendo; atque interdum acriter ad judicem ipsum revertendo. Quo in loco judici demonstrandum est, quid juratus sit, quid sequi debeat: duabus de causis judicem dubitare oportere, si aut scriptum sit obscure, aut neget aliquid adversarius.

XLIV. Cum et scriptum sit aperte, et adversarius omnia confiteatur, tum judicem legi parere, non interpretari legem, oportere. Hoc loco confirmato, tum diluere ea, quæ contra dici poterant, oportebit. Contra autem dicetur, si aut prorsus aliud sensisse scriptor, et scripsisse aliud, demonstrabitur; ut in illa de testamento, quam posuimus, controversia; aut causa assumptiva inferetur, quamobrem scripto non potuerit, aut non oportuerit, obtemperari.

Si aliud sensisse scriptor, aliud scripsisse dicetur, is, qui scripto utetur, hoc dicet, non oportere de ejus voluntate nos argumentari, qui, ne id facere possemus, indicium nobis reliquerit suæ voluntatis: multa incommoda consequi, si instituat, ut a scripto recedatur. Nam et eos, qui aliquid scribant, non existimatos, id, quod scripserint, ratum futurum; et eos, qui judicent, certum, quod sequantur, nihil habituros, si semel a scripto recedere consueverint. Quod si voluntas scriptoris conservanda sit, se, non adversarios, a voluntate ejus stare. Nam multo propius accedere ad scriptoris voluntatem eum, qui ex ipsius eam literis interpretetur, quam illum, qui sententiam scriptoris non ex ipsius scripto spectet, quod ille suæ voluntatis quasi imaginem reliquerit, sed domesticis suspicionibus perscrutetur.

Sin causam afferet is, qui a sententia stabit, primum erit contra dicendum; quam absurdum, non negare contra legem fecisse, sed quare fecerit, causam aliquam invenire. Deinde conversa omnia esse; antè solitos esse accusatores judicibus persuadere, affinem esse alicujus culpæ eum, qui accusaretur; causam proferre, quæ eum ad peccandum impulisset; nunc ipsum reum causam afferre, quare deliquerit. Deinde hanc inducere partitionem, cujus in singulas partes multæ convenient argumentationes. Primum,

nulla in lege ullam causam contra scriptum accipi convenire ; deinde, si in cæteris legibus conveniat, hanc esse hujusmodi legem, ut in ea non oporteat ; postremo, si in hac quoque lege oporteat, hanc quidem causam accipi minime oportere.

XLV. Prima pars his fere locis confirmabitur ; scriptori neque ingenium, neque operam, neque ullam facultatem defuisse, quo minus posset aperte perscribere id, quod cogitaret ; non fuisse ei grave, nec difficile, eam causam excipere, quam adversarii proferrant, si quicquam excipiendum putasset ; consuevisse eos, qui leges scribant, exceptionibus uti. Deinde oportet recitare leges cum exceptionibus scriptas, et maxime videre, si quæ in ea ipsa lege, qua de agitur, sit exceptio aliquo in capite, aut apud eundem legis scriptorem, quo magis eum probetur fuisse excepturum, si quid excipiendum putaret ; et ostendere, causam accipere nihil aliud esse, nisi legem tollere ; ideo quod, cum semel causa consideretur, nihil attineat eam ex lege considerare, quippe quæ in lege scripta non sit. Quod si sit institutum ; omnibus causam dari et potestatem peccandi, cum intellexerint, vos ex ingenio ejus, qui contra legem fecerit, non ex lege, in quam jurati sitis, rem judicare. Deinde et ipsis iudicibus judicandi, et cæteris civibus vivendi rationes perturbatum iri, si semel a legibus recessum sit. Nam et iudices neque quid sequantur, habituros, si ab eo, quod scriptum sit, recedant ; neque quo pacto aliis improbare possint, quod contra legem judicarint ; et cæteros cives, quid agant, ignoraturos, si ex suo quisque consilio, et ex ea ratione, quæ in mentem, aut in libidinem venerit, non ex communi præscripto civitatis unamquamque rem administrabit. Postea quærere a iudicibus ipsis, quare in alienis detineantur negotiis ; cur reipublicæ munere impediuntur, cum sapius suis rebus et commodis servire possint ; cur in certa verba jurent ; cur certo tempore convenient, certo discedant : nihil quisquam afferat causæ, quo minus frequenter operam reipublicæ det, nisi quæ causæ in lege excepta sit ; an se legibus obstrictos in tantis molestiis esse æquum censeant, adversarios nostros leges negligere concedant. Deinde item quærere ab

judicibus, si ejus rei causam, propter quam se reus contra legem fecisse dicat, exceptionem ipse in lege adscribat, passurine sint. Postea hoc, quod faciat, indignius et impudentius esse, quam si adscribat. Age porro, quid si ipsi velint iudices adscribere, passurusne sit populus? Atque hoc esse indignius, quam rem verbo et literis mutare non possint, eam re ipsa et iudicio maxime commutare. Deinde indignum esse de lege aliquid derogari, aut legem abrogari, aut aliqua ex parte commutari, cum populo cognoscendi, et probandi, aut improbandi potestas nulla fiat; hoc ipsis iudicibus invidiosissimum futurum. Non hunc locum esse, neque hoc tempus legum corrigendarum; apud populum hoc, et per populum, agi convenire. Quod si nunc id agant, velle se scire, qui lator sit, qui sint accepturi; se actiones videre et dissuadere velle. Quod si hæc cum summe inutilia, tum multo turpissima sint; legem, cujusmodi sit, in præsentia conservari a iudicibus; post, si displiceat, a populo corrigi convenire. Deinde, si scriptum non exstaret, magnopere quæreremus; neque isti, ne si extra periculum quidem esset, crederemus. Nunc cum scriptum sit, amentiam esse ejus, qui peccarit, potius quam legis ipsius verba cognoscere. His et hujusmodi rationibus ostenditur, causam extra scriptum accipi non oportere.

XLVI. Secunda pars est, in qua est ostendendum, si in cæteris legibus oporteat, in hac non oportere. Hoc demonstrabitur, si lex aut ad res maximas, utilissimas, honestissimas, religiosissimas, videbitur pertinere; aut inutile, aut turpe, aut nefas esse tali in re non diligentissime legi obtemperare: aut ita lex diligenter per-scripta demonstrabitur, ita cautum unaquaque de re, ita, quod oportuerit, exceptum, ut minime conveniat quidquam in tam diligenti scriptura præteritum arbitrari.

Tertius locus est ei, qui pro scripto dicet, maxime necessarius, per quem ostendat oportet, si conveniat causam contra scriptum accipi, eam tamen minime oportere, quæ ab adversariis asseratur. Qui locus idcirco est huic necessarius, quod semper is, qui contra scriptum dicit, æquitatis aliquid asserat oportet. Nam summa

impudentia est, eum, qui contra quod scriptum sit aliquid probare velit, non æquitatis præsidio id facere conari. Si quid igitur ex hac ipsa accusator deroget, omnibus partibus justius et probabilius accusare videatur. Nam superior oratio hoc omnis faciebat, uti iudices etiam si nollent, necesse esset; hæc autem, etiam si necesse non esset, ut vellent contra judicare.

Id autem fiet, si quibus ex locis culpa demonstrabitur non esse in eo, qui comparatione, aut remotione, aut relatione criminis, aut concessionis partibus se defendit; de quibus ante, ut potuimus, diligenter perscripsimus; si de his locis quæ res postulabit, ad causam adversariorum improbandam transferemus; aut si causæ et rationes afferentur, quare, et quo consilio ita sit in lege, aut in testamento scriptum, ut sententiâ quoque et voluntate scriptoris, non ipsâ solum scripturæ causâ confirmatum esse videatur. Aut aliis quoque constitutionibus factum coarguetur.

XLVII. Contra scriptum autem qui dicit, primùm eum inducet locum, per quem æquitas causæ demonstraretur: aut ostendet, quo animo, quo consilio, qua de causâ fecerit; et, quamcunque causam assumet, assumptionis partibus se defendet, de quibus ante dictum est. Atque hoc in loco cum diutius commoratus sui facti rationem, et æquitatem causæ exornaverit, tum ex his locis fere contra adversarios dicit oportere causas accipi; demonstrabit, nullam esse legem, quæ aliquam rem inutilem, aut iniquam fieri velit; omnia supplicia, quæ a legibus proficiscantur, culpæ ac malitiæ vindicandæ causâ constituta esse; scriptorem ipsum, si existat, factum hoc probaturum; et idem ipsum, si ei talis res accidisset, facturum fuisse; et ea re legis scriptorem certo ex ordine iudices, certa ætate præditos constituisse, ut essent, non qui scriptum suum recitarent, quod quivis puer facere posset, sed qui cogitationem assequi possent, et voluntatem interpretari. Deinde illum scriptorem, si scripta sua stultis hominibus et barbaris iudicibus committeret, omnia summâ diligentia perscribenturum fuisse; nunc vero, quòd intelligeret, quales viri iudicaturi essent, idcirco eum, quæ perspicua videret esse, non adscripsisse: neque enim

vos scripti sui recitatores, sed voluntatis interpretes, fore putavit.

Postea quærere ab adversariis, Quid si hoc fecissem? Quid si hoc accidisset? eorum aliquid, in quibus aut causa sit honestissima, aut necessitudo certissima; tumne accuseretis? Atqui hoc lex nusquam excepit. Non ergo omnia scriptis, sed quædam, quæ perspicua sunt, tacitis exceptionibus caveri. Deinde nullam rem neque legibus, neque scripturâ ullâ, denique ne in sermone quidem quotidiano atque imperiis domesticis recte posse administrari, si unusquisque velit verba spectare, et non ad voluntatem ejus, qui verba habuerit, accedere.

XLVIII. Deinde ex utilitatis et honestatis partibus ostendere, quam inutile, aut quam turpe sit id, quod adversarii dicant fieri oportuisse, aut oportere; et id, quod nos fecerimus, aut postulemus, quam utile, aut quam honestum sit. Deinde leges nobis caras esse non propter literas, quæ tenues et obscuræ notæ sint voluntatis, sed propter earum rerum, quibus de scriptura est, utilitatem, et eorum, qui scripserint, sapientiam et diligentiam. Postea, quid sit lex, describere, ut ea videatur in sententiis, non in verbis, consistere; et judex is videatur legi obtemperare, qui sententiam ejus, non qui scripturam, sequatur. Deinde, quam indignum sit eodem affici supplicio eum, qui propter aliquod scelus et audaciam contra legem fecerit, et eum, qui honesta, aut necessaria de causa, non ab sententia, sed ab literis legis, recesserit. Atque his et hujusmodi rationibus, et accipi causam, et in hac lege accipi, et eam causam, quam ipse afferat, oportere accipi demonstrabit. Et quemadmodum ei dicebamus, qui a scripto diceret, hoc fore utilissimum, si quid de æquitate ea, quæ cum adversario staret, derogasset; sic huic, qui contra scriptum dicet, plurimum proderit, ex ipsa scriptura aliquid ad suam causam convertere, aut ambigue aliquid scriptum ostendere. Deinde ex illo ambiguo eam partem, quæ sibi prodest, defendere, aut verbi definitionem inducere, et illius verbi vim, quo urgeri videatur, ad suæ causæ commodum traducere; aut ex scripto non scriptum aliquid inducere per ratiocinationem, de qua post dicemus.

Quacumque autem in re, quamvis leviter probabili, scripto ipse se defenderit, etiam cum æquitate causa abundabit, necessario multum proficiet, ideo quod, si id, quo nititur adversariorum causa, subduxerit, omnem illam ejus vim et acrimoniam lenierit, ac diluerit. Loci autem communes certis ex assumptionis partibus in utramque partem convenient. Præterea ejus, qui a scripto dicit, leges ex se, non ex ejus, qui contra commiserit, utilitate spectari oportere, et legibus antiquius haberi nihil oportere. Contra scriptum, leges in consilio scriptoris et utilitate communi, non in verbis consistere. Quam indignum sit, æquitatem literis urgeri, quæ voluntate ejus, qui scripserit, defendatur.

XLIX. Ex contrariis autem legibus controversia nascitur, cum inter se duæ videntur leges, aut plures, discrepare, hoc modo; Lex est, *Qui tyrannum occiderit, Olympicarum præmium capito, et quam volet sibi rem a magistratu deposcito, et magistratus ei concedito.* Et altera lex, *Tyranno occiso, quinque ejus proximos cognatione magistratus necato.* Alexandrum, qui apud Pheræos in Thessalia tyrannidem occuparat, uxor sua, cui Thebe nomen fuit, noctu, cum simul cubaret, occidit. Hæc filium suum, quem ex tyranno habebat, sibi præmii loco deposcit. Sunt qui ex lege puerum occidi dicant oportere. Res in judicio est. In hoc genere utramque in partem iidem loci atque eadem præcepta convenient, ideo quod uterque suam legem confirmare, contrariam infirmare, debbit.

Primum igitur leges oportet contendere, considerando, utra lex ad majores, hoc est, ad utiliores, ad honestiores, ac magis necessarias res pertineat. Ex quo conficitur, ut, si leges duæ, aut si plures, aut quotquot erunt, conservari non possint, quia discrepent inter se; ea maxime conservanda putetur, quæ ad maximas res pertinere videatur. Deinde utra lex posterius lata sit: nam postrema quæque gravissima est. Deinde utra lex jubeat aliquid, utra permittat. Nam id, quod imperatur, necessarium; illud, quod permittitur, voluntarium est. Deinde in utra lege, si non obtemperatum sit, poenâ afficiatur, aut in utra major poena statuatur.

Nam maxime conservanda est ea, quæ diligentissime sancta est. Deinde utra lex jubeat, utra vetet. Nam sæpe ea, quæ vetat, quasi exceptione quadam corrigere videtur illam, quæ jubet. Deinde utra lex de genere omni; utra de parte quadam; utra communiter in plures; utra in aliquam certam rem scripta videatur. Nam quæ in partem aliquam, et quæ in certam quandam rem scripta est, propius ad causam accedere videtur, et ad judicium magis pertinere. Deinde ex lege utrum statim fieri necesse sit; utrum habeat aliquam moram, et sustentationem. Nam id, quod statim faciendum sit, perfici prius oportet. Deinde operam dare, ut sua lex ipso scripto videatur niti. Contraria autem aut per ambiguum, aut per ratiocinationem, aut per definitionem induci; quo sanctius et firmitus id videatur esse, quod apertius scriptum sit. Deinde suæ legis ad scriptum ipsam sententiam quoque adjungere; contrariam legem item ad aliam sententiam traducere; ut, si fieri poterit, ne discrepare quidem videantur inter se. Postremo facere, si causa dabit facultatem, ut nostra ratione utraque lex conservari videatur; et adversariorum ratione, altera sit necessario negligenda. Locos autem communes, et quos ipsa causa det, videre oportebit, et ex utilitatis et honestatis amplissimis partibus sumere, demonstrantem per amplificationem, ad utram potius legem accedere oporteat.

L. Ex ratiocinatione nascitur controversia, cum ex eo, quod uspiam est, ad id quod nusquam scriptum est, pervenitur, hoc pacto; Lex est, *Si furiosus est, agnatorum gentiliumque in eo, pecuniaque ejus potestas esto.* Et lex; *Paterfamilias uti super familia pecuniaque sua legaverit, ita jus esto.* Et lex; *Si paterfamilias intestato moritur, familia pecuniaque ejus agnatorum gentiliumque esto.*

Quidam judicatus est parentem occidisse. Ei statim, quod effugiendi potestas non fuit, lignæ soleæ in pedes ductæ sunt: os autem obvolutum est folliculo, et præligatum: deinde est in carcerem deductus, ut ibi esset tantisper, dum culeus, in quem conjectus in profluentem deferretur, compararetur. Interea quidam ejus familiares in carcerem tabulas afferunt, et testes adducunt. Heredes, quos ipse jubet, scribunt: tabulæ obsignantur. De illo

pōst supplicium sumitur. Inter eos qui heredes in tabulis scripti sunt, et inter agnatos, de hereditate controversia est. Hic certa lex, quæ testamenti faciendi iis, qui in eo loco sint, adimat potestatem, nulla profertur. Ex cæteris legibus, et quæ hunc ipsum supplicio hujusmodi afficiunt, et quæ ad testamenti faciendi potestatem pertinent, per ratiocinationem veniendum est ad ejusmodi rationem, ut quæratur, habueritne testamenti faciendi potestatem.

Locos autem communes hoc in genere argumentandi, hos, et hujusmodi quosdam esse arbitramur. Primum, ejus scripti, quod proferas, laudationem et confirmationem. Deinde ejus rei, qua de quæratur, cum eo, de quo constat, collationem ejusmodi, ut id, de quo quæratur, rei, de qua constat, simile esse videatur. Postea admirationem percontatione, quæ fieri possit, ut, qui hoc æquum esse concedat, illud neget, quod aut æquius, aut eodem sit in genere. Deinde idcirco de hac re nihil esse scriptum, quod, cum de illa esset scriptum, de hac is, qui scribebat, neminem dubitaturum arbitratus sit. Postea multis in legibus multa esse præterita, quæ idcirco præterita nemo arbitretur; quod ex cæteris, de quibus scriptum sit, intelligi possint. Deinde æquitas rei demonstranda est, ut in judiciali absoluta.

Contra autem qui dicet, similitudinem infirmare debet: quod faciet, si demonstrabit, illud, quod conferatur, ab eo, cui conferatur, diversum esse genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione: si, quo in numero illud, quod per similitudinem affertur, et quo in loco illud, cujus causa affertur, haberi conveniat, ostendetur. Deinde, quid res cum re differat, demonstrabitur, ut non idem videatur de utraque existimari oportere. Ac, si ipse quoque poterit ratiocinationibus uti, iisdem ratiocinationibus, de quibus ante dictum est, utetur: si non poterit, negabit oportere quidquam, nisi quod scriptum sit, considerare: periclitari omnia jura, si similitudines accipiantur: nihil esse pene, quod non alteri simile esse videatur: multis dissimilibus rebus, in unamquamque rem tantum singulas esse leges: omnia posse inter se vel similia, vel dissimilia demonstrari.

Loci communes a ratiocinatione, oportere conjecturâ ex eo quod scriptum, ad id quod non fit scriptum, pervenire: et neminem posse omnes res per scripturam amplecti, sed eum commodissime scribere, qui curet, ut quâdam ex quibusdam intelligantur. Contra ratiocinationem; hujusmodi conjecturam divinationem esse, et stulti scriptoris esse, non posse omnibus de rebus cavere, quibus velit.

LI. Definitio est, cum in scripto verbum aliquod est positum, cujus de vi quæritur, hoc modo; *Lex, Qui in adversa tempestate navim reliquerint, omnia amittunt: eorum navis et onera sunt, qui in navi remanserint.* Duo quidam, cum jam in alto navigarent, et eorum alterius navis, alterius onus esset, naufragum quendam natantem, et manus ad se tendentem animadverterunt: misericordia commoti, navim ad eum applicaverunt: hominem ad se sustulerunt. Postea aliquanto, ipsos quoque tempestas vehementius jactare cœpit, usque adeo, ut dominus navis, cum idem gubernator esset, in scapham confugeret, et inde funiculo, qui a puppi religatus scapham annexam trahebat, navim, quoad posset, moderaretur: ille autem, cujus merces erant, in gladium in navi ibidem incumberet. Hic ille naufragus ad gubernaculum accessit, et navi, quoad potuit, est opitulatus. Sedatis autem fluctibus, et tempestate jam commutata, navis in portum provehitur. Ille autem, qui in gladium incubuerat, leviter faucibus facile est ex vulnere recreatus. Navim cum onere, horum trium suam quisque esse dicit. Hic omnes scripto ad causam accedunt, et ex noninis vi nascitur controversia. Nam et relinquere navem, et remanere in navi, denique navis ipsa quid sit, definitionibus quæritur. Iisdem autem ex locis omnibus, quibus definitiva constitutio, tractabitur.

Nunc, expositis iis argumentationibus, quæ in giudiciale causarum genus accommodantur, deinceps in deliberativum genus et demonstrativum, argumentandi locos et præcepta dabimus; non quò non in aliqua constitutione omnis semper causa versetur; sed quia proprii tantum harum causarum quidam loci sunt, non a constitutione separati, sed ad fines horum generum accommodati.

Nam placet, in judiciali genere finem esse æquitatem, hoc est, partem quandam honestatis. In deliberativo autem Aristoteli placet utilitatem, nobis et honestatem et utilitatem. In demonstrativo autem, honestatem. Quare in hoc quoque genere causæ quædam argumentationes communiter, ac similiter tractabuntur: quædam separatius ad finem, quo referri omnem rationem oportet, adjungentur. Atque uniuscujusque constitutionis exemplum supponere non gravemur, nisi illud videremus, quemadmodum res obscuræ dicendo fierent apertiores, sic res apertas obscuriores fieri oratione. Nunc ad deliberationis præcepta pergamus.

LII. Rerum expetendarum tria genera sunt. Par autem numerus vitandarum ex contraria parte. Nam est quiddam, quod sua vi nos alliciat ad sese, non emolumento captans aliquo, sed trahens sua dignitate; quod genus virtus, scientia, veritas est. Aliud autem non propter suam vim et naturam, sed propter fructum atque utilitatem, petendum; quod genus pecunia est. Est porro quiddam ex horum partibus junctum, quod et sua vi, et dignitate nos inductos ducit, et præ se quandam gerit utilitatem, quo magis expetatur; ut amicitia, bona existimatio. Atque ex his horum contraria facile, tacentibus nobis, intelligentur.

Sed ut expeditius ratio tradatur, ea, quæ posuimus, brevi nominabuntur. Nam in primo genere quæ sunt, honesta appellabuntur: quæ autem in secundo, utilia. Hæc autem tertia, quia partem honestatis continent, et quia major est vis honestatis, junctæ res omnino ex duplici genere intelligentur: sed in meliorem partem vocabuli conferantur, et honesta nominentur. Ex his illud conficitur, ut appetendarum rerum partes sint honestas et utilitas: vitandarum, turpitude et inutilitas. His igitur duabus rebus res duæ grandes sunt attributæ, necessitudo, et affectio: quarum altera ex vi, altera ex re et personis, consideratur. De utraque post aperitius perferibemus. Nunc honestatis rationes primum explicemus.

LIII. Quod autem totum, aut aliqua ex parte, propter se petitur, honestum nominabimus. Quare cum ejus duæ partes sint, quarum altera simplex, altera junctæ sit, simplicem prius consideremus. Est igitur in eo genere omnes res una vi, atque uno nomine am-

plexa virtus. Nam virtus est animi habitus, naturæ modo, rationi consentaneus. Quamobrem omnibus ejus partibus cognitis, tota vis erit simplicis honestatis considerata. Habet igitur partes quatuor; prudentiam, justitiam, fortitudinem, temperantiam.

Prudentia est rerum bonarum, et malarum, neutrarumque scientia. Partes ejus, memoria, intelligentia, providentia. Memoria est, per quam animus repetit illa, quæ fuerunt. Intelligentia est, per quam ea perspicit, quæ sunt. Providentia est, per quam futurum aliquid videtur ante quam factum sit.

Justitia est habitus animi, communi utilitate conservatâ, suam cuique tribuens dignitatem. Ejus initium est ab natura profectum: deinde quædam in consuetudinem ex utilitatis ratione venerunt: postea res et ab natura profectas, et ab consuetudine probatas, legum metus, et religio sanxit.

Naturâ jus est, quod non opinio genuit, sed quædam innata vis inseruit, ut religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, observantiam, veritatem. Religio est, quæ superioris cujusdam naturæ (quam divinam vocant) curam, cæremoniamque affert. Pietas, per quam sanguine conjunctis, patriæque benevolis officium et diligens tribuitur cultus. Gratia, in qua amicitiarum et officiorum alterius memoria, et alterius remunerandi voluntas, continetur. Vindicatio est, per quam vis et injuria, et omnino omne, quod obfuturum est, defendendo, aut ulciscendo, propulsatur. Observantia est, per quam homines aliqua dignitate antecedentes cultu quodam et honore dignantur. Veritas est, per quam, immutata ea, quæ sunt, aut ante fuerunt, aut futura sunt, dicuntur.

LIV. Consuetudine jus est, quod aut leviter a natura tractum aluit, et majus fecit usus, ut religionem: aut si quid eorum, quæ ante diximus, ab natura profectum, majus factum propter consuetudinem videmus, aut quod in morem vetustas vulgi approbatione perduxit: quod genus, pactum, par, judicatum. Pactum est, quod inter aliquos convenit. Par, quod in omnes æquabile est. Judicatum, de quo alicujus, aut aliquorum jam sententiis constitutum est. Lege jus est, quod in eo scripto, quod populo expositum est, ut observet, continetur.

Fortitudo est considerata periculorum susceptio, et laborum perpassio. Ejus partes, magnificentia, fidentia, patientia, perseverantia. Magnificentia est rerum magnarum et excelsum, cum animi ampla quadam et splendida propositione, agitatio, atque administratio. Fidentia est, per quam magnis et honestis in rebus multum ipse animus in se fiducia certæ cum spe collocavit. Patientia est honestatis, aut utilitatis causa, rerum arduarum ac difficilium voluntaria ac diuturna perpassio. Perseverantia est in ratione bene considerata stabilis et perpetua permanens.

Temperantia est rationis in libidinem, atque in alios non rectos impetus animi, firma et moderata dominatio. Ejus partes sunt, continentia, clementia, modestia. Continentia est, per quam cupiditas consilii gubernatione regitur. Clementia, per quam animi temere in odium alicujus invectionis concitati comitate retinentur. Modestia, per quam pudor honestus clarum et stabilem comparat auctoritatem. Atque hæc omnia propter se solum, ut nihil adjungatur emolumentum, petenda sunt. Quod ut demonstraretur, neque ad hoc nostrum institutum pertinet, et a brevitate præcipiendi remotum est.

Propter se autem vitanda sunt, non ea modo, quæ his contraria sunt, ut fortitudini ignavia, et justitiæ injustitia; verum etiam illa, quæ propinqua videntur et finitima esse, absunt autem longissime: quod genus, fidentia contrarium, est diffidentia, et ea re vitium est: audacia non contrarium, sed appositum est, ac propinquum, et tamen vitium est. Sic unicuique virtuti finitimum vitium reperietur, aut certo jam nomine appellatum; ut audacia, quæ fidentia; pertinacia, quæ perseverantia finitima est; superstitio, quæ religioni propinqua est: aut sine ullo certo nomine. Quæ omnia item, uti contraria rerum bonarum, in rebus vitandis reponemus. Ac de eo quidem genere honestatis, quod omni ex parte propter se petitur, satis dictum est.

LV. Nunc de eo, in quo utilitas quoque adjungitur, quod tamen honestum vocamus, dicendum videtur. Sunt igitur multa, quæ nos cum dignitate, tum fructu quoque suo ducunt ad se: quo in genere est gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Gloria est fre-

gens de aliquo fama cum laude. Dignitas, alicujus honesta, et cultu, et honore, et verecundia digna auctoritas. Amplitudo, potentia, aut majestatis, aut aliquarum copiarum magna abundantia. Amicitia, voluntas erga aliquem rerum bonarum, illius ipsius causa, quem diligit, cum ejus pari voluntate.

Hic, quia de civilibus causis loquimur, fructus ad amicitiam adjugimus, ut eorum quoque causa petenda videatur: ne forte qui nos de omni amicitia dicere existimant, reprehendere incipiant. Quanquam sunt qui propter utilitatem modo petendam putant amicitiam: sunt qui propter se solum: sunt qui propter se, et utilitatem. Quorum quid verissime constituatur, alius locus erit considerandi. Nunc hoc sic ad usum oratorium relinquatur, utramque propter rem amicitiam esse expetendam.

Amicitiarum autem ratio, quoniam partim sunt religionibus junctæ, partim non sunt; et quia partim veteres sunt, partim novæ, partim ab illorum, partim ab nostro beneficio profectæ, partim utiliores, partim minus utiles; ex causarum dignitatibus, ex temporum opportunitatibus, ex officiis, ex religionibus, ex vetustatibus, habebitur.

LVI. Utilitas autem aut in corpore posita est, aut in extraneis rebus: quarum tamen rerum multo maxima pars ad corporis commodum revertitur. Ut in republica quædam sunt, quæ (ut sic dicam) ad corpus pertinent civitatis, ut agri, portus, pecunia, classès, nautæ, milites, focii; quibus rebus incolumitatem, ac libertatem retinent civitates: alia vero, quæ jam quiddam magis amplum, et minus necessarium conficiunt, ut urbis egregia exornatio, atque amplitudo, ut quædam excellens pecuniæ magnitudo, amicitiarum ac societatum multitudo; quibus rebus non illud solum conficitur, ut salvæ et incolumes, verum etiam, ut amplæ atque potentes sint civitates. Quare utilitatis duæ partes videntur esse, incolumitas, et potentia. Incolumitas est salutis tuta atque integra conservatio. Potentia est ad sua conservanda, et alterius obtinenda, idonearum rerum facultas. Atque in iis omnibus, quæ ante dicta sunt, quid difficulter fieri et quid facile fieri possit, oportet considerare. Facile id fieri dicimus, quod sine

magno, aut sine ullo labore, sumptu, molestia, quam brevissimo tempore confici potest. Difficile autem fieri, quod quanquam laboris, sumptus, molestiæ, longinquitatis indiget, atque aut omnes, aut plurimas, aut maximas causas habet difficultatis; tamen, his susceptis difficultatibus, compleri, atque ad exitum perducii potest. Quoniam ergo de honestate, et de utilitate diximus, nunc restat, ut de iis rebus, quas his attributas esse dicebamus, necessitudine et affectione, perscribamus.

LVII. Puto igitur esse hanc necessitudinem, cui nullâ vi resisti potest; quæ neque mutari, neque leniri, potest. Atque, ut apertius hoc sit, exemplis licet vim rei, qualis et quanta sit, cognoscamus. Uri posse flamma ligneam materiam necesse est: corpus mortale aliquo tempore interire necesse est: atque ita necesse, ut vis ea postulat, quam modo describebamus, necessitudinis, cui nulla vi resisti potest, quæ neque mutari, neque leniri potest. Hujusmodi necessitudines, cum in dicendi rationes incident, recte necessitudines appellabuntur. Sin aliquæ res incident difficiles, in illa superiori, possint fieri, quæstione considerabimus.

Atque etiam hoc mihi videor videre, esse quædam cum adjunctione necessitudines, quædam simplices et absolutas. Nam aliter dicere solemus, Necesse est Cassilinenfes se dedere Annibali: aliter autem, Necesse est Cassilinum venire in Annibalis potestatem. Illic in superiore adjunctio est hæc, Nisi malint fame perire: si enim id malunt, non est necesse. Hoc inferius non item, propterea quod ita velint Cassilinenfes se dedere, sive famem perpeti, atque ita perire, necesse est Cassilinum venire in Annibalis potestatem. Quid igitur perficere potest hæc necessitudinis distributio? Prope dicam, plurimum, cum is locus necessitudinis videbitur incurrere. Nam cum simplex erit necessitudo, nihil erit quod multa dicamus, cum eam nulla ratione lenire possimus. Cum autem ita necesse erit, ut aliquid effugere, aut adipisci velimus, tum adjunctio illa, quid habeat utilitatis, aut quid honestatis, erit considerandum. Nam si velis attendere, ita tamen, ut id quæras, quod conveniat ad usum civitatis; reperias nullam esse rem, quam facere necesse sit, nisi propter aliquam causam,

quam adjunctionem nominamus. Pariter autem invenias esse multas res necessitudinis, ad quas similis adjunctio non accedit. Quod genus, ut homines mortales intereant, necesse est sine adjunctione; ut cibo utantur, non necesse est, nisi cum illa exceptione, Extra quam, si nolint fame perire. Ergo, ut dixi, illud, quod adjungitur, semper, cujusmodi sit, erit considerandum. Nam omni tempore id pertinebit, aut ad honestatem, ut hoc modo exponenda necessitudo sit, Necesse est hoc faciamus, si honeste volumus vivere: aut ad incolumitatem, hoc modo, Necesse est, si incolumes volumus esse: aut ad commoditatem, hoc modo, Necesse est, si sine incommodo volumus vivere.

LVIII. Ac summa quidem necessitudo videtur esse honestatis: huic proxima, incolumitatis: tertia ac levissima, commoditatis, quæ cum his nunquam poterit duabus contendere. Hæc autem inter se sæpe necesse est comparari, ut quanquam prætet honestas incolumitati, tamen, utri potissimum consulendum sit, deliberetur. Cujus rei certum quoddam præscriptum videtur in perpetuum dari posse. Nam, qua in re fieri poterit, ut, cum incolumitati consulerimus, quod sit in præsentia de honestate delibatum, virtute aliquando et industria recuperetur, incolumitatis ratio videbitur habenda: cum autem id non poterit, honestatis. Ita in ejusmodi quoque re, cum incolumitati videbimur consulere, vere poterimus dicere, nos honestatis rationem habere, quoniam sine incolumitate eam nullo tempore possumus adipisci. Qua in re vel concedere alteri, vel ad conditionem alterius descendere, et in præsentia quiescere, atque aliud tempus expectare, oportebit.

In commoditatis vero ratione, modo illud attendatur, dignane causa videatur ea, quæ ad utilitatem pertinebit, quare aut de magnificentia, aut de honestate quiddam derogetur. Atque in hoc loco mihi caput illud videtur esse, ut quaramus, quid sit illud, quod si adipisci, aut effugere velimus, aliqua res nobis sit necessaria, hoc est, quæ sit adjunctio, ut proinde, uti quæque res erit, laboremus, et gravissimam quamque causam vehementissime necessariam judicemus.

Affectio est quædam, ex tempore, aut ex negotiorum eventu,

aut administratione, aut hominum studio, commutatio rerum, ut non tales, quales ante habitæ sint, aut plerumque haberi soleant, habendæ videantur esse: ut ad hostes transire turpe videtur esse; at non illo animo, quo Ulysses transit: et pecuniam in mare de-jicere, inutile; at non eo consilio, quo Aristippus fecit. Sunt igitur res quædam ex tempore, et ex consilio, non ex sua natura, considerandæ; quibus in omnibus, quid tempora petant, aut quid personis dignum sit, considerandum est: et non quid, sed quo quidque animo, quicum, quo tempore, quamdiu fiat, attendendum est. His ex partibus ad sententiam dicendam locos sumi oportere arbitramur.

LIX. Laudes autem et vituperationes ex iis locis sumentur, qui loci personis sunt attributi, de quibus ante dictum est. Sin distributius tractare quis volet, partiatur in animum, et corpus, et extrinsecas res, licebit. Animi est, virtus, cujus de partibus paulo ante dictum est. Corporis, valetudo, dignitas, vires, velocitas. Extrinsecas, honos, pecunia, affinitas, genus, amici, patria, potentia, et cætera, quæ simili esse in genere intelligentur. Atque in his, id, quod in omnia valet, valere oportebit: contraria quoque, et quæ, et qualia sint, intelligentur. Videre autem in laudando, et in vituperando oportebit, non tam quæ in corpore, aut in extrinsecis rebus habuerit is, de quo agetur, quam quo pacto his rebus usus sit. Nam fortunam quidem et laudare, stultitia; et vituperare, superbia est. Animi autem et laus honesta, et vituperatio vehemens est.

Nunc quoniam omne in causæ genus argumentandi ratio tradita est, de inventionem, prima ac maxima parte Rhetoricæ, factis dictum videtur. Quare quoniam et una pars ad exitum hunc ab superiore libro perducta est, et hic liber non parum continet literarum, quæ restant, in reliquis dicemus.

D E

O R A T O R E,

A D Q. F R A T R E M,

L I B E R P R I M U S.

I. **C**OGITANTI mihi sæpenumero, et memoria vetera repetenti, perbeati fuisse, Quinte frater, illi videri solent, qui in optima republica, cum et honoribus, et rerum gestarum gloria florent, eum vitæ cursum tenere potuerunt, ut vel in negotio sine periculo, vel in otio cum dignitate, esse possent. Ac fuit tempus illud, cum mihi quoque initium requiescendi, atque animum ad utriusque nostrum præclara studia referendi fore justum, et prope ab omnibus concessum arbitrarer, si infinitus forensium rerum labor, et ambitionis occupatio, decursu honorum, etiam atatis flexu, constitisset. Quam spem cogitationum et consiliorum meorum, cum graves communium temporum, tum varii nostri casus fefellerunt. Nam qui locus quietis et tranquillitatis plenissimus fore videbatur, in eo maximæ moles molestiarum, et turbulentissimæ tempestates exstiterunt. Neque vero nobis cupientibus, atque exoptantibus fructus otii datus est ad eas artes, quibus a pueris dediti fuimus, celebrandas, inter nosque recolendas. Nam prima atate incidimus in ipsam perturbationem disciplinæ veteris; et consulatu devenimus in medium rerum omnium certamen, atque discrimen, et hoc tempus omne post consulatum objecimus iis fluctibus, qui, per nos a communi peste depulsi, in nosmetipsos redundarunt. Sed

tamen in his vel asperitatibus rerum, vel angustiis temporis, obsequar studiis nostris; et, quantum mihi vel fraus inimicorum, vel causæ amicorum, vel respublica tribuet otii, ad scribendum potissimum conferam. Tibi vero, frater, neque hortanti deero, neque roganti. Nam neque auctoritate quisquam apud me plus valere te potest, neque voluntate.

II. Ac mihi repetenda est veteris cujusdam memoriæ non sane fatis explicata recordatio, sed, ut arbitror, apta ad id, quod requiris, ut cognoscas, quæ viri omnium eloquentissimi, clarissimi-que senserint de omni ratione dicendi. Vis enim, ut mihi sæpe dixisti, (quoniam quæ pueris, aut adolescentulis nobis ex commentariolis nostris inchoata ac rudia exciderunt, vix hac ætate digna, et hoc usu, quem ex causis, quas diximus, tot tantisque consecuti sumus) aliquid iidem de rebus politius a nobis, perfectiusque proferri: solesque nonnunquam hac de re a me in disputationibus nostris dissentire, quod ego prudentissimorum hominum artibus eloquentiam contineri statuam; tu autem illam ab elegantia doctrinæ segregandam putes, et in quodam ingenii, atque exercitationis genere ponendam.

Ac mihi quidem sæpenumero in summos homines, ac summis ingeniiis præditos intuenti, quærendum esse visum est, quid esset, cur plures in omnibus artibus, quam in dicendo, admirabiles extitissent. Nam, quocumque te animo, et cogitatione converteris, permultos excellentes in quoque genere videbis, non mediocrium artium, sed prope maximarum. Quis enim est, qui, si clarorum hominum scientiam rerum gestarum vel utilitate vel magnitudine metiri velit, non anteponat oratori imperatorem? Quis autem dubitet, quin belli duces ex hac una civitate præstantissimos pene innumerabiles, in dicendo autem excellentes vix paucos, proferre possimus? Jam vero consilio, ac sapientia qui regere, ac gubernare rempublicam possent, multi nostrâ, plures patrum memoriâ, atque etiam majorum, exstiterunt; cum boni per diu nulli, vix autem singulis ætatibus singuli tolerabiles, oratores invenirentur. Ac, ne quis forte cum aliis studiis, quæ reconditis in artibus, atque in quadam varietate literarum versentur, magis

hanc dicendi rationem, quam cum imperatoris laude, aut cum boni senatoris prudentia, comparandam putet; convertat animum ad ea ipsa artium genera, circumspiciatque, qui in iis floruerint, quamque multi: sic facillime, quanta oratorum sit, semperque fuerit paucitas, iudicabit.

III. Neque enim te fugit, laudatarum artium omnium procreatricem quandam et quasi parentem, eam, quam *Φιλοσοφίαν* Græci vocant, ab hominibus doctissimis iudicari; in qua difficile est enumerare, quot viri, quanta scientia, quantaque in suis studiis varietate et copia fuerint; qui non una aliqua in re separatim elaborarint, sed omnia, quæcunque essent, vel scientiæ perveſtigatione, vel differendi ratione, comprehenderint. Quis ignorat, ii, qui mathematici vocantur, quanta in obscuritate rerum, et quam recondita in arte, et multiplici, subtilique versentur? quo tamen in genere ita multi perfecti homines exstiterunt, ut nemo fere studuisse ei scientiæ vehementius videatur, quin, quod voluerit, consecutus sit. Quis musicis, quis huic studio literarum, quod profitentur ii, qui grammatici vocantur, penitus se dedit, quin omnem illarum artium pene infinitam vim et materiam scientia et cogitatione comprehenderit? Vere mihi hoc videor esse dicturus, ex omnibus iis, qui in harum artium studiis liberalissimis sint, doctrinisque versati, minimam copiam poetarum egregiorum exstitisse; atque in hoc ipso numero, in quo per raro exoritur aliquis excellens, si diligenter et ex nostrorum, et ex Græcorum copia comparare voles, multo tamen pauciores oratores, quam poëtæ, boni reperientur. Quod hinc etiam mirabilius debet videri, quia cæterarum artium studia fere reconditis atque abditis e fontibus hauriuntur: dicendi autem omnis ratio in medio posita communi quodam in usu, atque in hominum more et sermone, versatur; ut in cæteris id maxime excellat, quod longissime sit ab imperitorum intelligentia sensuque disjunctum; in dicendo autem vitium vel maximum sit a vulgari genere orationis, atque a consuetudine communis sensus, abhorrere.

IV. Ac ne illud quidem vere dici potest, aut plures cæteris ar-

tibus infervire, aut majore delectatione, aut spe uberiore, aut præmiis ad perdiscendum amplioribus, commoveri. Atque, ut omittam Græciam, quæ semper eloquentiæ princeps esse voluit, atque illas omnium doctrinarum inventrices Athenas, in quibus summa dicendi vis et inventa est, et perfecta, in hac ipsa civitate profecto nulla unquam vehementius, quam eloquentiæ, studia viguerunt. Nam posteaquam, imperio omnium gentium constituto, diuturnitas pacis otium confirmavit, nemo fere laudis cupidus adolescens non sibi ad dicendum studio omni enitendum putavit. Ac primo quidem totius rationis ignari, qui neque exercitationis ullam viam, neque aliquod præceptum artis esse arbitrarentur, tantum, quantum ingenio et cogitatione poterant, consequebantur. Post autem, auditis oratoribus Græcis, cognitisque eorum literis, adhibitisque doctoribus, incredibili quodam nostri homines dicendi studio flagnaverunt. Excitabat eos magnitudo et varietas, multitudoque in omni genere causarum, ut ad eam doctrinam, quam suo quisque studio affectus esset, adjungeretur usus frequens, qui omnium magistrorum præcepta superaret. Erant autem huic studio maxima, quæ nunc quoque sunt, exposita præmia, vel ad gratiam, vel ad opes, vel ad dignitatem. Ingenia vero (ut multis rebus possumus judicare) nostrorum hominum multum ceteris hominibus omnium gentium præstiterunt. Quibus de causis, quis non jure miretur, ex omni memoria ætatum, temporum, civitatum, tam exiguum oratorum numerum inveniri? Sed nimirum majus est hoc quiddam, quam homines opinantur, et pluribus ex artibus studiisque collectum.

V. Quis enim aliud in maxima discentium multitudine, summâ magistrorum copiâ, præstantissimis hominum ingeniis, infinita causarum varietate, amplissimis eloquentiæ propositis præmiis, esse causæ putet, nisi rei quandam incredibilem magnitudinem ac difficultatem? Est enim et scientia comprehendenda rerum plurimarum, sine qua verborum volubilitas inanis atque irridenda est; et ipsa oratio conformanda non solum electione, sed etiam constructione, verborum; et omnes animorum motus, quos hominum generi rerum natura tribuit, penitus pernoscenti, quòd

omnis vis ratioque dicendi, in eorum, qui audiunt, mentibus aut sedandis, aut excitandis, expromenda est. Accedat eodem oportet lepos quidam, facetiæque, et eruditio libero digna, celebritasque et brevitatis et respondendi, et laceffendi, subtili venustate, atque urbanitate conjuncta. Tenenda præterea est omnis antiq̄uitas, exemplorumque vis: neque legum, aut juris civilis scientia negligenda est. Nam quid ego de actione ipsa plura dicam? quæ motu corporis, quæ gestu, quæ vultu, quæ vòcis conformatione, ac varietate moderanda est: quæ sola per se ipsa quanta sit, histrionum levis ars et scena declarat; in qua cum omnes in oris, et vocis, et motus moderatione elaborent, quis ignorat, quam pauci sint, fuerintque, quos animo æquo spectare possimus? Quid dicam de thesauro rerum omnium memoria, quæ nisi custos inventis, cogitatisque rebus et verbis adhibeatur, intelligimus omnia, etiam si præclarissima fuerint, in oratore peritura.

Quamobrem mirari desinamus, quæ causa sit eloquentium paucitatis, cum ex iis rebus universis eloquentia constet, quibus in singulis elaborare permagnum est; hortemurque potius liberos nostros, cæterisque, quorum gloria nobis et dignitas cara est, ut animo rei magnitudinem complectantur, neque iis aut præceptis, aut magistris, aut exercitationibus, quibus utuntur omnes, sed aliis quibusdam se id, quod expetunt, consequi posse confidant.

VI. Ac mea quidem sententia nemo poterit esse omni laude cummulatus orator, nisi erit omnium rerum magnarum atque artium scientiam consecutus. Etenim ex rerum cognitione efflorescat et redundet oportet oratio; quæ, nisi subest res ab oratore percepta et cognita, inanem quandam habet elocutionem, et pene puerilem. Neque vero ego hoc tantum oneris imponam nostris præfertim oratoribus, in hac tanta occupatione urbis, ac vitæ, nihil ut iis putem licere nescire: quanquam vis oratoris, professioque ipsa bene dicendi, hoc suscipere ac polliceri videatur, ut omni de re, quæcunque sit proposita, ab eo ornate, copioseque dicatur. Sed, quia non dubito, quin hoc plerisque immensum, infinitumque videatur, et quod Græcos homines non solum ingenio et doctrina, sed etiam otio, studioque abundantes, partitionem

quamdam artium fecisse video, neque in universo genere singulos elaborasse, sed seposuisse a ceteris dictionibus eam partem dicendi, quæ in forensibus disceptationibus judiciorum, aut deliberationum versaretur, et id unum genus oratori reliquisse; non complectar in his libris amplius, quam quod huic generi, re quæ sita et multum disputata, summorum hominum prope consensu est tributum: repetamque non ab incunabulis nostræ veteris puerilisque doctrinæ quendam ordinem præceptorum, sed ea, quæ quondam accepi in nostrorum hominum eloquentissimorum, et omni dignitate principum, disputatione esse versata: non quod illa contemnam, quæ Græci, dicendi artifices et doctores, reliquerunt; sed, cum illa pateant, in promptuque sint omnibus, neque ea interpretatione mea aut ornatius explicari, aut planius exprimi possint, dabis hanc veniam, mi frater, ut opinor, ut eorum, quibus summa dicendi laus a nostris hominibus concessa est, auctoritatem Græcis anteponam.

VII. Cum igitur vehementius inveheretur in causam Principum Consul Philippus, Drusique tribunatus pro senatus auctoritate susceptus infringi jam ac debilitari videretur, dici mihi memini, ludorum Romanorum diebus L. Crassum, quasi colligendi sui causa, se in Tusculanum contulisse. Venisse eodem, focer ejus qui fuerat, Quintus Mucius dicebatur, et M. Antonius, homo et consiliorum in republica socius, et summa cum Crasso familiaritate conjunctus. Exierant autem cum ipso Crasso adolescentes duo, et Drusi maxime familiares, et in quibus magnam tum spem majores natu dignitatis suæ collocarant, C. Cotta, qui tum tribunatum plebis petebat, et P. Sulpicius, qui deinceps cum magistratum petiturus putabatur.

Hi primo die de temporibus illis, deque universa republica, quam ob causam venerant, multum inter se usque ad extremum tempus diei collocuti sunt. Quo quidem in sermone multa divinitus a tribus illis consularibus Cotta deplorata et commemorata narrabat; ut nihil incidisset postea civitati mali, quod non impendere illi tantò antè vidissent. Eo autem omni sermone confecto, tantam in Crasso humanitatem fuisse, ut, cum lauti accubuissent,

tolleretur omnis illa superioris tristitia sermonis: eaque esset in homine jucunditas, et tantus in jocando lepos, ut dies inter eos Curiae fuisset videretur, convivium Tusculani.

Postero autem die, cum illi majores natu satis quiescerent, et in ambulationem ventum esset; dicebat tum Scævola, duobus spatiis tribusve factis, dixisse, Cur non imitamur, Crasse, Socratem illum, qui est in Phædro Platonis? Nam me hæc tua platanus admonuit, quæ non minus ad opacandum hunc locum patulis est diffusa ramis, quam illa, cujus umbram secutus est Socrates; quæ mihi videtur non tam ipsâ aquulâ, quæ describitur, quam Platonis oratione, crevisse: et, quod ille durissimis pedibus fecit, ut se abjiceret in herbam, atque ita illa, quæ philosophi divinitus ferunt esse dicta, loqueretur, id meis pedibus certe concedi est æquius. Tum Crassum, immo vero commodius etiam, pulvinosque poposcisse, et omnes in iis sedibus, quæ erant sub platano, confedissee dicebat.

VIII. Ibi, ut ex pristino sermone relaxarentur animi omnium, solebat Cotta narrare, Crassum sermonem quandam de studio dicendi intulisse. Qui cum ita esset exorsus, Non sibi cohortandum Sulpicium et Cottam, sed magis utrumque collaudandum videri, quod tantam jam essent facultatem adepti, ut non æqualibus suis solum anteponerentur, sed cum majoribus natu compararentur. Neque vero mihi quidquam, inquit, præstabilius videtur, quam posse dicendo tenere hominum cœtus, mentes allicere, voluntates impellere quo velis; unde autem velis, deducere. Hæc una res in omni libero populo, maximeque in pacatis, tranquillisque civitatibus præcipue semper floruit, semperque dominata est. Quid enim est aut tam admirabile, quam ex infinita multitudine hominum existere unum, qui id, quod omnibus natura sit datum, vel solus, vel cum paucis, facere possit? aut tam jucundum cognitu atque auditu, quam sapientibus sententiis, gravibusque verbis ornata oratio et perpolita? aut tam potens, tamque magnificum, quam populi motus, judicium religiones, senatus gravitatem, unius oratione converti? Quid porro tam regium, tam

liberale, tam munificum, quam opem ferre supplicibus, excitare afflictos, dare salutem, liberare periculis, retinere homines in civitate? Quid autem tam necessarium, quam tenere semper arma, quibus vel tectus ipse esse possis, vel provocare improbos, vel te ulcisci laceffitus?

Age vero, ne semper forum, subsellia, rostra, curiamque meditare, quid esse potest in otio aut jucundius, aut magis proprium humanitatis, quam sermo facetus, ac nulla in re rudis? Hoc enim uno prestamus vel maxime feris, quod colloquimur inter nos, et quod exprimere dicendo sensa possumus. Quamobrem quis hoc non jure miretur, summeque in eo elaborandum esse arbitretur, ut, quo uno homines maxime bestiis prestent, in hoc hominibus ipsis antecellat? Ut vero jam ad illa summa veniamus; quæ vis alia potuit aut dispersos homines unum in locum congregare, aut a fera, agrestique vita ad hunc humanum cultum, civilemque deducere, aut jam constitutis civitatibus, leges, judicia, jura describere?

Ac, ne plura, quæ sunt pene innumerabilia, confecer, comprehendam brevi; sic enim statuo, perfecti oratoris moderatione et sapientia non solum ipsius dignitatem, sed et privatorum plurimorum et universæ reipublicæ salutem, maxime contineri. Quamobrem pergite, ut facitis, adolescentes, atque in id studium, in quo estis, incumbite, ut et vobis honori, et amicis utilitati, et reipublicæ emolumento, esse possitis.

IX. Tum Scævola comiter, ut solebat, cætera, inquit, assentior Crasso, ne aut de C. Lælii, foceri mei, aut de hujus, generi, aut arte, aut gloria detraham: sed illa duo, Crasse, vereor, ut tibi possim concedere. Unum, quod ab oratoribus civitates et ab initio constitutas et sæpe conservatas esse dixisti. Alterum, quod, remoto foro, concione, judiciis, senatu, statuisti, oratorem in omni genere sermonis et humanitatis esse perfectum.

Quis enim tibi hoc concesserit, aut initio genus hominum in montibus ac silvis dissipatum, non prudentium consilii compulsum potius, quam disertorum oratione delinitum, se oppidis, mœnibusque secessisse? aut vero reliquas utilitates, aut instituendis, aut

conservandis civitatibus, non a sapientibus et fortibus viris, sed a disertis et ornate dicentibus, esse constitutas? An vero tibi Romulus ille aut pastores et convenas congregasse, aut Sabinorum connubia conjunxisse, aut finitimorum vim repressisse eloquentia videtur, non consilio et sapientia singulari? Quid enim? in Numa Pompilio, quid? in Ser. Tullio, quid? in cæteris regibus, quorum multa sunt eximia ad constituendam rempublicam, num quod eloquentiæ vestigium apparet? Quid? exactis regibus, (tamen si ipsam exactionem mente, non lingua, perfectam L. Bruti esse cernimus) sed deinceps omnia, nonne plena consiliorum, inania verborum, videmus? Ego vero, si velim et nostræ civitatis exemplis uti et aliarum, plura proferre possim detrimenta publicis rebus, quam adjumenta per homines eloquentissimos, importata: sed, ut reliqua prætermittam, omnium mihi videor, exceptis, Crassè, vobis duobus, eloquentissimos audisse Tib. et C. Sempronios, quorum pater, homo prudens et gravis, haudquaquam eloquens, et sæpe aliàs, et maxime Censor, salutis reipublicæ fuit. Atque is non accurata quadam orationis copia, sed nutu atque verbo libertinos in urbanas tribus transfudit; quod nisi fecisset, rempublicam, quam nunc vix tenemus, jamdiu nullam haberemus. At vero ejus filii disertis, et omnibus vel naturæ vel doctrinæ præfidiis ad dicendum parati, cum civitatem vel paterno consilio, vel avitis armis florentissimam accepissent, ista præclara gubernatrice, ut ais, civitatum, eloquentia rempublicam diffipaverunt.

X. Quid? leges veteres, moresque majorum: quid? auspicia, quibus et ego, et tu, Crassè, cum magna reipublicæ salute præsumus: quid? religiones et cæremoniæ: quid? hæc jura civilia, quæ jam pridem in nostra familia sine ulla eloquentiæ laude versantur, num aut inventa sunt, aut cognita, aut omnino ab oratorum genere tractata? Equidem et Ser. Galbam memoria teneo, divinum hominem in dicendo, et M. Æmilium Porcinam, et C. ipsum Carbonem, quem tu adolescentulus perculisti, ignarum legum, hæsitantem in majorum institutis, rudem in jure civili:

et hæc ætas nostra, præter te, Crassè, qui tuo magis studio, quam proprio munere aliquo disertorum, jus a nobis civile didicisti, (quod interdum pudeat) juris ignara est.

Quod vero in extrema oratione, quasi tuo jure, sumpsisti, oratorem in omni sermonis disputatione copiosissime posse versari, id, nisi hic in tuo regno essemus, non tulissem; multisque præessem, qui aut interdicto tecum contenderent, aut te ex jure manu confertum vocarent, quòd in alienas possessiones tam temere irruissem. Agerent enim tecum lege primùm Pythagorei omnes, atque Democritici, cæterique in suo genere Physici; vindicarentque ornati homines in dicendo et graves, quibuscum tibi justo sacramento contendere non liceret. Urgerent præterea Philosophorum greges, jam ab illo fonte et capite Socrate, nihil te de bonis rebus in vita, nihil de malis, nihil de animi permotionibus, nihil de hominum moribus, nihil de ratione vitæ, didicisse; nihil omnino quæsisse, nihil scire, convincerent; et, cum univèrsi in te impetum fecissent, tum singulæ familiæ litem tibi intenderent. Instaret Academia, quæ, quicquid dixisset, id teipsum scire negaret. Stoici vero nostri disputationum suarum atque interrogationum laqueis te irretitum tenerent. Peripatetici autem etiam hæc ipsa, quæ propria oratorum putas esse adjumenta, atque ornamenta dicendi, ab se peti vincerent oportere: ac non solum meliora, sed etiam multa plura Aristotelem, Theophrastumque de his rebus, quam omnes dicendi magistros, scripsisse ostenderent. Missos facio Mathematicos, Grammaticos, Musicos, quorum artibus vestra ista dicendi vis ne minimâ quidem societate conjungitur. Quamobrem ista tanta, tamque multa profitenda, Crassè, non censéo. Satis id est magnum, quod potes præstare, ut in judiciis ea causâ, quamcumque tu dicis, melior et probabilior esse videatur: ut in concionibus, ut in sententiis dicendis ad persuadendum tua plurimum valeat oratio: denique ut prudentibus diserte, stultis etiam vere dicere, videaris. Hoc amplius si quid poteris, non id mihi videbitur orator, sed Crassus sua quadam propria, non cõmmuni oratorum facultate, posse.

XI. Tum ille, non sum, inquit, nescius, Scævola, ista inter Græcos dici et disceptari solere. Audivi enim summos homines, cum Quæstor ex Macedonia venissem Athenas, florente Academia, ut temporibus illis ferebatur, quòd eam Charmadas et Clitomachus et Æschines obtinebant. Erat etiam Metrodorus, qui cum illis una ipsum illum Carneadem diligentius audierat, hominem omnium in dicendo, ut ferebant, acerrimum et copiosissimum. Vigebat auditor Panætii illius tui Mnefarchus; et Peripatetici Critolai Diodorus. Multi erant præterea præclari in Philosophia, et nobiles, a quibus omnibus unâ pene repellere voce oratorem a gubernaculis civitatum, excludi ab omni doctrina, rerumque majorum scientia, ac tantum in judicia et conciliunculas, tanquam in aliquod pistrinum, detrudi et compingi videbam. Sed ego neque illis assentiebar, neque harum disputationum inventor, et principi longe omnium in dicendo gravissimo et eloquentissimo, Platoni, cujus tum Athenis diligentius legi cum Charmada Gorgiam; quo in libro, hoc maxime admirabar Platonem, quod mihi in oratoribus irridendis ipse esse orator summus videbatur. Verbi enim controversia jamdiu torquet Græculos homines, contentionis cupidiores, quam veritatis. Nam si quis hunc statuit esse oratorem, qui tantummodo in jure, aut in judiciis possit, aut apud populum, aut in senatu copiose loqui, tamen huic ipsi multa tribuat et concedat, necesse est. Neque enim sine multa pertractatione omnium rerum publicarum, neque sine legum, morum, juris scientia, neque naturâ hominum incognitâ, ac moribus, in his ipsis rebus satis callide versari et perite potest. Qui autem hæc cognoverit, sine quibus ne illa quidem minima in causis quisquam recte tueri potest, quid huic abesse poterit de maximarum rerum scientia? Sin oratoris nihil vis esse, nisi compositæ, ornate, copiose eloqui; quæro, id ipsum qui possit assequi sine ea scientia, quam ei non conceditis? Dicendi enim virtus, nisi ei, qui dicit, ea, de quibus dicit, percepta sint, extare non potest.

Quamobrem, si ornate locutus est, sicut fertur, et mihi videtur,

physicus ille Democritus, materies illa fuit physici, de qua dixit; ornatus vero ipse verborum oratoris putandus est. Et si Plato de rebus a civilibus controversiis remotissimis divinitus est locutus, quod ego concedo; si item Aristoteles, si Theophrastus, si Carneades in rebus iis, de quibus disputaverunt, eloquentes, et in dicendo suaves atque ornati fuerunt; sint hæ res, de quibus disputant, in aliis quibusdam studiis: oratio quidem ipsa propria est hujus unius rationis, de qua loquimur et quærimus. Etenim videmus, iisdem de rebus jejune quosdam et exiliter, ut eum, quem acutissimum ferunt, Chrysiippum, disputavisse; neque ob eam rem philosophiæ non satisfecisse, quod non habuerit hanc dicendi ex arte alienam facultatem.

XII. Quid ergo interest? aut qui discernes eorum, quos nominavi, ubertatem in dicendo et copiam, ab eorum exilitate, qui hac dicendi varietate et elegantia non utuntur? Unum erit profecto, quod ii, qui bene dicunt, afferunt proprium; compositam orationem et ornatum, et artificio quodam et expolitione distinctam. Hæc autem oratio, si res non subest ab oratore percepta et cognita, aut nulla sit necesse est, aut omnium irrisione ludatur. Quid est enim tam furiosum, quam verborum, vel optimorum atque ornatissimorum, sonitus inanis, nulla subjecta sententia, nec scientia? Quicquid erit igitur, quacumque ex arte, quocumque de genere, id orator, si, tanquam clientis causam, didicerit, dicet melius et ornatus, quam ille ipse ejus rei inventor atque artifex.

Nam si quis erit, qui hoc dicat, esse quasdam oratorum proprias sententias atque causas, et certarum rerum forensibus cancellis circumscriptam scientiam; fatebor equidem in his magis assidue versari hanc nostram dictionem: sed tamen in his ipsis rebus permulta sunt, quæ isti magistri, qui Rhetorici vocantur, nec tradunt, nec tenent. Quis enim nescit, maximam vim existere oratoris in hominum mentibus vel ad iram, aut ad odium, aut dolorem incitandis, vel ab hisce iisdem permotionibus ad lenitatem, misericordiamque revocandis? quæ, nisi qui naturas hominum,

vimque omnem humanitatis, causasque eas, quibus mentes aut incitantur aut reflectuntur, penitus perspexerit, dicendo, quod volet, perficere non poterit. Atqui totus hic locus Philosophorum putatur proprius; neque orator, me auctore, unquam repugnabit: sed, cum illis cognitionem rerum concesserit, quod in ea solum illi voluerint elaborare, tractationem orationis, quæ sine illa scientia nulla est, sibi assumet. Hoc enim est proprium oratoris, quod sæpe jam dixi, oratio gravis et ornata, et hominum sensibus ac mentibus accommodata.

XIII. Quibus de rebus Aristotelem et Theophrastum scripserit fateor. Sed vide, ne hoc, Scævola, totum sit a me. Nam ego, quæ sunt oratori cum illis communia, non mutuo ab illis; isti, quæ de his rebus disputant, oratorum esse concedunt. Itaque cæteros libros, artis istius nomine, hos, Rhetoricos et inscribunt et appellant. Etenim cum illi in dicendo inciderint loci (quod per sæpe evenit) ut de Diis immortalibus, de pietate, de concordia, de amicitia, de communi civium, de hominum, de gentium jure, de æquitate, de temperantia, de magnitudine animi, de omni virtutis genere sit dicendum; clamabunt, credo, omnia gymnasia, atque omnes Philosophorum scholæ, sua hæc esse omnia propria, nihil omnino ad oratorem pertinere. Quibus ego, ut de his rebus omnibus in angulis consumendi otii causâ differant, cum concessero, illud tamen oratori tribuam et dabo, ut eadem, de quibus illi tenui quodam, exanguique sermone disputant, hic cum omni gravitate et jucunditate explicet. Hæc ego cum ipsis Philosophis tum Athenis differebam. Cogebat enim me M. Marcellus hic noster, qui nunc Ædilis Curulis est, et profecto, nisi ludos nunc faceret, huic nostro sermone interesset; ac jam tum erat adolescentulus his studiis mirifice deditus.

Jam vero de legibus instituendis, de bello, de pace, de sociis, de vectigalibus, de jure civium generatim in ordines, ætatesque descripto, dicant vel Græci, si volunt, Lycurgum, aut Solonem (quanquam illos quidem censemus in numero eloquentium reponendos) scisse melius, quam Hyperidem aut Demosthenem,

perfectos jam homines in dicendo et perpolitos: vel Nostri Decemvros, qui XII tabulas perscripserunt, quos necesse est fuisse prudentes, anteponant in hoc genere et Ser. Galbæ, et Socero tuo C. Lælio, quos constat dicendi gloria præstitisse. Nunquam enim negabo, esse quasdam artes proprias eorum, qui in his cognoscendis atque tractandis studium suum omne posuerunt; sed oratorem plenum atque perfectum esse eum dicam, qui de omnibus rebus possit varie, copiosèque dicere.

XIV. Etenim scæpe in iis causis, quas omnes proprias esse oratorum confitentur, est aliquid, quod non ex usu forensi, quem solum oratoribus conceditis, sed ex obscuriore aliqua scientia sit promendum, et assumendum. Quæro enim, num possit aut contra imperatorem, aut pro imperatore dici sine rei militaris usu, aut scæpe etiam sine regionum terrestrium aut maritimarum scientia? num apud populum de legibus jubendis, aut vetandis; num in senatu de omni reipublicæ genere dici sine summa rerum civilium cognitione et prudentia? num admoveri possit oratio ad sensus animorum, atque motus vel inflammandos, vel etiam extinguendos, (quod unum in oratore dominatur) sine diligentissima perveſtigatione earum omnium rationum, quæ de naturis humani generis ac moribus a Philosophis explicantur?

Atque haud scio an minus hoc vobis sim probaturus; equidem non dubitabo, quod sentio, dicere. Physica ista ipsa, et Mathematica, et quæ paulo ante cæterarum artium propria posuisti, scientiæ sunt eorum, qui illa profitentur: illustrare autem oratione si quis istas ipsas artes velit, ad oratoris ei confugiendum est facultatem. Neque enim, si Philonem illum architectum, qui Atheniensibus armamentarium fecit, constat perdiserte populo rationem operis sui reddidisse, existimandum est architecti potius artificio disertum, quam oratoris, fuisse. Nec, si huic M. Antonio pro Hermodoro fuisset de navalium opere dicendum, non, cum ab illo causam didicisset, ipse ornate de alieno artificio, copiosèque dixisset? Neque vero Asclepiades is, quo nos medico amicoque usi sumus, tum, cum eloquentiâ vincebat cæteros Medicos,

in eo ipso, quod ornate dicebat, Medicinæ facultate utebatur, non eloquentiæ. Atque illud est probabilius, neque tamen verum, quod Socrates dicere solebat, omnes in eo, quod scirent, satis esse eloquentes. Illud verius, neque quemquam in eo difertum esse posse, quod nesciat; neque, si id optime sciat, ignarusque sit faciundæ ac poliendæ orationis, diferte id ipsum posse, de quo sciat, dicere.

XV. Quamobrem si quis universam, et propriam oratoris vim definire complectique vult; is orator erit, meâ sententiâ, hoc tam gravi digno nomine, qui, quæcumque res inciderit, quæ sit dictione explicanda, prudenter, et compositè, et ornate, et memoriter dicat, cum quadam etiam actionis dignitate.

Sin cuiquam nimis infinitum videtur, quod ita proposui, *quæcumque de re*, licet hinc, quantum cuique videbitur, circumcidat atque amputet: tamen illud tenebo, si, quæ cæteris in artibus aut studiis sita sunt, orator ignoret, tantumque ea teneat, quæ sint in disceptationibus, aut in usu forensi; tamen his de rebus ipfis si sit ei dicendum, cum cognoverit ab iis, qui tenent quæ sint in quaque re; multo oratorem melius, quam ipsos illos, quorum eæ sunt artes, esse dicturum. Ita si de re militari dicendum huic erit Sulpicio, quæret a C. Mario affini nostro, et, cum acceperit, ita pronuntiabit, ut ipsi C. Mario pene hic melius, quam ipse ille scire, videatur. Sin de jure civili; tecum communicabit, teque hominem prudentissimum et peritissimum in iis ipsis rebus, quas abs te didicerit, dicendi arte superabit. Sin quæ res inciderit, in qua de natura, de vitiis hominum, de cupiditatibus, de modo, de continentia, de dolore, de morte dicendum sit; forsitan, si ei sit visum, (etsi hæc quidem nosse debet orator) cum Sex. Pompeio, erudito homine in Philosophia, communicabit. Hoc profecto efficiet, ut quamcumque rem a quoque cognorit, de ea multo dicat ornatus, quam ille ipse, unde cognorit. Sed si me audierit, quoniam Philosophia in tres partes distributa, in naturæ obscuritatem, in differendi subtilitatem, in vitam atque mores; duo illa relinquamus, idque largiamur inertæ nostræ: tertium vero, quod semper oratoris fuit, nisi tenebimus, nihil

oratori, in quo magnus esse possit, relinquemus. Quare hic locus de vita et moribus totus est oratori perdiscendus: cætera si non didicerit, tamen poterit, si quando volet, ornare dicendo, cum erunt ad eum delata, et ei tradita.

XVI. Etenim si constat inter doctos, hominem ignarum Astrologiæ, ornatissimis atque optimis versibus Aratum de cælo, stelligisque dixisse; si de rebus rusticis hominem ab agro remotissimum, Nicandrum Colophonium, poetica quadam facultate, non rustica, scripssisse præclare; quid est, cur non orator de rebus iis eloquentissime dicat, quas ad certam causam, tempusque cognorit? Est enim finitimus oratori poeta, numeris adstrictior paulo, verborum autem licentiâ liberior, multis vero ornandi generibus focius, ac pene par; in hoc quidem certe prope idem, nullis ut terminis circumscribat, aut definiat jus suum, quo minus ei liceat eadem illa facultate et copia vagari, qua velit.

Namque illud quare, Scævola, negasti te fuisse laturum, nisi in meo regno esses; quod in omni genere sermonis, in omni parte humanitatis dixerim oratorem perfectum esse debere? Nunquam mehercule hoc dicerem, si eum, quem fingo, me ipsum esse arbitrarer. Sed, ut solebat C. Lucilius sæpe dicere, (homo tibi subiratus, mihi propter eam ipsam causam minus, quam volebat, familiaris, sed tamen et doctus et perurbanus) sic sentio, neminem esse in oratorum numero habendum, qui non sit omnibus iis artibus, quæ sunt libero dignæ, perpolitus: quibus ipsis, si in dicendo non utimur, tamen apparet atque exstat, utrum simus earum rudes, an didicerimus. Ut, qui pila ludunt, non utuntur in ipsa lusione artificio proprio palæstræ, sed indicat ipse motus, didicerintne palæstram, an nesciant: et qui aliquid fingunt, etiam pictura nihil utuntur, tamen, utrum sciant pingere, an nesciant, non obscurum est: sic in orationibus hisce ipsis judiciorum, concionum, senatûs, etiam si propriæ cæteræ non adhibentur artes, tamen facile declaratur, utrum is, qui dicat, tantummodo in hoc declamatorio sit opere jactatus, an ad dicendum omnibus ingenuis artibus instructus accesserit.

XVII. Tum ridens Scævola, non luctabor, inquit, tecum,

Crassè, amplius : id enim ipsum, quod contra me locutus es, artificio quodam es confectus, ut et mihi, quæ ego vellem non esse oratoris, concederes ; et ea ipsa, nescio quomodo, rursus detorqueres, atque oratori propria traderes. Hæc, cum ego Prator Rhodum venissem, et cum summo illo doctore istius disciplinæ Apollonio ea, quæ a Panætio acceperam, contulissem ; irrisit ille quidem, ut solebat, Philosophiam, atque contempfit, multaque non tam graviter dixit, quam facete. Tua autem fuit oratio ejusmodi, non ut ullam artem, doctrinamve contemneres, sed ut omnes comites ac ministras oratoris esse diceres. Quas, ego, si quis sit unus complexus omnes, idemque si ad eas facultatem istam ornatissimæ orationis adjunxerit, non possum dicere, eum non egregium quandam hominem atque admirandum fore. Sed is, si quis esset, aut si etiam unquam fuisset, aut vero si esse posset, tu esses unus profecto, qui, et meo judicio et omnium, vix ullam cæteris oratoribus (pace horum dixerim) laudem reliquisti. Verum si tibi ipsi nihil deest, quod in forensibus rebus, civilibusque versetur, quin scias, neque tamen scientiam, quam adjungis oratori, complexus es ; videamus, ne plus ei tribuas, quam res et veritas ipsa concedat.

Hic Crassus, memento, inquit, me non de mea, sed de oratoris facultate, dixisse. Quid enim nos aut didicimus, aut scire potuimus, qui ante ad agendum, quam ad cognoscendum, venimus ; quos in foro, quos in ambitione, quos in republica, quos in amicorum negotiis, res ipsa ante confecit, quam possemus aliquid de rebus tantis suspicari ? Quod si tibi tantum in nobis videretur esse, quibus etiam si ingenium, ut tu putas, non maxime defuit, doctrina certe, et otium, et hercule etiam studium illud discendi acerrimum defuit ; quid censes, si ad alicujus ingenium vel majus illa, quæ ego non attigi, accesserint ? qualem illum, et quantum oratorem futurum ?

XVIII. Tum Antonius, probas mihi, inquit, ista, Crassè, quæ dicis ; nec dubito, quin multo locupletior in dicendo futurus sit, si quis omnium rerum atque artium rationem, naturamque comprehenderit. Sed primum id difficile est factu, præsertim in hac

nostra vita, nostrisque occupationibus : deinde illud etiam verendum est, ne abstrahamur ab hac exercitatione, et consuetudine dicendi populari, et forensi. Aliud enim mihi quoddam genus orationis esse videtur eorum hominum, de quibus paulo ante dixisti, quamvis illi ornate et graviter aut de natura rerum, aut de humanis rebus, loquantur. Nitidum quoddam genus est verborum, et latum ; sed palæstræ magis et olei, quam hujus civilis turbæ, ac fori. Namque egomet, qui sero ac leviter Græcas literas attigissem, tamen cum Proconsul in Ciliciam proficiscens Athenas venissem, complures tum ibi dies sum propter navigandi difficultatem commoratus : sed, cum quotidie mecum haberem homines doctissimos, eos fere ipsos, qui abs te modo sunt nominati, cumque hoc, nescio quomodo, apud eos increbuisse, me in causis majoribus, sicuti te, solere versari ; pro se quisque, ut poterat, de officio et ratione oratoris disputabat. Horum alii, sicut iste ipse Mnesarchus, hos, quos nos oratores vocaremus, nihil esse dicebat, nisi quosdam operarios linguâ celeri et exercitatâ ; oratorem autem, nisi qui sapiens esset, esse neminem ; atque ipsam eloquentiam, quod ex bene dicendi scientia constaret, unam quandam esse virtutem ; et, qui unam virtutem haberet, omnes habere, easque ipsas esse inter se æquales et pares. Ita, qui esset eloquens, eum virtutes omnes habere, atque esse sapientem. Sed hac erat spinosa quædam et exilis oratio, longæque a nostris sensibus abhorrebat. Charinadas vero multo uberius iisdem de rebus loquebatur ; non quo aperiret sententiam suam, (hic enim mos erat patrius Academiæ, adversari semper omnibus in disputando) sed tum maxime tamen hoc significabat, eos, qui Rhetores nominarentur, et qui dicendi præcepta traderent, nihil plane tenere, neque posse quemquam facultatem assequi dicendi, nisi qui Philosphorum inventa didicisset.

XIX. Disputabant contra disertis homines, Athenienses, et in republica causisque versati, in quibus erat etiam is, qui nuper Romæ fuit, Menedemus, hospes meus ; qui cum diceret esse quandam prudentiam, quæ versaretur in perspicendis rationibus constituendarum, et regendarum rerum publicarum, excitabatur

homo promptus ab homine abundanti doctrina, et quadam incredibili varietate rerum atque copia. Omnes enim partes illius ipsius prudentiæ petendas esse a Philosophia docebat, neque ea, quæ statuerentur in republica de Diis immortalibus, de disciplina juventutis, de justitia, de patientia, de temperantia, de modo rerum omnium, cæteraque, sine quibus civitates aut esse, aut bene moratæ esse non possent, usquam in eorum libris inveniri.

Quod si tantam vim rerum maximarum arte sua Rhetorici illi doctores complecterentur; quærebat, cur de procæmiis et de epilogis, et de hujusmodi nugis (sic enim appellabat) referti essent eorum libri: de civitatibus instituendis, de scribendis legibus, de æquitate, de justitia, de fide, de frangendis cupiditatibus, de conformandis hominum moribus, litera in eorum libris nulla inveniretur.

Ipsa vero præcepta sic illudere solebat, ut ostenderet, non modo eos illius expertes esse prudentiæ, quam sibi asciscerent, sed ne hanc quidem ipsam dicendi rationem ac viam nosse. Caput enim esse arbitrabatur oratoris, ut et ipsis, apud quos ageret, talis, qualem se ipse optaret, videretur, (id fieri vitæ dignitate, de qua nihil Rhetorici isti doctores in præceptis suis reliquissent) et uti eorum, qui audirent, sic afficerentur animi, ut eos affici vellet orator; quod item fieri nullo modo posse, nisi cognosceret is, qui diceret, quot modis hominum mentes, et quibus rebus, et quo genere orationis, in quamque partem moverentur. Hæc autem esse penitus in media Philosophia reclusa atque abdita, quæ isti Rhetores ne primoribus quidem labris attingissent.

Ea Menedemus exemplis magis, quam argumentis, conabatur refellere. Memoriter enim multa ex orationibus Demosthenis præclare scripta pronuntians, docebat, illum in animis vel iudicum, vel populi, in omnem partem dicendo permovendis, non fuisse ignarum, quibus ea rebus consequeretur, quæ negaret ille sine Philosophia quemquam scire posse.

XX. Huic respondebat, non se negare Demosthenem summam prudentiam, summamque vim habuisse dicendi; sed, sive ille hoc ingenio potuisset, sive (id quod constaret) Platonis studiosus

audiendi fuisset, non, quid ille potuisset, sed quid isti docerent, esse quærendum.

Sæpe etiam in eam partem ferebatur oratione, ut omnino disputaret, nullam artem esse dicendi. Idque cùm argumentis docuerat, quod ita nati essemus, ut et blandiri suppliciter iis, a quibus esset petendum, et adversarios minaciter terrere possemus; et rem gestam exponere; et id, quod intenderemus, confirmare; et id, quod contra diceretur, refellere; et ad extremum deprecari aliquid, et conqueri; quibus in rebus omnis oratorum versaretur facultas: et quod consuetudo, exercitatioque et intelligendi prudentiam acueret, et eloquendi celeritatem incitaret; tum etiam exemplorum copia nitebatur. Nam primum, quasi deditâ operâ, neminem scriptorem artis ne mediocriter quidem disertum fuisse dicebat, cum repeteret usque a Corace nescio quo, et Tisia, quos artis illius inventores et principes fuisse constaret: eloquentissimos autem homines, qui ista nec didicissent, nec omnino scisse curassent, innumerabiles quosdam nominabat: in quibus etiam (sive ille irridens, sive quod ita putaret, atque ita audisset) me in illo numero, qui illa non didicissem, et tamen (ut ipse dicebat) possem aliquid in dicendo, proferebat. Quorum ego illi alterum facile assentiebar, nihil me didicisse; in altero autem me illudi ab eo, aut etiam ipsum errare, arbitrabar.

Artem vero negabat esse ullam, nisi quæ cognitis, penitusque perspectis, et in unum exitum spectantibus, et nunquam fallentibus, rebus contineretur. Hæc autem omnia, quæ tractarentur ab oratoribus, dubia esse et incerta: cum et dicerentur ab iis, qui ea omnia non plane tenerent, et audirentur ab iis, quibus non scientia esset tradenda, sed exigui temporis aut falsa, aut certe obscura, opinio.

Quid multa? sic mihi tum persuadere videbatur, neque artificium ullum esse dicendi, neque quemquam posse, nisi qui illa, quæ a doctissimis hominibus in Philosophia dicerentur, cognosset, aut callide aut copiose dicere. Quibus dicere Charmadas solebat, ingenium tuum, Crasse, vehementer admirans, me sibi

perfacilem in audiendo, te perpugnacem in disputando, esse visum.

XXI. Tumque ego, hac eadem opinione adductus, scripsi etiam illud quodam in libello, qui me imprudente et invito excidit, et pervenit in manus hominum, *disertos* me cognosse nonnullos, *eloquentem* adhuc neminem: quod eum statuebam disertum, qui posset satis acute atque dilucide apud mediocres homines ex communi quadam hominum opinione dicere: eloquentem vero, qui mirabilius et magnificentius augere posset, atque ornare quæ vellet, omnesque omnium rerum, quæ ad dicendum pertinerent, fontes animo ac memoria contineret. Id si est difficile nobis, qui ante, quam ad discendum ingressi sumus, obruimur ambitione et foro; sit tamen in re positum, atque natura. Ego enim, quantum auguror conjecturâ, quantaque ingenia in nostris hominibus esse video, non despero fore aliquem aliquando, qui et studio acriore, quam nos sumus, atque fuimus, et otio ac facultate discendi majore, ac maturiore, et labore atque industria superiore, cum se ad audiendum, legendum, scribendumque majore opera dediderit, existat talis orator, qualem quærimus; qui jure non solum disertus, sed etiam eloquens, dici possit; qui tamen, mea sententia, aut hic est jam Crassus, aut, si quis pari fuerit ingenio, pluraque quam hic, et audierit, et lectitarit, et scripserit, paulum huic aliquid poterit addere.

Hoc loco Sulpicius, insperanti mihi, inquit, et Cottæ, sed valde optanti utriusque nostrum, cecidit, ut in istum sermonem, Crasse, delaberemini. Nobis enim huc venientibus jucundum factis fore videbatur, si, cum vos de rebus aliis loqueremini, tamen nos aliquid ex sermone vestro memoria dignum excipere possemus: ut vero penitus in eam ipsam totius hujus vel studii, vel artificii, vel facultatis, disputationem pene intimam perveniretis, vix optandum nobis videbatur. Ego enim, qui ab ineunte ætate incensus essem studio utriusque vestrum, Crassi vero etiam amore, cum ab eo nusquam discederem, verbum ex eo nunquam elicere potui de vi ac ratione dicendi, cum et per me ipsum egissem, et per Drusum sæpe tentassem: quo in genere tu,

Antoni, (vere loquar) nunquam mihi percontanti, aut quærenti aliquid, defuisti, et persæpe me, quæ soleres in dicendo observare, docuisti. Nunc quoniam uterque vestrum patefecit earum rerum ipsarum aditum, quas quærimus, et quoniam princeps Crassus ejus sermonis ordiendi fuit, date nobis hanc veniam, ut ea, quæ sentitis de omni genere dicendi, subtiliter persequamini. Quod quidem si erit a vobis impetratum, magnam habebō, Crassè, huic palæstræ et Tusculano tuo gratiam, et longe Academiæ illi ac Lyceo tuum hoc suburbanum gymnasium antepōnam.

XXII. Tum ille, immo vero, inquit, Sulpici, rogemus Antonium, qui et potest facere id, quod requiris, et consuevit, ut te audio dicere. Nam fateor me quidem semper a genere hoc toto sermonis refugisse, et tibi cupienti atque instanti sæpissime negasse, ut tute paulo ante dixisti. Quod ego non superbiâ, neque inhumanitate faciebam, neque quò tuo studio rectissimo, atque optimo non obsequi vellem, præsertim cum te unum ex omnibus ad dicendum maxime natum, aptumque cognossem; sed mehercule istius disputationis insolentiâ, atque earum rerum, quæ quasi in arte traduntur, inscitiâ.

Tum Cotta, quoniam id, quod difficillimum nobis videbatur, ut omnino de his rebus, Crassè, loquerere, affecti sumus; de reliquo jam nostra culpa fuerit, si te, nisi omnia, quæ percontati erimus, explicaris, dimiserimus. De his, credo, rebus, inquit Crassus, ut in cretionibus scribi solet, *Quibus sciam, poteroque*. Tum ille, namque quod tu non poteris, aut nescies, quis nostrum tam impudens est, qui se scire, aut posse, postulet? Jam vero istâ conditione, dum mihi liceat negare posse quod non potero, et fateri nescire quod nesciam, licet, inquit Crassus, vestro arbitratu percontemini.

Atque, inquit Sulpicius, hoc primùm ex te, de quo modo Antonius exposuit, quid sentias, quærimus; Existimesne artem aliquam esse dicendi. Quid? mihi nunc vos, inquit Crassus, tanquam alicui Græculo otioso et loquaci, et fortasse docto atque erudito, quæstiunculam, de qua meo arbitratu loquar, ponitis?

Quando enim me ista curasse, aut cogitasse arbitramini, et non semper irrississe potius eorum hominum impudentiam, qui, cum in schola assedissent, ex magna hominum frequentia dicere juberent, si quis quid quæreret? Quod primum ferunt Leontinum fecisse Gorgiam, qui permagnum quiddam suscipere, ac profiteri videbatur, cum se ad omnia, de quibus quisque audire vellet, esse paratum denuntiaret. Postea vero vulgo hoc facere cœperunt, hodieque faciunt; ut nulla sit res, neque tanta, neque tam improvisa, neque tam nova, de qua se non omnia, quæ dici possunt, profiteantur esse dicturos.

Quod si te, Cotta, arbitrarer, aut te, Sulpici, de iis rebus audire velle, adduxissem huc Græcum aliquem, qui vos istiusmodi disputationibus delectaret: quod ne nunc quidem difficile factum est. Est enim apud M. Pisonem, adolescentem jam huic studio deditum, summo hominem ingenio, nostrique cupidissimum, Peripateticus Staseas, homo nobis sane familiaris, et, ut inter homines peritos constare video, in illo suo genere omnium princeps.

XXIII. Quem tu mihi, inquit Mucius, Staseam, quem Peripateticum narras? Gerendus est tibi mos adolescentibus, Crasse, qui non Græci alicujus quotidianam loquacitatem sine usu, neque ex scholis cantilenam requirunt, sed ex homine omnium sapientissimo atque eloquentissimo, atque ex eo, qui non in libellis, sed in maximis causis, et in hoc domicilio imperii et gloriæ sit consilio linguaque princeps; cujus vestigia persequi cupiunt, ejus sententiam sciscitantur. Equidem te cum in dicendo semper putavi deum, tum vero tibi nunquam eloquentiæ majorem tribui laudem, quam humanitatis; qua nunc te uti vel maxime decet, neque defugere eam disputationem, ad quam te duo excellentis ingenii adolescentes cupiunt accedere.

Ego vero, inquit, istis obsequi studeo, neque gravabor breviter meo more, quid quaque de re sentiam, dicere. Ac primum illud (quoniam auctoritatem tuam negligere, Scævola, fas mihi esse non puto) respondeo, mihi dicendi aut nullam artem, aut

pertenuem videri, sed omnem esse contentionem inter homines doctos in verbi controversia positam. Nam si ars ita definitur, ut paulo ante exposuit Antonius, ex rebus penitus perspectis, planeque cognitis, atque ab opinionis arbitrio sejunctis, scientiaque comprehensis; non mihi videtur ars oratoris esse ulla. Sunt enim varia, et ad vulgarem popularemque sensum accommodata, omnia genera hujus forensis nostræ dictionis. Sin autem ea, quæ observata sunt in usu ac ratione dicendi, hæc ab hominibus callidis ac peritis animadversa ac notata, verbis designata, generibus illustrata, partibus distributa sunt, (id quod fieri potuisse video) non intelligo, quamobrem non, si minus illa subtili definitione, at hac vulgari opinione, ars esse videatur. Sed siue est ars, siue artis quædam similitudo, non est quidem ea negligenda; verum intelligendum est, alia quædam ad consequendam eloquentiam esse majora.

XXIV. Tum Antonius vehementer se assentiri Crasso dixit, quod neque ita amplecteretur artem, ut ii solerent, qui omnem vim dicendi in arte ponerent; neque rursus eam totam, sicut plerique Philosophi facerent, repudiaret. Sed existimo, inquit, gratum te his, Crasse, facturum, si ista exposueris, quæ putas ad dicendum plus, quam ipsam artem, posse prodesse.

Dicam equidem, quoniam institui, petamque a vobis, inquit, ne has meas ineptias effèratis: quanquam moderabor ipse, ne, ut quidam magister atque artifex, sed quasi unus e togatorum numero, atque ex forensi usu homo mediocris, neque omnino rudis, videar non ipse aliquid a me prompsisse, sed fortuito in sermonem vestram incidisse.

Equidem, cum peterem magistratus, solebam in prensando dimittere a me Scævola, cum ei ita dicerem, Me velle esse ineptum. Id erat petere blandius; quod nisi inepte fieret, bene non posset fieri. Hunc autem esse hominem unum ex omnibus, quo præsentem ego ineptus esse minime vellem; quem quidem nunc mearum ineptiarum testem et spectatorem fortuna constituit. Nam quid est ineptius, quam de dicendo dicere, cum id ipsum,

dicere, nunquam sit non ineptum, nisi cum est necessarium?

Perge vero, Crasse, inquit Mucius; istam enim culpam, quam vereris, ego praestabo.

XXV. Sic igitur sentio, inquit Crassus; Naturam primum, atque ingenium ad dicendum vim afferre maximam: neque vero istis, de quibus paulo ante dixit Antonius, scriptoribus artis, rationem dicendi et viam, sed naturam, defuisse. Nam et animi, atque ingenii celeres quidam motus esse debent, qui et ad excoGITandum acuti, et ad explicandum, ornandumque sint uberes, et ad memoriam firmi atque diuturni. Et si quis est, qui hæc putet arte accipi posse, quod falsum est, (præclare enim se res habeat, si hæc accendi, aut commoveri arte possint; inferi quidem, et donari ab arte non possunt omnia; sunt enim illa dona naturæ) quid de illis dicet, quæ certe cum ipso homine nascuntur? linguæ solutio, vocis sonus, latera, vires, conformatio quædam, et figura totius oris, et corporis? Neque hæc ita dico, ut ars aliquid limare non possit, (neque enim ignoro, et quæ bona sint, fieri meliora posse doctrina, et quæ non optima, aliquo modo acui tamen, et corrigi posse) sed sunt quidam aut ita lingua hæsitantes, aut ita voce absõni, aut ita vultu, motuque corporis vasti, atque agrestes, ut, etiamsi ingeniis, atque arte valeant, tamen in oratorum numerum venire non possint. Sunt autem quidam ita in iisdem rebus habiles, ita naturæ muneribus ornati, ut non nati, sed ab aliquo deo ficti, esse videantur.

Magnum quoddam est onus atque munus, suscipere atque profiteri, se esse, omnibus silentibus, unum maximis de rebus, magno in conventu hominum, audiendum. Adest enim fere nemo, quin acutius atque acrius vitia in dicente, quam recta, videat. Ita, quidquid est, in quo offenditur, id etiam illa, quæ laudanda sunt, obruit. Neque hæc in eam sententiam disputo, ut homines adolescentes, si quid naturale forte non habeant, omnino a dicendi studio deterream. Quis enim non videt, C. Cælio, æquali meo, magno honori fuisse, homini novo, illam ipsam, quamcunque assequi potuerit, in dicendo mediocritatem? Quis

vestrum æqualem, Q. Varium, vastum hominem, atque sædum, non intelligit illa ipsa facultate, quamcunque habuit, magnam esse in civitate gratiam consecutum ?

XXVI. Sed, quia de oratore quærimus, fingendus est nobis, oratione nostra, detractis omnibus vitiis orator, atque omni laude cumulatus. Neque enim, si multitudo litium, si varietas causarum, si hæc turba, et barbaria forensis dat locum vel vitiosissimis oratoribus, idcirco nos hoc, quod quærimus, omitemus. Itaque in iis artibus, in quibus non utilitas quæritur necessaria, sed animi libera quædam oblectatio, quam diligenter, et quam prope fastidiosè, judicamus ? Nullæ enim lites, neque controversiæ sunt, quæ cogant homines, sicut in foro non bonos oratores, item in theatro actores malos, perpeti.

Est igitur oratori diligenter providendum, non uti illis satisfaciat, quibus necesse est, sed ut iis admirabilis esse videatur, quibus libere liceat judicare. Ac, si quæritis, plane, quid sentiam, enuntiabo apud homines familiarissimos, quod adhuc semper tacui, et tacendum putavi. Mihi etiam quique optime dicunt, quique id facillime atque ornatissime facere possunt, tamen, nisi timide ad dicendum accedunt, et in exordienda oratione perturbantur, pene impudentes videntur : tametsi id accidere non potest. Ut enim quisque optime dicit, ita maxime dicendi difficultatem, variosque eventus orationis, expectationemque hominum pertimescit. Qui vero nihil potest dignum re, dignum nomine oratoris, dignum hominum auribus efficere atque edere, is mihi, etiamsi commovetur in dicendo, tamen impudens videtur. Non enim pudendo, sed non faciendo id, quod non decet, impudentiæ nomen effugere debemus. Quem vero non pudet, (id quod in plerisque video) hunc ego non reprehensione solum, sed etiam pœna, dignum puto. Equidem et in vobis animadvertere soleo, et in me ipso sæpius experior, ut exalbescam in principiis dicendi, et tota mente atque omnibus artibus contremiscam. Adolescentulus vero sic initio accusationis exanimatus sum, ut hoc summum beneficium Q. Maximo debuerim, quòd

continuo consilium dimiserit, simul ac me fractum ac debilitatum metu viderit.

Hic omnes assensu, significare inter se, et colloqui cæperunt : fuit enim mirificus quidam in Crasso pudor, qui tamen non modo non obesset ejus orationi, sed etiam probitatis commendatione prodesset.

XXVII. Tum Antonius, sæpe, ut dicis, inquit, animadverti, Crasse, et te, et cæteros summos oratores, (quanquam tibi par, mea sententia, nemo unquam fuit) in dicendi exordio permoveri. Cujus quidem rei cum causam quærerem, quidnam esset, cur, ut in quoque oratore plurimum esset, ita maxime is pertimesceret, has causas inveniebam duas. Unam, quod intelligerent ii, quos usus ac natura docuisset, nonnunquam summis oratoribus non satis ex sententia eventum dicendi procedere : ita non injuria, quotiescumque dicerent, id, quod aliquando posset accidere, ne tum accideret, timere : altera est hæc, de qua queri sæpe soleo, cæterarum homines artium spectati et probati, si quando aliquid minus bene fecerunt, quam solent, aut noluisse, aut valetudine impediti non potuisse consequi, id quod scirent, putantur. Noluit, inquiunt, hodie agere Roscius ; aut, crudior fuit. Oratoris peccatum, si quod est animadversum, stultitiæ peccatum videtur. Stultitia autem excusationem non habet ; quia nemo videtur, aut quia crudus fuerit, aut quòd ita maluerit, stultus fuisse. Quo etiam gravius judicium in dicendo subimus : quoties enim dicimus, toties de nobis judicatur : et, qui semel in gestu peccavit, non continuo existimatur nescire gestum ; cujus autem in dicendo aliquid reprehensum est, aut æterna in eo, aut certe diuturna, valet opinio tarditatis.

XXVIII. Illud vero, quod a te dictum est, esse permulta, quæ orator, nisi a natura haberet, non multum a magistro adjuvaretur, valde tibi assentior ; inque eo vel maxime probavi summum illum doctorem, Alabandensem Apollonium, qui, cum mercede doceret, tamen non patiebatur, eos, quos judicabat non posse oratores evadere, operam apud sese perdere ; dimittebatque, et, ad quam quemque artem putabat esse aptum, ad eam impellere atque

hortari solebat. Satis est enim cæteris artificiis percipiendis, tantummodo similem esse hominis, et id, quod tradatur, vel etiam inculcetur, si quis forte sit tardior, posse percipere animo, et memoria custodire. Non quæritur mobilitas linguæ, non celeritas verborum, non denique ea, quæ nobis non possumus fingere, facies, vultus, sonus. In oratore autem acumen dialecticorum, sententiæ Philosophorum, verba prope poetarum, memoria jurisconsultorum, vox tragædorum, gestus pene summorum actorum est requirendus. Quamobrem nihil in hominum genere rarius perfecto oratore inveniri potest. Quæ enim, singularum rerum artifices singula si mediocriter adepti sunt, probantur, ea, nisi omnia summa sunt in oratore, probari non possunt.

Tum Crassus, atqui vide, inquit, in artificio perquam tenui et levi, quanto plus adhibeatur diligentia, quam in hac re, quam constat esse maximam. Sæpe enim soleo audire Roscium, cum ita dicat, se adhuc reperire discipulum, quem quidem probaret, potuisse neminem: non quod non essent quidam probabiles, sed quia, si aliquid modo esset vitii, id ferre ipse non posset. Nihil est enim tam inligne, nec tam ad diuturnitatem memoriæ stabile, quam id, in quo aliquid offenderis.

Itaque, ut ad hanc similitudinem hujus histrionis oratoriam laudem dirigamus, videtisne, quam nihil ab eo, nisi perfecte, nihil nisi cum summa venustate, fiat? nihil nisi ita, ut deceat, et uti omnes moveat atque delectet? Itaque hoc jamdiu est consecutus, ut, in quo quisque artificio excelleret, is in suo genere Roscius diceretur. Hanc ego absolutionem, perfectionemque in oratore desiderans, a qua ipse longe absum, facio impudenter. Mihi enim volo ignosci, cæteris ipse non ignosco. Nam qui non potest, qui vitiose facit, quem denique non decet, hunc (ut Apollonius jubebat) ad id, quod facere possit, detrudendum puto.

XXIX. Num tu igitur, inquit Sulpicius, me, aut hunc Cottam, jus civile, aut rem militarem, jubes discere? nam quis ad ista summa, atque in omni genere perfecta, potest pervenire? Tum ille, ego vero, inquit, quod in vobis egregiam quandam ac præclaram indolem ad dicendum esse cognovi, idcirco hæc exposui omnia;

nec magis ad eos deterrendos, qui non possent, quam ad vos, qui possētis, exacuendos, accommodavi orationem meam : et quanquam in utroque vestrūm summum esse ingenium studiumque perspexi, tamen hæc, quæ sunt in specie posita, de quibus plura fortasse dixi, quam solent Græci dicere, in te, Sulpici, divina sunt. Ego enim neminem, nec motu corporis, neque ipso habitu atque forma aptiorem, nec voce pleniorem, aut suaviorē mihi videor audisse ; quæ quibus a natura minora data sunt, tamen illud assequi possunt, ut iis, quæ habeant, modice et scienter utantur, et ut nē dedeant. Id enim est maxime vitandum, et de hoc uno minime est facile præcipere, non mihi modo, qui sicut unus paterfamilias his de rebus loquor, sed etiam ipsi illi Roscio, quæm sæpe audio dicere, caput esse artis, DECERE : quod tamen unum id esse, quod tradi arte non possit. Sed, si placet, sermonem aliò transferamus, et nostro more aliquando, non rhetorico, loquamur.

Minime vero, inquit Cotta : nunc enim te jam exoremus necesse est, (quoniam retines nos in hoc studio, nec ad aliam dimittis artem) ut nobis explices, quidquid est istud, quod tu in dicendo potes. Neque enim sumus nimis avidi ; ista tua mediocri eloquentia contenti sumus ; idque ex te quærimus, (ut ne plus nos assequamur, quam quantum tu in dicendo assecutus es) quoniam, quæ a natura expetenda sunt, ea dicis non nimis deesse nobis, quid præterea esse assumendum putes ?

XXX. Tum Crassus arridens, quid censes, inquit, Cotta, nisi studium, et ardorem quandam amoris ? sine quo cum in vita nihil quidquam egregium, tum certe hoc, quod tu expetis, nemo unquam assequetur. Neque vero vos ad eam rem video esse cohortandos, quos, cum mihi quoque fitis molesti, nimis etiam flagrare intelligo cupiditate. Sed profecto studia nihil profunt perveniendi aliquid, nisi illud, quod eo, quo intendas, ferat deducatque, cognoris. Quare, quoniam mihi levius quoddam onus imponitis, neque ex me de oratoris arte, sed de hac mea, quantumlacunque est, facultate quæritis, exponam vobis quandam, non aut perreconditam, aut valde difficilem, aut magnificam, aut gravem,

rationem consuetudinis meæ, qua quondam solitus sum uti, cum mihi in isto studio versari adolescenti licebat.

Tum Sulpicius, O diem, Cotta, nobis, inquit, optatum! quod enim neque precibus unquam, nec insidiando, nec speculando assequi potui, ut, quid Crassus ageret, meditandi aut dicendi causa, non modo videre mihi, sed ex ejus scriptore, et lectore Diphilo suspicari, liceret; id spero nos esse adeptos, omniaque jam ex ipso, quæ diu cupimus, cognituros.

XXXI. Tum Crassus, atqui arbitror, Sulpici, cum audieris, non tam te hæc admiraturum, quæ dixero, quam existimaturum, tum, cum ea audire cupiebas, causam, cur cuperes, non fuisse. Nihil enim dicam reconditum, nihil expectatione vestra dignum, nihil aut inauditum vobis, aut cuiquam novum. Nam principio illud, quod est homine ingenuo, liberaliterque educato dignum, non negabo me ista omnium communia et contrita præcepta didicisse.

Primum oratoris officium esse, dicere ad persuadendum accommodate. Deinde esse omnem orationem aut de infinita rei quaestione, sine designatione personarum et temporum; aut de re certis in personis ac temporibus locata. In utraque autem re quidquid in controversiam veniat, in eo quaeri solere, aut, factumne sit; aut, si est factum, quale sit; aut etiam quo nomine vocetur; aut, quod nonnulli addunt, rectene factum esse videatur. Existere autem controversias etiam ex scripti interpretatione, in quo aut ambigue quid sit scriptum, aut contrarie, aut ita, ut a sententia scriptum dissideat: his autem omnibus partibus subiecta quædam esse argumenta propria. Sed causarum, quæ sint a communi quaestione sejunctæ, partim in judiciis versari, partim in deliberationibus: esse etiam genus tertium, quod in laudandis, aut vituperandis hominibus, poneretur: certosque esse locos, quibus in judiciis uteremur, in quibus æquitas quaeritur: alios in deliberationibus, qui omnes ad utilitatem dirigerentur eorum, quibus consilium daremus: alios item in laudationibus, in quibus ad personarum dignitatem omnia referrentur. Cumque esset omnis oratoris vis ac facultas in quinque partes distributa, ut deberet reperire primum, quid diceret; deinde inventa non solum ordine,

sed etiam momento quodam, atque iudicio dispensare, atque disponere; tum ea denique vestire atque ornare oratione; post memoria sepire; ad extremum agere cum dignitate et venustate. Etiam illa cognoram et acceperam, ante quam de re dicere-mus, initio conciliandos eorum esse animos, qui audirent: deinde rem demonstrandam; postea controversiam constituendam; tum id, quod nos intenderemus, confirmandum; post, quæ contra dicerentur, refellenda; extremâ autem oratione ea, quæ pro nobis essent, amplificanda et augenda; quæque essent pro adversariis, infirmanda atque frangenda.

XXXII. Audieram etiam, quæ de orationis ipsius ornamentis traderentur; in qua præcipitur primum, ut pure et Latine loquamur; deinde ut plane et dilucide; tum ut ornate; post ad rerum dignitatem apte, et quasi decore; singularumque rerum præcepta cognoram.

Quinetiam, quæ maxime propria essent naturæ, tamen his ipsis artem adhiberi videram. Nam de actione, et de memoria quædam brevia, sed magna cum exercitatione, præcepta gustaram. In his enim fere rebus omnis istorum artificum doctrina versatur, quam ego si nihil dicam adjuvare, mentiar. Habet enim quædam quasi ad commonendum oratorem, quò quidque referat, et quò intuens, ab eo, quodcumque sibi proposuerit, minus aberret.

Verum ego hanc vim intelligo esse in præceptis omnibus, non ut ea secuti oratores eloquentiæ laudem sint adepti, sed, quæ sua sponte homines eloquentes facerent, ea quosdam observasse, atque id egisse: sic esse non eloquentiam ex artificio, sed artificium ex eloquentia natum; quod tamen, ut ante dixi, non ejicio. Est enim, etiam si minus necessarium ad bene dicendum, tamen ad cognoscendum non illiberale.

Ea exercitatio quædam suscipienda vobis est; quanquam vos quidem jam pridem estis in cursu; sed iis, qui ingrediuntur in stadium, quique ea, quæ agenda sunt in foro, tanquam in acie, possunt etiam nunc exercitatione quasi ludicrâ prædiscere, ac meditari.

Hanc ipsam, inquit Sulpicius, nosse volumus : attamen ista, quæ abs te breviter de arte decursa sunt, audire cupimus, quantum sunt nobis quoque non inaudita. Verum illa mox ; nunc de ipsa exercitatione, quid sentias, quærimus.

XXXIII. Equidem probo ista, Crassus inquit, quæ vos facere soletis, ut, causa aliqua posita consimili causarum earum, quæ in forum deferuntur, dicatis quàm maxime ad veritatem accommodate. Sed plerique in hoc vocem modo, neque eam scienter, et vires exercent suas, et linguæ celeritatem incitant, verborumque frequentia delectantur : in quo fallit eos, quod audierunt, *dicendo homines, ut dicant, efficere solere*. Vere enim etiam illud dicitur, *perverse dicere homines, perverse dicendo, facillime consequi*. Quamobrem in istis ipsis exercitationibus, etsi utile est etiam subito sæpe dicere, tamen illud utilius, sumpto spatio ad cogitandum, paratus atque accuratius dicere. Caput autem est, quod (ut vere dicam) minime facimus, (est enim magni laboris, quem plerique fugimus) quam plurimum scribere. *Stylus optimus et præstantissimus dicendi effector, ac magister* ; neque injuria : nam si subitam et fortuitam orationem commentatio et cogitatio facile vincit ; hanc ipsam profecto assidua ac diligens scriptura superabit.

Omnes enim sive artis sunt loci, sive ingenii cujusdam atque prudentiæ, qui modo insunt in ea re, de qua scribimus, inquirentibus nobis, omnique acie ingenii contemplantibus ostendunt se et occurrunt ; omnesque sententiæ, verbaque omnia, quæ sunt cujusque generis maxime illustria, sub acumen styli subeant, et succedant necesse est : tum ipsa collocatio, conformatioque verborum perficitur in scribendo, non poetico, sed quodam oratorio numero et modo. Hæc sunt, quæ clamores et admirationes in bonis oratoribus efficiunt ; neque ea quisquam, nisi diu multumque scriptitarit, etiam si vehementissime se in his subitis dictionibus exercuerit, consequetur : et qui a scribendi consuetudine ad dicendum venit, hanc affert facultatem, ut, etiam subito si dicat, tamen illa, quæ dicantur, similia scriptorum esse videantur ; atque etiam, si quando in dicendo scriptum attulerit aliquid,

cum ab eo discefferit, reliqua similis oratio consequetur. Ut concitato navigio, cum remiges sustinuerunt, retinet tamen ipsa navis motum et cursum suum, intermisso impetu, pulsuque remorum; sic in oratione perpetua, cum scripta deficiunt, parem tamen obtinet oratio reliqua cursum, scriptorum similitudine et vi concitata.

XXXIV. In quotidianis autem commentationibus equidem mihi adolescentulus proponere solebam illam exercitationem maxime, qua C. Carbonem, nostrum illum inimicum, solitum esse uti sciebam, ut aut versibus propositis quam maxime gravibus, aut oratione aliqua lecta ad eum finem, quem memoria possem comprehendere, eam rem ipsam, quam legissem, verbis aliis quam maxime possem lectis pronuntiarem. Sed post animadverti, hoc esse in hoc vitii, quod ea verba, quæ maxime cujusque rei propria, quæque essent ornatissima atque optima, occupasset aut Ennius, si ad ejus versus me exercerem, aut Gracchus, si ejus orationem mihi forte proposuissem: ita, si iisdem verbis uterer, nihil prodesse; si aliis, etiam obesse, cum minus idoneis uti consuecerem. Postea mihi placuit, eoque sum usus adolescens, ut summorum oratorum Græcas orationes explicarem; quibus lectis hoc assequebar, ut, cum ea, quæ legerem Græce, Latine redderem, non solum optimis verbis uterer, et tamen usitatis, sed etiam exprimerem quædam verba imitando, quæ nova nostris essent, dummodo essent idonea. Jam vocis, et spiritûs, et totius corporis, et ipsius linguæ motus, et exercitationes, non tam artis indigent, quam laboris: quibus in rebus habenda est ratio diligenter, quos imitemur, quorum similes velimus esse. Intuendi nobis sunt non solum oratores, sed etiam actores, ne mala consuetudine ad aliquam deformitatem pravitateinque veniamus. Exercenda est etiam memoria, ediscendis ad verbum quam plurimis et nostris scriptis, et alienis. Atque in ea exercitatione non sane mihi displicet adhibere, si consueris, etiam istam locorum simulacrorumque rationem, quæ in arte traditur. Educenda deinde dictio est ex hac domestica exercitatione, et umbratili, medium

in agmen, in pulverem, in clamorem, in castra, atque aciem forenses. Subeundus usus omnium, et periclitandæ vires ingenii; et illa commentatio inclusa in veritatis lucem proferenda est. Legendi etiam poetæ, cognoscenda historia, omnium bonarum artium scriptores ac doctores et legendi et pervolutandi, et exercitationis causa laudandi, interpretandi, corrigendi, vituperandi, refellendi; disputandumque de omni re in contrarias partes, et, quidquid erit in quaque re, quod probabile videri possit, eliciendum atque dicendum. Perdendum jus civile, cognoscendæ leges, percipiendæ omnis antiquitas, senatoria consuetudo, disciplina reipublicæ, jura sociorum, fœdera, pactiones, causa imperii cognoscenda est. Libandus est etiam ex omni genere urbanitatis facetiarum quidam lepos; quo, tanquam sale, perspergatur omnis oratio. Effudi vobis omnia, quæ sentiebam; quæ fortasse, quemcunque patremfamilias arripuissetis ex aliquo circulo, eadem vobis percontantibus respondisset.

XXXV. Hæc cum Crassus dixisset, silentium est consecutum. Sed quanquam satis iis, qui aderant, ad id, quod erat propositum, dictum videbatur, tamen sentiebant celerius esse multo, quam ipsi vellent, ab eo peroratum. Tum Scævola, quid est, Cotta, inquit, quod tacetis? nihilne vobis in mentem venit, quod præterea a Crasso requiratis?

Immo id mehercule, inquit, ipsum attendo. Tantus enim cursus verborum fuit, et sic evolavit oratio, ut ejus vim atque incitationem aspexerim; vestigia, ingressumque vix viderim: et tanquam in aliquam locupletem ac refertam domum venerim, non explicata veste, neque proposito argento, neque tabulis et signis propalam collocatis, sed his omnibus multis, magnificentique rebus constructis ac reconditis; sic modo in oratione Crassi divitias, atque ornamenta ejus ingenii per quædam involucra atque integumenta perspexi; sed, ea cum contemplari cuperem, vix aspiciendi potestas fuit. Ita neque hoc possum dicere, me omnino ignorare quid possideat, neque plane nosse, ac vidisse.

Quin tu igitur facis idem, inquit Scævola, quod faceres, si in aliquam domum, plenam ornamentorum illam, venisses. Si ea seposita, ut dicis, essent, tuque valde spectandi cupidus esses, non dubitares rogare dominum, ut proferri juberet, præsertim si esset familiaris: similiter nunc petes a Crasso, ut eam copiam ornamentorum suorum, quam constructam uno in loco, quasi per transfennam prætereuntes strictim aspeximus, in lucem proferat, et suo quidque loco colloctet.

Ego vero, inquit Cotta, a te peto, Scævola: me enim, et hunc Sulpicium impedit pudor ab homine omnium gravissimo, qui genus hujusmodi disputationis semper contempserit, hæc, quæ isti forsitan puerorum elementa videantur, exquirere. Sed tu nobis da, Scævola, et perfice, ut Crassus hæc, quæ coarctavit, et peranguste referfit in oratione sua, dilatet nobis, atque explicet.

Ego mehercule, inquit Mucius, antea vestra magis hoc causa volebam, quam mea: neque enim tantopere hanc a Crasso disputationem desiderabam, quantopere ejus in causis oratione delector. Nunc vero, Crasse, mea quoque etiam causa rogo, ut quoniam tantum habemus otii, quantum jamdiu nobis non contigit, ne graveris exædificare id opus, quod instituisti. Formam enim totius negotii opinione majorem, melioremque video; quam vehementer probo.

XXXVI. Enimvero, inquit Crassus, mirari fatis non queo, etiam te hæc, Scævola, desiderare, quæ neque ego tenco, uti ii, qui docent; neque sunt ejus generis, ut, si optime tenerem, digna essent ista sapientia, ac tuis auribus. An tu, inquit ille, si de istis communibus et pervagatis vix huic ætati audiendum putas, etiamne illa negligere possumus, quæ tu oratori cognoscenda esse dixisti, de naturis hominum, de moribus, de rationibus iis, quibus hominum mentes et incitarentur, et reprimerentur, de historia, de antiquitate, de administratione reipublicæ, denique de nostro ipso jure civili? Hanc enim ego omnem scientiam, et copiam rerum in tua prudentia sciebam inesse; in oratoris vero instrumento tam lautam suppellectilem nunquam videram.

Potes igitur, inquit Crassus, (ut alia omittam innumerabilia, et immensa, et ad ipsum tuum jus civile veniam) oratores putare eos, quos multas horas expectavit, cum in campum properaret, et ridens et stomachans Scavola? cum Hypseus maxima voce, plurimis verbis a M. Crasso Pratore contenderet, ut ei, quem defendebat, causa cadere liceret; Cn. autem Octavius, homo consularis, non minus longa oratione recusaret, ne adversarius causa caderet, ac ne is, pro quo ipse diceret, turpi tutelæ iudicio, atque omni molestia, stultitia adversarii, liberaretur.

Ego vero istos, inquit (memini enim mihi narrare Mucium) non modo oratoris nomine, sed ne foro quidem, dignos putarim. Atqui non defuit illis patronis, inquit Crassus, eloquentia, neque dicendi ratio, aut copia, sed juris civilis prudentia; quod alter plus, lege agendo, petebat, quam quantum lex in XII tabulis permiserat; quod cum impetrasset, causa caderet: alter iniquum putabat plus secum agi, quam quod esset in actione; neque intelligebat, si ita esset actum, litem adversarium perditurum.

XXXVII. Quid? his paucis diebus, nonne, nobis in tribunali Q. Pompei, Prætoris urbani, familiaris nostri, sedentibus, homo ex numero disertorum postulabat, ut illi, unde peteretur, vetus atque usitata exceptio daretur, *Cujus pecuniæ dies fuisset?* quod petitoris causâ comparatum esse non intelligebat: ut, si ille infitator probasset iudici, ante petitam esse pecuniam, quam esset cæpta deberi, petitor, rursus cum peteret, exceptione excluderetur, *Quod ea res in iudicium antea venisset.* Quid ergo hoc fieri turpius, aut dici potest, quam eum, qui hanc personam susceperit, ut amicorum controversias, causasque tueatur, laborantibus succurrat, ægris medeatur, afflictos excitet; hunc in minimis tenuissimisque rebus ita labi, ut aliis miserandus, aliis irridendus, esse videatur?

Equidem propinquum nostrum P. Crassum illum Divitem, et multis aliis in rebus elegantem hominem et ornatum, et præcipue in hoc efferendum et laudandum puto, quod, cum P. Scavolæ frater esset, solitus est ei per sæpe dicere, neque illum

in jure civili fati illi arti facere posse, nisi dicendi copiam asumpsisset; (quod quidem hic, qui mecum Consul fuit, filius ejus est consecutus) neque se ante causas amicorum tractare atque agere cepisse, quam jus civile didicisset.

Quid vero ille M. Cato? nonne et eloquentiâ tantâ fuit, quantum illa tempora, atque illa ætas in hac civitate ferre maximam potuit, et juris civilis omnium peritissimus? Verecundius hac de re jamdudum loquor, quod adest vir in dicendo summus, quem ego unum oratorem maxime admiror: sed tamen idem hoc semper jus civile contempsit. Verum, quoniam sententiæ atque opinionis meæ voluistis esse participes, nihil occultabo; et, quoad potero, vobis exponam, quid de quaque re sentiam.

XXXVIII. Antonii incredibilis quædam, et prope singularis, et divina vis ingenii videtur, etiam si hac scientia juris nudata sit, posse facile cæteris armis prudentiæ causas tueri atque defendere. Quamobrem hic nobis sit exceptus: cæteros vero non dubitabo primum inertæ condemnare sententia mea, post etiam impudentiæ. Nam volitare in foro, hæere in jure ac Prætorum tribunali-bus, judicia privata magnarum rerum obire, in quibus sæpe non de facto, sed de æquitate ac jure certetur, jactare se in causis centumviralibus, in quibus usufructuum, tutelarum, gentilitatum, agnationum, alluvionum, circumlusionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, fillicidiorum, testamentorum ruptorum aut ratorum, cæterarumque rerum innumerabilium jura versentur, cum omnino, quid suum, quid alienum, quare denique civis an peregrinus, servus an liber quispiam sit, ignoret, insignis est impudentiæ. Illa vero deridenda arrogantia est, in minoribus navigiis rudem esse se confiteri; quinqueremes, aut etiam majores, gubernare didicisse. Tu mihi cum in circulo decipiare adversarii stipulatiuncula; et cum obsignes tabellas clientis tui, quibus in tabellis id sit scriptum, quo ille capiatur; ego tibi ullam causam majorem committendam putem? Citius hercule is, qui duorum scalmorum naviculam in portu everterit, in Euxino ponto Argonautarum navem gubernarit.

Quid, si ne parvæ quidem causæ sunt, sed sæpe maximæ, in quibus certatur de jure civili; quod tandem os est illius patroni, qui ad eas causas sine ulla scientia juris audet accedere? Quæ potuit igitur esse causa major, quam illius militis, de cujus morte cum domum falsus ab exercitu nuntius venisset, et pater ejus, re credita, testamentum mutasset, et quem ei visum esset, fecisset heredem, essetque ipse mortuus? Res delata est ad Centumviros, cum miles domum revenisset, egissetque lege in hæreditatem paternam testamento exheres filius. Nempe in ea causa quæsitum est de jure civili, possentne paternorum bonorum exheres esse filius, quem pater testamento neque heredem, neque exheredem, scripisset nominatim?

XXXIX. Quid, qua de re inter Marcellos, et Claudios patricios Centumviri judicarunt? Cum Marcelli ab liberti filio stirpe, Claudii, patricii ejusdem nominis, hæreditatem gente ad se rediisse dicerent, nonne in ea causa fuit oratoribus de toto stirpis ac gentilitatis jure dicendum? Quid, quod item in Centumvirali judicio certatum esse accepimus? qui Romam in exilium venisset, cui Romæ exulare jus esset, si se ad aliquem quasi patronum applicavisset, intestatoque esset mortuus, nonne in ea causa jus applicationis, obscurum sane et ignotum, patefactum in judicio, atque illustratum est a patrono? Quid nuper, cum ego C. Sergii Auratæ contra hunc nostrum Antonium judicio privato causam defenderem, nonne omnis nostra in jure versata defensio est? Cum enim Marius Gratidianus ædes Auratæ vendidisset, neque servare quandam earum ædium partem in mancipii lege dixisset; defendebamus, quidquid fuisset incommodi in mancipio, id si venditor scisset, neque declarasset, præstare debere.

Quo quidem in genere familiaris noster M. Bucculeius, homo neque meo judicio stultus, et suo valde sapiens, et a juris studio non abhorrens, simili in re quodam modo nuper erravit. Nam cum ædes L. Fusio venderet, in mancipio lumina, uti tum essent, ita recepit. Fusius autem, simul atque ædificari cæptum est in quadam parte urbis, quæ modo ex illis ædibus conspici posset, egit statim cum Bucculeio, quod, cuicumque particula

cæli officeretur, quamvis effæt procul, mutari lumina putabat.

Quid vero? clarissima M'. Curii causâ, et M. Coponii nuper apud Centumviros, quo concursu hominum, qua exspectatione defensâ est? cum Q. Scævola, æqualis, et collega meus, homo omnium et disciplina juris civilis eruditissimus, et ingenio, prudentiaque acutissimus, et oratione maxime limatus atque subtilis, atque, ut ego soleo dicere, juris peritorum eloquentissimus, eloquentium juris peritissimus, ex scripto testamentorum jura defenderet, negaretque, nisi posthumus et natus, et, antequam in suam tutelam venisset, mortuus esset, heredem eum esse posse, qui esset secundum posthumum et natum, et mortuum heres institutus; ego autem defenderem, hac eum tum mente fuisse, qui testamentum fecisset, ut, si filius non esset, qui in tutelam veniret, M'. Curius esset heres. Num destitit uterque nostrum in ea causâ, in auctoritatibus, in exemplis, in testamentorum formulis, hoc est, in medio jure civili, versari?

XL. Omitto jam plura exempla causarum amplissimarum, quæ sunt innumerabilia. Capitis nostri, sæpe potest accidere, ut causæ versentur in jure. Etenim sic C. Mancinum, nobilissimum, atque optimum virum, ac consularem, cum eum propter invidiam Numantini fœderis Paterpatratus ex Senatusconsulto Numantinis dedidisset, eumque illi non recepissent, posteaque Mancinus domum revenisset, neque in senatum introire dubitasset; P. Rutilius, M. filius, tribunus plebis de senatu jus sit educi, quod eum civem negaret esse; quia memoria sic esset proditum, Quem pater suus, aut populus vendidisset, aut Paterpatratus dedidisset, ei nullum esse postliminium.

Quam possumus reperire ex omnibus rebus civilibus causam, contentionemque majorem, quam de ordine, de civitate, de libertate, de capite hominis consularis, præsertim cum hæc non in crimine aliquo, quod ille posset infitiri, sed in civili jure, consisteret? Similique in genere, inferiore ordine, si quis apud nos servisset ex populo fœderato, seseque liberasset, ac postea domum revenisset, quaesitum est apud majores nostros, num is ad suos postliminio rediisset, et amisisset hanc civitatem.

Quid? de libertate, quo iudicium gravius esse nullum potest; nonne ex jure civili potest esse contentio, cum quaeritur, is, qui domini voluntate census sit, continuone, an ubi iustrum conditum, liber sit? Quid, quod usu, memoria patrum, venit? ut paterfamilias, qui ex Hispania Romam venisset, cum uxorem praegnantem in provincia reliquisset, Romaeque alteram duxisset, neque nuntium priori remisisset, mortuusque esset intestato, et ex utraque filius natus esset; mediocriterne res in controversiam adducta est? cum quaeretur de duobus civium capitibus, et de puero, qui ex posteriore natus erat, et de ejus matre; qua, si iudicaretur certis quibusdam verbis, non novis nuptiis, fieri cum superiore divortium, in concubinae locum duceretur. Haec igitur, et horum similia jura suae civitatis ignorantem, erectum et celsum, alacri et prompto ore ac vultu, huc atque illuc intuentem, vagari magna cum caterva toto foro, praesidium clientibus, atque opem amicis, et prope cunctis civibus lucem ingenii, et consilii sui porrigentem atque tendentem, nonne in primis flagitiosum putandum est?

XLI. Et quoniam de impudentia dixi, castigemus etiam segnitiam hominum, atque inertiam. Nam si esset ista cognitio juris magna ac difficilis, tamen utilitatis magnitudo deberet homines ad suscipiendum discendi laborem impellere. Sed, o Dii immortales! non dicerem hoc audiente Scævola, nisi ipse dicere soleret, nullius sibi artis faciliorem cognitionem videri. Quod quidem certis de causis a plerisque aliter existimatur: primum, quia veteres illi, qui huic scientiae praesuerunt, obtinendae atque augendae potentiae suae causa, pervulgari artem suam noluerunt: deinde, posteaquam est editum, expositis a Cn. Flavio primum actionibus, nulli fuerunt, qui illa artificiosè digesta generatim componerent. Nihil est enim, quod ad artem redigi possit, nisi ille prius, qui illa tenet, quorum artem instituere vult, habeat illam scientiam, ut ex iis rebus, quarum ars nondum sit, artem efficere possit. Hoc video, dum breviter voluerim dicere, dictum a me esse paulo obscurius: sed experiar, et dicam, si poterò, planius.

XLII. Omnia fere, quæ sunt conclusa nunc artibus, dispersa et dissipata quondam fuerunt : ut in Musicis, numeri, et voces, et modi : in Geometria, lineamenta, formæ, intervalla, magnitudines : in Astrologia, cæli conversio, ortus, obitus, motusque siderum : in Grammaticis, poetarum pertractatio, historiarum cognitio, verborum interpretatio, pronuntiandi quidam sonus : in hac denique ipsa ratione dicendi, excogitare, ornare, disponere, meminisse, agere, ignota quondam omnibus, et diffusa late videbantur. Adhibita est igitur ars quædam extrinsecus ex alio genere quodam, quod sibi totum Philosophi assument, quæ rem dissolutam, divisamque conglutinaret, et ratione quadam constringeret.

Sit ergo in jure civili finis hic, legitimæ, atque usitatæ in rebus causisque civium, æquabilitatis conservatio. Tum sunt notanda genera, et ad certum numerum paucitatemque revocanda : (genus autem est id, quod sui similes communione quadam, specie autem differentes, duas aut plures complectitur partes : partes autem sunt, quæ generibus iis, ex quibus emanant, subjiciuntur) omniaque, quæ sunt vel generum vel partium nomina, definitionibus, quam vim habeant, est exprimendum. Est enim definitio, earum rerum, quæ sunt ejus rei propriæ, quam definire volumus, brevis, et circumscripta quædam explicatio.

Hic ego rebus exempla adjungerem, nisi, apud quos hæc haberetur oratio, cernerem. Nunc complectar, quod proposui, brevi. Si enim aut mihi facere licuerit, quod jamdiu cogito, aut alius quispiam aut, me impedito, occuparit, aut, mortuo, effecerit, ut primum omne jus civile in genera digerat, quæ perpauca sunt ; deinde eorum generum quasi quædam membra dispertiat ; tum propriam cujusque vim definitione declaret ; perfectam artem juris civilis habebitis, magis magnam atque uberem, quam difficilem atque obscuram. Atque interea tamen, dum hæc, quæ dispersa sunt, coguntur, vel passim licet carpentem, et colligentem undique, repleti justâ juris civilis scientiâ.

XLIII. Nonne videtis, equitem Romanum, hominem acutissimo omnium ingenio, sed minime cæteris artibus eruditum,

C. Aculeonem, qui mecum vivit, semperque vixit, ita tenere jus civile, ut ei, cum ab hoc discesseritis, nemo de iis, qui peritissimi sunt, anteponatur? Omnia enim sunt posita ante oculos, collocata in usu quotidiano, in congressione hominum, atque in foro; neque ita multis literis, aut voluminibus magnis, continentur. Eadem enim sunt elata primum a pluribus; deinde, paucis verbis commutatis, etiam ab iisdem scriptoribus scripta sunt sæpius.

Accedit vero, quo facilius percipi cognoscique jus civile possit, (quod minime plerique arbitrantur) mira quædam in cognoscendo suavitas, et delectatio. Nam, sive quem aliena studia delectant, plurima est in omni jure civili, et in pontificum libris, et in XII tabulis, antiquitatis effigies, quod et verborum præca vetustas cognoscitur, et actionum genera quædam majorum consuetudinem vitamque declarant. Sive quis civilem scientiam contempletur, (quam Scævola non putat oratoris esse propriam, sed cujusdam ex alio genere prudentiæ) totam hanc, descriptis omnibus civitatis utilitatibus ac partibus, XII tabulis contineri videbitis. Sive quem ista præpotens, et gloriosa philosophia delectat, (dicam audacius,) hosce habet fontes omnium disputationum suarum, qui jure civili et legibus continentur. Ex his enim et dignitatem maxime expetendam videmus, cum verus, justus, atque honestus labor honoribus, præmiis, atque splendore, decoratur; vitia autem hominum atque fraudes, damnis, ignominiiis, vinculis, verberibus, exiliis, morte, multantur: et docemur non infinitis, concertationumque plenis disputationibus, sed auctoritate, nutuque legum, domitas habere libidines, coercere omnes cupiditates, nostra tueri, ab alienis mentes, oculos, manus, abstinere.

XLIV. Fremant omnes licet, dicam quod sentio: bibliothecas mehercule omnium Philosophorum unus mihi videtur XII tabularum libellus, si quis legum fontes et capita viderit, et auctoritatis pondere, et utilitatis ubertate, superare. Ac si nos, id quod maxime debet, nostra patria delectat, cujus rei tanta est vis, ac tanta natura, ut Ithacam illam in asperrimis faxulis,

tanquam nidulum, affixam, sapientissimus vir immortalitati anteponeret; quo amore tandem inflammati esse debemus in ejusmodi patriam, quæ una in omnibus terris domus est virtutis, imperii, dignitatis? Cujus primum nobis mens, mos, disciplina, nota esse debet; vel quia est patria parens omnium nostrum, vel quia tantâ sapientiâ fuisse in jure constituendo putanda est, quantâ fuit in his tantis opibus imperii comparandis.

Percipietis etiam illam ex cognitione juris lætitiâ et voluptatem, quod, quantum præstiterint nostri majores prudentia cæteris gentibus, tum facillime intelligetis, si cum illorum Lycurgo, et Dracone, et Solone, nostras leges conferre volueritis. Incredibile est enim, quam sit omne jus civile, præter hoc nostrum, inconditum, ac pene ridiculum: de quo multa soleo in sermonibus quotidianis dicere, cum hominum nostrorum prudentiam cæteris hominibus, et maxime Græcis, antepono. His ego de causis dixeram, Scævola, iis, qui perfecti oratores esse vellent, juris civilis cognitionem esse necessariam.

XLV. Jam vero ipsa per se quantum afferat iis, qui ei præfunt, honoris, gratiæ, dignitatis, quis ignorat? Itaque, ut apud Græcos infimi homines, mercedula adducti, ministros se præbent in judicii oratoribus, ii, qui apud illos *παραγματοισι* vocantur: sic in nostra civitate contra amplissimus quisque, et clarissimus vir, ut ille, qui propter hanc juris civilis scientiam sic appellatus a summo poeta est,

Egregie cordatus homo, Catus Ælii' Sextus,

multique præterea, qui, cum ingenio sibi auctore dignitatem reperissent, perfecerunt, ut in respondendo jure, auctoritate plus etiam, quam ipso ingenio, valerent.

Seneçtuti vero celebrandæ et ornandæ quod honestius potest esse perfugium, quam juris interpretatio? Equidem mihi hoc subsidium jam inde ab adolescentia comparavi, non solum ad causarum usum forensem, sed etiam ad decus atque ornamentum senectutis; ut, cum me vires (quod fere jam tempus adventat) deficere cœpissent, ab solitudine domum meam vindicarem. Quid est enim præclarior, quam honoribus et reipublicæ muneribus

perfunctum senem posse suo jure dicere idem, quod apud Ennium dicat ille Pythius Apollo, se esse eum, unde sibi, si non populi et reges, at omnes sui cives consilium expetant,

Suarum rerum incerti? quos ego mea ope ex

Incertis certos, compotesque consili

Dimitto, ut ne res temere tractent turbidas.

Est enim sine dubio domus jurisconsulti totius oraculum civitatis. Testis est hujusce Q. Mucii janua et vestibulum, quod in ejus infirmissima valetudine, affectaque jam ætate, maximâ quotidie frequentia civium, ac summorum hominum splendore, celebratur.

XLVI. Jam vero illa non longam orationem desiderant, quam obrem exitimem publica quoque jura, quæ sunt propria civitatis atque imperii, tum monumenta rerum gestarum, et vetustatis exempla, oratori nota esse debere. Nam ut in rerum privatarum causis atque judiciis depromenda sæpe oratio est ex jure civili, et idcirco, ut ante diximus, oratori juris civilis scientia necessaria est; sic in causis publicis judiciorum, concionum, senatus, omnis hæc et antiquitatis memoria, et publici juris auctoritas, et regendæ reipublicæ ratio ac scientia, tanquam aliqua materies, iis oratoribus, qui versantur in republica, subiecta esse debent. Non enim caufidicum nescio quem, neque proclamatorem, aut rabulam hoc sermone nostro conquirimus, sed eum virum, qui primum sit ejus artis antistes, cujus cum ipsa natura magnam homini facultatem daret, tamen esse deus putatur; ut et ipsum, quod erat hominis proprium, non partum per nos, sed divinitus ad nos delatum, videretur: deinde qui possit non tam caduceo, quam nomine oratoris, ornatus, incolumis vel inter hostium tela versari: tum qui scelus, fraudemque nocentis possit dicendo subijcere odio civium, supplicioque constringere: idemque ingenii præsidio, innocentiam judiciorum pœna liberare: idemque languentem, labentemque populum aut ad decus excitare, aut ab errore deducere, aut inflammare in improbos, aut incitatum in bonos mitigare: qui denique, quemcunque in animis hominum motum res et causa postulet, eum dicendo vel excitare possit, vel sedare.

Hanc vim si quis existimat, aut ab iis, qui de dicendi ratione scripserunt, expositam esse, aut a me posse exponi tam brevi, vehementer errat; neque solum inscientiam meam, sed ne rerum quidem magnitudinem, perspicit. Equidem vobis, quoniam ita voluistis, fontes, unde hauriretis, atque itinera ipsa ita putavi esse demonstranda, non ut ipse dux essem, (quod et infinitum est, et non necessarium) sed ut commonstrarem tantum viam, et, ut fieri solet, digitum ad fontes intenderem.

XLVII. Mihi vero, inquit Mucius, satis superque abs te videtur istorum studiis, si modo sunt studiosi, esse factum. Nam, ut Socratem illum solitum aiunt dicere, perfectum sibi opus esse, si quis satis esset concitatus cohortatione sua ad studium cognoscendæ, percipiendæque virtutis; (quibus enim id periuasum esset, ut nihil mallent se esse, quam bonos viros, iis reliquam facilem esse doctrinam) sic ego intelligo, si in hæc, quæ patefecit oratione sua Crassus, intrare volueritis, facillime vos ad ea, quæ cupitis, perventuros ab hoc aditu, januaque patefacta.

Nobis vero, inquit Sulpicius, ista sunt pergrata perque iuncta; sed pauca etiam requirimus, imprimisque ea, quæ valde breviter a te, Crasse, de ipsa arte percursa sunt, cum illa te et non contemnere, et didicisse, confiterere. Ea si paulo latius dixeris, expleris omnem expectationem diuturni desiderii nostri. Nam nunc, quibus studendum rebus esset, accepimus, quod ipsum est tamen magnum; sed vias earum rerum, rationemque cupimus cognoscere.

Quid si, inquit Crassus, quoniam ego, quo facilius vos apud me tenerem, vestræ potius obsecutus sum voluntati, quam aut consuetudini aut naturæ meæ, petimus ab Antonio, ut ea, quæ continet, neque adhuc protulit, ex quibus unum libellum sibi excidisse jamdudum questus est, explicet nobis, et illa dicendi mysteria enuntiet? Ut videtur, inquit Sulpicius: nam Antonio dicente, etiam quid tu intelligas, sentiemus. Peto igitur, inquit Crassus, a te, quoniam id nobis, Antoni, hominibus id ætatis, oneris ab horum adolescentium studiis imponitur, ut exponas, quid iis de rebus, quas a te quæri vides, sentias.

XLVIII. Deprehensum equidem me, inquit Antonius, plane video, atque sentio; non solum quod ea requiruntur a me, quorum sum ignarus atque insolens, sed quia, quod in causis valde fugere soleo, ne tibi, Crasse, succedam, id me nunc isti vitare non sinunt. Verum hoc ingrediar ad ea, quæ vultis, audacius, quod idem mihi spero usu esse venturum in hac disputatione, quod in dicendo solet, ut nulla expectetur ornata oratio. Neque enim sum de arte dicturus, quam nunquam didici, sed de mea consuetudine; ipsaque illa, quæ in commentarium meum retuli, sunt ejusmodi, non aliquam mihi doctrinam tradita, sed in rerum usu causisque tractata; quæ si vobis, hominibus eruditissimis, non probabuntur, vestram iniquitatem accusatote, qui ex me ea quaerieritis, quæ ego nescirem; meam facilitatem laudatote, cum vobis non meo judicio, sed vestro studio, inductus non gravate respondero.

Tum Crassus, perge modo, inquit, Antoni. Nullum est enim periculum, ne quid tu eloquere, nisi ita prudenter, ut neminem nostrum poeniteat ad hunc te sermonem impulsisse. Ego vero, inquit, pergam; et id faciam, quod in principio fieri in omnibus disputationibus oportere censeo, ut, quid illud sit, de quo disputetur, explanetur; ne vagari et errare cogatur oratio, si ii, qui inter se dissenserint, non idem esse illud, de quo agitur, intelligent. Nam, si forte quaeretur, quæ esset ars imperatoris, constituendum putarem principio, quis esset imperator; qui cum esset constitutus administrator quidam belli gerendi, tum ad jungeremus de exercitu, de castris, de agminibus, de signorum collocationibus, de oppidorum oppugnationibus, de comætu, de insidiis faciendis, atque vitandis, de reliquis rebus, quæ essent propriae belli administrandi: quarum qui essent animo et scientia compotes, eos esse imperatores dicerem; uterque exemplis Africanorum, et Maximorum: Epaminondam, atque Annibalem, atque ejus generis homines, nominarem. Sin autem quaereremus, quis esset is, qui ad rempublicam moderandam usum, et scientiam, et studium suum contulisset, definirem hoc modo; Qui, quibus rebus utilitas reipub. pararetur, augeturque,

teneret, iisque uteretur, hunc reipublicæ rectorem, et consilii publici auctorem, esse habendum; prædicaremque P. Lentulum, principem illum, et Tib. Gracchum patrem, et Q. Metellum, et P. Africanum, et C. Lælium, et innumerabiles alios cum ex nostra civitate, tum ex cæteris. Sin autem quæreretur, quisnam jurisconsultus vere nominaretur; eum dicerem, qui legum, et consuetudinis ejus, qua privati in civitate uterentur, et ad respondendum, et ad agendum, et ad cavendum, peritus esset; et ex eo genere Sex. Ælium, M. Manilium, P. Mucium nominarem.

XLIX. Atque, ut jam ad leviora artium studia veniam, si musicus, si grammaticus, si poeta quærat, possim similiter explicare, quid eorum quisque profiteatur, et quo non amplius ab quoque sit postulandum. Philosophi denique ipsius, qui de sua vi ac sapientia unus omnia pene profitetur, est tamen quædam descriptio, ut is, qui studeat omnium rerum divinarum, atque humanarum vim, naturam, causasque nosse, et omnem bene vivendi rationem tenere et persequi, nomine hoc appelletur.

Oratorem autem, quoniam de eo quærimus, equidem non facio eundem, quem Crassus; qui mihi visus est omnem omnium rerum atque artium scientiam comprehendere uno oratoris officio, ac nomine: atque eum puto esse, qui et verbis ad audiendum jucundis, et sententiis ad probandum accommodatis, uti possit in causis forensibus, atque communibus. Hunc ego appello oratorem, eumque esse præterea instructum voce, et actione, et lepore quodam, volo.

Crassus vero mihi noster visus est oratoris facultatem non illius artis terminis, sed ingenii sui finibus, immensis pene, describere. Nam et civitatum regendarum oratori gubernacula sententia sua tradidit; in quo per mihi mirum visum est, Scævola, te hoc illi concedere, cum sapissime tibi senatus breviter impoliteque dicenti maximis sit de rebus assensus. M. vero Scæurus, quem non longe ruri apud se esse audio, vir regendæ reipublicæ scientissimus, si audierit, hanc auctoritatem gravitatis et consilii sui vindicari a te, Crasse, quod eam oratoris propriam esse dicas;

jam, credo, huc veniat, et hanc loquacitatem nostram vultu ipso aspectuque conterreat: qui quanquam est in dicendo minime contemnendus, prudentia tamen rerum magnarum magis, quam dicendi arte, nititur.

Neque vero, si quis utrumque potest, aut ille consilii publici auctor, ac senator bonus, ob eam ipsam causam orator est; aut hic disertus atque eloquens, si est idem in procuratione civitatis egregius, illam scientiam dicendi copia est consecutus. Multum inter se distant istæ facultates, longeque sunt diversæ atque sejunctæ; neque eadem ratione ac via M. Cato, P. Africanus, Q. Metellus, C. Lælius, qui omnes eloquentes fuerunt, orationem suam, et reipublicæ dignitatem, exornabant.

L. Neque enim est interdictum aut a rerum natura, aut a lege aliqua, atque more, ut singulis hominibus ne amplius, quam singulas artes, nosse liceat. Quare non, etsi eloquentissimus Athenis Pericles, idemquæ in ea civitate plurimos annos princeps consilii publici fuit, idcirco ejusdem hominis, atque artis, utraque facultas existimanda est; nec, si P. Crassus idem fuit eloquens, et juris peritus, ob eam causam inest in facultate dicendi juris civilis scientia.

Nam si quisque, ut in aliqua arte et facultate excellens, aliam quoque artem sibi assumpserit, is perficiet, ut, quod præterea sciet, id ejus, in quo excellet, pars quædam esse videatur; licet ista ratione dicamus, pila bene et duodecim scriptis ludere, proprium esse juris civilis, quoniam utrumque eorum P. Mucius optime fecerit; eademque ratione dicantur, et quos *Φυσικός* Græci nominant, iidem poëtæ, quoniam Empedocles physicus egregium poëma fecerit. At hoc ne philosophi quidem ipsi, qui omnia, sicut propria, sua esse, atque a se possideri volunt, dicere audent, geometriam aut musicam Philosophi esse, quia Platonem omnes in illis artibus præstantissimum fuisse fateantur.

Ac, si jam placet omnes artes oratori subjungere, tolerabilius est sic potius dicere, ut, quoniam dicendi facultas non debeat esse jejuna atque nuda, sed aspersa, atque distincta multarum rerum jucunda quadam varietate, sit boni oratoris multa auribus

accepisse, multa vidisse, multa animo et cogitatione, multa etiam legendo, percurrisse: neque ea, ut sua, possedisse, sed, ut aliena, libasse. Fateor enim, callidum quendam hunc, et nulla in re tironem ac rudem, nec peregrinum, atque hospitem in agendo, esse debere.

LI. Neque vero istis tragædiis tuis, quibus uti Philosophi maxime solent, Crasse, perturbor, quod ita dixisti, Neminem posse eorum mentes, qui audirent, aut inflammare dicendo, aut inflammatas retinguere, cum eò maxime vis oratoris magnitudoque cernatur, nisi qui rerum omnium naturam, mores hominum ac rationes, penitus perspexerit; in quo philosophia sit oratori necessariò percipienda; quo in studio hominum quoque ingeniosissimorum otiosissimorumque totas ætates videmus esse contritas; quorum ego copiam, magnitudinemque cognitionis, atque artis non modo non contemno, sed etiam vehementer admiror: nobis tamen, qui in hoc populo foroque versamur, satis est ea de moribus hominum et scire, et dicere, quæ non abhorrent ab hominum moribus.

Quis enim unquam orator magnus, et gravis, cum iratum ad-versario judicem facere vellet, hæsitavit ob eam causam, quod nesciret quid esset iracundia, fervoræ mentis, an cupiditas puniendi doloris? Quis, cum cæteros animorum motus aut iudiciibus, aut populo dicendo miscere atque agitare vellet, ea dixit, quæ a Philosophis dici solent? qui partim omnino motus negant in animis ullos esse debere, quique eos in iudicum mentibus concitent, scelus eos aiunt nefarium facere; partim, qui tolerabiliores volunt esse, et ad veritatem vitæ propius accedere, permediores, ac potius leves motus debere esse dicunt.

Orator autem omnia hæc, quæ putantur in communi vitæ consuetudine mala, ac molesta, et fugienda, multo majora et acerbiora verbis facit; itemque ea, quæ vulgo expetenda atque optabilia videntur, dicendo amplificat atque ornat; neque vult ita sapiens inter stultos videri, uti, qui audiant, aut illum ineptum, aut Græculum putent; aut, etiamsi valde probent ingenium oratoris, sapientiam admirentur, se esse stultos moleste ferant:

fed ita peragrat per animos hominum, ita ſenſus mentesque pertractat, ut non deſideret Philoſophorum deſcriptiones, neque exquirat oratione, ſummum illud bonum in animone ſit, an in corpore; virtute, an voluptate deſiniatur; an hæc inter ſe jungi copularique poſſint; an vero, ut quibuſdam viſum, nihil certum ſciri, nihil plane cognoſci, et percipi poſſit: quarum rerum fateor magnam, multiplicemque eſſe diſciplinam, et multas, copioſas, variasque rationes. Sed aliud quiddam, longe aliud, Craſſe, quærimus: acuto homine nobis opus eſt, et natura, uſuque callido, qui ſagaciter perveſtiget, quid ſui cives, iique homines, quibus aliquid dicendo perſuadere velit, cogitent, ſentiant, opinentur, expectent.

LII. Teneat oportet venas cujuſque generis, ætatis, ordinis; et eorum, apud quos aliquid aget, aut erit acturus, mentes, ſenſusque deguſtet. Philoſophorum autem libros reſervet ſibi ad hujuſcemodi Tuſculani requiem atque otium, ne, ſi quando ei dicendum erit de juſtitia et fide, mutuetur a Platone; qui, cum hæc exprimenda verbis arbitraretur, novam quandam fluxit in libris civitatem: uſque eo illa, quæ dicenda de juſtitia putabat, a vitæ conſuetudine, et a civitatum moribus, abhorrebant.

Quod ſi ea probarentur in populis, atque in civitatibus, quis tibi, Craſſe, conceſſiſſet, clarifſimo viro, et amplifſimo principi civitatis, ut illa diceres in maxima concione tuorum civium, quæ dixiſti? *Eripite nos ex miſeriis, eripite nos faucibus eorum, quorum crudelitas noſtro ſanguine non poteſt expleri: nolite ſinere nos cuiquam ſervire, niſi vobis univerſis, quibus et poſſumus et debemus.* Omitto *miſerias*, in quibus, ut illi aiunt, vir fortis eſſe non poteſt: omitto *fauces*, ex quibus te eripi vis, ne iudicio iniquo exforbeat ſanguis tuus; quod ſapienti negant accidere poſſe. *Servire* vero non modo te, ſed univerſum ſenatum, cujus tum cauſam agebas, auſus es dicere? Poteſtne virtus, Craſſe, ſervire, iſtis auctoribus, quorum tu præcepta oratoris facultate complecteris? quæ et ſemper, et ſola libera eſt, quæque, etiamſi corpora capta ſint armis, aut conſtricta vinculis, tamen ſuum jus, atque omnium rerum impunitam libertatem tenere debeat. Quæ

vero addidisti, non modo senatum *servire posse* populo, sed etiam *debere*, quis hoc Philosophus tam mollis, tam languidus, tam enervatus, tam omnia ad voluptatem corporis, doloremque referens, probare posset? Senatum *servire* populo, cui populus ipse moderandi et regendi sui potestatem, quasi quasdam habenas, tradidisset?

LIII. Itaque hæc, cum a te divinitus et ego dicta arbitrarer, P. Rutilius Rufus, homo doctus, et philosophiæ deditus, non modo parum commode, sed etiam turpiter et flagitiose, dicta esse dicebat. Idem Q. Servium Galbam, quem hominem probe nosse et commeminisse se aiebat, pergraviter reprehendere solebat, quod is, L. Scribonio quæstionem in eum ferente, populi misericordiam concitasset, cum M. Cato, Galbæ gravis atque acer inimicus, aspere apud populum Romanum et vehementer esset locutus; quam orationem in Originibus suis exposuit ipse. Reprehendebat igitur Galbam Rutilius, quod is C. Sulpicii Galli, propinqui sui, Q. pupillum filium ipse pene in humeros suos extulisset, qui patris clarissimi recordatione et memoria fletum populo moveret, et duos filios suos parvos tutelæ populi commendasset, ac se, tanquam in procinctu testamentum faceret, sine libra atque tabulis populum Romanum tutorem instituere dixisset illorum orbitati. Itaque cum et invidia, et odio populi tum Galba premeretur, his quoque eum tragædiis liberatum ferebat; quod item apud Catonem scriptum esse video, *nisi pueris et lacrymis usus esset, pœnas eum daturum fuisse*. Hæc Rutilius valde vituperabat, et huic humilitati dicebat vel exilium fuisse vel mortem anteponendam. Neque vero hoc solum dixit, sed ipse et sensit, et fecit. Nam cum esset ille vir exemplum, ut scitis, innocentis; cumque illo nemo neque integrior esset in civitate, neque sanctior; non modo supplex iudicibus esse noluit, sed ne ornatus quidem, aut liberius causam dici suam, quam simplex oratio veritatis ferebat. Paulum huic Cottæ tribuit partium, disertissimo adolescenti, sororis suæ filio. Dixit item causam illam quadam ex parte Q. Mucius, more suo, nullo apparatu, pure et dilucide.

Quod si tu tunc, Crasse, dixisses, qui subsidium oratori ex illis disputationibus, quibus Philosophi utuntur, ad dicendi copiam, petendum esse paulo ante dicebas; et, si tibi pro P. Rutilio non Philosophorum more, sed tuo, licuisset dicere, quamvis scelerati illi fuissent, sicuti fuerunt, pestiferi cives, supplicioque digni, tamen omnem eorum inopportunitatem ex intimis mentibus evellisset vis orationis tuæ. Nunc talis vir amissus est, dum causa ita dicitur, ut si in illa commentitia Platonis civitate res ageretur. Nemo ingemuit, nemo inclamavit patronorum, nihil cuiquam doluit, nemo est questus, nemo rempublicam imploravit, nemo supplicavit. Quid multa? pedem nemo in illo iudicio supposit; credo, ne Stoicis renuntiaretur.

LIV. Imitatus est homo Romanus et consularis veterem illum Socratem, qui, cum omnium sapientissimus esset, sanctissimeque vixisset, ita in iudicio capitis pro se ipse dixit, ut non supplex, aut reus, sed magister aut dominus videretur esse iudicum. Quinetiam, cum ei scriptam orationem disertissimus orator Lyfias attulisset, quam, si ei videretur, ediceret, ut ea pro se in iudicio uteretur, non invitus legit, et commode scriptam esse dixit: sed, inquit, ut, si mihi calceos Sicyonios attulisses, non uterer, quamvis essent habiles, et apti ad pedem, quia non essent viriles; sic illam orationem disertam sibi et oratoriam videri, fortem et virilem non videri. Ergo ille quoque damnatus est; neque solum primis sententiis, quibus tantum statuebant iudices, damnarent an absolvent, sed etiam illis, quas iterum legibus ferre debebant. Erat enim Athenis, reo damnato, si fraus capitalis non esset, quasi pœnæ æstimatio. Ex sententia, cum iudicibus daretur, interrogabatur reus, quam quasi æstimationem commeruisse se maxime confiteretur: quod cum interrogatus Socrates esset, respondit, sese meruisse, ut amplissimis honoribus et præmiis decoraretur, et ut ei victus quotidianus in Prytaneo publice præberetur; qui honos apud Græcos maximus haberetur. Cujus responso sic iudices exarserunt, ut capitis hominem innocentissimum condemnarent. Qui quidem si absolutus esset, (quod mercule, etiamsi nihil ad nos pertinet, tamen propter ejus ingenii

magnitudinem vellem) quonam modo istos Philosophos ferre possemus, qui nunc, cum ille damnatus est nullam aliam ob culpam, nisi propter dicendi inscitiam, tamen a se oportere dicunt peti præcepta dicendi? Quibuscum ego non pugno, utrum sit melius, aut verius: tantum dico, et aliud illud esse atque hoc, et hoc sine illo summum esse posse.

LV. Nam quòd jus civile, Crassè, tam vehementer amplexus es, video quid egeris: tum, cum dicebas, videbam. Primùm, Scævolaë te dedidisti, quem omnes amare meritissimo pro ejus eximia suavitate debemus; cujus artem cum indotatam esse, atque incomitatam, et incomptam videres, verborum eam dote locupletasti, et ornasti. Deinde, quod in ea tu plus operæ laborisque consumpseras, cum ejus studii tibi et hortator, et magister esset domi, veritus es, nisi istam artem oratione exaggerasses, ne operam perdidisses. Sed ego ne cum ista quidem arte pugno. Sit sane tanta, quantam tu illam esse vis: etenim sine controversia et magna est, et late patet, et ad multos pertinet, et summo in honore semper fuit, et clarissimi cives ei studio etiam hodie præfunt; sed vide, Crassè, ne, dum novo et alieno ornatu velis ornare juris civilis scientiam, suo quoque eam concessio et tradito spolies atque denudes. Nam, si ita diceres, qui jurisconsultus esset, esse eum oratorem; itemque qui esset orator, juris eundem esse consultum; præclaras duas artes constitueres, atque inter se pares, et ejusdem socias dignitatis. Nunc vero jurisconsultum sine hac eloquentia, de qua quærimus, fateris esse posse, fuisseque plurimos; oratorem negas, nisi illam scientiam assumpserit, esse posse. Ita et tibi jurisconsultus ipse per se nihil, nisi leguleius quidam cautus et acutus, præco actionum, cantor formularum, auceps syllabarum. Sed quia sæpe utitur orator subsidio juris in causis, idcirco istam juris scientiam eloquentiæ, tanquam ancillulam pedissequamque, adjunxisti.

LVI. Quod vero impudentiam admiratus es eorum patronorum, qui aut, cum parva nescirent, magna profiterentur, aut ea, quæ maxima essent in jure civili, tractare auderent in causis, cum

ea nescirent, nunquamque didicissent, utriusque rei facilis est, et prompta defensio. Nam neque illud est mirandum, qui, quibus verbis coemptio fiat, nesciat, eundem ejus mulieris, quæ coemptionem fecerit, causam posse defendere. Nec, si parvi navigii et magni eadem est in gubernando scientia, idcirco qui, quibus verbis herctum cieri oporteat, nesciat, idem herciscundæ familiae causam agere non possit. Nam quod maximas centumvirales causas in jure positas protulisti; quæ tandem earum causa fuit, quæ ab homine eloquenti, juris imperito, non ornatissime potuerit dici? quibus quidem in causis omnibus, sicut in ipsa M. Curii, quæ abs te nuper est dicta, et in C. Hostilii Mancini controversia, atque in eo puero, qui ex altera natus erat uxore, non remissio nuntio superiori, fuit inter peritissimos homines summa de jure dissensio.

Quæro igitur, quid adjuverit oratorem in his causis juris scientia, cum hic jurisconsultus superior fuerit discessurus, qui esset non suo artificio, sed alieno, hoc est, non juris scientia, sed eloquentia, sustentatus. Equidem hoc sæpe audivi, cum Ædilitatem P. Crassus peteret, eumque major natu, etiam consularis, Ser. Galba asseclaretur, quod Crassi filiam C. filio suo despondisset, accessisse ad Crassum consulendi causa quendam rusticanum: qui cum Crassum seduxisset, atque ad eum retulisset, responsumque ab eo verum magis, quam ad suam rem accommodatum, abstulisset; ut eum tristem Galba vidit, nomine appellavit, quæsitivumque, qua de re ad Crassum retulisset: ex quo ut audivit, commotumque ut vidit hominem, Suspenso, inquit, animo, et occupato Crassum tibi respondisse video. Deinde ipsum Crassum manu prehendit, et, Heus tu, inquit, quid tibi in mentem venit ita respondere? Tum ille fidenter, homo peritissimus, confirmare, ita se rem habere, ut respondisset; nec dubium esse posse. Galba autem alludens varie et copiose, multas similitudines afferre, multaque pro æquitate contra jus dicere: atque illum, cum disserendo par esse non posset, (quanquam fuit Crassus in numero disertorum, sed par Galbæ nullo modo) ad auctores confugisse, et id, quod ipse diceret, et in P. Mucii fratris sui libris, et in

Sex. Ælii commentariis scriptum protulisse; ac tamen concessisse, Galbæ disputationem sibi probabilem et prope veram videri.

LVII. Attamen quæ causæ sunt ejusmodi, ut de earum jure dubium esse non possit, omnino in judicium vocari non solent. Num quis eo testamento, quod paterfamilias ante fecit, quam ei filius natus est, hæreditatem petit? nemo: quia constat, agnascendo rumpi testamentum. Ergo in hoc genere juris judicia nulla sunt. Licet igitur impune oratori omnem hanc partem juris in controversiis ignorare, quæ pars sine dubio multo maxima est. In eo autem jure, quod ambigitur inter peritissimos, non est difficile oratori, ejus partis, quamcunque defendat, auctorem aliquem invenire; a quo cum amentatas hastas acceperit, ipse eas oratoris lacertis viribusque torquebit. Nisi vero (bona venia hujus optimi viri dixerim Scævola) tu libellis, aut præceptis fœceri tui causam M'. Curii defendisti, nonne arripuisti patrociniū æquitatis, et defensionem testamentorum, ac voluntatis mortuorum? Ac mea quidem sententia, (frequens enim te audivi, atque affui) multo majorem partem sententiarum sale tuo et lepore, et politissimis facetiis pellexisti, cum et illud nimium acumen illuderet, et admirarere ingenium Scævola, qui excogitasset, nasci prius oportere, quam emori: cumque multa colligeres et ex legibus, et ex senatusconsultis, et ex vita, ac sermone communi, non modo acute, sed etiam ridicule ac facete; ubi si verba, non rem, sequeremur, confici nihil posset. Itaque hilaritatis plenum judicium, ac lætitiæ fuit; in quo quid tibi juris civilis exercitatio profuerit, non intelligo; dicendi vis egregia, summâ festivitate, et venustate conjuncta, profuit.

Ipse ille Mucius paterni juris defensor, et quasi patrimonii propugnator sui, quid in illa causa, cum contra te diceret, attulit, quod de jure civili depromptum videretur? quam legem recitavit? quid patefecit dicendo, quod fuisset imperitis occultius? Nempe ejus omnis oratio versata est in eo, ut scriptura plurimum valere oportere defenderet. At in hoc genere pueri apud magistratos

exercentur omnes, cum in ejusmodi causis aliàs scriptum, aliàs æquitatem, defendere docentur. Et, credo, in illa militis causa, si tu aut heredem, aut militem defendisses, ad Hostilianas te actiones, non ad tuam vim et oratoriam facultatem, contulisses. Tu vero, vel si testamentum defenderes, sic ageres, ut omne omnium testamentorum jus in eo judicio positum videretur: vel si causam ageres militis, patrem ejus, ut soles, dicendo a mortuis excitasses; statuisses ante oculos; complexus esset filium, flensque eum Centumviris commendasset; lapides mehercule omnes flere ac lamentari coegisset; ut totum illud, *Uti lingua nuncupasset*, non in XII tabulis, quas tu omnibus bibliothecis anteponis, sed in magistri carmine, scriptum videretur.

LVIII. Nam quod inertiam accusas adolescentium, qui istam artem primum facillimam non ediscant; quæ quam sit facilis, illi viderint, qui ejus artis arrogantiam, quasi difficillima sit, ita subnixi ambulant: deinde etiam tu ipse videris, qui eam artem facilem esse dicis, quam concedis adhuc artem omnino non esse, sed aliquando, si quis aliam artem didicerit, ut hanc artem efficere possit, tum esse illam artem futuram. Deinde, quod sit plena delectationis; in qua tibi remittunt omnes istam voluptatem, et ea se carere patiuntur, nec quisquam est eorum, qui, si jam sit ediscendum sibi aliquid, non Teucrum Pacuvii malit, quam Manilianas venalium vendendorum leges, ediscere. Tum autem, quod amore patriæ censes nos nostrorum majorum inventa nosse debere; non vides, veteres leges aut ipsas sua vetustate consenuisse, aut novis legibus esse sublatas? Quod vero viros bonos jure civili fieri putas, quia legibus et præmia proposita sint virtutibus, et supplicia vitiis; equidem putabam, virtutem hominibus (si modo tradi ratione possit) instituendo et persuadendo, non minis, et vi, ac metu, tradi. Nam ipsum quidem illud, etiam sine cognitione juris, quam sit bellum cavere malum, scire possumus.

De me autem ipso, cui uni tu concedis, ut sine ulla juris scientia tamen causis satisfacere possim, tibi hoc, Crasse, respondeo, neque me unquam jus civile didicisse, neque tamen in

iis causis, quas in jure possem defendere, unquam istam scientiam desiderasse. Aliud est enim esse artificem cujusdam generis atque artis, aliud in communi vita et vulgari hominum consuetudine nec hebetem, nec rudem. Cui nostrum non licet fundos nostros obire, aut res rusticas vel fructus causa, vel delectationis, invisere? tamen nemo tam sine oculis, tam sine mente, vivit, ut, quid sit sementis ac messis, quid arborum putatio ac vitium, quo tempore anni, aut quo modo ea fiant, omnino nesciat. Num igitur, si cui fundus inspiciendus, aut si mandandum aliquid procuratori de agricultura, aut imperandum villico sit, Magonis Carthaginensis sunt libri perdiscendi? an hac communi intelligentia contenti esse possumus? Cur ergo non iidem in jure civili, praesertim cum in causis, et in negotiis, et in foro conteramur, fatis instructi esse possimus ad hoc duntaxat, ne in nostra patria peregrini atque advenæ esse videamur?

Ac si jam sit causa aliqua ad nos delata obscurior, difficile, credo, sit cum hoc Scævola communicare; quanquam ipsi omnia, quorum negotium est, consulta ad nos, et exquisita deferunt. An vero si de re ipsa, si de finibus, cum in rem praesentem non venimus, si de tabulis, et percriptionibus controversia est, contortas res, et saepe difficiles, necessario perdiscimus: si leges nobis, aut si hominum peritorum responsa cognoscenda sunt, veremur ne ea, si ab adolescentia juri civili minus studuerimus, non queamus cognoscere?

LIX. Nihilne igitur prodest oratori juris civilis scientia? Non possum negare prodesse ullam scientiam, ei praesertim, cujus eloquentia copiâ rerum debeat esse ornata: sed multa, et magna, et difficilia sunt ea, quæ sunt oratori necessaria; ut ejus industriam in plura studia distrahere nolim.

Quis neget opus esse oratori in hoc oratorio motu, statuque, Roscii gestum, et venustatem? tamen nemo suaserit studiosis discendi adolescentibus in gestu discendo histrionum more elaborare. Quid est oratori tam necessarium, quam vox? tamen me auctore nemo dicendi studiosus, Græcorum more et tragædorum, voci

ferviet, qui et annos complures sedentes declamitant, et quotidie, antequam pronuntient, vocem cubantes sensum excitant, eandemque, cum egerunt, sedentes ab acutissimo sono usque ad gravissimum sonum recipiunt, et quasi quodammodo colligunt. Hoc nos si facere velimus, ante condemnentur ii, quorum causas receperimus, quam toties, quoties præscribitur, Pæanem, aut Munionem, citarimus.

Quod si in gestu, qui multum oratorem adjuvat, et in voce, quæ una maxime eloquentiam vel commendat, vel sustinet, elaborare nobis non licet; ac tantum in utroque assequi possumus, quantum, in hac acie quotidiani muneris, spatii nobis datur: quanto minus est ad juris civilis perdiscendi occupationem descendendum? quod et summatim percipi sine doctrina potest, et hanc habet ab illis rebus dissimilitudinem, quod vox et gestus subito sumi, et aliunde arripi non potest; juris utilitas ad quamque causam, quamvis repente, vel a peritis, vel de libris, depromi potest.

Itaque illi disertissimi homines ministros habent in causis juris peritos, (cum ipsi sint imperitissimi) et qui, ut abs te paulo ante dictum est, *pragmatici* vocantur. In quo nostri omnino melius multo, quod clarissimorum hominum auctoritate leges et jura tecta esse voluerunt. Sed tamen non fugisset hoc Græcos homines, si ita necesse esse arbitrati essent, oratorem ipsum erudire in jure civili, non ei pragmaticum adiutorem dare.

LX. Nam quod dicis *senectutem a solitudine vindicari juris civilis scientia*, fortasse etiam pecuniæ magnitudine. Sed nos non quid nobis utile, verum quid oratori necessarium sit, quaerimus. Quanquam, quoniam multa ad oratoris similitudinem ab uno artifice sumimus, solet idem Roscius dicere, se, quo plus sibi ætatis accederet, eo tardiores tibicinis modos, et cantus remissiores, esse facturum. Quod si ille, adstrictus certa quadam numerorum moderatione, et pedum, tamen aliquid ad requiem senectutis excogitat; quanto facilius nos non laxare modos, sed totos mutare, possumus? Neque enim hoc te, Crasse, fallit, quam multa

fint, et quam varia, genera dicendi; quod haud sciam, an tu primus ostenderis, qui jamdiu multo dicis remissius, et lenius, quam solebas; neque minus hæc tamen tua gravissimi sermonis lenitas, quam illa summa vis et contentio probatur: multique oratores fuerunt, ut illum Scipionem audimus, et Lælium, qui omnia sermone conficerent paulo intentiore, nunquam, ut Servius Galba, lateribus aut clamore contenderent.

Quod si jam hoc facere non poteris, aut noles, vereris, ne tua domus, talis et viri, et civis, si a litigiosis hominibus non colatur, a cæteris deferatur? Equidem tantum absũm ab ista sententia, ut non modo non arbitrer subsidium senectutis, in eorum, qui consultum veniant, multitudine esse ponendum, sed tanquam portum aliquem, expectem istam, quam tu times, solitudinem. Subsidium enim bellissimum existimo esse senectuti otium.

Reliqua vero etiam si adjuvant, (historiam dico, et prudentiam juris publici, et antiquitatis iter, et exemplorum copiam) si quando opus erit, a viro optimo, et istis rebus instructissimo, familiari meo, Longino, mutuabor. Neque repugnabo, quo minus (id quod modo hortatus es) omnia legant, omnia audiant, in omni recto studio, atque humanitate versentur: sed mehercule non ita multum spatii mihi videtur, si modo ea facere et persequi volent, quæ a te, Crasse, præcepta sunt: qui mihi prope etiam nimis duras leges imponere visus es huic ætati, sed tamen ad id, quod cupiunt, adipiscendum prope necessarias. Nam et subitæ ad propositas causas exercitationes, et accuratæ et meditatæ commentationes, ac stylus ille tuus, quem tu vere dixisti *perfectorem dicendi esse ac magistrum*, multi sudoris est; et illa orationis suæ cum scriptis alienis comparatio, et de alieno scripto subita, vel laudandi, vel vituperandi, vel comprobandi, vel refellendi causa, disputatio, non mediocris contentionis est, vel ad memoriam, vel ad imitandum.

LXI. Illud vero fuit horribile, quod mehercule vereor ne majorem vim ad deterrendum habuerit, quam ad cohortandum. Voluisti enim in suo genere unumquemque nostrum quasi quendam esse Roscium; dixistisque, non tam ea, quæ recta essent, probari,

quam, quæ prava sunt, fastidiis adhærescere: quod ego non tam fastidiose in nobis, quam in histrionibus, spectari puto. Itaque nos raucos sæpe attentissime audiri video; tenet enim res ipsa, atque causa: at Æsopum, si paulum irrauserit, explodi. A quibus enim nihil præter voluptatem aurium quæritur, in iis offenditur, simul atque imminuitur aliquid de voluptate. In eloquentia autem multa sunt, quæ teneant; quæ si omnia summa non sunt, (et pleaque tamen magna sunt,) necesse est, ea ipsa, quæ sunt, mirabilia videri.

Ergo, ut ad primum illud revertar, sit orator nobis is, qui, ut Crassius descripsit, accommodate ad persuadendum possit dicere. Is autem concludatur in ea, quæ sunt in usu civitatum vulgari, ac forensi; remotisque cæteris studiis, quamvis ea sint ampla, atque præclara, in hoc uno opere, ut ita dicam, noctes et dies urgeatur; imiteturque illum, cui sine dubio summa vis dicendi conceditur, Atheniensem Demosthenem, in quo tantum studium fuisse tantusque labor dicitur, ut primum impedimenta naturæ diligentia industriaque superarit: cumque ita balbus esset, ut ejus ipsius artis, cui studeret, primam literam non posset dicere, perfecit meditando, ut nemo planius eo locutus putaretur. Deinde cum spiritus ejus esset angustior, tantum continenda anima in dicendo est affectus, ut una continuatione verborum (id quod ejus scripta declarant) binæ ei contentiones vocis, et remissiones, continerentur. Qui etiam (ut memoriæ proditum est) conjectis in os calculis, summa voce versus multos uno spiritu pronuntiare consuecebat; neque is consistens in loco, sed inambulans, atque ascensu ingrediens arduo.

Hiscæ ergo cohortationibus, Crassæ, ad studium, et ad laborem incitandos juvenes vehementer assentior: cætera, quæ collegisti ex variis et diversis studiis, et artibus, tametsi ipse es omnia consecutus, tamen ab oratoris proprio officio atque munere sejuncta esse arbitror.

LXII. Hæc cum Antonius dixisset, sane dubitare visus est Sulpicius, et Cotta, utrius oratio propius ad veritatem videretur accedere.

·Tum Crassus, Operarium nobis quandam, Antoni, oratorem facis; atque haud scio, an aliter sentias, et utare tua illa mirifica ad refellendum consuetudine, qua tibi nemo unquam praestitit: cujus quidem ipsius facultatis exercitatio oratorum propria est, sed jam in Philosophorum consuetudine versatur, maximeque eorum, qui de omni re proposita in utramque partem solent copiosissime dicere. Verum ego non solum arbitrabar, his praesertim audientibus, a me informari oportere, qualis esse posset is, qui habitaret in subfelliis, neque quidquam amplius afferret, quam quod causarum necessitas postularet; sed majus quiddam videbam, cum censebam, oratorem, praesertim in nostra republica, nullius ornamenti expertem esse oportere. Tu autem, quoniam exiguis quibusdam finibus totum oratoris munus circumdedisti, hoc facilius nobis expones ea, quae abs te de officiis, praecipitque oratoris quaesita sunt; sed, opinor, secundum hunc diem. Satis enim multa a nobis hodie dicta sunt. Nunc et Scævola, quoniam in Tusculanum ire constituit, paulum requiescet, dum se calor frangat; et nos ipsi, quoniam id temporis est, valetudini demus operam.

Placuit sic omnibus. Tum Scævola, sane, inquit, vellem non constituiissem in Tusculanum me hodie venturum esse Lælio: libenter audirem Antonium: et, cum exurgeret, simul arridens, neque enim, inquit, tam mihi molestus fuit, quod jus nostrum civile pervellit, quam jucundus, quod se id nescire confessus est.

D E

O R A T O R E,

L I B E R S E C U N D U S.

I. **M**AGNA nobis pueris, Quinte frater, si memoria tenes, opinio fuit, L. Crassum non plus attigisse doctrinæ, quam quantum prima illa puerili institutione potuisset; M. autem Antonium omnino eruditionis expertem, atque ignarum fuisse: erantque multi, qui, quanquam non ita se rem habere arbitrentur, tamen, quo facilius nos incensos studio dicendi a doctrina detererent, libenter id, quod dixi, de illis oratoribus prædicarent; ut, si homines non eruditi summam essent prudentiam atque incredibilem eloquentiam consecuti, inanis omnis noster esse labor, et stultum in nobis erudendis, patris nostri, optimi ac prudentissimi viri, studium videretur. Quos tum, ut pueri, refutare domesticis testibus, patre, et C. Aculeone propinquo nostro, et L. Cicerone patruo, solebamus; quòd de Crasso pater, et Aculeo, quocum erat nostra matertera, quem Crassus dilexit ex omnibus plurimum, et patruus, qui cum Antonio in Ciliciam profectus una decesserat, multa nobis de ejus studio doctrinaque sæpe narravit: cumque nos cum consobrinis nostris, Aculeonis filiis, et ea disceremus, quæ Crasso placerent, et ab his doctoribus, quibus ille uteretur, erudiremur, etiam illum sæpe intelleximus (cum essemus ejusmodi, quod vel pueri sentire poteramus) illum et Græce sic loqui, nullam ut nosse aliam linguam videretur, et doctoribus nostris ea ponere in percontando, eaque ipsum omni in sermone tractare, ut nihil esse ei novum, nihil inauditum, videretur. De Antonio vero, quanquam sæpe ex humanissimo homine, patruo nostro, acceperamus, quemadmodum

ille vel Athenis, vel Rhodi se doctissimorum hominum sermonibus dedisset; tamen ipse adolescentulus, quantum illius ineuntis ætatis meæ patiebatur pudor, multa ex eo sæpe quæsi. Non erit profecto tibi, quod scribo, hoc novum, (nam jam tum ex me audiebas) mihi illum ex multis, variisque sermonibus, nullius rei, quæ quidem esset in his artibus, de quibus aliquid existimare possem, rudem aut ignarum esse visum. Sed fuit hoc in utroque eorum, ut Crassus non tam existimari vellet non didicisse, quam illa despiciere, et nostrorum hominum in omni genere prudentiam Græcis anteferre: Antonius autem probabilior hoc populo orationem fore censebat suam, si omnino didicisse nunquam putaretur: atque ita se uterque graviores fore, si alter contemnere, alter ne nosse quidem, Græcos videretur. Quorum consilium quale fuerit, nihil sane ad hoc tempus. Illud autem est hujus institutæ scriptiois ac temporis, Neminem eloquentia, non modo sine dicendi doctrina, sed ne sine omni quidem sapientia, florere unquam et præstare potuisse.

II. Etenim cæteræ fere artes se ipsæ per se tuentur singulæ: bene dicere autem, quod est scienter, et perite, et ornate dicere, non habet definitam aliquam regionem, cujus terminis septa teneatur. Omnia, quæcunque in hominum disceptationem cadere possunt, bene sunt ei dicenda, qui hoc se posse proficitur; aut eloquentiæ nomen relinquendum est. Quare equidem et in nostra civitate, et in ipsa Græcia, quæ semper hæc summa duxit, multos et ingeniis, et magna laude dicendi sine summa rerum omnium scientia fuisse fateor; talem vero existere eloquentiam, qualis fuerit in Crasso, et Antonio, non cognitis rebus omnibus, quæ ad tantam prudentiam pertinerent, tantamque dicendi copiam, quanta in illis fuit, non potuisse confirmo.

Quo etiam feci libentius, ut eum sermonem, quem illi quondam inter se de his rebus habuissent, mandarem literis; vel ut illa opinio, quæ semper fuisset, tolleretur, alterum non doctissimum, alterum plane indoctum fuisse; vel ut ea, quæ existimarem a summis oratoribus de eloquentia divinitus esse dicta, custodirem literis, si ullo modo assequi, complectique potuissem;

vel mehercule etiam ut laudem eorum jam prope senescentem, quantum ego possem, ab oblivione hominum, atque a silentio vindicarem. Nam si ex scriptis cognosci ipsi suis potuissent, minus hoc fortasse mihi esse putassem laborandum. Sed cum alter non multum, (quod quidem extaret,) et idipsum adolescens; alter nihil admodum scripti reliquisset; deberi hoc a me tantis hominum ingeniiis putavi, ut, cum etiam nunc vivam illorum memoriam teneremus, hanc immortalem redderem, si possem.

Quod hoc etiam spe aggredior majore ad probandum, quia non de Servii Galbæ, aut C. Carbonis eloquentia scribo aliquid, in quo liceat mihi fingere, si quid velim, nullius memoria jam refellente; sed edo hæc iis cognoscenda, qui eos ipsos, de quibus loquor, sæpe audierunt; ut duos summos viros, iis qui neutrum illorum viderint, eorum, quibus ambo illi oratores cogniti sint, vivorum et præsentium memoria teste, commendemus.

III. Nec vero te, carissime frater, atque optime, rhetoricis nunc quibusdam libris, quos tu agrestes putas, insequor ut erudiam. Quid enim tua potest oratione aut subtilius, aut ornatus esse? Sed quoniam sine iudicio, ut soles dicere; sine, ut ille pater eloquentiæ de se Isocrates scripsit ipse, pudore, a dicendo, et timiditate ingenua quadam refugisti; sine, ut ipse joculari soles, unum putasti satis esse non modo in una familia rhetorem, sed pene in tota civitate: non tamen arbitror tibi hos libros in eo fore genere, quod merito propter eorum, qui de dicendi ratione disputarunt, jejunitatem bonarum artium possit illudi. Nihil enim mihi quidem videtur in Crassi, et Antonii sermone esse præteritum, quod quisquam summis ingeniiis, acerrimis studiis, optima doctrina, maximo usu, cognosci ac percipi potuisse arbitraretur: quod tu facillime poteris judicare, qui prudentiam, rationemque dicendi per te ipsum, usum autem per nos, percipere voluisti. Sed quocitius hoc, quod suscepimus, non mediocre munus conficere possumus, omiſſa nostra adhortatione, ad eorum, quos proposuimus, sermonem, disputationemque veniamus.

Postero igitur die, quam illa erant acta, hora fere secunda, cum etiam tum in lecto Crassus esset, et apud eum Sulpicius

federet, Antonius autem inambularet cum Cotta in porticu, repente eo Q. Catulus senex cum C. Julio fratre venit: quod ubi audivit, commotus Crassus surrexit; omnesque admirati, majorem aliquam esse causam eorum adventus suspicati sunt. Qui cum inter se, ut ipsorum usus ferebat, amicissime consalutassent, Quid vos tandem? Crassus, num quidnam, inquit, novi? Nihil sane, inquit Catulus. Etenim vides esse ludos. Sed vel tu nos ineptos licet, inquit, vel molestos putes. Cum ad me in Tusculanum, inquit, heri vesperi venisset Cæsar de Tusculano suo, dixit mihi, a se Scævola hinc euntem esse conventum, ex quo mira quædam se audisse dicebat; te, quem ego toties omni ratione tentans ad disputandum elicere non potuissem, permulta de eloquentia cum Antonio disseruisse, et tanquam in schola prope ad Græcorum consuetudinem disputasse. Ita frater exoravit meipsum, non quidem a studio audiendi nimis abhorrentem, sed mehercule verentem tamen, ne molesti vobis interveniremus, ut huc secum venirem. Scævola enim ita dicere aiebat, bonam partem sermonis in hunc diem esse dilatam. Hoc si tu cupidius factum existimas, Cæsari attribue; si familiarius, utrique nostrum. Nos quidem, nisi forte molesti intervenimus, venisse delectat.

IV. Tum Crassus, equidem, quæcunque causa vos huc attulisset, lætarer, cum apud me viderem homines mihi carissimos, et amicissimos; sed tamen vere dicam; quævis mallet fuisset, quam ista, quam dicis. Ego enim, (ut, quemadmodum sentio, loquar,) nunquam mihi minus, quam hesternò die, placui: magis adeo id facilitate, quam alia ulla culpa mea contigit; qui, dum obsequor adolescentibus, me senem esse sum oblitus; fecique id, quod ne adolescens quidem feceram, ut iis de rebus, quæ doctrina aliqua continerentur, disputarem. Sed hoc tamen cecidit mihi peropportune, quod, transactis jam meis partibus, ad Antonium audiendum venistis.

Tum Cæsar, equidem, inquit, Crasse, ita sum cupidus te in illa longiore ac perpetua disputatione audiendi, ut, si id mihi minus contingat, vel hoc sim quotidiano tuo sermone contentus.

Itaque experiar equidem illud, ut ne Sulpicius, familiaris meus, aut Cotta, plus quam ego apud te valere videatur, et te exorabo profecto, ut mihi quoque et Catulo tuæ suavitatis aliquid impertias. Sin tibi id minus licebit, non te urgebo, neque committam, ut, dum vereare ne tu sis ineptus, me esse iudices.

Tum ille, ego mehercule, inquit, Cæsar, ex omnibus Latinis verbis hujus verbi vim vel maximam semper putavi. Quem enim nos *ineptum* vocamus, is mihi videtur ab hoc nomen habere ductum, quod *non sit aptus*: idque in sermone nostri consuetudine perlate patet. Nam qui aut, tempus quid postulet, non videt; aut plura loquitur; aut se ostentat; aut eorum, quibuscum est, vel dignitatis, vel commodi rationem non habet; aut denique in aliquo genere, aut inconcinnus, aut multus est; is *ineptus* esse dicitur. Hoc vitio cumulata est eruditissima illa Græcorum natio. Itaque quod vim hujus mali Græci non vident, ne nomen quidem ei vitio imposuerunt: ut enim quæras omnia, quomodo Græci *ineptum* appellent, non reperies. Omnium autem ineptiarum, quæ sunt innumerabiles, haud scio, an ulla sit major, quam, ut illi solent, quocumque in loco, quoscumque inter homines visum est, de rebus aut difficillimis, aut non necessariis, argutissime disputare. Hoc nos ab istis adolescentibus facere, inviti et recusantes, heri coacti sumus.

V. Tum Catulus, ne Græci quidem, inquit, Crasse, qui in civitatibus suis clari, et magni fuerunt, sicuti tu es, nosque omnes in nostra republica volumus esse, horum Græcorum, qui se inculcant auribus nostris, similes fuerunt; nec tamen in otio sermones hujusmodi, disputationesque fugiebant. Ac si tibi videntur, qui temporis, qui loci, qui hominum rationem non habent, inepti, sicut debent videri; num tandem aut locus hic non idoneus videtur, in quo porticus hæc ipsa, ubi inambulamus, et palæstra, et tot locis sessiones, gymnasiarum, et Græcarum disputationum memoriam quodammodo commovent? aut importunum tempus in tanto otio, quod et raro datur, et nunc peroptato nobis datum est? aut homines ab hoc genere disputationis alieni, qui omnes hi sumus, ut sine his studiis vitam nullam esse ducamus?

Omnia ista, inquit Crassus, ego alio modo interpretor, qui primum palæstram, et sedes, et porticus, etiam ipsos, Catule, Græcos, exercitationis et delectationis causa, non disputationis, invenisse arbitror. Nam et seculis multis ante gymnasia inventa sunt, quam in his Philosophi garrire cœperunt; et hoc ipso tempore, cum omnia gymnasia Philosophi teneant, tamen eorum auditores discum audire, quam Philosophum, malunt; qui simul ut increpuit, in media oratione de maximis rebus et gravissimis disputantem Philosophum omnes unctiois causa relinquunt. Ita levissimam delectationem gravissimæ, ut ipsi ferunt, utilitati anteponunt. Otium autem quod dicis esse, assentior: verum otii fructus est, non contentio animi, sed relaxatio.

VI. Sæpe ex focero meo audivi, cum is diceret, focerum suum Lælium semper fere cum Scipione solitum rusticari, eosque incredibiliter repuerascere esse solitos, cum rus ex urbe, tanquam e vinculis, evolavissent. Non audeo dicere de talibus viris, sed tamen ita solet narrare Scævola, conchas eos, et umbilicos ad Caietam, et ad Laurentum legere consueſse, et ad omnem animi remissionem ludumque descendere. Sic enim se res habet: ut, quemadmodum volucres videmus procreationis atque utilitatis suæ causa fingere et construere nidos; easdem autem, cum aliquid effecerint, levandi laboris sui causa, passim ac libere solutas opere volitare: sic nostri animi forensibus negotiis, atque urbano opere defessi, gestiunt, ac volitare cupiunt, vacui cura ac labore. Itaque illud, quod ego in causa Curiana Scævolæ dixi, non dixi fecus, ac sentiebam. Nam si, inquam, Scævola, nullum erit testamentum recte factum, nisi quod tu scripseris, omnes ad te cives cum tabulis veniemus; omnium testamenta tu scribes unus. Quid igitur? inquam: quando ages negotium publicum? quando amicorum? quando tuum? quando denique nihil ages? Tum illud addidi; Mihi enim liber esse non videtur, qui non aliquando nihil agit. In qua permaneo, Catule, sententia; meque, cum huc veni, hoc ipsum nihil agere, et plane cessare, delectat.

Nam, quod addidisti tertium, vos eos esse, qui vitam insuavem

sine his studiis putaretis, id me non modo non hortatur ad disputandum, sed etiam deterret. Nam ut C. Lucilius, homo doctus, et perurbanus, dicere solebat, ea, quæ scriberet, neque ab indoctissimis, neque ab doctissimis, legi velle; quod alteri nihil intelligerent, alteri plus fortasse, quam ipse; quo etiam scripsit, *Perfium non curo legere*; (hic enim fuit, ut noramus, omnium fere nostrorum hominum doctissimus) *Lælium Decimum volo*, (quem cognovimus virum bonum, et non illiteratum, sed nihil ad Perfium;) sic ego, si jam mihi disputandum sit de his nostris studiis, nolim equidem apud rusticos, sed multo minus apud vos. Malo enim non intelligi orationem meam, quam reprehendi.

VII. Tum Cæsar, equidem, inquit, Catule, jam mihi videor navasse operam, quod huc venerim. Nam hæc ipsa recusatio disputationis, disputatio quædam fuit mihi quidem perjucunda. Sed cur impedimus Antonium, cujus audio esse partes, ut de tota eloquentia disserat, quemque jamdudum Cotta et Sulpicius expectant?

Ego vero, inquit Crassus, neque Antonium verbum facere patiar, et ipse obmutescam, nisi prius a vobis impetraro. Quidnam? inquit Catulus. Ut hic sitis hodie. Tum, cum ille dubitaret, quod ad fratrem promiserat, Ego, inquit Julius, pro utroque respondeo: sic faciemus: atque ista quidem conditione, vel ut verbum nullum faceres, me teneres.

Hic Catulus arrisit; et simul, præcisa, inquit, mihi quidem dubitatio est, quoniam neque domi imperaram; et hic, apud quem eram futurus, sine mea sententia tam facile promisit. Tum omnes oculos in Antonium conjecerunt; et ille, Audite vero, audite, inquit. Hominem enim audietis de schola, atque a magistro, et Græcis literis eruditum: et eo quidem loquar confidentius, quod Catulus auditor accessit; cui non solum nos Latini sermonis, sed etiam Græci ipsi solent suæ linguæ subtilitatem elegantiamque concedere. Sed tamen, quoniam hoc totum, quidquid est, sive artificium, sive studium dicendi, nisi accessit os, nullum potest esse; docebo vos, discipuli, id, quod ipse non didici, quid de omni genere dicendi sentiam.

Hic posteaquam arriserunt, Res mihi videtur esse, inquit, facultate præclara, arte mediocris. Ars enim earum rerum est, quæ sciuntur. Oratoris autem omnis actio opinionibus, non scientia, continetur. Nam et apud eos dicimus, qui nesciunt; et ea dicimus, quæ nescimus ipsi. Itaque et illi alias aliud iisdem de rebus et sentiunt, et iudicant; et nos contrarias sæpe causas dicimus; non modo ut Crassus contra me dicat aliquando, aut ego contra Crassum, cum alterutri necesse sit falsum dicere; sed etiam ut uterque nostrum eadem de re alias aliud defendat, cum plus uno verum esse non possit. Ut igitur in eiusmodi re, quæ mendacio nixa sit, quæ sæpe ad scientiam non perveniat, quæ opiniones hominum et sæpe errores aucupetur, ita dicam, si causam putatis esse, cur audiatis.

VIII. Nos vero, et valde quidem, Catulus inquit, putamus; atque eo magis, quod nulla mihi ostentatione videris esse usus. Exorsus es enim non gloriose; magisque, ut tu putas, a veritate, quam a nescio qua dignitate. Ut igitur de ipso genere sum confessus, inquit Antonius, artem esse non maximam; sic illud affirmo, præcepta posse quædam dari peracuta ad pertractandos animos hominum, et ad excipiendas eorum voluntates. Hujus rei scientiam si quis volet magnam quandam artem esse dicere, non repugnabo. Etenim cum plerique temere ac nulla ratione causas in foro dicant; nonnulli autem propter exercitationem, aut propter consuetudinem aliquam callidius id faciant; non est dubium, quin, si quis animadverterit, quid sit quare alii melius quam alii dicant, id possit notare. Ergo id qui toto in genere fecerit, is si non plane artem, at quasi artem quandam, invenerit.

Atque utinam, ut mihi illa videre videor in foro atque in causis; ita nunc, quemadmodum ea reperirentur, possim vobis exponere! Sed de me videro: nunc hoc propono, quod mihi persuasi, quamvis ars non sit, tamen nihil esse perfecto oratore præclarius. Nam, ut usum dicendi omittam, qui in omni pacata et libera civitate dominatur, tanta oblectatio est in ipsa facultate dicendi, ut nihil hominum aut auribus aut mentibus jucundius percipi possit. Qui enim cantus moderatæ orationis pronuntiatione

dulcior inveniri potest? quod carmen artificiosa verborum conclusionem aptius? qui actor in imitanda, quam orator in suscipienda, veritate jucundior? Quid autem subtilius, quam acutæ, crebræque sententiæ? quid admirabilius, quam res splendore illustrata verborum? quid plenius, quam omni rerum genere cumulata oratio? Neque enim ulla non propria oratoris est res, quæ quidem ornate dici graviterque debeat.

IX. Hujus est in dando consilio de maximis rebus cum dignitate explicata sententia; ejusdem et languentis populi incitatio, et effrenati moderatio. Eadem facultate et fraus hominum ad perniciem, et integritas ad salutem, vocatur. Quis cohortari ad virtutem ardentius, quis a vitiis acrius revocare, quis vituperare improbos asperius, quis laudare bonos ornatius, quis cupiditatem vehementius frangere accusando potest? quis mœrorem levare mitius consolando?

Historia vero, testis temporum, lux veritatis, vita memoriæ, magistra vitæ, nuntia vetustatis, qua voce alia, nisi oratoris, immortalitati commendatur? Nam si qua est ars alia, quæ verborum aut faciendorum, aut deligendorum scientiam, profiteatur; aut si quisquam dicitur, nisi orator, formare orationem, eamque variare, et distinguere quasi quibusdam verborum sententiarumque insignibus; aut si via ulla, nisi ab hac una arte, traditur, aut argumentorum, aut sententiarum, aut denique descriptionis atque ordinis; fateamur aut hoc, quod hæc ars profiteatur, alienum esse, aut ei cum aliqua alia arte esse commune.

Sed, si in hac unâ est ea ratio atque doctrina, non, si qui aliarum artium bene locuti sunt, eo minus id est hujus unius proprium. Sed, ut orator de iis rebus, quæ cæterarum artium sunt, si modo eas cognovit, (ut heri Crassus dicebat) optime potest dicere; sic cæterarum artium homines ornatius illa sua dicunt, si quid ab hac arte didicerunt. Neque enim si de rusticis rebus agricola quispiam, aut etiam, id quod multi, medicus de morbis, aut de pingendo pictor aliquis disertè dixerit, aut scripserit, idcirco illius artis putanda sit eloquentia: in qua quia vis magna est

in hominum ingeniis, eo multi etiam sine doctrina aliquid omnium generum atque artium consequuntur : sed, quod cuiusque sit proprium, etsi ex eo judicari potest, cum videris quid quæque doceant, tamen hęc certius nihil esse potest, quam quod omnes artes aliæ sine eloquentia suum munus præstare possunt, orator sine ea nomen suum obtinere non potest : ut cæteri, si disertis sint, aliquid ab hoc habeant ; hic, nisi domesticis se instruxerit copiis, aliunde dicendi copiam petere non possit.

X. Tum Catulus, etsi, inquit, Antoni, minime impediendus est interpellatione iste cursus orationis tuæ, pati tamen, mihi que ignoscas. Non enim possum, quin exclamem, ut ait ille in Trinummo ; ita mihi vim oratoris cum exprimere subtiliter visus es, tum laudare copiosissime ; quod quidem eloquentem vel optime facere oportet, ut eloquentiam laudet. Debet enim ad eam laudandam, ipsam illam adhibere, quam laudat. Sed perge porro ; tibi enim assentior, vestrum esse hoc totum, disertis dicere ; idque si quis in alia arte faciat, eum assumpto aliunde uti bono, non proprio, nec suo.

At Crassus, nox te, inquit, nobis, Antoni, expolivit, hominemque reddidit : nam hesterni sermone unius cuiusdam operis, ut ait Cæcilius, remigem aliquem, aut bajulum, nobis oratorem descripseras, inopem quendam humanitatis, atque inurbanum.

Tum Antonius, heri enim, inquit, hoc mihi proposueram, ut, si te refellissem, hos a te discipulos abducerem : nunc, Catulo audiente, et Cæsare, videor debere non tam pugnare tecum, quam, quid ipse sentiam, dicere. Sequitur igitur, quoniam nobis est hic, de quo loquimur, in foro, atque in oculis civium constituendus, ut videamus, quid ei negotii demus, cuique eum muneri velimus esse præpositum. Nam Crassus heri, cum vos, Catule et Cæsar, non adessetis, posuit breviter in artis distributione idem, quod Græci plerique posuerunt : neque sane quid ipse sentiret, sed quid ab illis diceretur, ostendit ; duo prima genera quæstionum esse, in quibus eloquentia versaretur, unum infinitum, alterum certum.

Infinitum mihi videbatur id dicere, in quo aliquid generatim

quæreretur, hoc modo; Expetendane esset eloquentia; expetendine honores. Certum autem, in quo quid in personis, et in constituta re, et definita quæreretur; cujusmodi sunt, quæ in foro, atque in civium causis, disceptationibusque versantur. Ea mihi videntur aut in lite ordinanda, aut in consilio dando, esse posita. Nam illud tertium, quod et a Crasso tactum est, et, ut audio, ille ipse Aristoteles, qui hæc maxime illustravit, adjunxit, etiamsi opus est, tamen minus est necessarium.

Quidnam? inquit Catulus, an laudationes? id enim video poni genus tertium.

XI. Ita, inquit Antonius; et in eo quidem genere scio et me, et omnes, qui affuerunt, delectatos esse vehementer, cum abs te est Popilia, mater vestra, laudata; cui primum mulieri hunc honorem in nostra civitate tributum puto: sed non omnia, quæcunque loquimur, mihi videntur ad artem et ad præcepta esse revocanda. Ex his enim fontibus, unde omnia ornate dicendi præcepta sumuntur, licebit etiam laudationem ornare, neque illa elementa desiderare, quæ ut nemo tradat, quis est, qui nesciat, quæ sint in homine laudanda? Positis enim iis rebus, quas Crassus in illius orationis suæ, quam contra collegam Censor habuit, principio dixit, *Quæ naturâ, aut fortunâ darentur hominibus, in iis rebus se vinci, posse animo æquo pati; quæ ipsi sibi homines parare possent, in iis rebus se pati vinci non posse*: qui laudabit quempiam, intelliget, exponenda sibi esse fortunæ bona. Ea sunt, generis, pecuniæ, propinquorum, amicorum, opum, valetudinis, formæ, virium, ingenii, cæterarumque rerum, quæ sunt aut corporis, aut extraneæ: si habuerit, bene his usum; si non habuerit, sapienter caruisse; si amiserit, moderate tulisse. Deinde quid sapienter is, quem laudet, quid liberaliter, quid fortiter, quid juste, quid magnifice, quid pie, quid grate, quid humaniter, quid denique cum aliqua virtute aut fecerit, aut tulerit. Hæc, et quæ sint ejus generis, facile videbit, qui volet laudare quempiam; et qui vituperare, contraria.

Cur igitur dubitas, inquit Catulus, facere hoc tertium genus,

quoniam inest in ratione rerum? non enim, si est facilius, eo de numero quoque est excerptum.

Quia nolo, inquit, omnia, quæ cadunt aliquando in oratorem, quamvis exigua sint, ea sic tractare, quasi nihil possit dici sine præceptis suis. Nam et testimonium sæpe dicendum est, ac nonnunquam etiam accuratius, ut mihi necesse fuit in Sex. Titium, seditiosum civem, et turbulentum: explicavi in eo testimonio dicendo, omnia consilia consulatus mei, quibus illi tribuno plebis pro republica restitissim; quæque ab eo contra rempublicam facta arbitrarer, exposui. Diu retentus sum, multa audivi, multa respondi. Num igitur placet, cum de eloquentia præcipias, aliquid etiam de testimoniis dicendis, quasi in arte, tradere? Nihil sane, inquit Catulus, necesse est.

XII. Quid si (quod sæpe summis viris accidit) mandata sint exponenda, aut in senatu ab imperatore, aut ad imperatorem, aut ad regem, aut ad populum aliquem a senatu? num quia genere orationis in huiusmodi causis accuratiore est utendum, idcirco pars etiam hæc causarum numeranda videtur, aut propriis præceptis instruenda? Minime vero, inquit Catulus: non enim deerit homini disertus in eiusmodi rebus facultas, ex cæteris rebus et causis comparata.

Ergo item, inquit, illa, quæ sæpe diserte agenda sunt, et quæ ego paulo ante (cum eloquentiam laudarem) dixi oratoris esse, neque habent suum locum ullum in divisione partium, neque certum præceptorum genus, et agenda sunt non minus diserte, quam quæ in lite dicuntur, objurgatio, cohortatio, consolatio; quorum nihil est, quod non summa dicendi ornamenta desideret; sed ex artificio res istæ præcepta non quærunt. Plane, inquit Catulus, assentior.

Age vero, inquit Antonius, qualis oratoris, et quanti hominis in dicendo putas esse historiam scribere? Si ut Græci scripserunt, summi, inquit Catulus: si ut nostri, nihil opus est oratore: fatis est non esse mendacem. Atqui, ne nostros contempnas, inquit Antonius, Græci ipsi sic initio scriptitarunt, ut noster Cato, ut Pictor, ut Piso. Erat enim historia nihil aliud, nisi annalium

confectio: cujus rei, memoriæque publicæ retinendæ causâ, ab initio rerum Romanarum usque ad P. Mucium, Pontificem Maximum, res omnes singulorum annorum mandabat literis Pontifex Maximus, efferebatque in album, et proponebat tabulam domi, potestas ut esset populo cognoscendi; hique etiam nunc *Annales maximi* nominantur. Hanc similitudinem scribendi multi secuti sunt, qui sine ullis ornamentis monumenta solum temporum, hominum, locorum, gestarumque rerum reliquerunt. Itaque qualis apud Græcos Pherecydes, Hellanicus, Acusilas fuit, aliique permulti; talis noster Cato, et Piclor, et Piso, qui neque tenent quibus rebus ornatur oratio, (modo enim huc ista sunt importata) et, dum intelligatur quid dicant, unam dicendi laudem putant esse breviter. Paululum se erexit, et addidit historiæ majorem sonum vocis vir optimus, Crassi familiaris, Antipater. Cæteri non exornatores rerum, sed tantummodo narratores, fuerunt.

XIII. Est, inquit Catulus, ut dicis. Sed iste ipse Cælius neque distinxit historiam varietate locorum; neque verborum colloca-tione, et tractu orationis leni et æquabili perpolivit illud opus; sed ut homo neque doctus, neque maxime aptus ad dicendum, sicut potuit, dolavit: vicit tamen, ut dicis, superiores.

Minime mirum, inquit Antonius, si ista res adhuc nostrâ linguâ illustrata non est. Nemo enim studet eloquentiæ nostrorum hominum, nisi ut in causis atque in foro eluceat: apud Græcos autem eloquentissimi homines, remoti a causis forensibus, cum ad cæteras res illustres, tum ad scribendam historiam, maxime se applicaverunt. Namque et Herodotum illum, qui princeps genus hoc ornavit, in causis nihil omnino versatum esse accepimus: atqui tantâ est eloquentiâ, ut me quidem, quantum ego Græce scripta intelligere possim, magnopere delectet. Et post illum Thucydides omnes dicendi artificio, mea sententia, facile vicit; qui ita creber est rerum frequentia, ut verborum prope numerum sententiarum numero consequatur; ita porro verbis aptus, et pressus, ut nescias, utrum res oratione, an verba sententiis, illustrentur. Atqui ne hunc quidem, quanquam est in

republica versatus, ex numero accepimus eorum, qui causas dicitur; et hos libros tum scripsisse dicitur, cum a republica remotus, atque, id quod optimo cuique Athenis accidere solitum est, in exilium pulsus esset. Hunc consecutus est Syracusius Philistus, qui, cum Dionysii tyranni familiarissimus esset, otium suum consumpsit in historia scribenda, maximeque Thucydidem est, sicut mihi videtur, imitatus. Postea vero, quasi ex clarissima Rhetoris officina, duo præstantes ingenio, Theopompus, et Ephorus, ab Isocrate magistro impulsæ, se ad historiam contulerunt; causas omnino nunquam attigerunt.

XIV. Denique etiam a philosophia profectus princeps Xenophon, Socraticus ille; post ab Aristotele Callisthenes, comes Alexandri, scripsit historiam; et hic quidem rhetorico pene more; ille autem superior leniore quodam sono est usus, et qui illum impetum oratoris non habeat; vehemens fortasse minus, sed aliquanto tamen est, ut mihi quidem videtur, dulcior. Minimus natu horum omnium Timæus, quantum autem judicare possum, longe eruditissimus, et rerum copia et sententiarum varietate abundantissimus, et ipsa compositione verborum non impolitus, magnam eloquentiam ad scribendum attulit, sed nullum usum forensæ.

Hæc cum ille dixisset, quid est, inquit, Catule, Cæsar? ubi sunt, qui Antonium Græcæ negant scire? quot historicos nominavit? quam scienter? quam proprie de unoquoque dixit? Id mehercule, inquit Catulus, admirans, illud jam mirari desino, quod multo magis ante mirabar, hunc, cum hæc nesciret, in dicendo posse tantum. Atqui, Catule, inquit Antonius, non ego utilitatem aliquam ad dicendum aucupans, horum libros, et nonnullos alios, sed delectationis causâ, cum est otium, legere soleo. Quid ergo est? fatebor aliquid tamen: ut, cum in sole ambulem, etiamsi aliam ob causam ambulem, fieri naturam tamen, ut colorer; sic, cum istos libros ad Misenum (nam Romæ vix licet) studiosius legerim, sentio orationem meam illorum cantu quasi colorari. Sed ne latius hoc vobis patere videatur, hæc duntaxat in Græcis intelligo, quæ ipsi, qui scripserunt, voluerunt

a vulgo intelligi. In Philoſophos veſtros ſi quando incidi, deceptus indicibus libròrum, quòd ſunt fere inſcripti de rebus notis et illuſtribus, de virtute, de juſtitia, de honeſtate, de voluptate, verbum prorfus nullum intelligo; ita ſunt anguſtis et concifis diſputationibus illigati. Poetas omnino, quaſi aliena quadam lingua locutos, non conor attingere. Cum his me (ut dixi) oblecto, qui res geſtas, aut qui orationes ſcripſerunt ſuas, aut qui ita loquuntur, ut videantur voluiſſe eſſe nobis, qui non fumus eruditiffimi, familiares. Sed illuc redeo.

XV. Videtiſne, quantum munus ſit oratoris hiſtoria? haud ſcio, an flumine orationis, et varietate maximum. Neque tamen eam reperio uſquam ſeparatim inſtructam Rhetorum præceptis: ſita ſunt enim ante oculos. Nam quis neſcit, primam eſſe hiſtoriæ legem, ne quid falſi dicere audeat; deinde, ne quid veri non audeat; ne qua ſuſpicio gratiæ ſit in ſcribendo; ne qua ſimultatis? Hæc ſcilicet fundamenta nota ſunt omnibus.

Ipfæ autem exædificatio poſita eſt in rebus et verbis. Rerum ratio ordinem temporum deſiderat, regionum deſcriptionem: vult etiam, quoniam in rebus magnis, memoriaque dignis conſilia primum, deinde acta, poſtea eventus expectantur, et de conſiliis ſignificari quid ſcriptor probet, et in rebus geſtis declarari non ſolum quid actum, aut dictum ſit, ſed etiam quomodo: et cum de eventu dicatur, ut cauſæ explicentur omnes, vel caſus, vel ſapientiæ, vel temeritatis: hominumque ipſorum non ſolum res geſtæ, ſed etiam, qui fama ac nomine excellent, de cujuſque vita, atque natura.

Verborum autem ratio, et genus orationis, fuſum atque tractum, et cum lenitate quadam æquabili profluens, ſine hac judiciali aſperitate, et ſine ſententiarum forenſium aculeis, perſequendum eſt. Harum tot, tantarumque rerum videtiſne nulla eſſe præcepta, quæ in artibus Rhetorum reperiantur? In eodem ſilentio multa alia oratorum officia jacuerunt, cohortationes, conſolationes, præcepta, admonita, quæ tractanda ſunt omnia diſertiffime; ſed locum ſuum in illis artibus, quæ traditæ ſunt, habent nullum.

Atque in hoc genere illa quoque est infinita filva, quòd oratori plerique (ut etiam Craſius oftendit) duo genera ad dicendum dederunt. Unum, de certa definitaque cauſa, quales ſunt, quæ in litibus, quæ in deliberationibus, verſantur : addat, ſi quis volet, etiam laudationes. Alterum, quod appellant omnes fere ſcriptores, explicat nemo, infinitam generis ſine tempore, et ſine perſona, quæſtionem. Hoc quid, et quantum ſit, cum dicunt, intelligere mihi non videntur. Si enim eſt oratoris, quæcunq; res infinite poſita ſit, de ea poſſe dicere, dicendum erit ei, quanta ſit ſolis magnitudo, quæ forma terræ : de mathematicis, de muſicis rebus non poterit, quin dicat, hoc onere ſuſcepto, recuſare. Denique ei, qui profitetur eſſe ſuum, non ſolum de iis controverſiis, quæ temporibus, et perſonis notæ ſunt, hoc eſt, de omnibus forenſibus, ſed etiam de generum infinitis quæſtionibus dicere, nullum poteſt eſſe genus orationis, quod ſit exceptum.

XVI. Sed ſi illam quoque partem quæſtionum oratori volumus adungere vagam, et liberam, et late patentem, ut de rebus bonis aut malis ; expetendis aut fugiendis ; honeſtis aut turpibus ; utilibus aut inutilibus ; de virtute, de juſtitia, de continentia, de prudentia, de magnitudine animi, de liberalitate, de pietate, de amicitia, de fide, de officio, de cæteris virtutibus, contrariisq; vitiis, dicendum oratori putemus ; itemque de republica, de imperio, de re militari, de diſciplina civitatis, de hominum moribus ; aſſumamus eam quoque partem, ſed ita, ut ſit circumſcripta modicis regionibus.

Equidem omnia, quæ pertinent ad uſum civium, morem hominum, quæ verſantur in conſuetudine vitæ, in ratione reipublicæ, in hac ſocietate civili, in ſenſu hominum communi, in natura, in moribus, comprehendenda eſſe oratori puto : ſi minus ut ſeparatim de his rebus Philoſophorum more respondeat, at certe ut in cauſa prudenter poſſit intexere : hiſce autem iſtis rebus ut ita loquatur, ut ii, qui jura, qui leges, qui civitates conſtituerunt, locuti ſunt, ſimpliciter et ſplendide, ſine ulla ſerie diſputationum, et ſine jejuna concertatione verborum.

Hoc loco, ne qua sit admiratio, si tot, tantarumque rerum nulla a me præcepta ponentur, sic statuo, Ut in cæteris artibus, cum tradita sunt cujusque artis difficillima, reliqua, quia aut faciliora, aut similia sint, tradi non necesse esse: ut in pictura, qui hominis speciem pingere perdidicerit, posse eum cujusvis vel formæ, vel ætatis, etiamsi non didicerit, pingere; neque esse periculum, qui leonem aut taurum pingat egregie, ne idem in multis aliis quadrupedibus facere non possit: (neque enim est omnino ars ulla, in qua omnia, quæ illa arte effici possunt, a doctore tradantur; sed qui primarum et certarum rerum genera ipsa didicerunt, reliqua non incommode perfequuntur) similiter arbitror, in hac sive ratione, sive exercitatione dicendi, qui illam vim adeptus sit, ut eorum mentes, qui aut de republica, aut de ipsius rebus, aut de iis, contra quos, aut pro quibus dicat, cum aliqua statuendi potestate audiant, ad suum arbitrium movere possit, hunc de toto illo genere reliquarum orationum non plus quæsiturum esse quid dicat, quam Polycletum illum, cum Herculem fingebat, quemadmodum pellem, aut hydram fingeret, etiamsi hæc nunquam separatim facere didicisset.

XVII. Tum Catulus; præclare mihi videris, Antoni, posuisse ante oculos, quid discere oporteret eum, qui orator esset futurus; quid, etiamsi non didicisset, ex eo, quod didicisset, assumeret. Deduxisti enim totum hominem in duo solum genera caufarum; cætera innumerabilia exercitationi, et similitudini reliquisti. Sed videto, ne in istis duobus generibus hydra tibi sit et pellis; Hercules autem, et alia opera majora, ne in illis rebus, quas prætermittis, relinquantur. Non enim mihi minus operis videtur de universis generibus rerum, quam de singulorum causis, ac multo etiam majus de natura deorum, quam de hominum litibus, dicere.

Non est ita, inquit Antonius. Dicam enim tibi, Catule, non tam doctus, quam (id quod est majus) expertus. Omnium cæterarum rerum oratio, mihi crede, ludus est homini non hebeti, neque inexercitato, neque communium literarum, et politioris humanitatis experti. In caufarum contentionibus magnum est

quoddam opus, atque haud sciam an de humanis operibus longe maximum; in quibus vis oratoris plerumque ab imperitis exitu et victoria judicatur; ubi adest armatus adversarius, qui sit et feriendus et repellendus: ubi sæpe is, qui rei dominus futurus est, alienus atque iratus, aut etiam amicus adversario, et inimicus tibi est; cum aut docendus is est, aut dedocendus, aut reprimendus, aut incitandus, aut omni ratione ad tempus, ad causam oratione, moderandus: in quo sæpè benevolentia ad odium, odium autem ad benevolentiam deducendum est: qui tanquam machinatione aliqua, tum ad severitatem, tum ad remissionem animi, tum ad tristitiam, tum ad lætitiã, est contorquendus. Omnium sententiarum gravitate, omnium verborum ponderibus est utendum. Accedat oportet actio varia, vehemens, plena animi, plena spiritus, plena doloris, plena veritatis. In his operibus si quis illam artem comprehenderit, ut, tanquam Phidias, Minervæ signum efficere possit; non sane, quemadmodum in clypeo idem ille artifex minora illa opera facere discat, laborabit.

XVIII. Tum Catulus, quo ista majora, ac mirabilia fecisti, eo me major expectatio tenet, quibusnam rationibus, quibusve præceptis ea tanta vis comparetur; non quo mea quidem jam intersit, (neque enim ætas id mea desiderat, et aliud quoddam genus dicendi nos secuti sumus, qui nunquam sententias de manibus iudicum vi quadam orationis extorsimus, ac potius placatis eorum animis, tantum, quantum ipsi patiebantur, accepimus) sed tamen ista tua, nullum ad usum meum, tantum cognoscendi studio adductus requiro. Nec mihi opus est Græco aliquo doctore, qui mihi pervulgata præcepta decantet, cum ipse nunquam forum, nunquam ullum iudicium, aspexerit; ut Peripateticus ille dicitur Phormio: cum Annibal Carthaginæ expulsus Ephesum ad Antiochum venisset exul; proque eo, quod ejus nomen erat magna apud omnes gloria, invitatus esset ab hospitibus suis, ut eum, quem dixi, si vellet, audiret; cumque se non nolle dixisset; locutus esse dicitur homo copiosus aliquot horas de imperatoris officio, et de omni re militari. Tum, cum cæteri, qui illum

audierant, vehementer essent delectati, quærebant ab Annibale, quidnam ipse de illo Philosopho iudicaret. Hic Pænus non optime Græce, sed tamen libere, respondisse fertur, multos se deliros fenes sæpe vidisse; sed qui magis, quam Phormio, deliraret, vidisse neminem. Neque mereretur injuria: quid enim aut arrogantius, aut loquacius fieri potuit, quam Annibali, qui tot annos de imperio cum populo Romano, omnium gentium victore, certasset, Græcum hominem, qui nunquam hostem, nunquam castra vidisset, nunquam denique minimam partem ullius publici muneris attigisset, præcepta de re militari dare? Hoc mihi facere omnes isti, qui de arte dicendi præcipiunt, videntur. Quod enim ipsi experti non sunt, id docent cæteros. Sed hoc minus fortasse errant, quod non te, ut ille Annibalem, sed pueros, aut adolescentulos, docere conantur.

XIX. Erras, Catule, inquit Antonius: nam egomet in multos jam Phormiones incidi. Quis enim est istorum Græcorum, qui quenquam nostrum quidquam intelligere arbitretur? Ac mihi quidem non ita molesti sunt; facile omnes perpetior et perfero. Nam aut aliquid afferunt, quod mihi non displiceat; aut efficiunt, ut me non didicisse minus pœniteat. Dimitto autem eos non tam contumeliose, quam Philosophum illum Annibal, et eo fortasse plus habeo etiam negotii: sed tamen est eorum doctrina, quantum ego iudicare possum, perridicula. Dividunt enim totam rem in duas partes, in causæ controversiam, et in quæstionem. *Causam* appellant, rem positam in disceptatione rerum et controversia: *Quæstionem* autem, rem positam in infinita dubitatione. De causâ præcepta dant: de altera parte dicendi mirum silentium est. Denique quinque faciunt quasi membra eloquentiæ, invenire quid dicas, inventa disponere, deinde ornare verbis, post memoriæ mandare, tum ad extremum agere, ac pronuntiare: rem sane non reconditam. Quis enim hoc non sua sponte viderit, neminem posse apte dicere, nisi et quid diceret, et quibus verbis, et quo ordine diceret, haberet, et ea meminisset? Atque hæc ego non reprehendo; sed ante oculos posita esse dico, ut eas item quatuor, quinque, sexve partes, vel etiam septem,

(quoniam aliter ab aliis digeruntur) in quas est ab his omnis oratio distributa. Jubent enim exordiriita, ut eum, qui audiat, benevolum nobis faciamus, et docilem, et attentum. Deinde rem narrare, ita ut verisimilis narratio sit, ut aperta, ut brevis. Post autem dividere causam, aut proponere: nostra confirmare argumentis, ac rationibus; deinde contraria refutare. Tum autem alii conclusionem orationis, et quasi perorationem collocant: alii jubent, antequam peroretur, ornandi aut augendi causa, digredi: deinde concludere, ac perorare. Ne hæc quidem reprehendo: sunt enim concinne distributa; sed tamen, id quod necesse fuit hominibus expertibus veritatis, non perite. Quæ enim præcepta principiorum, et narrationum esse voluerunt, ea in totis orationibus sunt conservanda. Nam et ego mihi benevolum iudicem facilius facere possum in cursu orationis, quam cum omnia sunt inaudita; docilem autem, non cum polliceor me demonstraturum, sed tum, cum doceo, et explano; attentum vero, crebro tota actione excitandis mentibus iudicum, non prima denuntiatione, efficere possumus.

Jam vero narrationem quod jubent verisimilem esse, et apertam, et brevem, recte nos admonent. Quod hæc narrationis magis putant esse propria, quam totius orationis, valde mihi videntur errare: omninoque in hoc omnis est error, quod existimant, artificium esse hoc quoddam non dissimile cæterorum; cujusmodi de ipso jure civili hesternò die Crassus componi posse dicebat; ut genera rerum primum exponerentur, in quo vitium est, si genus ullum prætermittatur: deinde singulorum generum partes; in quo et deesse aliquam partem, et superare, mendosum est: tum verborum omnium definitiones; in quibus neque abesse quidquam decet, neque redundare.

XX. Sed hoc si in jure civili, si etiam in parvis aut mediocribus rebus, doctiores assequi possunt; non idem sentio tanta hac in re, tamque immensa, posse fieri. Sin autem qui arbitrantur; deducendi sunt ad eos, qui hæc docent. Omnia jam explicata et perpolitata assequentur. Sunt enim innumerabiles de his rebus libri, neque abditi, neque obscuri. Sed videant quid velint, ad

ludendumne, an ad pugnandum, arma sint sumpturi. Aliud enim pugna, et acies; aliud ludus, campusque noster desiderat. Attamen ars ipsa ludicra armorum, et gladiatori, et militi prodest aliquid; sed animus acer, et præfens, et acutus idem atque verus invictos viros efficit, non difficilius arte conjuncta.

Quare ego tibi oratorem sic jam instituiam, si potuero, ut, quid efficere possit, ante perspiciam. Sit enim mihi tinctus literis; audierit aliquid, legerit, ista ipsa præcepta acceperit: tentabo quid eum deceat, quid voce, quid viribus, quid spiritu, quid lingua, efficere possit. Si intelligam posse ad summos pervenire, non solum hortabor, ut elaboret, sed etiam, si vir quoque mihi bonus videbitur, obsecrabo. Tantum ego in excellente oratore, et eodem viro bono, pono esse ornamentum universæ civitati. Sin videbitur, cum omnia summa fecerit, tamen ad mediocres oratores esse venturus, permittam ipsi, quid velit; molestus magnopere non ero. Sin plane abhorrebit, et erit absurdus; ut se contineat, aut ad aliud studium transferat, admonebo. Nam neque is, qui optime potest, deserendus ullo modo est a cohortatione nostra; neque is, qui aliquid potest, deterrendus: quod alterum, divinitatis mihi cuiusdam videtur: alterum, vel non facere quod non optime possis, vel facere quod non pessime facias, humanitatis: tertium vero illud, clamare contra quam deceat, et quam possit, hominis est, ut tu, Catule, de quodam declamatore dixisti, stultitiæ suæ quamplurimos testes domestico præconio colligentis. De hoc igitur, qui erit talis, ut cohortandus adjuvandusque sit, ita loquamur, ut ei tradamus ea duntaxat, quæ nos usus docuit; ut nobis ducibus veniat eo, quo sine duce ipsi pervenimus, quoniam meliora docere non possumus.

XXI. Atque, ut a familiari nostro exordiar, hunc ego, Catule, Sulpicium, cum primum in causa parvula adolescentulum audivi, voce, et forma, et motu corporis, et reliquis rebus aptum ad hoc munus, de quo quærimus, oratione autem celeri et concitata, (quod erat ingenii) et verbis effervescentibus, et paulo nimium redundantibus, (quod erat ætatis) non sum spernatus. Volo enim, se efferat in adolescente fecunditas. Nam facilius,

ficut in vitibus, revocantur ea, quæ sese nimium profuderunt, quam, si nihil valet materies, nova sarmenta culturâ excitantur; ita volo esse in adolescente, unde aliquid amputem: non enim potest in eo succus esse diuturnus, quod nimis celeriter est maturitatem assecutum. Vidi statim indolem, neque dimisi tempus, et eum sum cohortatus, ut forum sibi ludum putaret esse ad discendum; magistrum autem, quem vellet, eligeret; me quidem si audiret, L. Crassum. Quod iste arripuit, et ita sese facturum confirmavit, atque etiam addidit, gratiæ scilicet causa, me quoque sibi magistrum futurum. Vix annus intercesserat ab hoc sermone cohortationis meæ, cum iste accusavit C. Norbanum, defendente me. Non est credibile, quid interesse mihi sit visum inter eum, qui tum erat, et qui anno ante fuerat. Omnino in illud genus eum Crassi magnificum, atque præclarum natura ipsa ducebat: sed ea non satis proficere potuisset, nisi eodem, studio atque imitatione, intendisset, atque ita dicere consuesset, ut tota mente Crassum atque omni animo intueretur.

XXII. Ergo hoc sit primum in præceptis meis, ut demonstremus, quem imitetur, atque ita, ut, quæ maxime excellent in eo quem imitabitur, ea diligentissime persequatur. Tum accedat exercitatio, qua illum, quem ante delegerit, imitando effingat, atque ita exprimat, non ut multos imitatores sæpe cognovi, qui aut ea, quæ facilia sunt, aut etiam illa, quæ insignia, ac pene vitiosa, consecantur imitando. Nihil est facilius, quam amictum imitari alicujus, aut statum, aut motum. Si vero etiam vitiose aliquid est, id sumere, et in eo vitiosum esse, non magnum est; ut ille, qui nunc etiam, amissa voce, furit in republica Fufius, nervos in dicendo C. Fimbriæ, quos tamen habuit ille, non assequitur; oris pravitatem, et verborum latitudinem, imitatur. Sed tamen ille nec deligere scivit, cujus potissimum similis esset, et in eo ipso, quem delegerat, imitari etiam vitia voluit.

Qui autem ita faciet, ut oportet, primum vigilet necesse est in deligendo: deinde, quem probavit, in eo, quæ maxime excellent, ea diligentissime persequatur. Quid enim causæ censetis esse, cur atates extulerint singulæ: singula prope genera dicendi?

quod non tam facile in nostris oratoribus possumus judicare, quia scripta, ex quibus iudicium fieri posset, non multa sane reliquerunt, quam in Græcis; ex quorum scriptis, cujusque ætatis quæ dicendi ratio, voluntasque fuerit, intelligi potest.

Antiquissimi fere sunt, quorum quidem scripta constant, Pericles atque Alcibiades, et eadem ætate Thucydides; subtiles, acuti, breves; sententiis magis, quam verbis, abundantes. Non potuisset accidere, ut unum esset omnium genus, nisi aliquem sibi proponerent ad imitandum. Consecuti sunt hos Critias, Theramenes, Lysias. Multa Lysias scripta sunt, nulla Critias; de Theramene audivimus. Omnes etiam tum retinebant illum Periclis succum, sed erant paulo uberiore filo. Ecce tibi exortus est Isocrates, magister istorum omnium, cujus e ludo, tanquam ex equo Trojano, meri principes exierunt: sed eorum partim in pompa, partim in acie, illustres esse voluerunt.

XXIII. Itaque et illi, Theopompi, Ephori, Philisti, Naucrata, multique alii naturis differunt; voluntate autem similes sunt inter sese, et magistri; et ii, qui se ad causas contulerunt, ut Demosthenes, Hyperides, Lycurgus, Æschines, Dinarchus, aliique complures, etiam inter se pares non fuerunt, tamen sunt omnes in eodem veritatis imitanda genere versati, quorum quamdiu mansit imitatio, tamdiu genus illud dicendi, studiumque vixit.

Posteaquam, extinctis his, omnis eorum memoria sensim obscurata est et evanuit, alia quædam dicendi molliora, ac remissiora genera viguerunt. Inde Demochares, quem aiunt fororis filium fuisse Demosthenis; tum Phalereus ille Demetrius, omnium istorum, mea sententia, politissimus, aliique eorum similes extiterunt. Quæ si volumus usque ad hoc tempus persequi, intelligemus, ut hodie Alabandensem illum Meneclem, et ejus fratrem Hieroclem, quos ego audivi, tota imitatur Asia: sic semper fuisse aliquem, cujus se similes plerique esse vellent.

Hanc igitur similitudinem qui imitatione assequi volet, tum exercitationibus crebris atque magnis, tum scribendo, maxime persequatur. Quod si hic noster Sulpicius faceret, multo ejus

oratio esset pressior; in qua nunc interdum, ut in herbis rusticis solent dicere, in summa ubertate inest luxuries quædam, quæ stylo depascenda est.

Hic Sulpicius, me quidem, inquit, recte mones, idque mihi gratum est; sed ne te quidem, Antoni, multum scriptitasse arbitror. Tum ille, quasi vero, inquit, non ea præcipiam aliis, quæ mihi ipsi desunt. Sed tamen ne tabulas quidem conficere existimor: verum et in hoc ex re familiari mea, et in illo ex eo, quod dico, quantum id cunque est, quid faciam, judicari potest.

Atque esse tamen multos videmus, qui neminem imitentur, et suapte natura, quod velint, sine cuiusquam similitudine consequantur; quod et in vobis animadverti recte potest, Cæsar, et Cotta, quorum alter inusitatum quidem nostris oratoribus leporem quendam, et salem; alter acutissimum, et subtilissimum dicendi genus est consecutus. Neque vero vester æqualis Curio, patre, mea sententia, vel eloquentissimo temporibus illis, quemquam mihi magnopere videtur imitari; qui tamen verborum gravitate, et elegantia, et copia, suam quandam expressit quasi formam, figuramque dicendi; quod ego maxime potui iudicare in ea causa, quam ille contra me apud Centumviros pro fratribus Cossis dixit. In qua nihil illi defuit, quod non modo copiosus, sed etiam sapiens, orator habere deberet.

XXIV. Verum, ut aliquando ad causas deducamus illum, quem constituimus, et eas quidem, in quibus plurimum negotii est, iudiciorum, atque litium, (riserit aliquis fortasse hoc præceptum: est enim non tam acutum, quam necessarium; magisque monitoris non fatui, quam eruditi magistris) hoc ei primum præcipiemus, quascunque causas erit acturus, ut eas diligenter, penitusque cognoscat. Hoc in ludo non præcipitur; faciles enim causæ ad pueros deferuntur. Lex peregrinum vetat in murum ascendere: ascendit: hostes repulit: accusatur. Nihil est negotii huiusmodi causam cognoscere. Recte igitur nihil de causa discenda præcipiunt. Hæc est enim in ludo causarum fere formula. At vero in

foro, tabulæ, testimonia, pacta, conventa, stipulationes, cogitationes, affinitates, decreta, responsa, vita denique eorum, qui in causâ versantur, tota cognoscenda est: quarum rerum negligentia plerasque causas, et maxime privatas (sunt enim multo sæpe obscuriores) videmus amitti. Ita nonnulli, dum operam suam multam existimari volunt, ut toto foro volitare, et a causa ad causam ire videantur, causas dicunt incognitas. In quo est illa quidem magna offensio, vel negligentia, susceptis rebus; vel perfidia, receptis: sed etiam illa major opinione, quod nemo potest de ea re, quam non novit, non turpissime dicere. Ita dum inertia vituperationem, quæ major est, contemnunt, assequuntur etiam illam, quam magis ipsi fugiunt, tarditatis.

Equidem soleo dare operam, ut de sua quisque re me ipse doceat, et ut ne quis alius adsit, quo liberius loquatur; et agere adversarii causam, ut ille agat suam, et, quidquid de sua re cogitarit, in medium proferat. Itaque cum ille discessit, tres personas unus sustineo summa animi æquitate, meam, adversarii, iudicis. Qui locus est talis, ut plus habeat adjumenti, quam incommodi, hunc iudico esse dicendum: ubi plus mali, quam boni, reperio, id totum abjudico, atque ejicio. Ita assequor, ut alio tempore cogitem, quid dicam, et alio dicam: quæ duo plerique, ingenio freti, simul faciunt. Sed certe iidem illi melius aliquanto dicerent, si aliud sumendum sibi tempus ad cogitandum, aliud ad dicendum, putarent. Cum rem penitus causamque cognovi, statim occurrit animo, quæ sit causa ambigui. Nihil est enim, quod inter homines ambigatur; sive ex crimine causa constet, ut facinoris; sive ex controversia, ut hereditatis; sive ex deliberatione, ut de bello; sive ex persona, ut laudis; sive ex disputatione, ut de ratione vivendi; in quo non aut Quid factum sit, aut fiat, futurumve sit, queratur, aut Quale sit, aut Quid vocetur.

XXV. Ac nostræ causæ, quæ quidem sunt criminum, plerumque infitiatione defenduntur. Nam et de pecuniis repetundis, quæ maximæ sunt, neganda fere sunt omnia: et de ambitu raro illud datur, ut possis liberalitatem ac benignitatem ab ambitu atque largitione sejungere. De ficariis, de veneficiis, de peculatu,

infitiari necesse est. Id est igitur genus primum causarum in iudiciis, ex controversia facti. In deliberationibus plerumque ex futuri, raro etiam ex instantis, aut facti.

Sæpe autem res non, sit, necne, sed Qualis sit, quæritur; ut cum L. Opimii causam defendebat apud populum, audiente me, C. Carbo Consul, nihil de C. Gracchi nece negabat; sed id jure pro salute patriæ factum esse dicebat; ut eidem Carboni tribuno plebis alia tum mente rempublicam capeffenti, P. Africanus de Tib. Graccho interroganti, responderat, jure cæsum videri. Jure autem omnia defenduntur, quæ sunt ejus generis, ut aut oportuerit, aut licuerit, aut necesse fuerit, aut imprudentia, aut casu, facta esse videantur.

Jam Quid vocetur, quæritur, cum, quo verbo quid appellandum sit, contenditur: ut mihi ipsi cum hoc Sulpicio fuit in Norbani causa summa contentio. Pleraque enim de iis, quæ ab isto objiciebantur, cum confiterer, tamen ab illo majestatem immi-nutam negabam: ex quo verbo lege Apuleiâ tota illa causa pendebat.

Atque in hoc genere causarum nonnulli præcipiunt, ut verbum illud, quod causam facit, lucide breviterque uterque definiat. Quod mihi quidem perquam puerile videri solet. Alia est enim, cum inter doctos homines de iis ipsis rebus, quæ versantur in artibus, disputatur, verborum definitio; ut, cum quæritur, quid sit ars, quid sit lex, quid sit civitas. In quibus hoc præcipit ratio atque doctrina, ut vis ejus rei, quam definias, sic exprimat, ut neque absit quidquam, neque superfit. Quod quidem in illa causa neque Sulpicius fecit, neque ego facere conatus sum. Nam, quantum uterque nostrum potuit, omni copia dicendi dilatavit, quid esset majestatem minuere. Etenim definitio primum, reprehensio verbo uno, aut addito, aut dempto, sæpe extorquetur e manibus: deinde genere ipso doctrinam redolet, exercitationemque pene puerilem: tum in sensum, et in mentem iudicis intrare non potest. Ante enim præterlabitur quam percepta est.

XXVI. Sed in eo genere, in quo, Quale sit quid; ambigitur, existit etiam ex scripti interpretatione sæpe contentio; in quo nulla

potest esse, nisi ex ambiguo, controversia. Nam illud ipsum, cum scriptum a sententia discrepat, genus quoddam habet ambigui; quod tum explicatur, cum ea verba, quæ defunt, suggesta sunt: quibus additis defenditur, sententiam scripti perspicuam fuisse: et ex contrariis scriptis si quid ambigitur, non novum genus nascitur, sed superioris generis causa duplicatur. Itaque aut nunquam dijudicari poterit, aut ita dijudicabitur, ut referendis præteritis verbis, id scriptum, quodcumque defendimus, suppleatur. Ita fit, ut unum genus in iis causis, quæ propter scriptum ambiguntur, relinquatur, si est scriptum aliquid ambiguo.

Ambiguorum autem complura genera sunt, quæ mihi videntur ii melius nosse, qui dialectici appellantur; hi autem nostri ignorare, qui non minus nosse debeant: tum illud est frequentissimum in omni consuetudine vel sermonis, vel scripti, cum idcirco aliquid ambigitur, quod aut verbum, aut verba sint prætermissa.

Iterum autem peccant, cum genus hoc causarum, quod in scripti interpretatione versatur, ab illis causis, in quibus, *Qualis* quæque res sit, disceptatur, sejungunt. Nusquam enim tam quaeritur, quale sit genus ipsum rei, quam in scripto, quod totum a facti controversia separatum est.

Ita tria sunt omnino genera, quæ in disceptationem et controversiam cadere possunt; *Quid* fiat, factum, futurumve sit, aut *Quale* sit, aut *Quomodo* nominetur. Nam et illud quidem, quod quidam Græci adjungunt, *Rectene* factum sit, totum in eo est, quod, *Quale* sit, quaerimus.

XXVII. Sed jam ad institutum revertar meum. Cum igitur, accepto causæ genere, et cognito, rem tractare cœpi, nihil prius constituo, quam quid sit illud, quo mihi referenda sit omnis illa oratio, quæ sit propria quaestionis et iudicii: deinde illa duo diligentissime considero, quorum alterum commendationem habet nostram, aut eorum, quos defendimus; alterum est accommodatum ad eorum animos, apud quos dicimus, ad id, quod volumus, commovendos. Ita ratio omnis dicendi tribus ad persuadendum rebus est nixa: ut probemus vera esse ea, quæ

defendimus ; ut conciliemus nobis eos, qui audiunt ; ut animos eorum, ad quemcunque causa postulabit motum, vocemus.

Ad probandum autem duplex est oratori subiecta materies. Una, rerum earum, quæ non excogitantur ab oratore, sed, in repositæ, ratione tractantur ; ut tabulæ, testimonia, pacta, conventa, quæstiones, leges, senatusconsulta, res iudicatæ, decreta, responsa, et reliqua, si quæ sunt, quæ non reperiuntur ab oratore, sed ad oratorem a causa, atque a reis, deferuntur. Altera est, quæ tota in disputatione et argumentatione oratoris collocata est. Ita in superiore genere de tractandis argumentis, in hoc autem etiam de inveniendis, cogitandum est. Atque isti quidem, qui docent, cum causas in plura genera secuerunt, singulis generibus argumentorum copiam suggerunt. Quod etsi ad instituendos adolescentulos magis aptum est, ut, simul ac posita sit causa, habeant quo se referant, unde statim expedita possint argumenta depromere ; tamen et tardi ingenii est rivulos consecrari, fontes rerum non videre ; et jam ætatis est ususque nostri, a capite, quod velimus, arcedere, et, unde omnia manant, videre. Et primum genus illud earum rerum, quæ ad oratorem deferuntur, meditatum nobis in perpetuum ad omnem usum similium rerum esse debet. Nam pro tabulis et contra tabulas ; pro testibus et contra testes ; pro quæstionibus et contra quæstiones ; et item de cæteris rebus ejusdem generis, vel separatim dicere solemus de genere universo, vel definite de singulis temporibus, hominibus, causis : quos quidem locos (vobis hoc, Cotta, et Sulpici, dico) multa commentatione atque meditatione paratos atque expeditos habere debetis. Longum est enim nunc me explicare, qua ratione aut confirmare, aut infirmare testes, tabulas, quæstiones, oporteat. Hæc sunt omnia ingenii vel mediocris, exercitationis autem maximæ : artem quidem, et præcepta duntaxat hæcenus requirunt, ut certis dicendi luminibus ornentur.

Itemque illa, quæ sunt alterius generis, quæ tota ab oratore pariuntur, excogitationem non habent difficilem, explicationem magis illustrem perpolitamque desiderant. Itaque cum hæc duo nobis quærenda sint in causis, primum, *Quid* ; deinde, *Quomodo*

dicamus: alterum, quod totum arte tinctum videtur, tametsi artem requirit, tamen prudentiæ est pene mediocris, quid dicendum sit, videre; alterum est, in quo oratoris vis illa divina virtusque cernitur, ea, quæ dicenda sunt, ornate, copiose, varieque dicere.

XXVIII. Quare illam partem superiorem, quoniam semel ita vobis placuit, non recusabo, quo minus perpoliam atque conficiam; quantum consequar, vos judicabitis: quibus ex locis ad eas tres res, quæ ad fidem faciendam solæ valent, ducatur oratio, ut et concilientur animi, et doceantur, et moveantur. Hæc sunt enim tria numero. Ea vero quemadmodum illustrentur, præsto est, qui omnes docere possit, qui hoc primus in nostros mores induxit, qui maxime auxit, qui solus effecit. Namque ego, Catule, (dicam enim non reverens assentandi suspicionem) neminem esse oratorem paulo illustriorem arbitror, neque Græcum, neque Latinum, quem ætas nostra tulerit, quem non et sæpe et diligenter audierim. Itaque, si quid est in me, quod jam sperare videtur, quoniam quidem vos, his ingeniis homines, tantum operæ mihi ad audiendum datis, ex eo est, quod nihil quisquam unquam, me audiente, egit orator, quod non in memoria mea penitus insederit. Atque ego is, qui sum, quantumcumque sum ad judicandum, omnibus auditis oratoribus, sine ulla dubitatione sic statuo et judico, Neminem omnium tot, et tanta, quanta sint in Crasso, habuisse ornamenta dicendi. Quamobrem, si vos quoque hoc idem existimatis, non erit, ut opinor, iniqua partitio, si, cum ego hunc oratorem, quem nunc fingo, ut institui, crearo, aluero, confirmaro; tradam eum Crasso, et vestiendum, et orandum.

Tum Crassus, Tu vero, inquit, Antoni, perge, ut instituisti. Neque enim est boni, neque liberalis parentis, quem procrearit, et eduxerit, eum non et vestire, et ornare; præsertim cum te locupletem esse negare non possis. Quod enim ornamentum, quæ vis, qui animus, quæ dignitas illi oratori defuit, qui in causâ peroranda non dubitavit excitare reum consularem, et ejus diloricare tunicam, et judicibus cicatrices adversas senis imperatoris

ostendere? Qui idem, hoc accusante Sulpicio, cum hominem feditiosum furiosumque defenderet, non dubitavit seditiones ipsas ornare, ac demonstrare gravissimis verbis, multos sæpe impetus populi non injustos esse, quos præstare nemo possit; multas etiam e republica seditiones sæpe esse factas, ut cum reges essent exacti, ut cum tribunitia potestas esset constituta: illam Norbani seditionem ex luctu civium, et ex Cæpionis odio, qui exercitum amiserat, neque reprimi potuisse, et jure esse conflam. Potuit hic locus tam anceps, tam inauditus, tam lubricus, tam novus, sine quadam incredibili vi ac facultate dicendi tractari? Quid ego de Cn. Manlii, quid de Q. Regis commiseratione dicam? quid de aliis innumerabilibus? in quibus hoc non maxime enituit, quod tibi omnes dant, acumen quoddam singulare; sed hæc ipsa, quæ nunc ad me delegare vis, ea semper in te eximia et præstantia fuerunt.

XXIX. Tum Catulus, ego vero, inquit, in vobis hoc maxime admirari soleo, quòd, cum inter vos in dicendo dissimillimi sitis, ita tamen uterque vestrum dicat, ut ei nihil neque a natura denegatum, neque a doctrina non delatum, esse videatur. Quare, Crasse, neque tu tua suavitate nos privabis, ut, si quid ab Antonio aut prætermisum, aut relictum sit, non explices; neque te, Antoni, si quid non dixeris, existimabimus non potuisse potius, quam a Crasso dici maluisse.

Hic Crassus, quin tu, inquit, Antoni, omittis ista, quæ proposuisti, quæ nemo horum desiderat, Quibus ex locis ea, quæ dicenda sint in causis, reperiantur. Quæ quanquam abs te novo quodam modo, præclareque dicuntur, sunt tamen et re faciliora, et præceptis pervagata: illa deprome nobis, unde afferas quæ sæpissime tractas; semperque divinitus.

Depromam equidem, inquit Antonius, et, quo facilius id a te exigam quod peto, nihil tibi a me postulanti recusabo. Meæ totius orationis, et istius ipsius in dicendo facultatis, quam modo Crassus in cælum verbis extulit, tres sunt rationes, ut ante dixi; una conciliandorum hominum, altera docendorum, tertia concitandorum. Harum trium partium prima lenitatem orationis,

secunda acumen, tertia vim, defiderat. Nam hoc neceſſe eſt, ut is, qui nobis cauſam adjudicaturus fit, aut inclinatione voluntatis propendeat in nos, aut defenſionis argumentis adducatur, aut animi permotione cogatur. Sed quoniam illa pars, in qua rerum ipſarum explicatio ac defenſio poſita eſt, videtur omnem hujus generis quaſi doctrinam continere, de ea primum loquemur, et pauca dicemus. Pauca enim ſunt, quæ uſu jam tractata, et animo quaſi habere notata videamur.

XXX. Ac tibi ſapienter monenti, L. Craſſe, libenter aſſentimur, ut ſingularum cauſarum defenſiones, quas ſolent magiſtri pueris tradere, relinquamus; aperiamus autem ea capita, unde omnis ad omnem et cauſam, et orationem diſputatio ducitur. Neque enim, quoties verbum aliquod eſt ſcribendum nobis, toties ejus verbi literæ ſunt cogitatione conquirendæ; nec quoties cauſa dicenda eſt, toties ad ejus cauſæ ſepoſita argumenta revolvi nos oportet: ſed habere certos locos, qui, ut literæ ad verbum ſcribendum, ſic illi ad cauſam explicandam, ſtatim occurrant.

Sed hi loci ei demum oratori prodeſſe poſſunt, qui eſt verſatus in rebus, vel uſu, quem ætas denique aſſert; vel auditione, et cogitatione, quæ ſtudio et diligentia præcurrit aſtutem. Nam ſi tu mihi quamvis eruditum hominem adduxeris, quamvis acrem et acutum in cogitando, quamvis ad pronuntiandum expeditum, ſi erit idem in conſuetudine civitatis, in exemplis, in inſtitutis, in moribus ac voluntatibus civium ſuorum hoſpes, non multum ei loci proderunt illi, ex quibus argumenta promuntur. Subactio mihi ingenio opus eſt, ut agro non ſemel arato, ſed novato, et iterato, quo meliores foetus poſſit et grandiores edere. Subactio autem eſt uſus, auditio, lectio, literæ.

Ac primum naturam cauſæ videat, quæ nunquam latet. Fac-tumne ſit, quæratur; an, Quale ſit; an, Quod nomen habeat: quo perſpecto, ſtatim occurrit naturali quadam prudentia, non his ſubductionibus, quas iſti docent, quid faciat cauſam, id eſt, quo ſublato controverſia ſtare non poſſit: deinde, quid veniat in judicium, quod iſti ſic jubent quærere; Interfecit Opimius

Gracchum. Quid facit causam? quod reipublicæ causa, cum ex senatusconsulto ad arma vocasset: hoc tolle, causa non erit. At id ipsum negat contra leges licuisse Decius. Veniet igitur in iudicium, Licueritne ex senatusconsulto, servandæ reipublicæ causa. Perspicua sunt hæc quidem, et in vulgari prudentia sita; sed illa quærenda, quæ ab accusatore et defensore, argumenta, ad id, quod in iudicium venit, spectantia, debeant afferri.

XXXI. Atque hic illud videndum est, in quo summus est error istorum magistrorum, ad quos liberos nostros mittimus, non quo hoc quidem ad dicendum magnopere pertineat, sed tamen ut videatis, quam sit genus hoc eorum, qui sibi eruditi videntur, hebes, atque impolitum. Constituunt enim in partiendis orationum modis duo genera causarum. Unum appellant, in quo sine personis atque temporibus de universo genere quæretur; alterum, quod personis certis, et temporibus definiatur: ignari omnes controversias ad universi generis vim et naturam referri. Nam in ea ipsa causa, de qua ante dixi, nihil pertinet ad oratoris locos Opinii persona, nihil Decii. De ipso enim universo genere infinita quæstio est, num pœna videatur esse afficiendus, qui civem ex senatusconsulto patriæ conservandæ causa interemerit, cum id per leges non liceret. Nulla denique est causa, in qua id, quod in iudicium venit, ex reorum personis, ac non ex generum ipsorum universa disputatione, quæretur. Quin etiam in iis ipsis, ubi de facto ambigitur, Ceperitne contra leges pecunias P. Decius, argumenta et criminum et defensionis revocentur oportet ad genus, et ad naturam universam: quod sumptuosus, de luxuria: quod alieni appetens, de avaritia: quod seditiosus, de turbulentis et malis civibus: quod a multis arguitur, de genere testium: contraque, quæ pro reo dicentur, omnia necessariò a tempore atque homine ad communes rerum et generum summas revolventur.

Atque hæc forsitan homini, non omnia, quæ sunt in natura rerum, celeriter animo comprehendenti, permulta videantur, quæ veniant in iudicium tum, cum de facto quæretur: sed

tamen criminum est multitudo, non defensionum, aut locorum, infinita.

XXXII. Quæ vero, cum de facto non ambigitur, quærentur, Qualia sint, ea, si ex reis numeres, et innumerabilia sunt, et obscura; si ex rebus, valde et modica, et illustria. Nam si Mancini causam in uno Mancino ponimus, quotiescunque is, quem Paterpatratus dediderit, receptus non erit, toties causa nova nascetur. Sin illa controversia causam facit, Videaturne ei, quem Paterpatratus dediderit, si is non sit receptus, postliminium esse; nihil ad artem dicendi, nec ad argumenta defensionis, Mancini nomen pertinet. Ac, si quid affert præterea hominis aut dignitas, aut indignitas, extra quæstionem est; et ea tamen ipsa oratio ad universi generis disputationem referatur necesse est. Hæc ego non eo consilio disputo, ut homines eruditos redarguam; quanquam reprehendendi sunt, qui in genere definiendo istas causas describunt in personis et in temporibus positas esse. Nam etsi incurrunt tempora et personæ, tamen intelligendum est, non ex iis, sed ex genere quæstionis, pendere causas. Sed hoc nihil ad me; nullum enim nobis certamen cum istis esse debet. Tantum satis est intelligi, ne hoc quidem eos consecutos, quod in tanto otio etiam sine hac forensi exercitatione efficere potuerunt, ut genera rerum discernent, eaque paulo subtilius explicarent. Verum hoc, ut dixi, nihil ad me. Illud ad me, ac multo etiam magis ad vos, Cotta noster, et Sulpici.

Quo modo nunc se istorum artes habent, pertimescenda est multitudo causarum; est enim infinita. Si in personis ponitur; quot homines, tot causæ. Sin ad generum universas quæstiones referuntur; ita modicæ et paucæ sunt, ut omnes eas, diligentes, et memores, et sobrii oratores percurfas animo, et prope decantatas habere debeant: nisi forte existimatis, a M. Curio causam didicisse L. Crassum; et ea re multa attulisse, quamobrem, posthumo non nato, Curium tamen heredem Coponii esse oporteret. Nihil ad copiam argumentorum, neque ad causæ vim ac naturam nomen Coponii, aut Curii, pertinuit. In

genere erat universo rei negotiique, non in tempore ac nominibus omnis quæstio, cum scriptum ita sit, *Si mihi filius gignitur, isque prius moritur*, et cætera, *tum ut mihi ille sit heres*: si natus filius non sit, videaturne is, qui filio mortuo institutus heres sit, heres esse?

XXXIII. Perpetui juris, et universi generis quæstio non hominum nomina, sed rationem dicendi, et argumentorum fontes, desiderat. In quo etiam isti nos jurisconsulti impediunt, a discendoque deterrent. Video enim in Catonis et Bruti libris nominatim fere referri, quid alicui de jure viro aut mulieri responderint; credo, ut putaremus, in hominibus, non in re, consultationis aut dubitationis causam aliquam fuisse; ut, quod homines essent innumerabiles, debilitati a jure cognoscendo, voluntatem discendi simul cum spe perdiscendi abjiceremus. Sed hæc Crassus aliquando nobis expediet, et exponet descripta generatim. Est enim, ne forte nescias, heri nobis ille hoc, Catule, pollicitus, se jus civile, quod nunc diffusum et dissipatum est, in certa genera coacturum, et ad artem facile redacturum. Et quidem, inquit Catulus, haudquaquam id est difficile Crasso, qui et quod disci potuit de jure, didicit; et quod iis, qui eum docuerunt, defuit, ipse afferet; ut, quæ sint in jure, vel apte describere, vel ornate illustrare, possit. Ergo ista, inquit Antonius, tum a Crasso discemus, cum se de turba, et a subfelliis, in otium (ut cogitat,) foliumque contulerit.

Jam id quidem sæpe, inquit Catulus, ex eo audivi, cum diceret, sibi certum esse a judicii causisque discedere; sed, ut ipsi soleo dicere, non licebit. Neque enim ipse auxilium suum sæpe a viris bonis frustra implorari patietur, neque id æquo animo feret civitas; quæ, si voce L. Crassi carebit, ornamento quodam sese spoliata putabit. Nam hercle, inquit Antonius, si hæc vere a Catulo dicta sunt, tibi mecum in eodem est pistrino, Crasse, vivendum; et istam oscitantem et dormitantem sapientiam Scævolarum et cæterorum beatorum otio concedamus. Arrisit hic Crassus leniter, et, pertexe modo, inquit, Antoni,

quod exorsus es. Me tamen ista oscitans sapientia, simul atque ad eam confugero, in libertatem vindicabit.

XXXIV. Hujus quidem loci, quem modo sum exorsus, hic est finis, inquit Antonius; quoniam intelligitur, non in hominum innumerabilibus personis, neque in infinita temporum varietate, sed in generum causis atque naturis omnia sita esse, quæ in dubium vocarentur: genera autem esse definita non solum numero, sed etiam paucitate; ut eam materiem orationis, quæ cujusque esset generis, studiosi qui essent dicendi, omnibus locis descriptam, instructam, ornatamque comprehenderent, rebus dico, et sententiis. Eæ vi suâ verba parient, quæ semper satis ornata mihi quidem videri solent, si ejusmodi sunt, ut ea res ipsa peperisse videatur.

Ac, si verum quæritis, quod mihi quidem videatur, (nihil enim aliud affirmare possum, nisi sententiam, et opinionem meam) hoc instrumentum causarum et generum universorum in forum deferre debemus; neque, ut quæque res delata ad nos erit, tum denique scrutari locos, ex quibus argumenta eruamus; quæ quidem omnibus, qui ea mediocriter modo considerarint, studio adhibito et usu pertractata esse possunt: sed tamen animus referendus est ad ea capita, et ad illos, quos sæpe jam appellavi, locos, ex quibus omnia ad omnem orationem inventa ducuntur. Atque hoc totum est sive artis, sive animadversionis, sive consuetudinis, nosse regiones, intra quas venire debeas, ut pervestigas quod quæras. Ubi cum locum omnem cogitatione sepeferis, si modo usum rerum perculleris, nihil te effugiet, atque omne, quod erit in re, occurret atque incidet.

XXXV. Et sic, cum ad inveniendum in dicendo tria sint; acumen, deinde ratio, quam licet (si volumus) appellemus artem, tertium diligentia; non possum equidem non ingenio primas concedere: sed tamen ipsum ingenium diligentia etiam ex tarditate incitat. Diligentia, inquam, cum omnibus in rebus, tum in causis defendendis, plurimum valet. Hæc præcipue colenda est nobis; hæc semper adhibenda; hæc nihil est quod non assequatur. Causa ut penitus, quod initio dixi, nota sit, diligentia est: ut adversa-

rium attente audiamus, atque ut ejus non solum sententias, sed etiam verba omnia, excipiamus, vultus denique perspiciamus omnes, qui sensus animi plerumque indicant, diligentia est. Id tamen dissimulanter facere, ne sibi ille aliquid proficere videatur, prudentia est. Deinde ut in iis locis, quos proponam paulo post, pervolvatur animus, ut se penitus insinuet in causam, ut sit cura et cogitatione intentus, diligentia est: ut his rebus adhibeat, tanquam lumen aliquod, memoriam, ut vocem, ut vires; hæc magna sunt.

Inter ingenium quidem, et diligentiam perpaululum loci reliquum est arti. Ars demonstrat tantum, ubi quæras, atque ubi sit illud, quod studeas invenire: reliqua sunt in cura, attentione animi, cogitatione, vigilantia, assiduitate, labore; complectar uno verbo, quo sæpe jam usi sumus, diligentia: qua una virtute omnes virtutes reliquæ continentur. Nam orationis quidem copia videmus ut abundant Philosophi, qui, ut opinor, (sed tu hæc, Catule, melius) nulla dant præcepta dicendi, nec idcirco minus, quæcunque res proposita est, suscipiunt, de qua copiose et abundanter loquantur.

XXXVI. Tum Catulus, est, inquit, ut dicis, Antoni, ut plerique Philosophi nulla tradant præcepta dicendi, et habeant paratum tamen, quid de quaque re dicant. Sed Aristoteles, is, quem maxime ego admiror, proposuit quosdam locos, ex quibus omnis argumentatio, non modo ad Philosophorum disputationem, sed etiam ad hanc, qua in causis utimur, inveniretur; a quo quidem homine jamdudum, Antoni, non aberrat oratio tua, sive tu similitudine illius divini ingenii in eadem incurris vestigia, sive etiam illa ipsa legisti, atque didicisti: quod quidem magis verisimile videtur: plus enim te operæ Græcis dedisse rebus video, quam putaram.

Tum ille, verum, inquit, ex me audies, Catule: semper existimavi, jucundio rem, et probabiliorem huic populo oratorem fore, qui primum quam minimam artificii alicujus, deinde nullam Græcarum rerum, significationem daret. Atque ego idem existimavi, pecudis esse, non hominis, cum tantas res Græci

fusciperent, profiterentur, agerent, seseque et videndi res obscurissimas, et bene vivendi, et copiose dicendi rationem hominibus daturos pollicerentur, non admovere aurem; et, si palam audire eos non auderes, ne minueres apud tuos cives auctoritatem tuam, subauscultando tamen excipere voces eorum, et procul, quid narrarent, attendere. Itaque feci, Catule, et istorum omnium summatim causas et genera ipsa gustavi.

XXXVII. Valde hercule, inquit Catulus, timide, tanquam ad aliquem libidinis scopulum, sic tuam mentem ad philosophiam appulisti, quam hæc civitas aspernata nunquam est. Nam et referta quondam Italia Pythagoreorum fuit, tum, cum erat in hac gente magna illa Græcia: ex quo etiam quidam Numam Pompilium, regem nostrum, fuisse Pythagoreum ferunt; qui annis permultis ante fuit, quam ipse Pythagoras; quo etiam major vir habendus est, cum illam sapientiam constituendæ civitatis duobus prope seculis ante cognovit, quam eam Græci natam esse senserunt. Et certe non tulit ullos hæc civitas aut gloria clariores, aut auctoritate graviores, aut humanitate politiores, P. Africano, C. Lælio, L. Furio, qui secum eruditissimos homines ex Græcia palam semper habuerunt. Atque ego ex istis sæpe audivi, cum dicerent, pergratum Athenienses et sibi fecisse, et multis principibus civitatis, quod, cum ad senatum legatos de suis maximis rebus mitterent, tres illius ætatis nobilissimos Philosophos misissent, Carneadem, et Critolaum, et Diogenem: itaque eos, dum Romæ essent, et a se, et ab aliis, frequenter auditos. Quos tu cum haberes auctores, Antoni, miror, cur philosophiæ, sicut Zethus ille Pacuvianus, prope bellum indixeris.

Minime, inquit Antonius: ac sic decrevi philosophari potius, ut Neoptolemus apud Ennium, *paucis: nam omnino haud placet*. Sed tamen hæc est mea sententia, quam videbar exposuisse. Ego ista studia non improbo, moderata modo sint: opinionem istorum studiorum, et suspicionem artificii apud eos, qui res judicent, oratori adversariam esse arbitror: imminuit enim et oratoris auctoritatem, et orationis fidem.

XXXVIII. Sed, ut eo revocetur, unde huc declinavit oratio;

ex tribus istis clarissimis Philosophis, quos Romam venisse dixisti, videlicet Diogenem fuisse, qui diceret, artem se tradere bene differendi, et vera ac falsa dijudicandi, quam verbo Græco *διαλεκτικήν* appellaret? In hac arte, si modo est hæc ars, nullum est præceptum quo modo verum inveniatur, sed tantum est quo modo judicetur. Nam et omne, quod eloquimur, sic, ut id aut esse dicamus, aut non esse; et si simpliciter dictum sit, suscipiunt dialectici, ut judicent verumne sit an falsum: et si conjuncte sit elatum, et adjuncta sint alia, judicent rectene adjuncta sint, et verane summa sit uniuscujusque rationis: et ad extremum ipsi se compungunt suis acuminibus, et multa quærendo, reperiunt non modo ea, quæ jam non possint ipsi dissolvere, sed etiam quibus ante exorsa, et potius detexta prope retexantur. His nos igitur Stoicus iste nihil adjuvat, quoniam, quemadmodum inveniam quid dicam, non docet: atque idem etiam impedit, quod et multa reperit, quæ neget ullo modo posse dissolvi; et genus sermonis affert non liquidum, non fufum ac profluens, sed exile, aridum, concisum ac minutum: quod si quis probabit, ita probabit, ut oratori tamen aptum non esse fateatur. Hæc enim nostra oratio multitudinis est auribus accommodanda, ad oblectandos animos, ad impellendos, ad ea probanda, quæ non aurificis statera, sed quadam populari trutina, examinantur.

Quare istam artem totam dimittamus, quæ in excogitandis argumentis muta nimium est, in judicandis nimium loquax. Critolaum istum, quem simul cum Diogene venisse commemoras, puto plus huic studio nostro prodesse potuisse: erat enim ab isto Aristotele, a cujus inventis tibi ego videor non longe aberrare. Atque inter hunc Aristotelem, cujus et illum legi librum, in quo exposuit dicendi artes omnium superiorum, et illos, in quibus ipse sua quadam de eadem arte dixit, et hos germanos hujus artis magistros, hoc mihi visum est interesse; quod ille eadem acie mentis, qua rerum omnium vim naturamque viderat, hæc quoque adspexit, quæ ad dicendi artem, quam ille despiciebat, pertinebant: illi autem, qui hoc solum colendum ducebant, habitant in hac una ratione tractanda, non eadem

prudentiâ, qua ille, sed usu in hoc uno genere, studioque majore. Carneadis vero vis incredibilis illa dicendi, et varietas, perquam effèt optanda nobis; qui nullam unquam in illis suis disputationibus rem defendit, quam non probarit; nullam oppugnavit, quam non everterit. Sed hoc majus est quiddam, quam ab iis, qui hæc tradunt et docent, postulandum fit.

XXXIX. Ego autem, si quem nunc plane rudem institui ad dicendum velim, his potius tradam assiduis uno opere eandem incudem diem noctemque tundentibus, qui omnes tenuissimas particulas, atque omnia minima mansa, ut nutrices infantibus pueris, in os inferant. Sin sit is, qui et doctrina mihi liberaliter institutus, et aliquo jam imbutus usu, et satis acri ingenio esse videatur; illuc eum rapiam, ubi non seclusa aliqua aquula teneatur, sed unde universum flumen erumpat: qui illi sedes, et tanquam domicilia omnium argumentorum commonstret, et ea breviter illustret, verbisque definiat.

Quid enim est, in quo hæreat, qui viderit, omne, quod sumatur in oratione aut ad probandum, aut ad refellendum, aut ex sua sumi vi atque natura, aut assumi foris? Ex sua vi, cum aut, res quæ sit tota, quærat, aut pars ejus, aut vocabulum quod habeat, aut quippiam, rem illam quod attingat. Extrinsecus autem, cum ea, quæ sunt foris, neque inhærent in rei natura, colliguntur. Si res tota quæritur, definitione universa vis explicanda est, sic; si majestas est amplitudo ac dignitas civitatis, si eam minuit, qui exercitum hostibus populi Romani tradidit, non qui eum, qui id fecisset, populi Romani potestati tradidit. Sin pars; partitione, hoc modo; Aut senatui parendum de salute reipublicæ fuit, aut aliud consilium instituendum, aut sua sponte faciendum: aliud consilium, superbum; suum, arrogans; utendum igitur fuit consilio senatus. Sin ex vocabulo, ut Carbo; Si Consul est, qui consulit patriæ, quid aliud fecit Opimius? Sin ab eo, quod rem attingat, plures sunt argumentorum sedes ac loci: nam et conjuncta quæremus, et genera, et partes generibus subjeetas, et similitudines, et dissimilitudines, et contraria, et

consequentia, et consentanea, et quasi præcurrentia, et repugnantia, et causas rerum vestigabimus, et ea, quæ ex causis orta sunt; et majora, paria, minora, quæremus.

XL. Ex conjunctis sic argumenta ducuntur; Si pietati summa tribuenda laus est, debetis moveri, cum Q. Metellum tam pie lugere videatis. Ex genere autem; Si magistratus in populi Romani potestate esse debent, quid Norbanum accusas, cujus tribunatus voluntati paruit civitatis? Ex parte autem ea, quæ est subiecta generi; Si omnes, qui reipublicæ consulunt, cari nobis esse debent, certe in primis imperatores, quorum consilii, virtute, periculis, retinemus et nostram salutem, et imperii dignitatem. Ex similitudine autem; Si feræ partus suos diligunt, qua nos in liberos nostros indulgentia esse debemus? At ex dissimilitudine; Si barbarorum est in diem vivere, nostra consilia sempiternum tempus spectare debent. Atque utroque in genere et similitudinis, et dissimilitudinis, exempla sunt ex aliorum factis, aut dictis, aut eventis, et fictæ narrationes sæpe ponendæ. Jam ex contrario; Si Gracchus nefarie, præclare Opimius. Ex consequentibus; Si et ferro interfectus ille, et tu inimicus ejus cum gladio cruento comprehensus es in illo ipso loco, et nemo præter te ibi visus est, et causa nemini, et tu semper audax; quid est, quod de facinore dubitare possimus? Ex consentaneis, et præcurrentibus, et repugnantibus, ut olim Crassus adolescens; Non si Opimium defendisti, Carbo, idcirco te isti bonum civem putabunt: simulasse te, et aliud quid quæsisse perspicuum est, quod Tib. Gracchi mortem sæpe in concionibus deplorasti, quod P. Africani necis socius fuisti, quod eam legem in tribunatu tulisti, quod semper a bonis dissensisti. Ex causis autem rerum, sic; Avaritiam si tollere vultis, mater ejus est tollenda luxuries. Ex iis autem, quæ sunt orta de causis; Si ærarii copiis et ad belli adjumenta, et ad ornamenta pacis, utimur, vestigalibus serviamus. Majora autem, et minora, et paria comparabimus, sic. Ex majore; Si bona exstimatio divitiis præstat, et pecunia tantopere expetitur, quanto gloria magis est expetenda? Ex minore, sic;

Hic, parvæ consuetudinis

Causâ, mortem hujus tam fert familiariter :

Quid, si ipse amasset ? quid mihi hic faciet patri ?

Ex pari, sic ; Est ejusdem et eripere, et contra rempublicam largiri, pecunias.

Foris autem assumuntur ea, quæ non sua vi, sed extranea, sublevantur, ut hæc ; Hoc verum est ; dixit enim Q. Lutatius. Hoc falsum est ; habita enim quæstio est. Hoc sequi necesse est ; recito enim tabulas. De quo genere toto paulo ante dixi. Hæc, ut brevissime dici potuerunt, ita a me dicta sunt.

XLI. Ut enim si aurum cui, quod esset multifariam defossum, commonstrare vellem, satis esse deberet, si signa et notas ostenderem locorum, quibus cognitis ille sibi ipse foderet, et id, quod vellet, parvulo labore, nullo errore, inveniret ; sic has ego argumentorum novi notas, quæ illa mihi quærenti demonstrant, ubi sint ; reliqua curâ et cogitatione eruuntur.

Quod autem argumentorum genus cuique causarum generi maxime conveniat, non est artis exquisitæ præscribere, sed est mediocris ingenii judicare. Neque enim nunc id agimus, ut artem aliquam dicendi explicemus, sed ut doctissimis hominibus usus nostri quasi quædam monita tradamus. His igitur locis in mente et cogitatione defixis, et in omni re ad dicendum positâ excitatis, nihil erit, quod oratorem effugere possit, non modo in forensibus disceptationibus, sed omnino in ullo genere dicendi. Si vero assequetur, ut talis videatur, qualem se videri velit, et amicos eorum ita afficiet, apud quos aget, ut eos, quocunque velit, vel trahere, vel rapere, possit ; nihil profecto præterea ad dicendum requiret.

Jam illud videmus, Nequaquam satis esse, reperire quid dicas, nisi id inventum tractare possis. Tractatio autem varia esse debet, ne aut cognoscat artem qui audiat, aut defatigetur similitudinis fatietate. Proponi oportet, quid afferas ; et, id quare ita sit, ostendere ; et ex iisdem illis locis interdum concludere ; relinquere alias, alioque transire : sæpe non proponere, ac ratione ipsâ afferenda, quid proponendum fuerit, declarare : si cui quid simile dicas, prius ut simile confirmes ; deinde, quod agitur,

adjungas : puncta argumentorum plerumque ut oculos, ne quis ea numerare possit, ut re distinguantur, verbis confusa esse videntur.

XLII. Hæc ut et properans, et apud doctos, et semidoctus ipse percurro, ut aliquando ad illa majora veniamus. Nihil est enim in dicendo, Catule, majus, quam ut faveat oratori is, qui audiet, utque ipse sic moveatur, ut impetu quodam animi, et perturbatione magis, quam judicio aut consilio, regatur. Plura enim multo homines judicant odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracundia, aut dolore, aut lætitia, aut spe, aut timore, aut errore, aut aliqua permotione mentis, quam veritate, aut præscripto, aut juris norma aliqua, aut judicii formula, aut legibus. Quare, nisi quid vobis aliud placet, ad illa pergamus.

Paulum, inquit Catulus, etiam nunc deesse videtur iis rebus, Antoni, quas exposuisti, quod sit tibi ante explicandum, quam illuc proficiscere, quo te dicis intendere. Quidnam, inquit? Qui ordo tibi placet, inquit Catulus, et quæ dispositio argumentorum, in qua tu mihi semper deus videri soles.

Vide quam sim in isto genere, inquit, Catule, deus. Non mehercule mihi, nisi admonito, venisset in mentem : ut possis existimare, me in ea, in quibus nonnunquam aliquid efficere videor, usu solere in dicendo, vel casu potius, incurrere. Ac res quidem ista, quam ego, quia non noram, sic tanquam ignotum hominem præteribam, tantum potest in dicendo, ut ad vincendum nulla plus possit. Sed tamen mihi videris ante tempus a me rationem ordinis, et disponendarum rerum, requisisse. Nam si ego omnem vim oratoris in argumentis, et in re ipsa per se comprobanda, posuisssem, tempus esset jam de ordine argumentorum, et de collocatione, aliquid dicere. Sed cum tria sint a me proposita, de uno dictum; cum de duobus reliquis dixero, tum erit denique de disponenda tota oratione querendum.

XLIII. Valet igitur multum ad vincendum, probari mores, instituta, et facta, et vitam eorum, qui agent causas, et eorum, pro quibus; et item improbari adversariorum: animoque eorum, apud quos agitur, conciliari quam maxime ad benevolentiam

cum erga oratorem, tum erga illum, pro quo dicit orator. Conciliantur autem animi dignitate hominis, rebus gestis, exi-
timatione vitæ; quæ facilius ornari possunt, si modo sunt, quam
fingi, si nulla sunt. Sed hæc adjuvant in oratore, lenitas vocis,
vultus, pudoris significatio, verborum comitas: si quid perfe-
quare acrius, ut invitus et coactus facere videare. Facilitatis,
liberalitatis, mansuetudinis, pietatis, grati animi, non appetentis,
non avidi, signa proferri perutile est; eaque omnia, quæ probor-
um, demissorum, non acrium, non pertinacium, non litigiofo-
rum, non acerborum sunt, valde benevolentiam conciliant, ab-
alienantque ab iis, in quibus hæc non sunt. Itaque eadem sunt
in adversarios ex contrario conferenda.

Sed genus hoc totum orationis in iis causis excellet, in qui-
bus minus potest inflammari animus iudicis acri et vehementi
quadam incitatione. Non enim semper fortis oratio quæritur, sed
sæpe placida, summissa, lenis, quæ maxime commendat reos.
Reos autem appello non eos modo, qui arguuntur, sed omnes,
quorum de re disceptatur: sic enim olim loquebantur. Horum
igitur exprimere mores oratione, justos, integros, religiosos, ti-
midos, perferentes injuriarum, mirum quiddam valet; et hoc
vel in principiis, vel in re narranda, vel in peroranda, tantam
habet vim, si est suaviter, et cum sensu tractatum, ut sæpe plus,
quam causa, valeat. Tantum autem efficitur sensu quodam, ac
ratione dicendi, ut quasi mores oratoris effingat oratio. Genere
enim quodam sententiarum, et genere verborum, adhibita etiam
actione leni, facilitatemque significanti, efficitur, ut probi, ut bene
morati, ut boni viri, esse videantur.

XLIV. Huic autem est illa dispar adjuncta ratio orationis, quæ
alio quodam genere mentes iudicum permovet, impellitque, ut
aut oderint, aut diligant, aut invideant, aut salvum velint, aut
metuant, aut spernant, aut cupiant, aut abhorreant, aut lætentur,
aut mœreant, aut misereantur, aut punire velint, aut ad eos mo-
tus adducantur, si qui finitimi sunt, et propinqui his ac talibus
animi perturbationibus.

Atque illud optandum est oratori, ut aliquam permotionem

animorum sua sponte ipsi afferant ad causam iudices, ad id, quod utilitas oratoris feret, accommodatam. Facilius est enim currentem (ut aiunt) incitare, quam commovere languentem. Sin id, aut non erit, aut erit obscurius, sicut medico diligenti, priusquam conetur ægro adhibere medicinam, non solum morbus ejus, cui mederi volet, sed etiam consuetudo valentis, et natura corporis, cognoscenda est: sic equidem cum aggredior anticipem causam, et gravem, ad animos iudicum pertractandos, omni mente in ea cogitatione curaque verborum, ut odoror quam sagacissime possim, quid sentiant, quid existiment, quid expectent, quid velint, quod deduci oratione facillime posse videantur. Si se dant, et, ut ante dixi, sua sponte, quo impellimus, inclinant, atque propendent; accipio quod datur, et ad id, unde aliquis flatus ostenditur, vela do. Sin est integer, quietusque iudex; plus est operis: sunt enim omnia dicendo excitanda, nihil adjuvante natura. Sed tantam vim habet illa, quæ recte a bono poeta dicta est, *flexanima, atque omnium regina rerum*, oratio, ut non modo inclinantem erigere, aut stantem inclinare, sed etiam adversantem et repugnantem, ut imperator bonus ac fortis, capere possit.

XLV. Hæc sunt illa, quæ me ludens Crassus modo flagitabat, quæ a me divinitus tractari solere diceret, et in causa M. Aquilii, Caiique Norbani, nonnullisque aliis, quasi præclare acta, laudaret. Quæ mehercule ego, Crasse, cum a te tractantur in causis, horrere soleo: tanta vis animi, tantus impetus, tantus dolor, oculis, vultu, gestu, digito denique isto tuo, significari solet: tantum est flumen gravissimorum optimorumque verborum, tam integræ sententiæ, tam veræ, tam novæ, tam sine pigmentis, fucosque puerili, ut mihi non solum tu incendere iudicem, sed ipse ardere, videaris. Neque fieri potest, ut doleat is qui audit, ut oderit, ut invideat, ut pertimescat aliquid, ut ad fletum, misericordianque deducatur, nisi omnes ii motus, quos orator adhibere volet iudici, in ipso oratore impressi esse atque inusti videbuntur. Quod si fictus aliquis dolor suscipiendus esset, et si in ejusmodi genere orationis nihil esset, nisi falsum, atque

imitatione simulatum, major ars aliqua forſitan eſſet requirenda. Nunc ego, quid tibi, Craſſe, quid cæteris accidat, nescio; de me autem cauſa nulla eſt, cur apud homines prudentiſſimos, atque amiciſſimos, mentiar. Non mehercule unquam apud iudices, aut dolorem, aut miſericordiam, aut invidiam, aut odium, excitare dīcendo volui; quin ipſe in commovendis iudicibus, iis ipſis ſenſibus, ad quos illos adducere vellem, permoveret. Neque enim facile eſt perficere, ut irascatur ei, cui tu velis, iudex, ſi tu ipſe id lente ferre videare; neque ut oderit eum, quem tu velis, niſi teipſum flagrantem odio ante viderit; neque ad miſericordiam adducetur, niſi ei tu ſigna doloris tui verbis, ſententiis, voce, vultu, collacrymatione denique, oſtenderis. Ut enim nulla materies tam facilis ad exardeſcendum eſt, quæ, niſi admoto igni, ignem concipere poſſit; ſic nulla mens eſt tam ad comprehendendam vim oratoris parata, quæ poſſit incendi, niſi inflammatus ipſe ad eam, et ardens acceſſerit.

XLVI. Ac, ne forte hoc magnum ac mirabile eſſe videatur, hominem toties irasci, toties dolere, toties omni animi motu concitari, præſertim in rebus alienis; magna vis eſt earum ſententiarum, atque eorum locorum, quos agas tracteſque dicendo, ut nihil opus ſit ſimulatione et fallaciis. Ipſa enim natura orationis ejus, quæ ſuſcipitur ad aliorum animos permovendos, oratorem ipſum magis etiam, quam quenquam eorum, qui audiunt, permovet. Et ne hoc in cauſis, in judiciis, in amicorum periculis, in concurſu hominum, in civitate, in foro, accidere miremur, cum agitur non ſolum ingenii noſtri exiſtimatio, (nam id eſſet levius; quanquam, cum profeſſus ſis, te id poſſe facere, quod pauci, ne id quidem negligendum eſt) ſed alia ſunt majora multo, fides, officium, diligentia: quibus rebus adducti, etiam cum alieniſſimos defendimus, tamen eos alienos, ſi ipſi viri boni volumus haberi, exiſtimare non poſſumus. Sed, ut dixi, ne hoc in nobis mirum eſſe videatur, quid poteſt eſſe tam fictum, quam verſus, quam ſcena, quam fabulæ? tamen in hoc genere sæpe ipſe vidi, cum ex perſona mihi ardere oculi hominis hiſtrionis viderentur ſpondalia illa dicentis,

*Segregare abs te ausus, aut sine illo Salamina ingredi?
Neque paternum aspectum es veritus?*

Nunquam illud *aspectum* dicebat, quin mihi Telamon iratus fuisse luctu filii videretur. Ut idem inflexa ad miserabilem sonum voce,

Quem ætate exacta indigem

*Liberum lacerasti, orbasti, exstinxisti; neque fratris necis,
Neque nati ejus parvi, qui tibi in tutelam est traditus?*

flens atque lugens dicere videbatur. Quæ si ille histrio, quotidie cum ageret, tamen recte agere sine dolore non poterat; quid? Pacuvium putatis in scribendo leni animo ac remisso fuisse? Fieri nullo modo potuit. Sæpe enim audivi, poetam bonum neminem (id quod a Democrito et Platone in scriptis relictum esse dicunt) sine inflammatione animorum existere posse, et sine quodam afflatu quasi furoris.

XLVII. Quare nolite existimare meipsum, qui non heroum veteres casus, fictosque luctus, vellem imitari atque adumbrare dicendo; neque actor essem alienæ personæ, sed auctor meæ, cum mihi M. Aquilius in civitate retinendus esset, quæ in illa causa peroranda fecerim, sine magno dolore fecissem. Quem enim ego Consulem fuisse, imperatorem ornatum a senatu, ovantem in Capitolium ascendissem, meminissem, hunc cum afflictum, debilitatum, mærentem, in summum discrimen adductum viderem, non prius sum conatus misericordiam aliis commovere, quam misericordia sum ipse captus. Sensi equidem tum magnopere moveri iudices, cum excitavi mæstum ac fordidatum senem, et cum ista feci, quæ tu, Crasse, laudas, non arte, de qua quid loquar nescio, sed motu magno animi ac dolore, ut discinderem tunicam, ut cicatrices ostenderem; cum C. Marius mærorem orationis meæ præfens ac sedens multum lacrymis suis adjuvaret; cumque ego illum crebro appellans, collegam ei suum commendarem, atque ipsum advocatum ad communem imperatorum fortunam defendendam invocarem. Non fuit hæc sine meis lacrymis, non sine dolore magno, miseratio, omniumque deorum, et hominum, et civium, et sociorum imploratio. Quibus

omnibus verbis, quæ a me tum sunt habita, si dolor abfuisset meus, non modo non miserabilis, sed etiam irridenda, fuisset oratio mea.

Quamobrem hoc vos doceo, Sulpici, bonus ego videlicet atque eruditus magister, ut in dicendo irasci, ut dolere, ut flere, possitis: quanquam te quidem quid hoc doceam, qui in accusando sodali et Quæstore meo, tantum incendium non oratione solum, sed multo etiam magis vi, et dolore, et ardore animi concitatas, ut ego ad id restinguendum vix conarer accedere? Habueras enim tum omnia in causa superiora; vim, fugam, lapidationem, crudelitatem tribunitiam, in Cæpionis gravi miserabilique casu, in iudicium vocabas: deinde principem et senatûs, et civitatis, M. Æmilium lapide percussum esse constabat: vi pulsum ex templo L. Cottam, et T. Didium, cum intercedere vellent rogationi, nemo poterat negare.

XLVIII. Accedebat, ut hæc tu adolescens pro republica queri summa dum dignitate existimare; ego homo Censoris vix satis honeste viderer seditiosum civem, et in hominis consularis calamitate crudelem, posse defendere. Erant optimi cives iudices, bonorum virorum plenum forum, vix ut mihi tenuis quædam venia daretur excusationis, quod tamen eum defenderem, qui mihi Quæstor fuisset. Hic ego quid dicam me artem aliquam adhibuisse? quid fecerim, narrabo. Si placuerit, vos meam defensionem in aliquo artis loco reponetis.

Omnium seditionum genera, vitia, pericula, collegi; eamque orationem ex omni reipublicæ nostræ temporum varietate repetivi; conclusique ita, ut dicerem, etsi omnes molestæ semper seditiones fuissent, iustas tamen fuisse nonnullas et prope necessarias. Tum illa, quæ modo Crassus commemorabat, egi; Neque reges ex hac civitate exigere, neque tribunos plebis creari, neque plebiscitis toties consularem potestatem minui, neque provocationem, patronam illam civitatis, ac vindicem libertatis, populo Romano dari sine nobilium dissensione potuisse: ac, si illæ seditiones saluti huic civitati fuissent, non continuo, si quis motus populi factus esset, id C. Norbano in nefario crimine, atque in fraude capitali, esse ponendum. Quòd si unquam populo Romano

concessum eſſet, ut jure concitatus videretur, id quod docebam ſæpe eſſe concessum, nullam illâ cauſam juſtiorẽ fuiſſe. Tum omnem rationem traduxi, et converti in increpandam Cæpionis fugam, in deplorandum interitum exercitûs. Sic et eorum dolorem, qui lugebant ſuos, oratione refricabam, et animos equitum Romanorum, apud quos tum judices cauſa agebatur, ad Q. Cæpionis odium, a quo erant ipſi propter judicia abalienati, renovabam, atque revocabam.

XLIX. Quòd ubi ſenſi me in poſſeſſione judicii, ac deſenſionis meæ conſtituiſſe, quòd et populi benevolentiam mihi conciliaram, cujus jus etiam cum ſeditionis conjunctione defenderam, et judicum animos totos vel calamitate civitatis, vel luctu, ac deſiderio propinquorum, vel odio proprio in Cæpionem ad cauſam noſtram converteram; tunc admiscere huic generi orationis vehementi atque atroci genus illud alterum, de quo ante diſputavi, lenitatis et manſuetudinis, cæpi; me pro meo ſodali, qui mihi in liberûm loco more majorum eſſe deberet, et pro mea omni fama prope, fortunisque decernere: nihil mihi ad exiſtimationem turpius, nihil ad dolorem acerbius, accidere poſſe, quam ſi is, qui ſæpe alieniſſimis a me, ſed meis tamen civibus, ſaluti exiſtimarer fuiſſe, ſodali meo auxilium ferre non potuiſſem.

Petebam a judicibus, ut illud ætati meæ, ut honoribus, ut rebus geſtis, ſi juſto, ſi pio dolore me eſſe affectum viderent, concederent; præfertim ſi in aliis cauſis intellexiſſent, omnia me ſemper pro amicorum periculis, nihil unquam pro meipſo, deprecatum. Sic in illa omni deſenſione atque cauſa, quod eſſe in arte poſitum videbatur, ut de lege Apuleia dicerem, ut, quid eſſet minuere majeſtatem, explicarem, perquam breviter perſtrinxi, atque attigi. His duabus partibus orationis, quarum altera concitationem habet, altera commendationem, quæ minime præceptis artium ſunt perpolitæ, omnis eſt a me illa cauſa tractata, ut et acerrimus in Cæpionis invidia renovanda, et in meis moribus erga meos neceſſarios declarandis manſuetiſſimus, viderer. Ita, magis affectis animis judicum, quam doctis, tua, Sulpici, eſt a nobis tum accuſatio victa.

L. Hic Sulpicius, vere hercule, inquit, Antoni, ista commemoras. Nam ego nihil unquam vidi, quod tam e manibus elaberetur, quam mihi tum est elapsa illa causa. Cum enim, quemadmodum dixisti, tibi ego non iudicium, sed incendium, tradidissim; quod tuum principium, Dii immortales, fuit! qui timor! quæ dubitatio! quanta hæsitatio, tractusque verborum! Ut illud initio, quod tibi unum ad ignoscendum homines dabant, tenuisti; Te pro homine pernecessario, Quæstore tuo, dicere; quam tibi primum munisti ad te audiendam viam! Ecce autem, cum te nihil aliud proficisse arbitrarer, nisi ut homines tibi, civem improbum defendenti, ignoscendum propter necessitudinem arbitrentur; serpere occulte cæpisti, nihil dum aliis suspicantibus, me vero jam pertimescente, ut illam non Norbani seditionem, sed populi Romani iracundiam, neque eam injustam, sed meritam ac debitam fuisse, defenderes. Deinde qui locus abs te prætermissus est in Cæpionem! Ut tu illa omnia odio, invidia, misericordia, miscuisti! Neque hæc solum in defensione, sed etiam in Scauro, cæterisque meis testibus, quorum testimonia non refellendo, sed ad eundem impetum populi confugiendo, refutasti. Quæ cum abs te modo commemorarentur, equidem nulla præcepta desiderabam. Istam enim ipsam demonstrationem defensionum tuarum abs te ipso commemoratam, doctrinam esse non mediocrem puto.

Atqui, si ita placet, inquit Antonius, trademus etiam, quæ nos sequi in dicendo, quæque maxime spectare, solemus. Docuit enim jam nos longa vita ususque rerum maximarum, ut, quibus rebus animi hominum moverentur, teneremus.

LI. Equidem primum considerare soleo, postuletne causa. Nam neque parvis in rebus adhibendæ sunt hæ dicendi faces, neque ita animatis hominibus, ut nihil ad eorum mentes oratione flectendas proficere possim; ne aut irrisione, aut odio, digni putemur, si aut tragædias agamus in nugis, aut convellere adoriamur ea, quæ non possint commoveri. Nunc quoniam hæc fere maxime sunt in iudicium animis, aut, quicumque illi erunt, apud quos agemus, oratione inolienda, amor, odium, iracundia, invidia,

misericordia, spes, lætitia, timor, molestia; sentimus amorem conciliari, si id velle videre, quod sit utile ipsis, apud quos agas, defendere; si aut pro bonis viris, aut certe pro iis, qui illis boni atque utiles sint, laborare. Namque hæc res amorem magis conciliat, illa virtutis defensio caritatem; plusque proficit, si proponitur spes utilitatis futuræ, quam præteriti beneficii commemoratio. Enitendum est, ut ostendas, in ea re quam defendas, aut dignitatem inesse, aut utilitatem; eumque, cui concilies hunc amorem, significes nihil ad utilitatem suam retulisse, ac nihil omnino fecisse causâ suâ. Invidetur enim commodis hominum ipsorum; studiis autem eorum cæteris commodandi favetur. Videndumque hoc loco est, ne, quos ob benefacta diligere volumus, eorum laudem atque gloriam, cui maxime invideri solet, nimis efferre videamur. Atque iisdem his ex locis et odium in alios struere discemus, et a nobis, ac nostris, dimovere. Eademque hæc genera tractanda sunt in iracundia vel excitanda, vel sedanda. Nam si, quod ipsis, qui audiunt, perniciosum aut inutile sit, id factum augeas, odium creatur: sin, quod aut in bonos viros, aut in eos, in quos quisque minime debuerit, aut in rempublicam, tum excitatur, si non tam acerbum odium, tamen aut invidiæ, aut odii non dissimilis offensio. Item timor incutitur aut ex ipsorum periculis, aut ex communibus. Interior est ille proprius; sed hic quoque communis ad eandem similitudinem est perducendus.

LII. Par atque una ratio est spei, lætitiæ, molestiæ. Sed haud sciam, an acerrimus longe sit omnium motus invidiæ: nec minus virium opus sit in ea comprimenda, quam in excitanda. Invident autem homines maxime paribus, aut inferioribus, cum se relictos sentiunt, illos autem dolent evolasse. Sed etiam superioribus invidetur sæpe vehementer, et eo magis, si intolerantius se jactant, et æquabilitatem communis juris, præstantiâ dignitatis aut fortunæ suæ, transeunt: quæ si inflammanda sunt, maxime dicendum est, non esse virtute parta; deinde etiam vitiis, atque peccatis. Tum si erunt honestiora atque graviora, tamen non

esse tanti ulla merita, quanta insolentia hominis, quantumque fastidium. Ad sedandum autem, magno illa labore, magnis periculis, esse parta, nec ad suum commodum, sed ad aliorum, esse collata; seseque, si quam gloriam peperisse videatur, tametsi ea non sit iniqua merces periculi, tamen eam non delectari, totamque abjicere atque deponere: omninoque perficiendum est, (quoniam plerique sunt invidi, maximeque est hoc commune vitium et perpetuum: invidetur autem præstanti florentique fortunæ) ut hæc opinio minuatur, et illa excellens opinione fortuna cum laboribus et miseriis permixta esse videatur.

Jam misericordia movetur, si is, qui audit, adduci potest, ut illa, quæ de altero deplorentur, ad suas res revocet, quas aut tulerit acerbas, aut timeat; aut intuens alium, crebro ad seipsum revertatur. Ita cum singuli casus humanarum miseriarum graviter accipiuntur, si dicuntur dolenter, tum afflicta et postrata virtus maxime lætuosa est; et, ut illa altera pars orationis, quæ prohibitæ commendatione boni viri debet speciem tueri, lenis (ut sæpe jam dixi) atque summissa; sic hæc, quæ suscipitur ab oratore ad commutandos animos atque omni ratione flectendos, intenta ac vehemens esse debet.

LIII. Sed est quædam in his duobus generibus, quorum alterum lenis, alterum vehemens esse volumus, difficilis ad distinguendum similitudo. Nam ex illa lenitate, qua conciliamur iis, qui audiunt, ad hanc vim acerrimam, qua eosdem excitamus, influat oportet aliquid; et ex hac vi nonnunquam animi aliquid infundendum est illi lenitati: neque est ulla temperatior oratio, quam illa, in qua asperitas contentionis oratoris ipsius humanitate conditur; remissio autem lenitatis quadam gravitate et contentione firmatur.

In utroque autem genere dicendi, et illo, in quo vis atque contentio quaritur, et hoc, quod ad vitam et mores accommodatur, et principia tarda sunt, et exitus tamen spissi et producti esse debent. Nam neque affiliendum statim est ad illud genus orationis, (abest enim totum a causa, et homines prius ipsum illud, quod proprium sui iudicii est, audire desiderant) nec, cum

in eam rationem ingressus sis, celeriter discedendum est. Non enim, sicut argumentum, simul atque positum est, arripitur, alterumque, et tertium poscitur; ita misericordiam, aut invidiam, aut iracundiam, simul atque intuleris, possis commovere. Argumentum enim ratio ipsa confirmat, quæ simul atque emissa est, adhærescit. Illud autem genus orationis non cognitionem iudicis, sed magis perturbationem, requirit; quam consequi, nisi multa, et varia, et copiosa oratione, et simili contentione actionis, nemo potest. Quare qui aut breviter, aut summissè dicunt, docere iudicem possunt, commovere non possunt, in quo sunt omnia.

Jam illud perspicuum est, omnium rerum in contrarias partes facultatem ex iisdem suppeditari locis. Sed argumento resistendum est, aut iis, quæ comprobandi ejus causa sumuntur, reprehendendis, aut demonstrando, id, quod concludere illi velint, non effici ex propositis, nec esse consequens; aut, si ita non refellas, afferendum est in contrariam partem, quod sit aut gravius, aut æque grave. Illa autem, quæ aut conciliationis causa leniter, aut permotionis vehementer aguntur, contrariis commotionibus inferenda sunt, ut odio benevolentia, ut misericordiâ invidia, tollatur.

LIV. Suavis autem est, et vehementer sæpe utilis jocus, et facetiæ: quæ, etiam si alia omnia tradi arte possunt, naturæ sunt propria certe, neque ullam artem desiderant; in quibus tu longe aliis, mea sententia, Cæsar, excellis: quo magis mihi etiam testis esse potes, aut nullam esse artem falis, aut, si qua est, eam nos tu potissimum docebis.

Ego vero, inquit Cæsar, omni de re facetius puto posse ab homine non inurbano, quam de ipsis facetiis, disputari. Itaque cum quosdam Græcos inscriptos libros esse vidissem de ridiculis, nonnullam in spem veneram, posse me aliquid ex istis discere. Inveni autem ridicula, et falsa multa Græcorum: nam et Siculi in eo genere, et Rhodii, et Byzantii, et præter cæteros Attici, excellunt: sed, qui ejus rei rationem quandam conati sunt, artemque tradere, sic insulsi extiterunt, ut nihil aliud eorum,

nisi ipsa infulsitas, rideatur. Quare mihi quidem nullo videtur modo doctrinâ ista res posse tradi. Etenim cum duo genera sint facietiarum, alterum æquabiliter in omni sermone fufum, alterum peracutum et breve; illa a veteribus superior, *cavillatio*, hæc altera, *dicacitas*, nominata est. Leve nomen habet utraque res: quippe leve enim est totum hoc, risum movere.

Veruntamen (ut dicis, Antoni) multum in causis per sæpe lepore et facetiis profici vidi. Sed cum in illo genere perpetuæ festivitatis ars non desideretur, (natura enim fingit homines, et creat imitatores et narratores facetos, et vultu adjuvante, et voce, et ipso genere sermonis) tum vero in hoc altero dicacitatis, quid habet ars loci, cum ante illud facete dictum emissum hæreere debeat, quam cogitari potuisse videatur? Quid enim hic meus frater ab arte adjuvari potuit, cum a Philippo interrogatus, quid latraret, *Furem se videre* respondit? Quid in omni oratione Crassus, vel apud Centumviros contra Scævolum, vel contra accusatorem Brutum, cum pro Cn. Planco diceret? Nam id, quod tu mihi tribuis, Antoni, Crasso est, omnium sententia, concedendum. Non enim fere quisquam reperietur, præter hunc, in utroque genere leporis excellens, et illo, quod in perpetuitate sermonis, et hoc, quod in celeritate, atque dicto est. Nam hæc perpetua contra Scævolum Curiana defensio tota redundavit hilaritate quadam et joco; dicta illa brevia non habuit. Parcebat enim adversarii dignitati, in quo ipse servabat suam; quod est hominibus facietis et dicacibus difficillimum, habere hominum rationem et temporum, et ea quæ occurrant, cum falsissime dici possint, tenere. Itaque nonnulli ridiculi homines hoc ipsum non infulse interpretantur. Dicere enim aiunt Ennium, *flammam a sapiente facilius ore in ardente opprimi, quam bona dicta teneat*: hæc scilicet bona dicta, quæ falsa sint: nam ea dicta appellantur proprio jam nomine.

LV. Sed ut in Scævolum continuit ea Crassus, atque illo altero genere, in quo nulli aculci contumeliarum inerant, causam illam disputationemque lusit; sic in Brutum, quem oderat, et quem dignum contumelia iudicabat, utroque genere pugnavit. Quam

multa de balneis, quas nuper ille vendiderat; quam multa de amisso patrimonio dixit? Atque illa brevia, cum ille diceret, *se sine causa sudare*; *Minime mirum*, inquit, *modo enim existi de balneis*. Innumerabilia hujuscemodi fuerunt, sed non minus jucunda illa perpetua. Cum enim Brutus duos lectores excitasset, et alteri de colonia Narbonensi Crassi orationem legendam dedisset, alteri de lege Servilia; et cum contraria inter sese de republica capita contulisset; noster hic facetissime tres patris Bruti de jure civili libellos tribus legendos dedit. Ex libro primo, FORTE EVENIT, UT IN PRIVERNATI ESSEMUS. *Brute, testificatur pater se tibi Privernatem fundum reliquisse*. Deinde ex libro secundo, IN ALBANO ERAMUS EGO ET MARCUS FILIUS. *Sapienter videlicet homo cum primis nostræ civitatis, norat hunc gurgitem; metuebat, ne, cum is nihil haberet, nihil esse ei relictum putaretur*. Tum ex libro tertio, in quo finem scribendi fecit, (tot enim, ut audivi Scævola dicere, sunt veri Bruti libri) IN TIBURTI FORTE ASSEDIMUS EGO ET MARCUS FILIUS. *Ubi sunt ii fundi, Brute, quos tibi pater publicis commentariis consignatos reliquit? Quod nisi puberem te, inquit, jam haberet, quartum librum composuisset, et se etiam in balneis lotum cum filio, scriptum reliquisset*.

Quis est igitur, qui non fateatur, hoc lepore, atque his facetiis non minus refutatum esse Brutum, quam illis tragædiis, quas egit idem, cum casu in eadem causa funere efferretur anus Junia? Pro Dii immortales, quæ fuit illa, quanta vis? quam inexpectata? quam repentina? cum, coniectis oculis, gestu omni imminente, summa gravitate et celeritate verborum: *Brute, quid sedes? quid illam animum patri nuntiare vis tuo? quid illis omnibus, quorum imagines duci vides? quid majoribus tuis? quid L. Bruto, qui hunc populum dominatu regio liberavit? quid te facere? cui rei, cui gloriæ, cui virtuti studere? Patrimonione augendo? at id non est nobilitatis. Sed fac esse, nihil superest; libidines totum dissipaverunt. An juri civili? est paternum: sed dicet, te, cum ædes venderes, ne in rutis quidem et cæsis solum tibi paternum recepisse. An rei militari? qui nunquam castra videris. An eloquentiæ? quæ nulla*

est in te : et, quidquid est vocis ac linguæ, omne in istum turpissimum calumniæ quæstum contulisti. Tu lucem aspicerere audes ? tu hos intueri ? tu in foro, tu in urbe, tu in civium esse conspectu ? tu illam mortuam, tu imagines ipsas, non perhorrescis ? quibus non modo imitandis, sed ne collocandis quidem, tibi ullum locum reliquisti.

LVI. Sed hæc tragica, atque divina : faceta autem et urbana innumerabilia ex una concione meministis. Nec enim concio major unquam fuit, nec apud populum gravior oratio, quam hujus contra collegam in Censura nuper, neque lepore et festiuitate conditior. Quare tibi, Antoni, utrumque assentior, et multum facetias in dicendo prodesse sæpe, et eas arte nullo modo posse tradi : et illud quidem admiror, te nobis in eo genere tribuisse tantum, et non hujus rei quoque palmam, ut cæterarum, Crasso detulisse.

Tum Antonius, ego vero ita fecissem, inquit, nisi interdum in hoc Crasso paulum inviderem. Nam esse quamvis facetum atque salum, non nimis est per seipsum invidendum ; sed, cum omnium sis venustissimus et urbanissimus, omnium gravissimum et severissimum et esse, et videri, quod isti contigit uni, id mihi vix ferendum videbatur.

Hic cum arriisset ipse Crassus, attamen, inquit Antonius, cum artem esse facetiarum, Juli, negares, aperuisti quiddam, quod præcipiendum videretur. Haberi enim dixisti rationem oportere hominum, rei, temporis, ne quid jocus de gravitate decerperet ; quod quidem in primis a Crasso observari solet. Sed hoc præceptum prætermittendum est facetiarum, cum his nihil opus sit : nos autem quomodo utamur, cum opus sit, quærimus ; ut in adversarium, et maxime, si ejus stultitia poterit agitari ; in testem stultum, cupidum, levem, si facile homines audituri videbuntur.

Omnino probabiliora sunt, quæ laceffiti dicimus, quam quæ priores : nam et ingenii celeritas major est, quæ apparet in respondendo, et humanitatis est responsio. Videmur enim quieturi fuisse, nisi essemus laceffiti, ut in ista ipsa concione nihil fere dictum est ab hoc, quod quidem facetius dictum videretur, quod

non provocatus responderit. Erat autem tanta gravitas in Domitio, tanta auctoritas, ut, quod esset ab eo objectum, lepore magis elevandum, quam contentione frangendum, videretur.

LVII. Tum Sulpicius, Quid igitur? inquit, patiemur, Cæsarem, qui, quanquam Crasso facetias concedit, tamen multo in eo studio magis ipse elaborat, non explicare totum nobis genus hoc jocandi, quale sit, et unde ducatur; præsertim cum tantam vim et utilitatem falis et urbanitatis esse fateatur? Quid si, inquit Julius, assentior Antonio dicenti, nullam esse artem falis?

Hic cum Sulpicius reticisset, quasi vero, inquit Crassus, horum ipsorum, de quibus Antonius tamdiu loquitur, ars ulla sit. Observatio quædam est, ut ipse dixit, earum rerum, quæ in dicendo valent; quæ si eloquentes facere possit, quis esset non eloquens? Quis enim hæc non vel facile, vel certe aliquo modo, posset ediscere? Sed ego in his præceptis hanc vim, et hanc utilitatem esse arbitror, non ut ad reperiendum, quid dicamus, arte ducamur, sed ut ea, quæ naturâ, quæ studio, quæ exercitatione, consequimur, aut recta esse confidamus, aut prava intelligamus, cum, quo referenda sint, didicerimus. Quare, Cæsar, ego quoque a te hoc peto, ut, si tibi videtur, disputes de hoc toto jocandi genere, quid sentias; ne qua forte dicendi pars, quoniam ita voluistis, in hoc tali cœtu, atque in tam accurato sermone, præterita esse videatur.

Ego vero, inquit ille, quoniam collectam a conviva, Crasse, exigis, non committam, ut, si defugerim, tibi causam aliquam dem recusandi. Quanquam soleo sæpe mirari eorum impudentiam, qui agunt in scena gestum, spectante Roscio. Quis enim sese commovere potest, cujus ille vitia non videat? Sic ego nunc, Crasso audiente, primum loquar de facetiis, et *docebo sus* (ut aiunt) oratorem eum, quem cum Catulus nuper audisset, *senum alios* aiebat esse oportere. Tum ille, jocabatur, inquit, Catulus, præsertim cum ita dicat ipse, ut ambrosia alendus esse videatur. Verum te, Cæsar, audiamus, ut ad Antonii reliqua redeamus. Et Antonius, perpauca quidem mihi restant, inquit:

fed tamen defeffus jam labore atque itinere difputationis, requiefcam in Cæfaris fermone, quafi in aliquo peropportuno diverforio.

LVIII. Atqui, inquit Julius, non nimis liberale hofpiti-um meum dices: nam te in viam, fimul ac perpaululum guftaris, extrudam et ejciam. Ac, ne diutius vos demorer, de omni ifto genere quid fentiam, perbreviter exponam. De rifu quinque funt quæ quærantur: unum, quid fit: alterum, unde fit: tertium, fitne oratoris velle rifum movere: quartum, quatenus: quintum, quæ fint genera ridiculi.

Atque illud primum, quid fit ipfe rifus, quo pacto concite-tur, ubi fit, quomodo exiftat, atque ita repente erumpat, ut eum cupientes tenere nequeamus, et quomodo fimul latera, os, venas, vultum, oculos, occupet, viderit Democritus: neque enim ad hunc fermone[m] hoc pertinet; et, fi pertineret, nescire me tamen id non puderet, quod ne ipfi quidem illi fcirent, qui pollicerentur.

Locus autem et regio quafi ridiculi (nam id proxime quæritur) turpitudine et deformitate quadam continetur. Hæc enim riden-tur vel fola, vel maxime, quæ notant et defignant turpitudinem aliquam non turpiter.

Eft autem, ut ad illud tertium veniam, eft plane oratoris mo-vere rifum; vel quod ipfa hilaritas benevolentiam conciliat ei, per quem excitata eft; vel quod admirantur omnes acumen uno fæpe in verbo pofitum, maxime respondentis, nonnunquam etiam laceffentis; vel quod frangit adverfarium, quod impedit, quod elevat, quod deterret, quod refutat; vel quod ipfum oratorem, politum effe hominem fignificat, quod eruditum, quod urbanum; maximeque quod triftitiam, ac feveritatem mitigat et relaxat, odiofasque res fæpe, quas argumentis dilui non facile eft, joco rifuque diffolvit.

Quatenus autem fint ridicula tractanda oratori, perquam dili-genter videndum eft; id quod in quarto loco quærendi pofuera-mus. Nam nec inifignis improbitas et fcelere juncta, nec rurfus miseria inifignis agitata ridetur. Facinorofos enim majore quadam

vi, quam ridiculi, vulnerari volunt: miseros illudi nolunt, nisi si se forte jactant. Parcendum est autem maxime caritati hominum, ne temere in eos dicas, qui diliguntur.

LIX. Hæc igitur adhibenda est primum in jocando moderatio. Itaque ea facillime luduntur, quæ neque odio magno, neque misericordia maxima, digna sunt. Quamobrem materies omnis ridiculorum est in istis vitiis, quæ sunt in vita hominum neque carorum, neque calamitosorum, neque eorum, qui ob facinus ad supplicium rapiendi videntur; eaque belle agitata ridentur.

Est etiam deformitatis, et corporis vitiorum fatis bella materies ad jocandum. Sed quærimus idem, quod in cæteris rebus maxime quærendum est, quatenus. In quo non modo illud præcipitur, Ne quid insulte; sed etiam, si quid perridicule possis. Vitandum est oratori utrumque, ne aut scurrilis jocus sit, aut mimicus. Quæ cujusmodi sint, facilius jam intelligemus, cum ad ipsa ridiculorum genera venerimus.

Duo enim sunt genera facetiarum, quorum alterum re tractatur, alterum dicto. Re, si quando quid, tanquam aliqua fabella, narratur; ut olim tu, Crassè, in Memmium, *comedisse eum laceratum Largii*, cum esset cum eo Tarracinæ de amricula rixatus. Salsa tota, ac tamen a teipso ficta, narratio. Addidisti clausulam, totâ Tarracinâ tum omnibus in parietibus inscriptas fuisse literas, tria *L L L*, duo *M M*. Cum quæres id quid esset, senem tibi quendam oppidanum dixisse, *Lacerat Lacertum Largii Mordax Memmius*. Perspicitis, hoc genus quam sit factum, quam elegans, quam oratorium, siue habeas, vere quod narrare possis, quod tamen est mendaciunculis aspergendum, siue fingas. Est autem hæc hujus generis virtus, ut ita facta demonstras, ut mores ejus, de quo narres, ut sermo, ut vultus omnes, exprimantur; ut iis, qui audiunt, tum geri illa fierique videantur.

In re est item ridiculum, quod ex quadam depravata imitatione sumi solet; ut idem Crassus, *Per tuam nobilitatem, per vestram familiam*. Quid aliud fuit, in quo concio rideret, nisi illa vultus et vocis imitatio? *Per tuas statuas* vero cum dixit, et

extento brachio paululum etiam de gestu addidit, vehementius risimus. Ex hoc genere est illa Rosciana imitatio senis ;

Tibi ego, Antipho, has fero, inquit : senium est, cum audio. Atque ita est totum hoc ipso genere ridiculum, ut cautissime tractandum sit. Mimorum est enim ethologorum, si nimia est imitatio, sicut obscœnitas. Orator surripiat oportet imitationem, ut is, qui audiat, cogitet plura, quam videat : præstet idem ingenuitatem, et ruborem suum, verborum turpitudine, et rerum obscœnitate vitanda.

LX. Ergo hæc duo genera sunt ejus ridiculi, quod in re positum est ; quæ sunt propria perpetuarum facietiarum, in quibus describuntur hominum mores, et ita effinguntur, ut aut, re narrata aliqua, quales sunt, intelligantur ; aut, imitatione brevi injecta, in aliquo insigni ad irridendum vitio reperiantur.

In dicto autem ridiculum est id, quod verbi aut sententiæ quodam acumine movetur : sed ut in illo superiore genere vel narrationis, vel imitationis, vitanda est mimorum ethologorum similitudo ; sic in hoc scurrilis oratori dicacitas magnopere fugienda est. Quis igitur distinguemus a Crasso, a Catulo, a cæteris, familiarem vestrum, Granium, aut Vargulam, amicum meum ? Non mehercule in mentem mihi quidem venit : sunt enim dicaces : Granio quidem nemo dicacior. Hoc, opinor, primum, ne, quotiescunque potuerit dictum dici, necesse habeamus dicere.

Puffillus testis processit. *Licet*, inquit, *rogare*, Philippus ? Tum quæstitor properans, *Modo breviter*. Hic ille, *Non accusabis ; per-puffillum rogabo*. Ridicule. Sed sedebat iudex L. Aurifex, brevior etiam, quam ipse testis : omnis est risus in iudicem conversus : visum est totum scurrile iudicium. Ergo hæc, quæ cadere possunt in quos nolis, quamvis sint bella, sunt tamen ipso genere scurrilia.

Ut iste, qui se vult dicacem, et mehercule est, Appius, sed nonnunquam in hoc vitium scurrile delabatur. *Cænabo*, inquit, *apud te*, huic lusco, familiari meo, C. Sextio. *Uni enim locum esse video*. Est hoc scurrile, et quod sine causa lacescivit, et

tamen id dixit, quod in omnes lufcos conveniret. Ea, quia meditata putantur eſſe, minus ridentur. Illud egregium Sextii, et ex tempore; *Manus lava, inquit, et cæna.*

Temporis igitur ratio, et ipſius dicacitatis moderatio et temperantia, et raritas dictorum diſtinguet oratorem a ſcurra: et, quod nos cum cauſa dicimus, non ut ridiculi videamur, ſed ut proficiamus aliquid; illi totum diem, et ſine cauſa. Quid enim eſt Vargula aſſectus, cum eum candidatus A. Sempronius cum Marco ſuo fratre complexus eſſet; *Puer, abige muſcas?* Riſum quæſivit, qui eſt, mea ſententia, vel tenuiſſimus ingenii fructus. Tempus igitur dicendi prudentia et gravitate moderabimur; quarum utinam artem aliquam haberemus! ſed domina natura eſt.

LXI. Nunc exponamus genera ipſa ſummatim, quæ riſum maxime moveant. Hæc igitur ſit prima partitio, Quod facete dicatur, id aliàs in re habere, aliàs in verbo, facetias: maxime autem homines delectari, ſi quando riſus conjuncte re verboque moveatur. Sed hoc mementote, quoscuque locos attingam, unde ridicula ducantur, ex iſdem locis fere etiam graves ſententias poſſe duci. Tantum intereſt, quod gravitas honeſtis in rebus ſevere, jocus in turpiculis et quaſi deformibus, ponitur: velut in iſdem verbis et laudare frugi ſervum poſſumus, et, ſi eſt nequam, jocari. Ridiculum eſt illud Neronianum vetus in furace ſervo, *Solum eſſe, cui domi nihil ſit nec obſignatum, nec ocluſum*: quod idem in bono ſervo dici ſolet: ſed hoc iſdem etiam verbis.

Ex iſdem autem locis omnia naſcuntur. Nam quod Sp. Carvilio graviter claudicanti ex vulnere ob rempublicam accepto, et ob eam cauſam verecundanti in publicum prodire, mater dixit, *Quin prodis, mi Spuri, ut quotieſcumque gradum facies, toties tibi tuarum virtutum veniat in mentem?* præclarum et grave eſt. Quod Calvino Glauca claudicanti, *Ubi eſt vetus illud? num claudicat? at hic claudicat*: hoc ridiculum eſt; et utriusque ex eo, quod in claudicatione animadverti potuit, eſt ductum. *Quid hoc Nævio ignavius?* ſevere Scipio. At in male olentem, *Video me a te circumveniri*, ſubridicule Philippus. At utriusque genus continet verbi ad literam immutati ſimilitudo.

Ex ambiguo dicta, vel argutissima putantur, sed non semper in joco, sæpe etiam in gravitate, versantur. Africano illi majori, coronam sibi in convivio ad caput accommodanti, cum ea sæpius rumperetur, P. Licinius Varus, *Noli mirari, inquit, si non convenit. Caput enim magnum est*: laudabile et honestum. At ex eodem genere est; *Calvus satis est; quod dicit parum*. Ne multa: nullum genus est joci, quo non ex eodem severa et gravia sumantur.

Atque hoc etiam animadvertendum, non esse omnia ridicula faceta. Quid enim potest esse tam ridiculum, quam Sannio est? Sed ore, vultu, imitandis moribus, voce, denique ipso corpore, ridetur. Salsum hunc possum dicere, atque ita, non ut ejusmodi oratorem esse velim, sed ut mimum.

LXII. Quare primum genus hoc, quod risum vel maxime movet, non est nostrum, morosum, supersticiosum, suspiciosum, gloriosum, stultum. Naturæ ridentur ipsæ, quas personas agitare solemus, non sustinere. Alterum genus est imitatione admodum ridiculum, sed nobis tantum licet fursum, si quando, et cursum: aliter enim minime est liberale. Tertium, oris depravatio, non digna nobis. Quartum, obscœnitas, non solum non foro digna, sed vix convivio liberorum. Detractis igitur tot rebus ex hoc oratorio loco, faciendi reliquæ sunt, quæ aut in re, ut ante divisi, positæ videntur esse, aut in verbo. Nam quod, quibuscumque verbis dixeris, facetum tamen est, re continetur: quod mutatis verbis falem amittit, in verbis habet leporem omnem.

Ambigua sunt in primis acuta, atque in verbo posita, non in re; sed non sæpe magnum risum movent: magisque ut belle et literate dicta laudantur: ut in illum Titium, qui cum studiose pila luderet, et idem signa sacra noctu frangere putaretur, gregalesque eum, cum in campum non venisset, requirerent, excusavit Vespa Terentius, quod eum *brachium fregisse* diceret. Ut illud Africani, quod est apud Lucilium:

Quid? Decius, Nuculam an confixum vis facere? inquit.

Ut tuus amicus, Crasse, Granius, *non esse sextantis*. Et, si quæritis,

is, qui appellatur dicax, hoc genere maxime excellit; sed risum movent alia majores. Ambiguum per seipsum probatur id quidem, ut ante dixi, vel maxime: ingeniosi enim videtur, vim verbi in aliud, atque cæteri accipiant, posse ducere: sed admirationem magis, quam risum movet, nisi si quando incidit in aliud genus ridiculi.

LXIII. Quæ genera percurram equidem: sed scitis esse notissimum ridiculi genus, cum aliud expectamus, aliud dicitur. Hic nobismetipsis noster error risum movet. Quod si admixtum est etiam ambiguum, fit falsius; ut apud Nævium videtur esse misericors ille, qui judicatum duci videns, percontatur ita,

Quanti addictus? mille nummum.

Si addidisset tantummodo, *Ducas licet*: esset illud genus ridiculi præter expectationem: sed quia addidit,

Nihil addo, ducas licet:

addito ambiguo, altero genere ridiculi, fuit, ut mihi quidem videtur, falsissimus. Hoc tum est venustissimum, cum in altercatione arripitur ab adversario verbum, et ex eo, ut a Catulo in Philippum, in eum ipsum aliquid, qui lacesivit, infligitur. Sed cum plura sint ambigui genera, de quibus est doctrina quædam subtilior, attendere et aucupari verba oportebit: in quo, ut ea, quæ sint frigidiora, vitemus, (etenim cavendum est, ne arcessitum dictum putetur) permulta tamen acute dicemus.

Alterum genus est, quod habet parvam verbi immutationem, quod in litera positum, Græci vocant *παραφρασιαν*, ut *Nobiliorem*, *mobiliorum* Cato: aut ut idem, cum cuidam dixisset, *Eamus deambulatum*: et ille, *Quid opus fuit DE? Immo vero*, inquit, *quid opus fuit te?* aut ejusdem responso illa, *Si tu et adversus, et aversus impudicus es.*

Etiam interpretatio nominis habet acumen, cum ad ridiculum convertas, quamobrem ita quis vocetur; ut ego nuper, Nummum divisorem, ut Neoptolemum ad Trojam, sic illum in campo Martio, nomen invenisse.

LXIV. Atque hæc omnia verbo continentur. Sæpe etiam versus facete interponitur, vel ut est, vel paululum immutatus, aut

aliqua pars versus, ut Staius Scauro stomachanti ; ex quo sunt nonnulli, qui tuam legem de civitate natam, Crassè, dicant ;

*St, tacete, quid hoc clamoris? quibus nec mater, nec pater,
Tanta confidentia estis? auferte istam enim superbiam.*

Nam in Caelio sane etiam ad causam utile fuit tuum illud, Antoni, cum ille a se pecuniam profectam diceret testis, et haberet filium delictiorem ; abeunte jam illo,

Sentin' senem esse tactum triginta minis?

In hoc genus conjiciuntur proverbialia ; ut illud Scipionis, cum Afellus omnes provincias stipendia merentem se peragrassè gloriaretur, *Agas Afellum*, et cætera. Quare ea quoque, quoniam mutatis verbis non possunt retinere eandem venustatem, non in re, sed in verbis, posita ducantur.

Est etiam in verbo positum non insulsum genus, ex eo, cum ad verbum, non ad sententiam, rem accipere videare : ex quo uno genere totus est Tutor, mimus vetus, oppido ridiculus. Sed ab eo a mimis ; tantum genus hujus ridiculi insigni aliqua et nota re notari volo. Est autem ex hoc genere illud, quod tu, Crassè, nuper ei, qui te rogasset, num tibi molestus esset futurus, si ad te bene ante lucem venisset : *Tu vero, inquisti, molestus non eris. Jubebis igitur te, inquit, suscitari?* et tu, *Certe negaras te molestum futurum.* Ex eodem hoc vetus illud est, quod aiunt Maluginensem illum M. Scipionem, cum ex centuria sua renuntiaret Acidinum Consullem, præcoque dixisset, *Dic de L. Manlio: Virum bonum*, inquit, *egregiumque civem esse arbitror.* Ridicule etiam illud L. Porcius Nascia Censori Catoni, cum ille, *Ex tui animi sententia, tu uxorem habes?* *Non hercule, inquit, ex animi mei sententia.* Hæc aut frigida sunt, aut tum falsa, cum aliud est expectatum. Naturâ enim nos (ut ante dixi) noster delectat error : ex quo, cum quasi decepti fumus expectatione, ridemus.

LXV. In verbis etiam illa sunt, quæ aut ex immutata oratione ducuntur, aut ex unius verbi translatione, aut ex inversione verborum. Ex immutatione ; ut, olim Rufca cum legem ferret analem, diffusor M. Servilius, *Dic mihi, inquit, M. Pinari, num, si contra te dixerò, mihi male dicturus es, ut cæteris fecisti?* *Ut sementem*

feceris, ita metes, inquit. Ex translatione autem; ut, cum Scipio ille major Corinthiis flatuam pollicentibus eo loco, ubi aliorum essent imperatorum, *turmales dixit displicere*. Invertuntur autem verba; ut Crassus apud M. Perpernam judicem pro Aculeone cum diceret, aderat contra Aculeonem Gratidiano L. Helvius Lamia, deformis, ut nostis, qui cum interpellaret odiose; *Audiamus*, inquit, *pulchellum puerum*, Crassus. Cum esset arrisum, *Non potui mihi*, inquit Lamia, *formam ipse fingere: ingenium potui*. Tum hic, *Audiamus*, inquit, *disertum*. Multo etiam arrisum est vehementius.

Sunt etiam illa venusta, ut in gravibus sententiis, sic in facetiis. Dixi enim dudum, Materiam aliam esse joci, aliam severitatis: gravium autem, et jocorum unam esse rationem. Ornant igitur in primis orationem verba relata contrarie: quod idem genus sæpe est etiam facetum: ut Servius ille Galba, cum judices L. Scribonio tribuno plebis ferret familiares suos, et dixisset Libo, *Quando tandem, Galba, de triclinio tuo exhibis? Cum tu*, inquit, *de cubiculo alieno*. A quo genere ne illud quidem plurimum distat, quod Glaucia Metello, *Villam in Tiburte habes, cortem in Palatio*.

LXVI. Ac verborum quidem genera quæ essent faceta, dixisse me puto. Rerum plura sunt, eaque magis (ut dixi ante) ridentur; in quibus est narratio; res sane difficilis. Exprimenda enim sunt, et ponenda ante oculos ea, quæ videantur et verisimilia, quod est proprium narrationis; et quæ sint, quod ridiculi proprium est, subturpia: cujus exemplum, ut brevissimum, sit sane illud, quod ante posui, Crassi de Memmio. Et ad hoc genus adscribamus etiam narrationes apologorum.

Trahitur etiam aliquid ex historia; ut, cum Sex. Titius se Cassandram esse diceret, *Multos*, inquit Antonius, *possum tuos Ajaces Oileos nominare*. Est etiam ex similitudine, quæ aut collationem habet, aut tanquam imaginem. Collationem; ut ille Gallus olim testis in Pisonem, cum innumerabilem Magio præfecto pecuniam dixisset datam, idque Scaurus tenuitate Magii redargueret; *Erras*, inquit, *Scaure. Ego enim Magium non conser-*

vasse dico, sed, tanquam nudus nuces legeret, in ventrem abstulisse. Ut illud M. Cicero fenex, hujus viri optimi, nostri familiaris, pater, *Nostros homines similes esse Syrorum venalium: ut quisque optime Græce sciret, ita esse nequissimum.*

Valde autem ridentur etiam imagines, quæ fere in deformitatem, aut in aliquod vitium corporis, ducuntur cum similitudine turpioris; ut meum illud in Helmium Manciam, *Jam ostendam, cujusmodi sis*; cum ille, *Ostende, quaeso*: demonstravi digito pictum Gallum in Mariano scuto Cimbrico sub Novis distortum, ejecta lingua, buccis fluentibus. Risus est commotus: nihil tam Manciae simile visum est. Ut cum Testio Penario mentum in dicendo intorquenti, *Tum ut diceret, si quid vellet, si nucem fregisset.*

Etiam illa, quæ minuendi, aut augendi causa ad incredibilem admirationem efferuntur; velut tu, Crasse, in concione, ita sibi ipsum magnum videri Memmium, *ut in forum descendens caput ad fornicem Fabii demitteret.* Ex quo genere etiam illud est, quod Scipio apud Numantiam, cum stomacharetur cum C. Metello, dixisse dicitur, *Si quintum pareret mater ejus, asinum fuisse parituram.*

Arguta etiam significatio est, cum parva re, et saepe verbo, res obscura et latens illustratur; ut, cum C. Fabricio P. Cornelius, homo, ut existimabatur, avarus et furax, sed egregie fortis et bonus imperator, gratias ageret, quod se homo inimicus Consullem fecisset, bello praesertim magno et gravi; *Nihil est, quo mihi gratias agas, inquit, si malui compilari, quam venire.* Ut Afello Africanus objicienti lustrum illud infelix, *Noli, inquit, mirari: is enim, qui te ex ærariis exemit, lustrum condidit, et taurum immolavit.* Tanta suspicio est, ut religione civitatem obstrinxisse videatur Mummius, quod Afellum ignominiam levarit.

LXVII. Urbana etiam dissimulatio est, cum alia dicuntur ac sentias; non illo genere, de quo ante dixi, cum contraria dicas, ut Lamiae Crassus; sed cum toto genere orationis severe ludas, cum aliter sentias ac loquere; ut noster Scævola Septumuleio illi Anagnino, cui pro C. Gracchi capite erat aurum repensum, roganti, ut se in Asiam praefectum duceret, *Quid tibi vis, inquit,*

insane? tanta malorum est multitudo civium, ut tibi ego hoc confirmem, si Romæ manseris, te paucis annis ad maximas pecunias esse venturum. In hoc genere Fannius in annalibus suis Africanum hunc Æmilianum dicit fuisse, et eum Græco verbo appellat *εργασι*: sed, uti ferunt, qui melius hæc norunt, Socratem opinor in hac ironia dissimulantiaque longe lepore, et humanitate omnibus præstitisse. Genus est perelegans, et cum gravitate falsum, cumque oratoris dictionibus, tum urbanis sermonibus, accomodatam. Et hercule omnia hæc, quæ a me de facietis disputantur, non majora forensium actionum, quam omnium sermonum, condimenta sunt. Nam quod apud Catonem est, qui multa retulit, ex quibus a me exempli causâ multa ponuntur, per mihi scitum videtur, C. Publicium solitum dicere, *P. Memmium cuius temporis hominem esse*; sic profecto res se habet, nullum ut sit vitæ tempus, in quo non deceat leporem humanitatemque versari.

Sed redeo ad cætera. Est huic finitimum dissimulationi, cum honesto verbo vitiosa res appellatur; ut cum Africanus Censor tribu movebat eum centurionem, qui in Pauli pugna non affuerat, cum ille se custodiæ causâ diceret in castris remansisse, quæreretque cur ab eo notaretur; *Non amo*, inquit, *ninium diligentes*.

Acutum etiam illud est, cum ex alterius oratione aliud excipias atque ille vult; ut Salinatori Maximus, cum, Tarento amisso, arcem tamen Livius retinuisset, multaque ex eâ prælia præclara fecisset, cum aliquot post annos Maximus id oppidum recepisset, rogaretque eum Salinator, ut meminisset, opera sua se Tarentum recepisse; *Quidni*, inquit, *meminerim? nunquam ego recepissem, nisi tu perdidisses*.

Sunt etiam illa subabsurda, sed eo ipso nomine sæpe ridicula, non solum mimis perapposita, sed etiam quodammodo nobis;

Homo fatuus,

Postquam rem habere cepit, est mortuus.

Quid est tibi

Ista mulier? Uxor. Similis medius fidius. et

Quandiu ad aquas fuit, nunquam est mortuus.

LXVIII. Genus hoc levius, et, ut dixi, mimicum; sed habet

nonnunquam aliud etiam apud nos loci, ut vel non stultus quasi stulte cum sale dicat aliquid; ut tibi, Antoni, Mancina, cum audisset te Censorem a M. Duronio de ambitu postulatum, *Aliquando, inquit, tibi tuum negotium agere licebit.* Valde hæc ridentur, et hercule omnia, quæ a prudentibus, quasi per dissimulationem non intelligendi, subabsurde, falseque dicuntur. Ex quo genere est etiam, non videri intelligere quod intelligas; ut Pontidius, *Qualem existimas, qui in adulterio deprehenditur? tardum.* Ut ego, qui in delectu, Metello, cum excusationem oculorum a me non acciperet, et dixisset, *Tu igitur nihil vides? Ego vero, inquam, a porta Esquilina video villam tuam.* Ut illud Nasicæ, qui cum ad poetam Ennium venisset, eique ab ostio quærenti Ennium ancilla dixisset, domi non esse; Nasicæ sensit illam domini jussu dixisse, et illum intus esse. Paucis post diebus cum ad Nasicam venisset Ennius, et eum a janua quæreret, exclamat Nasicæ, se domi non esse. Tum Ennius, *Quid? ego non cognosco vocem, inquit, tuam?* Hic Nasicæ, *Homo es impudens. Ego cum te quærerem, ancillæ tuæ credidi te domi non esse, tu mihi non credis ipsi?*

Est bellum illud quoque, ex quo is, qui dixit, irridetur in eo ipso genere, quod dixit; ut, cum Q. Opimius consularis, qui adolescentulus male audisset, festivo homini Egilio, qui videretur mollior, nec esset, dixisset, *Quid tu, Egilia mea? quando ad me venis cum tua colu et lana?* Non pot, inquit, audeo. Nam me ad famosas vetuit mater accedere.

LXIX. Salsæ sunt etiam, quæ habent suspensionem ridiculi absconditam; quo in genere est illud Siculi, cui, cum familiaris quidam quereretur, quod diceret, uxorem suam suspendisse se de ficu, *Amabo te, inquit, da mihi ex ista arbore, quos feram, furculos.* In eodem genere est, quod Catulus dixit cuidam oratori malo; qui, cum in epilogo misericordiam se movisse putaret, postquam assedit, rogavit hunc, videreturne misericordiam movisse: *Ac magnam quidem, inquit; neminem enim puto esse tam durum, cui non oratio tua miseranda visa sit.*

Me quidem hercule valde illa movent stomachosa, et quasi submorosa ridicula, non cum a moroso dicuntur; tum enim non

fal, sed natura, ridetur. In quo, ut mihi videtur, persalsum illud est apud Nævium,

Quid ploras pater?

Mirum, ni cantem: condemnatus sum.

Huic generi quasi contrarium est ridiculi genus patientis ac lenti; ut, cum Cato percussus esset ab eo, qui arcam ferebat, cum ille diceret, *Cave: rogavit, nunquid aliud ferret præter arcam?*

Etiam stultitiæ falsa reprehensio; ut ille Siculus, cui Prætor Scipio patronum causâ dabat hospitem suum, hominem nobilem, sed admodum stultum, *Quæso, inquit, Prætor, adversario meo da istum patronum; deinde mihi neminem dederis.*

Movent illa etiam, quæ conjectura explanantur longe aliter, atque sunt; sed acute, atque concinne; ut, cum Scaurus accusaret Rutilium ambitus, cum ipse Consul esset factus, ille repulsam tulisset, et in ejus tabulis ostenderet literas, *A. F. P. R.* idque diceret esse, *Actum fide P. Rutilii*; Rutilius autem, *Ante factum, post relatam*; C. Cannius, eques Romanus, cum Rufo adesset, exclamat, neutrum illis literis declarari. *Quid ergo, inquit Scaurus? Æmilius fecit, plectitur Rutilius.*

LXX. Ridentur etiam discrepantia; *Quid huic abest, nisi res et virtus?* Bella etiam est familiaris reprehensio, quasi errantis; ut cum objurgavit Albius Granium, quod, cum ejus tabulis quidam Albucio probatum videretur, et valde absoluto Scævola gauderet, neque intelligeret contra suas tabulas esse judicatum.

Huic similis est etiam admonitio in consilio dando familiaris; ut, cum patrono malo, cum vocem in dicendo obtulisset, suadebat Granius, ut mulsum frigidum biberet, simul ac domum redisset: *Perdam, inquit, vocem, si id fecero: Melius est, inquit, quam reum.*

Bellum etiam est, cum, quid cuique sit consentaneum, dicitur; ut, cum Scaurus nonnullam haberet invidiam ex eo, quod Phrygionis Pompeii, locupletis hominis, bona sine testamento possederat, federetque advocatus reo Bestiæ, cum funus

quoddam duceretur, accusator C. Memmius, *Vide*, inquit, *Scaure*, *mortuus rapitur, si potes esse possessor.*

Sed ex his omnibus nihil magis ridetur, quam quod est præter expectationem; cujus innumerabilia sunt exempla, vel Appii majoris illius, qui in senatu, cum ageretur de agris publicis, et de lege Thoria, et premeretur Lucilius ab iis, qui a pecore ejus depasci agros publicos dicerent, *Non est*, inquit, *Lucilii pecus illud; erratis: (defendere Lucilium videbatur) ego liberum puto esse: qua lubet, pascitur.*

Placet etiam mihi illud Scipionis illius, qui Tib. Gracchum perculit. Cum ei M. Flaccus multis probris objectis P. Mucium judicem tulisset, *Ejero*, inquit; *iniquus est.* Cum esset admurmuratum, *Ab*, inquit, *P. C. non ego mihi illum iniquum ejero, verum omnibus.*

Ab hoc verò Crassò nihil facetius. Cum læsisset testis Silus Pisonem, quod se in eum audisse dixisset; *Potest fieri*, inquit, *Sile, ut is, unde te audisse dicis, iratus dixerit.* Annuit Silus. *Potest etiam, ut tu non recte intellexeris.* Id quoque toto capite annuit, ut se Crassò daret. *Potest etiam fieri*, inquit, *ut omnino, quod te audisse dicis, nunquam audieris.* Hoc ita præter expectationem accidit, ut testem omnium risus obrueret.

Hujus generis est plenus Nævius, et jocus est familiaris.

Sapiens, si algebis, tremes.

et alia permulta.

LXXI. Sæpe etiam facete concedas adversario idipsum, quod tibi ille detrahit; ut C. Lælius, cum ei quidam malo genere natus diceret, indignum esse suis majoribus, *At bercule*, inquit, *tu tuis dignus.* Sæpe etiam sententiose ridicula dicuntur; ut M. Cincius, quo die legem de donis et muneribus tulit, cum C. Cento prodiiisset, et satis contumeliose, *Quid fers, Cinciole?* quæfisset: *Ut emas*, inquit, *Cai, si uti velis.*

Sæpe etiam falsæ, quæ fieri non possunt, optantur; ut M. Lepidus, cum ceteris, se in campo exercentibus, in herba ipse recubivisset, *Vellem hoc esset*, inquit, *laborare.* Salsum est etiam quærentibus, et quasi percontantibus, lente respondere quod

nollent; ut Censor Lepidus, cum M. Antistio Pyrgensi equum ademisset, amicique cum vociferarentur, et quærent, quid ille patri suo responderet, cur ademptum sibi equum diceret, cum optimus colonus, parcissimus, modestissimus, frugalissimus esset, *Me istorum, inquit, nihil credere.*

Colliguntur a Græcis alia nonnulla, execrationes, admirationes, minationes. Sed hæc ipsa nimis mihi videor multa in genera descripsisse. Nam illa, quæ verbi ratione et vi continentur, certa fere ac definita sunt; quæ plerumque, ut ante dixi, laudari magis, quam rideri, solent.

Hæc autem, quæ sunt in re et in ipsa sententia, partibus sunt innumerabilia, generibus pauca. Expectationibus enim decipientibus, et naturis aliorum irridendis, ipsorum ridicule indicandis, et similitudine turpioris, et dissimulatione, et subabsurda dicendo, et stulta reprehendendo, risus moventur. Itaque imbuendus est is, qui jocosè vult dicere, quasi naturâ quadam aptâ ad hæc genera, et moribus, ut ad cujusque modi genus ridiculi vultus etiam accommodetur: qui quidem quo severior est et tristior, ut in te, Crasse, hoc illa, quæ dicuntur, falsiora videri solent.

Sed jam tu, Antoni, qui hoc diversorio sermonis mei libenter acquieturum te esse dixisti, tanquam in Pomtinum diverteris, neque amœnum, neque salubrem locum, censeo, ut satis diu te putes requiescè, et iter reliquum conficere pergas. Ego vero, atque hilare quidem a te acceptus, inquit, et cum doctior per te, tum etiam audacior, factus sum ad jocandum. Non enim vereor, ne quis me in isto genere leviozem jam putet, quoniam quidem tu Fabricios mihi auctores, et Africanos, Maximos, Catones, Lepidos, protulisti. Sed habetis ea, quæ voluistis ex me audire, de quibus quidem accuratius dicendum et cogitandum fuit. Nam cætera faciliora sunt, atque ex iis, quæ jam dicta sunt, reliqua nascuntur omnia.

LXXII. Ego enim cum ad causam sum aggressus, atque omnia cogitando, quoad facere potui, persecutus; cum et argumenta causæ, et eos locos, quibus animi judicium conciliantur, et illos,

quibus permoventur, vidi atque cognovi; tum confituo, quid habeat quæque causa boni, quid mali. Nulla enim fere res potest in dicendi disceptationem, aut controversiam vocari, quæ non habeat utrumque: sed quantum habeat, id refert.

Mea autem ratio in dicendo hæc esse solet, ut, boni quod habeat, id amplectar, exornem, exaggerem; ibi commorer, ibi habitem, ibi hæream: a malo autem vitioque causæ ita recedam, non ut id me defugere appareat, sed ut totum bono illo ornando, et augendo dissimulatum obruatur. Et, si causa est in argumentis, firmissima quæque maxime tueor, siue plura sunt, siue aliquod unum. Sin autem in conciliatione, aut in permotione causa est; ad eam me potissimum partem, quæ maxime commovere animos hominum potest, confero.

Summa denique hujus generis hæc est, ut, si in refellendo adversario firmior esse oratio, quam in confirmandis nostris rebus, potest, omnia in illum conferam tela. Sin nostra facilius probari, quam illa redargui, possunt, abducere animos a contraria defensione, et ad nostram conor traducere.

Duo denique illa, quæ facillima videntur, (quoniam quæ difficiliora sunt, non possum,) mihi pro meo jure sumo. Unum, ut molesto aut difficili argumento, aut loco nonnunquam omnino nihil respondeam; quod forsitan aliquis jure irriserit: quis enim est, qui id facere non possit? sed tamen ego de mea nunc, non de aliorum facultate, disputo; confiteorque me, si quæ premat res vehementius, ita cedere solere, ut non modo non abjecto, sed ne rejecto quidem scuto, fugere videar; sed adhibere quandam in dicendo speciem atque pompam, et pugnæ similem fugam: consistere vero in meo præsidio sic, ut non fugiendi hostis, sed capiendi loci causa, cessasse videar. Alterum est illud, quod ego oratori maxime cavendum et providendum puto, quodque me sollicitare summe solet; non tam, ut prolixi causis, elaborare soleo, quam ut ne quid obsum: non quin enitendum sit in utroque; sed tamen multo est turpius oratori nocuisse videri causæ, quam non profuisse.

LXXIII. Sed quid hoc loco vos inter vos, Catule? an hæc, ut sunt contemnenda, contemnitis? Minime, inquit ille; sed Cæsar de isto ipso quiddam velle dicere videbatur. Me vero lubente, inquit Antonius, dixerit, sive refellendi causa, sive quærendi.

Tum Julius, ego mehercule, inquit, Antoni, semper is fui, qui de te oratore sic prædicarem, unum te in dicendo mihi videri lectissimum; propriumque hoc esse laudis tuæ, nihil a te unquam esse dictum, quod obesset ei, pro quo diceres. Idque memoria teneo, cum mihi fermo cum hoc ipso Crasso, multis audientibus, esset de te institutus, Crassusque plurimis verbis eloquentiam laudaret tuam, dixisse me, cum cæteris tuis laudibus hanc esse vel maximam, quod non solum, quod opus esset, diceres, sed etiam, quod non opus esset, non diceres. Tum illum mihi respondere memini; cætera in te summe esse laudanda, illud vero improbi esse hominis, et perfidiosi, dicere quod alienum esset, et noceret ei, pro quo quisque diceret. Quare non sibi eum disertum, qui id non faceret, videri; sed improbum, qui faceret. Nunc, si tibi videtur, Antoni, demonstres velim, quare tu hoc ita magnum putes, Nihil in causa mali facere, ut nihil tibi in oratore majus esse videatur.

LXXIV. Dicam equidem, Cæsar, inquit, quid intelligam. Sed et tu, et vos omnes hoc, inquit, mementote, non me de perfecti oratoris divinitate quadam loqui, sed de exercitationis et consuetudinis meæ mediocritate. Crassi quidem responsum excellentis cujusdam est ingenii ac singularis: cui quiddam portenti simile esse visum est, posse aliquem inveniri oratorem, qui aliquid mali faceret dicendo, obessetque ei, quem defenderet. Facit enim de se conjecturam; cujus tanta vis ingenii est, ut neminem, nisi consulto, putet, quod contra seipsum sit, dicere. Sed ego non de præstanti quadam et eximia, sed prope de vulgari et communis prudentia, disputo. Ut apud Græcos fertur incredibili quadam magnitudine consilii atque ingenii Atheniensis ille fuisse Themistocles; ad quem quidam doctus homo, atque in primis eruditus accessisse dicitur, eique artem memoriæ, quæ tum primum proferebatur, pollicitum esse se traditurum. Cum ille quæsisset,

quidnam illa ars efficere posset, dixisse illum doctorem, ut omnia meminisset; et ei Themistoclem respondisse, gratius sibi illum esse facturum, si se oblivisci, quæ veliet, quam si meminisse, docuisset. Videtne, quæ vis in homine acerrimi ingenii, quam potens, et quanta mens fuerit? qui ita responderit, ut intelligere possemus, nihil ex illius animo, quod semel esset infusum, unquam effluere potuisse: cum quidem ei fuerit optabilius oblivisci posse potius, quod meminisse nollet, quam quod semel audisset, vidissetve, meminisse. Sed neque propter hoc Themistoclis responsum, memoriæ nobis opera danda non est; neque illa mea cautio et timiditas in causis propter præstantem prudentiam Crassi negligenda est. Uterque enim istorum non mihi attulit aliquam, sed suam significavit, facultatem.

Etenim permulta sunt in causis, in omni parte orationis circumspicienda, ne quid offendas, ne quo irruas. Sæpe aliquis testis aut non lædit, aut minus lædit, nisi lacefiatur: orat reus, urgent advocati ut invehamur, ut male dicamus, denique ut interrogemus: non moveor, non obtempero, non satisfacio, neque tamen ullam assequor laudem. Homines enim imperiti facilius quod stulte dixeris, reprehendere, quam quod sapienter tacueris, laudare possunt. Hic quantum fit mali, si iratum, si non stultum, si non levem testem læseris? habet enim et voluntatem nocendi in iracundia, et vim in ingenio, et pondus in vita. Nec, si hoc Crassus non committit, ideo non multi, et sæpe committunt: quo quidem mihi videri turpius nihil solet, quam cum ex oratoris dicto aliquo, aut responso, aut rogatu, sermo ille sequitur, *Occidit ille: adversariumne? immo vero, aiunt, se, et cum, quem defendit.*

LXXXV. Hoc Crassus non putat nisi perfidia accidere posse; ego autem sæpissime video in causis aliquid mali facere homines minime malos. Quid illud, quod supra dixi, solere me cedere, et, ut planius dicam, fugere ea, quæ valde causam meam premerent? Cum id non faciunt alii, versanturque in hostium castris, ac sua præsidia dimitunt, mediocriterne causis nocent, cum aut adversariorum adjumenta confirmant, aut ea, quæ sanare nequeunt,

exulcerant? Quid? cum personarum, quas defendunt, rationem non habent? Si, quæ sunt in his invidiosa, non mitigant extenuando, sed laudando et efferendo invidiosiora faciunt; quantum est in eo tandem mali? Quid? si in homines caros, iudicibusque jucundos sine ulla præmunitioe orationis acerbius, et contumeliosius invehere, nonne abs te iudices abalienes? Quid? si, quæ vitia, aut incommoda sunt in aliquo iudice uno, aut pluribus, ea tu in adversariis exprobrando non intelligas te in iudices invehi, mediocre peccatum est?

Quid? si, cum pro altero dicas, litem tuam facias, aut læsus efferare iracundia, causam relinquis, nihilne noceas? In quo ego, non quo libenter male audiam, sed quia ego causam non libenter relinquo, nimium patiens et lentus exislmor; ut, cum te ipsum, Sulpici, objurgabam, quod ministratorem peteres, non adversarium. Ex quo etiam illud assequor, ut, si quis mihi maledicat, petulans, aut plane insanus, esse videatur.

In ipsis autem argumentis, si quid posueris aut aperte falsum, aut ei, quod dixeris, dicturusve sis, contrarium, aut genere ipso remotum ab usu iudiciorum ac foro, nihilne noceas? Quid multa? omnis cura mea solet in hoc versari semper, (dicam enim sapius,) si possim, ut boni aliquid efficiam dicendo; sin id minus, ut certe ne quid mali.

LXXVI. Itaque nunc illuc redeo, Catule, in quo tu me paulo ante laudabas, ad ordinem, collocationemque rerum ac locorum. Cujus ratio est duplex; altera, quam affert natura causarum; altera, quæ oratorum iudicio et prudentia comparatur. Nam ut aliquid ante rem dicamus; deinde, ut rem exponamus; post, ut eam probemus nostris præsidiiis confirmandis, contrariis refutandis; deinde ut concludamus, atque ita peroremus; hoc dicendi genus natura ipsa præscribit.

Ut vero statuamus, ea, quæ probandi, docendi, persuadendi causa dicenda sunt, quemadmodum componamus; id est vel maxime proprium oratoris prudentiæ. Multa enim occurrunt argumenta; multa, quæ in dicendo profutura videantur. Sed

eorum partim ita levía sunt, ut contemnenda sint; partim, etiam si quid habent adjumenti, sunt nonnunquam ejusmodi, ut insit in iis aliquid vitii; neque tanti sit illud, quod prodesse videatur, ut cum aliquo malo conjungatur. Quæ autem sunt utilia atque firma, si ea tamen (ut sæpe fit) valde multa sunt; ea, quæ ex iis aut levissima sunt, aut aliis gravioribus consimilia, fecerni arbitror oportere, atque ex oratione removeri. Equidem cum colligo argumenta caufarum, non tam ea numerare soleo, quam expendere.

LXXVII. Et quoniam (quod sæpe jam dixi) tribus rebus omnes ad nostram sententiam perducimus, aut Docendo, aut Conciliando, aut Permovendo; una ex tribus his rebus res præ nobis est ferenda, ut nihil aliud, nisi docere, velle videamur: reliquæ duæ, sicuti sanguis in corporibus, sic illæ in perpetuis orationibus fusæ esse debebunt. Nam et principia, et cæteræ partes orationis, de quibus paulo post pauca dicemus, habere hanc vim magnopere debent, ut ad eorum mentes, apud quos agetur, movendas permanere possint.

Sed his partibus orationis, quæ, etsi nihil docent argumentando, persuadendo tamen, et commovendo proficiunt plurimum, quanquam maxime proprius est locus et in exordiendo et in perorando; digredi tamen ab eo quod proposueris, atque agas, permovendorum animorum causa, sæpe utile est. Itaque, vel narratione expofita, sæpe datur ad commovendos animos digrediendi locus; vel argumentis nostris confirmatis, vel contrariis refutatis, vel utroque loco, vel omnibus, si habet eam causa dignitatem atque copiam, recte id fieri potest; eaque causæ sunt ad augendum et ad ornandum gravissimæ atque plenissimæ, quæ plurimos exitus dant ad ejusmodi digressionem, ut his locis uti liceat, quibus animorum impetus eorum, qui audiunt, aut impellantur, aut reflectantur.

Atque etiam in illo reprehendo eos, qui, quæ minime firma sunt, ea prima collocant. In quo illos quoque errare arbitror, qui, si quando (id quod mihi nunquam placuit) plures adhibent patronos, ut in quoque eorum minimum putant esse, ita eum primum

volunt dicere. Res enim hoc postulat, ut eorum expectationi, qui audiunt, quam celerrime occurratur; cui si initio satisfactum non sit, multo plus sit in reliqua causa laborandum. Male enim se res habet, quæ non statim, ut dici cæpta est, melior fieri videtur. Ergo, ut in oratore optimus quisque, sic et in oratione firmissimum quodque sit primum; dum illud tamen in utroque teneatur, ut ea, quæ excellent, ferventur etiam ad perorandum: si quæ erunt mediocria (nam vitiosis nusquam esse oportet locum) in mediam turbam, atque in gregem, conjiciantur.

Hiscæ omnibus rebus consideratis, tum denique id, quod primum est dicendum, postremum soleo cogitare, quo utar exordio. Nam si quando id primum invenire volui, nullum mihi occurrit, nisi aut exile, aut nugatorium, aut vulgare atque commune.

LXXVIII. Principia autem dicendi semper cum accurata, et acuta, et instructa sententiis, apta verbis, tum vero causarum propria, esse debent. Prima est enim quasi cognitio et commendatio orationis in principio, quæ continuo eum, qui audit, permulcere atque allicere debet. In quo admirari soleo non equidem istos, qui nullam huic rei operam dederunt, sed hominem in primis disertum, atque eruditum, Philippum, qui ita solet ad dicendum surgere, ut, quod primum verbum habiturus sit, nesciat; et ait idem, cum brachium concalescerit, tum se solere pugnare; neque attendit, eos ipsos, unde hoc simile ducat, illas primas hastas ita jactare leniter, ut et venustati vel maxime serviant, et reliquis viribus suis consulant. Neque est dubium, quin exordium dicendi vehemens et pugnax non sæpe esse debeat: sed si in ipso illo gladiatorio vitæ certamine, quo ferro decernitur, tamen ante congressum multa fiunt, quæ non ad vulnus, sed ad speciem, valere videantur; quanto hoc magis in oratione expectandum est, in qua non vis potius, quam delectatio, postulatur? Nihil est denique in natura rerum omnium, quod se universum profundat, et quod totum repente evolet. Sic omnia, quæ fiunt, quæque aguntur acerrime, lenioribus principiis natura ipsa pratexit.

Hæc autem in dicendo non extrinsecus alicunde quærenda, sed ex ipsis visceribus causæ sumenda sunt. Idcirco tota causâ pertractata atque perspecta, locis omnibus inventis atque instructis, considerandum est, quo principio sit utendum. Sic et facile reperietur. Sumentur enim ex iis rebus, quæ erunt uberrimæ vel in argumentis, vel in iis partibus, ad quas dixi digredi sæpe oportere. Ita et momenti aliquid afferent, cum erunt pene ex intima defensione deprompta, et apparebit ea non modo non esse communia, nec in alias causas posse transferri, sed penitus ex ea causâ, quæ tum agatur, effloruisse.

LXXIX. Omne autem principium aut rei totius, quæ agetur, significationem habere debet, aut aditum ad causam et munitiorem, aut quoddam ornamentum et dignitatem. Sed oportet ut ædibus ac templis vestibula et aditus, sic causis principia proportionem rerum, præponere. Itaque in parvis atque in frequentibus causis ab ipsâ re est exordiri sæpe commodius.

Sed cum erit utendum principio, (quod plerumque erit) aut ex reo, aut ex adversario, aut ex re, aut ex eis, apud quos agitur, sententias duci licebit. Ex reo, (reos appello, quorum res est) quæ significant virum bonum, quæ liberalem, quæ calamitosum, quæ misericordia dignum, quæ valeant contra falsam criminationem. Ex adversario, iisdem ex locis fere contraria. Ex re, si crudelis, si infanda, si præter opinionem, si immerito, si misera, si ingrata, si indigna, si nova, si quæ restitui sanarique non possit. Ex iis autem, apud quos agetur, ut benevolos, beneque existimantes efficiamus; quod agendo efficitur melius, quam rogando. Est id quidem in totam orationem confundendum, nec minime in extremam; sed tamen multa principia ex eo genere gignuntur. Nam et attentum monent Græci ut principio faciamus iudicem et docilem; quæ sunt utilia, sed non principii magis propria, quam reliquarum partium: faciliora etiam in principiis, quod et attentum maxime sunt, cum omnia expectant, et dociles magis initiis esse possunt. Illustriora enim sunt, quæ in principiis, quam quæ in mediis causis, dicuntur, aut arguendo, aut refellendo.

Maxima autem copia principiorum, ad iudicem aut allicendum aut incitandum, ex iis locis trahitur, qui ad motus animorum concificendos inerunt in causa: quos tamen totos in principio explicari non oportebit, sed tantum impelli primo iudicem leviter, ut jam inclinato reliqua incumbat oratio.

LXXX. Connexum autem ita sit principium consequenti orationi, ut non, tanquam citharædi præcimum, affectum aliquod, sed cohærens cum omni corpore membrum, esse videatur. Nam nonnulli, cum illud meditati ediderunt, sic ad reliqua transeunt, ut audientiam sibi fieri velle videantur. Atque ejusmodi illa prolusio debet esse, non ut Samnitum, qui vibrant hastas ante pugnam, quibus in pugnando nihil utuntur; sed ut ipsis sententiis, quibus proluserunt, vel pugnare possint.

Narrare vero rem quod breviter jubent, si brevitatis appellanda est, cum verbum nullum redundet, brevis est L. Crassi oratio: si tum est brevitatis, cum tantum verborum est, quantum necesse est, aliquando id opus est: sed sæpe obest vel maxime in narrando, non solum quod obscuritatem affert, sed etiam quod eam virtutem, quæ narrationis est maxima, ut jucunda, et ad persuadendum accommodata sit, tollit. Ut illa, *Nam is postquam excessit ex ephebis*, quam longa est narratio? Mores adolescentis ipsius, et servilis percontatio, mors Chrysidis, vultus et forma, et lamentatio sororis; reliqua per varie jucundeque narrantur. Quod si hanc brevitatem quæsisset,

Effertur, imus, ad sepulcrum venimus,

In ignem posita est ---

fere decem versiculis totum conficere potuisset: quanquam hoc ipsum, *Effertur, imus*, concisum est ita, ut non brevitati servitum sit, sed magis venustati. Quod si nihil fuisset, nisi, *In ignem posita est*; tamen res tota cognosci facile potuisset. Sed et festivitatem habet narratio distincta personis et interpuncta sermonibus: et est probabilius, quod gestum esse dicas, cum, quemadmodum actum sit, exponas: et multo apertius ad intelligendum est, si sic consistitur aliquando, ac non ista brevitatis percurritur.

Apertam enim narrationem tam esse oportet, quam cætera; sed hoc magis in hac elaborandum est, quòd et difficilius est non esse obscurum in re narranda, quam aut in principio, aut in argumento, aut in purgando, aut in perorando: et majore periculo hæc pars orationis obscura est, quam cætera: vel quia, si quo alio in loco est dictum quid obscurius, tantum id perit, quod ita dictum est; narratio obscura totam obcæcat orationem: vel quod alia possis, semel si obscurius dixeris, dicere alio loco planius; narrationis unus est in causa locus. Erit autem perspicua narratio, si verbis usitatis, si ordine temporum conservato, si non interrupte, narrabitur.

LXXXI. Sed quando utendum sit, aut non sit, narratione, id est consilii. Neque enim si nota res est, nec dubium quid gestum sit, narrari oportet; nec si adversarius narravit, nisi si refellemus: ac, si quando erit narrandum, ne illa, quæ suspicionem et crimen efficient, contraque nos erunt, acriter persequamur; et quidquid poterit, detrahamus: ne illud, quod Crassus, si quando fiat, perfidia, non stultitia, fieri putat, ut causæ noceamus, accidat. Nam ad summam totius causæ pertinet, caute, an contra, demonstrata res sit; quod omnis orationis reliquæ fons est narratio.

Sequitur, ut causa ponatur; in quo videndum est, quid in controversiam veniat. Tum suggerenda sunt firmamenta causæ conjuncte, et infirmantis contrariis, et tuis confirmandis. Namque una in causis ratio quædam est ejus orationis, quæ ad probandam argumentationem valet: ea autem, et confirmationem, et reprehensionem quærit: sed quia neque reprehendi, quæ contra dicuntur, possunt, nisi tua confirmes; neque hæc confirmari, nisi illa reprehendas; idcirco hæc et natura, et utilitate, et tractatione, conjuncta sunt.

Omnia autem concludenda plerumque rebus augendis, vel inflammando iudice, vel mitigando: omniaque cum superioribus orationis locis, tum maxime extremo, ad mentes iudicum quam maxime permovendas, et ad utilitatem nostram vocandas, conferenda sunt.

Neque sane jam causa videtur esse, cur fecernamus ea præcepta, quæ de suasionibus tradenda sunt, aut laudationibus; sunt enim pleraque communia: sed tamen suadere aliquid, aut dissuadere, gravissimæ mihi videtur esse personæ. Nam et sapientis est, consilium explicare suum de maximis rebus; et honesti, et disertis, ut mente providere, auctoritate probare, oratione persuadere, possit.

LXXXII. Atque hæc in senatu minore apparatu agenda sunt. Sapiens enim est consilium; multisque aliis dicendi reliquendus locus. Vitanda etiam ingenii, ostentationisque suspicio.

Concio capit omnem vim orationis, et gravitatem varietatemque desiderat. Ergo in suadendo nihil est optabilius, quam dignitas. Nam qui utilitatem putat, non quid maxime velit suafor, sed quid interdum magis sequatur, videt. Nemo est enim, præsertim in tam clara civitate, quin putet expetendam maxime dignitatem: sed vincit utilitas plerumque, cum subest ille timor, ea neglecta, ne dignitatem quidem posse retineri.

Controversia autem inter hominum sententias aut in illo est, Utrum sit utilis; aut, etiam cum id convenit, certatur, utrum honestati potius, an utilitati, consulendum sit. Quæ quia pugnare sæpe inter se videntur, qui utilitatem defendit, enumerabit comoda pacis, opum, potentiæ, pecuniæ, vectigalium, præsidii, militum, utilitates cæterarum rerum, quarum fructum utilitate metimur, itemque incommoda contrariorum. Qui ad dignitatem impellit, majorum exempla, quæ erunt vel cum periculo gloriosa, colliget: posteritatis immortalem memoriam augebit: utilitatem ex laude nasci defendet, semperque eam cum dignitate esse conjunctam.

Sed, quid fieri possit aut non possit, quidque etiam sit necesse aut non sit, in utraque re maxime est quærendum. Inciditur enim omnis jam deliberatio, si intelligitur non posse fieri, aut si necessitas affertur; et qui id docuit, non videntibus aliis, is plurimum vidit.

Ad consilium autem de republica dandum, caput est, nosse rempublicam: ad dicendum vero probabiliter, nosse mores

civitatis ; qui quia crebro mutantur, genus quoque orationis est sæpe mutandum. Et, quanquam una fere vis est eloquentiæ, tamen, quia summa dignitas est populi, gravissima causa reipublicæ, maximi motus multitudinis, genus quoque dicendi grandius quoddam, et illustrius esse adhibendum videtur : maximaque pars orationis admovenda est ad animorum motus nonnunquam aut cohortatione, aut commemoratione aliqua, aut in spem, aut in metum, aut ad cupiditatem, aut ad gloriam concitandos ; sæpe etiam a temeritate, iracundia, spe, injuria, invidia, crudelitate, revocandos.

LXXXIII. Fit autem, ut, quia maxima quasi oratori scena videatur concio, natura ipsa ad ornatus dicendi genus excitetur. Habet enim multitudo vim quandam talem, ut quemadmodum tibicen sine tibiis canere, sic orator, sine multitudine audiente, eloquens esse non possit. Et, cum sint populares multi varique lapsus, vitanda est acclamatio adversa populi, quæ aut orationis peccato aliquo excitatur, si aspere, si arroganter, si turpiter, si fordide, si quoquo animi vitio, dictum esse aliquid videatur ; aut hominum offensione, vel invidia, quæ aut justa est, aut ex criminatione atque fama ; aut res si displicet ; aut si est in aliquo motu suæ cupiditatis, aut metus, multitudo : hisque quatuor causis totidem medicinæ opponuntur : tum objurgatio, si est auctoritas : tum admonitio, quasi lenior objurgatio : tum promissio, si audierint, probaturos : tum deprecatio, quod est infimum, sed nonnunquam utile. Nullo autem loco plus facetiæ profunt, et celeritas, et breve aliquod dictum nec sine dignitate, et cum lepore. Nihil enim tam facile, quam multitudo, a tristitia, et sæpe ab acerbitate, commode, ac breviter, et acute, et hilare dicto deducitur.

LXXXIV. Expofui fere, ut potui, vobis, in utroque genere caufarum quæ sequi solem, quæ fugere, quæ spectare, quaque omnino in causis ratione versari. Nec illud tertium, laudationum genus, est difficile, quod ego initio quasi a præceptis nostris secreveram : sed et quia multa sunt orationum genera, et graviora, et

majoris copïæ, de quibus nemo fere præciperet, et quod nos laudationibus non ita multum uti solemus, totum hunc segregabam locum. Ipsi enim Græci legendi; qui magis aut delectationis, aut hominis alicujus ornandi, quam utilitatis hujus forensis causâ, laudationes scriptitaverunt: quorum sunt libri, quibus Themistocles, Aristides, Agefilaus, Epaminondas, Philippus, Alexander, aliique laudantur. Nostræ laudationes, quibus in foro utimur, aut testimonii brevitatem habent nudam atque inornatam, aut scribuntur ad funebrem concionem, quæ ad orationis laudem minime accommodata est. Sed tamen, quoniam est utendum aliquando, nonnunquam etiam scribendum, velut *Q. Tuberoni Africanum avunculum laudanti scripsit C. Lælius*, vel ut nosmetipsi, ornandi causa, Græcorum more, si quos velimus, laudare possimus; sit a nobis quoque tractatus is locus.

Perspiciuum est igitur, alia esse in homine optanda, alia laudanda. Genus, forma, vires, opes, divitiæ, cæteraque quæ fortuna det, aut extrinsecus, aut corpori, non habent in se veram laudem; quæ deberi virtuti uni putatur; sed tamen quod ipsa virtus in earum rerum usu ac moderatione maxime cernitur, tractanda etiam in laudationibus hæc sunt naturæ et fortunæ bona: in quibus est summa laus, non extulisse se in potestate, non fuisse insolentem in pecunia, non se prætulisse aliis propter abundantiam fortunæ; ut opes et copïæ non superbix videantur ac libidini, sed bonitati ac moderationi, facultatem et materiam dedisse.

Virtus autem, quæ est per se ipsa laudabilis, et sine qua nihil laudari potest, tamen habet plures partes, quarum alia est aliâ ad laudationem aptior. Sunt enim aliæ virtutes, quæ videntur in moribus hominum, et quadam comitate ac beneficentia, positæ: aliæ, quæ in ingenii aliqua facultate, aut animi magnitudine ac robore. Nam clementia, justitia, benignitas, fides, fortitudo in periculis communibus, jucunda est auditu in laudationibus. Omnes enim hæc virtutes non tam ipsis, qui eas in se habent, quam generi hominum, fructuosæ putantur. Sapientia et magnitudo animi, qua omnes res humanæ tenues et pro nihilo putantur; et in excogitando vis quædam ingenii, et ipsa eloquen-

tia, admirationis habet non minus, jucunditatis minus. Ipsos enim magis videtur, quos laudamus, quam illos, apud quos laudamus, ornare ac tueri: sed tamen in laudando jungenda sunt etiam hæc genera virtutum. Ferunt enim aures hominum, cum illa, quæ jucunda et grata, tum etiam illa, quæ mirabilia sunt in virtute, laudari.

LXXXV. Et quoniam singularum virtutum sunt certa quædam officia ac munera, et sua cuique virtuti laus propria debetur, erit explicandum in laude justitiæ, quid cum fide, quid cum æquabilitate, quid cum ejusmodi aliquo officio is, qui laudabitur, fecerit. Itemque in cæteris res gestæ ad cujusque virtutis genus, et vim, et nomen accommodabuntur.

Gratissima autem laus eorum factorum habetur, quæ suscepta videntur a viris fortibus sine emolumento ac præmio: quæ vero etiam cum labore et periculo ipsorum, hæc habent uberrimam copiam ad laudandum, quod et dici ornatissime possunt, et audiri facillime. Ea enim denique virtus esse videtur præstantis viri, quæ est fructuosa aliis, ipsi autem laboriosa, aut periculosa, aut certe gratuita. Magna etiam illa laus et admirabilis videri solet, tulisse casus sapienter adversos, non fractum esse fortuna, retinuisse in rebus asperis dignitatem.

Neque tamen illa non ornant, habiti honores, decreta virtutis præmia, res gestæ judiciis hominum comprobata; in quibus etiam, felicitatem ipsam deorum immortalium judicio tribui, laudationis est. Sumendæ autem res erunt aut magnitudine præstabiles, aut novitate primæ, aut genere ipso singulares. Neque enim parvæ, neque usitata, neque vulgares, admiratione, aut omnino laude, dignæ videri solent.

Est etiam cum cæteris præstantibus viris comparatio in laudatione præclara. De quo genere libitum est mihi paulo plura, quam ostenderam, dicere, non tam propter usum forensæ, qui est a me in omni hoc sermone tractatus, quam ut hoc videretis, si laudationes essent in oratoris officio, quod nemo negat, oratori virtutum omnium cognitionem, sine qua laudatio effici non possit, esse necessariam.

Jam vituperandi præcepta contrariis ex vitiis fumenda esse perspicuum est. Simul est illud ante oculos, nec bonum virum proprie et copiose laudari sine virtutum, nec improbum notari ac vituperari sine vitiorum, cognitione, satis insignite atque aspere posse. Atque his locis et laudandi, et vituperandi sæpe nobis est utendum in omni genere causarum.

Habetis, de veniendis rebus, disponendisque, quid sentiam. Adjungam etiam de memoria, ut labore Crassum levem, neque ei quidquam aliud, de quo differat, relinquam, nisi ea, quibus hæc exonentur.

LXXXVI. Perge vero, inquit Crassus. Libenter enim te cognitum jam artificem, aliquandoque evolutum illis integumentis dissimulationis tuæ, nudatumque perspicio; et, quod mihi nihil, aut quod non multum relinquis, percommode facis, estque mihi gratum. Jam istuc quantum tibi ego reliquerim, inquit Antonius, erit in tua potestate. Si enim vere agere volueris, omnia tibi relinquo. Sin dissimulare, tu, quemadmodum his satisfacias, videris. Sed, ut ad rem redeam, non sum tanto ego, inquit, ingenio, quanto Themistocles fuit, ut oblivionis artem, quam memoriæ, malim; gratiamque habeo Simonidi illi Ceo, quem primum ferunt artem memoriæ protulisse. Dicunt enim, cum cœnaret Crannone in Thessalia Simonides apud Scopam, fortunatum hominem et nobilem, cecinissetque id carmen, quod in eum scripsisset, in quo multa ornandi causa poetarum more in Castorem scripta et Pollucem fuissent, nimis illum sordide Simonidi dixisse, se dimidium ejus ei, quod pactus esset, pro illo carmine, daturum; reliquum a suis Tyndaridis, quos æque laudasset, peteret, si ei videretur. Paulo post esse ferunt nuntiatum Simonidi, ut prodiret, juvenes stare ad januam duos quosdam, qui eum magnopere evocarent: surrexisse illum, prodisse, vidisse neminem. Hoc interim spatio conclave illud, ubi epularetur Scopas, concidisse: ea ruina ipsum oppressum cum suis interiisse. Quos cum humare vellent sui, neque possent obtritos internoscere ullo modo; Simonides dicitur ex eo quod meminisset, quo eorum loco quisque cubuisset, demonstrator uniuscujusque sepeliendi fuisse.

Hac tum re admonitus invenisse fertur, ordinem esse maxime, qui memoriae lumen afferret. Itaque iis, qui hanc partem ingenii exercerent, locos esse capiendos, et ea, quae memoria tenere vellent, effingenda animo, atque in his locis collocanda: sic fore, ut ordinem rerum locorum ordo conservaret; res autem ipsas rerum effigies notaret; atque ut locis pro cera, simulacris pro literis, uteremur.

LXXXVII. Qui sit autem oratori memoriae fructus, quanta utilitas, quanta vis, quid me attinet dicere? tenere quae didiceris in accipienda causa, quae ipse cogitaris? omnes fixas esse in animo sententias? omnem descriptum verborum apparatus? ita audire vel eum, unde discas, vel eum, cui respondendum sit, ut illi non infundere in aures tuas orationem, sed in animo videantur inscribere? Itaque soli, qui memoria vigent, sciunt, quid, et quatenus, et quomodo dicturi sint, quid responderint, quid superfit: iidemque multa ex aliis causis aliquando a se acta, multa ab aliis audita, meminerunt.

Quare confiteor equidem, hujus boni naturam esse principem, sicut earum rerum, de quibus ante locutus sum, omnium: sed haec ars tota dicendi, sive artis imago quaedam est et similitudo, habet hanc vim, non ut totum aliquid, cujus in ingenii nostris pars nulla sit, pariat et procreet, verum ut ea, quae sunt orta jam in nobis et procreata, educet atque confirmet. Veruntamen neque tam acri memoria fere quisquam est, ut, non dispositis, notatisque rebus, ordinem verborum aut sententiarum complectatur; neque vero tam hebeti, ut nihil hac consuetudine et exercitatione adjuvetur. Vidit enim hoc prudenter sive Simonides, sive alius quis invenit, ea maxime animis effingi nostris, quae essent a sensu tradita atque impressa; acerrimum autem ex omnibus nostris sensibus esse sensum videndi: quare facillime animo teneri posse ea, quae perciperentur auribus, aut cogitatione, si etiam oculorum commendatione animis traderentur; ut res caecas, et ab aspectus judicio remotas, conformatio quaedam et imago et figura ita notaret, ut ea, quae cogitando complecti non possemus, intuendo quasi teneremus.

His autem formis atque corporibus, sicut omnibus, quæ sub aspectum veniunt, sedes opus est: etenim corpus intelligi sine loco non potest. Quare ne in re nota et pervulgata multus et insolens sim, locis est utendum multis, illustribus, explicatis, modicis intervallis: imaginibus autem agentibus, acribus, insignitis, quæ occurrere, celeriterque percutere animum possint. Quam facultatem et exercitatio dabit, ex qua consuetudo gignitur, et similibus verborum conversa et immutata casibus, aut traducta ex parte ad genus notatio, et unius verbi imagine totius sententiæ informatio, pictoris cujusdam summi ratione et modo, formarum varietate locos distinguuntis.

LXXXVIII. Sed verborum memoria, quæ minus est nobis necessaria, majore imaginum varietate distinguitur. Multa enim sunt verba, quæ, quasi articuli, connectunt membra orationis, quæ formari similitudine nulla possunt: eorum fingendæ nobis sunt imagines, quibus semper utamur. Rerum memoria propria est oratoris. Eam singulis personis bene positis notare possumus, ut sententias imaginibus, ordinem locis, comprehendamus. Neque verum est, quod ab inertibus dicitur, opprimi memoriam imaginum pondere, et obscurari etiam id, quod per se natura tenere potuisset. Vidi enim ego summos homines, et divina prope memoria, Athenis Charmadam; in Asia, quem vivere hodie aiunt, Scepium Metrodorum; quorum uterque tanquam literis in cera, sic se aiebat imaginibus in iis locis, quos haberet, quæ meminisse vellet, perscribere. Quare hac exercitatione non eruenda memoria est, si est nulla naturalis: sed certe, si latet, evocanda est.

Habetis sermonem bene longum hominis utinam non impudentis: illud quidem certe, non nimis verecundi; qui quidem cum te, Catule, tum etiam L. Crasso audiente, de dicendi ratione tam multa dixerim: nam istorum ætas minus me fortasse movere debuit. Sed mihi ignoscetis profecto, si modo, quæ causa me ad hanc insolitam mihi loquacitatem impulerit, acceperitis.

LXXXIX. Nos vero, inquit Catulus, (etenim pro me hoc, et pro meo fratre respondeo) non modo tibi ignoscimus, sed te diligimus,

magnamque tibi habemus gratiam; et cum humanitatem et facilitatem agnoscimus tuam, tum admiramur istam scientiam et copiam. Equidem etiam hoc me affecutum puto, quod magno sum levatus errore, et illa admiratione liberatus, quod multis cum aliis semper admirari solebam, unde esset illa tanta tua in causis divinitas. Nec enim te ista attingisse arbitrabar, quæ diligentissime cognosse, et undique collegisse, usuque doctum partim correxisse video, partim comprobasse. Neque eo minus eloquentiam tuam, et multo magis virtutem et diligentiam admi-
ror; et simul gaudeo, iudicium animi mei comprobari, quod semper statui, neminem sapientiæ laudem et eloquentiæ sine summo studio, et labore, et doctrina, consequi posse. Sed tamen quidnam est id, quod dixisti, fore ut tibi ignosceremus, si cognossemus, quæ te causa in hunc sermonem impulisset? Quæ est enim alia causa, nisi quod nobis, et horum adolescentium studio, qui te attentissime audierunt, morem gerere voluisti?

Tum ille, adimere, inquit, omnem recusationem Crasso volui, quem ego paulo sciebam, vel pudentius, vel invitius, (nolo enim dicere de tam suavi homine, fastidiosius) ad hoc genus sermonis accedere. Quid enim poterit dicere? Consularem se esse hominem et Censorium? eadem nostra causa est. An ætatem afferet? quadriennio minor est. An se nescire? quæ ego sero, quæ cursim arripui, quæ subsecivis operis, ut aiunt; iste a puero, summo studio, summis doctoribus. Nihil dicam de ingenio, cui par nemo fuit. Etenim me dicentem qui audierit, nemo unquam tam sui despicies fuit, quin speraret aut melius, aut eodem modo se posse dicere: Crasso dicente, nemo tam arrogans, qui similiter se unquam dicturum esse consideret. Quamobrem, ne frustra hi tales viri venerint, te aliquando, Crasse, audiemus.

XC. Tum ille, ut ita ista esse concedam, inquit, Antoni, quæ sunt longe secus, quid mihi tu tandem hodie, aut cuiquam homini, quod dici possit, reliquisti? Dicam enim vere, amicissimi homines, quod sentio. Sæpe ego doctos homines, quid dico sæpe? immo nonnunquam: sæpe enim qui potui, qui puer in forum venerim, neque inde unquam diutius, quam Quæstor,

abfuerim? sed tamen audiui, ut heri dicebam, et Athenis cum essem, doctissimos viros, et in Asia istum ipsum Sceptsum Metrodorum, cum de his ipsis rebus disputaret. Neque vero mihi quisquam copiosius unquam visus est, neque subtilius in hoc genere dicendi, quam iste hodie, esse versatus. Quod si esset aliter, et aliquid intelligerem ab Antonio prætermisum, non essem tam inurbanus, ac pene inhumanus, uti eo gravarer, quod vos cupere sentirem.

Tum Sulpicius, an ergo, inquit, oblitus es, Crassè, Antonium ita partitum esse tecum, ut ipse instrumentum oratoris exponeret, tibi ejus distinctionem atque ornatum relinqueret? Hic ille, primum, quis Antonio permisit, inquit, ut et partes faceret, et, utram vellet, prior ipse sumeret? deinde, si ego recte intellexi, cum valde libenter audirem, mihi conjuncte est visus de utraque re dicere. Ille vero, inquit Cotta, ornamenta orationis non attingit, neque eam laudem, ex qua eloquentia nomen ipsum invenit. Verba igitur, inquit Crassus, mihi reliquit Antonius, rem ipse sumpsit.

Tum Cæsar, si, quod difficilius est, id tibi reliquit; est nobis, inquit, causa, cur te audire cupiamus. Sin, quod facilius, tibi causa non est, cur recuses. Et Catulus, quid, quod dixisti, inquit, Crassè, si hic hodie apud te maneremus, te morem nobis esse gesturum, nihilne ad fidem tuam putas pertinere? Tum Cotta ridens, possem tibi, inquit, Crassè, concedere; sed vide, ne quid Catulus attulerit religionis: opus hoc censorium est: id autem committere, vide quam sit homini turpe Censorio. Agite vero, ille inquit, ut vultis. Sed nunc quidem, quoniam id temporis est, surgendum censeo, et requiescendum: post meridiem, si ita vobis est commodum, loquemur aliquid, nisi forte in crastinum differre mavultis. Omnes se vel statim, vel, si ipse post meridiem mallet, quamprimum tamen audire velle dixerunt.

D E

O R A T O R E,

L I B E R T E R T I U S.

I. **I**NSTITUENTI mihi, Quinte frater, eum sermonem referre, et mandare huic tertio libro, quem post Antonii disputationem Crassus habuisset, acerba sane recordatio veterem animi curam, molestiamque renovavit. Nam illud immortalitate dignum ingenium, illa humanitas, illa virtus L. Crassi, morte extincta subita est, vix diebus decem post eum diem, qui hoc et superiore libro continetur. Ut enim Romam rediit extremo sceni-
 corum ludorum die, vehementer commotus ea oratione, quæ ferebatur habita esse in concione a Philippo; quem dixisse constabat, *videndum sibi aliud esse consilium, illo senatu se rempublicam gerere non posse*: mane idibus Septembris et ille et senatus frequens, vocatu Drusi, in curiam venit. Ibi cum Drusus multa de Philippo questus esset, retulit ad senatum de illo ipso, quod Consul in eum ordinem tam graviter in concione esset invecus. Hic, ut sæpe inter homines sapientissimos constare vidi, quanquam hoc Crasso, cum aliquid accuratius dixisset, semper fere contigisset, ut nunquam dixisset melius putaretur, tamen omnium consensu sic esse tum judicatum, cæteros a Crasso semper omnes, illo autem die etiam ipsum a sese superatum. Deploravit enim casum atque orbitatem senatus; cujus ordinis a Consule, qui quasi parens bonus, aut tutor fidelis esse deberet, tanquam ab aliquo nefario prædone, diriperetur patrimonium dignitatis: neque vero esse mirandum, si, cum suis consiliis rempublicam profligasset, consilium senatus a republica repudiaret. Hic cum homini et vehementi, et disertio, et in primis forti ad resistendum, Philippo,

quasi quasdam verborum faces admovisset, non tulit ille, et graviter exarsit, pignoribusque ablati Crassum instituit coercere. Quo quidem ipso in loco multa a Crasso divinitus dicta efferebantur, cum sibi illum Consulem esse negaret, cui senator ipse non esset. *An tu, cum omnem auctoritatem universi ordinis pro pignore putaris, eamque in conspectu populi Romani concideris, me his pignoribus existimas posse terreri? Non tibi illa sunt cædenda, si Crassum vis coercere: hæc tibi est excidenda lingua; qua vel evulsa, spiritu ipso libidinem tuam libertas mea refutabit.*

II. Permulta tum vehementissima contentione animi, ingenii, virium, ab eo dicta esse constabat; sententiamque eam, quam senatus frequens secutus est, ornatissimis et gravissimis verbis, Ut populo Romano satisfieret, nunquam senatus neque consilium reipublicæ neque fidem defuisse, ab eo dictam; et eundem (id quod in auctoritatibus præscriptis extat) scribendo adfuisse.

Illam tanquam cycnea fuit divini hominis vox et oratio, quam quasi expectantes, post ejus interitum veniebamur in curiam, ut vestigium illud ipsum, in quo ille postremum institisset, contueremur. Namque tum latus ei dicenti condoluisset, sudoremque multum consecutum esse, audiebamus: ex quo cum horruisset, cum febris domum rediit, dieque septimo lateris dolore consumptus est. O fallacem hominum spem, fragilemque fortunam, et inanes nostras contentiones! quæ in medio spatio sæpe franguntur et corruunt, et ante in ipso cursu obruuntur, quam portum conspiciere potuerunt. Nam, quamdiu Crassi fuit ambitionis labore vita districta, tamdiu privatis magis officiis, et ingenii laude flouruit, quam fructu amplitudinis, aut reipublicæ dignitate. Qui autem ei annus primus ab honorum perfensione aditum, omnium concessu, ad summam auctoritatem dabat, is ejus omnem spem, atque omnia vitæ consilia, morte pervertit. Fuit hoc luctuosum suis, acerbum patriæ, grave bonis omnibus: sed ii tamen rempublicam casus secuti sunt, ut mihi non erepta L. Crasso a diis immortalibus vita, sed donata mors, esse videatur. Non vidit flagrantem bello Italiam, non ardentem invidia senatum,

non sceleris nefarii principes civitatis reos, non luctum filiaë, non exilium generi, non acerbissimam C. Marii fugam, non illam post reditum ejus cædem omnium crudelissimam, non denique in omni genere deformatam eam civitatem, in qua ipse florentissima multum omnibus gloria præstitisset.

III. Sed quoniam attigi cogitatione vim, varietatemque fortunæ, non vagabitur oratio mea longius, atque eis fere ipsis definietur viris, qui hoc sermone, quem referre cæpimus, continentur. Quis enim non jure beatam L. Crassi mortem illam, quæ est a multis sæpe defleta, dixerit, cum horum ipsorum sit, qui tum cum illo postremum fere collocuti sunt, eventum recordatus? Tenemus enim memoria, Q. Catulum, virum omni laude præstantem, cum sibi non incolumem fortunam, sed exilium et fugam deprecaretur, esse coactum, ut vitæ se ipse privaret. Jam M. Antonii in his ipsis rostris, in quibus ille rempublicam constantissime Consul defenderat, quæque Cenfor imperatoris manubiis ornat, positum caput illud fuit, a quo erant multorum civium capita servata. Neque vero longe ab eo C. Julii caput, hospitis Etrusci scelere proditum, cum L. Julii fratris capite jacuit; ut ille, qui hæc non vidit, et vixisse cum republica pariter, et cum illa simul extinctus esse, videatur. Neque enim propinquum suum, maximi animi virum, P. Crassum, suapte interfectum manu, neque collegæ sui, Pontificis maximi, sanguine simulacrum Vestæ respersum esse, vidit: cui mærori (qua mente ille in patriam fuit) etiam C. Carbonis, inimicissimi hominis, eodem illo die mors nefaria fuisset. Non vidit eorum ipsorum, qui tum adolescentes Crasso se dicarant, horribiles miserisque casus; ex quibus C. Cotta, quem ille florentem reliquerat, paucis diebus post mortem Crassi depulsus per invidiam tribunatu, non multis ab eo tempore mensibus ejectus est e civitate. Sulpicius autem, qui in eadem invidiæ flamma fuisset, quibuscum privatus conjunctissime vixerat, hos in tribunatu spoliare instituit omni dignitate: cui quidem ad summam gloriam eloquentiæ florenti, ferro crepta vita est, et pœna temeritatis non sine magno reipublicæ malo constituta.

Ego vero te, Crasse, cum vitæ flore, tum mortis opportunitate, divino consilio et ortum et extinctum esse arbitror. Nam tibi aut pro virtute animi, constantiaque tua civilis ferri subeunda fuit crudelitas, aut, siqua te fortuna ab atrocitate mortis vindicasset, eadem esse te funerum patriæ spectatorem coegisset: neque solum tibi improborum dominatus, sed etiam, propter admistam civium eadem, bonorum victoria mærori fuisset.

IV. Mihi quidem, Quinte frater, et eorum casus, de quibus ante dixi, et ea, quæ nosmetipsi ob amorem in rempublicam incredibilem et singularem pertulimus, ac sensimus, cogitanti, sententia sæpe tua vera ac sapiens videri solet, qui propter tot, tantos, tamque præcipites casus clarissimorum hominum, atque optimorum virorum, me semper ab omni contentione ac dimicatione revocasti. Sed quoniam hæc jam neque in integro nobis esse possunt, et summi labores nostri, magna compensati gloria, mitigantur, pergamus ad ea solatia, quæ non modo sedatis molestiis jucunda, sed etiam hærentibus, salutaria nobis esse possunt; sermonemque L. Crassi reliquum, ac pene postremum memoriæ prodamus; atque ei, etsi nequaquam parem illius ingenio, at pro nostro tamen studio meritam gratiam, debitamque referamus. Neque enim quisquam nostrum, cum libros Platonis mirabiliter scriptos legit, in quibus omnibus fere Socrates exprimitur, non, quanquam illa scripta sunt divinitus, tamen majus quiddam de illo, de quo scripta sunt, suspicatur. Quod item nos postulamus non a te quidem, qui nobis summa omnia tribuis, sed a cæteris, qui hæc in manus sument, ut majus quiddam de L. Crasso, quam quantum a nobis exprimetur, suspicentur. Nos enim, qui ipsi sermoni non interfuissemus, et quibus C. Cotta tantummodo locos, ac sententias hujus disputationis tradidisset, quo in genere orationis utrumque oratorem cognoveramus, idipsum sumus in eorum sermone adumbrare conati. Quod si quis erit, qui ductus opinione vulgi, aut Antonium jejuniorem, aut Crassum pleniorrem fuisse putet, quam quomodo a nobis uterque inductus est; is erit ex iis, qui aut illos non audierit, aut judicare non possit. Nam fuit uterque (ut exposui antea) cum studio, atque ingenio,

et doctrina præstans omnibus, tum in suo genere perfectus; ut neque in Antonio deesset hic ornatus orationis, neque in Crasso redundaret.

V. Ut igitur ante meridiem discesserunt, paululumque requierunt, in primis hoc a se Cotta animadversum esse dicebat, omne illud tempus meridianum Crassum in acerrima atque attentissima cogitatione posuisse; seseque, qui vultum ejus, cum ei dicendum esset, obtutumque oculorum in cogitando probe nosset, atque in maximis causis sæpe vidisset, tum dedita opera, quiescentibus aliis, in eam exhedram venisse, in qua Crassus lectuloposito recubivisset; cumque eum in cogitatione defixum esse sensisset, statim recessisse, atque in eo silentio duas horas fere esse consumptas. Deinde, cum omnes, inclinato jam in postmeridianum tempus die, venissent ad Crassum, Quid est, Crasse, inquit Julius, imusne festum? etsi admonitum venimus te, non flagitatum.

Tum Crassus, an me tam impudentem esse existimatis, ut vobis hoc præsertim munus putem diutius posse debere? Quinam igitur, inquit ille, locus? an in media silva placet? est enim is maxime et opacus et frigidus. Sane, inquit Crassus: etenim est in eo loco sedes huic nostro non inopportuna sermoni. Cum placuisset idem cæteris, in silvam venit, et ibi magna cum audiendi expectatione confiditur.

Tum Crassus, cum auctoritas, atque amicitia vestra, tum Antonii facilitas eripuit, inquit, mihi in optima mea causa libertatem recusandi: quanquam in partienda disputatione nostra, cum sibi de iis, quæ dici ab oratore oporteret, sumeret, mihi autem relinqueret, ut explicarem quemadmodum illa ornari oporteret, ea divisit, quæ sejuncta esse non possunt. Nam cum omnis ex re, atque verbis constet oratio; neque verba sedem habere possunt, si rem subtraxeris, neque res lumen, si verba removeris.

Ac mihi quidem veteres illi, majus quiddam animo complexi, plus multo etiam vidisse videntur, quam quantum nostrorum ingeniorum acies intueri potest; qui omnia hæc, quæ supra et subter, unum esse, et una vi, atque una consensione naturæ

conftricta eſſe dixerunt. Nullum eſt enim genus rerum, quod aut avulſum a cæteris per ſeipſum conſtare, aut quo cætera ſi careant, vim ſuam atque æternitatem conſervare poſſint.

VI. Sed ſi hæc major eſſe ratio videtur, quam ut hominum poſſit ſenſu aut cogitatione comprehendere, eſt etiam illa Platonis vera, et tibi, Catule, certe non inaudita vox, Omnem doctrinam harum ingenuarum et humanarum artium uno quodam ſocietatis vinculo contineri. Ubi enim perſpecta vis eſt rationis ejus, qua cauſæ rerum atque exitus cognoscuntur, mirus quidam omnium quaſi conſenſus doctrinarum, concentuſque reperitur. Sed ſi hoc quoque videtur eſſe altius, quam ut id nos humi ſtrati ſuſpicere poſſimus, illud certe tamen, quod amplexi ſumus, quod proſitemur, quod ſuſcepimus, noſſe et tenere debemus. Una eſt enim, quod et ego heſterna die dixi, et aliquot locis antemeridiano ſermone ſignificavit Antonius, eloquentia, quaſcunque in oras diſputationis, regioneſve delata eſt. Nam ſive de cæli natura loquitur, ſive de terræ; ſive de divina vi, ſive de humana; ſive ex inferiore loco, ſive ex æquo, ſive ex ſuperiore; ſive ut impellat homines, ſive ut doceat, ſive ut deterreat, ſive ut concitet, ſive ut refleſcat, ſive ut incendat, ſive ut leniat; ſive ad paucos, ſive ad multos, ſive inter alienos, ſive cum ſuis, ſive ſecum, rivis eſt diducta oratio, non fontibus; et, quocunq; ingreditur, eodem eſt inſtructu ornatuque comitata.

Sed quoniam oppreſſi jam ſumus opinionibus non modo vulgi, verum etiam hominum leviter eruditorum, qui, quæ complecti tota nequeunt, hæc facilius divulſa et quaſi diſcerpta contrectant; et qui, tanquam ab animo corpus, ſic a ſententiis verba, ſejungunt, quorum ſine interitu fieri neutrum poteſt; non ſuſcipiam oratione mea plus quam mihi imponitur: tantum ſignificabo brevi, neque verborum ornatum inveniri poſſe non partitis expreſſiſque ſententiis, neque eſſe ullam ſententiam illuſtrem ſine luce verborum. Sed prius, quam illa conor attingere, quibus orationem ornari atque illuminari putem, proponam breviter, quid ſentiam de univerſo genere dicendi.

VII. Natura nulla eſt, (ut mihi videtur) quæ non habeat in

fuo genere res complures diffimiles inter fe, quæ tamen confimili laude dignentur. Nam et auribus multa percipimus, quæ, etfi nos vocibus delectant, tamen ita funt varia sæpe, ut id, quod proximum audias, jucundiffimum eſſe videatur: et oculis colliguntur pene innumerabiles voluptates, quæ nos ita capiunt, ut unum ſenſum diffimili genere delectent; et reliquos ſenſus voluptates oblectant diſpares, ut fit difficile iudicium excellentis maxime ſuavitatis.

At hoc idem, quod eſt in naturis rerum, transferri poteſt etiam ad artes. Una fingendi eſt ars, in qua præſtantes fuerunt Myro, Polycletus, Lyſippus, qui omnes inter ſe diffimiles fuerunt; ſed ita tamen, ut neminem fui velis eſſe diffimilem. Una eſt ars ratioque picturæ, diffimillimique tamen inter ſe Zeuxis, Aglaophon, Apelles; neque eorum quiſquam eſt, cui quidquam in arte ſua deeſſe videatur. Et, ſi hoc in his quaſi mutis artibus eſt mirandum, et tamen verum, quanto admirabilius in oratione atque in lingua? quæ, cum in iſdem ſententiis verbique verſetur, ſummas habet diffimilitudines; non ſic, ut alii vituperandi ſint, ſed ut ii, quos conſtet eſſe laudandos, in diſpari tamen genere laudentur. Atque id primum in poetis cerni licet, quibus eſt proxima cognatio cum oratoribus, quam ſint inter ſeſe Ennius, Pacuvius, Acciusque diſſimiles: quam apud Græcos Æſchylus, Sophocles, Euripides; quanquam omnibus par pene laus in diſſimili ſcribendi genere tribuatur.

Aſpiciate nunc eos homines atque intuemini, quorum de facultate quærimus, quid interſit inter oratorum ſtudia atque naturas. Suavitatem Iſocrates, ſubtilitatem Lyſias, acumen Hyperides, ſonitum Æſchines, vim Demoſthenes, habuit. Quis eorum non egregius? tamen quis cuiuſquam niſi ſui ſimilis? Gravitate Africanus, lenitatem Lælius, aſperitatem Galba, profluens quiddam habuit Carbo et canorum. Quis horum non princeps temporibus illis fuit? et ſuo tamen quiſque in genere princeps.

VIII. Sed quid ego vetera conquiram, cum mihi liceat uti præſentibus exemplis atque vivis? Quid jucundius auribus noſtris

unquam accidit hujus oratione Catuli? quæ est pura sic, ut Latine loqui pene solus videatur; sic autem gravis, ut in singulari dignitate omnis tamen adsit humanitas ac lepos. Quid multa? istum audiens equidem sic judicare soleo, quidquid aut addideris, aut mutaveris, aut detraxeris, vitiosius et deterius futurum. Quid noster hic Cæsar? nonne novam quandam rationem attulit orationis, et dicendi genus induxit prope singulare? Quis unquam res, præter hunc, tragicas pene comice, tristes remissæ, severas hilare, forenses scenica prope venustate, tractavit? atque ita, ut neque jocus magnitudine rerum excluderetur, nec gravitas facetiis minueretur. Ecce præsentēs duo prope æquales Sulpicius et Cotta: quid tam inter se dissimile? quid tam in suo genere præstans? Limatus alter et subtilis, rem explicans propriis aptisque verbis, hæret in causa semper; et, quid judici probandum sit, cum acutissime vidit, omisissis cæteris argumentis, in eo mentem orationemque defigit. Sulpicius autem fortissimo quodam animi impetu, plenissima et maxima voce, summa contentione corporis, et dignitate motus, verborum quoque ea gravitate et copia est, ut unus ad dicendum instructissimus a natura esse videatur.

IX. Ad nosmetipsos jam revertor; (quoniam sic fuimus semper comparati, ut hominum sermonibus quasi in aliquod contentionis judicium vocaremur) quid tam dissimile, quam ego in dicendo, et Antonius? cum ille is sit orator, ut nihil eo possit esse præstantius; ego autem, quanquam memet mei pœnitet, cum hoc maxime tamen in comparatione conjungar.

Videtiſne, genus hoc quod sit Antonii? forte, vehemens, commotum in agendo, præmunitum, et ex omni parte causæ septum, acre, acutum, enucleatum, in unaquaque re commorans, honeste cedens, acriter insequens, terrens, supplicans, summa orationis varietate, nulla nostrarum aurium satietate. Nos autem, quicumque in dicendo sumus, (quoniam esse aliquo in numero vobis videmur) certe tamen ab hujus multum genere distamus; quod quale sit, non est meum dicere, propterea quod minime quisque sibi notus est, et difficillime de se quisque sentit: sed tamen dissimilitudo intelligi potest, et ex motus mei

mediocritate, et ex eo, quod, quibus vestigiis primum insiti, in iis fere soleo perorare; et quod aliquanto me major in verbis, quam in sententiis eligendis, labor et cura torquet, verentem, ne, si paulo obsoletior fuerit oratio, non digna expectatione et silentio fuisse videatur.

Quod si in nobis, qui adsumus, tantæ dissimilitudines, tam certæ res cuiusque propriæ, et in ea varietate fere melius a dete-riore, facultate magis, quam genere distinguitur, atque omne laudatur, quod in suo genere perfectum est; quid censetis, si omnes, qui ubique sunt, aut fuerunt oratores, amplecti voluerimus? numne fore, ut, quot oratores, totidem pene reperiantur genera dicendi? Ex qua mea disputatione forsitan occurrat illud, si pene innumerabiles sint quasi formæ figuræque dicendi, specie dispares, genere laudabiles, non posse ea, quæ inter se discrepant, iisdem præceptis, atque in una institutione formari. Quod non est ita; diligentissimeque hoc est eis, qui instituunt aliquos atque erudiunt, videndum, quo sua quemque natura maxime ferre videatur. Etenim videmus, ex eodem quasi ludo summorum in suo cuiusque genere artificum et magistrorum exisse discipulos dissimiles inter se, attamen laudandos; cum ad cuiusque naturam institutio doctoris accommodaretur. Cujus est vel maxime insigne illud exemplum, (ut cæteras artes omittamus) quod dicebat Isocrates, doctor singularis, *se calcaribus in Ephoro, contra autem in Theopompo frenis, uti solere*. Alterum enim exultantem verborum audacia reprimebat, alterum cunctantem, et quasi verecundantem, incitabat. Neque eos similes effecit inter se, sed tantum alteri affinxit, de altero limavit, ut id conformaret in utroque, quod utriusque natura pateretur.

X. Hæc eo mihi prædicenda fuerunt, ut, si non omnia, quæ proponerentur a me, ad omnium vestrum studium, et ad genus id, quod quisque vestrum in dicendo probaret, adhærescerent, id a me genus exprimi sentiretis, quod maxime mihi ipsi probaretur. Ergo hæc et agenda sunt ab oratore, quæ explicavit Antonius, et dicenda quodam modo. Quinam igitur dicendi est modus melior, (nam de actione post videro) quam ut Latine,

ut plane, ut ornate, ut ad id, quodcunque agetur, apte, congruenterque dicamus.

Atque eorum quidem, quæ duo prima dixi, rationem non arbitror expectari a me, puri, dilucidique sermonis. Neque enim conamur docere eum dicere, qui loqui nesciat; nec sperare, qui Latine non possit, hunc ornate esse dicturum; neque vero, qui non dicat, quod intelligamus, hunc posse, quod admiremur, dicere. Linquamus igitur hæc, quæ cognitionem habent facilem, usum necessarium. Nam alterum traditur literis, doctrinaque puerili; alterum adhibetur ob eam causam, ut intelligatur, quid quisque dicat: quod videmus ita esse necessarium, ut tamen eo minus nihil esse possit.

Sed omnis loquendi elegantia, quanquam expolitur scientia literarum, tamen augetur legendis oratoribus et poetis. Sunt enim illi veteres, qui ornare nondum poterant, quæ dicebant, omnes prope præclare locuti: quorum sermone assuefacti qui erunt, ne cupientes quidem poterunt loqui, nisi Latine. Neque tamen erit utendum verbis iis, quibus jam consuetudo nostra non utitur, nisi quando ornandi causa, parce, quod ostendam; sed usitatis ita poterit uti, lectissimis ut utatur, is, qui in veteribus erit scriptis studiose et multum volutatus.

XI. Atque, ut Latine loquamur, non solum videndum est, ut et verba efferaus ea, quæ nemo jure reprehendat; et ea sic et casibus, et temporibus, et genere, et numero conservemus, ut ne quid perturbatum, ac discrepans, aut præposterum sit; sed etiam lingua, et spiritus, et vocis sonus est ipse moderandus. Nolo exprimi literas putidius, nolo obscurari negligentius: nolo verba exiliter exanimata exire, nolo inflata et quasi anhelata gravius. Nam de voce nondum ea dico, quæ sunt actionis; sed hoc, quod mihi cum sermone quasi conjunctum videtur. Sunt enim certa vitia, quæ nemo est, quin effugere cupiat; mollis vox, ut muliebris, aut quasi extra modum absona atque absurda. Est autem vitium, quod nonnulli de industria consectantur: rustica vox et agrestis quosdam delectat, quo magis antiquitatem,

fi ita sonet, eorum fermo retinere videatur ; ut tuus, Catule, fodalıs, L. Cotta, gaudere mihi videtur gravitate linguæ, sonoque vocis agreſti, et illud, quod loquitur, priſcum viſum iri putat, ſi plane fuerit ruſticanum. Me autem tuus ſonus, et ſuavitas iſta delectat ; omitto verborum, quanquam eſt caput ; (verum id aſfert ratio, docent literæ, confirmat conſuetudo et legendi, et loquendi ;) ſed hanc dico ſuavitatem, quæ exit ex ore ; quæ quidem, ut apud Græcos, Atticorum, ſic in Latino fermone, huius eſt urbis maxime propria. Athenis jam diu doctrina ipſorum Athenienſium interiit, domicilium tantum in illa urbe remanet ſtudiorum, quibus vacant cives, peregrini fruuntur, capti quodammodo nomine urbis et auctoritate : tamen eruditiffimos homines Aſiaticos quivis Athenienſis indoctus, non verbis, ſed ſono vocis, nec tam bene, quam ſuaviter loquendo, facile ſuperabit. Noſtri minus ſtudent literis, quam Latini : tamen ex iſtis, quos noſtis, urbanis, in quibus minimum eſt literarum, nemo eſt, quin literatiſſimum togatorum omnium, Q. Valerium Soranum, lenitate vocis, atque ipſo oris preſſu et ſono, facile vincat.

XII. Quare cum ſit quædam certa vox Romani generis urbifque propria, in qua nihil offendi, nihil diſplicere, nihil animadverti poſſit, nihil ſonare aut olere peregrinum, hanc ſequamur ; neque ſolum ruſticam aſperitatem, ſed etiam peregrinam inſolentiam, fugere diſcamus. Equidem cum audio ſocrum meam Læliam (facilius enim mulieres incorruptam antiquitatem conſervant, quod multorum ſermonis expertes ea tenent ſemper, quæ prima didicerunt) ſed eam ſic audio, ut Plautum mihi, aut Nævium videam audire. Sono ipſo vocis ita recto et ſimplici eſt, ut nihil oſtentationis, aut imitationis aſſerre videatur : ex quo ſic locutum eſſe ejus patrem judico, ſic majores ; non aſpere, ut ille, quem dixi, non vaſte, non ruſtice, non hiulce, ſed preſſe, et æquabiliter, et leniter. Quare Cotta noſter, cujus tu illa lata, Sulpici, nonnunquam imitaris, ut *iota* literam tollas, et *e* pleniffimum dicas, non mihi oratores antiquos, ſed meſſores, videtur imitari.

Hic cum arrisisset ipse Sulpicius, sic agam vobiscum, inquit Crassus, ut, quoniam me loqui voluistis, aliquid de vestris vitiis audiatis. Utinam quidem! inquit ille: id enim ipsum volumus, idque si feceris, multa (ut arbitror) hic hodie vitia ponemus. At enim non sine meo periculo, Crassus inquit, possum, Sulpici, te reprehendere, quoniam Antonius mihi te simillimum dixit sibi videri. Tum ille, tum quod monuit idem, ut ea, quæ in quoque maxima essent, imitaremur: ex quo vereor, ne nihil sim tui, nisi suppletionem pedis imitatus, et pauca quædam verba, et aliquem, si forte, motum. Ergo ista, inquit Crassus, quæ habes a me, non reprehendo, ne meipsum irrideam. Sunt autem mea multo et plura, et majora, quam dicis. Quæ autem sunt aut tua plane, aut imitatione ex aliquo expressa, de iis te, si quis me forte locus admonuerit, commonebo.

XIII. Prætereamus igitur præcepta Latine loquendi, quæ puerilis doctrina tradit, et subtilior cognitio ac ratio literarum alit, aut consuetudo sermonis quotidiani ac domestici; libri confirmant, et lectio veterum oratorum, et poetarum. Neque vero in illo altero diutius commoremur, ut disputemus, quibus rebus assequi possimus, ut ea, quæ dicamus, intelligantur. Latine scilicet dicendo, verbis usitatis, ac proprie demonstrantibus ea, quæ significari ac declarari volumus, sine ambiguo verbo aut sermone, non nimis longa continuatione verborum, non valde productis iis, quæ similitudinis causa ex aliis rebus transferuntur, non disceptis sententiis, non præposteris temporibus, non confusis personis, non perturbato ordine. Quid multa? tam facilis est tota res, ut mihi permirum sæpe videatur, cum difficiliter intelligatur, quid patronus velit dicere, quam si ipse ille, qui patronum adhibet, de re sua diceret. Isti enim, qui ad nos causas deferunt, ita nos plerumque ipsi docent, ut non desideres planius dici. Easdem res autem simul ac Fufius, aut vester æqualis Pomponius, agere cæpit, non æque, quid dicant, nisi admodum attendi, intelligo: ita confusa est oratio, ita perturbata, nihil ut sit primum, nihil ut secundum; tantaque insolentia ac turba verborum, ut oratio, quæ lumen adhibere rebus debet, ea obscuritatem

et tenebras afferat, atque ut quodammodo ipsi sibi in dicendo obstrepere videantur. Verum, si placet, quoniam hæc satis spero, vobis quidem certe majoribus, molesta et putida videri, ad reliqua aliquanto odiosiora pergamus.

XIV. Atqui vides, inquit Antonius, cum alias res agamus, quam te inviti audiamus, qui adduci possumus (de me enim conjicio) relictis ut rebus omnibus te sectemur, te audiamus: ita de horridis rebus nitida, de jejunis plena, de pervulgatis nova quædam est oratio tua.

Faciles enim, inquit, Antoni, partes eæ fuerunt duæ, quas modo percucurri, vel potius pene præterii, Latine loquendi, planeque dicendi: reliquæ sunt magnæ, implicatæ, variæ, graves, quibus omnis admiratio ingenii, omnis laus eloquentiæ, continetur. Nemo enim unquam est oratorem, quod Latine loqueretur, admiratus. Si est aliter, irrident; neque eum oratorem tantummodo, sed hominem non putant. Nemo extulit eum verbis, qui ita dixisset, ut, qui adessent, intelligerent quid diceret; sed contempsit eum, qui minus id facere potuisset.

In quo igitur homines exhorrescunt? quem stupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant? quem deum, ut ita dicam, inter homines putant? Qui distincte, qui explicite, qui abundanter, qui illuminate, et rebus, et verbis dicunt, et in ipsa oratione quasi quendam numerum versumque conficiunt; id est, quod dico, ornate. Qui idem ita moderantur, ut rerum, ut personarum dignitates ferunt, ii sunt in eo genere laudandi laudis, quod ego aptum et congruens nominem.

Qui ita dicerent, eos negavit adhuc se vidisse Antonius, et iis hoc nomen dixit eloquentiæ solis esse tribuendum. Quare omnes istos, me auctore, deridete atque contemnite, qui se horum, qui nunc ita appellantur, rhetorum præceptis omnem oratorum vim complexos esse arbitrantur; neque adhuc quam personam teneant, aut quid profiteantur, intelligere potuerunt. Verum enim oratori, quæ sunt in hominum vita, (quandoquidem in ea versatur orator, atque ea est ei subiecta materies) omnia quæsita, audita, lecta, disputata, tractata, agitata, esse debent. Est enim

eloquentia una quædam de summis virtutibus ; quanquam sunt omnes virtutes æquales et pares, sed tamen est species alia magis aliâ formosa et illustris : sicut hæc vis, quæ scientiam complexa rerum, sensa mentis, et consilia, sic verbis explicat, ut eos, qui audiunt, quocunque incubuerit, possit impellere ; quæ quo major est vis, hoc est magis probitate jungenda, summaque prudentia : quarum virtutum expertibus si dicendi copiam tradiderimus, non eos quidem oratores effecerimus, sed furentibus quædam arma dederimus.

XV. Hanc, inquam, cogitandi pronuntiandique rationem, vimque dicendi, veteres Græci sapientiam nominabant. Hinc illi Lycurgi, hinc Pittaci, hinc Solones ; atque ab hac similitudine Coruncanii nostri, Fabricii, Catones, Scipiones fuerunt, non tam fortasse docti, sed impetu mentis simili et voluntate. Eadem autem alii prudentia, sed consilio ad vitæ studia dispari, quietem atque otium secuti, ut Pythagoras, Democritus, Anaxagoras, a regendis civitatibus totos se ad cognitionem rerum transfulerunt : quæ vita propter tranquillitatem, et propter ipsius scientiæ suavitatem, qua nihil est hominibus jucundius, plures, quam utile fuit rebus publicis, delectavit. Itaque, ut ei studio se excellentissimis ingeniis homines dediderunt, ex ea summa facultate vacui ac liberi temporis, multo plura, quam erat necesse, doctissimi homines, otio nimio, et ingeniis uberimis affluentes, curanda sibi esse, ac quærenda, et investiganda duxerunt. Nam vetus quidem illa doctrina eadem videtur et recte faciendi, et bene dicendi, magistra ; neque disjuncti doctores, sed iidem erant vivendi præceptores, atque dicendi ; ut ille apud Homerum Phœnix, qui se a Peleo patre Achilli juveni comitem esse datum dicit ad bellum, ut illum efficeret *oratorem verborum, actoremque rerum*. Sed ut homines labore assiduo et quotidiano assueti, cum tempestatibus causa opere prohibentur, ad pilam se, aut ad talos, aut ad tesseras conferunt, aut etiam novum sibi ipsi aliquem excogitant in otio ludum : sic illi a negotiis publicis, tanquam ab opere, aut temporibus exclusi, aut voluntate sua feriati, totos se alii ad poetas, alii ad geometras,

alii ad muficos, contulerunt; alii etiam, ut dialectici, novum fibi ipfi ftudium ludumque pepererunt, atque in iis artibus, quæ repertæ funt, ut puerorum mentes ad humanitatem fingentur atque virtutem, omne tempus atque ætates fuas confumpferunt.

XVI. Sed, quòd erant quidam, iique multi, qui aut in republica propter ancipitem, quæ non potest effe fejuncta, faciendi, dicendique fapientiam, florerent, ut Themiftocles, ut Pericles, ut Theramenes; aut, qui minus ipfi in republica verfantur, fed hujus tamen ejuſdem fapientiæ doctores effent, ut Gorgias, Thraſymachus, Iſocrates; inventi funt, qui cum ipfi doctrina et ingeniis abundarent, a re autem civili, et a negotiis, animi quodam iudicio, abhorrerent, hanc dicendi exercitationem exagitant, atque contemnerent: quorum princeps Socrates fuit, is, qui omnium eruditorum teſtimonio, totiuſque iudicio Græciæ, cum prudentia, et acumine, et venuſtate, et ſubtilitate, tum vero eloquentia, varietate, copia, quam ſe cunque in partem dediſſet, omnium fuit facile princeps. Hic iis, qui hæc, quæ nos nunc quærimus, tractarent, agerent, docerent, cum nomine appellarentur uno, quod omnis rerum optimarum cognitio, atque in iis exercitatio, *Philofophia* nominaretur, hoc commune nomen eripuit, fapienterque ſentiendi, et ornate dicendi ſcientiam, re cohærentes, diſputationibus ſuis ſeparavit: cujus ingenium, variosque ſermones immortalitati ſcriptis ſuis Plato tradidit, cum ipſe literam Socrates nullam reliquiſſet. Hinc diſcidium illud extitit quaſi linguæ atque cordis, abſurdum ſane, et inutile, et reprehendendum; ut alii nos ſapere, alii dicere, docerent. Nam, cum effent plures orti fere a Socrate, quod ex illius variis, et diverſis, et in omnem partem diſfuſis diſputationibus alius aliud apprehenderat, profeminatæ funt quaſi familiæ diſſentientes inter ſe, et multum diſjunctæ et diſpares, cum tamen omnes ſe Philoſophi Socraticos et dici vellent, et effe arbitrarentur.

XVII. Ac primo ab ipſo Platone Ariſtoteles et Xenocrates; quorum alter Peripateticorum, alter Academiæ nomen obtinuit.

Deinde ab Antisthene, qui patientiam et duritiam in Socratico sermone maxime adamarat, Cynici primum, deinde Stoici. Tum ab Aristippo, quem illæ magis voluptariæ disputationes delectant, Cyrenaica philosophia manavit; quam ille, et ejus posterii simpliciter defenderant: ii, qui nunc voluptate omnia metiuntur, dum verecundius id agunt, nec dignitati fatisciant, quam non aspernantur, nec voluptatem tuentur, quam amplectari volunt.

Fuerunt etiam alia genera Philosophorum, qui se omnes fere Socraticos esse dicebant; Eretriacorum, Herilliorum, Megaricorum, Pyrrhoneorum; sed ea horum vi et disputationibus sunt jamdiu fracta et extincta. Ex illis autem, quæ remanent, ea philosophia, quæ suscepit patrocinium voluptatis, etsi cui vera videatur, procul abest tamen ab eo viro, quem quærimus, et quem auctorem publici consilii, et regendæ civitatis ducem, et sententiæ, atque eloquentiæ principem, in senatu, in populo, in causis publicis, esse volumus. Nec ulla tamen ei philosophiæ fiet injuria a nobis. Non enim repelletur inde, quo aggredi cupiet; sed in hortulis quiescet suis, ubi vult; ubi etiam recubans molliter et delicate, nos avocat a rostris, a judiciis, a curia, fortasse sapienter, hac præsertim republica. Verum ego non quæro nunc, quæ sit philosophia verissima, sed quæ oratori conjuncta maxime. Quare istos sine ulla contumelia dimittamus: sunt enim et boni viri, et, quoniam sibi ita videntur, beati; tantumque eos admoneamus, ut illud, etiam si est verissimum, tacitum tamen, tanquam mysterium, teneant, quod negant versari in republica esse sapientis. Nam, si hoc nobis, atque optimo cuique persuaserint, non poterunt ipsi esse, id quod maxime cupiunt, otiosi.

XVIII. Stoicos autem, quos minime improbo, dimitto tamen, nec eos iratos vereor, quoniam omnino irasci nesciunt; atque hanc iis habeo gratiam, quod soli ex omnibus eloquentiam virtutem ac sapientiam esse dixerunt. Sed utrumque est in his, quod ab hoc, quem instruimus, oratore valde abhorreat, vel quod omnes, qui sapientes non sint, servos, latrones, hostes, insanos,

esse dicunt; neque tamen quemquam esse sapientem. Valde autem est absurdum, ei concionem, aut senatum, aut ullum cœtum hominum committere, cui nemo illorum, qui adsint, fanus, nemo civis, nemo liber, esse videatur. Accedit, quod orationis etiam genus habent fortasse subtile, et certe acutum; sed, ut in oratore, exile, inusitatum, abhorrens ab auribus vulgi, obsecurum, inane, jejunum, attamen ejusmodi, quo uti ad vulgus nullo modo possis. Alia enim et bona, et mala videntur Stoicis, et cæteris civibus, vel potius gentibus: alia vis honoris, ignominia, præmii, supplicii. Vere, an secus, nihil ad hoc tempus: sed ea si sequamur, nullam unquam rem dicendo expedire possimus.

Reliqui sunt Peripatetici, et Academici: quanquam Academicorum nomen est unum, sententiæ duæ. Nam Speusippus Platonis sororis filius, et Xenocrates, qui Platonem audierat, et qui Xenocratem, Polemo et Crantor, nihil ab Aristotele, qui una audierat Platonem, magnopere dissenit: copia fortasse et varietate dicendi pares non fuerunt. Arcefilas primum, qui Polemonem audierat, ex variis Platonis libris, sermonibusque Socraticis hoc maxime arripuit, nihil esse certi, quod aut sensibus, aut animo percipi possit: quem ferunt, eximio quodam usum lepore dicendi, aspernatum esse omne animi sensusque iudicium, primumque instituisse (quanquam id fuit Socraticum maxime) non, quid ipse sentiret, ostendere; sed contra id, quod quisque se sentire dixisset, disputare.

Hinc hæc recentior Academia emanavit, in qua extitit divina quadam celeritate ingenii dicendique copia Carneades; cujus ego etiam multos auditores cognovi Athenis, tamen auctores certissimos laudare possum, et focerum meum Scævola, qui eum Romæ audivit adolescens, et Q. Metellum L. filium, familiarem meum, clarissimum virum, qui illum a se adolescente Athenis, jam affectum senectute, multos dies auditum esse dicebat.

XIX. Hæc autem, ut ex Apennino fluminum, sic ex communi sapientium jugo, sunt doctrinarum facta divortia; ut Philosophi, tanquam in superum mare Ionium defluerent, Græcum quoddam

et portuofum; oratores autem in inferum hoc Tufcum, et Barbarum, fcopulofum atque infefum, laberentur, in quo etiam ipfe Ulyffes erraffet.

Quare fi hac eloquentia, atque hoc oratore contenti fumus, qui fciat aut negare oportere, quod arguare; aut, fi id non poffis, tum oftendere, quod is fecerit, qui infimuletur, aut recte factum, aut alterius culpâ aut injuriâ, aut ex lege, aut non contra legem, aut imprudentia, aut neceffario; aut non eo nomine ufurpandum, quo arguatur; aut non ita agi, ut debuerit ac licuerit; et, fi fati effe putatis, ea, quæ ifti fcriptores artis docent, difcere, quæ multo tamen ornatius, quam ab illis dicuntur, et uberius explicavit Antonius; fed, fi his contenti eftis, atque iis etiam, quæ dici voluiftis a me, ex ingenti quodam oratorem immenfoque campo in exiguum fane gyrum compellitit.

Sin veterem illum Periclem, aut hunc etiam, qui familiarior nobis propter fcriptorum multitudinem eft, Demofthenem, fequi vultis; et, fi illam præclaram et eximiam fpeciem oratoris perfecti, et pulchritudinem adamaftis, aut vobis hæc Carneadîa, aut illa Ariftotelia, vis comprehendenda eft. Namque (ut ante dixi) veteres illi ufque ad Socratem, omnem omnium rerum, quæ ad mores hominum, quæ ad vitam, quæ ad virtutem, quæ ad rempublicam, pertinebant, cognitionem et fcientiam cum dicendi ratione jungebant: poftea diffociati (ut expoſui) a Socrate diferti a doctis, et deinceps a Socraticis item omnibus; Philoſophi eloquentiam deſpexerunt, oratores ſapientiam: neque quidquam ex alterius parte tetigerunt, niſi quod illi ab his, aut ab illis hi, mutuarentur; ex quo promiſcue haurirent, ſi manere in priſtina communione voluiſſent. Sed, ut Pontifices veteres, propter ſacrificiorum multitudinem, tres viros epulones eſſe voluerunt, cum eſſent ipſi a Numa, ut etiam illud ludorum epulare ſacrificium facerent, inſtituti; ſic Socratici a ſe cauſarum actores, et a communi philoſophiæ nomine ſeparaverunt, cum veteres dicendi et intelligendi mirificam ſocietatem eſſe voluiſſent.

XX. Quæ cum ita ſint, paululum equidem de me deprecabor,

et petam a vobis, ut ea, quæ dicam, non de memetipſo, ſed de oratore, dicere putetis. Ego enim ſum is, qui, cum ſummo ſtudio patris in pueritia doctus eſſem, et in forum ingenii tantum, quantum ipſe ſentio, non tantum, quantum ipſe forſitan vobis videar, detuliſſem, non poſſim dicere, me hæc, quæ nunc complector, perinde, ut dicam diſcenda eſſe, didiciſſe: quippe qui omnium maturime ad publicas cauſas acceſſerim, annosque natus unum et viginti nobiliſſimum hominem et eloquentiſſimum in iudicium vocarim; cui diſciplina fuerit forum; magiſter, uſus et leges, et inſtituta populi Romani, moſque majorum.

Paulum ſitiens iſtarum artium, de quibus loquor, guſtavi. Quæſtor in Aſia cum eſſem, æqualem fere meum ex Academia rhetorem nactus, Metrodorum illum, de cujus memoria commemoravit Antonius; et inde decedens, Athenis; ubi ego diutius eſſem moratus, niſi Athenienſibus, quod myſteria non referrent, ad quæ biduo ſerius veneram, ſuccenſiſſem. Quare hoc, quod complector tantam ſcientiam vimque doctrinæ, non modo non pro me, ſed contra me eſt potius, (non enim, quid ego, ſed quid orator poſſit, diſputo,) atque hos omnes, qui artes rhetoricas exponunt, perridiculos: ſcribunt enim de litium genere, et de principiis, et de narrationibus. Illa vis autem eloquentiæ tanta eſt, ut omnium rerum, virtutum, officiorum, omniſque naturæ, quæ mores hominum, quæ animos, quæ vitam continet, originem, vim, mutationeſque teneat; eadem mores, leges, jura deſcribat, rempublicam regat; omnia, quæ ad quamcunque rem pertineant, ornate, copioſeque dicat. In quo genere nos quidem verſamur tantum, quantum poſſumus, quantum ingenio, quantum mediocri doctrina, quantum uſu, valemus; neque tamen iſtis, qui in una philoſophia quali tabernaculum vitæ ſuæ collocarunt, multum ſane in diſputatione concedimus.

XXI. Quid enim meus familiaris C. Velleius afferre poteſt, quamobrem voluptas ſit ſummum bonum, quod ego non copioſius poſſim vel tutari, ſi velim, vel reſellere ex illis locis, quos expoſuit Antonius, hac dicendi exercitatione, in qua Velleius eſt rudis, unusquiſque noſtrum verſatus? Quid eſt, quod aut Sext.

Pompeius, aut duo Balbi, aut meus amicus, qui cum Panætio vixit, M. Vigellius, de virtute, homines Stoici, possint dicere, qua in disputatione ego his debeam, aut vestrum quisquam, concedere? Non est enim philosophia similis artium reliquarum. Nam quid faciet in geometria, qui non didicerit? quid in musicis? aut taceat oportebit, aut ne sanus quidem iudicetur. Hæc vero, quæ sunt in philosophia, ingeniis eruuntur ad id, quod in quoque verisimile est, eliciendum, acutis atque acribus, eaque exercitata oratione poliuntur. Hic, hic noster vulgaris orator, si minus erit doctus, attamen in dicendo exercitatus, hac ipsa exercitatione communi, istos quidem nostros verberabit, neque se ab iis contemni ac despici sinet. Sin aliquis extiterit aliquando, qui Aristotelio more de omnibus rebus in utramque sententiam possit dicere, et in omni causa duas contrarias orationes, præceptis illius cognitis, explicare, aut hoc Arcefilæ modo, et Carneadis, contra omne, quod propositum sit, differat; qui que ad eam rationem adjungat hunc rhetoricum usum, moremque exercitationemque dicendi; is sit verus, is perfectus, is solus, orator. Nam neque sine forensibus nervis fatis vehemens et gravis, nec sine varietate doctrinæ fatis politus et sapiens, esse orator potest.

Quare Coracem istum vestrum patiamur nos quidem pullos suos excludere in nido, qui evolent clamatores odiosi ac molesti; Pamphilumque nescio quem sinamus in infulis tantam rem tanquam pueriles delicias aliquas, depingere; nosque ipsi hac tam exigua disputatione hesterni et hodierni diei totum oratoris munus explicemus; dummodo illa res tanta sit, ut omnibus Philosophorum libris, quos nemo oratorum istorum unquam attigit, comprehensa esse videatur.

XXII. Tum Catulus, haudquaquam hercle, inquit, Crassè, mirandum est, esse in te tantam dicendi vel vim, vel suavitatem, vel copiam; quem quidem antea naturâ rebar ita dicere, ut mihi non solum orator summus, sed etiam sapientissimus homo, viderere: nunc intelligo illa te semper etiam potiora duxisse, quæ

ad sapientiam spectarent, atque ex his hanc dicendi copiam fluxisse. Sed tamen, cum omnes gradus ætatis recorder tuæ, cumque vitam tuam, ac studia considero; neque, quo tempore ista didiceris, video; nec magnopere te istis studiis, hominibus, libris, intelligo deditum; neque tamen possum statuere, utrum magis mirer, te illa, quæ mihi persuades maxima esse adjuncta, potuisse in tuis tantis occupationibus perdiscere; an, si non poteris, posse isto modo dicere.

Hic Crassius, hoc tibi, inquit, Catule, primum persuadeas velim, me non multo secus facere, cum de oratore disputem, ac facerem, si esset mihi de histrione dicendum. Negarem enim posse eum satisfacere in gestu, nisi palastram, nisi saltare, didicisset; neque, ea cum dicerem, me esse histrionem necesse esset, sed fortasse non stultum alieni artificii existimatorem. Similiter nunc de oratore, vestro impulsu, loquor, summo scilicet. Semper enim, quacumque de arte aut facultate quæritur, de absoluta et perfecta quæri solet. Quare si jam me vultis esse oratorem, si etiam sat bonum, si bonum denique, non repugnabo; (quid enim nunc sim ineptus? ita me existimari scio) quod si ita est, summus tamen certe non sum: neque enim apud homines res est ulla difficilior, neque major, neque quæ plura adjuncta doctrinæ desideret.

Attamen, quoniam de oratore nobis disputandum est, de summo oratore dicam necesse est. Vis enim et natura rei, nisi perfecta ante oculos ponitur, qualis, et quanta sit, intelligi non potest. Me autem, Catule, fateor, neque hodie in istis libris, et cum istis hominibus vivere; nec vero, id quod tu recte commemorasti, ullum unquam habuisse sepositum tempus ad discendum, ac tantum tribuisse doctrinæ temporis, quantum mihi puerilis ætas, forenses feriæ concesserint.

XXIII. At, si quæris, Catule, de doctrina ista quid ego sentiam; non tantum ingenioso homini, et ei, qui forum, qui curiam, qui causas, qui rempublicam spectet, opus esse arbitror temporis, quantum sibi ii sumpserunt, quos discentes vita defecit. Omnes enim artes aliter ab iis tractantur, qui eas ad usum transferunt;

aliter ab iis, qui, ipfarum artium tractatu delectati, nihil in vita sunt aliud acturi. Magister hic Samnitium summa jam senectute est, et quotidie commentatur: nihil enim curat aliud. At Q. Velocius puer addidicerat: sed quod erat aptus ad illud, totumtumque cognorat, fuit, ut est apud Lucilium,

quamvis bonus ipse

Samnis in ludo ac rudibus, civis satis asper:

sed plus operæ foro tribuebat, amicis, rei familiari. Valerius quotidie cantabat; erat enim scenicus: quid faceret aliud? At Numerius Furius, noster familiaris, cum est commodum, cantat; est enim paterfamilias, est eques Romanus: puer didicit, quod discendum. Eadem ratio est harum artium maximarum. Dies et noctes virum summa virtute et prudentia videbamus, Philosopho cum operam daret, Q. Tuberonem: at ejus avunculum vix intelligeres id agere, cum ageret tamen, Africanum. Ista discuntur facile, si et tantum sumas, quantum opus sit, et habeas qui docere fideliter possit, et scias etiam ipse discere. Sed si totâ vitâ nihil velis aliud agere, ipsa tractatio et quaestio quotidie ex se gignit aliquid, quod cum desidio delectatione vestiges. Ita fit, ut agitatione rerum sit infinita cognitio; facilis usus doctrinam confirmet, mediocris opera tribuatur, memoria studiumque permaneat. Libet autem semper discere, ut si velim ego talis optime ludere, aut pilæ studio tenear, etiam fortasse si assequi non possim. At alii, quia præclare faciunt, vehementius, quam causa postulat, delectantur; ut Titius pila, Brulla talis. Quare nihil est, quod quisquam magnitudinem artium ex eo, quod senes discunt, pertimescat. Namque aut senes ad eas accesserunt; aut usque ad senectutem in studiis continentur; aut sunt tardissimi. Res quidem se mea sententia sic habet, ut, nisi quod quisque cito potuerit, nunquam omnino possit, perdiscere.

XXIV. Jam, jam, inquit Catulus, intelligo, Crasse, quid dicas, et hercule assentior. Satis video tibi, homini ad perdiscendum acerrimo, ad ea cognoscenda, quæ dicis, fuisse temporis.

Pergisne, inquit Crassus, me, quæ dicam, de me, non de re,

putare dicere? Sed jam, si placet, ad instituta redeamus. Mihi vero, Catulus inquit, placet.

Tum Crassus, quorsum igitur hæc spectat, inquit, tam longa, tam alte repetita, oratio? Hæ duæ partes, quæ mihi supersunt, illustrandæ orationis, ac totius eloquentiæ cumulandæ, quarum altera dici postulat ornate, altera apte, hanc habent vim, ut sit quam maxime jucunda, quam maxime in sensus eorum, qui audiunt, influat, et quam plurimis sit rebus instructa. Instrumentum autem hoc forense, litigiosum, acre, tractum ex vulgi opinionibus, exiguum sane atque mendicum est: illud rursus ipsum, quod tradunt isti, qui profitentur se dicendi magistros, non multo est majus, quam illud vulgare ac forense. Apparatu nobis opus est, et rebus exquisitis undique, et collectis, arcessitis, comportatis, ut tibi, Cæsar, faciendum est ad annum; ut ego in Ædilitate laboravi, quod quotidianis et vernaculis rebus satisfacere me posse huic populo non putabam.

Verborum eligendorum, et collocandorum, et concludendorum facilis est vel ratio, vel sine ratione, ipsa exercitatio. Rerum est silva magna, quam cum Græci jam non tenerent, ob eamque causam juvenus nostra dedisceret pene discendo, etiam Latini, si diis placet, hoc biennio magistrî dicendi extiterunt; quos ego Cenfor edicto meo sustuleram, non quo (ut nescio quos dicere aiebant) acui ingenia adolescentium nollem, sed contra ingenia obtundi nolui, corroborari impudentiam. Nam apud Græcos, cuiusmodi essent, videbam tamen esse, præter hanc exercitationem linguæ, doctrinam aliquam, et humanitatem dignam scientia. Hos vero novos magistrî nihil intelligebam posse docere, nisi ut auderent; quod, etiam cum bonis rebus conjunctum, per seipsum est magnopere fugiendum. Hoc cum unum traderetur, et cum impudentiæ ludus esset, putavi esse Cenforis, ne longius id serperet, providere. Quanquam non hæc ita statuo ac decerno, ut desperem, Latine ea, de quibus disputavimus, tradi ac perpoliri. Patitur enim et lingua nostra, et natura rerum, veterem illam excellentemque prudentiam

Græcorum ad nostrum usum, moremque transferri. Sed hominibus opus est eruditis, qui adhuc in hoc quidem genere nostri nulli fuerunt. Sin quando extiterint, etiam Græcis erunt anteponendi.

XXV. Ornatur igitur oratio genere primum, et quasi colore quodam, et succo suo. Nam ut gravis, ut suavis, ut erudita sit, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita, ut sensus, ut dolores habeat, quantum opus sit, non est singulorum articulorum: in toto spectantur hæc corpore. Ut porro conspersa sit quasi verborum sententiarumque floribus, id non debet esse solum æquabiliter per omnem orationem, sed ita distinctum, ut sint quasi in ornata disposita quædam insignia et lumina.

Genus igitur dicendi est eligendum, quod maxime teneat eos, qui audiant, et quod non solum delectet, sed etiam sine fatietate delectet; (non enim a me jam expectari puto, ut moneam, ut caveatis, ne exilis, ne inculta sit vestra oratio, ne vulgaris, ne obsoleta: aliud quiddam majus, et ingenia me hortantur vestra, et ætates;) difficile enim dictum est, quænam causa sit, cur ea, quæ maxime sensus nostros impellunt voluptate, et specie prima acerrime commovent, ab iis celerrime fastidio quodam et fatietate abalienemur. Quamvis colorum pulchritudine et varietate floridiora sunt in picturis novis pleraque, quam in veteribus? quæ tamen, etiam si primo aspectu nos ceperunt, diutius non delectant; cum iidem nos in antiquis tabulis illo ipso horrido, obsoletoque teneamur. Quamvis molliores sunt, et delicatiora in cantu flexiones, et falsæ voculæ, quam certæ et severæ? quibus tamen non modo austeri, sed, si sæpius fiunt, multitudo ipsa reclamatur. Licet hoc videre in reliquis sensibus; unguentis minus diu nos delectari, summa et acerrima suavitate conditis, quam his moderatis; et, magis laudari quod terram, quam quod crocum, olere videatur: in ipso tactu esse modum et mollitudinis et levitatis. Quinetiam gustatus, qui est sensus ex omnibus maxime voluptarius, qui que dulcitudine præter cæteros sensus commovetur, quam cito id, quod valde

dulce est, aspernatur ac respuit? Quis potione uti, aut cibo dulci diutius potest? cum utroque in genere ea, quæ leviter sensum voluptate moveant, facillime fugiant fatietatem. Sic omnibus in rebus voluptatibus maximis fastidium finitimum est: quo hoc minus in oratione miremur; in qua vel ex poetis, vel ex oratoribus possumus judicare, concinnam, distinctam, ornatam, festivam, sine intermissione, sine reprehensione, sine varietate, quamvis claris sit coloribus picta vel poësis vel oratio, non posse in delectatione esse diuturna. Atque eo citius in oratoris, aut in poetæ cincinnis ac fuco offenditur, quod sensus in nimia voluptate naturâ, non mente, satiantur: in scriptis et in dictis non aurium solum, sed animi iudicio etiam magis, infucata vitia noscuntur.

XXVI. Quare, *bene*, et *præclare*, quamvis nobis sæpe dicatur; *belle*, et *festive*, nimium sæpe nolo. Quanquam illa ipsa exclamatio, *Non potest melius*, sit velim crebra; sed habeat tamen illa in dicendo admiratio, ac summa laus umbram aliquam et recessum, quo magis id, quod erit illuminatum, extare, atque eminare videatur.

Nunquam agit hunc versum Roscius eo gestu, quo potest,

Nam sapiens virtuti honorem præmium, haud prædam, petit:
sed abjicit prorsus, ut in proximos,

Ecquid video? ferro septus possidet sedes sacras,
incidat, aspiciat, admiretur, stupefeat. Quid ille alter?

Quid petam præfidi?
quam leniter? quam remisse? quam non actuose? Instat enim,

O pater, o patria, o Priami domus!

in quo tanta commoveri actio non posset, si esset consumpta superiore motu, et exhausta. Neque id actores prius viderunt, quam ipsi poetæ, quam denique illi etiam, qui fecerunt modos, a quibus utrisque summittitur aliquid, deinde augetur, extenuatur, inflatur, variatur, distinguitur.

Ita sit nobis igitur ornatus et suavis orator (nec tamen potest aliter esse) ut suavitatem habeat austeram et solidam, non

dulcem atque decoctam. Nam ipsa ad ornandum præcepta quæ dantur, ejusmodi sunt, ut ea quamvis vitiosissimus orator explicare possit. Quare, ut ante dixi, primum silva rerum ac sententiarum comparanda est; qua de parte dixit Antonius. Hæc formanda filo ipso et genere orationis, illuminanda verbis, varianda sententiis. Summa autem laus eloquentiæ est, amplificare rem ornando; quod valet non solum ad augendum aliquid et tollendum altius, dicendo, sed etiam ad extenuandum atque abjiciendum.

XXVII. Id desideratur omnibus iis in locis, quos ad fidem orationis faciendam adhiberi dixit Antonius, vel cum explanamus aliquid, vel cum conciliamus animos, vel cum concitamus. Sed in hoc, quod postremum dixi, amplificatio potest plurimum: eaque una laus oratoris est, et propria maxime. Etiam major est illa exercitatio, quam extremo sermone instruxit Antonius, (primo rejiciebat) laudandi et vituperandi. Nihil est enim ad exaggerandam et amplificandam orationem accommodatius, quam utrumque horum cumulatissime facere posse. Consequentur etiam illi loci, qui, quanquam proprii causarum, et inhærentes in earum nervis esse debent, tamen, quia de universa re tractari solent, *communes* a veteribus nominati sunt: quorum partim habent vitiorum et peccatorum acrem quandam cum amplificatione incusationem, aut querelam, contra quam dici nihil solet, nec potest; ut in depeculatorem, in proditorem, in parricidam: quibus uti, confirmatis criminibus, oportet; aliter enim jejuni sunt atque inanes. Alii autem habent deprecationem, aut miserationem. Alii vero ancipites disputationes, in quibus de universo genere in utramque partem disseri copiose licet: quæ exercitatio nunc propria duarum philosophiarum, de quibus ante dixi, putatur; apud antiquos erat eorum, a quibus omnis de rebus forensibus dicendi ratio et copia petebatur. De virtute enim, de officio, de æquo et bono, de dignitate, honore, utilitate, ignominia, præmio, pœna, similibusque de rebus, in utramque partem dicendi animos, et vim, et artem habere debemus. Sed,

quoniam de nostra possessione depulsi, in parvo, et eo litigioso, prædiolo relictum sumus, et aliorum patroni nostra tenere, tuerique non potuimus; ab iis, (quod indignissimum est) qui in nostrum patrimonium irruerunt, quod opus est nobis, mutuemur.

XXVIII. Dicunt igitur nunc quidem illi, qui ex particula parva urbis ac loci nomen habent, et Peripatetici philosophi, aut Academici nominantur; olim autem, propter eximiam rerum maximarum scientiam a Græcis Politici philosophi appellati, univrsarum rerum publicarum nomine vocabantur; Omnem civilem orationem in horum alterutro genere versari, aut definita contròversa certis temporibus ac reis, hoc modo, Placeatne a Carthaginensibus captivos nostros, redditis suis, recuperari: aut infinite de universo genere quærentis, Quid omnino de captivo statuendum ac sentiendum sit. Atque horum superius illud genus causam, aut controversiam, appellant; eamque tribus, lite, aut deliberatione, aut laudatione, definiunt: hæc autem altera quæstio infinita, et quasi proposita, consultatio nominatur: atque hætenus loquuntur.

Etiam hac instituendo divisione utuntur, sed ita, non ut jure aut judicio, ut denique recuperare amissam possessionem, sed ut ex jure civili, furculo defringendo, usurpare videantur. Nam illud alterum genus, quod est temporibus, locis, reis definitum, obtinent, atque idipsum laciniâ. Nunc enim apud Philonem, quem in Academia maxime vigere audio, etiam harum jam causarum cognitio, exercitatioque celebratur. Alterum vero tantummodo in prima arte tradenda nominant, et oratoris esse dicunt: sed neque vim, neque naturam ejus, nec partes, nec genera proponunt; ut præteriri omnino fuerit fatius, quam attentatum deferri. Nunc enim inopiâ reticere intelliguntur, tum judicio viderentur.

XXIX. Omnis igitur res eandem habet naturam ambigendi, de qua quæri et disceptari potest, sive in infinitis consultationibus disceptatur, sive in iis causis, quæ in civitate, et in forensi disceptatione versantur: neque est ulla, quæ non aut ad cognoscendi, aut ad agendi vim rationemque referatur. Nam aut ipsa cognitio

rei, scientiaque perquiritur, ut, Virtus suamne propter dignitatem, an propter fructus aliquos, expetatur : aut agendi consilium exquiritur, ut, Sitne sapienti capeſſenda respublica. Cognitionis autem tres modi, conjectura, definitio, et, ut ita dicam, consecutio. Nam, quid in re sit, conjecturâ quæritur ; ut illud, Sitne in humano genere sapientia. Quam autem vim quæque res habeat, definitio explicat ; ut, si quæretur, quid sit sapientia. Consecutio autem tractatur, cum, quid quamque rem sequatur, inquiritur ; ut illud, Sitne aliquando mentiri boni viri.

Redeunt rursus ad conjecturam, eamque in quatuor genera dispersiunt. Nam aut, quid sit, quæritur, hoc modo ; Naturâne sit jus inter homines, an opinionibus : aut, quæ sit origo cujusque rei ; ut, Quod sit initium legum, aut rerum publicarum : aut causa et ratio ; ut, si quæretur, Cur doctissimi homines de maximis rebus dissentiant : aut de immutatione ; ut, si disputetur, Num interire virtus in homine, aut num in vitium possit converti.

Definitionis autem sunt disceptationes, ut, cum quæritur quid in communi mente quasi impressum sit ; ut, si differatur, Idne sit jus, quod maximæ parti sit utile : aut cum, quid cujusque sit proprium, exquiritur ; ut, Ornate dicere, propriumne sit oratoris, an id etiam aliquis præterea possit : aut, cum res distribuitur in partes ; ut, si quæretur, Quot sint genera rerum expetendarum ; ut, Sintne tria, corporis, animi, externarumque rerum : aut cum, quæ forma, et quasi naturalis nota cujusque sit, describitur ; ut, si quæretur avari species, seditiosi, gloriosi.

Consecutionis autem duo prima quæstionum genera ponuntur. Nam aut simplex est disceptatio, ut, si differatur, Expetendane sit gloria : aut ex comparatione, Laus, an divitiæ magis expetendæ sint. Simplicium autem sunt tres modi ; de expetendis fugiendisve rebus, ut, Expetendine honores sint ; num fugienda paupertas : de æquo aut iniquo, Æquumne sit ulcisci injurias etiam propinquorum : de honesto aut turpi, ut hoc, Sitne honestum, gloriæ causa, mortem obire. Comparationis autem duo sunt modi: unus, cum, idemne sit, an aliquid intersit, quæritur ; ut *metuere, et vereri* ; ut *rex, et tyrannus* ; ut *assentator, et*

amicus: alter, cum, quid præset aliud alii, quæritur; ut illud, Optimine cuiusque sapientes, an populari, laude ducantur. Atque eæ quidem disceptationes, quæ ad cognitionem referuntur, sic fere a doctissimis hominibus describuntur.

XXX. Quæ vero referuntur ad agendum, aut in officii disceptatione versantur, quo in genere, quid rectum faciendumque sit, quæritur; cui loco omnis virtutum, et vitiorum est silva subiecta; aut in animorum aliqua permotione aut gignenda, aut sedanda, tollendave tractantur. Huic generi subiectæ sunt cohortationes, objurgationes, consolationes, miserationes, omnisque ad omnem animi motum et impulsio, et, si ita res feret, mitigatio.

Explicatis igitur his generibus ac modis disceptationum omnium, nihil sane ad rem pertinet, si qua in re discrepavit ab Antonii divisione nostra partitio. Eadem enim sunt membra in utrisque disputationibus, sed paulo secus a me, atque ab illo, partita ac distributa. Nunc ad reliqua progrediar, meque ad meum munus pensumque revocabo. Nam ex illis locis, quos exposuit Antonius, omnia sunt ad quæque genera quæstionum argumenta sumenda: sed aliis generibus alii loci magis erunt apti; de quo non tam quia longum est, quam quia perspicuum, dici nihil est necesse.

Ornatissimæ sunt igitur orationes eæ, quæ latissime vagantur, et a privata ac singulari controversia se ad universi generis vim explicandam conferunt et convertunt, ut ii, qui audiant, natura, et genere, et universa re cognita, de singulis reis, et criminibus, et litibus, statuere possint. Hanc ad consuetudinem exercitationis vos, adolescentes, est cohortatus Antonius, atque a minutis angustisque concertationibus ad omnem vim, varietatemque vos differendi traducendos putavit. Quare non est paucorum libellorum hoc munus, ut ii, qui scripserunt de dicendi ratione, arbitrati sunt, neque Tusculani, atque hujus ambulationis antemeridianæ, aut nostræ pomeridianæ sessionis. Non enim solura acuenda nobis, neque procudenda lingua est; sed onerandum, complendumque pectus maximarum rerum et plurimarum suavitate, copia, varietate.

XXXI. Nostra est enim (si modo nos oratores sumus, si in civium disceptationibus, si in periculis, si in deliberationibus publicis, adhibendi auctores et principes sumus) nostra est, inquam, omnis ista prudentiæ, doctrinæque possessio, in quam homines, quasi caducam atque vacuam, abundantes otio, nobis occupatis, involaverunt; atque etiam aut irridentes oratorem, ut ille in Gorgia Socrates, cavillantur, aut aliquid de oratoris arte paucis præcipiunt libellis, eosque *rhetoricos* inscribunt: quasi non illa sint propria rhetorum, quæ ab iisdem de justitia, de officio, de civitatibus instituendis et regendis, de omni vivendi, denique etiam de naturæ ratione, dicuntur. Quæ, quoniam jam aliunde non possumus, sumenda sunt nobis ab iis ipsis, a quibus expilati sumus, dummodo illa ad hanc civilem scientiam, quo pertinent, et quam intuentur, transferamus: neque (ut ante dixi) omnem teramus in his discendis rebus ætatem, sed cum fontes viderimus, quos nisi qui celeriter cognorit, nunquam cognoscet omnino, tum, quotiescunque opus erit, ex iis tantum, quantum res petet, hauriemus. Nam neque tam est acris acies in naturis hominum et ingeniis, ut res tantas quisquam, nili monstratas, possit videre: neque tanta tamen in rebus obscuritas, ut eas non penitus acri vir ingenio cernat, si modo aspexerit.

In hoc igitur tanto tamque immenso campo, cum liceat oratori vagari libere, atque, ubicunque constiterit, consistere in suo, facile suppeditat omnis apparatus, ornatusque dicendi. Rerum enim copia verborum copiam gignit: et, si est honestas in rebus ipsis, de quibus dicitur, existit ex rei natura quidam splendor in verbis. Sit modo is, qui dicet, aut scribet, institutus liberaliter educatione doctrinaque puerili, et flagret studio, et a natura adjuvetur, et in universorum generum infinitis disceptationibus exercitatus; ornatissimos scriptores oratoresque ad cognoscendum imitandumque legerit; næ ille haud sane, quemadmodum verba struat et illuminet, a magistris istis requiret. Ita facile in rerum abundantia ad orationis ornamenta sine duce, naturâ ipsâ, si modo est exercitata, labetur.

XXXII. Hic Catulus, Dii immortales, inquit, quantam rerum

varietatem, quantam vim, quantam copiam, Craſſe, complexus es, quantiſque ex anguſtiis oratorem educere aufus es, et in majorum ſuorum regno collocare! Namque illos veteres doctores, auctoresque dicendi nullum genus diſputationis a ſe alienum putaviſſe accepimus, ſemperque eſſe in omni orationis ratione verſatos. Ex quibus Eleus Hippiaſ, cum Olympiam veniſſet, maxima illa quinquennali celebritate ludorum, gloriatus eſt, cuncta pene audiente Græcia, nihil eſſe ulla in arte rerum omnium, quod ipſe nesciret: nec ſolum has artes, quibus liberales doctrinæ atque ingenuæ continerentur, geometriam, muſicam, literarum cognitionem, et poetarum, atque illa, quæ de naturis rerum, quæ de hominum moribus, quæ de rebus publicis dicerentur; ſed annulum, quem haberet, pallium, quo amiſtus, ſoccos, quibus indutus eſſet, ſe ſua manu confeciſſe. Scilicet nimis hic quidem eſt progreſſus; ſed ex eo ipſo eſt conjectura facilis, quantum ſibi illi ipſi oratores de præclariffimis artibus appetierint, qui ne fordidioreſ quidem repudiarint. Quid de Prodicio Chio? quid de Thraſymacho Chalcedonio, de Protagora Abderita, loquar? quorum unuſquiſque plurimum temporibus illis, etiam de natura rerum, et diſceruit et ſcripſit. Ipſe ille Leontinus Gorgiaſ, quo patrono, (ut Plato voluit) Philoſopho ſuccubuit orator; qui aut non eſt victus unquam a Socrate, neque ſermo ille Platonis verus eſt; aut, ſi eſt victus, eloquentior videlicet fuit et diſertior Socrates, et, ut tu appellas, copioſior et melior orator. Sed hic in illo ipſo Platonis libro, de omni re, quæcunque in diſceptationem quæſtionemque vocaretur, ſe copioſiſſime dicturum eſſe proſtitetur; iſque princeps ex omnibus aufus eſt in conventu poſcere, qua de re quiſque vellet audire; cui tantus honoſ habitus eſt a Græcia, ſoli ut ex omnibus Delphis non inaurata ſtatua, ſed aurea, ſtatueretur. Atque ii, quos nominavi, multique præterea ſummi dicendi doctores uno tempore fuerunt; ex quibus intelligi poteſt, ita ſe rem habere, ut tu, Craſſe, dicis; oratorique nomen apud antiquoſ in Græcia, majore quadam vel copia, vel gloria flouriſſe.

Quo quidem magis dubito, tibi plus laudis, an Græciſ

vituperationis, esse tribuendum statuum: cum tu, in alia lingua ac moribus natus, occupatissima in civitate, vel privatorum negotiis pene omnibus, vel orbis terræ procuratione, ac summi imperii gubernatione districtus, tantam vim rerum cognitionemque comprehenderis, eamque omnem cum ejus, qui consilio et oratione in civitate valeat, scientia atque exercitatione sociaris: illi nati in literis, ardentisque his studiis, otio vero diffuentes, non modo nihil acquisierint, sed ne relictum quidem, et traditum, et suum conservaverint.

XXXIII. Tum Crassus, non in hac, inquit, una, Catule, re, sed in aliis etiam compluribus, distributione partium ac separatione, magnitudines sunt artium diminutæ. An tu existimas, cum esset Hippocrates ille Cous, fuisse tum alios medicos, qui morbis, alios, qui vulneribus, alios, qui oculis, mederentur? Num geometriam Euclide aut Archimede, num musicam Damone aut Aristoxeno, num ipsas literas Aristophane aut Callimacho tractante, tam discerptas fuisse, ut nemo genus univcrsum complecteretur, atque ut alius aliam sibi partem, in qua elaboraret, seponeret?

Equidem sæpe hoc audiui de patre et de socero meo, nostros quoque homines, qui excellere sapientiæ gloria vellent, omnia, quæ quidem tum hæc civitas nosset, solitos esse complecti. Meminerant illi Sex. Ælium, M'. vero Manilium nos etiam vidimus transverso ambulante foro; quod erat insigne, eum, qui id faceret, facere civibus omnibus consilii sui copiam: ad quos olim et ita ambulantes, et in folio sedentes domi, sic adibatur, non solum ut de jure civili ad eos, verum etiam de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni denique aut officio aut negotio, referretur. Hæc fuit P. Crassi illius veteris, hæc T. Coruncanii, hæc proavi, generi mei, Scipionis, prudentissimi hominis, sapientia, qui omnes Pontifices maximi fuerunt, ut ad eos de omnibus divinis atque humanis rebus referretur: iidemque et in senatu, et apud populum, et in causis amicorum, et militiæ consilium suum fidemque præstabant. Quid

enim M. Catoni, præter hanc politissimam doctrinam transmarinam atque adventitiam, defuit? Num, quia jus civile didicerat, causas non dicebat? aut quia poterat dicere, juris scientiam negligebat? at utroque in genere et laboravit, et præstitit. Num propter hanc ex privatorum negotiis collectam gratiam tardior in republica capeffenda fuit? nemo apud populum fortior, nemo melior senator; idem facile optimus imperator: denique nihil in hac civitate temporibus illis sciri discive potuit, quod ille non cum investigarit et scierit, tum etiam conscripserit.

Nunc contra plerique ad honores adipiscendos, et ad rempublicam gerendam nudi veniunt atque inermes; nulla cognitione rerum, nulla scientia, ornati. Sin aliquis excellit unus e multis, effert se, si unum aliquid affert, ut bellicam virtutem, aut usum aliquem militarem; (quæ sane nunc quidem obsoleverunt) aut juris scientiam, (ne ejus quidem universi; nam pontificium, quod est conjunctum, nemo discit) aut eloquentiam, quam in clamore et in verborum cursu positam putant: omnium vero bonarum artium, denique virtutum ipsarum societatem cognitionemque non norunt.

XXXIV. Sed, ut ad Græcos referam orationem, (quibus carere in hoc quidem sermonis genere non possumus; nam ut virtutis, a nostris, sic doctrinæ sunt ab illis, exempla repetenda) septem fuisse dicuntur uno tempore, qui sapientes et haberentur et vocarentur. Hi omnes, præter Milesium Thalem, civitatibus suis præfuerunt. Quis doctior iisdem illis temporibus, aut cujus eloquentia literis instructior fuisse traditur, quam Pisistrati? qui primus Homeri libros, confusos antea, sic disposuisse dicitur, ut nunc habemus. Non fuit ille quidem civibus suis utilis, sed ita eloquentiâ floruit, ut literis doctrinaque præstaret. Quid Pericles? de cujus dicendi copia sic accepimus, ut, cum contra voluntatem Atheniensium loqueretur pro salute patriæ, severius tamen id ipsum, quod ille contra populares homines diceret, populare omnibus et jucundum videretur; cujus in labris veteres comici, etiam cum illi maledicerent, (quod tum Athenis fieri licebat) leporem habitasse dixerunt; tantamque in eo vim fuisse, ut in eorum

mentibus, qui audissent, quasi aculeos quosdam relinqueret. At hunc non clamator aliquis ad clepsydram latrare docuerat, sed, ut accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras, vir summus in maximarum rerum scientia. Itaque hic doctrina, consilio, eloquentia excellens, quadraginta annos præfuit Athenis et urbanis, eodem tempore, et bellicis rebus.

Quid Critias? quid Alcibiades? civitatibus suis quidem non boni, sed certe docti atque eloquentes, nonne Socraticis erant disputationibus eruditi? Quis Dionem Syracusium doctrinis omnibus expolivit? non Plato? atque eum idem ille non linguæ solum, verum etiam animi ac virtutis, magister, ad liberandam patriam impulit, instruxit, armavit. Aliisne igitur artibus hunc Dionem instituit Plato, aliis Isocrates clarissimum virum Timotheum, Cononis, præstantissimi imperatoris, filium, summum ipsum imperatorem, hominemque doctissimum? aut aliis Pythagoreus ille Lysis Thebanum Epaminondam, haud scio an summum virum unum omnis Græciæ? aut Xenophon Agesilaum? aut Philolaum Archytas Tarentinus? aut ipse Pythagoras totam illam veterem Italiæ Græciam, quæ quondam magna vocitata est? Equidem non arbitror.

XXXV. Sic enim video, unam quandam omnium rerum, quæ essent homine erudito dignæ, atque eo, qui in republica vellet excellere, fuisse doctrinam; quam qui accepissent, si iidem ingenio ad pronuntiandum valuissent, et se ad dicendum quoque, non repugnante natura, dedissent, eloquentia præstitisse. Atque ipse Aristoteles, cum florere Isocratem nobilitate discipulorum videret, quod ipse suas disputationes a causis forensibus et civilibus ad inanem sermonis elegantiam transtulisset, mutavit repente totam formam prope disciplinæ suæ, versumque quendam de Philocteta paulo secus dixit: ille enim *turpe* sibi ait *esse tacere, cum Barbaros*; hic autem, *cum Isocratem pateretur dicere*. Itaque ornavit et illustravit doctrinam illam omnem; rerumque cognitionem cum orationis exercitatione conjunxit. Neque vero hoc fugit sapientissimum regem, Philippum, qui hunc Alexandro

filio doctorem accierit, a quo eodem ille et agendi acciperet præcepta, et loquendi.

Nunc si quis volet, eum Philosophum, qui copiam nobis rerum, orationisque tradat, per me appellet oratorem licet; si hunc oratorem, quem ego dico sapientiam junctam habere eloquentiæ, Philosophum appellari malit, non impediam: dummodo hoc constet, neque infantiam ejus, qui rem norit, sed eam explicare dicendo non queat; neque insipientiam illius, cui res non suppetat, verba non desint, esse laudandam: quorum si alterum sit optandum, malim equidem indifertam prudentiam, quam stultitiam loquacem.

Si quaerimus, quid unum excellat ex omnibus, docto oratori palma danda est: quem si patiuntur eundem esse Philosophum, sublata controversia est. Si eos disjunct, hoc erunt inferiores, quod in oratore perfecto inest illorum omnis scientia, in Philosophorum autem cognitione non continuo inest eloquentia; quamquamvis contemnatur ab eis, necesse est tamen aliquem cumulum illorum artibus afferre videatur. Hæc cum Crassus dixisset, parumper et ipse conticuit, et cæteris silentium fuit.

XXXVI. Tum Cotta, equidem, inquit, Crasse, non possum queri, quod mihi videre aliud quiddam, et non id, quod susceperis, disputasse: plus enim aliquanto attulisti, quam tibi esset tributum a nobis ac denuntiatum. Sed certe et hæc partes fuerunt tuæ, de illustranda oratione ut diceres, et eras ipse jam ingressus, atque in quatuor partes omnem orationis laudem descripseras; cumque de duabus primis nobis quidem fatis, sed, ut ipse dicebas, celeriter, exigueque dixisses, duas tibi reliquas feceras; quemadmodum primum ornate, deinde etiam apte, diceremus. Quo cum ingressus esses, repente te quasi quidam ætus ingenii tui procul a terra abripuit, atque in altum a conspectu pene omnium abstraxit; omnemque rerum scientiam complexus, non tu quidem eam nobis tradidisti, (neque enim fuit tam exigui temporis) sed, apud hos quid profeceris, nescio; me quidem in Academiam totum compulisti. In qua velim sit illud, quod sæpe posuisti, ut non necesse sit consumere ætatem, atque ut possit is

illa omnia cernere, qui tantummodo aspexerit : sed, etiam si est aliquanto ipsius, aut si ego sum tardior, profecto nunquam con- quiescam, neque defatigabor ante, quam illorum ancipites vias rationesque, et pro omnibus, et contra omnia disputandi, per- cepero.

Tum Cæsar, unum, inquit, me ex tuo sermone maxime, Crassè, commovit, quod eum negasti, qui non cito quid didi- cisset, unquam omnino posse perdiscere : ut mihi non sit difficile periclitari, et aut statim percipere ista, quæ tu verbis ad cælum extulisti ; aut, si non potuerim, tempus non perdere, cum tamen his nostris possim esse contentus.

Hic Sulpicius, ego vero, inquit, Crassè, neque Aristotelem istum, neque Carneadem, nec Philosophorum quemquam, desi- dero : vel me licet existimes desperare posse ista perdiscere, vel, id quod facio, contemnere. Mihi rerum forensium, et commu- nium vulgaris hæc cognitio satis magna est ad eam, quam specto, eloquentiam ; ex qua ipsa tamen permulta nescio : quæ tum de- nique, cum causa aliqua, quæ a me dicenda est, desiderat, quæ- ro. Quamobrem, nisi forte es jam defessus, et, si tibi non graves sumus, refer ad illa te, quæ ad ipsius orationis laudem splendoremque pertinent ; quæ ego ex te audire volui, non ut desperarem me eloquentiam consequi posse, sed ut aliquid addif- cerem.

XXXVII. Tum Crassus, pervulgatas res requiris, inquit, et tibi non incognitas, Sulpici. Quis enim de isto genere non docuit, non instituit, non etiam scriptum reliquit ? Sed geram morem, et ea duntaxat, quæ mihi nota sunt, breviter exponam tibi : censèbo tamen ad eos, qui auctores et inventores sunt harum sane minu- tarum rerum, revertendum.

Omnis igitur oratio conficitur ex verbis ; quorum primum no- bis ratio simpliciter videnda est, deinde conjuncte. Nam est qui- dam ornatus orationis, qui ex singulis verbis est ; alius, qui ex continuatis, conjunctisque constat. Ergo utemur verbis aut iis, quæ propria sunt, et certa quasi vocabula rerum, pene unà nata cum rebus ipsiis ; aut iis, quæ transferuntur, et quasi alieno in

loco collocantur; aut iis, quæ novamus, et facimus ipsi.

In propriis est igitur verbis illa laus oratoris, ut abjecta atque obsoleta fugiat; lectis, atque illustribus utatur, in quibus plenum quiddam et sonans inesse videatur. Sed in hoc verborum genere propriorum delectus est quidam habendus, atque is aurium quodam judicio ponderandus: in quo consuetudo etiam bene loquendi valet plurimum. Etiam hoc, quod vulgo de oratoribus ab imperitis dici solet, *Bonis is verbis*, aut, *aliquis non bonis utitur*, non arte aliqua perpenditur, sed quodam quasi naturali sensu judicatur; in quo non magna laus est vitare vitium, (quanquam id est magnum) verum hoc quasi solum quoddam atque fundamentum est, verborum usus et copia bonorum. Sed, quid ipse ædificet orator, et in quo adjungat artem, id esse a nobis quærendum atque explicandum videtur.

XXXVIII. Tria sunt igitur in verbo simplici, quæ orator afferat ad illustrandam atque exornandam orationem; aut inusitatum verbum, aut novatum, aut translatum.

Inusitata sunt prisca fere ac vetusta, et ab usu quotidiani sermonis jamdiu intermissa, quæ sunt poetarum licentiæ liberiora, quam nostræ; sed tamen raro habet etiam in oratione poeticum aliquod verbum dignitatem. Neque enim illud fugerim dicere, ut Cælius, *Qua tempestate Prænus in Italiam venit; nec prolem, aut sobolem, aut effari, aut nuncupari*; aut, ut tu soles, Catule, *non rebar, aut opinabar*; et alia multa, quibus loco positis, grandior atque antiquior oratio sæpe videri solet.

Novantur autem verba, quæ ab eo, qui dicit, ipso gignuntur, ac fiunt: vel jungendis verbis, ut hæc,

Tum pavor sapientiam mihi omnem exanimato expectorat.

Num non vis hujus me versutiloquas malitias?

Videtur enim et *versutiloquas*, et *expectorat*, ex conjunctione facta esse verba, non nata. Vel sæpe sine conjunctione verba novantur, ut, *ille senius*; ut, *Dii genitales*; ut, *baccarum ubertate incurvescere*.

Tertius ille modus, transferendi verbi, late patet, quem necessitas genuit, inopiâ coacta, et angustis; post autem delectatio

jucunditasque celebravit. Nam ut vestis frigoris depellendi causa reperta primo, post adhiberi cœpta est ad ornatum etiam corporis et dignitatem; sic verbi translatio instituta est inopiæ causa, frequentata, delectationis. Nam *gemmare vites, luxuriam esse in herbis, letas segetes*, etiam rustici dicunt. Quod enim declarari vix verbo proprio potest, id translato cum est dictum, illustrat id, quod intelligi volumus, ejus rei, quam alieno verbo posuimus, similitudo. Ergo hæ translationes quasi mutuationes sunt, cum, quod non habeas, aliunde sumas. Illæ paulo audaciores, quæ non inopiam indicant, sed orationi splendoris aliquid arceffunt. Quarum ego, quid vobis aut inveniendi rationem, aut genera, ponam?

XXXIX. Similitudinis est ad verbum unum contracta brevitatis, quod verbum in alieno loco, tanquam in suo, positum, si agnoscitur, delectat: si simile nihil habet, repudiatur. Sed ea transferri oportet, quæ aut clariorem faciunt rem, ut illa omnia,

Inborrescit mare,

*Tenebræ conduplicantur, noctisque et nimbam occæcat nigror,
Flamma inter nubes coruscet, cælum tonitru contremittit,
Grando mista imbri largiflvo subita præcipitans cadit,
Undique omnes venti erumpunt, sævi existunt turbines,
Fervet æstu pelagus ---*

Omnia fere, quo essent clariora, translatis per similitudinem verbis dicta sunt: aut quo significetur magis res tota, sive facti aliquid, sive consilii; ut ille, qui occultantem consulto, ne id, quod ageretur, intelligi posset, duobus translatis verbis similitudine ipsa indicat,

Quandoquidem iste circumvæstit diætis, sepi sedulo.

Nonnunquam etiam brevitatis translatione conficitur, ut illud, *Sitelum manu fugit*. Imprudentia teli emissi brevius propriis verbis exponi non potuit, quam est uno significata translato.

Atque hoc in genere per sæpe mihi admirandum videtur, quid sit, quod omnes translatis et alienis magis delectantur verbis, quam propriis, et suis.

XL. Nam si res suum nomen et proprium vocabulum non habet, ut *pes* in navi, ut *nexum*, quod per libram agitur, ut in uxore *divortium*; necessitas cogit, quod non habeas, aliunde sumere: sed in suorum verborum maxima copia, tamen homines aliena multo magis, si sunt ratione translata, delectant. Id accidere credo, vel quòd ingenii specimen est quoddam, transilire ante pedes posita, et alia longe repetita sumere: vel quòd is, qui audit, aliò ducitur cogitatione, neque tamen aberrat; quæ maxima est delectatio: vel quod singulis verbis res, ac totum simile conficitur: vel quod omnis translatio, quæ quidem sumpta ratione est, ad sensus ipsos admovetur, maxime oculorum, qui est sensus acerrimus. Nam et *odor urbanitatis*, et *mollitudo humanitatis*, et *murmur maris*, et *dulcedo orationis*, sunt ducta a cæteris sensibus. Illa vero oculorum multo acriora, quæ ponunt pene in conspectu animi, quæ cernere et videre non possumus. Nihil est enim in rerum natura, cujus nos non in aliis rebus possumus uti vocabulo et nomine. Unde enim simile duci potest, (potest autem ex omnibus) indidem verbum unum, quod similitudinem continet, translatum, lumen affert orationi. Quo in genere primum fugienda est dissimilitudo;

Cæli ingentes fornices.

Quamvis spæram in scenam (ut dicitur) attulerit Ennius, tamen in sphæra fornices similitudo non potest inesse.

Vive, Ulysses, dum licet,

Oculis postremum lumen radiatum rape.

Non dixit, *cape*; non, *pete*; haberet enim moram sperantis diutius esse sese victurum; sed *rape*. Hoc verbum est ad id aptatum, quod ante dixerat, *dum licet*.

XLI. Deinde videndum est, ne longe simile sit ductum. *Syrtim patrimonii*, *scopulum* libentius dixerit; *Charymbdim bonorum*, *voranginem* potius. Facilius enim ad ea, quæ viva, quam ad illa, quæ audita sunt, mentis oculi feruntur. Et, quoniam hæc vel summa laus est verbi transferendi, ut sensum feriat id, quod translatum sit, fugienda est omnis turpitudine carum rerum, ad quas eorum animos, qui audiunt, trahet similitudo. Nolo dici, morte Africani

castratam esse republicam. Nolo *stercus curiæ* dici Glauciam. Quamvis sit simile, tamen est in utroque deformis cogitatio similitudinis. Nolo esse aut majus, quam res postulet, *tempestas commissationis*; aut minus, *comissatio tempestatis*. Nolo esse verbum angustius id, quod translatum sit, quam fuisset illud proprium ac suum;

Quidnam est, obsecro? quid te adiri abnutas?

Melius esset, *vetas, prohibes, absterres*: quoniam ille dixerat,

Illico istic, ne contagio mea bonis, umbrave obfit.

Atque etiam, si vereare ne paulo durior translatio esse videatur, mollienda est, præposito sæpe verbo; ut, si olim, M. Catone mortuo, *pupillum* senatum quis relictum diceret, paulo durius; sin, *ut ita dicam, pupillum*, aliquanto mitius est. Etenim verecunda debet esse translatio, ut deducta esse in alienum locum, non irruisse, atque ut precario, non vi, venisse videatur.

Modus autem nullus est florentior in singulis verbis, nec qui plus luminis afferat orationi. Nam illud, quod ex hoc genere profluit, non est in uno verbo translato, sed ex pluribus continuationis connectitur, ut aliud dicatur, aliud intelligendum sit:

Neque me patiar iterum

Ad unum scopulum et telum classem Achivum offendere.

Atque illud,

Erras, erras: nam exsultantem te, et præcidentem tibi

Reprimunt validæ legum habentæ, atque imperii insistent jugo.

Sumpta re simili verba, ejus rei propria, deinceps in rem aliam (ut dixi) transferuntur.

XLII. Est hoc magnum ornamentum orationis, in quo obscuritas fugienda est. Etenim ex hoc genere fiunt ea, quæ dicuntur ænigmata. Non est autem in verbo modus hic, sed in oratione, id est, in continuatione verborum. Ne illa quidem traductio atque immutatio in verbo quandam fabricationem habet, sed in oratione,

Africa terribili tremit borrida terra tumultu.

Pro Africa est sumpta Africa. Neque factum verbum est, ut,

Mar. Sufragis andis:

neque translatum, ut, *Mollitur mare*: sed ornandi causa proprium proprio commutatum,

Define, Roma, tuos hostes . . . et, Testes sunt campi magni . . .
Gravis est modus in ornatu orationis, et saepe sumendus: ex quo genere hæc sunt, *Martem belli esse communem*; *Cererem* pro frugibus; *Liberum* appellare pro vino; *Neptunum* pro mari; *curiam* pro senatu; *campum* pro comitiis; *togam* pro pace; *arma* ac *tela* pro bello.

Quo item in genere et virtutes, et vitia pro ipsis, in quibus illa sunt, appellantur: *Luxuries* quam in domum irrupit; et, *Quo Avaritia* penetravit; aut *Fides* valuit; *Iustitia* confecit. Videtis profecto genus hoc totum, cum inflexo commutatoque verbo res eadem enuntiat, ornatius; cui sunt finitima illa minus ornata, sed tamen non ignoranda, cum intelligi volumus aliquid, aut ex parte totum, ut, pro ædificiis cum *parietes*, aut *tecta* dicimus: aut ex toto partem, ut, cum unam turmam, *equitatum populi Romani* dicimus: aut ex uno plures,

*At Romanus homo tamen, etsi res bene gesta est,
Corde suo trepidat:*

aut cum ex pluribus intelligitur unum,

Nos sumus Romani, qui fuimus ante Rudini:

aut quocunque modo non ut dictum est, in eo genere intelligitur, sed ut sensum est.

XLIII. Abutimur saepe etiam verbo non tam eleganter, quam in transferendo; sed etiam si licentius, tamen interdum non impudenter; ut cum *grandem orationem* pro magna, *minutum animum* pro parvo, dicimus. Verum illa videtisne esse non verbi, sed orationis, quæ ex pluribus, ut exposui, translationibus connexa sunt? Hæc autem, quæ aut immutata esse dixi, aut aliter intelligenda, ac dicerentur, sunt translata quodam modo. Ita fit, ut omnis singulorum verborum virtus atque laus tribus existat ex his rebus, si aut vetustum verbum sit, quod tamen consuetudo ferre possit: aut factum vel conjunctione, vel novitate, in quo item est auri-bus consuetudinique parcendum: aut translatum, quod maxime tanquam stellis quibusdam notat, et illuminat orationem.

Sequitur continuatio verborum, quæ duas res maxime, collocationem primum, deinde modum quandam formamque, desiderat. Collocationis est componere et struere verba sic, ut neve asper eorum concursus, neve hiulus sit, sed quodam modo coagmentatus et laevis. In quo lepide foceri mei personâ lusit is, qui elegantissime id facere potuit, Lucilius,

Quam lepide lexeis compositæ? ut tessèrulae omnes

Arte pavimento, atque emblemate vermiculato.

Quæ cum dixisset in Albucium illudens, ne a me quidem abstinuit.

Crassum habeo generum, ne rhetorictero' tu sis.

Quid ergo? iste Crassus, quoniam ejus abuteris nomine, quid efficit? idem illud scilicet, ut ille voluit, et ego vellem; melius aliquanto, quam Albucius. Verum in me quidem lusit ille, ut solet. Sed est tamen hæc collocatio conservanda verborum, de qua loquor, quæ junctam orationem efficit, quæ coherentem, quæ lenem, quæ æquabiliter fluentem. Id assequimini, si verba extrema cum consequentibus primis ita jungetis, ut ne aspere concurrant, neve vastius diducantur.

XLIV. Hanc diligentiam subsequitur modus etiam et forma verborum, quod jam vereor ne huic Catulo videatur esse puerile. Versus enim veteres illi in hac soluta oratione propemodum, hoc est, numeros quosdam, nobis esse adhibendos putaverunt. Interpretationis enim, non defatigationis nostræ, neque librariorum notis, sed verborum et sententiarum modo, interpunctas clausulas in orationibus esse voluerunt; idque princeps Isocrates instituisse fertur, ut inconditam antiquorum dicendi consuetudinem, delectationis, atque aurium causâ' (quemadmodum scribit discipulus ejus Naucrates) numeris adstringeret. Namque hæc duo, musici, qui erant quondam iidem poetæ, machinati ad voluptatem sunt, versus atque cantum; ut et verborum numero, et vocum modo, delectatione vincerent aurium satietatem. Hæc igitur duo, vocis dico moderationem, et verborum conclusionem, quoad orationis severitas pati possit, a poetica ad eloquentiam traducenda duxerunt.

In quo illud est vel maximum, quod, versus in oratione si efficitur conjunctione verborum, vitium est; et tamen eam conjunctionem, sicuti versum, numerosè cadere, et quadrare, et perfici volumus. Neque est ex multis res una, quæ magis oratorem ab imperito dicendi ignaroque distinguat, quam quod ille rudis incondite fundit, quantum potest, et id, quod dicit, spiritu, non arte, determinat; orator autem sic illigat sententiam verbis, ut eam numero quodam complectatur, et adstricto, et soluto. Nam cum vinxit modis et forma, relaxat et liberat immutatione ordinis, ut verba neque alligata sint quasi certa aliqua lege versus, neque ita soluta, ut vagentur.

XLV. Quonam igitur modo tantum munus insitemus, ut arbitremur nos hanc vim numerosè dicendi consequi posse? Non est res tam difficilis, quam necessaria. Nihil est enim tam tenerum, neque tam flexibile, neque quod tam facile sequatur, quocunque ducas, quam oratio. Ex hac versus, ex eadem dispares numeri, conficiuntur; ex hac hæc etiam soluta variis modis, multorumque generum oratio. Non enim sunt alia sermonis, alia contentionis, verba; neque ex alio genere ad usum quotidianum, alio ad scenam pompamque sumuntur; sed ea nos cum jacentia sustulimus e medio, sicut mollissimam ceram, ad nostrum arbitrium formamus et fingimus. Itaque tum graves sumus, tum subtiles, tum medium quiddam tenemus: sic institutam nostram sententiam sequitur orationis genus; idque ad omnem rationem, et aurium voluptatem, et animorum motum, mutatur et vertitur.

Sed, ut in plerisque rebus incredibiliter hoc natura est ipsa fabricata, sic in oratione; ut ea, quæ maximam utilitatem in se continerent, eadem haberent plurimum vel dignitatis, vel sæpe etiam venustatis. Incolamitatis ac salutis omnium causa videmus hunc statum esse hujus totius mundi, atque naturæ; rotundum ut cælum, terraque ut media sit, eaque sua vi nutuque teneatur; sol ut circumferatur, ut accedat ad brumale signum, et inde sensim ascendat in diversam partem; ut luna accessu et recessu suo solis

lumen accipiat; ut eadem spatia quinque stellæ dispari motu cursuque conficiant. Hæc tantam habent vim, ut paulum immutata cohærere non possint; tantam pulchritudinem, ut nulla species ne excogitari quidem possit ornator. Referte nunc animum ad hominum, vel etiam cæterarum animantium, formam et figuram; nullam partem corporis sine aliqua necessitate affictam, totamque formam quasi perfectam reperietis arte, non casu.

XLVI. Quid in arboribus, in quibus non truncus, non rami, non folia sunt denique, nisi ad suam retinendam conservandamque naturam? nusquam tamen est ulla pars, nisi venusta. Linquamus naturam, artesque videamus. Quid tam in navigio necessarium, quam latera, quam carina, quam prora, quam puppis, quam antennæ, quam vela, quam mali? quæ tamen hanc habent in specie venustatem, ut non solum salutis, sed etiam voluptatis causa, inventa esse videantur. Columnæ et templa et porticus sustinent; tamen habent non plus utilitatis, quam dignitatis. Capitoli fastigium illud, et cæterarum ædium, non venustas, sed necessitas ipsa, fabricata est. Nam cum esset habita ratio, quemadmodum ex utraque tecti parte aqua delaberetur, utilitatem templi fastigii dignitas consecuta est; ut, etiam si in cælo Capitolium statueretur, ubi imber esse non posset, nullam sine fastigio dignitatem habiturum fuisse videatur.

Hoc in omnibus item partibus orationis evenit, ut utilitatem ac prope necessitatem suavitas quædam, et lepos consequatur. Clausulas enim atque interpuncta verborum animæ interclusio, atque angustia spiritus attulerunt. Id inventum ita suave, ut, si cui sit infinitus spiritus datus, tamen eum perpetuare verba nolumus. Id enim auribus nostris gratum est inventum, quod hominum lateribus non tolerabile solum, sed etiam facile, esse posset.

XLVII. Longissima est igitur complexio verborum, quæ volvi uno spiritu potest. Sed hic naturæ modus est, artis alius. Nam cum sint numeri plures, iambum, et trochæum frequentem segregat ab oratore Aristoteles, Catule, vester; qui naturam tamen incurrunt ipsi in orationem, sermonemque nostrum: sed sunt

infignes percussiones eorum numerorum, et minuti pedes. Quare primum ad heroum nos dactyli, et anapæsti, et spondei pedem invitat; in quo impune progredi licet duo duntaxat pedes, aut paulo plus, ne plane in versum, aut similitudinem versuum, incidamus. Aliæ sunt geminae, quibus hi tres heroi pedes in principia continuandorum verborum fatis decorè cadunt.

Probatur autem ab eodem illo maxime pæon, qui est duplex. Nam aut a longa oritur, quam tres breves consequuntur, ut hæc verba, *desinite, incipite, comprimite*; aut a brevibus deinceps tribus, extrema producta, atque longa, sicut illa sunt, *domuerant, sonipedes*. Atque illi Philosopho ordiri placet a superiore pæone, posteriore finire. Est autem pæon hic posterior non syllabarum numero, sed auriium mensura, quod est acrius iudicium et certius, par fere Cretico, qui est ex longa, et brevi, et longa; ut,

Quid petam præsidii, aut exsequar? quove nunc?

A quo numero exorsus est Fannius, *Si, Quirites, minas illius*. Hunc ille clausulis aptiorem putat, quas vult longa plerumque syllaba terminari.

XLVIII. Neque vero hæc tam acrem curam diligentiamque desiderant, quam est illa poetarum; quos necessitas cogit, et ipsi numeri ac modi, sic verba versu includere, ut nihil sit, ne spiritu quidem minimo, brevius, aut longius, quam necesse est. Libèrior est oratio, et plane, ut dicitur, sic et est vere soluta; non ut fugiat tamen, et aut erret, sed ut sine vinculis sibi ipsa moderetur. Namque ego illud assentior Theophrasto, qui putat orationem, quæ quidem sit polita atque facta quodammodo, non adstrictè, sed sed remissius numerosam esse oportere. Etenim, sicut ille suspicatur, ex illis modis, quibus hic usitatus versus efficitur, post anapæstus, procerior quidam numerus, effloruit; inde ille licentior et divitior fluxit dithyrambus, cujus membra, et pedes, ut ait idem, sunt in omni locupleti oratione diffusa. Et, si numerosum est id in omnibus sonis atque vocibus, quod habet quasdam impressiones, et quod metiri possumus intervallis æqualibus, recte genus hoc numerorum, dummodo ne continuum sit, in orationis

laude ponetur. Nam si rudis et indocta putanda est illa sine intervallis loquacitas perennis et profluens, quid est aliud causæ, cur repudietur, nisi quod hominum aures vocem naturâ modulantur ipsâ? quod fieri, nisi inest numerus in voce, non potest.

Numerus autem in continuatione nullus est. Distinctio, et æqualium, et sæpe variorum intervallorum percussio, numerum conficit; quem in cadentibus guttis, quod intervallis distinguuntur, notare possumus; in amni præcipitante non possumus. Quod si continuatio verborum hæc soluta multo est aptior atque jucundior, si est articulis membrisque distincta, quam si continuata ac producta, membra illa modificata esse debebunt; quæ si in extremo breviora sunt, infringitur ille quasi verborum ambitus: sic enim has orationis conversiones Græci nominant. Quare aut paria esse debent posteriora superioribus, extrema primis, aut, quod etiam est melius et jucundius, longiora.

XLIX. Atque hæc quidem ab iis Philosophis, quos tu maxime diligis, Catule, dicta sunt: quod eo sæpius testificor, ut auctori- bus laudandis ineptiarum crimen effugiam.

Quarum tandem, inquit Catulus? aut quid disputatione ista afferri potest elegantius, aut omnino dici subtilius? At enim ve-reor, inquit Crassus, ne hæc aut difficiliora istis ad perfequendum esse videantur, aut, quia non traduntur in vulgari ista disciplina, nos ea majora, ac difficiliora videri velle videamur. Tum Catulus, erras, inquit, Craffe, si aut me, aut horum quenquam putas a te hæc opera quotidiana, et pervaga expectare. Ista, quæ dicis, dici volumus; neque tam dici, quam isto dici modo; neque tibi hoc pro me solum, sed pro his omnibus sine ulla dubitatione respondeo. Ego vero, inquit Antonius, inveni tandem, quem negaram in eo, quem scripsi, libello, me invenisse, eloquentem. Sed eò te, ne laudandi quidem causa, interpellavi, ne quid de hoc tam exiguo sermonis tui tempore verbo uno meo diminueretur.

Hanc igitur, Crassus inquit, ad legem cum exercitatione, tum stylo, qui et alia, et hoc maxime, ornat ac limat, formanda

vobis oratio est. Neque tamen hoc tanti laboris est, quanti videtur: nec sunt hæc rhythmicorum, ac musicorum acerrimâ normâ dirigenda: et efficiendum est illud modo vobis, ne fluat oratio, ne vegetetur, ne insinat interius, ne excurrat longius; ut membris distinguatur, ut conversiones habeat absolutas. Neque semper utendum est perpetuitate, et quasi conversione, verborum; sed sæpe carpenda membris minutioribus oratio est; quæ tamen ipsa membra sunt numeris vincienda.

Neque vos pæon, aut herous ille conturbet. Ipsi occurrent orationi: ipsi, inquam, se offerent, et respondebunt non vocati. Consuetudo modo illa sit scribendi atque dicendi, ut sententiæ verbis finiantur, eorumque verborum junctio nascatur a proceris numeris ac liberis, maxime heroo, et pæone priore, aut cretico; sed varie distincteque considat. Notatur enim maxime similitudo in conquiescendo; et, si primi, et postremi illi pedes sunt hac ratione servati, medii possunt latere, modo ne circuitus ipse verborum sit aut brevior, quam aures expectent; aut longior, quam vires atque anima patiatur.

L. Clausulas autem diligentius etiam servandas esse arbitror, quam superiora, quod in his maxime perfectio, atque absolutio judicatur. Nam versus æque prima, et media, et extrema pars attenditur; qui debilitatur, in quacunque sit parte titubatum. In oratione autem prima pauci cernunt, postrema plerique. Quæ, quoniam apparent et intelliguntur, varianda sunt, ne aut animorum iudicii repudientur, aut aurium satietate. Duo enim, aut tres sunt fere extremi servandi et notandi pedes, (si modo non breviora et præcisâ erunt superiora) quos aut chorios, aut heroes, aut alternos esse oportebit, aut in pæone illo posteriore, quem Aristoteles probat, aut ei pari cretico. Horum vicissitudines efficiunt, ut neque ii satientur, qui audient, fastidio similitudinis; nec nos id, quod faciemus, opera dedita facere videamur.

Quod si Antipater ille Sidonius, quem tu probe, Catule, meministi, solitus est versus hexametros, aliosque variis modis atque numeris fundere ex tempore, tantumque hominis ingenio

ac memoris valuit exercitatio, ut, cum se mente ac voluntate coniecisset in versum, verba sequerentur; quanto id facilius in oratione, exercitatione et consuetudine adhibita, consequemur?

Illud autem ne quis admiretur, quonam modo hæc vulgus imperitorum in audiendo notet; cum in omni genere, tum in hoc ipso, magna quædam est vis incredibilisque naturæ. Omnes enim tacito quodam sensu, sine ulla arte aut ratione, quæ sint in artibus ac rationibus recta ac prava, dijudicant; idque cum faciunt in picturis, et in signis, et in aliis operibus, ad quorum intelligentiam a natura minus habent instrumenti, tum multo ostendunt magis in verborum, numerorum, vocumque iudicio; quod ea sunt in communibus infixis sensibus, neque earum rerum quemquam funditus natura voluit esse expertem. Itaque non solum verbis arte positis moventur omnes, verum etiam numeris ac vocibus. Quotus enim quisque est, qui teneat artem numerorum ac modorum? At in his si paulum modo offensum est, ut aut contractione brevius fieret, aut productione longius, theatra tota reclamant. Quid? hoc non idem fit in vocibus, ut a multitudine et populo non modo catervæ atque conventus, sed etiam ipsi sibi singuli discrepantes, ejiciantur?

LI. Mirabile est, cum plurimum in faciendo interfit inter doctum et rudem, quam non multum differat in iudicando. Ars enim cum a natura profecta sit, nisi naturam moveat ac delectet, nihil sane egisse videatur. Nihil est autem tam cognatum mentibus nostris, quam numeri atque voces; quibus et excitamur, et incendimur, et lenimur, et languescimus, et ad hilaritatem, et ad tristitiam sæpe deducimur: quorum illa summa vis carminibus est aptior, et cantibus; non neglecta, ut mihi videtur, a Numa, rege doctissimo, majoribusque nostris, (ut epularum solennium fides ac tibiarum, Saliorumque versus indicant;) maxime autem a Græcia vetere celebrata: quibus utinam, similibusque de rebus disputari, quam de puerilibus his verborum translationibus, maluissetis!

Verum, ut in versu vulgus, si est peccatum, videt; sic, si quid in nostra oratione claudicat, sentit. Sed poetæ non ignoscit,

nobis concedit: tacite tamen omnes non esse illud, quod diximus, aptum perfectumque cernunt. Itaque illi veteres, sicut hodie etiam nonnullos videmus, cum circuitum et quasi orbem verborum conficere non possent, (nam id quidem nuper vel posse, vel audere cœpimus) terna, aut bina, aut nonnulli singula etiam verba dicebant: qui in illa infantia naturali illud, quod aures hominum flagitabant, tenebant tamen; ut et illa essent paria, quæ dicerent, et æqualibus interpirationibus uterentur.

LII. Expofui fere, ut potui, quæ maxime ad ornatum orationis pertinere arbitrabar. Dixi enim de singulorum laude verborum; dixi de conjunctione eorum; dixi de numero atque forma. Sed si habitum etiam orationis, et quasi colorem aliquem requiritis, est et plena quædam, sed tamen teres; et tenuis, non sine nervis ac viribus; et ea, quæ particeps utriusque generis quadam mediocritate laudatur. His tribus figuris insidere quidam venustatis, non fucio illitus, sed sanguine diffusus, debet color. Tum denique nobis hic orator ita conformandus est et verbis et sententiis, ut, quemadmodum qui utuntur armis aut palæstra, non solum sibi vitandi, aut feriendi rationem esse habendam putant, sed etiam, ut cum venustate moveantur; sic verbis quidem ad aptam compositionem et decentiam, sententiis vero ad gravitatem, orationis utatur, ut ii, qui in armorum tractatione versantur.

Formantur autem et verba et sententiæ pene innumerabiles; quod satis scio notum esse vobis: sed inter conformationem verborum et sententiarum hoc interest, quod verborum tollitur, si verba mutaris; sententiarum permanet, quibuscunque verbis uti velis. Quod quidem vos cti facitis, tamen admonendos puto, ne quid esse aliud oratoris putetis, quod quidem sit egregium atque mirabile, nisi in singulis verbis illa tria tenere, ut translatis utamur frequenter, interdumque factis, raro autem etiam per vetustis: in perpetua autem oratione, cum et conjunctionis lenitatem, et numerorum, quam dixi, rationem tenuerimus, tum est quasi luminibus distinguenda, et frequentanda omnis oratio, sententiarum atque verborum.

LIII. Nam et commoratio una in re permultum movet, et illustri explanatio, rerumque, quasi gerantur, sub aspectum pene subjectio; quæ et in exponenda re plurimum valet, et ad illustrandum id, quod exponitur, et ad amplificandum; ut iis, qui audient, illud, quod augebimus, quantum efficere oratio poterit, tantum esse videatur: et huic contraria sæpe præcisio est; et plus ad intelligendum, quam dixeris, significatio; et distincte concisa brevitatis, et extenuatio; et huic adjuncta illusio, a præceptis Cæsaris non abhorrens: et ab re non longa digressio, in qua cum fuerit delectatio, tum reditus ad rem aptus et concinnus esse debet; propositioque quid sis dicturus; et ab eo, quod est dictum, se junctio; et reditus ad propositum, et iteratio; et rationis apta conclusio: tum augendi, minuendive causa, veritatis superlatio, atque trajectio; et rogatio, atque huic finitima quasi percontatio, expositioque sententiæ suæ; tum illa, quæ maxime quasi irreperit in hominum mentes, alia dicentis ac significantis dissimulatio, quæ est perjucunda, cum in oratione non contentione, sed sermone, tractatur: deinde dubitatio, tum distributio, tum correctio vel ante, vel postquam dixeris, vel cum aliquid a teipso rejicias: præmunitio est etiam ad id, quod aggrediare, et rejectio in alium: communicatio, quæ est quasi cum iis ipsis, apud quos dicas, deliberatio: morum ac vitæ imitatio, vel in personis, vel sine illis, magnum quoddam ornamentum orationis, et aptum ad animos conciliandos vel maxime, sæpe autem etiam ad commovendos: personarum ficta inductio, vel gravissimum lumen augendi: descriptio, erroris inductio, ad hilaritatem impulsio, ante occupatio: tum duo illa, quæ maxime movent, similitudo, et exemplum: digestio, interpellatio, contentio, reticentia, commendatio: vox quædam libera, atque etiam effrenatior, augendi causa: iracundia, objurgatio, promissio, deprecatio, obsecratio: declinatio brevis a proposito, non ut superior illa digressio: purgatio, conciliatio, læsio, optatio, atque execratio. His fere luminibus illustrant orationem sententiæ.

LIV. Orationis autem ipsius, tanquam armorum, est vel ad usum comminatio, et quasi petitio, vel ad venustatem ipsa tractatio.

Nam et geminatio verborum habet interdum vim, leporem alias; et paulum immutatum verbum, atque deflexum; et ejusdem verbi crebra tum a primo repetitio, tum in extremum conversio; et in eadem verba impetus, et concursio, et adjunctio, et progressio; et ejusdem verbi crebrius positi quædam distinctio; et revocatio verbi; et illa, quæ similiter desinunt, aut quæ cadunt similiter, aut quæ paribus paria referuntur, aut quæ sunt inter se similia. Est etiam gradatio quædam, et conversio, et verborum concinna transgressio; et contrarium, et dissolutum, et declinatio, et reprehensio, et exclamatio, et imminutio, et quod in multis casibus ponitur, et quod de singulis rebus propositis ductum refertur ad singula, et ad propositum subiecta ratio, et item in distributis supposita ratio, et permissio, et rursus alia dubitatio, et improvisum quiddam, et dinumeratio, et alia correctio, et disputatio, et quod continuatum, et interruptum, et imago, et sibi ipsi responsio, et immutatio, et disjunctio, et ordo, et relatio, et digressio, et circumscriptio. Hæc enim sunt fere, atque horum similia, vel plura etiam esse possunt, quæ sententiis orationem, verborumque conformationibus illuminent.

LV. Quæ quidem te, Crassè, video, inquit Cotta, quod nota esse nobis putes, sine definitionibus, et sine exemplis effudisse. Ego vero, inquit Crassus, ne illa quidem, quæ supra dixi, nova vobis esse arbitraber, sed voluntati vestrum omnium parui. His autem de rebus sol me ille admonuit, ut brevior essem, qui, ipse jam præcipitans, me quoque hæc præcipientem pene evolvere coegit. Sed tamen hujus generis demonstratio est, et doctrina ipsa, vulgaris; usus autem gravissimus, et in hoc toto dicendi studio difficillimus.

Quamobrem, quoniam de ornatu omni orationis, si non sunt omnes patefacti, at certe commonstrati, loci; nunc, quid aptum sit, hoc est, quid maxime deceat in oratione, videamus. Quamquam id quidem perspicuum est, non omni causæ, nec auditori, neque personæ, neque tempori, congruere orationis unum genus. Nam et causæ capitis alium quendam verborum sonum requirunt, alium rerum privatarum atque parvarum: et aliud dicendi genus

deliberationes, aliud laudationes, aliud iudicia, aliud sermones, aliud consolatio, aliud objurgatio, aliud disputatio, aliud historia desiderat. Refert etiam, qui audiant, senatus, an populus, an iudices: frequentes, an pauci, an singuli: et quales ipsi quoque oratores, qua sint ætate, honore, auctoritate, debet videri: tempus pacis, an belli; festinationis, an otii. Itaque hoc loco nihil sane est, quod præcipi posse videatur, nisi ut figuram orationis plenioris, et tenuioris, et item illius mediocris, ad id, quod agimus, accommodatam deligamus. Ornamentis iisdem uti fere licebit, alias contentius, alius summissius; omnique in re posse, quod deceat, facere, artis et naturæ est; scire, quid, quandoque deceat, prudentiæ.

LVI. Sed hæc ipsa omnia perinde sunt, ut aguntur. Actio, inquam, in dicendo una dominatur. Sine hac summus orator esse in numero nullo potest; mediocris, hac instructus, summos sæpe superare. Huic primas dedisse Demosthenes dicitur, cum rogaretur, quid in dicendo esset primum; huic secundas, huic tertias. Quo mihi melius etiam illud ab Æschine dictum videri solet, qui, cum propter ignominiam iudicii cessisset Athenis, et se Rhodum contulisset, rogatus a Rhodiis legisset fertur orationem illam egregiam, quam in Ctesiphontem contra Demosthenem dixerat; qua perlecta, petitum est ab eo postridie, ut legeret illam etiam, quæ erat contra a Demosthene pro Ctesiphonte edita; quam cum suavissima et maxima voce legisset, admirantibus omnibus, Quanto, inquit, magis admiraremini, si audissetis ipsum? Ex quo satis significavit, quantum esset in actione, qui orationem eandem aliam esse putaret, actore mutato.

Quid fuit in Graccho, quem tu, Catule, melius meministi, quod me puero tantopere ferretur? *Quo me miser conferam? quo vertam? In Capitoliumne? at fratris sanguine redundat. An domum? matremne ut miseram, lamentantemque videam, et abjectam?* Quæ sic ab illo acta esse constabat, oculis, voce, gestu, inimici ut lacrymas tenere non possent. Hac eo dico pluribus, quod genus hoc totum oratores, qui sunt veritatis ipsius actores, reliquerunt; imitatores autem veritatis histriones occupaverunt.

LVII. Ac sine dubio in omni re vincit imitationem veritas ; sed, ea si fatis in actione efficeret ipsa per sese, arte profecto non egeremus : verum, quia animi permotio, quæ maxime aut declaranda aut imitanda est actione, perturbata sæpe ita est, ut obscureretur, ac pene obruatur, discutienda sunt ea, quæ obscurant, et ea, quæ sunt eminentia et prompta, sumenda. Omnis enim motus animi suum quendam a natura habet vultum, et sonum, et gestum ; totumque corpus hominis, et ejus omnis vultus, omnesque voces, ut nervi in fidibus, ita sonant, ut a motu animi quoque sunt pulsæ. Nam voces, ut chordæ, sunt intentæ, quæ ad quemque tactum respondeant, acuta, gravis ; cita, tarda ; magna, parva ; quas tamen inter omnes est suo quæque in genere mediocris. Atque etiam illa sunt ab his delapsa plura genera, lene, asperum ; contractum, diffusum ; continenti spiritu, intermisso ; fractum, scissum ; flexo sono attenuatum, inflatum. Nullum est enim horum similium generum, quod non arte ac moderatione tractetur. Hi sunt actori, ut pictori, expositi ad variandum colores.

LVIII. Aliud enim vocis genus iracundia sibi sumat ; acutum, incitatum, crebro incidens ;

*Impius hortatur me frater, ut meos malis miser
Manderem natos :*

et ea, quæ tu dudum, Antoni, protulisti,
Segregare abs te ausus ? et,
Ecquis hoc animadvertit ? Vincite. . .

et Atreus fere totus.

Aliud miseratio, ac mæror ; flexibile, plenum, interruptum, flebili voce ;

*Quo nunc me vertam ? quod iter incipiam ingredi ?
Domum paternamne ? anne ad Pelicæ filias ?* et illa,
O pater, o patria, o Priami domus ! et quæ sequuntur,
*Hæc omnia vidi inflammari,
Priamo vi vitam evitari.*

Aliud metus ; demissum, et hæsitans, et abjectum ;

*Multi modis sum circumventus, morbo, exilio, atque inopia :
Tum pavor sapientiam mihi omnem exanimato expectorat :*

*Alter terribilem minuitur vitæ cruciatum et necem :
 Quæ nemo est tam firmo ingenio, et tanta confidentia,
 Quin refugiat timido sanguen', atque exalbescat metu.*

Aliud vis; contentum, vehemens, imminens quadam incitatione gravitatis;

*Iterum Thyestes Atreum attractum advenit :
 Iterum jam aggreditur me, et quietum exsuscitat.
 Major mihi moles, majus miscendum 'st malum ;
 Quis illius acerbum cor contundam et comprimam.*

Aliud voluptas; effusum, lene, tenerum, hilaratum, ac remissum;

*Sed mihi cum tetulit coronam ob collocandas nuptias,
 Tibi ferebat; cum simulabat sese alteri dare,
 Tum ad te ludibunda doctæ, et delicate detulit.*

Aliud molestia; sine commiseratione grave quiddam, et uno pressu ac sono obductum;

*Qua tempestate Paris Helenam innuptis junxit nuptiis,
 Ego tum gravida, expletis jam fere ad pariendum mensibus :
 Per idem tempus Polydorum Hecuba partu postremo parit.*

LIX. Omnes autem hos motus subsequi debet gestus; non hic verba exprimens scenicus, sed universam rem et sententiam non demonstratione, sed significatione, declarans, laterum inflexione hac forti ac virili, non ab scena et histrionibus, sed ab armis, aut etiam a palæstra. Manus autem minus arguta, digitis subsequens verba, non exprimens: brachium procerius projectum, quasi quoddam telum orationis: suppositio pedis in contentionibus aut incipiendis, aut finiendis.

Sed in ore sunt omnia. In eo autem ipso dominatus est omnis oculorum: quo melius nostri illi senes, qui personatum ne Roscium quidem magnopere laudabant. Animi est enim omnis actio; et imago animi vultus est, indices oculi. Nam hæc est una pars corporis, quæ, quot animi motus sunt, tot significationes et communicationes possit efficere: neque vero est quisquam, qui, eadem contuens, efficiat. Theophrastus quidem Tauriscum quendam dixit actorem aversum solitum esse dicere, qui in agendo,

contuens aliquid, pronuntiaret. Quare oculorum est magna moderatio: nam oris non est nimium mutanda species, ne aut ad ineptias, aut ad pravitatem aliquam, deferamur. Oculi sunt, quorum tum intentione, tum remissione, tum conjectu, tum hilaritate, motus animorum significemus apte cum genere ipso orationis. Est enim actio quasi sermo corporis; quo magis menti congruens esse debet. Oculos autem natura nobis, ut equo et leoni fetas, caudam, aures, ad motus animorum declarandos, dedit. Quare in hac nostra actione secundum vocem vultus valet: is autem oculis gubernatur. Atque in iis omnibus, quæ sunt actionis, inest quædam vis a natura data. Quare etiam hac imperiti, hac vulgus, hac denique barbari, maxime commoventur. Verba enim neminem movent, nisi eum, qui ejusdem linguæ societate conjunctus est; sententiæque sæpe acutæ non acutorum hominum sensus prætervolant. Actio, quæ præ se motum animi fert, omnes movet: iisdem enim omnium animi motibus concitantur, et eos iisdem notis et in aliis agnoscunt, et in se ipsi indicant.

LX. Ad actionis autem usum atque laudem, maximam sine dubio partem vox obtinet; quæ primum est optanda nobis; deinde, quæcunque erit, ea tuenda. De quo illud jam nihil ad hoc præcipiendi genus, quemadmodum voci serviatur; equidem magis pene censeo serviendum. Sed illud videtur ab hujus nostri sermonis officio non abhorre, quòd, ut dixi paulo ante, plurimis in rebus quod maxime est utile, id nescio quo pacto etiam decet maxime. Nam ad vocem in dicendo obtinendam nihil est utilius, quam crebra mutatio; nihil perniciosius, quam effusa sine intermissione contentio.

Quid? ad aures nostras et actionis suavitatem, quid est vicissitudine, et varietate, et commutatione aptius? Itaque idem Gracchus (quod potes audire, Catule, ex Licino, cliente tuo, literato homine, quem servum sibi ille habuit ad manum) cum eburneola solitus est habere fistula, qui staret occulte post ipsum, cum concionaretur, peritum hominem, qui inflaret celeriter eum sonum, quo illum aut remissum excitaret, aut a contentione revocaret. Audivi mehercule, inquit Catulus, et sæpe sum

admiratus hominis cum diligentiam, tum etiam doctrinam et scientiam. Ego vero, inquit Crassius, ac doleo quidem, illos viros in eam fraudem in republica esse delapsos: quanquam ea tela textitur, et ea incitatur in civitate ratio vivendi, ac posteritati ostenditur, ut eorum civium, quos nostri patres non tulerunt, jam similes habere cupiamus. Mitte, obsecro, inquit, Crasse, Julius, sermonem istum, et te ad Gracchi fistulam refer, cujus ego nondum plane rationem intelligo.

LXI. In omni voce, inquit Crassius, est quiddam medium, sed suum cuique voci. Hinc gradatim ascendere vocem utile et suave est. Nam a principio clamare, agreste quiddam est, et illud idem ad firmandam est vocem salutare. Deinde est quiddam contentionis extremum, quod tamen inferius est, quam acutissimus clamor, quo te fistula progredi non sinet; et tamen ab ipsa contentione revocabit. Est item contrà quiddam in remissione gravissimum, quoque tanquam sonorum gradibus descenditur. Hæc varietas, et hic per omnes sonos vocis cursus et se tuebitur, et actioni afferet suavitatem. Sed fistulatorem domi relinquitis; sensum hujus consuetudinis vobiscum ad forum deferetis.

Edidi quæ potui, non ut volui, sed ut me temporis angustia coegerunt. Scitum est enim, causam conferre in tempus, cum afferre plura, si cupias, non queas.

Tu vero, inquit Catulus, collegisti omnia, quantum ego possum judicare, ita divinitus, ut non a Græcis didicisse, sed eos ipsos hæc docere posse videare. Me quidem istius sermonis participem factum esse gaudeo; ac vellem, ut meus gener, sodalis tuus, Hortensius affuisset; quem quidem ego confido omnibus istis laudibus, quas tu oratione complexus es, excellentem fore. Et Crassius, Fore dicis? inquit: ego vero Esse jam judico, et tum judicavi, cum, me Consule, in senatu causam defendit Africa; nuperque etiam magis, cum pro Bithyniæ rege dixit. Quamobrem recte vides, Catule: nihil enim isti adolescenti, neque a natura, neque a doctrina deesse sentio. Quo magis est tibi, Cotta, et tibi, Sulpici, vigilandum ac laborandum. Non enim ille mediocris orator vestra quasi succrescit ætati; sed et ingenio peracri,

et studio flagranti, et doctrina eximia, et memoria singulari. Cui quanquam faveo, tamen illum ætati suæ præstare cupio; vobis vero illum tanto minorem præcurrere vix honestum est. Sed jam furgamus, inquit, nosque curemus, et aliquando ab hac contentione disputationis animos nostros, curamque laxemus.

B R U T U S,

S I V E

D E C L A R I S O R A T O R I B U S.

I. **C**UM e Cilicia decedens Rhodum venissem, et eò mihi de Q. Hortensii morte esset allatum, opinione omnium majorem animo cepi dolorem. Nam et amico amisso, cum consuetudine jucunda, tum multorum officiorum conjunctione me privatum videbam, et interitu talis auguris dignitatem nostri collegii diminutam dolebam: qua in cogitatione, et cooptatum me ab eo in collegium recordabar, in quo juratus iudicium dignitatis meæ fecerat, et inauguratum ab eodem; ex quo, augurum institutis, in parentis eum loco colere debebam. Augebat etiam molestiam, quod magna sapientium civium, bonorumque penuria, vir egregius, conjunctissimusque mecum consiliorum omnium societate, alienissimo reipublicæ tempore extinctus, et auctoritatis, et prudentiæ suæ triste nobis desiderium reliquerat; dolebamque, quod non, ut plerique putabant, adversarium, aut obrectatorem laudum mearum, sed socium potius, et confortem

gloriosi laboris amiferam. Etenim, si in leviorum artium studio memoriae proditum est, poetas nobiles poetarum æqualium morte doluisse; quo tandem animo ejus interitum ferre debui, cum quo certare erat gloriosius, quam omnino adversarium non habere? cum præsertim non modo nunquam sit aut illius a me cursus impeditus, aut ab illo meus, sed contra semper alter ab altero adjutus et communicando, et monendo, et favendo. Sed, quoniam perpetua quadam felicitate usus ille cessit e vita, suo magis, quam suorum civium, tempore; et tum occidit, cum lugere facilius rempublicam posset, si viveret, quam juvare; vixitque tam diu, quam licuit in civitate bene beateque vivere; nostro incommodo, detrimentoque, si est ita necesse, doleamus: illius vero mortis opportunitatem benevolentia potius quam misericordia prosequamur, ut, quotiescunque de clarissimo et beatissimo viro cogitemus, illum potius, quam nosmetipsos, diligere videamur. Nam, si id dolemus, quod eo jam frui nobis non licet, nostrum est id malum; quod modice feramus, ne id non ad amicitiam, sed ad domesticam utilitatem, referre videamur. Sin, tanquam illi ipsi acerbatis aliquid acciderit, angimur, summam ejus felicitatem non satis grato animo interpretamur.

II. Etenim si viveret *Q. Hortensius*, cætera fortasse desideraret una cum reliquis bonis et fortibus civibus; hunc autem et præter cæteros, aut cum paucis sustineret dolorem, cum forum populi Romani, quod fuisset quasi theatrum illius ingenii, voce erudita, et Romanis, Græcisque auribus digna, spoliatum atque orbatum videret. Equidem angor animo, non consilii, non ingenii, non auctoritatis armis egere rempublicam, quæ didiceram tractare, quibusque me assuefeceram, quæque erant propria cum præstantis in republica viri, tum bene moratæ et bene constitutæ civitatis. Quod si fuit in republica tempus ullum, cum extorquere arma posset e manibus iratorum civium boni civis auctoritas et oratio; tum profecto fuit, cum patrocinium pacis exclusum est aut errore hominum, aut timore. Ita nobismetipsis accidit, ut, quam essent multo magis alia lugenda, tamen hoc doleremus, quòd, quo tempore ætas nostra perfuncta rebus amplissimis

tanquam in portum confugere deberet, non inertiae, neque defidiae, sed otii moderati atque honesti, cumque ipsa oratio jam nostra canesceret, haberetque suam quandam maturitatem, et quasi senectutem, tum arma sunt ea sumpta, quibus illi ipsi, qui didicerant eis uti gloriose, quemadmodum salutariter uterentur, non reperiebant. Itaque ii mihi videntur fortunate beateque vixisse, cum in caeteris civitatibus, tum maxime in nostra, quibus cum auctoritate, rerumque gestarum gloria, tum etiam sapientiae laude, perfrui licuit. Quorum memoria et recordatio in maximis nostris gravissimisque curis jucunda sane fuit, cum in eam nuper ex fermone quodam incidissemus.

III. Nam cum inambularem in Xysto, et essem otiosus domi, M. ad me Brutus, ut consueverat, cum T. Pomponio venerat, homines cum inter se conjuncti, tum mihi ita cari, itaque jucundi, ut eorum aspectu omnis, quae me angebat de republica, cura confederit. Quos postquam salutavi, Quid vos, inquam, Brute et Attice, nunc? quid tandem novi? nihil sane, inquit Brutus, quod quidem aut tu audire velis, aut ego pro certo dicere audeam.

Tum Atticus, eo, inquit, ad te animo veniemus, ut de republica esset silentium, et aliquid audiremus potius ex te, quam te afficeremus ulla molestia. Vos vero, inquam, Attice, et praesentem me cura levatis, et absenti magna solatia dedistis; nam, vestris primum literis recreatus, me ad pristina studia revocavi. Tum ille, legi, inquit, perlubenter epistolam, quam ad te Brutus misit ex Asia, qua mihi visus est et monere te prudenter et consolari amicissime. Recte, inquam, est visus. Nam me istis scito literis, ex diuturna perturbatione totius valetudinis, tanquam ad aspiciendam lucem esse revocatum. Atque ut, post Cannensem illam calamitatem, primum Marcelli ad Nolam praelio populus se Romanus erexit, posteaque prosperae res deinceps multae consecutae sunt; sic, post rerum nostrarum et communium gravissimos casus, nihil ante epistolam Bruti mihi accidit, quod vellem, aut quod aliqua ex parte sollicitudines allevaret meas.

Tum Brutus, Volui id quidem efficere certe, et capio magnum

fructum, si quidem, quod volui, tanta in re consecutus sum. Sed scire cupio, quæ te Attici literæ delectaverint. Istæ vero, inquam, Brute, non modo delectationem mihi, sed etiam, ut spero, salutem attulerunt. Salutem? inquit ille. Quodnam tandem genus istuc tam præclarum literarum fuit? An mihi potuit, inquam, esse aut gratior ulla saluatio, aut ad hoc tempus aptior, quam illius libri, quo me hic affatus quasi jacentem excitavit? Tum ille, Nempe eum dicis, inquit, quo iste omnem rerum memoriam breviter, et, ut mihi quidem visum est, perdiligenter complexus est? Istum ipsum, inquam, Brute, dico librum mihi saluti fuisse.

IV. Tum Atticus, Optatissimum mihi quidem est quod dicis: sed quid tandem habuit liber iste, quod tibi aut novum, aut tanto usui posset esse? Ille vero et nova, inquam, mihi quidem multa, et eam utilitatem, quam requirebam, ut, explicatis ordinibus temporum, uno in conspectu omnia viderem; quæ cum studiose tractare cœpissẽm, ipsa mihi tractatio literarum salutaris fuit, admonuitque, Pomponi, ut a te ipso sumerem aliquid ad me reficiendum, teque remunerandum, si non pari, at grato tamen munere; quanquam illud Hesiodium laudatur a doctis, quod eadem mensurâ reddere jubet, qua acceperis, aut etiam cumulatiore, si possis. Ego autem voluntatem tibi profecto emetiar, sed rem ipsam nondum posse videor; idque ut ignoscas, a te peto. Nec enim ex novis (ut agricolæ solent) fructibus est, unde tibi reddam quod accepi; sic omnis fœtus represus, exustusque siti flos veteris ubertatis exaruit; nec ex conditis, qui jacent in tenebris, et ad quos omnis nobis aditus, qui pene solis patuit, obstructus est. Scremus igitur aliquid tanquam in inculto et derelicto solo, quod ita diligenter colemus, ut impendiis etiam augere possimus largitatem tui muneris; modo idem noster animus efficere possit, quod ager, qui, cum multos annos quievit, ubcriores efferre fruges solet.

Tum ille, Ego vero et expectabo ea, quæ polliceris, neque exigam, nisi tuo commodo; et erunt mihi pergrata, si solveris. Mihi quoque, inquit Brutus, et expectanda sunt ea, quæ Attico

polliceris, etſi fortaffè ego a te hujus voluntarius procurator petam, quod ipſe, cui debes, ſe incommodo exacturum negat.

V. At vero, inquam, niſi ego, Brute, non ſolvam, niſi prius a te caverò, amplius eo nomine neminem, cujus petitio fit, petiturum. Non mehercule, inquit, tibi repromittere iſtud quidem auſus ſim. Nam hunc, qui negat, video flagitatorem, non illum quidem tibi moleſtum, ſed affiduum tamen et acrem fore. Tum Pomponius, Ego vero, inquit, Brutum nihil mentiri puto. Videor enim jam te auſurus eſſe appellare; quoniam longo intervallo modo primum animadverti paulo te hilariorem. Itaque, quoniam hic, quod mihi deberetur, ſe exacturum profeſſus eſt; quod huic debes, ego a te peto.

Quidnam id? inquam. Ut ſcribas, inquit, aliquid: Jampridem enim conticuerunt tuæ literæ. Nam ut illos de republica libros edidiſti, nihil a te ſane poſtea accepimus; eiſque noſmetipſi ad veterum annalium memoriam comprehendendam impulſi atque incenſi ſumus. Sed illa cum poteris; atque ut poſſis, rogo.

Nunc vero, inquit, ſi es animo vacuo, expone nobis quod quærimus. Quidnam eſt id? inquam. Quod mihi nuper in Tuſculano inchoaſti de oratoribus, quando eſſe cœpiſſent, qui etiam, et quales fuiſſent. Quem ego ſermonem cum ad Brutum tuum, vel noſtrum potius, detuliſſem, magnopere hic audire ſe velle dixit. Itaque hunc elegimus diem, cum te ſciremus eſſe vacuum. Quare, ſi tibi eſt commodum, ede illa, quæ cœperas, et Bruto, et mihi.

Ego vero, inquam, ſi potuero, faciam vobis ſatis. Poteris, inquit: relaxa modo paulum animum, aut ſane, (ſi potes) libera. Nempe igitur hinc tum, Pomponi, ductus eſt ſermo, quod erat a me mentio facta, cauſam Deiotari, fideliffimi atque optimi regis, ornatiffime et copioſiffime a Bruto me audiſſe deſenſam.

VI. Scio, inquit, ab iſto initio tractum eſſe ſermonem, teque Bruti dolentem vicem, quaſi deſſeviſſe judiciorum vaſtitatem, et fori. Feci, inquam, iſtuc quidem, et ſæpe facio. Nam mihi, Brute, in te intuenti crebro in mentem venit vereri, ecquodnam

curriculum aliquando fit habitura tua et natura admirabilis, et exquisita doctrina, et singularis industria. Cum enim in maximis causis versatus esses, et, cum tibi ætas nostra jam cederet, fascesque summitteret, subito in civitate cum alia ceciderunt, tum etiam ea ipsa, de qua disputare ordinur, eloquentia obmutuit.

Tum ille, Cæterarum rerum causa, inquit, istuc et doleo, et dolendum puto: dicendi autem me non tam fructus, et gloria, quam studium ipsum, exercitatioque delectat; quod mihi nulla res eripiet, te præsertim tam studioso. Etenim dicere bene nemo potest, nisi qui prudenter intelligit. Quare qui eloquentiæ veræ dat operam, dat prudentiæ, qua ne maximis quidem in bellis æquo animo carere quisquam potest.

Præclare, inquam, Brute, dicis, eoque magis ista dicendi laude delector, quod cætera, quæ sunt quondam habitata in civitate pulcherrima, nemo est tam humilis, qui se non aut posse adipisci, aut adeptum putet: eloquentem neminem video factum esse victoria. Sed quo facilius sermo explicetur, sedentes, si videtur, agamus. Cum idem placuisset illis, tum in pratulo propter Platonis statuam confedimus.

Hic ego, Laudare igitur eloquentiam, et, quanta vis sit ejus, expromere, quantamque iis, qui sint eam consecuti, dignitatem afferat, neque propositum nobis est hoc loco, neque necessarium. Hoc vero sine ulla dubitatione confirmaverim, siue illa arte pariatur aliquâ, siue exercitatione quadam, siue natura, rem unam esse omnium difficillimam. Quibus enim ex quinque rebus constare dicitur, earum unaquæque est ars ipsa magna per sese. Quare, quinque artium concursus maximarum quantum vim, quantumque difficultatem habeat, existimari potest.

VII. Testis est Græcia, quæ, cum eloquentiæ studio sit incensa, jamdiuque excellat in ea præstetque cæteris, tamen omnes artes vetustiores habet, et multo ante non inventas solum, sed etiam perfectas, quam hæc est a Græcis elaborata dicendi vis atque copia. In quam cum intueor, maxime mihi occurrunt, Attice, et quasi lucent, Athenæ tuæ; qua in urbe primum se orator extulit, primumque etiam monumentis et literis oratio est cœpta mandari.

Tamen ante Periclem, cujus scripta quædam feruntur, et Thucydidem, qui non nascentibus Athenis, sed jam adultis fuerunt, litera nulla est, quæ quidem ornatum aliquem habeat, et oratoris esse videatur. Quanquam opinio est et eum, qui multis annis ante hos fuerit, Pisistratum, et Paulo seniore etiam Solonem, posteaque Clithrenem multum, ut temporibus illis, valuisse dicendo. Post hanc ætatem aliquot annis, ut ex Atticis monumentis potest perspicui, Themistocles fuit; quem constat cum prudentia, tum etiam eloquentia, præstitisse: post Pericles, qui, cum floreret omni genere virtutis, hac tamen fuit laude clarissimus. Cleonem etiam temporibus illis, turbulentum illum quidem civem, sed tamen eloquentem, constat fuisse. Huic ætati suppres Alcibiades, Critias, Theramenes: quibus temporibus quod dicendi genus viguerit, ex Thucydidis scriptis, qui ipse tum fuit, intelligi maxime potest. Grandes erant verbis, crebri sententiis, compressione rerum breves, et ob eam ipsam causam interdum subobscuri.

VIII. Sed ut intellectum est, quantam vim haberet accurata, et facta quodammodo oratio; tum etiam magistri dicendi multi subito extiterunt: tum Leontinus Gorgias, Thrasymachus Chalcædonius, Protagoras Abderites, Prodicus Ceus, Hippias Eleus in honore magno fuit; alique multi temporibus eisdem docere se profitebantur, arrogantibus sane verbis, quemadmodum causa inferior (ita enim loquebantur) dicendo fieri superior posset. Iis opposuit sese Socrates, qui subtilitate quadam disputandi refellere eorum instituta solebat verbis. Hujus ex uberrimis sermonibus extiterunt doctissimi viri; primumque tum philosophia, non illa de natura, quæ fuerat antiquior, sed hæc, in qua de bonis rebus et malis, deque hominum vita et moribus disputatur, inventa dicitur. Quod quoniam genus ab hoc, quod proposuimus, abhorret, Philosophos aliud in tempus rejiciamus; ad oratores, a quibus digressi sumus, revertamur.

Extitit igitur jam senibus illis, quos paulo ante diximus, (Isocrates, cujus domus cunctæ Græciæ quasi ludus quidam patuit, atque officina dicendi,) magnus orator, et perfectus magister,

quanquam forenſi luce caruit, intraque parietes aluit eam gloriam, quam nemo quidem meo iudicio eſt poſtea confeſcutus. Is et ipſe ſcripſit multa præclare, et docuit alios; et cum cætera melius, quam ſuperiores, tum primus intellexit, etiam in ſoluta oratione, dum verſum effugeret, modum tamen et numerum quendam oportere ſervari. Ante hunc enim verborum quaſi ſtructura, et quædam ad numerum conclusio, nulla erat; aut, ſi quando erat, non apparebat eam dedita opera eſſe quaſitam; quæ forſitan laus ſit: veruntamen naturâ magis tum, caſuque nonnunquam, quam aut ratione aliqua aut obſervatione fiebat. Ipſa enim natura circumscriptione quadam verborum comprehendit, concluditque ſententiam; quæ, cum aptis conſtricta verbis eſt, cadit etiam plerumque numeroſe. Nam et aures ipſe quid plenum, quid inane ſit, iudicant; et ſpiritu, quaſi neceſſitate aliqua, verborum comprehenſio terminatur; in quo non modo deſici, ſed etiam laborare, turpe eſt.

IX. Tum fuit Lyſias, ipſe quidem in cauſis forenſibus non verſatus, ſed egregie ſubtilis ſcriptor atque elegans, quem jam prope audeas oratorem perfectum dicere. Nam plane quidem perfectum, et cui nihil admodum deſit, Demoſthenem facile dixeris. Nihil acute inveniri potuit in eis cauſis, quas ſcripſit, nihil (ut ita dicam) ſubdole, nihil verſute, quod ille non viderit; nihil ſubtiliter dici, nihil preſſe, nihil enucleate, quo fieri poſſit aliquid limatius; nihil contra grande, nihil incitatum, nihil ornatum vel verborum gravitate, vel ſententiarum, quo quidquam eſſet elatius.

Huic Hyperides proximus, et Æſchines fuit, et Lycurgus, et Dinarchus, et is, cujus nulla extant ſcripta, Demades, aliique plures. Hæc enim ætas effudit hanc copiam; et, ut opinio mea fert, ſuccus ille et ſanguis incorruptus uſque ad hanc ætatem oratorum fuit, in qua naturalis ineſſet, non ſucatus nitor.

Phalareus enim ſucceſſit eis ſenibus adoleſcens, eruditifſimus ille quidem horum omnium, ſed non tam armis inſtitutus, quam palæſtra: itaque delectabat magis Athenienſes, quam inflammabat.

Procefferat enim in folem et pulverem, non ut e militari tabernaculo, sed ut e Theophrasti, doctissimi hominis, umbraculis. Hic primus inflexit orationem, et eam mollem, teneramque reddidit; et suavis, sicut fuit, videri maluit, quam gravis, sed suavitate ea, qua perfunderet animos, non qua perfringeret; et tantum ut memoriam concinnitatis suæ, non (quemadmodum de Pericle scripsit Eupolis) cum delectatione aculeos etiam relinqueret in animis eorum, a quibus esset auditus.

X. Videtne igitur, ut in ea ipsa urbe, in qua et nata et alta fit eloquentia, quam ea fero prodierit in lucem? siquidem ante Solonis ætatem, et Pisistrati, de nullo, ut diserto, memoriæ proditum est. At hi quidem, ut populi Romani ætas est, senes; ut Atheniensium secula numerantur, adolefcentes debent videri. Nam etsi Servio Tullio regnante viguerunt, tamen multo diutius Athenæ jam erant, quam est Roma ad hodiernum diem: nec tamen dubito, quin habuerit vim magnam semper oratio. Neque enim jam Troicis temporibus tantum laudis in dicendo Ulyssii tribuisset Homerus, et Nestori, (quorum alterum vim habere voluit, alterum suavitatem) nisi jam tum esset honos eloquentiæ; neque ipse poeta hic tam idem ornatus in dicendo, ac plane orator fuisset; cujus etsi incerta sunt tempora, tamen annis multis fuit ante Romulum: siquidem non infra superiorem Lycurgum fuit, a quo est disciplina Lacedæmoniorum adstricta legibus.

Sed studium ejus generis majorque vis agnoscitur in Pisistrato. Denique hunc proximo seculo Themistocles infecutus est; ut apud nos, perantiquus; ut apud Athenienses, non ita sane vetus. Fuit enim regnante jam Græcia, nostra autem civitate non ita pridem dominatu regio liberata. Nam bellum Volscorum illud gravissimum, cui Coriolanus exul interfuit, eodem fere tempore, quo Persarum bellum, fuit, similisque fortuna clarorum virorum; siquidem uterque, cum civis egregius fuisset, populi ingrati pulsus injuria se ad hostes contulit, conatumque iracundiæ suæ morte sedavit. Nam etsi aliter est apud te, Attice, de

Coriolano, concede tamen, ut huic generi mortis potius assentiar.

XI. At ille ridens, Tuo vero, inquit, arbitrato; quoniam quidem concessum est rhetoribus e mentiri in historiis, ut aliquid dicere possint argutius. Ut enim tu nunc de Coriolano, sic Clitarchus, sic Stratocles de Themistocle finxit. Nam, quem Thucydides, qui et Atheniensis erat, et summo loco natus, summusque vir, et paulo ætate posterior, tantum mortuum scripsit, et in Attica clam humatum, addidit, fuisse suspicionem veneno sibi conscivisse mortem; hunc isti aiunt, cum taurum immolavisset, excepisse sanguinem patera, et eo poto, mortuum concidisse. Hanc enim mortem rhetorice, et tragice ornare potuerunt: illa mors vulgaris nullam præbebat materiem ad ornatum. Quare, quoniam tibi ita quadrat, omnia fuisse in Themistocle paria et Coriolano, pateram quoque a me sumas licet; præbebo etiam hostiam, ut Coriolanus sit plane alter Themistocles.

Sit sane, inquam, ut lubet, de isto; et ego cautius posthac historiam attingam, te audiente; quem rerum Romanarum auctorem laudare possum religiosissimum. Sed tum fere Pericles, Xantippi filius, de quo ante dixi, primus adhibuit doctrinam; quæ quanquam tum nulla erat dicendi, tamen ab Anaxagora physico eruditus, exercitationem mentis a reconditis abstrusisque rebus ad causas forenses popularesque facile traduxerat. Hujus suavitate maxime hilaratæ sunt Athenæ, hujus ubertatem et copiam admiratæ, ejusdem vim dicendi terroremque timuerunt.

XII. Hæc igitur ætas prima Athenis oratorem prope perfectum tulit. Nec enim in constituentibus rempublicam, nec in bella gerentibus, nec in impeditis, ac regum dominatione devinctis, nasci cupiditas dicendi solet. Pacis est comes, otiique sociæ, et jam bene constitutæ civitatis quasi alumna quædam, eloquentia. Itaque ait Aristoteles, cum, sublatis in Sicilia tyrannis, res privatæ longo intervallo judiciis repeterentur, tum primum, quod esset acuta illa gens, et controversâ naturâ, artem et præcepta Siculos, Coracem et Tisiam, conscripisse. Nam antea neminem solitum viâ, nec arte, sed accurate tamen, et de scripto plerisque dicere; scriptasque fuisse, et paratas a Protagora rerum illustrium

disputationes, quæ nunc communes appellantur loci. Quod idem fecisse Gorgiam, cum singularum rerum laudes, vituperationesque conscripisset; quod judicaret hoc oratoris esse maxime proprium, rem augere posse laudando, vituperandoque rursus affligere. Huic Antiphontem Rhamnufium similia quædam habuisse conscripta, quo neminem unquam melius ullam oravisse capitis causam, cum se ipse defenderet, se audiente, locuples auctor scripsit Thucydides. Nam Lyfiam primo profiteri solitum artem esse dicendi; deinde, quod Theodorus esset in arte subtilior, in orationibus autem jejunior, orationes eum scribere aliis cœpisse, artem removisse. Similiter Isocratem primo artem dicendi esse negavisse, scribere autem aliis solitum orationes, quibus in judiciis uterentur; sed, cum ex eo (quia quasi committeret contra legem, quo quis judicio circumveniretur) sæpe ipse in iudicium vocaretur, orationes aliis destitisse scribere, totumque se ad artes componendas transfulisse.

XIII. Et Græciæ quidem oratorum partus, atque fontes vides, ad nostrorum annalium rationem, veteres; ad ipsorum, sane recentes. Nam antequam delectata est Atheniensium civitas hac laude dicendi, multa jam memorabilia et in domesticis et in bellicis rebus effecerat. Hoc autem studium non erat commune Græciæ, sed proprium Athenarum. Quis enim aut Argivum oratorem, aut Corinthium, aut Thebanum scit fuisse temporibus illis? nisi quid de Epaminonda, docto homine, suspicari libet. Lacedæmonium vero usque ad hoc tempus audivi fuisse neminem. Menelaum ipsum, dulcem illum quidem tradit Homerus, sed pauca dicentem. Brevitas autem laus est interdum in aliqua parte dicendi, in universa eloquentia laudem non habet.

At vero extra Græciam magna dicendi studia fuerunt; maxime huic laudi habiti honores illustre oratorum nomen reddiderunt. Nam ut semel e Piræo eloquentia evecta est, omnes peragravit insulas, atque ita peregrinata totâ Asiâ est, ut se externis oblineret moribus, omnemque illam salubritatem Atticæ dictionis et quasi sanitatem perderet, ac loqui pene dedisceret. Hinc Asiatici oratores non contempnendi quidem nec celeritate,

nec copia, sed parum pressi, et nimis redundantes. Rhodii saniores, et Atticorum similiores. Sed de Græcis hæcenus; etenim hæc ipsa forsitan fuerint non necessaria.

Tum Brutus, Ista vero, inquit, quam necessaria fuerint, non facile dixerim: jucunda certe mihi fuerunt, neque solum non longa, sed etiam breviora, quam velleni. Optime, inquam; sed veniamus ad nostros, de quibus difficile est plus intelligere, quam quantum ex monumentis suspicari licet.

XIV. Quis enim putet aut celeritatem ingenii L. Bruto illi, nobilitatis vestrae principi, defuisse? qui de matre suavianda ex oraculo Apollinis tam acute, arguteque conjecerit; qui summam prudentiam simulatione stultitiæ texerit; qui potentissimum regem, clarissimi regis filium, expulerit; civitatemque perpetuo dominatu liberatam magistratibus annuis, legibus, iudiciisque devinxerit; qui collegæ suo imperium abrogaverit, ut e civitate regalis nominis memoriam tolleret: quod certe effici non potuisset, nisi esset oratione persuasum.

Videmus item paucis annis post reges exactos, cum plebes prope ripam Anienis ad tertium milliarium confedisset, eumque montem, qui Sacer appellatus est, occupavisset, M. Valerium dictatorem dicendo sedavisse discordias, eique ob eam rem honores amplissimos habitos, et eum primum ob eam ipsam causam Maximum esse appellatum. Ne L. Valerium quidem Potitum arbitror non aliquid potuisse dicendo, qui post Decemviralem invidiam, plebem in patres incitatam, legibus et concionibus suis mitigaverit.

Possumus Appium Claudium suspicari disertum, quia senatum jamjam inclinatum a Pyrrhi pace revocaverit. Possumus C. Fabricium, quia sit ad Pyrrhum de captivis recuperandis missus orator: T. Coruncanium, quod ex Pontificum commentariis longè plurimum ingenio valuisse videatur: M'. Curium, quod is, tribunus plebis, interrege Appio Cæco, diserto homine, comitia contra leges habente, cum de plebe Consules non accipiebat, patres ante auctores fieri coegerit; quod fuerit permagnum, nondum lege Mænia lata.

Licet aliquid etiam de M. Popilii ingenio suspicari, qui, cum Consul esset, eodemque tempore sacrificium publicum cum læna faceret, quòd erat flamen Carmentalis, plebis contra patres concitatione et seditione nunciata, ut erat læna amictus, ita venit in concionem, seditionemque cum auctoritate, tum oratione, sedavit. Sed eos oratores habitos esse, aut omnino tum ullum eloquentiæ præmium fuisse, nihil sane mihi legisse videor; tantummodo conjectura ducor ad suspicandum.

Dicitur etiam C. Flaminius, is, qui tribunus plebis legem de agro Gallico et Piceno viritim dividendo tulerit, qui Consul apud Trasimenum sit interfectus, ad populum valuisse dicendo. Q. etiam Maximus Verrucosus, orator habitus est temporibus illis; et Q. Metellus, is, qui bello Punico secundo cum L. Veturio Philone Consul fuit.

XV. Quem vero extet, et de quo sit memoriæ proditum, eloquentem fuisse, et ita esse habitum, primus est M. Cornelius Cethegus; cujus eloquentiæ est auctor, et idoneus quidem, mea sententia, Q. Ennius, præsertim cum et ipse eum audiverit, et scribat de mortuo; ex quo nulla suspicio est, amicitiae causa esse mentitum. Est igitur sic apud illum in nono (ut opinor) annali;

*Additur orator Corneliu' suaviloquenti
Ore Cethegus Marcu', Tuditano collega,
Marci filius . . .*

Et oratorem appellat, et suaviloquentiam tribuit; quæ nunc quidem non tam est in plerisque. Latrant enim jam quidam oratores, non loquuntur. Sed est ea laus eloquentiæ certe maxima.

*Is dictus ollis popularibus olim,
Qui tum vivebant homines, atque ævum agitabant,
Flos delibatus populi.*

Probe vero. Ut enim hominis decus, ingenium; sic ingenii ipsius lumen est eloquentia, qua virum excellentem præclare tum illi homines florem populi esse dixerunt;

Suadeque medulla.

nebæ quam vocant Græci, cujus effector est orator, hanc *Suadam* appellavit Ennius. Ejus autem Cethegum medullam fuisse

vult, ut, quam deam in Periclis labris scripsit Eupolis fessitaviſſe, hujus hic medullam nostrum oratorem fuiſſe dixerit. At hic Cethegus Consul cum P. Tuditano fuit bello Punico ſecundo, Quætorque, his Conſulibus, M. Cato, modo plane annis cXL ante me Conſulem; et, idipſum niſi unius eſſet Ennii teſtimonii cognitum, hunc vetuſtas, ut alios fortasſe multos, oblivione obruiſſet. Illius autem ætatis qui fermo fuerit, ex Nævianis ſcriptis intelligi poteſt. His enim Conſulibus, ut in veteribus commentariis ſcriptum eſt, Nævius eſt mortuus: quanquam Varro noſter, diligentiffimus investigator antiquitatis, putat in hoc erratum, vitamque Nævii producit longius. Nam Plautus P. Claudio, L. Porcio, viginti annis poſt illos, quos ante dixi, Conſules mortuus eſt, Catone Cenſore. Hunc igitur Cethegum conſecutus eſt ætate Cato, qui annis ix poſt eum fuit Conſul. Eum nos ut perveterem habemus, qui, L. Marcio, M. Manilio Conſulibus, mortuus eſt, annis LXXXIII iſtis ante me Conſulem.

XVI. Nec vero habeo quenquam antiquiorem, cujus quidem ſcripta proferenda putem, niſi quem Appii Cæci oratio hæc ipſa de Pyrrho, et nonnullæ mortuorum laudationes forte delectant: et hercules hæc quidem extant. Ipſæ enim familiæ ſua quaſi ornamenta, ac monumenta ſervabant, et ad uſum, ſi quis ejuſdem generis occidiſſet, et ad memoriam laudum domeſticarum, et ad illuſtrandam nobilitatem ſuam; quanquam his laudationibus hiſtoria rerum noſtrarum eſt facta mendosior. Multa enim ſcripta ſunt in eis, quæ facta non ſunt; falſi triumpho, plures conſulatus, genera etiam falſa, et a plebe tranſitiones, cum homines humiliores in alienum ejuſdem nominis infunderentur genus; ut, ſi ego me a M. Tullio eſſe dicerem, qui patricius cum Servio Sulpicio Conſul, anno x poſt exactos reges, fuit.

Catonis autem orationes non minus multæ fere ſunt, quam Attici Lyſiæ; cujus arbitror plurimas eſſe. Eſt enim Atticus, quoniam certe Athenis eſt et natus et mortuus, et functus omni civium munere; quanquam Timæus eum, quaſi Licinia et Mucia lege, repetit Syracuſas; et quodammodo eſt nonnulla in iis etiam

inter ipsos similitudo. Acuti sunt, elegantes, faceti, breves. Sed ille Græcus ab omni laude felicior. Habet enim certos sui studiosos, qui non tam habitus corporis opimos, quam gracilitates, confectentur; quos, valetudo modo bona sit, tenuitas ipsa delectat. Quanquam in Lyfia sunt sæpe etiam lacerti, sic ut eo fieri nihil possit valentius: verum est certe genere toto strigosior; sed habet tamen suos laudatores, qui hac ipsa ejus subtilitate admodum gaudeant.

XVII. Catonem vero quis nostrorum oratorum, qui quidem nunc sunt, legit? aut quis novit omnino? At quem virum? dii boni! mitto civem, aut senatorem, aut imperatorem. Oratorem enim hoc loco quærimus. Quis illo gravior in laudando? acerbior in vituperando? in sententiis argutior? in docendo, edisserendoque subtilior? Refertæ sunt orationes amplius centum quinquaginta (quas quidem adhuc invenerim et legerim) et verbis, et rebus illustribus. Licet ex his eligant ea, quæ notatione et laude digna sint; omnes oratoriæ virtutes in eis reperientur. Jam vero Origines ejus quem florem, aut quod lumen eloquentiæ non habent? Amatores huic defunt, sicuti multis jam ante sæculis et Philisto Syracusio, et ipsi Thucydidi. Nam ut horum concisis sententiis, interdum etiam non satis apertis, cum brevitate, tum nimio acumine, officit Theopompus elatione, atque altitudine orationis suæ; (quod idem Lyfiæ Demosthenes) sic Catonis luminibus obstruxit hæc posteriorum quasi exaggerata altius oratio. Sed in nostris inscitia est, quod ii ipsi, qui in Græcis antiquitate delectantur, eaque subtilitate, quam Atticam appellant, hanc in Catone non noverunt quidem. Hyperidæ volunt esse et Lyfiæ. Laudo. Sed cur nolunt Catonis? Attico genere dicendi se gaudere dicunt. Sapienter id quidem; atque utinam imitarentur, nec ossa solum, sed etiam sanguinem! Gratium est tamen, quod volunt. Cur igitur Lyfias et Hyperides amantur, cum penitus ignoretur Cato? Antiquior est hujus sermo, et quædam horridiora verba. Ita enim tum loquebantur. Id muta, quod tum ille non potuit, et adde numeros, ut aptior sit oratio: ipsa verba

compone, et quasi coagmenta, quod ne Græci quidem veteres factitaverunt; jam neminem antepones Catoni. Ornari orationem Græci putant, si verborum immutationibus utantur, quos appellant τροπες, et sententiarum orationisque formis, quæ vocant στήματα. Non verisimile est, quam sit in utroque genere et creber, et distinctus Cato.

XVIII. Nec vero ignoro, nondum esse satis politum hunc oratorem, et quærendum esse aliquid perfectius; quippe cum ita sit ad nostrorum temporum rationem vetus, ut nullius scriptum extet dignum quidem lectione, quod sit antiquius. Sed majore honore in omnibus artibus, quam in hac una dicendi, versatur antiquitas. Quis enim eorum, qui hæc minora animadvertunt, non intelligit, Canachi signa rigidiora esse, quam ut imitentur veritatem? Calamidis dura illa quidem, sed tamen molliora, quam Canachi: nondum Myronis satis ad veritatem adducta; jam tamen quæ non dubites pulchra dicere: pulchriora etiam Polycleti, et jam plane perfecta, ut mihi quidem videri solent. Similis in pictura ratio est, in qua Zeuxim, et Polygnotum, et Timantem, et eorum, qui non sunt usi plus quam quatuor coloribus, formas et lineamenta laudamus. At in Aëtione, Nicomacho, Protogene, Apelle, jam perfecta sunt omnia; et nescio an reliquis in rebus omnibus idem eveniat. Nihil est enim simul et inventum, et perfectum.

Nec dubitari debet, quin fuerint ante Homerum poetæ; quod ex eis carminibus intelligi potest, quæ apud illum, et in Phæacum, et in procorum, epulis canuntur. Quid? nostri veteres versus ubi sunt?

Quos olim Fauni, vatesque canebant,

Cum neque Musarum scopulos quisquam superarat,

Nec dicti studiosus erat: . . .

Ante hunc

ait ipse de se: nec mentitur in gloriando. Sic enim sese res habet. Nam et Odyssea Latina est, sic, tanquam opus aliquod Dædali, et Livianæ fabulæ, non satis dignæ quæ iterum legantur.

Atque hic Livius, qui primus fabulam, C. Clodio, Cæci filio, et M. Tuditano Consulibus, docuit, anno ipso antequam natus est Ennius; post Romam conditam autem quartodecimo et quingentesimo, ut hic ait, quem nos sequimur; est enim inter scriptores de numero annorum controversia. Accius autem a Q. Maximo quintum Consule captum Tarento scripsit Livium annis xxx, postquam eum fabulam docuisse et Atticus scribit, et nos in antiquis commentariis invenimus. Docuisse autem fabulam annis post xi, C. Cornelio, Q. Minucio Consulibus, ludis Juventatis, quos Salinator Senensi prælio voverat. In quo tantus error Accii fuit, ut, his Consulibus, xl annos natus Ennius fuerit; cui si æqualis fuerit Livius, minor fuit aliquanto is qui primus fabulam dedit, quam ii, qui multas docuerant ante hos Consules, et Plautus, et Nævius.

XIX. Hæc si minus apta videntur huic sermoni, Brute, Attico assigna, qui me inflammavit studio illustrium hominum ætates et tempora persequendi. Ego vero, inquit Brutus, et delector ista quasi notatione temporum, et ad id, quod instituisti, oratorum genera distinguere ætatibus, istam diligentiam esse accommodatam puto.

Recte, inquam, Brute, intelligis. Atque utinam extarent illa carmina, quæ multis seculis ante suam ætatem in epulis esse cantitata a singulis convivis de clarorum virorum laudibus, in Originibus scriptum reliquit Cato! Tamen illius, quem in vatibus et Faunis enumerat Ennius, bellum Punicum, quasi Myronis opus, delectat. Sit Ennius sane, ut est certe, perfectior; qui, si illum, ut simulat, contemneret, non, omnia bella persequens, primum illud Punicum acerrimum bellum reliquisset. Sed ipse dicit, cur id faciat; *Scripsere*, inquit, *alii rem Verfibu'*; et luculente quidem scripserunt, etiamsi minus, quam tu, polite. Nec vero tibi aliter videri debet; qui a Nævio vel sumpfisti multa, si fateris; vel, si negas, furripuisti.

Cum hoc Catone grandiores nati fuerunt C. Flaminius, C. Varro, Q. Maximus, Q. Metellus, P. Lentulus, P. Crassus,

qui cum superiore Africano Consul fuit. Ipsum Scipionem accepimus non infantem fuisse. Filius quidem ejus, is, qui hunc minorem Scipionem a Paulo adoptavit, si corpore valuisset, in primis habitus esset disertus. Indicant cum oratiunculæ, tum historia quædam Græca, scripta dulcissime.

XX. Numeroque eodem fuit Sex. Ælius, juris quidem civilis omnium peritissimus, sed etiam ad dicendum paratus. De minoribus autem, C. Sulpicius Gallus, qui maxime omnium nobilium Græcis literis studuit, isque et oratorum in numero est habitus, et fuit reliquis rebus ornatus atque elegans. Jam enim erat unctior quædam, splendidiorque consuetudo loquendi. Nam, hoc Prætor ludos Apollini faciente, cum Thyestem fabulam docuisset, Q. Marcio, Cn. Servilio Consulibus, mortem obiit Ennius.

Erat iisdem temporibus Tib. Gracchus, P. filius, qui bis Consul et Cenfor fuit, cujus est oratio Græca apud Rhodios; quem civem cum gravem, tum etiam eloquentem constat fuisse. P. etiam Scipionem Nasicam, qui est *Corculum* appellatus, qui item bis Consul et Cenfor fuit, habitum eloquentem aiunt, illius, qui sacra acceperit, filium. Dicunt etiam L. Lentulum, qui cum C. Figulo Consul fuit; Q. Nobiliorem, M. filium, jam patrio instituto deditum studio literarum, qui etiam Q. Ennium, qui cum patre ejus in Ætolia militaverat, civitate donavit, cum Triumvir coloniam deduxisset; et T. Annium Luscum, hujus Q. Fulvii collegam, non indiseritum dicunt fuisse.

Atque etiam L. Paulus Africani pater, personam principis civis facile dicendo tuebatur; et vero etiam tum Catone vivo, qui annos quinque et octoginta natus excessit e vita, cum quidem eo ipso anno contra Ser. Galbam ad populum summa contentione dixisset; quam etiam orationem scriptam reliquit.

XXI. Sed vivo Catone minores natu multi uno tempore oratores floruerunt. Nam et A. Albinus, is, qui Græce scripsit historiam, qui Consul cum L. Lucullo fuit, et literatus et disertus fuit: et tenuit cum hoc locum quendam etiam Ser. Fulvius, et una Ser. Fabius Pictor, et juris, et literarum, et antiquitatis bene peritus. Quintusque Fabius Labeo fuit ornatus iisdem fere laudibus.

Nam *Q. Metellus*, is, cujus quatuor filii consulares fuerunt, in primis est habitus eloquens, qui pro *L. Cotta* dixit, accusante *Africano*; cujus et aliæ sunt orationes, et contra *Tib. Gracchum* exposita est in *C. Fannii* annalibus.

Tum ipse *L. Cotta* veterator habitus, sed *C. Lælius*, et *P. Africanus* in primis eloquentes; quorum extant orationes, ex quibus existimari de ingeniis oratorum potest. Sed inter hos ætate paulum his antecedens sine controversia *Ser. Galba* eloquentia præstitit: et nimirum is princeps ex Latinis illa oratorum propria, et quasi legitima opera tractavit, ut egrederetur a proposito ornandi causa, ut delectaret animos, ut permoveret, ut augeter rem, ut miserationibus, ut communibus locis, uteretur. Sed nescio quomodo hujus, quem constat eloquentia præstitisse, exiliores orationes sunt, et redolentes magis antiquitatem, quam aut *Lælii*, aut *Scipionis*, aut etiam ipsius *Catonis*; itaque exaruerunt, vix jam ut appareant.

De ipsius *Lælii* et *Scipionis* ingenio, quanquam ea est jam opinio, ut plurimum tribuatur ambobus; dicendi tamen laus est in *Lælio* illustrior. At oratio *Lælii* de collegiis, non melior, quam de multis, quam voles, *Scipionis*: non quo illa *Lælii* quidquam sit dulcius, aut quod de religione dici possit augustius; sed multo tamen vetustior, et horridior ille, quam *Scipio*; et, cum sint in dicendo variæ voluntates, delectari mihi magis antiquitate videtur, et lubenter verbis etiam uti paulo magis prisca *Lælius*. Sed est mos hominum, ut nolint eundem pluribus rebus excellere. Nam ut ex bellica laude aspirare ad *Africanum* nemo potest, in qua ipsa egregium *Viriati* bello reperimus fuisse *Lælium*; sic ingenii, literarum, eloquentiæ, sapientiæ denique, etsi utrique primas, priores tamen libenter deferunt *Lælio*. Nec mihi cæterorum iudicio solum videtur, sed etiam ipsorum inter ipsos concessu, ita tributum fuisse. Erat omnino tum mos, ut in reliquis rebus melior, sic in hoc ipso humanior, ut faciles essent in suum cuique tribuendo.

XXII. Memoria teneo, *Smyrnæ* me ex *P. Rutilio Rufo* audisse, cum diceret adolescentulo se accidisse, ut ex *Senatusconsulto P.*

Scipio et D. Brutus (ut opinor) Consules de re atroci, magna-
que quærent. Nam cum in silva Scantia facta cædes esset,
notique homines interfecti, infimulareturque familia, partim
etiam liberi societatis ejus, quæ picarias de P. Cornelio, L.
Mummio Censoribus redemisset, decrevisse senatum, ut de ea re
cognoscerent et statuerent Consules: causam pro publicanis ac-
curate, ut semper solitus esset, eleganterque dixisset Lælium. Cum
Consules, re audita, *amplius* de Consilii sententia pronuntiavif-
sent, paucis interpositis diebus iterum Lælium multo diligentius,
meliusque dixisset, iterumque eodem modo a Consulibus rem esse
prolatam. Tum Lælium, cum eum socii domum reduxissent,
egissentque gratias, et, ne defatigaretur, oravissent, locutum
esse ita, se, quæ fecisset, honoris eorum causa, studiose, accu-
rateque fecisset; sed se arbitrari, causam illam a Ser. Galba, quod
is in dicendo fortior acriorque esset, gravius et vehementius
posse defendi. Itaque auctoritate C. Lælii publicanos causam
detulisset ad Galbam. Illum autem, quod ei viro succedendum
esset, verecunde et dubitanter recepisset. Unum, quasi compe-
rendinatus, medium diem fuisse, quem totum Galbam in confi-
deranda causa, componendaque posuisse; et, cum cognitionis
dies esset, et ipse Rutilius rogatu sociorum domum ad Galbam
mane venisset, ut eum admoneret, et ad dicendi tempus addu-
ceret, usque illum, quoad ei nuntiatum esset Consules descen-
dissent, omnibus exclusis, commentatum in quadam testudine cum
fervis literatis fuisse; quorum aliud alii dictare eodem tempore
solitus esset. Interim cum esset ei nuntiatum tempus esse, exisset
in ædes eo colore, et iis oculis, ut egisset causam, non commen-
tatum putares. Addebat etiam, idque ad rem pertinere putabat,
scriptores illos male mulcatos exisset cum Galba. Ex quo signi-
ficabat, illum non in agendo solum, sed etiam in meditando, ve-
hementem atque incensum fuisse. Quid multa? magna expecta-
tione, plurimis audientibus, coram ipso Lælio sic illam causam
tanta vi, tantaque gravitate dixisset Galbam, ut nulla fere pars
orationis silentio præteriretur. Itaque multis querelis, multaque

miseratione adhibita, socios, omnibus approbantibus, illa die quaestione liberatos esse.

XXIII. Ex hac Rutiliana narratione suspicari licet, (cum duæ summæ sint in oratore laudes, una subtiliter disputandi, ad docendum; altera graviter agendi, ad animos audientium permovendos; multoque plus proficiat is qui inflammet judicem, quam ille qui doceat;) elegantiam in Lælio, vim in Galba, fuisse. Quæ quidem vis tum maxime cognita est, cum, Lusitanis a Ser. Galba Prætorè contra interpositam, ut existimabatur, fidem, interfectis, L. Libone tribuno plebis popululum incitante, et rogationem in Galbam privilegii similem ferente, summa senectute (ut ante dixi) M. Cato legem suadens in Galbam multa dixit; quam orationem in Origines suas retulit, paucis antequam mortuus est, an diebus, an mensibus? Tum igitur recusans Galba pro sese, et populi Romani fidem implorans, cum suos pueros, cum C. Gallii etiam filium, flens commendabat; cujus orbitas et fletus mire miserabilis fuit propter recentem memoriam clarissimi patris; ifque se tum eripuit flamma, propter pueros misericordia populi commota, sicut idem scriptum reliquit Cato. Atque etiam ipsum Libonem non infantem video fuisse, ut ex orationibus ejus intelligi potest.

Cum hæc dixissem, et paulum interquiescissem, Quid igitur, inquit, est causæ, Brutus, si tanta virtus in oratore Galba fuit, cur ea nulla in orationibus ejus appareat? quod mirari non possum in eis, qui nihil omnino scripti reliquerunt.

XXIV. Nec enim est eadem, inquam, Brute, causa non scribendi, et non tam bene scribendi, quam dixerint. Nam videmus alios oratores inertiam nihil scripsisse, ne domesticus etiam labor accederet ad forenses: pleræque enim scribuntur orationes habitæ jam, non ut habeantur. Alios non laborare, ut meliores fiant; nulla enim res tantum ad dicendum proficit, quantum scriptio: memoriam autem in posterum ingenii sui non desiderant, cum se putant satis magnam adeptos esse dicendi gloriam, eamque etiam majorem visum iri, si in existimantium arbitrium sua scripta non venerint. Alios, quod melius putent dicere se posse, quam

scribere ; quod peringeniosis hominibus, neque fatis doctis, plerumque contigit, ut ipsi Galbæ ; quem fortasse vis non ingenii solum, sed etiam animi, et naturalis quidam dolor dicentem incendebat, efficiebatque, ut et incitata, et gravis, et vehemens esset oratio ; dein cum otiosus stylum prehenderat, motusque omnis animi, tanquam ventus, hominem defecerat, flaccebat oratio : quod iis, qui limatius dicendi consecantur genus, accidere non solet, propterea quod prudentia nunquam deficit oratorem, qua ille utens eodem modo possit et dicere et scribere. Ardor animi non semper adest, isque cum confedit, omnis illa vis et quasi flamma oratoris extinguitur. Hanc igitur ob causam videtur Lælii mens spirare etiam in scriptis, Galbæ autem vis occidisse.

XXV. Fuerunt etiam in oratorum numero mediocrium L. et Sp. Mummi, fratres, quorum extant amborum orationes. Simplex quidem L. et antiquus ; Sp. autem nihilo ille quidem ornator, sed tamen adstrictior ; fuit enim doctus ex disciplina Stoicorum. Multæ sunt Sp. Albini orationes. Sunt etiam L. et C. Aureliorum Orestarum, quos aliquo video in numero oratorum fuisse.

P. etiam Popilius cum civis egregius, tum non indifertus, fuit. C. vero, filius ejus, difertus. Caiusque Tuditanus cum omni vita atque victu excultus atque expolitus, tum ejus elegans est habitum etiam orationis genus. Eodemque in genere est habitus is, qui, injuria accepta, fregit Tib. Gracchum patientia, civis in rebus optimis constantissimus, M. Octavius. At vero M. Æmilius Lepidus, qui est Porcina dictus, iisdem temporibus fere, quibus Galba, sed paulo minor natu, et summus orator est habitus, et fuit, ut apparet ex orationibus, scriptor sane bonus. Hoc in oratore Latino primum mihi videtur et lenitas apparuisse illa Græcorum, et verborum comprehensio, etiam artifex (ut ita dicam) stylus. Hunc studiose duo adolescentes ingeniosissimi, et prope æquales, C. Carbo, et Tib. Gracchus audire soliti sunt ; de quibus jam dicendi locus erit, cum de senioribus pauca dixerō. Q. enim Pompeius non contemptus orator temporibus illis fuit, qui summos honores, homo per se cognitus, sine ulla commendatione majorum, est adeptus.

Tum L. Cassius multum potuit, non eloquentia, sed dicendo tamen; homo non liberalitate, ut alii, sed ipsâ tristitiâ et severitate, popularis; cujus quidem legi tabellariæ M. Antius Briso, tribunus plebis, diu resistit, M. Lepido Consule adjuvante. Eaque res P. Africano vituperationi fuit, quod ejus auctoritate de sententia deductus Briso putabatur. Tum duo Cæpiones multum clientes consilio et lingua, plus auctoritate tamen et gratia, sublevabant. Sed Pompeii fuit scripta nec nimis extenuata, (quantum veterum est similis) et plena prudentiâ.

XXVI. P. Crassum valde probatum oratorem iisdem fere temporibus accepimus, qui et ingenio valuit, et studio, et habuit quasdam etiam domesticas disciplinas. Nam et cum summo illo oratore Servio Galba, cujus C. filio filiam suam collocaverat, affinitate sese devinxerat; et, cum esset P. Mucii filius, fratremque haberet P. Scævola, domi jus civile cognoverat. In eo industriam constat summam fuisse, maximamque gratiam, cum et confuleretur plurimum, et diceret. Horum ætatibus adjuncti duo C. Fannii, C. et M. filii, fuerunt; quorum Caii filius, qui Consul cum Domitio fuit, unam orationem de focis, et nomine Latino, contra Gracchum reliquit, sane et bonam, et nobilem.

Tum Atticus, Quid ergo? estne ista Fannii? nam varia opinio pueris nobis erat. Alii a C. Persio, literato homine, scriptam esse aiebant, illo, quem significat valde doctum esse Lucilius: alii multos nobiles, quod quisque potuisset, in illam orationem contulisse. Tum ego, Audivi equidem ista, inquam, de majoribus natu, sed nunquam sum adductus, ut crederem; eamque suspicionem propter hanc causam credo fuisse, quod Fannius in mediocribus oratoribus habitus esset; oratio autem vel optima esset illo quidem tempore orationum omnium. Sed nec ejusmodi est, ut a pluribus confusa videatur: unus enim sonus est totius orationis, et idem stylus. Nec de Persio reticuisset Gracchus, cum et Fannius de Menelao Maratheno, et de cæteris objecisset, præsertim cum Fannius nunquam sit habitus elinguis. Nam et causas defenditavit, et tribunatus ejus, arbitrio et auctoritate P. Africani gestus, non obscurus fuit.

Alter autem C. Fannius, M. filius, C. Lælii gener, et moribus, et ipſo genere dicendi durior. Is foceri instituto, (quem, quia cooptatus in augurum collegium non erat, non admodum diligebat, præfertim cum ille Q. Scævolaſibi minorem natu generum prætuliffet; cui tamen Lælius ſe excuſans, non genero minori dixit ſe illud, ſed majori filiaꝝ detuliſſe) is tamen instituto Lælii Panætium audiverat. Ejus omnis in dicendo facultas ex hiſtoria ipſius non ineleganter ſcripta perſpici poteſt; quæ neque nimis eſt infans, neque perfecte diſerta.

Mucius autem augur, quod pro ſe opus erat, ipſe dicebat, ut de pecuniis repetundis contra T. Albucium. Is oratorum in numero non fuit: juris civilis intelligentia, atque omni prudentiæ genere præſtitit. L. Cælius Antipater, ſcriptor (quemadmodum videtis) fuit, ut temporibus illis, luculentus, juris valde peritus, multorum etiam, ut L. Craſſi, magiſter.

XXVII. Utinam in Tib. Graccho, Caioque Carbone talis mens ad rempublicam bene gerendam fuiſſet, quale ingenium ad bene dicendum fuit! Profecto nemo hiſ viris gloria præſtitiffet. Sed eorum alter propter turbulentiffimum tribunatum, ad quem ex invidia fœderis Numantini bonis iratus acceſſerat, ab ipſa republica eſt interfectus: alter, propter perpetuam in populari ratione levitatem, morte voluntaria ſe a ſeveritate judicium vindicavit. Sed fuit uterque ſummus orator, atque hoc memoria patrum teſte dicimus. Nam et Carbonis, et Gracchi habemus orationes, nondum fatiſ ſplendidas verbis, ſed acutas, prudentiæque pleniffimas. Fuit Gracchus diligentia Cornelix matris a puero doctus, et Græcis literis eruditus. Nam ſemper habuit exquisitos e Græcia magiſtros; in eis jam adoleſcens Diophanem Mitylenæum, Græciæ, temporibus illis, diſertiffimum. Sed et breve tempus ingenii augendi et declarandi fuit. Carbo, quoad vita ſuppeditavit, eſt in multis judiciis, cauſiſque cognitus. Hunc qui audierant prudentes homines, in quibus familiaris noſter L. Gellius, qui ſe illi contubernalem in conſulatu fuiſſe narrabat, canorum oratorem, et volubilem, et fatiſ acrem, atque eundem et vehementem, et valde dulcem, et perſectum fuiſſe dicebat.

Addebat, industrium etiam et diligentem, et in exercitationibus commentationibusque multum operæ solitum esse ponere. Hic optimus, illis temporibus, est patronus habitus, eoque forum tenente plura fieri judicia cœperunt. Nam et quæstiones perpetuæ hoc adolescente constitutæ sunt, quæ antea nullæ fuerunt, (L. enim Piso, tribunus plebis legem primus de pecuniis repetundis, Censorino et Manilio Consulibus tulit : ipse etiam Piso et causas egit, et multarum legum aut auctor, aut dissuasor fuit ; isque et orationes reliquit, quæ jam evanuerunt, et annales, sane exiliter scriptos) et judicia populi, quibus aderat Carbo, jam magis patronum desiderabant, tabella data ; quam legem L. Cæsius, Lepido et Mancino Consulibus, tulit.

XXVIII. Vester etiam D. Brutus, M. filius, ut ex familiari ejus L. Accio poeta sum audire solitus, et dicere non inculte solebat, et erat cum literis Latinis, tum etiam Græcis, ut temporibus illis, eruditus. Quæ tribuerat idem Accius etiam Q. Maximo, L. Pauli Nepoti. Et vero ante Maximum illum Scipionem, quo duce privato Tib. Gracchus occisus esset, cum omnibus in rebus vehementem, tum acrem aiebat in dicendo fuisse.

Tum etiam P. Lentulus ille princeps, ad rempublicam duntaxat quod opus esset, satis habuisse eloquentiæ dicitur. Iisdemque temporibus L. Furius Philus perbene Latine loqui putabatur, literatiusque quam cæteri. P. Scævola valde prudenter et acute, paulo etiam copiosius. Nec multo minus prudenter M. Manilius. Appii Claudii volubilis, sed paulo fervidior, erat oratio. In aliquo numero etiam M. Fulvius Flaccus, et C. Cato Africanus fororis filius, mediocres oratores ; etsi Flacci scripta sunt, sed ut studiosi literarum. Flacci autem æmulus P. Decius fuit, non infans ille quidem ; sed ut vita, sic oratione etiam, turbulentus.

M. Drusus, C. filius, qui in tribunatu C. Gracchum, collegam, iterum tribunum, fregit, vir et oratione gravis, et auctoritate : eique proxime adjunctus C. Drusus frater fuit. Tuus etiam gentilis, Brute, M. Pennus facile agitavit in tribunatu C. Gracchum, paulum ætate antecedens. Fuit enim, M. Lepido, et L. Oreste

Consulibus, Quæstor Gracchus, tribunus Pennus, illius M. filius, qui cum Q. Ælio Consul fuit: sed omnia is summa sperans, adilitius est mortuus. Nam de T. Flaminino, quem ipse vidi, nihil accepi, nisi Latine diligenter locutum.

XXIX. Iis adjuncti sunt C. Curio, M. Scaurus, P. Rutilius, C. Gracchus. De Scauro et Rutilio breviter licet dicere, quorum neuter summi oratoris habuit laudem, et uterque in multis causis versatus. Erat in quibusdam laudandis viris, etiam si maximi ingenii non essent, probabilis tamen industria; quanquam iis quidem non omnino ingenium, sed oratorium ingenium, desuit. Neque enim refert videre, quid dicendum sit, nisi id queas solute et suaviter dicere. Ne id quidem satis est, nisi id, quod dicitur, sit voce, vultu, motuque conditius. Quid dicam opus esse doctrina? sine qua etiam si quid bene dicitur adjuvante natura, tamen id, quia fortuito sit, semper paratum esse non potest. In Scauri oratione, sapientis hominis, et recti, gravitas summa, et naturalis quædam inerat auctoritas, non ut causam, sed ut testimonium dicere putares, cum pro reo diceret. Hoc dicendi genus ad patrocinia mediocriter aptum videbatur; ad senatoriam vero sententiam, cujus erat ille princeps, vel maxime. Significabat enim non prudentiam solum, sed, quod maxime rem continebat, fidem. Habebat hoc a natura ipsa, quod a doctrina non facile posset: quanquam hujus quoque ipsius rei, quemadmodum scis, præcepta sunt. Hujus et orationes sunt, et tres ad L. Fufidium libri scripti de vita ipsius acta, sane utiles, quos nemo legit. At Cyri vitam et disciplinam legunt, præclaram illam quidem, sed neque tam rebus nostris aptam, nec tamen Scauri laudibus anteponendam. Ipse etiam Fufidius in aliquo patronorum numero fuit.

XXX. Rutilius autem in quodam tristi et severo genere dicendi versatus est, et uterque naturâ vehemens et acer. Itaque cum una consulatam petivissent, non ille solum, qui repulsam tulerat, accusavit ambitûs designatum competitorem, sed Scaurus etiam absolutus Rutilium in iudicium vocavit: multâque operâ, multâque industriâ Rutilius fuit, quæ erat propterea gratior, quod

idem magnum munus de jure respondendi sustinebat. Sunt ejus orationes jejunæ: multa præclara de jure: doctus vir, et Græcis literis eruditus, Panætii auditor, prope perfectus in Stoicis, quorum peracutum, et artis plenum orationis genus, sed tamen exile, nec fatis populari assensionis accommodatum. Itaque illa, quæ propria est hujus disciplinæ, Philosophorum de se ipsorum opinio, firma in hoc viro et stabilis inventa est: qui, cum innocentissimus in judicium vocatus esset, (quo judicio convulsam penitus scimus esse rempublicam) cum essent eo tempore eloquentissimi viri L. Crassus, et M. Antonius consulares, eorum adhibere neutrum voluit. Dixit ipse pro sese; et pauca C. Cotta, quod fororis erat filius, et is quidem tamen, ut orator, quanquam erat admodum adolescens. Sed Q. Mucius enucleate ille quidem, et polite, ut solebat; nequaquam autem ea vi atque copia, quam genus illud iudicii, et magnitudo causæ postulabat. Habemus igitur in Stoicis oratoribus Rutilium, Scaurum in antiquis. Utrumque tamen laudemus, quoniam per illos ne hæc quidem in civitate genera hac oratoria laude caruerunt. Volo enim, ut in scena, sic etiam in foro, non eos modo laudari, qui celeri motu et difficili utantur, sed eos etiam, quos statarios appellant, quorum sit illa simplex in agendo veritas, non molesta.

XXXI. Et quoniam Stoicorum est facta mentio, Q. Ælius Tubero fuit illo tempore, L. Pauli nepos, nullo in oratorum numero, sed vita severus et congruens cum ea disciplina, quam colebat; paulo etiam durior; qui quidem in triumviratu iudicaverit contra P. Africani, avunculi sui, testimonium, vacationem augures, quo minus iudicii operam darent, non habere; sed ut vita, sic oratione durus, incultus, horridus: itaque honoribus majorum respondere non potuit. Fuit autem constans civis, et fortis, et in primis Graccho molestus, quod indicat Gracchi in eum oratio. Sunt etiam in Gracchum, Tiberonis. Is fuit mediocris in dicendo, doctissimus in disputando.

Tum Brutus, Quàm hoc idem in nostris contingere intelligo, quod in Græcis? ut omnes fere Stoici prudentissimi in discernendo

sint, et id arte faciant, sintque architecti pene verborum; iidem traducti a disputando ad dicendum, inopes reperiantur. Unum excipio Catonem, in quo, perfectissimo Stoico, summam eloquentiam non desiderem; quam exiguam in Fannio, ne in Rutilio quidem magnam, in Tuberone nullam video fuisse. Et ego, Non, inquam, Brute, sine causa; propterea quod istorum in dialecticis omnis cura consumitur; vagum illud orationis, et fufum, et multiplex non adhibetur genus. Tuus autem avunculus, quemadmodum scis, habet a Stoicis id, quod ab illis petendum fuit; sed dicere didicit a dicendi magistris, eorumque more se exercuit. Quod si omnia a Philosophis essent petenda, Peripateticorum institutis commodius fingeretur oratio. Quo magis tuum, Brute, iudicium probo, qui eorum, id est ex vetere Academia Philosophorum, sectam secutus es, quorum in doctrina atque præceptis differendi ratio conjungitur cum suavitate dicendi et copia. Quamquam ea ipsa Peripateticorum Academicorumque consuetudo in ratione dicendi talis est, ut nec perficere oratorem possit ipsa per sese, nec sine ea orator esse perfectus. Nam, ut Stoicorum adstrictior est oratio, aliquantoque contractior, quam aures populi requirunt; sic illorum liberior et latior, quam patitur consuetudo iudiciorum, et fori.

Quis enim uberior in dicendo Platone? Jovem aiunt Philosophi, si Græce loquatur, sic loqui. Quis Aristotele nervosior? Theophrasto dulcior? Lectitavisse Platonem studiose, audivisse etiam, Demosthenes dicitur; idque apparet in genere, et granditate verborum. Dicit etiam in quadam epistola hoc ipse de sese. Sed et hujus oratio in philosophiam translata, pugnacior, ut ita dicam, videtur, et illorum in iudicia pacatior.

XXXII. Nunc reliquorum oratorum ætates, si placet, et gradus persequamur. Nobis vero, inquit Atticus, et vehementer quidem, ut pro Bruto etiam respondeam. Curio fuit igitur ejusdem ætatis fere, sane illustris orator, cujus de ingenio ex orationibus ejus existimari potest. Sunt enim et aliæ, et pro Ser. Fulvio, de incestu, nobilis oratio. Nobis quidem pueris, hæc omnium optima

putabatur, quæ vix jam comparet in hac turba novorum voluminum.

Præclare, inquit Brutus, teneo, qui istam turbam voluminum effecerit. Et ego, inquam, intelligo, Brute, quem dicas. Certe enim et boni aliquid attulimus juventuti, magnificentius, quam fuerat, genus dicendi, et ornatius; et nocuimus fortasse, quod veteres orationes post nostras, non a me quidem, (meis enim illas antepono) sed a plerisque legi sunt desitæ. Enumera, inquit, me in plerisque. Quanquam video mihi multa legenda jam te auctore, quæ antea contemnebam.

Atqui hæc, inquam, de incestu laudata oratio puerilis est locis multis: de amore, de tormentis, de rumore, loci sane inanes; veruntamen, nondum tritis nostrorum hominum auribus, nec erudita civitate, tolerabiles. Scripsit etiam alia nonnulla, et multa dixit, et illustria, et in numero patronorum fuit; ut eum mirer, cum et vita suppeditavisset, et splendor ei non defuisset, Consulem non fuisse.

XXXIII. Sed ecce in manibus vir, et præstantissimo ingenio, et flagranti studio, et doctus a puero, C. Gracchus. Noli enim putare, quenquam, Brute, pleniorum et uberiorum ad dicendum fuisse. Et ille, Sic prorsus, inquit, existimo; atque istum de superioribus, pene solum lego. Immo plane, inquam, Brute, legas censeo. Damnum enim, illius immaturo interitu, res Romanæ, Latinæque literæ fecerunt. Utinam non tam fratri pietatem, quam patriæ, præstare voluisset! Quàm ille facile tali ingenio, diutius si vixisset, vel paternam esset vel avitam gloriam consecutus! Eloquentia quidem nescio an habuisset parem neminem. Grandis est verbis, sapiens sententiis, genere toto gravis: manus extrema non accessit operibus ejus: præclare inchoata multa, perfecta non plane. Legendus, inquam, est hic orator, Brute, si quisquam alius, juventuti: non enim solum acuerit, sed etiam alere, ingenium potest.

Huic successit ætati C. Galba, Servii illius eloquentissimi viri filius, P. Craffi eloquentis, et jurisperiti gener. Laudabant hunc patres nostri, favebant etiam propter patris memoriam, sed cecidit

in curſu. Nam rogatione Mamilia, Jugurthinae conjurationis invidiâ, cum pro ſeſe ipſe dixiſſet, oppreſſus eſt. Extat ejus peroratio, qui epilogus dicitur; qui tanto in honore, pueris nobis, erat, ut eum etiam edifieremus. Hic, qui in collegio ſacerdotum eſſet, primus poſt Romam conditam judicio publico eſt condemnatus.

XXXIV. P. Scipio, qui eſt in conſulatu mortuus, non multum ille quidem, nec ſæpe dicebat; ſed et Latine loquendo cuius erat par, et omnes ſæpe facitque ſuperabat. Ejus collega L. Beſtia, bonis initiis orſus tribunatûs, (nam P. Popilium vi C. Gracchi expulſum ſua rogatione reſtituit) vir et acer, et non indiffertus, triſtes exitus habuit conſulatûs. Nam invidioſa lege Mamilia C. Galbam ſacerdotem, et quatuor conſulares, L. Beſtiam, C. Catonem, Sp. Albinum, civemque præſtantiffimum L. Opimium, Gracchi interfectorem, a populo abſolutum, cum is contra populi ſtudium ſtetiſſet, Gracchani judices ſuſtulerunt.

Hujus diſſimilis in tribunatu, reliquaque omni vita, civis improbus C. Licinius Nerva non indiffertus fuit. C. Fimbria temporibus iſdem fere, ſed longius ætate provectus, habitus eſt ſane (ut ita dicam) luculentus patronus, aſper, maledicus, genere toto paulo fervidior atque commotior; diligentia tamen, et virtute animi atque vita, bonus auctor in ſenatu. Idem tolerabilis patronus, nec rudis in jure civili, et cum virtute, tum etiam ipſo orationis genere liber; cujus orationes pueri legebamus, quas jam reperire vix poſſumus.

Atque etiam ingenio, et ſermone eleganti, valetudine incommoda, C. Sextius Calvinus fuit; qui etſi, cum remiſerant dolores pedum, non deerat in cauſis, tamen id non ſæpe faciebat. Itaque conſilio ejus, cum volebant, homines utebantur; patrocinio, cum licebat.

Iſdem temporibus M. Brutus, in quo magnum fuit, Brute, dedecus generi veſtro; qui, cum tanto nomine eſſet, patremque optimum virum habuiſſet, et juris peritiſſimum, accuſationem factitaverit, ut Athenis Lycurgus. Is magiſtratus non petivit, ſed fuit accuſator vehemens et moleſtus; ut facile cerneret

naturale quoddam stirpis bonum degeneravisse vitio depravata voluntatis.

Atque eodem tempore accusator de plebe L. Cæfulenus fuit, quem ego audivi jam senem, cum ab L. Sabellio multam lege Aquilia de injuria petivisset. Non fecissem hominis pene infimi mentionem, nisi judicarem, qui suspiciosus aut criminosus diceret, audivisse me neminem.

XXXV. Doctus etiam Græcis T. Albutius, vel potius, pene Græcus. Loquor, ut opinor; sed licet ex orationibus judicare. Fuit autem Athenis adolescens; perfectus Epicureus evaserat, minime aptum ad dicendum genus.

Jam Q. Catulus, non antiquo illo more, sed hoc nostro (nisi quid fieri potest perfectius) eruditus: multæ literæ; summa non vitæ solum atque naturæ, sed orationis etiam, comitas; incorrupta quædam Latini sermonis integritas; quæ perspicui cum ex orationibus ejus potest, tum facillime ex eo libro, quem de consulatu, et de rebus gestis suis conscriptum molli et Xenophonteo genere sermonis, misit ad A. Furium, poetam, familiarem suum; qui liber nihilo notior est, quam illi tres, de quibus ante dixi, Scauri libri.

Tum Brutus, Mihi quidem nec iste notus est, nec illi: sed nec mea culpa est; nunquam enim in manus inciderunt. Nunc autem et a te sumam, et conquiram ista posthac curiosius. Fuit igitur in Catulo sermo Latinus; quæ laus dicendi non mediocris ab oratoribus plerisque neglecta est. Nam de sono vocis, et suavitate appellandarum literarum, quoniam filium cognovisti, noli expectare quid dicam. Quanquam filius quidem non fuit in oratorum numero, sed non deerat ei tamen in sententia dicenda cum prudentia, tum elegans quoddam et eruditum orationis genus. Nec habitus est tamen pater ipse Catulus princeps in numero patronorum; sed erat talis, ut, cum quosdam audires, qui tum erant præstantes, videretur esse inferior; cum autem ipsum audires sine comparatione, non modo contentus esses, sed melius non quæreres.

Q. Metellus Numidicus, et ejus collega M. Silanus, dicebant de republica quod esset illis viris, et consulari dignitati satis.

M. Aurelius Scaurus non sæpe dicebat, sed polite ; Latine vero in primis est eleganter locutus. Quæ laus eadem in A. Albino bene loquendi fuit. Nam flamen Albinus etiam in numero est habitus disertorum. Q. etiam Cæpio, vir acer et fortis, cui fortuna belli, crimini ; invidia populi, calamitati fuit.

XXXVI. Tum etiam C. et L. Memmii fuerunt, oratores mediocres, accusatores acres atque acerbi. Itaque in iudicium capitis multos vocaverunt, pro reis non sæpe dixerunt. Sp. Thorius satis valuit in populari genere dicendi, is, qui agrum publicum, vitiosa et inutili lege, vectigali levavit. M. Marcellus Æterni pater, non ille quidem in patronis, sed et in promptis tamen, et non inexercitatis ad dicendum, fuit, ut filius ejus, P. Lentulus.

L. etiam Cotta, prætorius, in mediocrium oratorum numero, dicendi non ita multum laude processerat ; sed de industria, cum verbis, tum etiam ipso sono quasi subrustico, persequebatur atque imitabatur antiquitatem. Atque ego et in hoc ipso Cottâ, et in aliis pluribus intelligo, me non ita disertos homines et retulisse in oratorum numerum, et relaturum. Est enim propositum colligere eos, qui hoc munere in civitate functi sint, ut tenerent oratorum locum ; quorum quidem quæ fuerit ascensio, et quàm in omnibus rebus difficilis optimi perfectio atque absolutio, ex eo, quod dicam, existimari potest. Quam multi enim jam oratores commemorati sunt, et quam diu in eorum enumeratione versamur, cum tamen spisse, atque vix, ut dudum ad Demosthenem et Hyperidem, sic nunc ad Antonium Crassumque pervenimus ? Nam ego sic existimo, hos oratores fuisse maximos, et in his primum cum Græcorum gloria Latine dicendi copiam æquatam.

XXXVII. Omnia veniebant Antonio in mentem ; eaque suo quæque loco, ubi plurimum proficere et valere possent. Ut ab imperatore equites, pedites, levis armatura ; sic ab illo in maxime opportunis orationis partibus collocabantur. Erat memoria summa, nulla meditationis suspicio. Imperatus semper aggredi ad dicendum videbatur ; sed ita erat paratus, ut iudices, illo dicente, nonnunquam viderentur non satis parati ad cavendum fuisse. Verba

ipsa, non illa quidem elegantissimo sermone; itaque diligenter loquendi laude caruit: neque tamen est admodum inquinata locutus; sed illâ, quæ proprie laus oratoris est in verbis: nam ipsum Latine loqui, est illud quidem, ut paulo ante dixi, in magna laude ponendum; sed non tam sua sponte, quam quod est a plebisque neglectum: non enim tam præclarum est scire Latine, quam turpe nescire; neque tam id mihi oratoris boni, quam civis Romani proprium videtur. Sed tamen Antonius in verbis et eligendis, (neque id ipsum tam leporis causa, quam ponderis) et collocandis, et comprehensione devinciendis, nihil non ad rationem, et tanquam ad artem dirigebat; verum multo magis hoc idem in sententiarum ornamentis et conformationibus. Quo genere quia præstat omnibus Demosthenes, idcirco a doctis oratorum est princeps iudicatus. Σχήματα enim quæ vocant Græci, ea maxime ornant oratorem; eaque non tam in verbis pingendis habent pondus, quam in illuminandis sententiis.

XXXVIII. Sed cum hæc magna in Antonio, tum actio singularis: quæ si partienda est in gestum atque vocem, gestus erat non verba exprimens, sed cum sententiis congruens. Manus, humeri, latera, supplexio pedis, status, incessus, omnisque motus cum verbis, sententiisque consentiens; vox permanens, verum subrauca naturâ: sed hoc vitium huic uni in bonum vertebat. Habebat enim flebile quiddam in conquestionibus, aptumque cum ad fidem faciendam, tum ad misericordiam commovendam: ut verum videretur in hoc illud, quod Demosthenem ferunt ei, qui quasi visset quid primum esset in dicendo, actionem; quid secundum, idem; et idem tertium, respondisse. Nulla res magis penetrat in animos, eosque fingit, format, flectit; talesque oratores videri facit, quales ipsi se videri volunt.

Huic alii parem esse dicebant, alii anteponebant L. Crassum. Illud quidem certe omnes ita iudicabant, neminem esse, qui, horum alterutro patrono, cujusquam ingenium requireret. Equidem, quanquam Antonio tantum tribuo, quantum supra dixi, tamen Crasso nihil statuo fieri potuisse perfectius. Erat summa gravitas, erat cum gravitate junctus facetiarum, et urbanitatis

oratorius, non scurrilis, lepos : Latine loquendi accurata, et sine molestia diligens elegantia : in differendo mira explicatio : cum de jure civili, cum de æquo et bono disputaretur, argumentorum et similitudinum copia.

XXXIX. Nam, ut Antonius conjectura movenda, aut sedanda suspicione, aut excitanda, incredibilem vim habebat ; sic in interpretando, in definiendo, in explicanda æquitate, nihil erat Crasso copiosius ; idque cum sæpe alias, tum apud Centumviros in M. Curi causa cognitum est. Ita enim multa tum contra scriptum pro æquo et bono dixit, ut hominem acutissimum, Q. Scævola, et in jure, in quo illa causa vertebatur, paratissimum, obrueret argumentorum exemplorumque copiâ ; atque ita tum ab his patronis æqualibus, etiam Consularibus, causa illa dicta est, cum uterque ex contraria parte jus civile defenderet, ut eloquentium jurisperitissimus Crassus, jurisperitorum eloquentissimus Scævola, putaretur : qui quidem cum peracutus esset ad excogitandum, quid in jure, aut in æquo verum aut esset, aut non esset, tum verbis erat ad rem cum summa brevitate mirabiliter aptus. Quare fit nobis orator in hoc interpretandi, explanandique, et differendi genere mirabilis, sic ut simile nihil viderim ; in augendo, in ornando, in refellendo magis existimator metuendus, quam admirandus orator. Verum ad Crassum revertamur.

XL. Tum Brutus, Etsi fatis, inquit, mihi videbar habere cognitum Scævola ex iis rebus, quas audiebam sæpe ex C. Rutilio, quo utebatur propter familiaritatem Scævola nostri, tamen ista mihi ejus dicendi tanta laus nota non erat. Itaque cepi voluptatem, tam ornatum virum, tamque excellens ingenium fuisse in nostra republica.

Hic ego, Noli, inquam, Brute, existimare, his duobus quidquam fuisse in nostra civitate præstantius. Nam, ut paulo ante dixi, consultorum alterum disertissimum, disertorum alterum consultissimum fuisse ; sic in reliquis rebus ita dissimiles erant inter sese, statuere ut tamen non posses, utrius te malles similiorem. Crassus erat elegantium parcissimus ; Scævola parcorum elegantissimus. Crassus in summa comitate habebat etiam severitatis

fatis; Scævola multa in feveritate non deerat tamen comitas. Licet omnia hoc modo; sed vereor, ne fingi videantur hæc, ut dicantur a me quodam modo; res se tamen sic habet. Cum omnis virtus sit, ut vestra, Brute, vetus Academia dixit, mediocritas, uterque horum medium quiddam volebat sequi: sed ita cadebat, ut alter ex alterius laude partem, uterque autem suam totam, haberet.

Tum Brutus, Cum ex tua oratione mihi videor, inquit, bene Crassum et Scævola cognovisse, tum, de te, et de Ser. Sulpicio cogitans, esse quandam vobis cum illis similitudinem iudico. Quonam, inquam, istuc modo? Quia mihi et tu videris, inquit, tantum juris civilis scire voluisse, quantum fatis esset oratori; et Servius eloquentiæ tantum assumpsisse, ut jus civile facile possit tueri: ætateque vestra, ut illorum, nihil, aut non fere multum, differunt.

XLI. Et ego, De me, inquam, dicere nihil est necesse: de Servio autem et tu probe dicis, et ego dicam quod sentio. Non enim facile quem dixerim plus studii, quam illum, et ad dicendum, et ad omnes bonarum rerum disciplinas, adhibuisse. Nam et in iisdem exercitationibus, ineunte ætate, fuimus; et postea una Rhodum ille etiam profectus est, quo melior esset et doctior; et, inde ut rediit, videtur mihi in secunda arte primus esse maluisse, quam in prima secundus. Atque haud scio, an par principibus esse potuisset: sed fortasse maluit, (id quod est adeptus) longe omnium, non ejusdem modo ætatis, sed eorum etiam, qui fuissent, in jure civili esse princeps.

Hic Brutus, Ain tu? inquit. Etiamne Q. Scævola Servium nostrum anteponis? Sic enim, inquam, Brute, existimo, juris civilis magnum usum et apud Scævola, et apud multos fuisse; artem, in hoc uno: quod nunquam effecisset ipse juris scientia, nisi eam præterea didicisset artem, quæ doceret rem universam tribuere in partes, latentem explicare definiendo, obscuram explanare interpretando; ambigua primum videre, deinde distinguere; postremo habere regulam, qua vera et falsa judicarentur; et quæ quibus positæ essent, quæque non essent consequentia.

Hic enim attulit hanc artem omnium artium maximam, quasi lucem, ad ea, quæ confuse ab aliis aut respondebantur, aut agebantur.

XLII. Dialecticam mihi videris dicere, inquit. Recte, inquam, intelligis. Sed adjunxit etiam et literarum scientiam, et loquendi elegantiam, quæ ex scriptis ejus, quorum similia nulla sunt, facillime perspicitur potest. Cumque discendi causâ duobus peritissimis operam dedisset, L. Lucilio Balbo, C. Aquilio Gallo, Galli, hominis acuti et exercitati, promptam, et paratam in agendo, et in respondendo celeritatem subtilitate, diligentiaque superavit; Balbi, docti et eruditi hominis, in utraque re consideratam tarditatem vicit, expediendis, conficiendisque rebus: sic et habet quod uterque eorum habuit, et explevit quod utriusque defuit. Itaque, ut Crassus mihi videtur sapientius fecisse, quam Scævola, (hic enim causas studiose recipiebat, in quibus a Crasso superabatur; ille se consuli nolebat, ne qua in re inferior esset, quam Scævola) sic Servius sapientissime. Cum enim duæ civiles artes, ac forenses plurimum et laudis haberent et gratiæ, perfecit, ut alterâ præstaret omnibus; ex altera tantum assumeret, quantum esset, et ad tuendum jus civile, et ad obtinendam consularem dignitatem, fatis.

Tum Brutus, Ita prorsus, inquit, et antea putabam. Audivi enim nuper eum studiose et frequenter Sami, cum ex eo jus nostrum pontificium, qua ex parte cum jure civili conjunctum esset, vellem cognoscere; et nunc meum judicium multo magis confirmo testimonio et judicio tuo: simul illud gaudeo, quod et æqualitas vestra, et pares honorum gradus, et artium, studiorumque quasi finitima vicinitas, tantum abest ab obtrectatione invidiaque, quæ solet lacerare plerosque, uti ea non modo non exulcerare vestram gratiam, sed etiam conciliare, videatur. Quali enim te erga illum perspicio, tali illum in te voluntate, judicioque cognovi. Itaque doleo et illius consilio, et tua voce populum Romanum carere tam diu: quod cum per se dolendum est, tum multo magis consideranti, ad quos ista non translata sint, sed nescio quo pacto devenerint.

Hic Atticus, Dixeram, inquit, a principio, de republica ut fileremus ; itaque faciamus. Nam si isto modo volumus singulas res desiderare, non modo quærendi, sed ne lugendi quidem, finem reperiemus.

XLIII. Pergamus ergo, inquam, ad reliqua, et institutum ordinem persequamur. Paratus igitur veniebat Craffus, expectabatur, audiebatur : a principio statim, (quod erat apud eum semper accuratum) expectatione dignus videbatur ; non multa jactatio corporis, non inclinatio vocis, nulla inambulatio, non crebra supplotio pedis ; vehemens, et interdum irata, et plena justis doloris oratio ; multæ, et cum gravitate, facetiæ ; quodque difficile est, idem et perornatus et perbrevis. Jam in altercando invenit parem neminem ; versatus est in omni fere genere causarum ; mature in locum principum oratorum venit. Accusavit C. Carbonem, eloquentissimum hominem, admodum adolescens ; summam ingenii non laudem modo, sed etiam admirationem, est consecutus. Defendit postea Liciniam virginem, cum annos xxviii natus esset : in ea ipsa causa fuit eloquentissimus, orationisque ejus scriptas quasdam partes reliquit. Voluit adolescens in colonia Narbonensi causæ popularis aliquid attingere, eamque coloniam (ut fecit) ipse deducere : extat in eam legem senior, ut ita dicam, quam illa ætas ferebat, oratio. Multæ deinde causæ ; sed ita tacitus tribunatus, ut, nisi in eo magistratu cœnavisset apud præconem Granium, idque nobis narravisset Lucilius, tribunum plebis nesciremus fuisse.

Ita profusus, inquit Brutus ; sed ne de Scævola quidem tribu-natu quidquam audivisse videor, et eum collegam Craffi credo fuisse. Omnibus quidem aliis, inquam, in magistratibus, sed tribunus anno post fuit, eoque in rostris sedente suavit Serviliam legem Craffus. Nam Censuram sine Scævola gessit : eum enim magistratum nemo unquam Scævolarum petivit. Sed hæc Craffi cum edita oratio est, quam te sæpe legisse certo scio, quatuor et triginta tum habebat annos, totidemque annis mihi ætate præstabat. His enim Consulibus eam legem suavit, quibus nati sumus, cum ipse esset Q. Capione Cónsule natus et C. Lælio, triennio

ipſo minor, quam Antonius. Quod idcirco poſui, ut, dicendi Latine prima maturitas in qua ætate extitiſſet, poſſet notari; et intelligeretur jam ad ſummum pene eſſe perductam, ut eò nihil ferme quiſquam addere poſſet, niſi qui a philoſophia, a jure civili, ab hiſtoria, fuiſſet inſtructior.

XLIV. Erit, inquit M. Brutus, aut jam eſt iſte, quem expec-
tas. Neſcio, inquam. Sed eſt etiam L. Craſſi in conſulatu, pro Q. Cæpione, deſenſione juncta non brevis, ut laudatio, ut oratio autem, brevis, poſtrema Cenſoris oratio, qua anno duodequingueſimo uſus eſt. In hiſ omnibus ineſt quidam ſine ullo fuce veritatis color. Quinetiam comprehenſio, et ambitus ille verborum (ſi ſic periodum appellari placet) erat apud illum contractus, et brevis; et in membra quædam, quæ *κῶλα* Græci vocant, diſpertiebat orationem lubentius.

Hoc loco Brutus, Quandoquidem tu iſtos oratores, inquit, tantopere laudas, vellem aliquid Antonio, præter illum de ratione dicendi ſane exilem libellum, plura Craſſo, libuiſſet ſcribere. Cum enim omnibus memoriam ſui, tum etiam diſciplinam dicendi, nobis reliquiſſent. Nam Scævola dicendi elegantiam ſatis ex iis orationibus, quas reliquit, habemus cognitam. Et ego, Mihi quidem a pueritia quaſi magiſtra fuit, inquam, illa in legem Cæpionis oratio; in qua et auctoritas ornatur ſenatûs, quo pro ordine illa dicuntur; et invidia concitatur in judicum, et in æcufatorum factionem, contra quorum potentiam populariter tum dicendum fuit. Multa in illa oratione graviter, multa leniter, multa aſpere, multa facete, dicta ſunt: plura etiam dicta quam ſcripta, quod ex quibuſdam capitibus expoſitis, nec explicatis, intelligi poteſt. Ipſa illa cenſoria contra Cn. Domitium collegam non eſt oratio, ſed quaſi capita rerum, et orationis commentarium paulo plenius. Nulla eſt enim altercatio clamoribus unquam habita majoribus. Et vero fuit in hoc et popularis dictio excellens: Antonii genus dicendi multo aptius judiciis, quam concionibus.

XLV. Hoc loco ipſum Domitium non relinquo. Nam etſi non fuit in oratorum numero, tamen pono ſatis in eo fuiſſe ingenii

atque orationis, quò et magistratùs personam, et consularem dignitatem tueretur. Quod idem de C. Cælio dixerim, industriam in eo summam fuissè, summasque virtutes; eloquentiæ tantum, quod esset in rebus privatis, amicis ejus; in republica, ipsius dignitati fati.

Eodem tempore M. Herennius in mediocribus oratoribus, Latine et diligenter loquentibus, numeratus est: qui tamen summa nobilitate hominem, cognatione, fodalitate, collegio, summa etiam eloquentia, L. Philippum, in consulatus petitione superavit. Eodem tempore C. Clodius, etsi propter summam nobilitatem, et singularem potentiam magnus erat, tamen etiam eloquentia quamdam mediocritatem afferebat. Eiusdem fere temporis fuit eques Romanus C. Titius, qui, meo iudicio, eò pervenissè videtur, quo potuit fere Latinus orator sine Græcis literis, et sine multo usu, pervenire. Hujus orationes tantum argutiarum, tantum exemplorum, tantum urbanitatis habent, ut pene Attico stilo scriptæ esse videantur. Easdem argutias in tragædias fati quidem ille acute, sed parum tragice, transtulit. Quem studebat imitari L. Afranius poeta, homo perargutus, in fabulis quidem etiam, ut scitis, disertus. Fuit etiam Q. Rubrius Varro, qui a fenatu hostis cum C. Mario iudicatus est, acer et vehemens accusator. In eo genere sane probabilis, doctus autem Græcis literis, propinquus noster factus ad dicendum M. Gratidius, M. Antonii per familiaris, cujus præfectus cum esset in Cilicia, est interfec-tus; qui accusavit C. Fimbriam, M. Marii Gratidiani pater.

XLVI. Atque etiam, apud socios et Latinos, oratores habiti sunt Q. Vectius Vectianus, e Marfis, quem ipse cognovi, prudens vir, et in dicendo brevis; Q. et D. Valerii Sorani, vicini et familiares mei, non tam in dicendo admirabiles, quam docti et Græcis literis, et Latinis; C. Rusticellus Bononiensis, is quidem et exercitatus, et naturâ volubilis. Omnium autem eloquentissimus extra hanc urbem T. Betucius Barrus Asculanus, cujus sunt aliquot orationes Asculi habitæ: illa Romæ contra Capionem, nobilis sane, cui orationi Capionis ore respondit Ælius, qui scripsitavit orationes multas; orator ipse nunquam fuit. Apud majores

nostros video disertissimum habitum ex Latio L. Papirium Fre-gellanum, Tib. Gracchi, P. filii, fere ætate : ejus etiam oratio est pro Fregellanis, coloniisque Latinis, habita in senatu.

Tum Brutus, Quid tu igitur, inquit, tribuis istis externis quasi oratoribus ? Quid censēs, inquam, nisi idem, quod urbanis, præter unum, quòd non est eorum urbanitate quadam quasi colorata oratio ? Et Brutus, Qui est, inquit, iste tandem urbanitatis color ? Nescio, inquam. Tantùm esse quendam scio. Id tu, Brute, jam intelliges, cum in Galliam veneris. Audies tu quidem etiam verba quædam non trita Romæ; sed hæc mutari, dedisci que possunt. Illud est majus, quòd in vocibus nostrorum oratorum recinit quiddam, et resonat urbanus. Nec hoc in oratoribus modo apparet, sed etiam in cæteris. Ego memini T. Tincam Placentinum, hominem facetissimum, cum familiari nostro Q. Grani præcone dicacitate certare. Eon', inquit Brutus, de quo multa Lucilius ? Isto ipso : sed Tincam non minus multa ridicule dicentem Granius obruebat nescio quo sapore vernaculo : ut ego jam non mirer, illud Theophrasto accidisse, quod dicitur, cum percontaretur ex anicula quadam, quanti aliquid venderet, et respondisset illa, atque addidisset, *Hospes, non pote minoris* ; tulisse eum moleste, se non effugere hospitis speciem, cum atatem ageret Athenis, optimeque loqueretur. Omnino sic (ut opinor) in nostris est quidam urbanorum, sicut ille Atticorum, sonus. Sed domum redeamus, id est, ad nostros revertamur.

XLVII. Duobus igitur summis, Crasso et Antonio, L. Philippus proximus accedebat, sed longo intervallo, tamen proximus. Itaque eum, etsi nemo intercedebat, qui se illi anteferreret, neque secundum tamen, neque tertium dixerim. Nec enim in quadrigis eum secundum numeraverim, aut tertium, qui vix a carceribus exierit, cum palmam jam primus acceperit ; nec in oratoribus, qui tantum absita primo, vix ut in eodem curriculo esse videatur. Sed tamen erant ea in Philippo, quæ, qui sine comparatione illorum spectaret, satis magna diceret ; summa libertas in oratione, multæ facetiæ, satis creber in reperiendis, solutus in explicandis sententiis : erat etiam in primis, ut temporibus illis, Græcis

doctrinis institutus; in altercando cum aliquo aculeo, et maledicto facetus.

Horum ætati prope conjunctus L. Gellius, non tam vendibilis orator, quam ut nescires quid ei deesset. Nec enim erat indoctus, nec tardus ad excogitandum, nec Romanarum rerum immemor, et verbis solutus satis; sed in magnos oratores inciderat ejus ætas: multam tamen operam amicis, et utilem præbuit; atque ita diu vixit, ut multarum ætatum oratoribus implicaretur; multum etiam in causis versaretur.

Iisdem fere temporibus D. Brutus, is, qui Consul cum Mamerco fuit, homo et Græcis doctus literis, et Latinis. Dicebat etiam L. Scipio non imperite: Cneusque Pompeius, Sexti filius, aliquem numerum obtinebat. Nam Sextus, frater ejus, præstantissimum ingenium contulerat ad summam juris civilis, et ad perfectam geometriæ, et rerum Stoicarum, scientiam. Item in jure, et ante hos M. Brutus, et paulo post eum C. Bilienus, homo per se magnus, prope simili ratione summus evaserat; qui Consul factus esset, nisi in Marianos consulatus, et in eas petitionis angustias incidisset. Cn. autem Octavii eloquentia, quæ fuerat ante consulatum ignorata, in consulatu multis concionibus est vehementer probata. Sed ab eis, qui tantum in dicentium numero, non in oratorum fuerunt, jam ad oratores revertamur.

Censeo, inquit Atticus. Eloquentes enim videbare, non sedulos, velle conquerere.

XLVIII. Festivitate igitur, et facetiis, inquam, C. Julius, L. filius, et superioribus, et æqualibus suis omnibus præstitit, oratorque fuit minime ille quidem vehemens, sed nemo unquam urbanitate, nemo lepore, nemo suavitate, conditior. Sunt ejus aliquot orationes, ex quibus, sicut ex ejusdem tragædiis, lenitas ejus sine nervis perspici potest.

Ejus æqualis P. Cethegus, cui de republica satis suppeditabat oratio: totam enim tenebat eam, penitusque cognorat. Itaque in senatu Consularium auctoritatem assequabatur: sed in causis publicis nihil, in privatis satis veterator, videbatur. Erat in privatis causis Q. Lucretius Vespillo et acutus, et jurisperitus. Nam

Aphilia concionibus aptior, quam judiciis. Prudens etiam T. Annius Velina, et in ejus generis causis orator sane tolerabilis.

In eodem genere causarum multum erat T. Juventius, nimis ille quidem lentus in dicendo, et pene frigidus; sed et callidus, et in capiendo adversario versutus, et præterea nec indoctus, et magna cum juris civilis intelligentia. Cujus auditor P. Orbius, meus fere æqualis, in dicendo non nimis exercitatus, in jure autem civili non inferior, quam magister fuit. Nam T. Aufidius, qui vixit ad summam senectutem, volebat esse similis horum, eratque et bonus vir et innocens, sed dicebat parum. Nec sane plus frater ejus M. Virgilius, qui tribunus plebis L. Syllæ imperatori diem dixit. Ejus collega P. Magius, in dicendo paulo tamen copiosior.

Sed omnium oratorum, sive rabularum, qui et plane indocti, aut inurbani, aut rustici etiam fuerunt, quos quidem ego cognoverim, solutissimum in dicendo, et acutissimum judico nostri ordinis Q. Sertorium, equestris C. Gorgonium. Fuit etiam facilis et expeditus ad dicendum, et vitæ splendore multo, et ingenio sane probabili, T. Junius, L. filius, tribunitius; quo accusante P. Sextius, Prætor designatus, damnatus est ambitus. Is processisset honoribus longius, nisi semper infirma, atque etiam ægra valetudine fuisset.

XLIX. Atque ego præclare intelligo, me in eorum commemoratione versari, qui nec habiti sint oratores, neque fuerint, præteritique a me aliquot ex veteribus, commemoratione, aut laude dignos; sed hoc quidem ignoratione. Quid enim est superioris ætatis, quod scribi possit de iis, de quibus nulla monumenta loquuntur, nec aliorum, nec ipsorum? De iis autem, quos ipsi vidimus, neminem fere prætermittimus eorum, quos aliquando dicentes vidimus. Volo enim sciri, in tanta et tam vetere republica, maximis præmiis eloquentiæ propositis, omnes cupisse dicere, non plurimos ausos esse, potuisse paucos. Ego tamen ita de unoquoque dicam, ut intelligi possit, quem existimem clamatorem, quem oratorem, fuisse. Iisdem fere temporibus, ætate inferiores paulo, quam Julius, sed æquales propemodum fuerunt

C. Cotta, P. Sulpicius, Q. Varius, Cn. Pomponius, C. Curio, L. Fufius, M. Drufus, P. Antiftius; nec ulla ætate uberior oratorum fetus fuit. Ex his Cotta et Sulpicius, cum meo iudicio, tum omnium, facile primas tulerunt.

Hic Atticus, Quomodo istuc dicis, inquit, cum tuo iudicio, tum omnium? Semperne in oratore probando, aut improbando, vulgi iudicium cum intelligentium iudicio congruit? An alii probantur a multitudine, alii autem ab iis, qui intelligunt?

Recte requiris, inquam, Attice; sed audies ex me fortasse, quod non omnes probent. An tu, inquit, id laboras, si huic modo Bruto probaturus es?

Plane, inquam, Attice, disputationem hanc de oratore probando, aut improbando, multo malim tibi, et Bruto placere; eloquentiam autem meam populo probari velim. Etenim necesse est, qui ita dicat, ut a multitudine probetur, eundem doctis probari. Nam, quid in dicendo rectum sit, aut pravum, ego iudicabo, si modo is sum, qui id possim, aut sciam iudicare; qualis vero sit orator, ex eo, quod is dicendo efficiet, poterit intelligi. Tria sunt enim (ut quidem ego sentio) quæ sint efficienda dicendo; ut doceatur is, apud quem dicetur, ut delectetur, ut moveatur vehementius. Quibus virtutibus oratoris horum quidque efficiatur, aut quibus vitiis orator aut non assequatur hæc, aut etiam in his labatur, et cadat, artifex aliquis iudicabit. Efficiatur autem ab oratore, necne, ut ii, qui audiunt, ita afficiantur ut orator velit, vulgi assensu, et populari approbatione iudicari solet. Itaque nunquam de bono oratore, aut non bono, doctis hominibus cum populo dissensio fuit.

L. An censes, dum illi vigerunt, quos ante dixi, non eisdem gradus oratorum vulgi iudicio, et doctorum fuisse? De populo si quem ita rogavisses, *Quis est in hac civitate eloquentissimus?* In Antonio et Crasso aut dubitaret, aut hunc alius, illum alius diceret. Nemone Philippum, tam suavem oratorem, tam gravem, tam facetum, his anteferet, quem nosmetipsi, qui hæc arte aliquam volumus expendere, proximum illis fuisse diximus? Nemo profecto. Id enim ipsum est summi oratoris, summum oratorem

populo videri. Quare tibicen Antigenidas dixerit discipulo fame frigenti ad populum, *Mibi cane, et Musis*: ego huic Bruto dicenti, ut solet, apud multitudinem, *Mibi cane, et populo, mi Brute*, dixerim: ut, qui audient, quid efficiatur; ego, etiam cur id efficiatur, intelligam. Credit iis, quæ dicuntur, qui audit oratorem; vera putat, assentitur, probat; fidem facit oratio. Tu artifex, quid quæris amplius? Delectatur audiens multitudo, et ducitur oratione, et quasi voluptate quadam perfunditur. Quid habes quod disputes? Gaudet, dolet, ridet, plorat, favet, odit, contemnit, invidet; ad misericordiam inducitur, ad pudendum, ad pigendum; irascitur, miratur, sperat, timet: hæc perinde accidunt, ut eorum, qui adsunt, mentes verbis, et sententiis, et actione tractantur. Quid est, quod expectetur docti alicujus sententia? Quod enim probat multitudo, hoc idem doctis probandum est. Denique hoc specimen est popularis iudicii, in quo nunquam fuit populo cum doctis intelligentibusque dissensio. Cum multi essent oratores in vario genere dicendi, quis unquam ex his excellere iudicatus est vulgi iudicio, qui non idem a doctis probaretur? Quando autem dubium fuisset apud patres nostros, eligendi cui patroni daretur optio, quin aut Antonium optaret, aut Crassum? Aderant multi alii; tamen utrum de his potius, dubitasset aliquis; quin alterum, nemo. Quid adolescentibus nobis, cum esset Cotta, et Hortensius, num quis, cui quidem eligendi potestas esset, quemquam his anteponebat?

LI. Tum Brutus, Quid tu, inquit, quæris alios? de te ipso nonne, quid optarent rei, quid ipse Hortensius iudicaret, videbamus? qui cum partiretur tecum causas, (sæpe enim interfui) perorandi locum, ubi plurimum pollet oratio, semper tibi relinquebat. Faciebat ille quidem, inquam; et mihi, benevolentia, credo, ductus, tribuebat omnia. Sed ego, quæ de me populi sit opinio, nescio; de reliquis hoc affirmo, qui vulgi opinione discretissimi habiti sint, eosdem intelligentium quoque iudicio fuisse probatissimos. Nec enim posset idem Demosthenes dicere, quod dixisset Antimachum Clarium poetam ferunt, qui, cum, convocatis auditoribus, legeret eis magnum illud, quod novistis, volumen

fuum, et eum legentem omnes, præter Platonem, reliquissent, *Legam*, inquit, *nihil minus*; *Plato enim mihi unus instar est omnium millium*. Et recte. Poema enim reconditum, paucorum approbatione; oratio popularis ad sensum vulgi debet moveri. At, si eundem hunc Platonem unum auditorem haberet Demosthenes, cum esset relictus a cæteris, verbum facere non posset. Quid? tu, Brute, posses, si te, ut Curionem quondam, concio reliquisset? Ego vero, inquit ille, ut me tibi indicem, in eis etiam causis, in quibus omnis res nobis cum iudicibus est, non cum populo, tamen si a corona relictus sim, non queam dicere. Ita se, inquam, res habet. Ut, si tibiæ inflatæ non referant sonum, abjiciendas eas sibi tibicen putet; sic oratori populi aures tanquam tibiæ sunt; eæ si inflatum non recipiunt, aut si auditor omnino, tanquam equus, non facit, agitandi finis faciendus est.

LII. Hoc tamen interest, quod vulgus interdum non probandum oratorem probat, sed probat sine comparatione, cum a mediocri, aut etiam a malo, delectatur: eo est contentus; esse melius non sentit; illud, quod est, qualecunque est, probat. Tenet enim aures vel mediocri orator, sit modo aliquid in eo: nec res ulla plus apud animos hominum, quam ordo et ornatus orationis, valet. Quare quis ex populo, cum Q. Scævola pro M. Coponio dicentem audiret in ea causa, de qua ante dixi, quidquam politius, aut elegantius, aut omnino melius aut expectaret, aut posse fieri putaret? Cum is hoc probare vellet, M. Curium, cum ita heres institutus esset, si pupillus ante mortuus esset, quam in suam tutelam venisset, pupillo non nato heredem esse non posse; quid ille non dixit de testamentorum jure? de antiquis formulis? quid, quemadmodum scribi oportuisset, si etiam filio non nato heres institueretur? Quam captiosum esse populo, quod scriptum esset, negligi, et opinione quæri voluntates; et interpretatione disertorum, scripta simplicium hominum pervertere? Quam ille multa de auctoritate patris sui, qui semper jus illud esse defenderat? quam omnino multa de conservando jure civili? Quæ quidem omnia cum perite, et scienter, tum et breviter, et presse, et satis ornate, et pereleganter diceret, quis esset in

populo, qui aut expectaret, aut fieri posse quidquam melius putaret.

LIII. At vero, ut contra Crassus ab adolescente delicato, qui in litore ambulans scalum reperisset, ob eamque rem ædificare navem concupivisset, exorsus est; similiter Scævola ex uno scalmo captionis, centumvirale iudicium hæreditatis effecisse; hoc in illo initio consecutus, multis ejusdem generis sententiis delectavit, animosque omnium, qui aderant, in hilaritatem a severitate traduxit; quod est unum ex tribus, quæ dixi ab oratore effici debere. Deinde hoc voluisse eum, qui testamentum fecisset, hoc sensisse, quoquo modo filius non esset, qui in suam tutelam veniret, sive non natus, sive ante mortuus, Curius heres ut esset: ita scribere plerisque, et id valere, et valuisse semper. Hæc, et multa ejusmodi dicens, fidem faciebat; quod est ex tribus oratoris officii alterum. Deinde æquum bonum testamentorum sententias, voluntatesque tutatus est; quanta esset in verbis captio, cum in cæteris rebus, tum in testamentis, si negligenter voluntates; quantam sibi potentiam Scævola assumeret, si nemo auderet testamentum facere postea, nisi de illius sententia. Hæc cum graviter, tum ab exemplis copiose, tum varie, tum etiam ridicule, et facete explicans, eam admirationem, assensionemque commovit, dixisse ut contra nemo videretur. Hoc erat oratoris officium partitione tertium, genere maximum. Hic ille de populo iudex, qui separatim alterum admiratus esset, idem, audito altero, iudicium suum contemneret. At vero intelligens et doctus, audiens Scævola, sentiret esse quoddam uberius dicendi genus et ornatus. Ab utroque autem, causâ peroratâ, si quæreretur uter præstaret orator, nunquam profecto sapientis iudicium a iudicio vulgi discreparet.

LIV. Quis præstat igitur intelligens imperito? magna re et difficili: si quidem magnum est scire, quibus rebus efficiatur, amittaturve dicendo illud, quidquid est, quod aut effici dicendo oportet, aut amitti non oportet. Præstat etiam illo doctus auditor indocto, quod sæpe, cum oratores duo, aut plures populi iudicio probantur, quod dicendi genus optimum sit, intelligit. Nam

illud, quod populo non probatur, ne intelligenti quidem auditori probari potest. Ut enim ex nervorum sono in fidibus, quàm scienter ei pulsî sint, intelligi solet; sic ex animorum motu cernitur, quid tractandis his perficiat orator. Itaque intelligens dicendi existimator, non assidens, et attente audiens, sed uno aspectu, et præteriens, de oratore sæpe judicat. Videt oscitantem judicem, loquentem cum altero, nonnunquam etiam circulantem, mittentem ad horas; Quæsitorem, ut dimittat, rogantem: intelligit, oratorem in ea causâ non adesse, qui possit animis judicum admovere orationem, tanquam fidibus manum. Idem si præteriens aspexerit erectos intuentes judices, ut aut doceri de re, idque etiam vultu probare videantur; aut, ut avem cantu aliquo, sic illos viderit oratione, quasi suspensos, teneri; aut, id quod maxime opus est, misericordia, odio, motu animi aliquo perturbatos esse vehementius; ea si præteriens (ut dixi) aspexerit, si nihil audierit, tamen oratorem versari in illo iudicio, et opus oratorium fieri, aut perfectum jam esse, profecto intelliget.

LV. Cum hæc disseruisssem, uterque assensus est, et ego tanquam ab integro ordiens, Quando igitur, inquam, a Cotta et Sulpicio hæc omnis fluxit oratio, cum hos maxime iudicio illorum hominum, et illius ætatis dixisssem probatos, revertar ad eos ipsos: tum reliquos, ut institui, deinceps persequar. Quoniam ergo oratorum bonorum (hos enim quærimus) duo genera sunt, unum attenuate, pressæque; alterum sublate, ampleque dicentium: et si id melius est, quod splendidius et magnificentius, tamen in bonis omnia, quæ summa sunt, jure laudantur. Sed cavenda est pressio illi oratori inopia et jejunitas; amplo autem, inflatum et corruptum orationis genus. Inveniebat igitur acute Cotta, dicebat pure ac solute; et ut ad infirmitatem laterum persciter contentionem omnem remisserat, sic ad virium imbecillitatem dicendi accommodabat genus. Nihil erat in ejus oratione nisi sincerum, nihil nisi ficcum, atque sanum; illudque maximum, quod, cum contentione orationis flectere animos judicum vix posset, nec omnino eo genere diceret, tractando tamen impellebat, ut idem facerent a se commoti, quod a Sulpicio concitati. Fuit enim

Sulpicius vel maxime omnium, quos quidem ego audiverim, grandis, et, ut ita dicam, tragicus orator. Vox cum magna, tum suavis et splendida; gestus et motus corporis ita venustus, ut tamen ad forum, non ad scenam, institutus videretur; incitata, et volubilis, nec ea redundans tamen, nec circumfluens, oratio. Craffum hic volebat imitari, Cotta malebat Antonium; sed ab hoc vis aberat Antonii, Craffi ab illo lepos.

O magnam, inquit, artem, Brutus! si quidem istis, cum summi essent oratores, duæ res maximæ, altera alteri defuit.

LVI. Atque in his oratoribus illud animadvertendum est, posse esse summos, qui inter se sint dissimiles. Nihil enim tam dissimile, quam Cotta Sulpicio; et uterque æqualibus suis plurimum præstitit. Quare hoc doctoris intelligentis est, videre, quo ferat natura sua quemque; et ea duce utentem sic instituere, ut Isocratem in acerrimo ingenio Theopompi, et lenissimo Ephori dixisse traditum est, alteri se calcaria adhibere, alteri frænos. Sulpicii orationes, quæ feruntur, eas post mortem ejus scripisse P. Canutius putatur, æqualis meus, homo extra nostrum ordinem, meo judicio, disertissimus. Ipsius Sulpicii nulla oratio est; sæpeque ex eo audivi, cum se scribere neque consueßse, neque posse, diceret. Cottæ pro lege Varia quæ inscribitur, eam L. Ælius scripsit Cottæ rogatu. Fuit is omnino vir egregius, et eques Romanus cum primis honestus, idemque eruditissimus et Græcis literis et Latinis; antiquitatisque nostræ et in inventis rebus, et in actis, scriptorumque veterum literate peritus. Quam scientiam Varro noster acceptam ab illo, auctamque per sese, vir ingenio præstans, omnique doctrina, pluribus et illustrioribus literis explicavit. Sed idem Ælius, Stoicus esse voluit; orator autem nec studuit unquam, nec fuit. Scribebat tamen orationes, quas alii dicerent; ut Q. Metello filio, ut Q. Capioni, ut Q. Pompeio Rufo: quanquam is etiam ipse scripsit eas, quibus pro se est usus, sed non sine Ælio. His enim scribendis etiam ipse interfui, cum essem apud Ælium adolescens, cumque audire perstudiosè solem. Cottam autem miror summum ipsum oratorem, minimeque

ineptum, Ælianus leves oratiunculas voluisse existimari suas.

LVII. His duobus ejusdem ætatis annumerabatur nemo tertius; sed mihi placebat Pomponius maxime; vel dicam, minime displicebat. Locus erat omnino in maximis causis, præter eos, de quibus supra dixi, nemini; propterea quod Antonius, qui maxime expetebatur, facilis in causis recipiendis erat; fastidiosior Crassus, sed tamen recipiebat. Horum qui neutrum habebat, confugiebat ad Philippum fere, aut ad Cæsarem: Cotta et Sulpicius expetebantur. Ita ab iis sex patronis causæ illustres agebantur: neque tam multa, quam nostra ætate, judicia fiebant; neque hoc, quod nunc fit, ut causæ singulæ defenderentur a pluribus; quo nihil est vitiosius. Respondemus iis, quos non audivimus; in quo primum sæpe aliter est dictum, aliter ad nos relatam: deinde magni interest coram videre me, quemadmodum adversarius de quaque re asseveret; maxime autem, quemadmodum quæque res audiat. Sed nihil vitiosius, quam, cum unum corpus debeat esse defensionis, nasci de integro causam, cum sit ab altero perorata. Omnium enim causarum unum est naturale principium, una peroratio: reliquæ partes, quasi membra suo quæque loco locata, suam et vim, et dignitatem tenent. Cum autem difficile sit in longa oratione non aliquando aliquid ita dicere, ut sibi ipse non conveniat; quanto difficilius cavere, ne quid dicas quod non conveniat ejus orationi, qui ante te dixerit? Sed quia et labor multo major est, totam causam, quam partem, dicere, et quia plures ineuntur gratiæ, si uno tempore dicas pro pluribus, idcirco hanc consuetudinem lubenter adscivimus.

LVIII. Erant tamen, quibus videretur illius ætatis tertius Curio, quia splendidioribus fortasse verbis utebatur; et quia Latine non pessime loquebatur, usu, credo, aliquo domestico: nam literarum admodum nihil sciebat. Sed magni interest, quos quisque audiat quotidie domi, quibuscum loquatur a puero, quemadmodum patres, pædagogi, matres etiam loquantur. Legimus epistolas Corneliæ, matris Gracchorum; apparet filios non tam in gremio educatos, quam in fermone, matris. Auditus est nobis Læliæ Caii

filiae saepe sermo. Ergo illam patris elegantia tinctam vidimus, et filias ejus Mucias ambas, quarum sermo mihi fuit notus; et nepotes Licinias, quas nos quidem ambas, hanc vero Scipionis etiam tu, Brute, credo, aliquando audisti loquentem. Ego vero, ac lubenter quidem, inquit Brutus; et eo lubentius, quod L. Crassus erat filia.

Quid Crassum, inquam, illum censeres istius Liciniae filium, Crassi testamento qui fuit adoptatus? Summo iste quidem dicitur ingenio fuisse, inquit. Et vero hic Scipio, collega meus, mihi sane bene et loqui videtur, et dicere. Recte, inquam, judicas, Brute. Etenim istius genus est ex ipsius sapientiae stirpe generatum. Nam et de duobus avis jam diximus, Scipione et Crasso; et de tribus proavis, Q. Metello, cujus quatuor filii; P. Scipione, qui ex dominatu Tib. Gracchi privatus in libertatem rempublicam vindicavit; Q. Scævola augure, qui peritissimus juris, idemque percomis est habitus. Jam duorum abavorum quam est illustre nomen; P. Scipionis, qui bis Consul fuit, qui est *Corniculum* dictus; alterius omnium sapientissimi, C. Laeli! O generosam, inquit, stirpem! et tanquam in unam arborem plura genera; sic in istam domum multorum insitam atque illuminatam sapientiam!

LIX. Similiter igitur suspicor, (ut conferamus parva magnis) Curionis, etsi pupillus relictus est, patrio fuisse instituto puro sermone assuefactam domum; et eo magis hoc judico, quod neminem ex iis quidem, qui aliquo in numero fuerunt, cognovi in omni genere honestarum artium tam indoctum, tam rudem. Nullum ille poetam noverat, nullum legerat oratorem, nullam memoriam antiquitatis collegerat; non publicum jus, non privatum et civile cognoverat: quanquam id quidem fuit etiam in aliis, et magnis quidem oratoribus, quos parum his instructos artibus vidimus, ut Sulpicium, ut Antonium. Sed ii tamen unum illud habebant, dicendi opus elaboratum; idque cum constaret ex quinque notissimis partibus, nemo in aliqua parte earum omnino nihil poterat. In quacunque enim una plane claudicaret,

orator esse non posset. Sed tamen alius in alia excellebat magis : reperiebat, quid dici opus esset, et quo modo præparari, et quo loco locari, memoriâque ea comprehendebat, Antonius : excellebat autem actione ; erantque ei quædam ex his paria cum Crasso, quædam etiam superiora. At Crassi magis enitebat oratio. Nec vero Sulpicio, neque Cottæ dicere possumus, neque cuiquam bono oratori, rem ullam ex illis quinque partibus plane, atque omnino defuisse. Itaque in Curione hoc verissime judicari potest, nulla re una magis oratorem commendari, quam verborum splendore et copia. Nam cum tardus in cogitando, tum in instruendo dissipatus fuit.

LX. Reliqua duo sunt, agere, et meminisse : in utroque cachinnos irradientium commovebat. Motus erat is, quem et C. Julius in perpetuum notavit, cum ex eo, in utramque partem toto corpore vacillante, quæsit, *quis loqueretur e lintre* : et Cn. Sici-nius, homo impurus, sed admodum ridiculus, neque aliud in eo oratoris simile quidquam. Is cum tribunus plebis Curionem et Octavium Consules produxisset, Curioque multa dixisset, sedente Cn. Octavio collega, qui devinctus erat fasciis, et multis medicamentis, propter dolorem artuum, delibutus, *Nunquam*, inquit, *Octavi, collegæ tuo gratiam referes, qui nisi se suo more jactavisset, hodie te istic muscæ comedissent*. Memoriâ autem ita fuit nullâ, ut aliquoties, tria cum proposuisset, aut quartum adderet, aut tertium quæreret. Qui in judicio privato vel maximo, cum ego pro Titinia Cottæ peroravissem, ille contra me pro Ser. Nævio diceret, subito totam causam oblitus est, idque beneficiis et cantionibus Titiniæ factum esse dicebat. Magna hæc immemoris ingenii signa ; sed nihil turpius, quam quod etiam in scriptis oblivisceretur, quid paulo ante posuisset ; ut in eo libro, ubi se exeuntem e senatu, et cum Panfa nostro, et cum Curione filio colloquentem facit, cum senatum Cæsar Consul habuisset, omnisque ille sermo ductus e percontatione filii, quid in senatu esset actum. In quo multis verbis cum inveheretur in Cæsarem Curio, disputatioque esset inter eos, ut est consuetudo dialogorum, cum sermo esset institutus senatu missio, quem senatum Cæsar Consul habuisset,

reprehendit eas res, quas idem Cæsar anno post, et deinceps reliquis annis administravisset in Gallia.

LXI. Tum Brutus admirans, Tantamne fuisse oblivionem, inquit, in scripto præsertim, ut ne legens quidem unquam senserit, quantum flagitii commississet? Quid autem, inquam, Brute, stultius, quam, si ea vituperare volebat, quæ vituperavit, non eo tempore instituere sermonem, cum illarum rerum jam tempora præterissent? Sed ita totus errat, ut in eodem sermone dicat, in senatum se, Cæsare Consule, non accedere, sed id dicat ipso Consule exiens e senatu. Jam qui hac parte animi, quæ custos est cæterarum ingenii partium, tam debilis esset, ut ne in scripto quidem meminisset, quid paulo ante posuisset, huic minime mirum est ex tempore dicenti solitam effluere mentem. Itaque cum ei nec officium deesset, et flagraret studio dicendi, perpauca ad eum causæ deferebantur. Orator autem, vivis ejus æqualibus, proximus optimis numerabatur, propter verborum bonitatem, ut ante dixi, et expeditam ac profluentem quodam modo celeritatem. Itaque ejus orationes aspiciendas tamen censeo. Sunt illæ quidem languidiores; veruntamen possunt augere, et quasi alere id bonum, quod in illo mediocriter fuisse concedimus; quod habet tantam vim, ut solum sine aliis in Curione speciem oratoris alicujus effecerit. Sed ad instituta redeamus.

LXII. In eodem igitur numero ejusdem ætatis C. Carbo fuit, illius eloquentissimi viri filius, non satis acutus orator; sed tamen orator numeratus est. Erat in verbis gravitas, et facile dicebat, et auctoritatem naturalem quandam habebat oratio. Acutior Q. Varius rebus inveniendis, nec minus verbis expeditus; fortis vero actor, et vehemens, et verbis nec inops nec abjectus, et quem plane oratorem dicere auderes. Cn. Pomponius lateribus pugnans, incitans animos, acer, acerbus, criminofus.

Multum ab iis aberat L. Fufius; tamen ex accusatione M. Aquilii diligentia fructum ceperat. Nam M. Drusum, tuum magnum avunculum, gravem oratorem, ita duntaxat cum de republica diceret; L. autem Lucillum etiam acutum; patremque tuum, Brute, juris quoque et publici, et privati sane peritum;

M. Lucillum; M. Octavium, Cnei filium, qui tantum actoritate dicendoque valuit, ut legem Semproniam frumentariam populi frequentis suffragiis abrogaverit; Cn. Octavium, M. filium; M. Catonem patrem; Q. etiam Catulum filium abducamus ex acie, id est, a judiciis, et in præfidiis reipublicæ, cui facile satisfacere possint, collochemus.

Eodem Q. Capionem referrem nisi nimis equestri ordini deditus a senatu discedisset. Cn. Carbonem, M. Marium, et ex eodem genere complures minime dignos elegantis conventus auribus, aptissimos cognovi turbulentis concionibus. Quo in genere (ut in iis perturbem ætatum ordinem) nuper L. Quintius fuit; aptior autem etiam Palicanus auribus imperitorum. Et, quoniam hujus generis facta mentio est, seditioforum omnium post Gracchos, L. Apuleius Saturninus eloquentissimus visus est; magis specie tamen et motu, atque ipso amictu capiebat homines, quam aut dicendi copia, aut mediocritate prudentiæ. Longe autem post natos homines improbissimus C. Servilius Glaucia, sed peracutus et callidus, cum primisque ridiculus. Is, ex summis et fortunæ et vitæ sordibus in Prætura, Consul factus esset, si rationem ejus haberi licere judicatum esset. Nam et plebem tenebat, et equestrem ordinem beneficio legis devinxerat. Is Prætor eodem die, quo Saturninus tribunus plebis, Mario et Flacco Consulibus, publice est interfectus; homo simillimus Atheniensis Hyperboli, cujus improbitatem veteres Atticorum comædiæ notaverunt.

Quos Sex. Titius consecutus, homo loquax sane et fatis acutus, sed tam solutus et mollis in gestu, ut saltatio quædam nasceretur, cui saltationi Titius nomen esset. Ita cavendum est, ne quid in agendo dicendove facias, cujus imitatio rideatur.

LXIII. Sed ad paulo superiorem ætatem reverti sumus; nunc ad eam, de qua aliquantum sumus locuti, revertamur. Conjunctus igitur Sulpicii ætati P. Antistius fuit, rabula sane probabilis, qui, multos cum tacuisset annos, neque contemni solum, sed irrideri etiam solitus esset, in tribunatu primum contra C. Julii illam consulatûs petitionem extraordinariam, veram causam agens, est

probatuſ; et eo magis, quod eandem cauſam cum ageret ejus collega ille ipſe Sulpiciuſ, hic plura et acutiora dicebat. Itaque poſt tribunatum primo multæ ad eum cauſæ, deinde omnes, maximæ quæcunque erant, deferebantur. Rem videbat acute, componebat diligenter, memoria valebat: verbis non ille quidem ornatiſ utebatur, ſed tamen non abjectiſ. Expedita autem erat, et perfacile currens oratio. Et erat ejus quidem tanquam habitus non inurbanuſ; actio paulum cum vitio vocis, tum etiam ineptiſ, claudicabat. Hic temporibuſ floruit iſiſ, quibuſ inter profectionem reditumque L. Syllæ ſine jure fuit, et ſine ulla dignitate, reſpublica. Hoc etiam autem magis probabatur, quod erat ab oratoribuſ quædam in foro ſolitudo. Sulpiciuſ occiderat, Cotta aberat, et Curio: vivebat e reliquiſ patroniſ ejus ætatiſ nemo præter Carbonem et Pomponiuſ; quorum utrumque facile ſuperabat.

LXIV. Inferioriſ autem ætatiſ erat proximuſ L. Siſenna, doctuſ vir, et ſtudiſ optimiſ dedituſ, bene Latine loquens, gnaruſ rei publicæ, non ſine factiſ: ſed neque laboriſ multi, nec fatiſ verſatuſ in cauſiſ; interjectuſque inter duaſ ætateſ, Hortenſiſ et Sulpiciſ, nec majorem conſequi poterat, et minori neceſſe erat cedere. Hujus omniſ facultat ex hiſtoriâ ipſiuſ perſpici poteſt; quæ cum facile omneſ vincat ſuperioreſ, tum indicat tamen, quantum abſit a ſummo, quamque genuſ hoc ſcriptioniſ nondum ſit fatiſ Latiniſ literiſ illuſtratuſ. Nam Q. Hortenſiſ admodum adoleſcentiſ ingeniũ, ut Phidiæ ſignũ, ſimul aſpectũ et probatuſ eſt.

Iſ, L. Craſſo, Q. Scævola Conſulibuſ, primum in foro dixit, et apud hoſ ipſoſ quidem Conſuleſ, et cum eorum, qui affuerunt, tum ipſorum Conſulum, qui omneſ intelligentiâ anteibant, judicio diſceſſit probatuſ. Undeviginti annoſ natuſ erat eo tempore. Eſt autem, L. Paulo, C. Marcello Conſulibuſ mortuuoſ; ex quo videmuſ eum in patronorum numero annoſ quatuor et quadraginta fuiſſe. Hoc de oratore paulo poſt plura dicemuſ. Hoc autem loco voluimuſ ætateſ ejus in diſparem oratorum ætateſ includere: quanquam id quidem omnibuſ uſu venire neceſſe fuit, quibuſ paulo longior vita contigit, ut et cum multo

majoribus natu, quam essent ipsi, et cum aliquanto minoribus compararentur. Ut Accius iisdem ædilibus ait se et Pacuvium docuisse fabulam, cum ille octoginta, ipse triginta annos natus esset; sic Hortensius non cum suis æqualibus solum, sed et mea cum ætate, et cum tua, Brute, et cum aliquanto superiore conjugitur. Siquidem et Crasso vivo dicere solebat; et magis jam etiam vigeat cum Antonio, et cum Philippo jam sene, pro Cn. Pompeii bonis dicente. In illa causa adolescens cum esset, princeps fuit, et in eorum, quos in Sulpicii ætate posui, numerum facile pervenerat; et suos inter æquales M. Pisonem, M. Crassum, Cn. Lentulum, P. Lentulum Suram longe præstitit; et me adolescentem nactus octo annis minorem, quam erat ipse, multos annos in studio ejusdem laudis exercuit; et tecum simul, sicut ego pro multis, sic ille pro Appio Claudio dixit, paulo ante mortem.

LXV. Vides igitur, ut ad te oratorem, Brute, pervenerimus, tam multis inter nostrum, tuumque initium dicendi interpositis oratoribus? ex quibus, quoniam in hoc sermone nostro statui neminem eorum, qui viverent, nominare, ne vos curiosius eliceretis ex me, quid de quoque judicarem, eos, qui jam sunt mortui, nominabo.

Tum Brutus, Non est, inquit, ista causa, quam dicis, quamobrem de iis, qui vivunt, nihil velis dicere. Quænam igitur, inquam, est? Vereri te, inquit, arbitror, ne per nos hic sermo tuus emanet, et ii tibi succenseant, quos præterieris. Quid? vos, inquam, tacere non poteritis? Nos quidem, inquit, facillime; sed tamen te arbitror malle id ipsum tacere, quam taciturnitatem nostram experiri. Tum ego, Vere, inquam, tibi, Brute, dicam: non me existimavi in hoc sermone usque ad hanc ætatem esse venturum; sed ita traxit ordo ætatum orationem, ut jam ad minores etiam pervenerim. Interpone igitur, inquit, si quos videtur; deinde redeamus ad te, et ad Hortensium. Immo vero, inquam; ad Hortensium; de me alii dicent, si qui volent. Minime vero, inquit. Nam etsi me facile omni tuo sermone tenuisti, tamen is mihi longior videtur, quod propero audire de te: nec

vero tam de virtutibus dicendi tuis, quæ cum omnibus, tum certe mihi notissimæ sunt, quam quod gradus tuos, et quasi processus dicendi studeo cognoscere. Geretur, inquam, tibi mos; quoniam me non ingenii prædicatorem esse vis, sed laboris mei. Verum interponam, ut placet, alios, et a M. Crasso, qui fuit æqualis Hortensii, exordiar.

LXVI. Is igitur mediocriter a doctrina instructus, angustius etiam a natura; labore et industria, et, quod adhibebat ad obtinendas causas curam etiam et gratiam, in principibus patronis aliquot annos fuit. In hujus oratione sermo Latinus erat, verba non abjecta, res compositæ diligenter; nullus flos tamen, neque lumen ullum; animi magna, vocis parva contentio, omnia fere ut similiter atque uno modo dicerentur. Nam hujus æqualis, et inimicus C. Fimbria, non ita diu jactare se potuit; qui omnia magnâ voce dicens, verborum sane bonorum cursu quodam incitato, ita furebat tamen, ut mirarere tam alias res agere populum, ut esset infans inter disertos locus.

Cn. autem Lentulus multo majorem opinionem dicendi actione faciebat, quam quanta in eo facultas erat; qui cum esset nec peracutus, (quanquam et ex facie et ex vultu videbatur) nec abundans verbis, etsi fallebat in eo ipso; sic intervallis, exclamationibus, voce suavi et canora, admirando irridebat, calebat in agendo, ut ea, quæ deerant, non desiderarentur. Ita tanquam Curio copiâ nonnullâ verborum, nullo alio bono, tenuit oratorum locum; sic Cn. Lentulus cæterarum virtutum dicendi mediocritatem actione occultavit, in qua excellens fuit. Neque multo secus P. Lentulus, cujus et excogitandi, et loquendi tarditatem tegebat formæ dignitas, corporis motus plenus et artis, et venustatis, vocis et suavitas, et magnitudo. Sic in hoc nihil præter actionem fuit; cætera etiam minora, quam in superiore.

LXVII. M. Piso quidquid habuit, habuit ex disciplina; maximeque ex omnibus, qui ante fuerunt, Græcis doctrinis eruditus fuit. Habuit a natura genus quoddam acuminis, quod etiam arte

limaverat, quod erat in reprehendis verbis versutum, et solers; sed sæpe stomachosum, nonnunquam frigidum, interdum etiam facetum. Is laborem, quasi cursum, forenses, diutius non tulit, quod et corpore erat infirmo, et hominum ineptias ac stultitias, quæ devorandæ nobis sunt, non ferebat, iracundiusque respuebat, sive morose, ut putabatur, sive ingenuo, liberoque fastidio. Is cum satis floruisse adolescens, minor haberi est cœptus postea. Deinde ex virginum iudicio magnam laudem est adeptus, et ex eo tempore quasi revocatus in cursum, tenuit locum tam diu, quam ferre potuit laborem: postea, quantum detraxit ex studio, tantum amisit ex gloria.

P. Muræna mediocri ingenio, sed magno studio rerum veterum; literarum et studiosus, et non imperitus; multæ industriæ, et magni laboris fuit. C. Censorinus Græcis literis satis doctus; quod proposuerat, explicans expedite; non inuentus actor, sed iners, et inimicus fori. L. Turius parvo ingenio, sed multo labore, quoquo modo poterat, sæpe dicebat. Itaque ei pauca centuriæ ad consulatum defuerunt.

C. Macer auctoritate semper eguit, sed fuit patronus prope modum diligentissimus: hujus si vita, si mores, si vultus denique non omnem commendationem ingenii everteret, majus nomen in patronis fuisset. Non erat abundans, non inops tamen; non valde nitens, non plane horrida oratio; vox, gestus, et omnis actio sine lepore; at in inveniendis, componendisque rebus mira accuratio, ut non facile in ullo diligentem majoremque cognoverim; sed eam ut citius veteratoriam, quam oratoriam, diceret. Hic etsi etiam in publicis causis probabatur, tamen in privatis illustriorem obtinebat locum.

LXVIII. C. deinde Piso, statarius, et sermonis plenus orator, minime ille quidem tardus in excogitando, veruntamen vultu et simulatione multo etiam acutior, quam erat, videbatur. Nam ejus æqualem M'. Glabronem, bene institutum avi Scævola diligentiam, socors ipsius natura negligensque tardaverat. Etiam L. Torquatus elegans in dicendo, in existimando admodum prudens

toto genere perurbanus. Meus autem æqualis Cn. Pompeius, vir ad omnia summa natus, majorem dicendi gloriam habuisset, nisi eum majoris gloriæ cupiditas ad bellicas laudes abstraxisset. Erat oratione fatis amplus; rem prudenter videbat; actio vero ejus habebat, et in voce magnum splendorem, et in motu summam dignitatem.

Noster item æqualis D. Silanus, vitricus tuus, studii ille quidem habuit non multum, sed acuminis, et orationis fatis. Q. Pompeius, A. filius, qui Bithynicus dictus est, biennio quam nos fortasse major, summo studio dicendi, multaque doctrina, incredibili labore atque industria, quod scire possum; fuit enim mecum, et cum M. Pisone cum amicitia, tum studiis, exercitationibusque conjunctus. Hujus actio non fatis commendabat orationem; in hac enim fatis erat copiæ, in ulla autem leporis parum.

Erat ejus æqualis P. Antronius, voce peracuta, atque magna, nec alia re ulla probabilis. Et L. Octavius Reatinus, qui cum multas jam causas diceret, adolescens est mortuus. Is tamen ad dicendum veniebat magis audacter, quam parate. Et C. Stalenus, qui se ipse adoptaverat, et de Staleno Ælium fecerat, fervido quodam, et petulanti, et furioso genere dicendi; quod quia multis gratum erat, et probabatur, ascendisset ad honores, nisi in facinore manifesto deprehensus pœnas legibus et judicio dedisset.

LXIX. Eodem tempore C. et L. Cæpasi fratres fuerunt, qui multâ operâ, ignoti homines et repentini, Quæstores celeriter facti sunt, oppidano quodam et incondito genere dicendi. Addamus huc etiam, ne quem vocalem præteritis videamur, C. Cofconium Calidianum, qui nullo acumine, eam tamen verborum copiam, si quam habebat, præbebat populo cum multa concursatione, magnoque clamore. Quod idem faciebat Q. Arrius, qui fuit M. Crassi quasi secundarius. Is omnibus exemplo debet esse, quantum in hac urbe polleat multorum obedire tempori, multorumque vel honori vel periculo servire. His enim rebus, infimo

loco natus, et honores, et pecuniam, et gratiam consecutus, etiam in patronorum, sine doctrina, sine ingenio, aliquem numerum pervenerat. Sed ut pugiles inexercitati, etiam si pugnos et plagas, Olympiorum cupidi, ferre possunt, solem tamen sæpe ferre non possunt; sic ille, cum omni jam fortuna prospere functus labores etiam magnos exceperisset, illius judicialis anni severitatem, quasi solem, non tulit.

Tum Atticus, Tu quidem de fæce, inquit, hauris, idque jamdudum; sed tacebam: hoc vero non putabam, te usque ad Stalenos et Antronios esse venturum. Non puto, inquam, existimare te, ambitione me labi, quippe de mortuis; sed ordinem sequens in memoriam notam et æqualem necessario incurro. Volo autem hoc perfici, omnibus conquistis, qui in multitudine dicere ausi sint, memoriâ quidem dignos perpaucos; verum, qui omnino nomen habuerint, non ita multos fuisse. Sed ad fermonem institutum revertamur.

LXX. T. Torquatus, T. filius, et doctus vir ex Rhodia disciplina Molonis, et a natura ad dicendum fatis solutus, atque expeditus, (cui si vita suppeditavisset, sublato ambitu Consul factus esset) plus facultatis habuit ad dicendum, quam voluntatis. Itaque studio huic non satisfecit; officio vero nec in suorum necessariorum causis, nec in sententia fenatoria defuit.

Etiam M. Pontidius, municeps noster, multas privatas causas agitavit, celeriter sane verba volvens, nec hebes in causis, vel dicam, plus etiam quam non hebes, sed effervesces in dicendo stomacho sæpe, iracundiaque vehementius; ut non cum adversario solum, sed etiam (quod mirabile esset) cum iudice ipso, cujus delinitor esse debet orator, jurgio sæpe contenderet. M. Messalla minor natus, quam nos, nullo modo inops, sed non nimis ornatus genere verborum; prudens, acutus, minime incautus, patronus in causis cognoscendis componendisque diligens, magni laboris, multæ operæ, multarumque causarum.

Duo etiam Metelli, Celer et Nepos, nihil in causis versati, nec sine ingenio, nec indocti, hoc erant popolare dicendi genus

affecuti. Cn. autem Lentulus Marcellinus, nec unquam indifertus, et in consulatu pereloquens visus est, non tardus sententiiis, non inops verbis, voce canora, facetus satis. C. Memmius, L. filius, perfectus literis, sed Græcis; fastidiosus sane Latinarum; argutus orator, verbisque dulcis, sed fugiens non modo dicendi, verum etiam cogitandi laborem, tantum sibi de facultate detraxit, quantum imminuit industria.

LXXI. Hoc loco Brutus, *Quam vellem*, inquit, de his etiam oratoribus, qui hodie sunt, tibi dicere luberet. Et, si de aliis minus, de duobus tamen, quos a te scio laudari solere, Cæsare et Marcello, audirem non minus lubenter, quam audivi de iis, qui fuerunt. Cur tandem, inquam? an expectas, quid ego iudicem de istis, qui tibi sunt æque noti, ac mihi? Mihi mehercule, inquit, Marcellus satis est notus; Cæsar autem parum. Illum enim sæpe audivi; hic, cum ego iudicare jam aliquid possem, abfuit.

Quid igitur de illo iudicas, quem sæpe audisti? Quid censes, inquit, nisi id, quod habiturus es similem tui? Næ ego, inquam, si ita est, velim tibi eum placere quam maxime. Atque et ita est, inquit, et vehementer placet; nec vero sine causa. Nam et didicit, et, omiſſis cæteris studiis, unum id egit, seseque quotidianis commentationibus acerrime exercuit. Itaque et lectis utitur verbis, et frequentibus; et splendore vocis, et dignitate motûs fit speciosum et illustre, quod dicitur; omniaque sic suppetunt, ut ei nullam deesse virtutem oratoris putem; maximeque laudandus est, qui hoc tempore ipso, cum liceat, in hoc communi nostro, et quasi fatali malo, conſoletur se cum conscientia optimæ mentis, tum etiam usurpatione et renovatione doctrinæ. Vidi enim Mytilenis nuper virum, atque (ut dixi) vidi plane virum. Itaque cum eum antea tui similem in dicendo viderim, tum vero nunc a doctissimo viro, tibi que, ut intellexi, amicissimo Cratippo instructum omni copia, multo videbam similiorem.

Hic ego, Etſi, inquam, de optimi viri, nobisque amicissimi

laudibus lubenter audio, tamen incurro in memoriam communium miseriarum, quarum oblivionem quærens, hunc ipsum sermonem produxi longius. Sed, de Cæsare, cupio audire, quid tandem Atticus judicet.

LXXII. Et ille, Præclare, inquit, tibi constas, ut de iis, qui nunc sunt, nihil velis ipse dicere; et hercle si sic ageres, ut de iis egisti, qui jam mortui sunt, neminem ut præmitteres, næ tu in multos Antronios, et Stalenos incurreres. Quare sive hanc turbam effugere voluisti, sive veritus es, ne quis se aut præteritum, aut non satis laudatum, queri possit; de Cæsare tamen potuisti dicere, præsertim cum et tuum de illius ingenio notissimum iudicium esset, nec illius de tuo obscurum.

Sed tamen, Brute, inquit Atticus, de Cæsare et ipse ita iudico, et de hoc hujus generis acerrimo æstimatore sapissime audio, illum omnium fere oratorum Latine loqui elegantissime. Nec id solum domestica consuetudine, (ut dudum de Læliorum et Muciorum familiis audiebamus,) sed, quanquam id quoque credo fuisse, tamen ut esset perfecta illa bene loquendi laus, multis literis, et iis quidem reconditis et exquisitis, summoque studio et diligentia est consecutus. Quinetiam in maximis occupationibus, cum ad te ipsum (inquit, in me intuens) de ratione Latine loquendi accuratissime scripserit; primoque in libro dixerit, verborum delectum originem esse eloquentiæ; tribueritque, mi Brute, huic nostro, qui me de illo maluit, quam se dicere, laudem singularem; (nam scripsit his verbis, cum hunc nomine esset affatus; *Ac, si cogitata præclare eloqui possent, nonnulli studio et usu elaboraverunt, cujus te pene principem copie atque inventorem, bene de nomine ac dignitate populi Romani meritum esse existimare debemus*) hunc facilem, et quotidianum novisse sermonem, nunc pro relicto est habendum.

LXXIII. Tum Brutus, Amicè, hercule, inquit, et magnifice te laudatum puto, quem non solum principem atque inventorem

copiæ dixerit, quæ erat magna laus, sed etiam bene meritum de populi Romani nomine et dignitate. Quo enim uno vincebamus a victa Græcia, id aut ereptum illis est, aut certe nobis cum illis communicatum. Hanc autem, inquit, gloriam testimoniumque Cæsaris, tuæ quidem supplicationi non solum, sed triumphis multorum, antepono.

Et recte quidem, inquam, Brute, modo sit hoc Cæsaris iudicii, non benevolentia, testimonium. Plus enim certe attulit huic populo dignitatis, quisquis est ille, si modo est aliquis, qui non illustravit modo, sed etiam genuit in hac urbe dicendi copiam, quam illi, qui Ligurum castella expugnaverunt; ex quibus multi sunt, ut scitis, triumphis.

Verum quidem si audire volumus, (omissis illis divinis consiliis, quibus sæpe constituta est imperatorum sapientiâ salus civitatis aut belli, aut domi) multo magis orator præstat minutis imperatoribus. At prodest plus imperator. Quis negat? Sed tamen, (non metuo ne mihi acclametis; est autem quod sentias dicendi liber locus) malim mihi L. Crassi unam pro M. Curio dictionem, quam castellanos triumphos duos. At plus interfuit reipublicæ castellum capi Ligurum, quam bene defendi causam M. Curii. Credo. Sed Atheniensium quoque plus interfuit firma tecta in domiciliis habere, quam Minervæ signum ex ebore pulcherrimum; tamen ego me Phidiam esse malletm, quam vel optimum fabrum tignarium. Quare non, quantum quisque profit, sed quanti quisque sit, ponderandum est; præsertim cum pauci pingere egregie possint, aut fingere; operarii autem, aut bajuli deesse non possint.

LXXIV. Sed perge, Pomponi, de Cæsare, et redde quæ restant. Solum quidem, inquit ille, et quasi fundamentum oratoris vides, locutionem emendatam et Latinam; cujus penes quos hæc adhuc fuit, non fuit rationis, aut scientiæ, sed quasi bonæ consuetudinis. Mitto C. Lælium, P. Scipionem: ætatis illius ista fuit laus, tanquam innocentia, sic Latine loquendi; nec omnium tamen. Nam illorum æquales, Cæcilium et Pacuvium,

male locutos videmus. Sed omnes tum fere, qui nec extra urbem hanc vixerant, nec eos aliqua barbaries domestica infuscaverat, recte loquebantur. Sed hanc certe rem deteriorem vetustas fecit et Romæ, et in Græcia. Confluxerunt enim et Athenas, et in hanc urbem multi inquinatè loquentes ex diversis locis. Quo magis expurgandus est sermo, et adhibenda, tamquam obrussa, ratio, quæ mutari non potest; nec utendum pravissima consuetudinis regula.

T. Flamminum, qui cum Q. Metello Consul fuit, pueri vidimus. Existimabatur bene Latine, sed literas nesciebat. Catulus erat ille quidem minime indoctus, ut a te paulo est ante dictum; sed tamen suavitas vocis, et lenis appellatio literarum, bene loquendi famam confecerat. Cotta, quia se valde dilatandis literis a similitudine Græcæ locutionis abstraxerat, sonabatque contrarium Catulo, subagreste quiddam, planeque subrusticum, aliâ quidem, quasi incultâ et silvestri viâ, ad eandem laudem pervenerat. Sisenna autem, quasi emendator sermonis usitati cum esse vellet, ne a C. Rufio quidem accusatore deterreri potuit, quo minus inusitatis verbis uteretur. Quidnam istuc est? inquit Brutus; aut quis est iste C. Rufius? Et ille, Fuit accusator, inquit, vetus, quo accusante Chrutilium, Sisenna defendens, dixit, quædam ejus *sputatilica* esse crimina. Tum C. Rufius, *Circumvenior*, inquit, *Judices, nisi subvenitis. Sisenna, quid dicas, nescio; metuo insidias. Sputatilica, quid est hoc? sputa quid sit scio, tillica nescio.* Maximi risus; sed ille tamen familiaris meus recte loqui putabat esse, inusitate loqui.

LXXV. Cæsar autem, rationem adhibens, consuetudinem vitiosam et corruptam pura et incorrupta consuetudine emendat. Itaque cum ad hanc elegantiam verborum Latinorum (quæ, etiam si orator non sis, et sis ingenuus civis Romanus, tamen necessaria est) adjungit illa oratoria ornamenta dicendi; tum videtur tanquam tabulas bene pictas collocare in bono lumine. Hanc cum habeat præcipuam laudem in communibus, non video cui debeat cedere. Splendidam quandam, minimeque

veteratoriam rationem dicendi tenet, voce, motu, formâ etiam magnificâ, et generosâ quodammodo.

Tum Brutus, Orationes quidem ejus mihi vehementer probantur; complures autem legi. Atque etiam commentarios quosdam scripsit rerum suarum: valde quidem, inquam, probandos; nudi enim sunt, recti et venusti, omni ornatu orationis, tanquam veste, detracto. Sed dum voluit, alios habere parata, unde sumerent, qui vellent scribere historiam; ineptis gratum fortasse fecit, qui volunt illa calamistris inurere: sanos quidem homines a scribendo deterruit. Nihil enim est in historia, pura et illustri brevitate dulcius. Sed ad eos, si placet, qui vitâ excesserunt, revertamur.

LXXVI. C. Sicinius igitur, Q. Pompeii illius, qui Censor fuit, ex filia nepos, quæstorius mortuus est, probabilis orator; jam vero etiam probatus ex hac inopi ad ornandum, sed ad invenendum expedita, Hermagoræ disciplina. Ea dat rationes certas, et præcepta dicendi; quæ, si minorem habent apparatus, (sunt enim exilia) tamen habent ordinem, et quasdam errare in dicendo non patientes vias. Has ille tenens, et paratus ad causas veniens, verborum non egens, ipsa illa comparatione disciplinaque dicendi jam in patronorum numerum pervenerat.

Erat etiam vir doctus in primis C. Vifellius Varro, consobrinus meus, qui fuit cum Sicinio ætate conjunctus. Is, cum post curulem ædilitatem judex quæstionis esset, est mortuus; in quo fateor vulgi judicium a judicio meo dissensisse. Nam populo non erat satis vendibilis; præceps quædam, et cum idcirco obscura, quia peracuta, tum rapida, et celeritate cæcata oratio; sed neque verbis aptiorem cito alium dixerim, neque sententiis crebriorem. Præterea perfectus in literis, jurisque civilis jam a patre Aculeone traditam tenuit disciplinam.

Reliqui sunt, qui mortui sint, L. Torquatus, quem tu non tam cito rhetorem dixisses, (etsi non deerat oratio) quam ut Græci dicunt, *πελιτικόν*. Erant in eo plurimæ literæ, nec eæ vulgares, sed interiores quædam, et reconditæ; divina memoria, summa verborum et gravitas, et elegantia. Atque hæc omnia

vitæ decorabat dignitas et integritas. Me quidem admodum delectabat etiam Triarii, in illa ætate, plena literatæ senectutis oratio. Quanta severitas in vultu ! quantum pondus in verbis ! quam nihil non consideratum exhibat ex ore !

Tum Brutus, Torquati et Triarii mentione commotus, (utrumque enim eorum admodum dilexerat) Næ ego, inquit, (ut omittam cætera, quæ sunt innumerabilia) de istis duobus cum cogito, doleo, nihil tuam perpetuam auctoritatem de pace valuisse ; nam nec istos excellentes viros, nec multos alios præstantes cives, respublica perdidisset. Sileamus, inquam, Brute, de istis, ne augeamus dolorem. Nam et præteritorum recordatio est acerba, et acerbior expectatio reliquorum. Itaque omittamus lugere, et tantum, quid quisque dicendo potuerit, (quoniam id quærimus) prædicemus.

LXXVII. Sunt etiam ex iis, qui eodem bello occiderunt, M. Bibulus, qui et scriptitavit accurate, cum præfertim non esset orator, et egit multa constanter : Appius Claudius, socer tuus, collega et familiaris meus ; hic jam et fatis studiosus, et valde cum doctus, tum etiam exercitatus orator, et cum auguralis, tum omnis publici juris, antiquitatisque nostræ bene peritus fuit : L. Domitius nulla ille quidem arte, sed Latine tamen, et multa cum libertate dicebat : duo præterea Lentuli consulares, quorum Publius ille, nostrarum injuriarum ultor, auctor salutis, quidquid habuit, quantumcunque fuit, illud totum habuit ex disciplina ; instrumenta naturæ deerant ; sed tantus animi splendor, et tanta magnitudo, ut sibi omnia, quæ clarorum virorum essent, non dubitaret adsciscere, eaque omni dignitate obtineret : L. autem Lentulus fatis erat fortis orator, si modo orator, sed cogitandi non ferebat laborem. Vox canora, verba non horrida sane, ut plena esset animi et terroris oratio. Quæreret in judiciis fortasse melius ; in republica, quod erat, esse judicares fatis : ne T. quidem Postumius contemnendus in dicendo ; de republica vero non minus vehemens orator, quam bellator, fuit ; effrenatus, et acer nimis, sed bene juris publici leges atque instituta cognoverat.

Hoc loco Atticus, Putarem te, inquit, ambitiosum esse, si, (ut dixisti) ii, quos jamdiu colligis, viverent. Omnes enim commemoras, qui auri aliquando sunt stantes loqui; ut mihi imprudens M. Servilium præterisse videare.

LXXVIII. Non, inquam, ego istuc ignoro, Pomponi, multos fuisse, qui verbum numquam in publico fecissent, cum melius aliquanto possent, quam isti oratores, quos colligo, dicere: sed his commemorandis etiam illud assequor, ut intelligatis, primum ex omni numero, quam non multi auri sint dicere, deinde ex iis ipsis quam pauci fuerint laude digni. Itaque ne hos quidem equites Romanos, amicos nostros, qui nuper mortui sunt, P. Cominium Spoletinum, quo accusante defendi C. Cornelium; in quo et compositum dicendi genus, et acre, et expeditum fuit: T. Accium Pifaurenses, cujus accusationi respondi pro A. Cluentio; qui et accurate dicebat, et satis copiose, eratque præterea doctus Herinagoræ præceptis; quibus etiam ornamenta non satis opima dicendi, tamen, ut hastæ velitibus amentatæ, sic apta quædam et parata singulis causarum generibus argumenta traduntur.

Studio autem neminem, nec industria majore cognovi, quanquam ne ingenio quidem qui præstiterit facile dixerim, C. Pisoni, genero meo. Nullum tempus illi unquam vacabat aut a forensi dictione, aut a commentatione domestica, aut a scribendo, aut a cogitando. Itaque tantos processus efficiebat, ut evolare, non excurrere, videretur; eratque verborum et delectus elegans, et apta, et quasi rotunda constructio: cumque argumenta excogitabantur ab eo multa, et firma ad probandum, tum concinnæ acutæque sententiæ; gestusque naturâ ita venustus, ut ars etiam, quæ non erat, et e disciplina motus quidam videretur accedere. Vereor, ne amore videar plura, quam fuerint in illo, dicere; quod non ita est: alia enim de illo majora dici possunt. Nam nec continentiam, nec pietate, nec ullo genere virtutis quemquam ejusdem ætatis cum illo conferendum puto.

LXXIX. Nec vero M. Cælium prætereundum arbitror, quæcunque ejus in exitu vel fortuna, vel mens fuit: qui quamdiu auctoritati meæ paruit, talis tribunus plebis fuit, ut nemo contra civium perditorum popularem, turbulentamque dementiam, a senatu, et a bonorum causa steterit constantius; quam ejus actionem, multum tamen et splendida, et grandis, et eadem in primis faceta, et perurbana commendabat oratio. Graves ejus conciones aliquot fuerunt, acres accusationes tres, æque omnes ex reipublicæ contentione susceptæ; defensiones, etsi illa erant in eo meliora, quæ dixi, non contemnendæ tamen, saneque tolerabiles. Hic, cum summa voluntate bonorum ædilis curulis factus esset, nescio quomodo discessu meo discessit a sese, ceciditque, posteaquam eos imitari cœpit, quos ipse pervererat.

Sed de M. Calidio dicamus aliquid, qui non fuit orator unus e multis; potius inter multos prope singularis fuit; ita reconditas exquisitasque sententias mollis et pellucens vestiebat oratio. Nihil tam tenerum, quam illius comprehensio verborum; nihil tam flexibile; nihil, quod magis ipsius arbitrio fingeretur, ut nullius oratoris æque in potestate fuerit: quæ primum ita pura erat, ut nihil liquidius; ita libere fluebat, ut nusquam adhæresceret; nullum, nisi loco positum, et tanquam *in vermiculo emblemate*, ut ait Lucilius, structum verbum videres: nec vero ullum aut durum, aut insolens, aut humile, aut longius ductum; ac non propria verba rerum, sed pleraque translata; sic tamen, ut ea non irruissè in alienum locum, sed immigrassè in suum, diceres. Nec vero hæc soluta, nec diffluentia, sed adstricta numeris, non aperte, nec eodem modo semper, sed varie, dissimulanterque conclusis. Erant autem et verborum et sententiarum illa lumina, quæ vocant Græci *σχίσματα*, quibus tanquam insignibus in ornatu distinguebatur omnis oratio. Qua de re agitur autem, illud, quod multis locis in jurisconsultorum includitur formulis, et ubi esset, videbat. Accedebat ordo rerum plenus artis, actio liberalis, totumque dicendi placidum, et sanum genus.

LXXX. Quod si est optimum suaviter dicere, nihil est, quod

melius hoc quærendum putes. Sed cum a nobis paulo ante dictum sit, tria videri esse, quæ orator efficere deberet, ut doceret, ut delectaret, ut moveret; duo summe tenuit, ut et rem illustraret disserendo, et animos eorum, qui audirent, devinceret voluptate. Aberat tertia illa laus, qua permoveret, atque incitaret animos; quam plurimum pollere diximus. Nec erat ulla vis, atque contentio; sive consilio, quod eos, quorum altior oratio, actioque esset ardentior, furere et bacchari arbitraretur; sive quod natura non esset ita factus; sive quod non consueisset; sive quod non posset. Hoc unum illi, si nihil utilitatis habebat, abfuit; si opus erat, defuit. Quinetiam memini, cum in accusatione sua Q. Gallio crimini dedisset, sibi eum venenum paravisse, idque a se esse deprehensum, seseque chi-rographa, testificationes, indicia, quæstiones, manifestam rem deferre diceret, deque eo crimine accurate et exquisite disputavisset; me in respondendo, cum essem argumentatus quantum res ferebat, hoc ipsum etiam posuisse pro argumento, quod ille, cum pestem capitis sui, cum indicia mortis se comperisse manifesto et manu tenere diceret, tam solute egisset, tam leniter, tam oscitanter. *Tu istuc, M. Calidi, nisi fingeres, sic ageres? præsertim cum istâ eloquentiâ alienorum hominum pericula defendere acerrime soleas, tuum negligeres? Ubi dolor? ubi ardor animi, qui etiam ex infantium ingeniis elicere voces, et querelas solet? Nulla perturbatio animi, nulla corporis, frons non percussa, non femur; pedis (quod minimum est) nulla suppleto. Itaque tantum abfuit ut inflammares nostros animos, somnum isto loco vix tenebamus. Sic nos summi oratoris vel sanitate, vel vitio, pro argumento ad diluendum crimen usi sumus.*

Tum Brutus, Atqui dubitamus, inquit, utrum ista sanitas fuerit, an vitium? Quis enim non fateatur, cum ex omnibus oratoris laudibus longe ista sit maxima, inflammare animos audientium, et, quocunque res postulet modo, flectere, qui hac virtute caruerit, id ei, quod maximum fuerit, defuisse?

LXXXI. Sit sane ita, inquam; sed redeamus ad eum, qui jam unus restat, Hortensium; tum de nobismetipsis, quoniam id

etiam, Brute, postulas, pauca dicemus. Quanquam facienda mentio est, ut quidem mihi videtur, duorum adolescentium, qui, si diutius vixissent, magnam essent eloquentiæ laudem consecuti.

C. Curionem te, inquit Brutus, et C. Licinium Calvum arbitror dicere. Recte, inquam, arbitraris; quorum quidem alter, quod verisimile dixisset, ita facile, soluteque verbis volebat fatis interdum acutas, crebras quidem certe, sententias, ut nihil posset ornatus esse, nihil expeditius. Atque hic a magistris parum institutus naturam habuit admirabilem ad dicendum; industriam non sum expertus; studium certe fuit: qui, si me audire voluisset, (ut cœperat) honores, quam opes, sequi maluisset. Quidnam est, inquit, istud? et quemadmodum distinguis? Hoc modo, inquam. Cum honor sit præmium virtutis, iudicio, studioque civium delatum ad aliquem, qui eum sententiis, qui suffragiis adeptus est; is mihi et honestus et honoratus videtur. Qui autem occasione aliqua, etiam invitis suis civibus, nactus est imperium, ut ille cupiebat; hunc nomen honoris adeptum, non honorem, puto. Quæ si ille audire voluisset, maxima cum gratia et gloria ad summam amplitudinem pervenisset, ascendens gradibus magistratuum, ut pater ejus fecerat, ut reliqui clariores viri. Quæ quidem etiam cum P. Crasso, M. filio, cum initio ætatis ad amicitiam se meam contulisset, sæpe egisse me arbitror, cum eum vehementer hortarer, ut eam laudis viam rectissimam esse duceret, quam majores ejus ei tritam reliquissent. Erat enim cum institutus optime, tum etiam perfecte, planeque eruditus: ineratque et ingenium fatis acre, et orationis non inelegans copia; prætereaque sine arrogancia gravis esse videbatur, et sine segnitia verecundus. Sed hunc quoque absorbit æstus quidam non insolitæ adolescentibus gloriæ; qui, quia navarat miles operam imperatori, imperatorem se statim esse cupiebat; cui muneri nos majorum ætatem certam, sortem incertam, reliquit. Ita gravissimo suo casu, dum Cyri et Alexandri similis esse voluit, qui suum cursum transcurrerant, et L. Crassi et multorum Crassorum inventus est dissimillimus.

LXXXII. Sed ad Calvum (is enim nobis erat propofitus) revertamur; qui orator fuiſſet cùm literis eruditior, quam Curio, tum etiam accuratius quoddam dicendi et exquisitus afferebat genus; quod quanquam ſcienter, eleganterque tractabat, nimium tamen inquirens in ſe, atque ipſe ſeſe obſervans, metuensque ne vitioſum colligeret, etiam verum ſanguinem deperdebat. Itaque ejus oratio nimiâ religione attenuata, doctis, et attente audientibus erat illuſtris; a multitudine autem, et a foro, cui nata eloquentia eſt, devorabatur.

Tum Brutus, Atticum ſe, inquit, Calvus noſter dici oratorem volebat. Inde erat ita exilitas, quam ille de induſtria conſequebatur. Dicebat, inquam, ita; ſed et ipſe errabat, et alios etiam errare cogebat. Nam ſi quis eos, qui nec inepte dicunt, nec odioſe, nec putide, Attice putat dicere; is recte, niſi Atticum, probat neminem. Infulſitatem enim et inſolentiam, tanquam inſaniam quandam orationis, odit; ſanitatem autem et integritatem, quaſi religionem et verecundiam oratoris probat. Hæc omnium debet oratorum eadem eſſe ſententia. Sin autem jejunitatem, et ſiccitatem, et inopiam, dummodo ſit polita, dum urbana, dum elegans, in Attico genere ponit; hoc recte duntaxat: ſed quia ſunt in Atticis alia meliora, videat ne ignoret et gradus, et diſſimilitudines, et vim, et varietatem Atticorum. Atticos, inquit, volo imitari. Quos? nec enim eſt unum genus. Nam quid eſt tamen diſſimile, quam Demotheſtes et Lyſias? quam idem, et Hyperides? quam omnium horum Æſchines? Quem igitur imitaris? Si aliquem; cæteri ergo Attice non dicebant. Si omnes; quâ potes, cum ſint ipſi diſſimillimi inter ſe? In quo etiam illud quaero, Phalereus ille Demetrius Atticene dixerit? Mihi quidem ex illius orationibus redolere ipſæ Athenæ videntur. At eſt floridior, ut ita dicam, quam Hyperides, quam Lyſias: natura quædam, aut voluntas ita dicendi fuit.

LXXXIII. Et quidem duo fuerunt per idem tempus diſſimiles inter ſe; ſed Attici tamen; quorum Charifiſus multas orationes ſcribebat aliis, cum cupere videretur imitari Lyſiam; Demochares

autem, qui fuit Demosthenis fororis filius, et orationes scripsit aliquot, et earum rerum historiam, quæ erant Athenis ipsius ætate gesta, non tam historico, quam oratorio genere perscripsit. At Charisii vult Hegesias esse similis, isque se ita putat Atticum, ut veros illos præ se pene agrestes putet. At quid est tam fractum, tam minutum, tam in ipsa, quam tamen consequitur, concinnitate puerile? Atticorum similes esse volumus. Optime. Suntne igitur ii Attici oratores? Quis negare potest? Hos imitatur. Quo modo, qui sunt et inter se dissimiles, et aliorum? Thucydidem, inquit, imitatur. Optime, si historiam scribere, non si causas dicere, cogitatis. Thucydides enim rerum gestarum pronuntiator sincerus, et grandis etiam fuit: hoc forense concertatorium judiciale non tractavit genus: orationes autem, quas interposuit, (multæ enim sunt) eas ego laudare soleo; imitari neque possim, si velim; nec velim fortasse, si possim. Ut, si quis Falerno vino delectetur, sed eo nec ita novo, ut proximis Consulibus natum velit; nec rursus ita veteri, ut Opimum, aut Anicium Consulem quærat. Atqui eæ notæ sunt optimæ. Credo: sed nimia vetustas nec habet eam, quam quarimus, suavitatem, nec est jam sane tolerabilis. Num igitur qui hoc sentiat, si is potare velit, de dolio sibi hauriendum putet? Minime: sed quandam sequatur ætatem. Sic ego istis censuerim, et novam istam quasi de musto ac lacu fervidam orationem, fugiendam; nec illam præclaram Thucydidis nimis veterem, tanquam Anicianam notam, persequendam. Ipse enim Thucydides, si posterius fuisset, multo maturior fuisset, et mitior.

LXXXIV. Demosthenem igitur imitemur. O dii boni! quid, quæso, nos aliud agimus, aut quid aliud optamus? At non assequimur. Isti enim videlicet Attici nostri, quod volunt, assequuntur. Ne illud quidem intelligunt, non modo ita memoriae proditum esse, sed ita necesse fuisse, cum Demosthenes dicturus esset, ut concursus, audiendi causa, ex tota Græcia fierent. At cum isti Attici dicunt, non modo a corona, (quod est ipsum miserabile) sed etiam ab advocatis relinquuntur. Quare si anguste, et

exiliter dicere, est Atticorum, sint sane Attici : sed in comitium veniant, ad stantem judicem dicant. Subsellia grandiores, et pleniores vocem desiderant.

Volo hoc oratori contingat, ut, cum auditum sit eum esse dicendum, locus in subfelliis occupetur, compleatur tribunal, gratiosi scribæ sint in dando et cedendo loco, corona multiplex, iudex erectus : cum surgit is, qui dicturus sit, significetur a corona silentium, deinde crebræ assensiones, multæ admirationes ; risus, cum velit ; cum velit, fletus : ut, qui hæc procul videat, etiam si, quid agatur, nesciat ; at placere tamen, et in scena esse Roscium intelligat. Hæc cui contingant, eum scito Attice dicere, ut de Pericle audivimus, ut de Hyperide, ut de Æschine, de ipso quidem Demosthene maxime.

Sin autem acutum, prudens, et idem sincerum, et solidum, et exsiccatum genus orationis probant, nec illo graviore ornatu oratorio utuntur, et hoc proprium esse Atticorum volunt ; recte laudant. Est enim in arte tanta tamque varia etiam huic minutæ subtilitati locus. Ita fiet, ut non omnes, qui Attice, iidem bene ; sed, ut omnes, qui bene, iidem etiam Attice dicant. Sed redeamus rursus ad Hortensium.

LXXXV. Sane quidem, inquit Brutus ; quanquam ista mihi tua fuit perjucunda a proposita oratione digressio. Tum Atticus, Aliquoties sum, inquit, conatus, sed interpellare nolui. Nunc, quoniam ad perorandum spectare videtur sermo tuus, dicam, opinor, quod sentio. Tu vero, inquam, Tite. Tum ille, Ego, inquit, ironiam illam, quam in Socrate dicunt fuisse, qua ille in Platonis, et Xenophontis, et Æschinis libris utitur, facetam et elegantem puto. Est enim et minime inepti hominis, et ejusdem etiam faceti, cum de sapientia discipletur, hanc sibi ipsum detrudere, eis tribuere illudentem, qui eam sibi arrogant : ut apud Platonem Socrates in cælum effert laudibus Protagoram, Hippiam, Prodicum, Gorgiam, cæteros ; se autem omnium rerum inscium fingit et rudem. Decet hoc nescio quomodo illum ; nec Epicuro, qui id reprehendit, assentior. Sed in historia, qua tu es usus in omni sermone, cum, qualis quisque orator

fuiſſet, exponeres, vide, quæſo, inquit, ne tam reprehendenda ſit ironia, quam in teſtimonio.

Quorſus, inquam, iſtuc ? non enim intelligo. Quia primum, inquit, ita laudaviſti quorſdam oratores, ut imperitos poſſes in errore inducere. Equidem in quibuſdam riſum vix tenebam, cum Attico Lyſiæ Catonem noſtrum comparabas, magnum mehercule hominem, vel potius ſummum, et ſingularem virum : nemo dicit ſecus ; ſed oratorem ? ſed etiam Lyſiæ ſimilem, quo nihil poteſt eſſe piſtius ? bella ironia, ſi jocaremur ; ſin aſſeveramus, vide, ne religio nobis tam adhibenda ſit, quam ſi teſtimonium diceremus.

Ego enim Catonem tuum, ut civem, ut ſenatorem, ut imperatorem, ut virum denique cum prudentia, et diligentia, tum omni virtute excellentem, probo : orationes autem ejus, ut illis temporibus, valde laudo ; ſignificant enim quandam formam ingenii, ſed admodum impolitam, et plane rudem. Origines vero cum omnibus oratoris laudibus referas dices, et Catonem cum Philoſto et Thucydide comparares, Brutone te id cenſebas, an mihi probaturum ? Quos enim ne e Græcis quidem quiſquam imitari poteſt, iis tu comparas hominem Tuſculanum, nondum ſuſplicantem quale eſſet copioſe et ornate dicere.

LXXXVI. Galbam laudas : ſi ut illius ætatis principem, aſſentior ; ſic enim accepimus. Sin ut oratorem, cedo, quæſo, orationes, (ſunt enim) et dic, hunc, quem tu plus, quam te, amas, Brutum, velle te illo modo dicere. Probas Lepidi orationes ; paulum hic tibi aſſentior, modo ita laudes, ut antiquas : quod item de Africano, de Lælio, cujus tu oratione negas fieri quidquam poſſe dulcius. Addis etiam neſcio quid auguſtius, nomine nos capi volens ſummi viri, vitæque elegantiffimæ veriſſimis laudibus. Remove hæc ; næ iſta dulcis oratio ita ſit abjecta, ut eam aſpicere nemo velit. Carbonem in ſummis oratoribus habitum ſcio ; ſed cum in cæteris rebus, tum in dicendo, ſemper, quo nihil eſt melius, id laudari, qualecunque eſt, ſolet. Dico idem de Gracchis ; etſi de iis ea ſunt a te dicta, quibus ego

assentior. Omitto cæteros; venio ad eos, in quibus jam perfectam putas esse eloquentiam, quos ego audivi, sine controversia magnos oratores, Crassum et Antonium. De horum laudibus tibi profus assentior; sed tamen non isto modo, ut Polycleti Doryphorum sibi Lyfippus aiebat, sic tu suasionem legis Servilia tibi magistram fuisse. Hæc germana ironia est. Cur ita sentiam, non dicam, ne me tibi assentari putes. Omitto igitur, quæ de iis ipsis, quæ de Cotta, quæ de Sulpicio, quæ modo de Calio dixeris. Ii enim fuerunt certe oratores. Quanti autem, et quales, tu videris. Nam illud minus curo, quod congestisti operarios omnes; ut mihi videantur mori voluisse nonnulli, ut a te in oratorum numerum referrentur.

LXXXVII. Hæc cum ille dixisset, longi sermonis initium detulisti, inquam, Attice, remque commovisti nova disputatione dignam, quam in aliud tempus differamus. Volvendi enim sunt libri cum aliorum, tum in primis Catonis. Intelliges, nihil illius lineamentis, nisi eorum pigmentorum, quæ inventa nondum erant, florem, et colorem defuisse. Nam de Crassi oratione sic existimo, ipsum fortasse melius potuisse scribere; alium, ut arbitror, neminem. Nec in hoc ironiam duxeris esse, quod eam orationem mihi magistram fuisse dixerim. Nam etsi tu melius existimare videris de ea, si quam nunc habemus, facultate; tamen, adolescentes quid in Latinis potius imitemur, non habebamus. Quod autem plures a nobis nominati sunt, eò pertinuit (ut paulo ante dixi) quod intelligi volui, in eo, cujus omnes cupidissimi essent, quam pauci digni nomine evaderent. Quare *εἰς πᾶσα* me, ne si Africanus quidem fuit, ut ait in historia sua C. Fannius, existimari velim.

Ut voles, inquit Atticus. Ego enim non alienum a te putabam, quod et in Africano fuisset, et in Socrate. Tum Brutus, de isto postea; sed tu (inquit, me intuens) orationes nobis veteres explicabis? Vero, inquam, Brute; sed in Cumano, aut in Tusculano, aliquando, si modo licebit; quoniam utroque in loco vicini sumus. Sed jam ad id, unde digressi sumus, revertamur.

LXXXVIII. Hortensius igitur, cum admodum adolescens orsus esset in foro dicere, celeriter ad majores causas adhiberi ceptus est. Quanquam inciderat in Cottæ, et Sulpicii ætatem, qui annis decem majores, excellente tum Crasso, et Antonio, deinde Philippo, post Julio, cum iis ipsis dicendi gloriâ comparabatur. Primum memoria tantâ, quantam in nullo cognovisse me arbitror, ut, quæ secum commentatus esset, ea sine scripto verbis eisdem redderet, quibus cogitavisset. Hoc adjumento ille tanto sic utebatur, ut sua et commentata, et scripta, et, nullo referente, omnia adversariorum dicta meminisset. Ardebat autem cupiditate sic, ut in nullo unquam flagrantius studium viderim. Nullum enim patiebatur esse diem, quin aut in foro diceret, aut meditaretur extra forum. Sæpissime autem eodem die utrumque faciebat. Attuleratque minime vulgare genus dicendi: duas quidem res, quas nemo alius; partitiones, quibus de rebus dicturus esset, et collectiones, memor et quæ essent dicta contra, quæque ipse dixisset. Erat in verborum splendore elegans, compositione aptus, facultate copiosus; eaque erat cum summo ingenio, tum exercitationibus maximis, consecutus. Rem complectebatur memoriter, dividebat acute, nec prætermittere fere quidquam, quod esset in causa, aut ad confirmandum, aut ad refellendum. Vox canora et suavis. Motus et gestus etiam plus artis habebat, quam erat oratori satis. Hoc igitur florescente, Crassus est mortuus, Cotta pulsus, judicia intermissa bello, nos in forum venimus.

LXXXIX. Erat Hortensius in bello, primo anno miles, altero tribunus militum: Sulpicius legatus aberat, etiam M. Antonius: exercebatur unâ lege iudicium Variâ, cæteris propter bellum intermissis: qui frequentes aderant (quanquam pro se ipsi dicebant) oratores non illi quidem principes L. Memmius, et Q. Pompeius, sed oratores tamen, teste disertio uterque Philippo, cujus in testimonio contentio et vim accusatoris habebat, et copiam. Reliqui, qui tum principes numerabantur, in magistratibus erant, quotidieque fere a nobis in concionibus audiebantur. Erat enim tribunus plebis tum C. Curio; quanquam is

quidem filebat, ut erat semel a concione universa relictus. Q. Metellus Celer, non ille quidem orator, sed tamen non infans: disertus autem Q. Varius, C. Carbo, Cn. Pomponius; et ii quidem habitabant in rostris. C. etiam Julius, Ædilis Curulis, quotidie fere accuratas conciones habebat. Sed me cupidissimum audiendi primus dolor percussit, Cotta cum est expulsus. Reliquos frequenter audiens acerrimo studio tenebar, quotidieque et scribens, et legens, et commentans, oratoriis tamen exercitationibus contentus non eram. Jam consequente anno Q. Varius sua lege damnatus excesserat. Ego autem, juris civilis studio, multum operæ dabam Q. Scævola, P. filio, qui quanquam nemini se ad docendum dabat, tamen, consulentibus respondendo, studiosos audiendi docebat. Atque huic anno proximus, Sylla Consule et Pompeio, fuit. Tum P. Sulpicii in tribunatu quotidie concionantis totum genus dicendi penitus cognovimus. Eodemque tempore cum princeps Academia Philo cum Atheniensium optimatibus Mithridatico bello domo profugisset, Romanque venisset, totum ei me tradidi, admirabili quodam ad philosophiam studio concitatus; in quo hoc etiam commorabar attentius, quod, etsi rerum ipsarum varietas et magnitudo summâ me delectatione retinebat, tamen sublata jam esse in perpetuum ratio judiciorum videbatur. Occiderat Sulpicius illo anno, tresque proximo trium ætatum oratores erant crudelissime interfecti, Q. Catulus, M. Antonius, C. Julius. Eodem anno etiam Moloni Rhodio Romæ dedimus operam, et actori summo causarum, et magistro.

XC. Hæc etsi videntur esse a proposito ratione diversa, tamen idcirco a me proferuntur, ut nostrum cursum perspicere quoniam voluisti, Brute, possis, (nam Attico hæc nota sunt) et videre, quemadmodum simus in spatio Q. Hortensium ipsius vestigiis persecuti.

Triennium fere fuit urbs sine armis, sed oratorum aut interitu, aut discessu, aut fuga, (nam aberant etiam adolescentes M. Crassus, et Lentuli duo) primas in causis agebat Hortensius; magis magisque quotidie probabatur. Antistius, Piso sæpe

dicebant; minus sæpe Pomponius; raro Carbo; semel aut iterum Philippus. At vero ego hoc tempore omni noctes et dies in omnium doctrinarum meditatione versabar. Eram cum Stoico Diodoto; qui, cum habitavisset apud me, mecumque vixisset, nuper est domi meæ mortuus. A quo cum in aliis rebus, tum studiosissime in dialectica exercebar; quæ quasi contracta, et adstricta eloquentia putanda est; sine qua etiam tu, Brute, iudicavisti, te illam justam eloquentiam, quam dialecticam dilatam esse putant, consequi non posse. Huic ego doctore, et ejus artibus variis atque multis ita eram tamen deditus, ut ab exercitationibus oratoriis nullus dies vacuus esset. Commentabar declamans (sic enim nunc loquuntur) sæpe cum M. Pisone, et cum Q. Pompeio, aut cum aliquo quotidie; idque faciebam multum etiam Latine, sed Græcæ sæpius: vel quod Græca oratio, plura ornamenta suppedians, consuetudinem similiter Latine dicendi afferebat; vel quod a Græcis summis doctoribus, nisi Græce dicerem, neque corrigi possem, neque doceri.

Tumultus interim pro recuperanda republica; et crudelis interitus oratorum trium, Scævola, Carbonis, Antistii: redivit Cottæ, Curionis, Craffi, Lentulorum, Pompeii: leges et judicia constituta: recuperata respublica: ex numero autem oratorum Pomponius, Censorinus, Murena sublati. Tum primum nos ad causas et privatas, et publicas adire cœpimus, non ut in foro disceremus, quod plerique fecerunt, sed ut, quantum nos efficere potuissemus, docti in forum veniremus. Eodem tempore Moloni dedimus operam. Dictatore enim Sylla, legatus ad senatum de Rhodiorum præmiis venerat. Itaque prima causa publica, pro Sex. Roscio dicta, tantum commendationis habuit, ut non ulla esset, quæ non digna nostro patrocínio videretur. Deinceps inde multæ, quas non minus diligenter elaboratas, et tanquam elucubratas efferebamus.

XCI. Nunc, quoniam totum me non navelo aliquo, aut crepundis, sed corpore omni videris velle cognoscere, complectar nonnulla etiam, quæ fortasse videantur minus necessaria. Erat eo tempore in nobis summa gracilitas et infirmitas corporis;

procerum et tenue collum ; qui habitus, et quæ figura non procul abesse putatur a vitæ periculo, si accedit labor, et laterum magna contentio. Eoque magis hoc eos, quibus eram carus, commovebat, quod omnia sine remissione, sine varietate, vi summa vocis, et totius corporis contentione, dicebam. Itaque, cum me et amici et medici hortarentur, ut causas agere desisterem, quodvis potius periculum mihi adeundum, quam a sperata dicendi gloria discedendum, putavi. Sed, cum censerem, remissione et moderatione vocis, et commutato genere dicendi, me et periculum vitare posse, et temperatius dicere ; ut consuetudinem dicendi mutarem, ea causa mihi in Asiam proficiscendi fuit. Itaque cum essem biennium versatus in causis, et jam in foro celebratum meum nomen esset, Româ sum profectus.

Cum venissem Athenas, sex menses cum Antiocho, veteris Academiæ nobilissimo et prudentissimo Philosopho, fui, studiumque philosophiæ nunquam intermissum, a primaque adolescentia cultum, et semper auctum, hoc rursus summo auctore, et doctore renovavi. Eodem tamen tempore Athenis apud Demetrium Syrum, veterem, et non ignobilem dicendi magistrum, studiose exerceri solebam. Post a me Asia tota peragrata est, cum summis quidem oratoribus, quibuscum exercebar ipsis lubentibus ; quorum erat princeps Menippus Stratonicensis, meo iudicio, totâ Asiâ, illis temporibus, disertissimus ; et, si nihil habere molestiarum, nec ineptiarum, Atticorum est, hic orator in illis numerari recte potest.

Affiduisime autem mecum fuit Dionysius Magnes. Erat etiam Æschylus Cnidius, Adramytenus Xenocles. Hi tum in Asia rhetorum principes numerabantur. Quibus non contentus Rhodum veni, meque ad eundem, quem Romæ audiveram, Molonem, applicavi, cum actorem in veris causis, scriptoremque præstantem, tum in notandis animadvertendisque vitiis, et instituendo docendoque prudentissimum. Is dedit operam (si modo id consequi potuit) ut nimis redundantes nos, et superfluentes juvenili quadam dicendi impunitate et licentia, reprimeret, et quasi extra ripas diffluentes coerceret. Ita

recepì me biennio post, non modo exercitior, sed prope mutatus. Nam et contentio nimia vocis reciderat, et quasi deferuerat oratio, lateribusque vires, et corporis medioeris habitus accesserat.

XCII. Duo tum excellabant oratores, qui me imitandi cupiditate incitarent, Cotta, et Hortensius; quorum alter remissus et lenis, et propriis verbis comprehendens solute et facile sententiam; alter ornatus, acer, et non talis, qualem tu eum, Brute, jam deflorescentem cognovisti, sed verborum, et actionis genere commotior. Itaque cum Hortensio mihi magis arbitrabar rem esse, quod et dicendi ardore eram propior, et ætate conjunctior. Etenim videram in iisdem causis, ut pro M. Canuleio, pro Cn. Dolabella consulari, cum Cotta princeps adhibitus esset, priores tamen agere partes Hortensium. Acrem enim oratorem, incensum, et agentem, et canorum, concursus hominum, forique strepitus desiderat.

Unum igitur annum, cum rediissemus ex Asia, causas nobiles egimus, cum quæsturam nos, consulatum Cotta, ædilitatem peteret Hortensius. Interim me Quæstorem Siciliensis excepit annus: Cotta ex consulatu est profectus in Galliam: princeps et erat et habebatur Hortensius. Cum autem anno post e Sicilia me recepissem, jam videbatur illud in me, quidquid esset, esse perfectum, et habere maturitatem quandam suam. Nimis multa videor de me, ipse præfertim; sed omni huic sermone propositum est, non ut ingenium, et eloquentiam meam perspicias, unde longe absum, sed ut laborem, et industriam. Cum igitur essem in plurimis causis, et in principibus patronis quinquennium fere versatus, tum in patrocinio Siciliensi maxime in certamen veni designatus ædilis cum designato Consule Hortensio.

XCIII. Sed quoniam omnis hic sermo noster non solum enumerationem oratoriam, verum etiam præcepta quædam desiderat; quid tanquam notandum, et animadvertendum sit in Hortensio, breviter licet dicere.

Nam is post consulatum (credo quòd videret, ex consularibus

neminem esse secum comparandum, negligeret autem eos qui Consules non fuissent) summum illud suum studium remisit, quo a puero fuerat incensus, atque in omnium rerum abundantia voluit beatius, ut ipse putabat, remissius certe, vivere. Primus, et secundus annus, et tertius tantum quasi de pictura veteris colore detraxerat, quantum non quivis unus ex populo, sed existimator doctus et intelligens posset cognoscere. Longius autem procedens, et in cæteris eloquentiæ partibus, tum maxime in celeritate et continuatione verborum adhærescens, sui dissimilior videbatur fieri quotidie.

Nos autem non desistebamus, cum omni genere exercitationis, tum maxime stylo, nostrum illud, quod erat, augere, quantumcunque erat. Atque (ut multa omittam) in hoc spatio, et in iis post ædilitatem annis, et Prætor primus, et incredibili populari voluntate, sum factus. Nam cum propter assiduitatem in causis et industriam, tum propter exquisitius, et minime vulgare orationis genus, animos hominum ad me dicendi novitate converteram. Nihil de me dicam: dicam de cæteris, quorum nemo erat, qui videretur exquisitius, quam vulgus hominum, studuisse literis, quibus fons perfectæ eloquentiæ continetur: nemo, qui philosophiam complexus esset, matrem omnium bene factorum, beneque dictorum: nemo, qui jus civile didicisset, rem ad privatas causas, et ad oratoris prudentiam, maxime necessariam: nemo, qui memoriam rerum Romanarum teneret, ex qua, si quando opus esset, ab inferis locupletissimos testes excitaret: nemo, qui breviter, arguteque, incluso adversario, laxaret iudicum animos, atque a severitate paulisper ad hilaritatem, risumque traduceret: nemo, qui dilatate posset, atque a propria ac definita disputatione hominis, ac temporis, ad communem quæstionem universi generis orationem traduceret: nemo, qui delectandi gratia digredi parumper a causa: nemo, qui ad iracundiam magnopere iudicem, nemo, qui ad fletum, posset adducere: nemo, qui animum ejus (quod unum est oratoris maxime proprium) quocunque res postularet, impelleret.

XCIV. Itaque, cum jam pene evanisset Hortensius, et ego anno meo, sexto autem post illum Consulem, Consul factus essem, revocare se ad industriam cepit; ne, cum pares honore essemus, aliqua re superiores videremur. Sic duodecim post meum consulatum annos in maximis causis, cum ego mihi illum, sibi me ille anteferet, conjunctissime versati sumus; consulatusque meus, qui illum primo leviter perstrinxerat, idem nos rerum mearum gestarum, quas ille admirabatur, laude conjunxerat. Maxime vero perspecta est utriusque nostrum exercitatio paulo ante, quam perterritum armis hoc studium, Brute, nostrum conticuit subito, et obmutuit; cum lege Pompeia ternis horis ad dicendum datis, ad causas simillimas inter se, vel potius easdem, novi veniebamus quotidie. Quibus quidem causis tu etiam, Brute, praesto fuisti, compluresque et nobiscum, et solus, egisti; ut qui non satis diu vixerit Hortensius, tamen hunc cursum confecerit. Annis ante decem causas agere cepit, quam tu es natus; idem quarto et sexagesimo anno, perpaucis ante mortem diebus, una tecum focerum tuum defendit Appium. Dicendi autem genus, quod fuerit in utroque, orationes utriusque etiam posteris nostris indicabunt.

XCV. Sed, si quaerimus, cur adolescens magis floruerit dicendo, quam senior Hortensius, causas reperimus verissimas duas. Primum, quod genus erat orationis Asiaticum, adolescentiae magis concessum, quam senectuti. Genera autem Asiaticae dictionis duo sunt: unum sententiosum et argutum, sententiis non tam gravibus et severis, quam concinnis et venustis: qualis in historia Timaeus; in dicendo autem, pueris nobis, Hierocles Alabandeus, magis etiam Meneclis, frater ejus, fuit; quorum utriusque orationes sunt in primis, ut Asiatico in genere, laudabiles. Aliud autem genus est non tam sententiis frequentatum, quam verbis volucre, atque incitatum; quali est nunc Asia tota; nec flumine solum orationis, sed etiam exornato, et faceto genere verborum; in quo fuit Aeschylus Cnidius, et meus aequalis Milesius Aeschines. In iis erat admirabilis orationis cursus, ornata sententiarum concinnitas non erat. Haec autem, ut dixi,

genera dicendi aptiora sunt adolescentibus ; in senibus gravitatem non habent. Itaque Hortensius, utroque genere florens, clamores faciebat adolescens. Habebat enim et Meneclium illud studium crebrarum, venustarumque sententiarum ; in quibus, ut in illo Græco, sic in hoc, erant quædam magis venusta, dulcesque sententiæ, quam aut necessariæ, aut interdum utiles. Et erat oratio cum incitata, et vibrans, tum etiam accurata et polita. Non probantur hæc senibus, (sæpe videbam cum irridentem, tum etiam irascentem et stomachantem Philippum) sed mirabantur adolescentes, multitudo movebatur.

Erat excellens iudicio vulgi, et facile primas tenebat adolescens. Etsi enim genus illud dicendi auctoritatis habebat parum, tamen aptum esse ætati videbatur ; et certe, quòd et ingenii quædam forma lucebat, et exercitatione perfecta erat, verborumque adstricta comprehensio, summam hominum admirationem excitabat. Sed, cum jam honores, et illa senior auctoritas gravius quiddam requireret, remanebat idem, nec decebat idem ; quòdque exercitationem, studiumque dimiserat, quod in eo fuerat acerrimum, concinnitas illa, crebritasque sententiarum pristina manebat, sed ea vestitu illo orationis, quo consueverat, ornata non erat. Hoc tibi ille, Brute, minus fortasse placuit, quam placuisset, si illum flagrantem studio et florentem facultate audire potuisses.

XCVI. Tum Brutus, Ego vero, inquit, et ista, quæ dicis, video qualia sint, et Hortensium inagnum oratorem semper putavi, maximeque probavi pro Messalla dicentem, cum tu abfuissti. Sic ferunt, inquam, idque declarat totidem, quot dixit, (ut aiunt) scripta verbis oratio. Ergo ille a Crasso Consule et Scævola usque ad Paulum et Marcellum Consules floruit ; nos in eodem cursu fuimus a Sylla Dictatore ad eosdem fere Consules. Sic Q. Hortensii vox extincta fato suo est, nostra publico.

Melius quæso, ominare, inquit Brutus. Sit sane ut vis, inquam ; et id non tam mea causâ, quam tua : sed fortunatus illius exitus, qui ea non vidit cum fierent, quæ providit futura. Sæpe enim inter nos impendentes casus dessevimus, cum belli

civilis causas in privatorum cupiditatibus inclusas, pacis spem a publico consilio esse exclusam, videremus. Sed illum videtur felicitas ipsius, qua semper est usus, ab eis miseris, qua consecuta sunt, morte vindicavisse.

Nos autem, Brute, quoniam post Hortensii, clarissimi oratoris, mortem orbæ eloquentiæ quasi tutores relictî sumus, domi teneamus eam septam liberali custodia; et hos ignotos atque impudentes procos repudiemus, tueamurque, ut adultam virginem, caste, et ab amatorum impetu, quantum possumus, prohibeamus. Equidem, etsi doleo me in vitam paulo serius, tanquam in viam, ingressum, priusquam confectum iter sit, in hanc reipublicæ noctem incidisse; tamen ea consolatione sustentor, quam tu mihi, Brute, adhibuisti tuis suavissimis literis; quibus me forti animo esse oportere censebas, quod ea gessissem, quæ de me, etiam me tacente, ipsa loquerentur, mortuoque viverent. Quæ, si recte esset, salute reipublicæ; sin secus, interitu ipsò, testimonium meorum de reipublica consiliorum darent.

XCVII. Sed in te intuens, Brute, doleo; cujus in adolescentiam, per medias laudes quasi quadrigis vehementem, transversa incurrit misera fortuna reipublicæ. Hic me dolor tangit, hæc me cura sollicitat, et hunc mecum focium ejusdem et amoris et iudicii. Tibi favemus, te tua frui virtute cupimus; tibi optamus eam rempublicam, in qua duorum generum amplissimorum renovare memoriam, atque augere possis. Tuum enim forum, tuum erat illud curriculum: tu illuc veneras unus, qui non linguam modo acuisset exercitatione dicendi, sed et ipsam eloquentiam locupletavisses graviorum artium instrumento, et iisdem artibus decus omne virtutis cum summa eloquentiæ laude junxisset. Ex te duplex nos afficit sollicitudo, quod et ipse reipublica careas, et illa te. Tu tamen (etsi cursum ingenii tui, Brute, premit hæc importuna cladès civitatis) contine te in tuis perennibus studiis, et effice id, quod jam propemodum, vel plane potius effecerat, ut te eripias ex ea, quam ego congesti in hunc sermonem, turba patronorum. Nec enim decet te, ornatum uberrimis artibus, quas cum domo haurire non posses, arcessivisti

ex urbe ea, quæ domus est semper habita doctrinæ, numerari in vulgo patronorum. Nam quid te exercuit Pammenes, vir longe eloquentissimus Græciæ? quid illa vetus Academia, atque ejus heres Aristus, hospes, et familiaris meus, si quidem similes majoris partis oratorum futuri sumus? Nonne cernimus, vix singulis ætatibus binos oratores laudabiles constituisse? Galba fuit inter tot æquales unus excellens; cui (quemadmodum accepi-mus) et Cato cedebat senior, et qui temporibus illis ætate infe-riores fuerunt, Lepidus postea, deinde Carbo: nam Gracchi in concionibus multo faciliore, et liberiore genere dicendi; quorum tamen ipsorum ad ætatem laus eloquentiæ perfecta nondum fuit: Antonius, Crassus, post Cotta, Sulpicius, Hortensius: nihil dico amplius; tantum dico, si mihi accidisset, ut numerarer in multis
* * * si operosa est concursatio magis opportunorum * * *

O R A T O R

A D M. B R U T U M.

I. **U**TRUM difficilius, aut majus esset negare tibi sapius idem roganti, an efficere id, quod rogaris, diu multumque, Brute, dubitavi. Nam et negare ei, quem unice diligerem, cuique me carissimum esse sentirem, præsertim et justa petenti, et præclara cupienti, durum admodum mihi videbatur; et suscipere tantam rem, quantam non modo facultate consequi difficile esset, sed etiam cogitatione complecti, vix arbitraberis esse ejus, qui vereretur reprehensionem doctorum, atque prudentium. Quid enim est majus, quam cum tanta sit inter oratores bonos dissimilitudo, judicare, quæ sit optima species, et quasi figura dicendi? Quod quoniam me sapius rogas, aggrediar, non tam perficendi spe, quam experiendi voluntate. Malo enim, cum studio tuo sim obsecutus, desiderari a te prudentiam meam, quàm, si id non fecerim, benevolentiam.

Quæris igitur, idque jam sapius, quod eloquentiæ genus probem maxime, et quale mihi videatur illud, cui nihil addi possit, quod ego summum et perfectissimum judicem. In quo vereor, ne, si id, quod vis, effecero, eumque oratorem, quem quæris, expressero, tardem studia multorum, qui desperatione debilitati experiri id nolent, quod se assequi posse diffidant. Sed par est omnes omnia experiri, qui res magnas, et magno opere expetendas, concupiverunt. Quod si quem aut natura sua, aut illa præstantis ingenii vis forte deficiet, aut minus instructus erit magnarum artium disciplinis; teneat tamen eum cursum, quem

poterit. Prima enim sequentem, honestum est in secundis, tertiiisque consistere. Nam in poetis, non Homero soli locus est (ut de Græcis loquar) aut Archilochi, aut Sophocli, aut Pindaro; sed horum vel secundis, vel etiam infra secundos. Nec vero Aristotelem in philosophia deterruit a scribendo amplitudo Platonis; nec ipse Aristoteles admirabili quadam scientia et copia cæterorum studia restinxit.

II. Nec solum ab optimis studiis excellentes viri deterriti non sunt, sed ne opifices quidem se artibus suis removerunt, qui aut Ialyssi, quem Rhodi vidimus, non potuerunt, aut Coe Veneris puchritudinem imitari. Nec simulacro Jovis Olympii, aut Doryphori statua deterriti, reliqui minus experti sunt, quid efficere, aut quo progredi, possent; quorum tanta multitudo fuit, tanta in suo cujusque genere laus, ut, cum summa miraremur, inferiora tamen probaremus. In oratoribus vero, Græcis quidem, admirabile est, quantum inter omnes unus excellat. Attamen, cum esset Demosthenes, multi oratores magni et clari fuerunt, et antea fuerant, nec postea defecerunt. Quare non est, cur eorum, qui se studio eloquentiæ dederunt, spes infringatur, aut languescat industria. Nam neque illud ipsum, quod est optimum, desperandum est; et in præstantibus rebus, magna sunt ea, quæ sunt optimis proxima.

Atque ego in summo oratore fingendo talem informabo, qualis fortasse nemo fuit. Non enim quæro, quis fuerit, sed quid sit illud, quo nihil possit esse præstantius: quod in perpetuitate dicendi non sæpe, atque haud scio an unquam, in aliqua autem parte eluceat aliquando, idem apud alios densius, apud alios fortasse rarius. Sed ego sic statuo, nihil esse in ullo genere tam pulchrum, quo non pulchrius id sit, unde illud ut ex ore aliquo, quasi imagine, exprimat, quod neque oculis, neque auribus, neque ullo sensu percipi potest; cogitatione tantum, et mente complectimur. Itaque et Phidiæ simulacris, quibus nihil in illo genere perfectius videmus, et his picturis, quas nominavi, cogitare tamen possumus pulchriora. Nec vero ille artifex, cum faceret Jovis formam, aut Minervæ, contemplabatur.

aliquem, e quo similitudinem duceret; sed ipſius in mente inſidebat ſpecies pulchritudinis eximia quædam, quam intuens, in eaque deſixus, ad illius ſimilitudinem artem et manum dirigebat.

III. Ut igitur in formis et figuris eſt aliquid perfectum et excellens, cujus ad cogitatum ſpeciem imitando referuntur ea, quæ ſub oculos ipſa cadunt; ſic perfectæ eloquentiæ ſpeciem animo videmus, eſtigiem auribus quærimus. Has rerum formas appellat *ideas* ille non intelligendi ſolum, ſed etiam dicendi, graviffimus auctor et magiſter, Plato; eaſque gigni negat, et ait ſemper eſſe, ac ratione et intelligentia contineri; cætera naſci, occidere, fluere, labi, nec diutius eſſe uno et eodem ſtatu. Quidquid eſt igitur, de quo ratione et viâ diſputetur, id eſt ad ultimam ſui generis formam ſpeciemque redigendum.

Ac video, hanc primam ingreſſionem meam non ex oratoris diſputationibus ductam, ſed e media philoſophia repetitam, et eam quidem cum antiquam, tum ſubobſcuram, aut reprehentionis aliquid, aut certe admirationis, habituram. Nam aut mirabuntur, quid hæc pertineant ad ea, quæ quærimus, quibus ſatisfaciet res ipſa cognita, ut non ſine cauſa alte repetita videatur; aut reprehendent, quod inuſitatas vias indagemus, tritas relinquamus. Ego autem et me sæpe nova videri dicere intelligo, cum pervetera dicam, ſed inaudita plerique; et fateor, me oratorem, ſi modo ſim, aut etiam quicumque ſim, non ex rhetorum officinis, ſed ex Academia ſpatiis, extitiſſe. Illa enim ſunt curricula multiplicium variorumque ſermonum, in quibus Platonis primum impreſſa ſunt veſtigia; ſed et hujus, et aliorum Philoſophorum diſputationibus et exagitatus maxime orator eſt, et adjutus. Omnis enim ubertas, et quaſi ſilva dicendi, ducta ab illis eſt, nec ſatis tamen inſtructa ad forenſes cauſas; quas, ut illi ipſi dicere ſolebant, agreſtioribus Muſis reliquerunt. Sic eloquentia hæc forenſis ſpeta a Philoſophis et repudiata, multis quidem illa adjumentis magniſque caruit; ſed tamen ornata verbis atque ſententiis, jaſtationem habuit in populo, nec paucorum judicium reprehentionemque pertimuit. Ita

et doctis eloquentia popularis, et disertis elegans doctrina, defuit.

IV. Positum sit igitur in primis, (quod post magis intelligitur) sine philosophia non posse effici, quem quærimus, eloquentem; non ut in ea tamen omnia sint, sed ut sic adjuvet, ut palæstra histrionem. Parva enim magnis sæpe rectissime conferuntur: nam nec latius, nec copiosius de magnis, variisque rebus sine philosophia potest quisquam dicere. Siquidem etiam in Phædro Platonis hoc Periclem præstitisse cæteris dicit oratoribus Socrates, quod is Anaxagoræ physici fuerit auditor; a quo censet, eum, cum alia præclara quædam et magnifica didicisset, ubereim et fœcundum fuisse, gnarumque (quod est eloquentiæ maximum) quibus orationis modis quæque animorum partes pellerentur. Quod idem de Demosthene existimari potest; cujus ex epistolis intelligi licet, quam frequens fuerit Platonis auditor. Nec vero sine Philosophorum disciplina, genus et speciem cujusque rei cernere, neque eam definiendo explicare, nec tribuere in partes possumus; nec judicare, quæ vera, quæ falsa sint; neque cernere consequentia, repugnantia videre, ambigua distinguere. Quid dicam de natura rerum, cujus cognitio magnam orationis suppeditat copiam? de vita, de officiis, de virtute, de moribus, sine multa earum ipsarum rerum disciplina, aut dici, aut intelligi potest?

V. Ad has tot tantæque res adhibenda sunt ornamenta innumerable, quæ sola tum quidem tradebantur ab iis, qui dicendi numerabantur magistri. Quo fit, ut veram illam, et absolutam eloquentiam nemo consequatur, quod alia intelligendi, alia dicendi disciplina est; et ab aliis rerum, ab aliis verborum, doctrina quæritur. Itaque M. Antonius, cui vel primas eloquentiæ patrum nostrorum tribuebat ætas, vir natura peracutus et prudens, in eo libro, quem unum reliquit, *disertos* ait se vidisse multos, *eloquentem* omnino neminem. Infidebat videlicet in ejus mente species eloquentiæ, quam cernebat animo, re ipsa non videbat. Vir autem acerrimo ingenio (sic enim fuit) multa et in se et in aliis desiderans, neminem plane, qui recte appellari eloquens posset, videbat.

Quod si ille nec se, nec L. Crassium eloquentem putavit; habuit profecto comprehensam animo quandam formam eloquentiæ, cui quoniam nihil deerat, eos, quibus aliquid, aut plura deerant, in eam formam non poterat includere. Investigemus hunc igitur, Brute, si possumus, quem nunquam vidit Antonius, aut qui omnino nullus unquam fuit; quem si imitari, atque exprimere non possumus, quod idem ille vix Deo concessum esse dicebat, at qualis esse debeat, poterimus fortasse dicere.

VI. Tria sunt omnino genera dicendi, quibus in singulis quidam floruerunt; peræque autem (id quod volumus) perpauca in omnibus. Nam et grandiloqui, ut ita dicam, fuerunt cum ampla et sententiarum gravitate, et majestate verborum, vehementes, varii, copiosi, graves; ad permovendos, et convertendos animos instructi, et parati. Quod ipsum alii aspera, tristi, horrida oratione, neque perfecta, neque conclusa; alii lævi, et instructa, et terminata. Et contrà tenues, acuti, omnia docentes, et dilucidiora, non ampliora, facientes, subtili quadam et pressa oratione limati. In eodemque genere alii callidi, sed impoliti, et consultò rudium similes et imperitorum; alii in eadem jejunitate concinniores, id est, faceti, florentes etiam, et leviter ornati.

Est autem quidam interjectus, inter hos medius, et quasi temperatus, nec acumine posteriorum, nec fulmine utens superiorum, ut cinnus amborum, in neutro excellens, utriusque particeps; vel utriusque (si verum quærimus) potius expers. Isque uno tenore, ut aiunt, in dicendo fluit, nihil afferens præter facilitatem et aquabilitatem; aut addit aliquos, ut in corona, toros, omnemque orationem ornamentis modicis verborum, sententiarumque distinguit. Horum singulorum generum quicumque vim singulis consecuti sunt, magnum in oratoribus nomen habuerunt. Sed quærendum est, fatise id, quod volumus, effecerint.

VII. Videmus enim fuisse quosdam, qui iidem ornate, ac graviter, iidem versute, et subtiliter dicerent. Atque utinam in

Latinis talis oratoris simulacrum reperire possemus ! Effet egregium non querere externa, domesticis esse contentos. Sed ego idem, qui in illo sermone nostro, qui est expositus in Bruto, multum tribuerim Latinis, vel ut hortarer alios, vel quod amarem meos, recordor longe omnibus unum anteferre Demosthenem, qui vim accommodarit ad eam, quam sentiam, eloquentiam ; non ad eam, quam in aliquo ipse cognoverim. Hoc nec gravior extitit quisquam, nec callidior, nec temperatior. Itaque nobis monendi sunt ii, quorum sermo imperitus increbuit, qui aut dici se desiderant Atticos, aut ipsi Attice volunt dicere, ut mirentur hunc maxime, quo ne Athenas quidem ipsas magis credo fuisse Atticas. Quid enim sit Atticum, discant, eloquentiamque ipsius viribus, non imbecillitate sua, metiantur. Nunc enim tantum quisque laudat, quantum se posse sperat imitari. Sed tamen eos studio optimo, iudicio minus firmo præditos, docere, quæ sit propria laus Atticorum, non alienum puto.

VIII. Semper oratorum eloquentiæ moderatrix fuit auditorum prudentia. Omnes enim, qui probari volunt, voluntatem eorum, qui audiunt, intuentur, ad eamque, et ad eorum arbitrium et nutum totos se fingunt et accommodant. Itaque Caria, et Phrygia, et Mysia, quod minime politæ, minimeque elegantes sunt, adsciverunt aptum suis auribus opimum quoddam, et tanquam adipatæ dictionis genus, quod eorum vicini (non ita lato interjecto mari) Rhodii nunquam probaverunt, Græci autem multo minus, Athenienses vero funditus repudiaverunt ; quorum semper fuit prudens, sincerumque iudicium, nihil ut possent, nisi incorruptum, audire, et elegans. Eorum religioni cum serviret orator, nullum verbum insolens, nullum odiosum ponere audebat.

Itaque hic, quem præstitisse diximus cæteris, in illa pro Ctesiphonte oratione longe optima, summissius a primo ; deinde, dum de legibus disputat, pressius ; post sensum incedens, iudices ut vidit ardentes, in reliquis exultavit audacius. Ac tamen in hoc ipso, diligenter examinante verborum omnium pondera, reprehendit Æschines quædam, et exagitat ; illudensque,

dura, odiosa, intolerabilia esse dicit. Quinetiam quærit ab ipso, cum quidem eum belluam appellet, utrum illa verba an portenta sint: ut Æschini ne Demosthenes quidem videatur Attice dicere. Facile est enim verbum aliquod ardens (ut ita dicam) notare, idque restinctis jam animorum incendiis irridere. Itaque se purgans jocatur Demosthenes, negat in eo politas esse fortunas Græciæ, in hoc eum, huc, an illuc manum porrexerit. Quonam igitur modo audiretur Myfus, aut Phryx Athenis, cum etiam Demosthenes exagitetur, ut putidus? Cum vero inclinata ululanteque voce, more Asiatico, canere cœpisset, quis eum ferret? aut quis potius non juberet auferri?

IX. Ad Atticorum igitur aures teretes et religiosas qui se accommodant, ii sunt existimandi Attice dicere. Quorum genera plura sunt; hi unum modo, quale sit, suspicantur. Putant enim, qui horride inculteque dicat, modo id eleganter enucleateque faciat, cum solum Attice dicere. Errant, quòd solum; quòd Attice, non falluntur. Istorum enim judicio, si solum illud est Atticum, ne Pericles quidem dixit Attice, cui primæ sine controversia deferebantur. Qui si tenui genere uteretur, nunquam ab Aristophane poeta fulgere, tonare, permiscere Græciam, dictus esset. Dicat igitur Attice venustissimus ille scriptor ac politissimus Lyfias. Quis enim id possit negare? dum intelligamus, hoc esse Atticum in Lyfia, non quòd tenuis sit, atque inornatus, sed quod nihil habeat insolens, aut ineptum. Ornate vero, et graviter, et copiose dicere, aut Atticorum sit, aut ne sit Æschines, neve Demosthenes, Atticus.

Ecce autem aliqui se Thucydidos esse profitentur, novum quoddam imperitorum et inauditum genus. Nam qui Lyfiam sequuntur, causidicum quendam sequuntur; non illum quidem amplum atque grandem; subtilem et elegantem tamen, et qui in forensibus causis possit præclare consistere. Thucydides autem res gestas et bella narrat et prælia, graviter sane et probe; sed nihil ab eo transferri potest ad forensem usum et publicum. Ipsæ illæ conciones ita multas habent obscuras abditasque sententias, vix ut intelligantur; quod est in oratione civili vitium

vel maximum. Quæ est autem in hominibus tanta perversitas, ut, inventis frugibus, glande vescantur? An victus hominum, Atheniensium beneficio excoli potuit, oratio non potuit? Quis porro unquam Græcorum rhetorum a Thucydide quidquam duxit? At laudatus est ab omnibus. Fateor; sed ita, ut rerum explicator prudens, severus, gravis: non ut in judiciis versaret causas, sed ut in historiis bella narraret. Itaque nunquam est numeratus orator. Nec vero, si historiam non scripsisset, nomen ejus non extaret, cum præsertim fuisset honoratus et nobilis. Hujus tamen nemo neque verborum, neque sententiarum gravitatem imitatur: sed, cum mutila quædam et hiantia locuti sunt, quæ vel sine magistro facere potuerunt, germanos se putant esse Thucydidas. Nactus sum etiam qui Xenophontis similem esse se cuperet; cujus fermo est ille quidem melle dulcior, sed a forensi strepitu remotissimus. Referamus nos igitur ad eum, quem volumus, inchoandum, et eâdem eloquentiâ informandum, quam in nullo cognovit Antonius.

X. Magnum opus omnino et arduum, Brute, conamur: sed nihil difficile amanti puto. Amo autem, et semper amavi ingenium, studia, mores tuos. Incendor porro quotidie magis, non desiderio solum (quo quidem conficior) congressus nostros, consuetudinem victus, doctissimos sermones requirens tuos, sed etiam admirabili fama virtutum incredibilium, quæ, specie dispares, prudentia junguntur. Quid enim tam distans, quam a severitate comitas? Quis tamen unquam te aut sanctior est habitus, aut dulcior? Quid tam difficile, quam, in plurimorum controversiis dijudicandis, ab omnibus diligi? consequeris tamen, ut eos ipsos, quos contra statuas, æquos, placatosque dimittas. Itaque efficis, ut, cum gratiæ causa nihil facias, omnia tamen sint grata, quæ facis. Ergo omnibus terris una Gallia communi non ardet incendio; in qua frueris ipse te, cum in Italiæ luce cognosceris, versarisque in optimorum civium vel flore vel robore. Jam quantum illud est, quod in maximis

occupationibus nunquam intermittis studia doctrinæ? semper aut ipse scribis aliquid, aut me vocas ad scribendum?

Itaque hoc sum agressus statim Catone absoluto; quem ipsum nunquam attingissem, tempora timens inimica virtuti, nisi tibi hortanti, et illius memoriam mihi caram excitanti, non parere nefas esse duxissem. Sed testificor, me a te rogatum, et recusantem, hæc scribere esse ausum. Volo enim mihi tecum commune esse crimen, ut, si sustinere tantam quæstionem non potuero, iniusti oneris impositi tua culpa sit, mea recepti. In quo tamen iudicii nostri errorem laus tibi dati muneris compensabit.

XI. Sed in omni re difficillimam est, formam (quod *χαρακτήρ* Græce dicitur) exponere optimi; quod aliud aliis videtur optimum. Ennio delector, ait quispiam, quod non discedit a communi more verborum; Pacuvio, inquit alius; omnes apud hunc ornati, elaboratique sunt versus; multa apud alterum negligentius. Fac alium Accio: varia enim sunt iudicia, ut in Græcis; nec facilis explicatio, quæ forma maxime excellat. In picturis alios horrida, inculta, abdita, et opaca; contrà alios nitida, læta, collustrata delectant. Quid est, quo præscriptum aliquod, aut formulam exprimas, cum in suo quodque genere præstat, et genera plura sint? Hac ego religione non sum ab hoc conatu repulsus; existimavique, in omnibus rebus esse aliquid optimum, etiam si lateret; idque ab eo posse, qui ejus rei gnarus esset, iudicari.

Sed quoniam plura sunt orationum genera, eaque diversa, neque in unam formam cadunt omnia; laudationum, suasionum, et historiarum, et talium scriptionum, qualem Isocrates fecit Panegyricum, multique alii, qui sunt nominati sophistæ, reliquarumque rerum, quæ absunt ab forensi contentione, ejusque totius generis, quod Græce *ἐπιδεικτικὸν* nominatur, quod, quasi ad inspiciendum, delectationis causa, comparatum est, formam non complectar hoc tempore: non quo negligenda sit; est enim illa quasi nutrix ejus oratoris, quem informare volumus, et de quo molimur aliquid exquisitius dicere.

XII. Ab hac et verborum copia alitur, et eorum constructio, et numerus liberiore quadam fruitur licentia. Datur etiam venia concinnitati sententiarum; et arguti certique et circumscripti verborum ambitus conceduntur; de industriaque, non ex invidiis, sed aperte, ac palam elaboratur, ut verba verbis quasi demensa, et paria respondeant; ut crebro conferantur pugnantia, comparenturque contraria; et ut pariter extrema terminentur, eundemque referant in cadendo sonum; quæ in veritate causarum et rarius multo facimus, et certe occultius. In Panathenæico autem Isocrates ea studiose consecratum fatetur. Non enim ad iudiciorum certamen, sed ad voluptatem aurium, scripserat.

Hæc tractasse Thrasymachum Chalcedonium, primum, et Leontinum ferunt Gorgiam: Theodorum inde Byzantium, multosque alios, quos *λεγοδαίδαλος* appellat in Phædro Socrates: quorum satis arguta multa, sed ut modo primumque nascentia, minuta, et versicolorum similia quædam, nimiumque depicta. Quo magis sunt Herodotus Thucydidesque mirabiles; quorum ætas cum in eorum tempora, quos nominavi, incidisset, longissime tamen ipsi a talibus deliciis, vel potius ineptiis, abfuerunt. Alter enim sine ullis salebris quasi sedatus amnis fluit; alter incitator fertur, et de bellicis rebus canit etiam quodammodo bellicum; primusque ab his (ut ait Theophrastus) historia commota est, ut auderet uberius, quam superiores, et ornatus dicere.

XIII. Horum ætati successit Isocrates, qui præter cæteros ejusdem generis laudatur semper a nobis, nonnunquam, Brute, leviter et erudite repugnante te. Sed credas mihi fortasse, si, quid in eo laudem, cognoveris. Nam cum concisus ei Thrasymachus minutis numeris videretur, et Gorgias, qui tamen primi traduntur arte quadam verba junxisse; Thucydides autem præfractor, nec satis (ut ita dicam) rotundus; primus instituit dilatare verbis, et mollioribus numeris explere sententias. In quo cum doceret eos, qui partim in dicendo, partim in scribendo principes extiterunt, domus ejus officina habita eloquentiæ est.

Itaque ut ego, cum a nostro Catone laudabar, vel reprehendi me a cæteris facile patiebar; sic Isocrates videtur testimonio Platonis aliorum judicia debere contemnere. Est enim (ut scis) quasi in extrema pagina Phædri his ipsis verbis loquens Socrates. “Adolefcens etiam nunc, o Phædre, Isocrates est; sed, quid de illo augurer, lubet dicere. Quid tandem? inquit ille. Majore mihi ingenio videtur esse, quam ut cum orationibus Lyfiæ comparetur. Præterea ad virtutem major indoles; ut minime mirum futurum sit, si, cum ætate procefferit, aut in hoc orationum genere, cui nunc studet, tantum, quantum pueris, reliquis præflet omnibus, qui unquam orationes attigerunt; aut, si contentus his non fuerit, divino aliquo animi motu majora concupiscat. Inest enim naturâ philosophia in hujus viri mente quædam.” Hæc de adolescente Socrates auguratur. At ea de seniore scribit Plato, et scribit æqualis, et quidem exagitator omnium rhetorum. Hunc miratur unum. Me autem, qui Isocratem non diligunt, unum cum Socrate, et cum Platone errare patiantur.

Dulce igitur orationis genus, et solutum, et effluens, sententiis argutum, verbis sonans, est in illo epidictico genere, quod diximus proprium sophistarum; pompæ, quam pugna aptius; gymnasiis et palæstræ dicatum; spretum et pulsum foro. Sed quod educata hujus nutrimentis eloquentia, ipsa se postea colorat, et roborat, non alienum fuit de oratoris quasi incunabulis dicere. Verum hæc, ludorum, atque pompæ: nos autem jam in aciem, dimicationemque veniamus.

XIV. Quoniam tria videnda sunt oratori, quid dicat, et quo quidque loco, et quomodo; dicendum omnino est, quid sit optimum in singulis, sed aliquanto secus atque in tradenda arte dici solet. Nulla præcepta ponemus, (neque enim id suscepimus) sed excellentis eloquentiæ speciem et formam adumbrabimus: nec, quibus rebus ea paretur, exponemus, sed qualis nobis esse videatur.

Ac duo breviter prima: sunt enim non tam insignia ad maximam laudem, quam necessaria, et tamen cum multis pene

communiam. Nam et invenire, et iudicare, quid dicas, magna illa quidem sunt, et tanquam animi instar in corpore; sed propria magis prudentiæ, quam eloquentiæ: qua tamen in causâ est vacua prudentia? Noverit igitur hic quidem orator, quem summum esse volumus, argumentorum et rationum locos. Nam quoniam, quidquid est quod in controversia aut in contentione versetur, in eo, aut sitne, aut quid sit, aut quale sit, quaeritur; sitne, signis: quid sit, definitionibus: quale sit, recti, pravique partibus: quibus ut uti possit orator, non ille vulgaris, sed hic excellens, a propriis personis et temporibus semper, si potest, avocat controversiam. Latius enim de genere, quam de parte, disceptare licet; ut, quod in universo sit probatum, id in parte sic probari necesse. Hæc igitur quaestio a propriis personis et temporibus, ad universi generis orationem traducta, appellatur *thesis*. In hac Aristoteles adolescentes, non ad Philosophorum morem tenuiter differendi, sed ad copiam rhetorum, in utramque partem, ut ornatus, et uberius dici possit, exercuit; idemque locos, (sic enim appellat) quasi argumentorum notas, tradidit, unde omnis in utramque partem traheretur oratio.

XV. Facile igitur hic noster, (non enim declamatorem aliquem de ludo, aut rabulam de foro, sed doctissimum et perfectissimum quaerimus) quoniam loci certi traduntur, percurrat omnes; utetur aptis generatim; discet ex quo emanant etiam, qui communes appellantur loci. Nec vero utetur imprudenter hac copia, sed omnia expendet, et feliget. Non enim semper, nec in omnibus causis, ex iisdem eadem argumentorum momenta sunt.

Judicium igitur adhibebit; nec inveniet solum quid dicat, sed etiam expendet. Nihil enim est feracius ingeniis, iis præfertim, quæ disciplinis exculta sunt. Sed ut segetes sæcundæ et uberes, non solum fruges, verum herbas etiam effundunt inimicissimas frugibus; sic interdum ex illis locis, aut leviam quædam, aut causas aliena, aut non utilia, gignuntur; quorum ab oratoris iudicio delectus magnus adhibebitur. Alioqui quoniam

modo ille in bonis hærebit, et habitabit suis? aut molliet dura, aut occultabit quæ dilui non poterunt, atque omnino opprimet, si licebit, aut abducat animos? aut aliud afferet, quod oppositum probabilius fit, quam illud, quod obstabit?

Jam vero ea, quæ invenerit, quâ diligentiam collocabit? quoniam id secundum erat de tribus. Vestibula nimirum honesta, aditusque ad causam faciet illustres; cumque animos prima aggressionem occupaverit, infirmabit, excludetque contraria; de firmissimis alia prima ponet, alia postrema, inculcabitque leviora. Atque in primis duabus dicendi partibus qualis esset, summam breviterque descripsimus.

XVI. Sed, ut ante dictum est, in his partibus (etsi graves atque magnæ sunt) minus et artis est, et laboris. Cum autem, quid, et quo loco, dicat, invenerit, illud est longe maximum, videre, quonam modo. Scitum est enim, quod Carneades noster dicere solebat, Clitomachum eadem dicere, Charmadam autem eodem etiam modo dicere. Quod si in philosophia tantum interest quemadmodum dicas, ubi res spectatur, non verba penduntur, quid tandem in causis existinandum est, quibus totis moderatur oratio?

Quod quidem ego, Brute, ex tuis literis sentiebam, non te id scitari, qualem ego in inveniando et in collocando summum esse oratorem vellem; sed id mihi querere videbare, quod genus ipsius orationis optimum judicarem. Rem difficilem, dii immortales! atque omnium difficillimam. Nam cum est oratio mollis, et tenera, et ita flexibilis, ut sequatur quocumque torqueas; tum et naturæ variæ, et voluntates, multum inter se distantia affecerunt genera dicendi. Flumen alii verborum, volubilitasque cordi est, qui ponunt in orationis celeritate eloquentiam. Distincta alios, et interpuncta intervalla, moræ, respirationesque delectant. Quid potest esse tam diversum? Tamen est in utroque aliquid excellens. Elaborant alii in lenitate et æquabilitate, et puro quasi quodam et candido genere dicendi. Ecce aliqui dunitatem, et severitatem quandam verbis, et orationis quasi inæstimationem sequuntur; quodque paulo

ante divifimus, ut alii graves, alii tenues, alii temperati vellent videri; quot orationum genera eſſe diximus, totidem oratorum reperiuntur.

XVII. Et, quoniam cœpi jam cumulatius hoc munus augere, quam a te poſtulatam eſt, (tibi enim tantum de orationis genere quærenti, reſponſi etiam breviter de inveniendâ et collocandâ) ne nunc quidem ſolum de orationis modo dicam, ſed etiam de actionis: ita prætermiſſa pars nulla erit: quandoquidem de memoria nihil eſt hoc loco dicendum, quæ communis eſt multarum artium.

Quo modo autem dicatur, id eſt in duobus, in agendo, et in eloquendo. Eſt enim actio quaſi corporis quædam eloquentia, cum conſtet e voce atque motu. Vocis mutationes totidem ſunt, quot animorum, qui maxime voce commoventur. Itaque ille perfectus, quem jamdudum noſtra indicat oratio, utcunq; ſe affectum videri, et animum audientis moveri volet, ita certum vocis admovebit ſonum; de quo plura dicerem, ſi hoc præcipiendi tempus eſſet, aut ſi tu hoc quæreret. Dicerem etiam de geſtu, cum quo junctus eſt vultus. Quibus omnibus, dici vix poteſt, quantum interſit, quemadmodum utatur orator. Nam et infantes, actionis dignitate, eloquentiæ ſæpe fructum tulerunt; et diferti, deformitate agendi, multi infantes putati ſunt; ut jam non ſine cauſâ Demofthenes tribuerit, et primas, et ſecondas, et tertias actioni. Si enim eloquentia nulla ſine hac, hæc autem, ſine eloquentia, tanta eſt; certe plurimum in dicendo poteſt. Volet igitur ille, qui eloquentiæ principatum petet, et contenta voce, atrociter dicere; et ſummiſſâ, leniter; et inclinâtâ, videri gravis; et inflexâ, miſerabilis. Mira eſt enim quædam natura vocis; cujus quidem, e tribus omnino ſonibus, inflexo, acuto, gravi, tanta ſit, et tam ſuavis varietas perfecta in cantibus.

XVIII. Eſt autem in dicendo etiam quidam cantus obſcurior, non hic e Phrygia, et Caria rhetorum epilogus, pene canticum; ſed ille, quem ſignificat Demofthenes, et Æſchines, cum alter alteri objicit vocis flexiones. Dicit plura etiam Demofthenes,

illumque sæpe dicit voce dulci et clara fuisse. In quo illud etiam notandum mihi videtur ad studium perfequendæ suavitatis in vocibus. Ipsa enim natura, quasi modularetur hominum orationem, in omni verbo posuit acutam vocem, nec unâ plus, nec a postrema syllaba citra tertiam; quo magis naturam ducem ad aurium voluptatem sequatur industria.

Ac vocis quidem bonitas optanda est. Non est enim in nobis, sed tractatio atque usus in nobis. Ergo ille princeps variabit, et mutabit; omnes sonorum, tum intendens, tum remittens, perfequetur gradus; idemque motu sic utetur, nihil ut superfit in gestu. Status erectus et celsus; rarus incessus, nec ita longus; excursio moderata, eaque rara; nulla mollitia cervicum, nulla argutiæ digitorum, non ad numerum articulus cadens; trunco magis toto se ipse moderans, et virili laterum flexione, brachii projectione in contentionibus, contractione in remissis.

Vultus vero, qui secundum vocem plurimum potest, quantum affert tum dignitatem, tum venustatem? in quo cum effeceris, ne quid ineptum, aut vultuosum sit, tum oculorum est quædam magna moderatio. Nam ut imago est animi, vultus; sic indices oculi; quorum et hilaritatis, et vicissim tristitiæ modum res ipse, de quibus agetur, temperabunt.

XIX. Sed jam illius perfecti oratoris, et summæ eloquentiæ species exprimenda est; quem hoc uno excellere, id est oratione, cætera in eo latere, indicat nomen ipsum. Non enim inventor, aut compositor, aut actor, hæc complexus est omnia, sed et Græce ab eloquendo *ῥήτωρ*, et Latine *eloquens* dictus est. Caterarum enim rerum, quæ sunt in oratore, partem aliquam sibi quisque vendicat: dicendi autem, id est eloquendi, maxima vis soli huic conceditur. Quanquam enim et Philosophi quidam ornate locuti sunt, (siquidem et Theophrastus divinitate loquendi nomen invenit, et Aristoteles Isocratem ipsum lacesivit, et Xenophontis voce Musas quasi locutas ferunt; et longe omnium, quicumque scripserunt, aut locuti sunt, extitit et

suavitate et gravitate princeps Plato) tamen horum oratio neque nervos, neque aculeos oratorios, ac forenses habet. Loquuntur cum doctis, quorum sedare animos malunt, quam incitare. Sic de rebus placatis, ac minime turbulentis, docendi causa, non capiendi, loquuntur; ut in eo ipso, quod delectationem aliquam dicendo aucupentur, plus nonnullis, quam necesse sit, facere videantur. Ergo ab hoc genere non difficile est hanc eloquentiam, de qua nunc agitur, secernere. Mollis est enim oratio Philosophorum et umbratilis, nec sententiis, nec verbis instructa popularibus, nec vineta numeris, sed soluta liberius. Nihil iratum habet, nihil invidum, nihil atrox, nihil mirabile, nihil astutum: casta, verecunda, virgo incorrupta quodammodo. Itaque sermo potius, quam oratio, dicitur. Quamquam enim omnis locutio oratio est, tamen unius oratoris locutio hoc proprio signata nomine est.

- Sophistarum, de quibus supra dixi magis distinguenda similitudo videtur, qui omnes eosdem volunt flores, quos adhibet orator in causis, persequi. Sed hoc differunt, quod, cum sit his propositum non perturbare animos, sed placare potius, nec tam persuadere, quam delectare, et apertius id faciunt quam nos, et crebrius; concinnas magis sententias exquirunt, quam probabiles; a re sæpe discedunt, intexunt fabulas, verba apertius transferunt, eaque ita disponunt, ut pictores varietatem colorum; paria paribus referunt, adversa contrariis, sæpissimeque similiter extrema definiunt.

XX. Huic generi historia finitima est, in qua et narratur orate, et regio sæpe aut pugna describitur: interponuntur etiam conciones et hortationes; sed in his tracta quadam et fluens expetitur, non hæc contorta et acris, oratio. Ab his non multo fecus, quam a poetis, hæc eloquentia, quam quærimus, fovenda est. Nam etiam poetæ quæstionem attulerunt, quidnam esset illud, quo ipsi differrent ab oratoribus. Numero maxime videbantur antea, et versu; nunc apud oratores jam ipse numerus increbuit.

Quidquid est enim, quod sub aurium mensuram aliquam cadit, etiam si abest a versu, (nam id quidem orationis est vitium) numerus vocatur, qui Græce *ῥυθμὸς* dicitur. Itaque video visum esse nonnullis, Platonis et Democriti locutionem, etsi absit a versu, tamen, quod incitatus feratur, et clarissimis verborum luminibus utatur, potius poema putandum, quam comicorum poetarum; apud quos, nisi quod versiculi sunt, nihil est aliud quotidiani dissimile sermonis. Nec tamen id est poetæ maximum; etsi est eo laudabilior, quòd virtutes oratoris perfequitur, cum versu sit adstrictior.

Ego autem, etiam si quorundam grandis et ornata vox est poetarum, tamen in ea cum licentiam statuo majorem esse quam in nobis faciendorum, jungendorumque verborum, tum etiam nonnullorum voluptati vocibus magis, quam rebus inserviunt. Nec vero, si quid est unum inter eos simile, (id autem est iudicium, electioque verborum) propterea cæterarum rerum dissimilitudo intelligi non potest: sed id nec dubium est, et, siquid habet quæstionis, hoc tamen ipsum ad id, quod propositum est, non est necessarium. Sejunctus igitur orator a Philosophorum eloquentia, a sophistarum, ab historicorum, a poetarum, explicandus est nobis, qualis futurus sit.

XXI. Erit igitur eloquens, (hunc enim, auctore Antonio, quærimus) is, qui in foro causisque civilibus ita dicet, ut probet, ut delectet, ut flectat. Probare, necessitatis est; delectare, suavitatis; flectere, victoriæ: nam id unum ex omnibus ad obtinendas causas potest plurimum. Sed quot officia oratoris, tot sunt genera dicendi. Subtile in probando, modicum in delectando, vehemens in flectendo: in quo uno vis omnis oratoris est.

Magni igitur iudicii, summæ etiam facultatis esse debet moderator ille, et quasi temperator hujus tripartitæ varietatis. Nam et iudicabit, quid cuique opus sit; et poterit, quocunque modo postulabit causa, dicere. Sed est eloquentiæ, sicut reliquarum rerum, fundamentum sapientia. Ut enim in vita, sic in oratione, nihil est difficilius, quam, quid deceat, videre. *Πρότερον* appellant hoc Græci: nos dicamus sane decorum: de

quo præclare, et multa præcipiuntur, et res est cognitione dignissima. Hujus ignoratione non modo in vita, sed sæpissime et in poematis, et in oratione peccatur. Est autem, quid deceat, oratori videndum, non in sententiis solum, sed etiam in verbis. Non enim omnis fortuna, non omnis honos, non omnis auctoritas, non omnis ætas, nec vero locus, aut tempus, aut auditor omnis, eodem aut verborum genere tractandus est, aut sententiarum: semperque in omni parte orationis, ut vitæ, quid deceat, est considerandum; quod et in re, de qua agitur, positum est, et in personis et eorum, qui dicunt, et eorum, qui audiunt. Itaque hunc locum, longe et late patentem, Philosophi solent in officiis tractare, (non cum de recto ipso disputant; nam id quidem unum est) grammatici in poetis, eloquentes in omni et genere et parte causarum. Quàm enim indecorum est, de stilliditiis cum apud unum judicem dicas, amplissimis verbis, et locis uti communibus; de majestate populi Romani summissè et subtiliter? Hic genere toto.

XXII. At personæ alii peccant, aut suâ, aut judicum, aut etiam adversariorum; nec re solum, sed sæpe verbo: etsi sine re nulla vis verbi est, tamen eadem res sæpe aut probatur, aut rejicitur, alio atque alio elata verbo.

In omnibusque rebus videndum est, quatenus: etsi enim suis cuique modus est, tamen magis offendit nimium, quam parum. In quo Appelles pictores quoque eos peccare dicebat, qui non sentirent, quid esset fatis. Magnus esset locus hic, Brute, quod te non fugit, et magnum volumen aliud desiderat. Sed ad id, quod agitur, illud fatis; cum hoc decere, quod semper usurpamus in omnibus dictis et factis, minimis, et maximis; cum hoc, inquam, decere dicimus, illud non decere, et id usquequaque, quantum sit, appareat; in alioque ponatur, aliudque totum sit, utrum *decere*, an *oportere* dicas. Oportere enim, perfectionem declarat officii, quo et semper utendum est, et omnibus: decere, quasi aptum esse, consentaneumque tempori, et personæ; quod cum in factis sæpissime, tum in dictis valet, in vultu denique, et gestu, et incessu; contraque item dedecere. Quod si poëta fugit,

ut maximum vitium, qui peccat etiam, cum probam orationem affingit improbo, stultove sapientis; si denique pictor ille vidit, cum immolanda Iphigenia tristis Calchas esset, mæstior Ulysses, mæreret Menelaus, obvolvendum caput Agamemnonis esse, quoniam summum illum luctum penicillo non posset imitari; si denique histrio, quid deceat, quærit; quid faciendum oratori putemus? Sed, cum hoc tantum sit; quid in causis, earumque quasi membris faciat, orator viderit. Illud quidem perspicuum est, non modo partes orationis, sed etiam causas totas, alias aliâ formâ dicendi esse tractandas.

XXIII. Sequitur ut cujusque generis nota quærat, et formula. Magnum opus, et arduum, ut sæpe jam diximus: sed ingredientibus considerandum fuit, quid ageremus; nunc quidem jam, quocunque feremur, danda nimirum vela sunt.

Ac primum informandus est ille nobis, quem solum quidam vocant Atticum. Summissus est, et humilis, consuetudinem imitans, ab indifertis re plus, quam opinione, differens. Itaque eum qui audiunt, quamvis ipsi infantes sint, tamen illo modo confidunt se posse dicere. Nam orationis subtilitas imitabilis illa quidem videtur esse exilimanti, sed nihil est experienti minus. Etsi enim non plurimi sanguinis est, habeat tamen succum aliquem oportet, ut, etiam si illis maximis viribus careat, sit (ut ita dicam) integra valetudine.

Primum igitur eum tanquam e vinculis numerorum eximamus. Sunt enim quidam, ut scis, oratori numeri (de quibus mox agemus) observandi, ratione quadam, sed alio in genere orationis, in hoc omnino relinquendi. Solutum quiddam sit, nec vagum tamen, ut ingredi libere, non ut licenter videatur errare. Verba etiam verbis quasi coagmentare negligat. Habet enim ille tanquam hiatus concursu vocalium molle quiddam, et quod indicet non ingratam negligentiam, de re hominis, magis quam de verbis, laborantis. Sed erit videndum de reliquis, cum hæc duo ei liberiora fuerint, circuitus, conglutinatioque verborum. Illa enim ipsa contracta, et minuta, non negligenter tractanda sunt, sed quadam etiam negligentia est diligens. Nam

ut mulieres esse dicuntur nonnullæ inornatæ, quas idipsum deceat; sic hæc subtilis oratio etiam incompta delectat. Fit enim quiddam in utroque, quo sit venustius, sed non ut appareat. Tum removebitur omnis insignis ornatus, quasi margaritarum: ne calamistræ quidem adhibebuntur: fucati vero medicamenta candoris, et ruboris omnia repellentur: elegantia modo, et munditia remanebit. Sermo purus erit et Latinus: dilucide, planeque dicitur: quid deceat, circumspicietur.

XXIV. Unum aderit, quod quartum numerat Theophrastus in orationis laudibus, ornatum illud suave, et affluens: acutæ, crebræque sententiæ ponentur, et nescio unde ex abdito crutæ, atque in hoc oratore dominabuntur. Verecundus erit usus oratoriæ quasi supellestilis. Supellex est enim quodammodo nostra, quæ est in ornamentis, alia rerum, alia verborum. Ornatus autem verborum, duplex: unus simplicium, alter collocatorum. Simplex probatur in propriis, usitatisque verbis, quod aut optime sonat, aut rem maxime explanat. In alienis, aut translatum, aut factum aliunde, ut mutuo; aut factum ab ipso; aut novum, aut prisicum et inusitatum. Sed etiam inusitata ac prisca sunt in propriis, nisi quod raro utimur. Collocata autem verba habent ornatum, si aliquid concinnitatis efficiunt, quod verbis mutatis non maneat, manente sententia. Nam sententiarum ornamenta, quæ permanent, etiam si verba mutaveris, sunt illa quidem permulta, sed, quæ emineant, pauciora. Ergo ille tenuis orator, modo sit elegans, nec in faciendis verbis erit audax, et in transferendis verecundus, et parcus in prisca, reliquisque ornamentis et verborum, et sententiarum demissior: translatione fortasse crebrior, qua frequentissime sermo omnis utitur non modo urbanorum, sed etiam rusticorum. Siquidem est eorum, *gemmare vites, sitire agros, letas esse segetes, luxuriosa frumenta*. Nihil horum parum audacter, sed aut simile est illi, unde transferas; aut, si res suum nullum habet nomen, docendi causa sumptum, non ludendi, videtur. Hoc ornamento liberius paulo, quam cæteris, utetur hic summus; nec tam licenter tamen, quam si genere dicendi uteretur amplissimo.

XXV. Itaque illud indecorum (quod, quale fit, ex decoro debet intelligi) hic quoque apparet, cum verbum aliquod altius transfertur, idque in oratione humili ponitur, quod idem in alia deceret.

Illam autem concinnitatem, quæ verborum collocationem illuminat his luminibus, quæ Græci quasi aliquos gestus orationis σχήματα appellant, (quod idem verbum ab his etiam in sententiarum ornamenta transfertur) adhibet quidem hic subtilis, (quem, nisi quod solum, cæteroquin recte quidem vocant Atticum) sed paulo parcius. Nam sic ut in epularum apparatu, a magnificentia recedens, non se parcum solum, sed etiam elegantem videri volet; eliget quibus utatur. Sunt enim pleræque aptæ hujus ipsius oratoris, de quo loquor, parsimonia. Nam illa, de quibus ante dixi, huic acuto fugienda sunt, paria paribus relata, et similiter conclusa, eodemque pacto cadentia; et inmutatione literæ quasi quæsitæ venustates; ne elaborata concinnitas, et quoddam aucupium delectationis manifesto deprehensum appareat. Itemque siquæ verborum iterationes contentionem aliquam et clamorem requirent, erunt ab hac summisione orationis alienæ: cæteris promiscue poterit uti; continuationem verborum modo relaxet, et dividat, utaturque verbis quam usitatissimis, translationibus quam mollissimis: etiam illa sententiarum lumina assumat, quæ non erunt vehementer illustria. Non faciet rempublicam loquentem, nec ab inferis mortuos excitabit, nec acervatim multa frequentans, unâ complexione devinciet. Valentiorum hæc laterum sunt, nec ab hoc, quem informamus, aut expectanda, aut postulanda. Erit enim ut voce, sic etiam oratione, suppressior. Sed pleraque ex illis convenient etiam huic tenuitati: quanquam iisdem ornamentis utetur horridius. Talem enim inducimus. Accedit actio non tragica, nec scenæ, sed modica jactatione corporis, vultu tamen multa conficiens: non hoc, quo dicuntur os ducere, sed illo, quo significant ingenue, quo sensu quidque pronuntient.

XXVI. Huic generi orationis adſpergentur etiam fales, qui in dicendo mirum quantum valent; quorum duo genera ſunt, unum facietiarum, alterum dicacitatis. Utetur utroque; ſed altero in narrando aliquid venuſte, altero in jaciendo, mittendoque ridiculo: cujus genera plura ſunt; ſed nunc aliud agimus.

Illud admonemus tamen, ridiculo ſic uſurum oratorem, ut nec nimis frequenti, ne ſcurrile ſit; nec ſubobſcæno, ne mimicum; nec petulanti, ne improbum; nec in calamitatem, ne inhumanum; nec in facinus, ne odii locum riſus occupet; neque aut ſua perſona, aut judicum, aut tempore alienum. Hæc enim ad illud indecorum referuntur. Vitabit etiam quæſita, nec ex tempore ficta, ſed domo allata; quæ plerumque ſunt frigida. Parcet et amicitiiſ, et dignitatibus: vitabit inſanabiles contumelias: tantummodo adverſarios figet, nec eos tamen ſemper, nec omnes, nec omni modo. Quibus exceptis ſic utetur ſale et facetiis, ut ego ex iſtis novis Atticis talem cognoverim neminem, cum id certe ſit vel maxime Atticum.

Hanc ego judico formam ſummiſſi oratoris, ſed magni tamen, et germani Attici; quoniam, quidquid eſt falſum, aut ſalubre in oratione, id proprium Atticorum eſt. E quibus tamen non omnes faceti. Lyſias ſatis, et Hyperides: Demades præter cæteros fertur: Demotheſenes minus habetur; quo quidem mihi nihil videtur urbanius, ſed non tam dicax fuit, quam facetus. Eſt autem illud acrioris ingenii, hoc majoris artis.

Uberius eſt aliud, aliquantoque robuſtius, quam hoc humile, de quo dictum eſt; ſummiſſius autem, quam illud, de quo jam dicetur, ampliſſimum. Hoc in genere, nervorum vel minimum, ſuavitatis autem eſt vel plurimum. Eſt enim pleniſ, quam hoc enucleatum; quam autem illud ornatum, copioſumque, ſummiſſius.

XXVII. Huic omnia dicendi ornamenta conveniunt, plurimumque eſt, in hac orationis forma, ſuavitatis. In qua multi floruerunt apud Græcos: ſed Phalereus Demetrius meo judicio præſtitit cæteris; cujus oratio cum ſedate, placideque loquitur, tum illuſtrant eam, quaſi ſtellæ quædam, tranſlata verba, atque

immutata. Translata ea dico, ut sæpe jam, quæ per similitudinem ab alia re, aut suavitatis aut inopiæ causa, transferuntur. Mutata, in quibus pro verbo proprio subjicitur aliud, quod idem significet, sumptum ex re aliqua consequenti. Quod quanquam transferendo fit, tamen alio modo transtulit, cum dixit Ennius, *arcem et urbem orbas*; alio modo, si pro patria arcem dixisset; et *horridam Africam terribili tremere tumultu* cum dicit, pro Afris immutat Africam. Hanc hypallagen rhetores, quia quasi summutantur verba pro verbis; metonymiam grammatici vocant, quod nomina transferuntur.

Aristoteles autem translationi hæc ipsa subjungit, et abusivam, quam *κατάχρησιν* vocant: ut cum *minutum* dicimus animum pro parvo, et abutimur verbis propinquis, si opus est, vel quòd delectat, vel quòd decet. Jam cum fluxerunt plures continuæ translationes, alia plane fit oratio. Itaque genus hoc Græci appellant *ἀλλοιοσίαν*, nomine recte, genere melius ille, qui ista omnia translationes vocat. Hæc frequentat Phalereus maxime, suntque dulcissima; et quanquam translatio est apud eum multa, tamen immutationes nusquam crebriores.

In idem genus orationis (loquor enim de illa modica, ac temperata) verborum cadunt lumina omnia, multa etiam sententiarum: latæ, eruditæque disputationes ab eodem explicantur, et loci communes sine contentione inducuntur. Quid multa? e Philosophorum scholis tales fere evadunt; et, nisi coram erit comparatus ille fortior, per se hic, quem dico, probabitur. Est enim quoddam etiam insigne, et florens orationis, pictum, et expolitum genus, in quo omnes verborum, omnes sententiarum illigantur lepores. Hoc totum e sophistarum fontibus defluxit in forum, sed spretum a subtilibus, repulsum a gravibus, in ea, de qua loquor, mediocritate confedit.

XXVIII. Tertius est ille amplus, copiosus, gravis, ornatus, in quo profecto vis maxima est. Hic est enim, cujus ornatum dicendi, et copiam admiratæ gentes, eloquentiam in civitatibus plurimum valere passæ sunt; sed hanc eloquentiam, quæ cursu magno, sonituque ferretur, quam suspicerent omnes, quam

admirarentur, quam se assequi posse disiderent. Hujus eloquentiæ est tractare animos, hujus omni modo perimovere. Hæc modo perfringit, modo irrepit in sensus; inserit novas opiniones, evellit infitas.

Sed multum interest inter hoc dicendi genus, et superiora. Qui in illo subtili et acuto elaboravit, ut callide arguteque diceret, nec quidquam altius cogitaret; hoc uno perfecto, magnus orator est, si non maximus; minimeque in lubrico versabitur, et, si semel constiterit, nunquam cadet. Medius ille autem, quem modicum et temperatum voco, si modo suum illud satis instruxerit, non extimescit ancipites dicendi incertosque casus; etiam, si quando minus succedet, ut sæpe fit, magnum tamen periculum non adibit. Alte enim cadere non potest. At vero hic noster, quem principem ponimus, gravis, acer, ardens, si ad hoc unum est natus, aut in hoc solo se exercuit, aut huic generi studet uni, nec suam copiam cum illis duobus generibus temperavit, maxime est contemnendus. Ille enim summissus, quod acute et veteratorie dicit, sapiens jam; medius, suavis; hic autem copiosissimus, si nihil est aliud, vix satis sanus videri solet. Qui enim nihil potest tranquille, nihil leniter, nihil partite, definite, distincte, facete dicere, præsertim cum causæ partim totæ sint eo modo, partim aliqua ex parte tractandæ; si is non præparatis auribus inflammare rem cœpit, furere apud sanos, et quasi inter sobrios bacchari vinolentus videtur. Teneamus igitur, Brute, quem quærimus; sed animo. Nam manu siprehendissem, ne ipse quidem suâ tantâ eloquentiâ mihi persuasisset, ut se dimitterem.

XXIX. Sed inventus profecto est ille eloquens, quem nunquam vidit Antonius. Quis est igitur is? complectar brevi, disseram pluribus. Is enim est eloquens, qui et humilia subtiliter, et magna graviter, et mediocria temperate, potest dicere.

Nemo is, inquires, unquam fuit. Ne fuerit. Ego enim, quid desiderem, non, quid viderim, disputo; redeoque ad illam Platonis, de qua dixeram, rei formam, et speciem; quam etiam non

cernimus, tamen animo tenere possumus. Non enim eloquentem quæro, neque quidquam mortale et caducum, sed illud ipsum, cujus qui sit compos, sit eloquens; quod nihil est aliud, nisi eloquentia ipsa, quam nullis, nisi mentis oculis videre possumus. Is erit igitur eloquens, (ut idem illud iteremus) qui poterit parva summisse, modica temperate, magna graviter dicere.

Tota mihi causa pro Cæcina de verbis interdicti fuit: res involutas definiendo explicavimus: jus civile laudavimus: verba ambigua distinximus. Fuit orandus in Manilia lege Pompeius: temperata oratione orandi copiam persecuti sumus. Jus omne retinendæ majestatis Rabirii causâ continebatur: ergo in omni genere amplificationis exarsimus.

At hæc interdum temperanda, et varianda sunt. Quod igitur in accusationis septem libris non reperitur genus? quod in Aviti? quod in Cornelii? quod in plurimis nostris defensionibus? quæ exempla selegissem, nisi vel nota esse arbitrarer, vel posse eligere, qui quærerent. Nulla est enim ullo in genere laus oratoris, cujus in nostris orationibus non sit aliqua, si non perfectio, at conatus tamen, atque adumbratio. Non assequimur; at, quid deceat, videmus. Nec enim nunc de nobis, sed de re dicimus, in quo tantum abest, ut nostra miremur, ut usque eo difficiles, ac morosi simus, ut nobis non satisfaciat ipse Demosthenes; qui quanquam unus eminet inter omnes in omni genere dicendi, tamen non semper implet aures meas: ita sunt avidæ et capaces; et semper aliquid immensum infinitumque desiderant.

XXX. Sed tamen, quoniam et hunc tu oratorem cum ejus studiosissimo Pammene, cum esæs Athenis, totum diligentissime cognovisti; neque eum dimittis e manibus; et tamen nostra etiam læctitas: vides profecto, illum multa perficere, nos multa conari; illum posse, nos velle, quocunque modo causa postulet, dicere. Sed ille magnus: nam et successit ipse magnis, et maximos oratores habuit æquales. Nos magnum fecissemus, si quidem potuissemus, quo contendimus, pervenire, in ea urbe,

in qua (ut ait Antonius) auditus eloquens nemo erat. Atqui, si Antonio Crassus eloquens visus non est, aut sibi ipse; nunquam Cotta visus esset, nunquam Sulpicius, nunquam Hortensius. Nihil enim ample Cotta, nihil leniter Sulpicius, non multa graviter Hortensius. Superiores magis ad omne genus apti, Crassum dico et Antonium. Jejuna igitur hujus multiplex, et æquabiliter in omnia genera fusæ orationis aures civitatis accepimus; easque nos primi, quicumque eramus, et quantumcumque dicebamus, ad hujus generis dicendi, audiendi incredibilia studia convertimus.

Quantis illa clamoribus adolescentuli diximus de supplicio parricidarum? quæ nequaquam satis deseruisse post aliquanto sentire cœpimus. *Quid enim tam commune, quam spiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus ejectis? Ita vivunt, dum possunt, ut ducere animam de caelo non queant: ita moriuntur, ut eorum ossa terra non tangat: ita jaectantur fluctibus, ut nunquam alluantur: ita postremo ejiciuntur, ut ne ad saxa quidem mortui conquiescant, et quæ sequuntur.* Sunt enim omnia, sicut adolescentis, non tam re et maturitate, quam spe et expectatione, laudati. Ab hac indole jam illa matura; *uxor generi, noverca filii, filiae pellex.* Nec vero hic unus erat ardor in nobis, ut hoc modo omnia diceremus. Ipsa enim illa pro Roscio juvenilis redundantia multa habet attenuata, quædam etiam paulo hilariora. At pro Avito; pro Cornelio; compluresque aliæ. Nemo enim orator tam multa, ne in Græco quidem otio, scripsit, quam multa sunt nostra; eaque hanc ipsam habent, quam probo, varietatem.

XXXI. An ego Homero, Ennio, reliquis poetis, et maxime tragicis concederem, ut ne omnibus locis eadem contentione uterentur, crebroque mutarent, nonnunquam etiam ad quotidianum genus sermonis accederent: ipse nunquam ab illa acerrima contentione discederem? Sed quid poetas divino ingenio profero? Histrones eos vidimus, quibus nihil posset in suo genere esse præstantius, qui non solum in dissimillimis personis satisfaciebant, cum tamen in suis versarentur, sed et comœdum

in tragædiis, et tragædum in comædiis admodum placere vidimus. Ego non elaborem? Cum dico me; te Brute, dico. Nam in me quidem jam pridem effectum est, quod futurum fuit. Tu autem eodem modo omnes causas ages? aut aliquod causarum genus repudiabis? aut in iisdem causis perpetuum, et eundem spiritum sine ulla commutatione obtinebis? Demosthenes quidem, cujus nuper inter imagines tuas, ac tuorum, (quod eum, credo, amares) cum ad te in Tusculanum venissem, imaginem ex ære vidi, nihil Lyfiæ subtilitate cedit, nihil argutiis et acumine Hyperidi, nihil lenitate Æschini, et splendore verborum. Multæ sunt ejus totæ orationes subtiles, ut contra Lep tinem; multæ totæ graves, ut quædam Philippicæ; multæ variæ, ut contra Æschinem, falsæ legationis, ut contra eundem pro causa Ctesiphontis. Jam illud medium, quoties vult, arripit, et a gravissimo discedens, eò potissimum delabitur. Clamores tamen tum movet, et tum in dicendo plurimum efficit, cum gravitatis locis utitur.

Sed ab hoc parumper abeamus, quandoquidem de genere, non de homine quærimus. Rei potius, id est, eloquentiæ vim et naturam explicemus. Illud tamen, quod jam ante diximus, meminerimus, nil nos præcipiendi causa esse dicturos; atque ita potius acturos, ut existimatores videamur loqui, non magistri. In quo tamen longius progredimur, quod videmus non te hæc solum esse lecturum, qui ea multo, quam nos, qui quasi docere videamur, habeas notiora; sed hunc librum etiam si minus nostra commendatione, tuo tamen nomine divulgari necesse est.

XXXII. Esse igitur perfecte eloquentis puto, non eam solum facultatem habere, quæ sit ejus propria, fuscæ, lateque dicendi, sed etiam vicinam ejus, atque finitimam, dialecticorum scientiam assumere. Quanquam aliud videtur oratio esse, aliud disputatio; nec idem loqui esse, quod dicere; attamen utrumque in differendo est. Disputandi ratio, et loquendi, dialecticorum sit; oratorum autem, dicendi, et ornandi. Zeno quidem ille, a quo disciplina Stoicorum est, manu demonstrare solebat, quid inter

has artes interficiet. Nam cum compresserat digitos, pugnumque fecerat, dialecticam aiebat ejusmodi esse. Cum autem diduxerat, et manum dilataverat, palmæ illius similem eloquentiam esse dicebat. Atque etiam ante hunc Aristoteles principio artis rhetoricæ dicit, illam artem quasi ex altera parte respondere dialecticæ: ut hoc videlicet differant inter se, quod hæc ratio dicendi latior sit, illa loquendi contractior. Volo igitur huic summo omnem, quæ ad dicendum trahi possit, loquendi rationem esse notam: quæ quidem res (quod te his artibus eruditum minime fallit) duplicem habet docendi viam. Nam et ipse Aristoteles tradidit præcepta plurima differendi, et postea, qui dialectici dicuntur, spinosiora multa pepererunt. Ergo eum censeo, qui eloquentiæ laude ducatur, non esse earum rerum omnino rudem; sed vel illa antiqua, vel hac Chryssippi disciplina institutus, noverit primum vim, naturam, genera verborum, et simplicium et copulorum: deinde quot modis quidque dicatur: qua ratione verum, falsumne sit, judicetur: quid efficiatur e quoque: quid cui consequens sit, quidque contrarium: cumque ambigue multa dicantur, quomodo quidque eorum dividi, explanarique oporteat. Hæc tenenda sunt oratori: sæpe enim occurrunt. Sed quia sua sponte squalidiora sunt, adhibendus erit in his explicandis quidam orationis nitor.

XXXIII. Et quoniam in omnibus, quæ ratione docentur et via, primum constituendum est, quid quidque sit, (nisi enim inter eos, qui disceptent, convenit, quid sit illud, de quo ambigitur; nec recte differi, nec unquam ad exitum perveniri potest) explicanda est sæpe verbis mens nostra de quaque re, atque involutæ rei notitia definiendo aperienda est; si quidem definitio est oratio, quæ, quid sit id, de quo agitur, ostendit quam brevissime. Tum, ut scis, explicato genere cujusque rei, videndum est, quæ sint ejus generis sive formæ sive partes, ut in eas tribuatur omnis oratio.

Erit igitur hæc facultas in eo, quem volumus esse eloquentem, ut definire rem possit, neque id faciat tam presse, et anguste,

quam in illis eruditissimis disputationibus fieri solet; sed cum explanatus, tum etiam uberius, et ad commune iudicium, popularemque intelligentiam accommodatus. Idemque etiam, cum res postulabit, genus univcrsum in species certas, ut nulla neque præmittatur, neque redundet, partietur ac dividet. Quando autem, aut quomodo id faciat, nihil ad hoc tempus; quoniam (ut supra dixi) iudicem esse me, non doctorem, volo.

Nec vero dialecticis modo fit instructus, sed habeat omnes philosophiæ notos et tractatos locos. Nihil enim de religione, nihil de morte, nihil de pietate, nihil de caritate patriæ, nihil de bonis rebus aut malis, nihil de virtutibus aut vitiis, nihil de officio, nihil de dolore, nihil de voluptate, nihil de perturbationibus animi et erroribus, quæ sæpe cadunt in causas, sed jejuniis aguntur; nihil, inquam, sine ea scientia, quam dixi, graviter, ample, copiose dici et explicari potest.

XXXIV. De materia loquor orationis etiam nunc, non ipso de genere dicendi. Volo enim prius habeat orator rem, de qua dicat, dignam auribus eruditissimis, quam cogitet, quibus verbis quidque dicat, aut quomodo. Quem etiam, quo grandior sit, et quodammodo excelsior, (ut de Pericle dixi supra) ne physicorum quidem esse ignarum volo. Omnia profecto, cum se a cælestibus rebus referet ad humanas, excelsius, magnificentiusque et dicet, et sentiet. Cumque illa divina cognoverit, nolo ignoret ne hæc quidem humana. Jus civile teneat, quo egent causæ forenses quotidie. Quid est enim turpius, quam legitimarum et civilium controversiarum patrocinia suscipere, cum sis legum et civilis juris ignarus? Cognoscat etiam rerum gestarum et memoriæ veteris ordinem, maxime scilicet nostræ civitatis, sed et imperiosorum populorum, et regum illustrium: quem laborem nobis Attici nostri levavit labor, qui conservatis, notatisque temporibus, nihil cum illustre prætermitteret, annorum septingentorum memoriam uno libro colligavit. Nescire autem, quid antea, quam natus sis, acciderit, id est semper esse puerum. Quid enim est ætas hominis, nisi memoria rerum veterum cum superiorum

ætatē contextitur? Commemoratio autem antiquitatis, exemplorumque prolatio, summa cum delectatione et auctoritatem orationi affert et fidem.

Sic igitur instructus veniet ad causas; quarum habebit genera primum ipsa cognita. Erit enim ei perspectum, nihil ambigi posse, in quo non aut res controversiam faciat, aut verba. Res, aut de vero, aut de recto, aut de nomine. Verba, aut de ambiguo, aut de contrario. Nam si quando aliud in sententia videtur esse, aliud in verbis, genus est quoddam ambigui, quod ex præterito verbo fieri solet; in quo, quod est ambiguum proprium, res duas significari videmus.

XXXV. Cum tam pauca sint genera causarum, etiam argumentorum præcepta pauca sunt. Traditi sunt, e quibus ea ducantur, duplices loci; uni e rebus ipsis, alteri assumpti. Tractatio igitur rerum efficit admirabiliorem orationem: nam ipsa quidem res in perfacili cognitione versantur. Quid enim jam sequitur, quod quidem artis sit, nisi ordiri orationem, in quo aut concilietur auditor, aut erigatur, aut paret se ad discendum? rem breviter exponere, et probabiliter, et aperte, ut, quid agatur, intelligi possit? sua confirmare? adversaria evertere? eaque efficere non perturbate, sed singulis argumentationibus ita concludendis, ut efficiatur quod sit consequens iis, quæ sumentur ad quamque rem confirmandam? post omnia perorationem inflammantem, restinguentemve concludere? Has partes quemadmodum tractet singulas, difficile dictum est hoc loco: nec enim semper tractantur uno modo. Quoniam autem non, quem doceam, quæro, sed quem probem; probabo primum eum, qui, quid deceat, videbit. Hæc enim sapientia maxime adhibenda eloquenti est, ut sit temporum, personarumque moderator. Nam nec semper, nec apud omnes, nec contra omnes, nec pro omnibus, nec omnibus eodem modo dicendum arbitror.

XXXVI. Is erit ergo eloquens, qui ad id, quodcumque decebit, poterit accommodare orationem. Quod cum statuerit, tum, ut quidque erit dicendum, ita dicet; nec satuta jejune, nec grandia

minute, nec item contrà, sed erit rebus ipsis par et æqualis oratio. Principia verecunda, non elatis intensa verbis, sed acuta sententiis, vel ad offensionem adversarii, vel ad commendationem sui. Narrationes credibiles, nec historico, sed prope quotidiano sermone explicatæ dilucide. Dein si tenues causæ, tum etiam argumentandi tenue filum et in docendo, et in refellendo; idque ita tenebitur, ut, quanta ad rem, tanta ad orationem, fiat accessio.

Cum vero causâ ea inciderit, in qua vis eloquentiæ possit expromi; tum se latius fundet orator, tum reget et flectet animos, et sic afficiet, ut volet, id est, ut causæ natura, et ratio temporis postulabit. Sed erit duplex omnis ejus ornatus ille admirabilis, propter quem ascendit in tantum honorem eloquentia. Nam cum omnis pars orationis esse debet laudabilis, sic ut verbum nullum, nisi aut grave, aut elegans excidat; tum sunt maxime luminosæ, et quasi actuosæ partes duæ: quarum alteram in universi generis quæstione pono, quam (ut supra dixi) Græci appellant *θέση*; alteram in augendis, amplificandisque rebus, quæ ab eisdem *αυξησις* est nominata. Quæ, etsi æquabiliter toto corpore orationis fusa esse debet, tamen in communibus locis maxime excellet; qui communes appellati, quod videntur multarum iidem esse causarum, sed proprii singularum esse debebunt. Ac vero illa pars orationis, quæ est de genere universo, totas causas sæpe continet. Quidquid est enim illud, in quo quasi certamen est controversiæ, quod Græce *κρίσις* dicitur, id ita dici placet, ut traducatur ad perpetuam quæstionem, atque ut de universo genere dicatur: nisi cum de vero ambigetur; quod quæri conjecturâ solet.

Dicetur autem non Peripateticorum more, (est enim illorum exercitatio elegans jam inde ab Aristotele constituta) sed aliquanto nervosius; et ita de re communia dicentur, ut et pro reis multa leniter dicantur, et in adversarios aspere. Augendis vero rebus, et contrà abjiciendis nihil est, quod non perficere possit oratio; quod et inter media argumenta faciendum est, quotiescunque dabitur vel amplificandi, vel minuendi locus, et pene infinite in prorando.

XXXVII. Duo sunt, quæ bene tractata ab oratore, admirabilem eloquentiam faciunt: quorum alterum est, quod Græci *ῥησιδόν* vocant, ad naturas, et ad mores, et ad omnem vitæ consuetudinem accommodatum; alterum, quod iidem *παθητικόν* nominant, quo perturbantur animi et concitantur, in quo uno regnat oratio. Illud superius, come, jucundum, ad benevolentiam conciliandam paratum; hoc, vehemens, incensum, incitatum, quo causæ eripiuntur; quod, cum rapide fertur, sustineri nullo pacto potest. Quo genere nos mediocres, aut multo etiam minus; sed magno semper usi impetu sæpe adversarios de statu omni dejecimus. Nobis pro familiari reo summus orator non respondit Hortensius. A nobis homo audacissimus Catilina in senatu accusatus obmutuit. Nobis privata in causa magna et gravi, cum cœpisset Curio pater respondere, subito assedit, cum sibi venenis ereptam memoriam diceret.

Quid ego de miserationibus loquar? quibus eò sum usus pluribus, quod etiam si plures dicebamus, perorationem mihi tamen omnes relinquebant. In quo ut viderer excellere, non ingenio, sed dolore, assèquebar. Quæ qualiacunque in me sunt, (me enim ipsum non pœnitet, quanta sint) sed apparent in orationibus; etsi carent libri spiritu illo, propter quem majora eadem illa, cum aguntur, quam cum leguntur, videri solent.

XXXVIII. Nec vero miseratione solum mens judicum promovenda est (qua nos ita dolenter uti solemus, ut puerum infantem in manibus perorantes tenuerimus; ut alia in causa, excitato reo nobili, sublato etiam filio parvo, plangore et lamentatione completeremus forum) sed etiam est faciendum, ut irascatur iudex, mitigetur, invideat, faveat, contemnat, admiretur, oderit, diligat, cupiat, fatietate afficiatur, speret, metuat, lætetur, doleat: qua in varietate, duriorum, Accusatio suppeditabit exempla; mitiorum, defensiones meæ. Nullo enim modo animus audientis aut incitari, aut leniri potest, qui modus a me non tentatus sit. Dicerem perfectum, si ita judicarem, nec in veritate crimen arrogantis extimescerem. Sed (ut supra dixi) nulla me ingenii, sed magna vis animi inflammat, ut me ipse non teneam. Nec

unquam is, qui audiret, incenderetur, nisi ardens ad eum perveniret oratio. Uterer exemplis domesticis, nisi ea legisses; uterer alienis vel Latinis, si ulla reperirem; vel Græcis, si deceret. Sed Crassi perpauca sunt, nec ea judiciorum. Nihil Antonii, nihil Cottæ, nihil Sulpicii. Dicebat melius, quam scripsit, Hortensius.

Verum hæc vis, quam quærimus, quanta sit, suspicemur; quoniam exemplum non habemus; aut, si exempla sequimur, a Demosthene sumamus, et quidem perpetuæ dictionis, ex eo loco, unde, in Ctesiphontis iudicio, de suis factis, consiliis, meritis in rempublicam aggressus est dicere. Ea profecto oratio in eam formam, quæ est insita in mentibus nostris, includi sic potest, ut major eloquentia non requiratur.

XXXIX. Sed jam forma ipsa restat, et character ille qui dicitur; qui qualis esse debeat, ex ipsis, quæ supra dicta sunt, intelligi potest. Nam et singulorum verborum et collocatorum lumina attigimus; quibus sic abundabit, ut verbum ex ore nulum, nisi aut elegans, aut grave exeat: ex omnique genere frequentissimæ translationes erunt, quod eæ propter similitudinem transferunt animos, et referunt, ac movent huc et illuc: qui motus cogitationis, celeriter agitatus, per se ipse delectat.

Et reliqua, ex collocatione verborum, quæ sumuntur quasi lumina, magnum afferunt ornatum orationi. Sunt enim similia illis, quæ in amplo ornatu scenæ, aut fori appellantur insignia; non quod sola ornament, sed quod excellent. Eadem ratio est horum, quæ sunt orationis lumina, et quodammodo insignia; cum aut duplicantur, iteranturque verba, aut breviter commutata ponuntur, aut ab eodem verbo ducitur sæpius oratio, aut in idem conjicitur, aut in utrumque, aut adiungitur idem iteratum, aut idem ad extremum refertur; aut continenter unum verbum non in eadem sententia ponitur; aut cum similiter vel cadunt verba, vel desinunt; aut multis modis contrariis relata contraria; aut cum gradatim sursum versus reditur; aut cum, demptis conjunctionibus, dissolute plura dicuntur; aut cum aliquid prætereuntes, cur id faciamus, ostendimus; aut cum

corrigimus nosmetipsos, quasi reprehendentes; aut si est aliqua exclamatio vel admirationis, vel conquestionis; aut cum ejustdem nominis casus sæpius commutatur.

Sed sententiarum ornamenta majora sunt; quibus quia frequentissime Demosthenes utitur, sunt qui putent, idcirco ejus eloquentiam maxime esse laudabilem. Et vero nullus fere ab eo locus sine quadam conformatione sententiæ dicitur: nec aliud quidquam est, dicere, nisi omnes, aut certe plerasque aliqua specie illuminare sententias; quas cum tu optime, Brute, teneas, quid attinet nominibus uti, aut exemplis? tantum notetur locus.

XL. Sic igitur dicit ille, quem expetimus, ut verfet sæpe multis modis eandem et unam rem; et hæreat in eadem, commoreturque sententia: sæpe etiam ut extenuet aliquid; sæpe ut irrideat; ut declinet a proposito, deflectatque sententiam: ut proponat, quid dicturus sit: ut, cum transegerit jam aliquid, definiat: ut se ipse revocet: ut, quod dixit, iteret: ut argumentum ratione concludat: ut interrogando urgeat, ut rursus quasi ad interrogata sibi ipse respondeat: ut contra, ac dicat, accipi, et sentiri velit: ut addubitet, quid potius, aut quomodo dicat: ut dividat in partes: ut aliquid relinquat, ac negligat: ut ante præmuniat: ut in eo ipso, in quo reprehendatur, culpam in adversarium conferat: ut sæpe cum iis, qui audiunt, nonnunquam etiam cum adversario quasi deliberet: ut hominum sermones moreque describat: ut muta quædam loquentia inducat: ut ab eo, quod agitur, avertat animos: ut sæpe in hilaritatem, risumve convertat: ut ante occupet, quod videat opponi: ut comparet similitudines: ut utatur exemplis: ut aliud alii tribuens differat: ut interpellatorem coerceat: ut aliquid reticere se dicat: ut denuntiet, quid caveant: ut liberius quid audeat: ut irascatur etiam: ut objurget aliquando: ut deprecetur: ut supplicet: ut medeatur: ut a proposito declinet aliquantulum: ut optet, ut excretur: ut fiat iis, apud quos dicit, familiaris. Atque alias etiam dicendi quasi virtutes sequatur: brevitatem, si res petet: sæpe etiam rem dicendo subjiciet oculis: sæpe supra feret, quam

feri possit : significatio sæpe erit major, quam oratio : sæpe hilaritas, sæpe vitæ, naturarumque imitatio.

XLI. Hoc in genere (nam quasi silvam vides) omnis eluceat oportet eloquentiæ magnitudo. Sed hæc, nisi collocata, et quasi structa, et nexa verbis, ad eam laudem, quam volumus, adspirare non possunt. De quo cum mihi deinceps viderem esse dicendum, etsi movebant jam me illa, quæ supra dixeram, tamen iis, quæ sequuntur, perturbabar magis. Occurrebat enim, posse reperiri non invidos solum, quibus referta sunt omnia, sed fautores etiam mearum laudum, qui non censerent ejus viri esse, de cujus meritis tanta senatus judicia fecisset, comprobante populo Romano, quanta de nullo, de artificio dicendi literis tam multa mandare. Quibus si nihil aliud responderem, nisi, me M. Bruto negare roganti noluisse, justa esset excusatio, cum et amicissimo et præstantissimo viro, et recta et honesta petenti, satisfacere voluissem. Sed si profitear (quod utinam possem!) me studiosis dicendi præcepta, et quasi vias, quæ ad eloquentiam ferrent, traditurum; quis tandem id justus rerum æstimator reprehenderet? Nam quis unquam dubitavit, quin in republica nostra primas eloquentia tenuerit semper, urbanis, patrisque rebus; secundas, juris scientia? cum in altera, gratiæ, gloriæ, præsidii plurimum esset; in altera, persecutionum, cautionumque præceptio; quæ quidem ipsa auxilium ab eloquentia sæpe peteret, eâ vero repugnante vix suas regiones sineque defenderet. Cur igitur jus civile docere semper pulchrum fuit, hominumque clarissimorum discipulis floruerunt domus; ad dicendum si quis acuat, aut adjuvet in eo juventutem, vituperetur? Nam si vitiosum est dicere ornate, pellatur omnino e civitate eloquentia. Sin ea non modo eos ornat, penes quos est, sed etiam universam rempublicam; cur aut discere turpe est, quod scire honestum est; aut, quod nosse pulcherrimum est, id non gloriosum docere?

XLII. At alterum factitatum est, alterum novum. Fateor; sed utriusque rei causa est. Alteros enim respondententes audire sat erat, ut ii, qui docerent, nullum sibi ad eam rem tempus ipsi

feponerent ; sed eodem tempore et discentibus satisfacerent, et confulentibus. Alteri cum domesticum tempus in cognoscendis, componendisque causis, forense in agendis, reliquum in seipsis reficiendis omne consumerent ; quem habebant instituendi, aut docendi locum ? Atque haud scio, an plerique nostrorum oratorum ingenio plus valuerint, quam doctrina. Itaque illi dicere melius, quam præcipere ; nos contra fortasse possumus.

At dignitatem docere non habet. Certe, si quasi in ludo : sed si monendo, si cohortando, si percontando, si communicando, si interdum etiam una legendo, audiendo ; nescio cur non docendo etiam aliquid aliquando, si possis meliores facere, cur nolis ? An, quibus verbis sacrorum alienatio fiat, docere honestum est, ut est ; quibus ipsa sacra retineri defendique possint non honestum est ?

At jus profitentur etiam qui nesciunt : eloquentiam autem illi ipsi, qui consecuti sunt, tamen eâ se valere dissimulant, propterea quod prudentia hominibus grata est, lingua suspecta. Num igitur aut latere eloquentia potest ; aut id, quod dissimulat, effugit ; aut est periculum, ne quis putet in magna arte et gloriosa turpe esse docere alios id, quod ipsi fuerit honestissimum discere ?

Ac fortasse ceteri tectiores : ego semper me didicisse præ me tuli. Quid enim possem ? cum et abfuissem adolescens, et horum studiorum causa mare transissem, et doctissimis hominibus referta domus esset, et aliqua fortasse inessent in sermone nostro doctrinarum notæ ; cumque vulgo scripta nostra legerentur, dissimularem me didicisse ? Quid crat, cur probarem, nisi quod parum fortasse profeceram ?

XLIII. Quod cum ita sit ; tamen ea, quæ supra dicta sunt, plus in disputando, quam ea, de quibus dicendum est, dignitatis habuerunt. De verbis enim componendis, et de syllabis prope modum dinumerandis, et dimetiendis loquemur ; quæ etiam si sunt, sicuti mihi videntur, necessaria, tamen sunt magnificentius, quam docentur. Est id omnino verum, sed proprie in hoc dicitur. Nam omnium magnarum artium, sicut arborum,

altitudo nos delectat ; radices, stirpesque non item ; sed esse illa sine his non potest. Me autem, sive pervagatissimus ille versus, qui vetat,

Artem pudere proloqui, quam factites,

diffimulare non sinit quin delectet ; sive tuum studium hoc a me volumen expressit ; tamen eis, quos aliquid reprehensuros suspicabar, respondendum fuit.

Quod si ea, quæ dixi, non ita essent ; quis tamen se tam durum agrestemque præberet, qui hanc mihi non daret veniam, ut, cum meæ forenses artes et actiones publicæ concidissent, non me aut desidiæ, quod facere non possum ; aut mœstitiæ, cui resisto, potius quam literis, dederem ? quæ quidem me antea in judicia, atque in curiam deducebant, nunc oblectant domi. Nec vero talibus modo rebus, quales hic liber continet, sed multo etiam gravioribus et majoribus ; quæ si erunt perfectæ, profecto forensibus nostris rebus etiam domesticæ literæ respondebunt. Sed ad institutam disputationem revertamur.

XLIV. Collocabuntur igitur verba, aut ut inter se quam aptissime cohæreant extrema cum primis, eaque sint quam suavissimis vocibus ; aut ut forma ipsa concinnitasque verborum conficiat orbem suum ; aut ut comprehensio numerosè et apte cadat. Atque illud primum videamus, quale sit ; quod vel maxime desiderat diligentiam, ut fiat structura quædam, nec tamen fiat operose : nam esset cum infinitus, tum puerilis labor ; quod apud Lucilium scite exagitat in Albucio Scævola.

Quam lepide lexeis compositæ ? ut tesserule omnes

Arte pavimento, atque emblemate vermiculato.

Nolo tam minuta hæc constructio appareat : sed tamen stylus exercitatus efficiet facile hanc viam componendi. Nam ut in legendo oculus, sic animus in dicendo prospiciet, quid sequatur, ne extremorum verborum cum insequentibus primis concursus, aut hiulcas voces efficiat, aut asperas. Quamvis enim suaves, gravesque sententiæ, tamen si inconditis verbis efferuntur, offendent aures ; quarum est iudicium superbissimum :

quod quidem Latina lingua sic observat, nemo ut tam rusticus sit, quin vocales nolit conjungere. In quo quidam etiam Theopompum reprehendunt, quod eas literas tanto opere fugerit; etsi id magister ejus Isocrates. At non Thucydides: ne ille quidem, haud paulo major scriptor, Plato; nec solum in his sermonibus, qui dialogi dicuntur, ubi etiam de industria id faciendum fuit, sed in populari oratione, qua mos est Athenis laudari in concione eos, qui sint in praeliis interfecti; quæ sic probata est, ut eam quotannis, ut scis, illo die recitari necesse sit. In ea est crebra ista vocalium concursio, quam magna ex parte, ut vitiosam, fugit Demosthenes.

XLV. Sed Græci viderint: nobis, ne si cupiamus quidem, distrahere vocales conceditur. Indicant orationes illæ ipsæ horridulæ Catonis, indicant omnes poetæ, præter eos, qui ut versum facerent, sæpe hiabant; ut Nævius;

Vos, qui accolitis Hislrum fluvium, atque Algidam.

Et ibidem;

Quam nunquam vobis Græci, atque Barbari.

Et Ennius semel; — *Scipio invictè* — Et quidem nos;

Hoc motu radiantis Etesiae in vada ponti.

Hoc idem nostri sæpius non tulissent, quod Græci laudare etiam solent. Sed quid ego vocales? sine vocalibus sæpe brevitas causâ contrahebant, ut ita dicerent, *multū modis, Vas' argenteis, palm' et crinibus, tecti' fractis*. Quid vero licentius, quam quod hominum etiam nomina contrahebant, quo essent aptiora? nam ut *duellum*, bellum, et *duis*, bis; sic *Duellium*, eum, qui Pænos classe devicit, *Bellium* nominaverunt, cum superiores appellati essent semper *Duellii*. Quinetiam verba sæpe contrahuntur, non usûs causa, sed aurium. Quomodo enim vester *Axilla*, *Ala* factus est, nisi fugâ literæ vastioris? quam literam etiam e *maxillis*, e *taxillis*, et *vexillo*, et *paxillo*, consuetudo elegans Latini sermonis evellit. Libenter etiam copulando verba jungebant, ut *sedes*, pro, *si audes: sis*, pro, *si vis*. Jam in uno, *capfis*, tria verba sunt: *ain'*, pro *aisne: nequire*, pro, *non*

quire: *malle*, pro *magis velle*: *nolle*, pro *non velle*. *Dein* etiam *sæpe*, et *exin*, pro *deinde* et *exinde* dicimus. Quid illud? non olet unde fit, quòd dicitur, *cum illis*? *cum* autem *nobis* non dicitur, sed *nobiscum*? quia si ita diceretur, obscœnius concurrerent literæ, ut etiam modo, nisi *autem* interposuissèm, concurrissent. Ex eo est *mecum*, et *tecum*; non, *cum me*, et *cum te*, ut effèt simile illis *vobiscum*, atque *nobiscum*.

XLVI. Atque etiam a quibusdam fero jam emendatur antiquitas, qui hæc reprehendunt. Nam *Prob deum*, atque *hominum fidem*; *deorum* aiunt. Ita credo, hoc illi nesciebant: an dabat hanc licentiam consuetudo? Itaque idem poeta, qui inusitatus contraxerat; *Patris mei meum factum pudet*, pro *meorum factorum*: et, *Textitur*; *exitium examen rapit*, pro, *exitiorum*: non dicit, *liberum*, ut plerique loquimur, cum, *Cupidos liberum*, aut, *In liberum loco*, dicimus: sed ut isti volunt;

Neque tuum unquam in gremium extollas liberorum ex te genus.
Et idem; — *Namque Æsculapî liberorum*. — Et ille alter in Chryse, non solum,

Cives, antiqui amici majorum meum,
quod erat usitatum; sed durius etiam,

Consilium, augurium, atque extum interpretes.

Idemque pergit; — *Postquam prodigium horriferum, portentum pavos*: quæ non sane sunt in omnibus neutris usitata. Nec enim dixerim tam libenter, *armum iudicium*, etsi est apud eundem, — *Nililne ad te de iudicio armum accidit?*—quam *armorum*. Jam (ut cenforiæ tabulæ loquuntur) *fabrum* et *proclum* audeo dicere, non *fabrorum* et *procorum*. Planeque, *duorum virorum iudicium*, aut, *trium virorum capitalium*, aut *decem virorum litibus iudicandis*, dico nunquam. Atqui dixit Accius; *Video sepulcra dua duorum corporum*. Idemque; *Mulier una duum virum*. Quid verum fit, intelligo; sed aliàs ita loquor, ut concessum est, ut hoc, vel, *Prob deum dico*, vel, *Prob deorum*; alias ut necesse est, cum *trium virum*, non *virorum*; cum *sestertium nummum*, non *nummorum*; quod in his consuetudo varia non est.

XLVII. Quid, quòd sic loqui, *nosse, judicasse*, vetant; *novisse*, jubent, et *judicavisse*? quasi vero nesciamus, in hoc genere et plenum verbum recte dici, et imminutum usitate. Itaque utrumque Terentius, *Ebo, tu cognatum tuum non noras?* Pòst idem, *Stilphonem, inquam, noveras?* *Siet*, plenum est; *sit*, imminutum. Licet utare utroque. Ergo ibidem;

Quam cara sintque, post carendo intelligunt,

Quamque attinendi magni dominatus sient.

Nec vero reprehenderim, *Scriptere alii rem*; et *scripserunt*, esse verius sentio; sed consuetudini auribus indulgenti libenter obsequor. *Idem campus habet*, inquit Ennius; et, *in templis isdem*, probavit. At, *eisdem*, erat verius; nec tamen, *eisdem*, opimius. Male sonabat, *isidem*. Impetratum est a consuetudine, ut peccare suavitatis causa liceret. Et *pomeridianas quadrigas*, quam *postmeridianas*, libentius dixerim; et *mebercule*, quam *mebercules*. *Non scire* quidem, barbarum jam videtur; *nescire* dulcius. Ipsum *meridiem*, cur non *medidiem*? credo, quod erat insuavius.

Una præpositio est, *ABS*, eaque nunc tantum in accepti tabulis manet, ne his quidem omnium: in reliquo fermone mutata est. Nam *amovit* dicimus, et *abegit*, et *abstulit*, ut jam nescias, *abne* verum sit, an *abs*. Quid si etiam *abfugit*, turpe visum est; et *abfer* noluerunt, *aufer* maluerunt? quæ præpositio præter hæc duo verba nullo alio in verbo reperitur. *Noti* erant, et *nari*, et *nari*, quibus cum *IN* præponi oporteret, dulcius visum est, *ignoti*, *ignavi*, *ignari*, dicere, quam ut veritas postulabat. *Ex usu* dicunt, et *e republica*, quod in altero vocalis excipiebat, in altero esset asperitas, nisi literam sustulisses; ut, *exegit*, *edixit*, *effecit*, *extulit*, *edidit*: adjuncti verbi primam literam præpositio commutavit, ut *subegit*, *summutavit*, *sustulit*.

XLVIII. Quid in verbis junctis? quam scite *insipientem*, non *insipientem*? *iniquum*, non *inæquum*? *tricipitem*, non *tricapitem*? *concisum*, non *concaesum*? Ex quo quidam *pertisum* etiam volunt; quod eadem consuetudo non probavit. Quid vero hoc elegantius, quod non fit naturâ, sed quodam instituto? *inclytus* dicimus

brevi primâ literâ, *insanus* productâ, *Inhumanus* brevi, *infelix* longâ. Et, ne multis, quibus in verbis eâ primæ literæ sunt, quæ in *sapiente*, atque *felice*, producte dicitur; in cæteris omnibus, breviter. Itemque *composuit*, *consuevit*, *concrepuit*, *confecit*: consule veritatem, reprehendet; refer ad aures, probabunt. Quære, cur? ita se dicent juvari. Voluptati autem aurium morigerari debet oratio.

Quin ego ipse, cum scirem ita majores locutos esse, ut nusquam, nisi in vocali, adspiratione uterentur, loquebar sic, ut *pulcros*, *Cetegos*, *triumpos*, *Cartaginem* dicerem: aliquando, idque serò, convicio aurium, cum extorta mihi veritas esset, usum loquendi populo concessi, scientiam mihi reservavi. *Orcivios* tamen, et *Matones*, *Otones*, *Cæpiones*, *sepulcra*, *coronas*, *lacrymas* dicimus, quia per aurium iudicium semper licet. *Purrum* semper Ennius, nunquam *Pyrrbum*. *Vi patescerunt Fruges*, non *Phryges*, ipsius antiqui declarant libri. Nec enim Græcam literam adhibebant; nunc autem etiam duas: et cùm *Phrygum*, et cùm *Phrygibus* dicendum esset, absurdum erat aut tantum Barbaris casibus Græcam literam adhibere, aut recto casu solum Græce loqui, tamen et *Phryges*, et *Pyrrbum* aurium causa dicimus.

Quinetiam, quod jam subrusticum videtur, olim autem politius, eorum verborum, quorum eadem erant postremæ duæ literæ, quæ sunt in *optumus*, postremam literam detrahebant, nisi vocalis insequeretur. Ita non erat offensio in versibus, quam nunc fugiunt poetæ novi. Ita enim loquebamur;

Qui est omnibus princeps. Non, *omnibus princeps*; et,
Vita illa dignu', locoque. Non, *dignus*.

Quod si indocta consuetudo tam est artifex suavitatis, quid ab ipsa tandem arte et doctrina postulari putamus?

Hæc dixi brevius, quam si hac de re una disputarem (est enim hic locus late patens, de natura usuque verborum) longius autem, quam instituta ratio postulabat.

XLIX. Sed quia rerum, verborumque iudicium, prudentiæ est, vocum autem, et numerorum aures sunt iudices; et, quòd

illa ad intelligentiam referuntur, hæc ad voluptatem ; in illis ratio invenit, in his sensus, artem. Aut enim negligenda nobis fuit voluptas eorum, quibus probari volebamus, aut ars ejus conciliandæ reperienda.

Duæ sunt igitur res, quæ permulceant aures, *sonus* et *numerus*. De numero mox, nunc de sono quærimus. Verba, ut supra diximus, legenda sunt potissimum bene sonantia, sed ea non ut poetæ, exquisita ad sonum, sed sumpta de medio. *Qua pontus Helles . . . superat modum*. At *Auratus aries Colchorum . . .* splendidis nominibus illuminatus est versus : sed proximus inquinatus insuavissimâ literâ finitus, *Frugifera, et ferta arva Asiae tenet*. Quare bonitate potius nostrorum verborum utamur, quam splendore Græcorum, nisi forte sic loqui pœnitet ; *Qua tempestate Paris Helenam*, et quæ sequuntur. Immo vero ista sequamur, asperitatemque fugiamus ; *Habeo istam ego perterricrepan . . .* Idemque ; *Versutiloquas malitias*.

Nec solum componentur verba ratione, sed etiam finiuntur, quoniam id judicium esse alterum aurium diximus. Sed finiuntur aut compositione ipsa, et quasi sua sponte, aut quodam genere verborum, in quibus ipsis concinnitas inest ; quæ, sive casus habent in exitu similes, sive paribus paria redduntur, sive opponuntur contraria, suapte naturâ numerosa sunt, etiam si nihil est factum de industria.

In hujus concinnitatis consecratione Gorgiam fuisse principem accepimus, quo de genere illa nostra sunt in Miloniana : *Est enim, judices, hæc non scripta, sed nata lex ; quam non dicimus, accepimus, legimus ; verum ex natura ipsa arripimus, hausimus, expressimus ; ad quam non docti, sed facti ; non instituti, sed imbuti sumus*. Hæc enim talia sunt, ut, quia referuntur ad ea, ad quæ debent referri, intelligamus non quæsitum esse numerum, sed secutum.

Quod fit item in contrariis referendis ; ut illa sunt, quibus non modo numerosa oratio, sed etiam versus, efficitur,

Eam, quam nihil accusas, damnas.

Condemnas, dixisset, qui versum effugere voluisset.

Bene quam meritam esse autumas, dicis male mereri.

Id quod scis, prodest nihil: id, quod nescis, obest.

Verſum efficit ipſa relatio contrariorum. Id eſſet in oratione numeroſum, *Quod ſcis, nihil prodeſt: quod nescis, multum obest.*

L. Semper hæc, quæ Græci *ἀντιθετα* nominant, cùm contrariis opponuntur contraria, numerum oratorium neceſſitate ipſa efficiunt, et eum ſine industria. Hoc genere antiqui, jam ante Iſocratem, delectabantur, et maxime Gorgias; cujus in oratione plerumque efficit numerum ipſa concinnitas. Nos etiam in hoc genere frequentes; ut illa ſunt in quarto Accuſationis; *Conferte hanc pacem cum illo bello; hujus prætoris adventum, cum illius imperatoris victoria; hujus cohortem impuram, cum illius exercitu invictis; hujus libidines, cum illius continentia; ab illo, qui cepit, conditas; ab hoc, qui conſtitutas accepit, captas dicetis Syracuſas.* Ergo et hi numeri ſint cogniti.

Genus illud tertium explicetur, quale ſit, numeroſæ et aptæ orationis: quod qui non ſentiunt, quas aures habeant, aut quid in his hominis ſimile ſit, nescio. Meæ quidem et perfecto completoque verborum ambitu gaudent, et curta ſentiunt, nec amant redundantia. Quid dico meas? conciones sæpe exclamare vidi, cum apte verba cecidiſſent. Id enim expectant aures, ut verbis colligantur ſententiæ. Non erat hoc apud antiquos. Et quidem nihil aliud fere non erat: nam et verba eligebant, et ſententias graves, et ſuaves reperiebant, ſed eas aut vincebant, aut explebant parum.

Hoc me ipſum delectat, inquit. Quid ſi antiquiſſima illa pictura paucorum colorum magis, quam hæc jam perfecta, delectet? illa nobis ſit, credo, repetenda; hæc ſcilicet repudianda. Nominibus veterum gloriantur. Habet autem ut in ætatibus auctoritatem ſeneſtus, ſic in exemplis antiquitas; quæ quidem apud me ipſum valet plurimum. Nec ego id, quod deest antiquitati, ſtagito potius, quam laudo, quod eſt; præſertim cum ea majora judicem, quæ ſunt, quam illa, quæ deſunt. Plus eſt enim in verbis, et in ſententiis boni, quibus illi excellunt, quam in conſeſſione ſententiarum, quam non habent.

LI. Pōst inventa conclusio est, qua credo ufuros veteres illos fuisse, si jam nota, atque usurpata res esset; qua inventa, omnes usos magnos oratores videmus. Sed habet nomen invidiam, cum in oratione judiciali et forensi numerus Latine, *Grace pōlyōis*, inesse dicitur. Nimis enim insidiarum ad capiendas aures adhiberi videtur, si etiam in dicendo numeri ab oratore quæruntur. Hoc freti isti, et ipsi infracta et amputata loquuntur, et eos vituperant, qui apta et finita pronuntiant. Si inanibus verbis, levibusque sententiis; jure. Sin probæ res, lecta verba, quid est cur claudicare, aut insistere orationem malint, quam cum sententia pariter excurrere? Hic enim invidiosus numerus nihil affert aliud, nisi ut fit apte verbis comprehensa sententia; quod fit etiam ab antiquis, sed plerumque casu, sæpe naturâ: et quæ valde laudantur apud illos, ea fere, quia sunt conclusa, laudantur.

Et apud Græcos quidem jam anni prope quadraginti sunt, cùm hoc probatur; nos nuper agnovimus. Ergo Ennio licuit vetera contemneri dicere,

Verfibu', quos olim Fauni, vatesque canebant:

mihi de antiquis eodem modo non licebit, præsertim cum diciturus non sim, *Ante hunc . . .* ut ille: nec quæ sequuntur, *Nos ausi referare . . .* Legi enim, audivique nonnullos, quorum propemodum absolute concluderetur oratio. Quod qui non possunt, non est eis fatis non contemni, laudari etiam volunt. Ego autem illos ipsos laudo, idque merito, quorum se isti imitatores esse dicunt, etsi in eis aliquid desidero; hos vero minime, qui nihil illorum, nisi vitium, sequuntur, cum a bonis absint longissime.

Quod si aures tam inhumanas tamque agrestes habent, ne doctissimorum quidem virorum eos movebit auctoritas? Omitto Isocratem, discipulosque ejus, Ephorum, et Naucratem; quamquam orationis faciendæ et ornandæ auctores locupletissimi, summi que ipsi oratores, esse debeant. Sed quis omnium doctior, quis acutior, quis in rebus vel inveniendis, vel judicandis acrior Aristotele fuit? quis porro Isocrati est adversatus infensus? Is igitur versum in oratione vetat esse, numerum jubet. Ejus

auditor Theodectes, in primis (ut Aristoteles sæpe significat) politus scriptor, atque artifex, hoc idem et sentit et præcipit. Theophrastus vero iisdem de rebus etiam accuratius. Quis ergo istos ferat, qui hos auctores non probent? nisi omnino hæc esse ab his præcepta nesciunt.

Quod si ita est, nec vero aliter existimo, quia ipsi suis sensibus non moventur, nihilne eis inane videtur? nihil inconditum, nihil curtum, nihil claudicans, nihil redundans? In versu quidem theatra tota exclamant, si fuit una syllaba brevior aut longior. Nec vero multitudo pedes novit, nec ullos numeros tenet; nec illud, quod offendit, aut cur, aut in quo offendant, intelligit: et tamen omnium longitudinum et brevitatum in sonis, sicut acutarum graviumque vocum, iudicium ipsa natura in auribus nostris collocavit.

LII. Visne igitur, Brute, totum hunc locum accuratius etiam explicemus, quam illi ipsi, qui et hæc, et alia nobis tradiderunt? An his contenti esse, quæ ab illis dicta sunt, possumus? Sed quid quæro, velisne; cum literis tuis eruditissime scriptis, te id vel maxime velle perspexerim? Primum ergo origo, deinde causa, post natura, tum ad extremum usus ipse explicetur orationis aptæ, atque numerosæ. Nam, qui Isocratem maxime mirantur, hoc in ejus summis laudibus ferunt, quod verbis solutis numeros primus adjunxerit. Cum enim videret, oratores cum severitate audiri, poetas autem cum voluptate; tum dicitur numeros secutus, quibus etiam in oratione uteremur, cum jucunditatis causa, tum ut varietas occurreret satietati.

Quod ab his vere quadam ex parte, non totum, dicitur. Nam neminem in eo genere scientius versatum Isocrate, confitendum est: sed princeps inveniendi fuit Thrasymachus; cujus omnia nimis etiam extant scripta numerosæ. Nam, ut paulo ante dixi, paria paribus adjuncta, et similiter definita, itemque contrariis relata contraria, quæ sua sponte (etiam si id non agas) cadunt plerumque numerosæ, Gorgias primus invenit; sed his est usus intemperantius. Id autem est genus, ut ante dictum est, ex tribus partibus collocationis alterum.

Horum uterque Isócratem ætate præcurrit; ut eos ille moderatione, non inventione, vicerit. Est enim, ut in transferendis, faciendisque verbis tranquillior, sic in ipsis numeris sedatior. Gorgias autem avidior est generis ejus, et his festivitatibus, sic enim ipse censet, insolentius abutitur; quas Isocrates (cum tamen audivisset in Thessalia adolescens senem jam Gorgiam) moderatius temperavit. Quinetiam se ipse tantum, quantum ætate procedebat, (prope enim centum confecit annos) relaxarat a nimia necessitate numerorum; quod declarat in eo libro quem ad Philippum Macedonem scripsit, cum jam admodum esset senex; in quo dicit sese minus jam fervire numeris, quam solitus esset. Ita non modo superiores, sed etiam se ipse correxerat.

LIII. Quoniam igitur habemus aptæ orationis eos principes, auctoresque, quos dicimus, et origo inventa est; causa quærat. Quæ sic aperta est, ut mirer, veteres non esse commotos, præsertim cum, ut fit, fortuito sæpe aliquid conclusæ, apteque dicerent: quod cum animos hominum auresque pepulisset, ut intelligi posset, id, quod casus effudisset, cecidisse jucunde, notandum certe genus, atque ipsi sibi imitandi fuerunt. Aures enim, vel animus aurium nuntio naturalem quandam in se continet vocum omnium mentionem. Itaque et longiora et breviora judicat, et perfectæ ac moderata semper expectat. Mutila sentit quædam, et quasi decurtata; quibus, tanquam debito fraudetur, offenditur: productiora alia, et quasi immoderatus excurrentia, quæ magis etiam aspernantur aures; quod cum in plerisque, tum in hoc genere nimium quod est, offendit vehementius, quam id, quod videtur parum. Ut igitur poetica et versus inventus est terminatione aurium, observatione prudentium; sic in oratione animadversum est, multo illud quidem serius, sed eadem naturâ admonente, esse quosdam certos cursus, conclusionesque verborum.

Quoniam igitur causam quoque ostendimus; naturam nunc, (id enim erat tertium) si placet, explicemus: quæ disputatio non hujus instituti sermonis est, sed artis intimæ. Quæri enim

potest, qui sit orationis numerus, et ubi sit positus, et natus ex quo; et is unusne sit, an duo, an plures, quaque ratione componatur, et ad quam rem, et quando, et quo loco, et quemadmodum adhibitus aliquid voluptatis afferat. Sed, ut in plerisque rebus, sic in hac, duplex est considerandi via; quarum altera est longior, brevior altera, eadem etiam planior.

LIV. Est autem longioris prima illa quaestio, sitne omnino ulla numerosa oratio. Quibusdam enim non videtur, quia nihil inest in ea certi, ut in versibus; et quod ipsi, qui affirmant eos esse numeros, rationem, cur sint, non queant reddere. Deinde, si sit numerus in oratione; qualis sit, aut quales; et e poetice ne numeris, an ex alio genere quodam; et, si e poeticis, quis eorum sit, aut qui. Namque aliis unus modo, aliis plures, aliis omnes iidem videntur. Deinde, quicumque sunt, sive unus, sive plures; communefne sint omni generi orationis; quoniam aliud genus est narrandi, aliud persuadendi, aliud docendi; an dispaes numeri cuique orationis generi accommodentur. Si communes, qui sint; si dispaes, quid intersit, et cur non aequae in oratione, atque in versu numerus appareat. Deinde, quod dicitur in oratione numerosum, id utrum numero solum efficiatur, an etiam vel compositione quadam, vel genere verborum: an est suum cuiusque; ut numerus intervallis, compositio vocibus, genus ipsum verborum quasi quaedam forma, et lumen orationis appareat; sitque omnium fons compositio, ex eaque et numerus efficiatur, et ea, quae dicuntur orationis quasi formae et lumina, quae, ut dixi, Graeci vocant σχήματα.

At non est unum, nec idem, quod voce jucundum est, et quod moderatione absolutum, et quod illuminatum genere verborum; quanquam id quidem finitimum est numero, quia per se plerumque perfectum est; compositio autem ab utroque differt, quae tota servit gravitati vocum, aut suavitati. Haec igitur fere sunt, in quibus rei natura quaerenda sit.

LV. Esse ergo in oratione numerum quendam, non est difficile cognoscere. Judicat enim sensus; in quo iniquum est, quod

accidit, non cognoscere, si, cur id accidat, reperire nequeamus. Neque enim ipse versus ratione est cognitus, sed naturâ atque sensu, quem dimensa ratio docuit, quid acciderit: ita notatio naturæ, et animadversio peperit artem. Sed in versibus res est apertior; quanquam etiam a modis quibusdam, cantu remoto, soluta esse videatur oratio, maximeque id in optimo quoque eorum poetarum, qui *λυρικοί* a Græcis nominantur; quos cum cantu spoliaveris, nuda pene remanet oratio. Quorum similia sunt quædam etiam apud nostros; velut illa in Thyeste,

Quemnam te esse dicam? qui tarda in senectute,

et quæ sequuntur: quæ, nisi cum tibicen accessit, orationi sunt solutæ simillime. At comicorum senarii propter similitudinem sermonis sic sæpe sunt abjecti, ut nonnunquam vix in his numerus et versus intelligi possit: quod est ad inveniendum difficilius in oratione numerus, quam in versibus.

Omnino duo sunt, quæ condiant orationem; verborum, numerorumque jucunditas. In verbis inest quasi materia quædam; in numero autem expolitio. Sed, ut cæteris in rebus, necessitatis inventa antiquiora sunt, quam voluptatis; ita et in hac accidit, ut multis seculis ante oratio nuda, ac rudis ad solos animorum sensus exprimendos fuerit reperta, quam ratio numerorum, causâ delectationis aurium, excogitata. Itaque et Herodotus, et eadem, superiorque ætas numero caruit, nisi quando temere, ac fortuito; et scriptores perveteres de numero nihil omnino, de oratione præcepta multa, nobis reliquerunt. Nam quod et facilius est, et magis necessarium, id semper ante cognoscitur.

LVI. Itaque translata, aut facta, aut juncta verba, facile sunt cognita, quia fumebantur e consuetudine, quotidianoque sermone. Numerus autem non domo depromebatur, neque habebat aliquam necessitudinem, aut cognitionem cum oratione. Itaque serius aliquanto notatus, et cognitus, quasi quandam palæstram, et extrema lineamenta orationi attulit.

Quod si et angusta quædam atque concisa, et alia est collata et diffusa oratio; necesse est id non literarum accidere naturâ, sed intervallorum longorum et brevium varietate, quibus implicata atque permixta oratio, quoniam tum stabilis est, tum volubilis, necesse est ejusmodi naturam numeris contineri. Nam circuitus ille, quem sæpe jam diximus, incitator numero ipso fertur et labitur, quoad perveniat ad finem, et infisat. Perspicuum est igitur, numeris adstrictam orationem esse debere, carere verbis.

Sed hi numeri poetice sint, an ex alio genere quodam, deinceps est videndum. Nullus est igitur numerus extra poeticos, propterea quod definita sunt genera numerorum. Nam omnis talis est, ut unus sit e tribus. Pes enim, qui adhibetur ad numeros, partitur in tria, ut necesse sit partem pedis aut æqualem esse alteri parti, aut altero tanto, aut sesqui esse majorem. Ita fit æqualis dactylus, duplex iambus, sesqui pæon; qui pedes in orationem non cadere quæ possunt? quibus ordine locatis, quod efficitur, numerosum sit necesse est.

Sed quæritur, quo numero, aut quibus potissimum sit utendum. Incidere vero omnes in orationem etiam ex hoc intelligi potest, quod versus sæpe in oratione per imprudentiam dicimus; quod vehementer est vitiosum: sed non attendimus, neque exaudimus nosmetipsos. Senarios vero, et Hipponacteos effugere vix possumus. Magnam enim partem ex iambis nostra constat oratio: sed tamen eos versus facile agnoscit auditor; sunt enim usitatissimi. Inculcamus autem per imprudentiam sæpe etiam minus usitatos, sed tamen versus; vitiosum genus, et longa animi provisione fugiendum. Elegit ex multis Iſocratis libris triginta fortasse versus Hierodymus, Peripateticus in primis nobilis, plerosque senarios, sed etiam anapæsta; quo quid potest esse turpius? etsi in eligendo fecit malitiose. Primâ enim syllabâ demptâ in primo verbo sententiæ, postremum ad verbum primam rursus syllabam adjunxit inſequentis. Ita factus est anapestus is, qui Aristophaneus nominatur: quod, ne accadat,

observari nec potest, nec necesse est. Sed tamen hic corrector, in eo ipso loco, quo reprehendit, (ut a me animadversum est studiose inquirente in eum) emittit imprudens ipse senarium. Sit igitur hoc cognitum, in solutis etiam verbis inesse numeros, eosdemque esse oratorios, qui sint poetici.

LVII. Sequitur ergo, ut, qui maxime cadant in orationem aptam numeri, videndum sit. Sunt enim qui iambicum putent, quod sit orationi simillimum; qua de causa fieri, ut is potissimum propter similitudinem veritatis adhibeatur in fabulis; quod ille dactylicus numerus hexametrorum magniloquentiæ sit accommodator. Ephorus autem, levis ipse orator, sed profectus ex optima disciplina, pæona sequitur, aut dactylum; fugit autem spondeum, et trochæum. Quod enim pæon habeat tres breves, dactylus autem duas, brevitate, et celeritate syllabarum labi putat verba proclivius; contraque accidere in spondeo, et trochæo, quod alter e longis constaret, alter e brevibus fieret; alteram nimis incitatam, alteram nimis tardam orationem, neutram temperatam. Sed et illi priores errant, et Ephorus in culpa est. Nam, et qui pæona prætereunt, non vident mollissimum a sese numerum, eundemque amplissimum præteriri. Quod longe Aristoteli videtur secus, qui judicat, heroum numerum grandiosem, quam desideret soluta oratio; iambum autem nimis e vulgari esse sermone. Ita neque humilem, nec abjectam orationem, nec nimis altam et exaggeratam probat; plenam tamen eam vult esse gravitatis, ut eos, qui audient, ad majorem admirationem possit traducere. Trochæum autem, qui est eodem spatio, quo choreus, cordacem appellat, quia contractio et brevitatis dignitatem non habeat. Ita pæona probat, eoque ait uti omnes, sed ipsos non sentire cum utantur: esse autem tertium, ac medium inter illos; sed ita factos eos pedes esse, ut in eis singulis modus insit aut sesquipleus, aut duplex, aut par. Itaque illi, de quibus ante dixi, tantummodo commoditatis habuerunt rationem, nullam dignitatis. Iambus enim et dactylus in versum cadunt maxime. Itaque ut versum fugimus

in oratione, sic hi sunt evitandi continuati pedes. Aliud enim quiddam est oratio, nec quidquam inimicius quam illa verbis. Pæon autem minime est aptus ad versum; quo libentius eum recepit oratio. Ephorus vero ne spondeum quidem, quem fugit, intelligit esse aequalem dactylo, quem probat. Syllabis enim metiendos pedes, non intervallis, existimat; quod idem facit in trochæo, qui temporibus et intervallis est par iambo: sed eò vitiosus in oratione, si ponatur extremus, quod verba melius in syllabas longiores cadunt. Atque hæc, quæ sunt apud Aristotelem, eadem a Theophrasto, Theodecteque de pæone dicuntur.

Ego autem sentio, omnes in oratione esse quasi permistos et confusos pedes. Nec enim effugere possemus animadversionem, si semper iisdem uteremur; quia nec numerosa esse, ut poema; neque extra numerum, ut sermo vulgi est, debet oratio. Alterum nimis est vinctum, ut de industria factum appareat; alterum nimis dissolutum, ut pervagatum, ac vulgare videatur: ut ab altero non delectere, alterum oderis. Sit igitur, ut supra dixi, permista et temperata numeris, nec dissoluta, nec tota numerosa, pæone maxime, (quoniam optimus auctor ita censet) sed reliquis etiam numeris, quos ille præterit, temperata.

LVIII. Quos autem numeros, cum quibus, tanquam purpuram, misceri oporteat, nunc dicendum est, atque etiam quibus orationis generibus sint cuique accommodatissimi. Iambus enim frequentissimus est in iis, quæ demisso atque humili sermone dicuntur; pæon autem in amplioribus; in utroque dactylus. Ita in varia et perpetua oratione hi sunt inter se miscendi et temperandi. Sic minime animadvertetur delectationis aucupium, et quadrandæ orationis industria; quæ latebit eo magis, si et verborum et sententiarum ponderibus utemur. Nam qui audiunt, hæc duo animadvertunt, et jucunda sibi censent, verba dico et sententias; eaque dum animis attentis admirantes excipiunt, fugit eos, et prætervolat numerus; qui tamen si abesset, illa ipsa delectarent.

Nec vero nimis is cursus est numerorum, orationis dico,

(nam est longe aliter in versibus) nihil ut fiat extra modum : nam id quidem esset poema. Sed omnis nec claudicans, nec quasi fluctuans, et æqualiter, constanterque ingrediens, numerosa habetur oratio. Atque id in dicendo numerosum putatur, non quod totum constat e numeris, sed quod ad numeros proxime accedit : quo etiam difficilius est oratione uti, quam versibus ; quod in illis certa quædam et definita lex est, quam sequi sit necesse ; in dicendo autem nihil est propositum, nisi aut ne immoderata, aut angusta, aut dissoluta, aut fluens sit oratio. Itaque non sunt in ea tanquam tibicini percussionum modi, sed universa comprehensio et species orationis clausa et terminata est ; quod voluptate aurium iudicatur.

LIX. Solet autem quæri, totone in ambitu verborum numeri tenendi sint, an in primis partibus, atque in extremis. Plerique enim censent cadere tantum numerose oportere, terminarique sententiam. Est autem, ut id maxime deceat, non id solum : ponendus est enim ille ambitus, non abjiciendus. Quare cum aures extremum semper expectent, in eoque acquiescant, id vacare numero non oportet : sed ad hunc exitum tamen a principio ferri debet verborum illa comprehensio, et tota a capite ita fluere, ut ad extremum veniens ipsa consistat.

Id autem bonam disciplinam exercitatis, qui et multa scripserint, et quæcunque etiam sine scripto dicerent, similia scriptorum effecerint, non erit difficillimum. Antè enim circumscribitur mente sententia, confestimque verba concurrunt ; quæ mens eadem, qua nihil est celerius, statim dimittit, ut suo quodque loco respondeat : quorum descriptus ordo aliàs alia terminatione concluditur ; atque omnia illa et prima et media verba spectare debent ad ultimum. Interdum enim cursus est in oratione incitator, interdum moderata ingressio ; ut jam a principio videndum sit, quemadmodum velis venire ad extremum. Nec in numeris magis, quam in reliquis ornamentis orationis, eadem cum faciamus, quæ poetæ, effugimus tamen in oratione poematis similitudinem. Est enim in utroque et materia, et tractatio : materia in verbis, tractatio in collocatione

verborum. Ternæ autem sunt utriusque partes verborum ; tranflatum, novum, prifcum : nam de propriis nihil hoc loco dicimus.

LX. Collocationis autem, æ, quas diximus, compositio, concinnitas, numerus ; fed in utroque frequentiores funt, et liberares poetæ. Nam et transferunt verba cum crebrius, tum etiam audacius ; et prifcis libentius utuntur, et liberius novis. Quod idem fit in numeris ; in quibus quafi neceffitati parere coguntur. Sed tamen hæc nec nimis eſſe diverfa, nec ullo modo conjuncta, intelligi licet. Ita fit, ut non item in oratione, ut in verfu, numerus extet ; idque, quod numeroſum in oratione dicitur, non ſemper numero fiat, fed nonnunquam, aut concinnitate, aut conſtructione verborum.

Ita, ſi numerus orationis quæritur qui fit ; omnis eſt : fed alius alio melior atque aptior. Si locus ; in omni parte verborum. Si, unde ortus fit ; ex aurium voluptate. Si componendorum ratio ; dicetur alio loco, quia pertinet ad uſum, quæ pars quarta et extrema nobis in dividendo fuit. Si, ad quam rem adhibeatur ; ad delectationem. Si, quando ; ſemper. Si, quo loco ; in tota continuatione verborum. Si, quæ res efficiat voluptatem ; eadem, quæ in verſibus, quorum modum notat ars, fed aures ipſæ tacito eum ſenſu ſine arte definiunt.

LXI. Satis multa de natura : ſequitur uſus, de quo eſt accuratius diſputandum. In quo quæſitum eſt, in totone circuitu illo orationis, quem Græci *περίοδος*, nos tum ambitum, tum circuitum, tum comprehensionem, aut continuationem, aut circumſcriptionem dicimus ; an in principiis ſolum, an in extremis, an in utraque parte numerus tenendus fit. Deinde, cum aliud videatur eſſe numerus, aliud numeroſum ; quid interfit. Tum autem in omnibusne numeris æqualiter particulas deceat incidere, an facere alias breviores, alias longiores, idque quando, aut cur, quibusque partibus ; pluribusne, an ſingulis ; imparibus, an æqualibus ; et quando aut iſtis, aut illis fit utendum ; quæque inter ſe aptiſſime collocentur, et quomodo ; an omnino nulla fit in eo genere diſtinctio ; quodque ad rem maxime pertinet, qua ratione

numerofa fiat oratio. Explicandum etiam est, unde orta fit forma verborum; dicendumque, quantos circuitus facere deceat. Deque eorum particulis, et tanquam incisionibus differendum est, quaerendumque, utrum una species et longitudo fit earum, an plures; et, si plures, quo loco, aut quando, quoque genere uti oporteat. Postremo totius generis utilitas explicanda est, quae quidem patet latius. Non ad unam enim rem aliquam, sed ad plures, accommodatur.

Ac licet, non ad singulas res respondentem, de universo genere sic dicere, ut etiam singulis satis responsum esse videatur. Remotis igitur reliquis generibus unum selegimus, hoc, quod in causis, foroque versatur, de quo diceremus. Ergo in aliis, id est, in historia, et in eo, quod appellamus ἐπιδεικτικόν, placet omnia dici Isocrateo, Theopompeoque more, illa circumscriptione, ambituque, ut tanquam in orbe inclusa currat oratio, quoad insinat in singulis perfectis, absolutisque sententiis. Itaque, posteaquam est nata haec vel circumscriptio, vel comprehensio, vel continuatio, vel ambitus, si ita licet dicere, nemo, qui aliquo esset in numero, scripsit orationem generis ejus, quod esset ad delectationem comparatum, remotumque a iudiciis forensique certamine, quin redigeret omnes fere in quadrum numerumque sententias. Nam cum is est auditor, qui non veretur, ne compositae orationis insidiis sua fides attentetur, gratiam quoque habet oratori, voluptati aurium fervienti.

LXII. Genus autem hoc orationis neque totam assumendum est ad causas forenses, neque omnino repudiandum. Si enim semper utare, cum fatietatem affert, tum, quale sit, etiam ab imperitis agnoscitur. Detrahit praeterea actionis dolorem, aufert humanum sensum actoris, tollit funditus veritatem et fidem. Sed, quoniam adhibenda nonnunquam est, primum videndum est, quo loco, deinde quam diu retinenda sit, tum quot modis commutanda.

Adhibenda est igitur numerosa oratio, si aut laudandum est aliquid ornatus, ut nos in Accusationis secundo de Sicilia

laude diximus ; aut in senatu de consulatu meo : aut exponenda narratio, quæ plus dignitatis desiderat, quam doloris, ut in quarto Accusationis de Ennensi Cerere, de Segestana Diana, de Syracusarum situ diximus. Sæpe etiam in amplificanda re, concessu omnium funditur numerose et volubiliter oratio. Id nos fortasse non perfecimus, conati quidem sæpissime sumus ; quod plurimis locis perorationes nostræ voluisse nos, atque animo contendisse declarant. Id autem tum valet, cum is, qui audit, ab oratore jam obsessus est, ac tenetur. Non enim id agit, ut insidietur et observet ; sed jam favet, processumque vult, dicendique vim admirans, non inquirat quod reprehendat.

Hæc autem forma retinenda non diu est, nec dico in peroratione, quam ipse includit, sed in orationis reliquis partibus. Nam cum sis his locis usus, quibus ostendi licere, transferenda tota dictio est ad illa, quæ nescio cur, cum Græci, κόμματα et πᾶλλα nominent, nos non recte incisa et membra dicamus. Neque enim esse possunt, rebus ignotis, nota nomina ; sed cum verba aut suavitatis aut inopiæ causa transferre soleamus, in omnibus hoc fit artibus, ut, cum id appellandum sit, quod propter rerum ignoracionem ipsarum nullum habuerit ante nomen, necessitas cogat aut novum facere verbum, aut a simili mutuari.

LXIII. Quo autem pacto deceat incise, membratimve dici, jam videbimus : nunc, quot modis mutantur comprehensiones, conclusionesque, dicendum est. Fluit omnino numerus a primo tum incitatus, brevitate pedum, tum proceritate tardius. Cursum contentiones magis requirunt ; expositiones rerum, tarditatem. Insistit autem ambitus modis pluribus, e quibus unum est secuta Asia maxime, qui dichoreus vocatur, cum duo extremi chorei sunt, id est, e singulis longis, et brevibus. Explanandum est enim, quòd ab aliis iidem pedes aliis nominantur vocabulis.

Dichoreus non est ille quidem sua sponte vitiosus in clausulis, sed in orationis numero nihil est tam vitiosum, quam si semper est idem. Cadit autem per se ille ipse præclare, quo

etiam fatietas formidanda est magis. Me itante C. Carbo, C. filius, tribunus plebis, in concione dixit his verbis, *O Marce Druse, patrem appello*. Hæc quidem duo binis pedibus incisim : dein membratim, *Tu dicere solebas, sacram esse rempublicam*. Hæc item membra ternis. Post ambitus, *Quicumque eam violaverint, ab omnibus esse ei pœnas persolutas*. Dichoreus. Nihil enim ad rem, extrema illa, longa sit, an brevis. Deinde, *Patris dictum sapiens temeritas filii comprobavit*. Hoc dichoreo tantus clamor concionis excitatus est, ut admirabile esset. Quæro, nonne id numerus effecerit? Verborum ordinem immuta; fac sic, *Comprobavit filii temeritas*; jam nihil erit, etsi temeritas ex tribus brevibus, et longâ est; quem Aristoteles ut optimum probat, a quo dissentio. At eadem verba, eadem sententia. Animo istuc fatis est, auribus non fatis. Sed id crebrius fieri non oportet. Primum enim numerus agnoscitur; deinde fatiat; postea, cognita facilitate, contemnitur.

LXIV. Sed sunt clausulæ plures, quæ numerose et jucunde cadant. Nam et creticus, qui est e longa, et brevi, et longa; et ejus æqualis pœon, qui spatium par est, syllabâ longior; quàm commodissime putatur in solutam orationem illigari, cum sit duplex. Nam aut e longa et tribus brevibus, qui numerus in primo viget, jacet in extremo; aut e totidem brevibus et longa, in quem optime cadere censent veteres: ego non plane rejicio; sed alios antepono.

Næ spondeus quidem funditus est repudiandus. Etsi, quod est e longis duabus, hebetior videtur, et tardior, habet tamen stabilem quandam, et non expertem dignitatis gradum: in incisionibus vero multo magis, et in membris: paucitatem enim pedum gravitatis suæ tarditate compensat. Sed hos cum in clausulis pedes nomino, non loquor de uno pede extremo. Adjungo (quod minimum sit) proximum superiorem, sæpe etiam tertium.

Næ iambus quidem, qui est e brevi et longa; aut par choreo, qui habet tres breves, sed spatium par, non syllabis; aut

etiam dactylus, qui est e longa et duabus brevibus, si est proximus a postremo, parum volubiliter pervenit ad extremum, si est extremus choreus, aut spondeus. Nunquam enim interest, uter sit eorum in pede extremo. Sed iidem hi tres pedes male concludunt, si quis eorum in extremo locatus est, nisi cum pro cretico postremus est dactylus. Nihil enim interest, dactylus sit extremus, an creticus; quia postrema syllaba brevis, an longa sit, ne in versu quidem refert.

Quare etiam pæona qui dixit aptiorem, in quo esset longa postrema, vidit parum; quoniam nihil ad rem est, postrema quàm longa sit. Jam pæon, quòd plures habeat syllabas, quam tres, numerus a quibusdam, non pes, habetur. Est quidem, ut inter omnes constat antiquos, Aristotelem, Theophrastum, Theodectem, Ephorum, unus aptissimus orationi vel orienti, vel mediæ: putant illi etiam cadenti; quo loco mihi videtur aptior creticus. Dochmius autem e quinque syllabis, brevi, duabus longis, brevi, longâ, ut est hoc, *Amicos tenes*, quovis loco aptus est, dum semel ponatur; iteratus, aut continuatus, numerum apertum, et nimis insignem facit.

LXV. His igitur tot commutationibus, tamque variis si utemur, nec deprehendetur manifesto, quid a nobis de industria fiat, et occurreret fatietati. Et quia non numero solum numerosa oratio, sed et compositione fit, et genere (quod ante dictum est) concinnitatis; compositione potest intelligi, cum ita structa verba sunt, ut numerus non quæsitus, sed ipse secutus esse videatur; ut apud Crassum; *Nam ubi libido dominatur, innocentie leve præsidium est.* Ordo enim verborum efficit numerum sine ulla aperta oratoris industria. Itaque si quæ veteres illi (Herodotum dico et Thucydidem, totamque eam ætatem) apte, numeroseque dixerunt; ea non numero quæsito, sed verborum collocatione, ceciderunt.

Formæ vero quædam sunt orationis, in quibus ea concinnitas est, ut sequatur numerus necessario. Nam cum aut par pari refertur, aut contrarium contrario opponitur, aut, quæ

fimiliter cadunt verba, verbis comparantur; quidquid ita concluditur, plerumque fit ut numerose cadat. Quo de genere cum exemplis supra diximus, ut hæc quoque copia facultatem afferat, non semper eodem modo definendi. Nec tamen hæc ita sunt arcta et adstricta, ut ea, cum velimus, laxare nequeamus. Multum interest, utrum numerosa sit, id est, similis numerorum, an plane e numeris constet oratio. Alterum si fit, intolerabile vitium est; alterum nisi fit, dissipata, et inculta, et fluens est oratio.

LXVI. Sed quoniam non modo non frequenter, verum etiam raro in veris causis, aut forensibus circumscripte, numeroseque dicendum est; sequi videtur, ut videamus, quæ sint illa, quæ supra dixi incisa, quæ membra. Hæc enim in veris causis maximam partem orationis obtinent. Constat enim ille ambitus et plena comprehensio e quatuor fere partibus, quæ membra dicimus, ut et aures impleat, et ne brevior sit, quam satis fit, neque longior. Quanquam utrumque nonnunquam vel potius sæpe accidit, ut aut citius insistendum sit, aut longius procedendum, ne brevitatis defraudassè aures videatur, neve longitudo obtussissè. Sed habeo mediocritatis rationem: nec enim loquor de versu, et est liberior aliquanto oratio.

E quatuor igitur, quasi hexametrorum instar versuum quod sit, constat fere plena comprehensio. His igitur singulis versibus quasi nodi apparent continuationis, quos in ambitu jungimus. Sin membratim volumus dicere, insistimus; idque cum opus est, ab isto cursu invidioso facile nos, et sæpe disjungimus. Sed nihil tam debet esse numerosum, quam hoc, quod minime apparet, et valet plurimum. Ex hoc genere illud est Crassi; *Missos faciant patronos: ipsi prodeant.* Nisi intervallo dixisset, --- *ipsi prodeant,* --- sensisset profecto effugisse senarium. Omnino melius caderet, *prodeant ipsi.* Sed de genere nunc disputo. *Cur clandestinis consiliis nos oppugnant? cur de perfugis nostris copias comparant contra nos?* Prima sunt illa duo, quæ κίματα Græci vocant, nos incisa dicimus: deinde tertium, κἀδὲν illi,

nos membrum. Sequitur non longa (ex duobus enim versibus, id est, membris, est perfecta) comprehensio, et in spondeos cadit. Et Crassus quidem sic plerumque dicebat; idque ipse genus dicendi maxime probo.

LXVII. Sed quæ incisim, aut membratim efferruntur, ea vel aptissime cadere debent; ut est apud me, *Domus tibi deerat? at habebas. Pecunia superabat? at egebas.* Hæc incisive dicta sunt quatuor. At membratim, quæ sequuntur, duo, *Incurristi amens in columnas: in alienos insanus insanisti.* Deinde omnia, tanquam crepidine quadam, comprehensione longiore sustinentur, *Depressam, cæcam, jacentem domum pluris, quam te, et quam fortunas tuas, aestimasti.* Dichoreo finitur. At dispondo proximum illud. Nam in iis, quibus, ut pugiunculis, uti oportet, brevitatis facit ipsa liberiores pedes. Sæpe enim singulis utendum est, plerumque binis, (et utrisque addi pedis pars potest,) non fere ternis amplius.

Incisim autem, et membratim tractata oratio in veris causis plurimum valet, maximeque his locis, cum aut arguas, aut refellas; ut nostra in Cornelianâ secunda, *O callidos homines! O rem excogitatam! O ingenia metuenda!* Membratim adhuc: deinde cæsim diximus. Rurfus membratim, *Testes dare volumus.* Extrema sequitur comprehensio, sed ex duobus membris, qua non potest esse brevior, *Quem, quæso, nostrum sefellit, ita vos esse facturos?*

Nec ullum genus est dicendi aut melius, aut fortius, binis, aut ternis ferire verbis, nonnunquam singulis, paulo alias pluribus; inter quæ variis clausulis interponit se raro numerosa comprehensio; quam perverse fugiens Hegeſias, dum ille quoque imitari Lyſiam vult, alterum pene Demosthenem, saltat, incidens particulas: et is quidem non minus sententiis peccat, quam verbis; ut non quærat, quem appellet ineptum, qui illum cognoverit. Sed ego illa Crassi, et nostra posui, ut qui vellet, auribus ipsis, quid numerosum etiam in minimis particulis orationis esset, judicaret.

LXVIII. Et, quoniam plura de numerosa oratione diximus, quam quisquam ante nos, nunc de ejus generis utilitate dicemus. Nihil enim est aliud, Brute, (quod quidem tu minime omnium ignoras) pulchre, et oratorie dicere, nisi optimis sententiis verbisque lectissimis dicere. Et nec sententia ulla est, quæ fructum oratori ferat, nisi apte exposita, atque absolute; nec verborum lumen apparet nisi diligenter collocatorum; et horum utrumque numerus illustrat. Numerus autem (sæpe enim hoc testandum est) non modo non poetice junctus, verum etiam fugiens illum, eique omnium dissimillimus, (non quin iidem sint numeri non modo oratorum et poetarum, verum omnino loquentium, denique etiam sonantium omnium, quæ metiri auribus possumus) sed ordo pedum facit, ut id, quod pronuntiatur, aut orationis, aut poematis, simile videatur.

Hanc igitur sive compositionem, sive perfectionem, sive numerum vocari placet, et adhibere necesse est, si ornate velis dicere, non solum, (quod ait Aristoteles et Theophrastus) ne infinite feratur, ut flumen, oratio, quæ non aut spiritu pronuntiantis, aut interductu librarii, sed numero coacta debet insistere; verum etiam quod multo majorem habent apta vim, quam soluta. Ut enim athletas, nec multo secus gladiatores videmus nihil nec vitando facere caute, nec petendo vehementer, in quo non motus hic habeat palæstram quandam; ut, quidquid in his rebus fiat utiliter ad pugnam, idem ad aspectum etiam sit venustum; sic oratio nec plagam gravem facit, nisi petitio fuerit apta, nec satis recte declinat impetum, nisi etiam in cedendo, quid deceat, intelligit.

Itaque, qualis eorum motus, quos ἀπιδείξεις Græci vocant, talis horum mihi videtur oratio, qui non claudunt numeris sententias: tantumque abest, ne, quod ii, qui hoc aut magistrorum inopia, aut ingenii tarditate, aut laboris fuga non sunt affecti, solent dicere, enervetur oratio compositione verborum, ut aliter in ea nec impetus ullus, nec vis, esse possit.

LXIX. Sed magnam exercitationem res flagitat, ne quid eorum, qui genus hoc secuti non tenuerunt, simile faciamus; ne aut

verba trajiciamus aperte, quo melius aut cadat, aut volvatur oratio. Quod se L. Cælius Antipater in proœmio belli Punici, nisi necessario, facturum negat. O virum simplicem, qui nos nihil celat; sapientem, qui serviendum necessitati putet! Sed hic omnino rudis. Nobis autem, in scribendo atque in dicendo, necessitatis excusatio non probatur. Nihil est enim necesse; et, si quid esset, id necesse tamen non erat confiteri. Et hic quidem, qui hanc a Lælio, ad quem scripsit, cui se purgat, veniam petit, et utitur ea traiectione verborum, et nihilo tamen aptius explet, concluditque sententias.

Apud alios autem, et Asiaticos maxime, numero servientes, inculcata reperias inania quædam verba, quasi complementa numerorum. Sunt etiam qui illo vitio, quod ab Hegeſia maxime fluxit, infringendis, concidendisque numeris in quoddam genus abjectum incidant, Siculorum simillimum. Tertium est, in quo fuerunt fratres illi, Asiaticorum rhetorum principes, Hierocles et Meneclæ, minime mea sententia contemnendi. Etſi enim a forma veritatis et ab Atticorum regula absunt, tamen hoc vitium compensant vel facultate, vel copia: sed apud eos varietas non erat, quòd omnia fere concludebantur uno modo.

Quæ vitia qui fugerit, ut neque verbum ita trajiciat, ut id de industria factum intelligatur; neque inferciens verba, quasi rimas expleat; nec minutos numeros sequens, concidat, delumbetque sententias; nec sine ulla commutatione in eodem semper versetur genere numerorum; is omnia fere vitia vitaverit. Nam de laudibus multa diximus, quibus sunt alia perspicue vitia contraria.

LXX. Quantum autem sit apte dicere, experiri licet, si aut compositi oratoris bene structam collocationem dissolvas permutatione verborum. Corrumpatur enim tota res, ut et hæc nostra in Corneliana, et deinceps omnia, *Neque me divitiæ movent, quibus omnes Africanos, & Lælios multi venalitii, mercatoresque superarunt.* Immuta paulum, ut sit, *multi superarunt mercatores, venalitiique;* perierit tota res. Et quæ sequuntur, *Neque vestis, aut calatum aurum et argentum, quo nostros veteres Marcellos,*

Maximisque multi eunuchi e Syria Ægyptoque vicerunt. Verba permuta sic, ut sit, *Vicerunt eunuchi e Syria, Ægyptoque.* Adde tertium; *Neque vero ornamenta ista villarum, quibus L. Paulus, et L. Mummius, qui rebus his urbem, Italianque omnem refererunt, ab aliquo videri perfacile Deliaci, aut Syro potuisse superari.* Fac ita, *potuisse superari ab aliquo Syro, aut Deliaci.* Videtur, ut ordine verborum paulum commutato, iisdem verbis, stante sententia, ad nihilum omnia recidant, cum sint ex aptis dissoluta? aut si alicujus inconditi arripias dissipatam aliquam sententiam, eamque, ordine verborum paulum commutato, in quadrum redigas, efficiatur aptum illud, quod fuerit antea diffusum, ac solutum. Age, sume de Gracchi apud Censores illud, *Absesse non potest, quin ejusdem hominis sit probos improbare, qui improbos probet.* Quanto aptius, si ita dixisset, *quin ejusdem hominis sit, qui improbos probet, probos improbare?* Hoc modo dicere nemo unquam noluit; nemoque potuit, quin dixerit. Qui autem aliter dixerunt, hoc assequi non potuerunt: ita facti sunt repente Attici. Quasi vero Trallianus fuerit Demosthenes; cujus non tam vibrarent fulmina illa, nisi numeris contorta ferrentur.

LXXI. Sed si quos magis delectant soluta, sequantur ea sane, modo sic, ut si quis Phidiæ clypeum dissolverit, collocationis universam speciem sustulerit, non singulorum operum venustatem: ut in Thucydide, orbem modò orationis desidero, ornamenta comparent. Isti autem cum dissolvunt orationem, in qua nec res, nec verbum ullum est, nisi abjectum; non clypeum, sed, ut in proverbio est (etsi humilius dictum est, tamen simile est) scopas, ut ita dicam, mihi videntur dissolvere: atque, ut plane genus hoc, quod ego laudo, contempnissimè videantur, aut scribant aliquid vel Iocrateo more, vel quo Æschines, aut Demosthenes utitur; tum illos existimabo non desperatione formidavissimè genus hoc, sed judicio refugissimè; aut reperiam, ipsa eadem conditione qui uti velit, ut aut dicat, aut scribat utrâ voles linguâ, eo genere, quo illi volunt. Facilius est enim apta dissolvere, quam dissipata connectere.

Res autem se sic habet, (ut brevissime dicam quod sentio) compositæ, et apte, sine sententiis dicere, insania est: sententiose autem sine verborum et ordine, et modo, infantia; sed ejusmodi tamen infantia, ut ea qui utantur, non stulti homines haberi possint, etiam plerumque prudentes; quo qui est contentus, utatur. Eloquentis vero, qui non approbationes solum, sed admirationes, clamores, plausus, si liceat, movere debet, omnibus oportet ita rebus excellat, ut ei turpe sit, quidquam aut spectari, aut audiri libentius.

Habes meum de oratore, Brute, judicium; quod aut sequere, si probaveris; aut tuo stabis, si aliud quoddam est tuum. In quo neque pugnabo tecum, neque hoc meum, de quo tantopere hoc libro asseveravi, unquam affirmabo esse verius, quam tuum. Potest enim non solum aliud mihi, ac tibi, sed mihi ipsi aliud alias videri. Nec in hac modo re, quæ ad vulgi assensum spectat, et ad aurium voluptatem, quæ duo sunt ad judicandum levissima; sed ne in maximis quidem rebus quidquam adhuc inveni firmitus, quod tenerem, aut quo judicium meum dirigerem, quam id, quodcunque mihi quam simillimum veri videretur, cum ipsum illud verum in occulto lateret. Tu autem velim, si tibi ea, quæ disputata sunt, minus probabuntur, ut aut majus opus institutum putes, quam effici potuerit; aut, dum tibi roganti voluerim obsequi, verecundiâ negandi, scribendi me impudentiam suscepisse.

T O P I C A.

AD C. TREBATIUM.

I. **M**AJORES nos res scribere ingressos, C. Trebati, et iis libris, quos brevi tempore satis multos edidimus, digniores, e cursu ipso revocavit voluntas tua. Cum enim mecum in Tusculano essēs, et in bibliotheca separatim uterque nostrūm ad suum studium libellos, quos vellet, evolveret, incidisti in Aristotelis Topica quædam, quæ sunt ab illo pluribus libris explicata. Qua inscriptione commotus, continuo a me eorum librorum sententiam requisisti. Quam tibi cum exposuissem, disciplinam inveniendorum argumentorum, ut sine ullo errore ad eam rationem viâ perveniremus ab Aristotele inventâ, libris illis contineri; verecunde tu quidem, ut omnia, sed tamen ut facile cernerem te ardere studio, mecum, ut tibi illa traderem, egisti. Cum autem ego te non tam vitandi laboris mei causâ, quam quòd id tuâ interesse arbitrarer, vel ut eos per te ipse legeres, vel ut totam rationem a doctissimo quodam rhetore acciperes, hortatus essem; utrumque, ut a te audiebam, es expertus. Sed a libris te obscuritas rejecit: rhetor autem ille magnus, hæc, ut opinor, Aristotelica se ignorare respondit. Quod quidem minime sum admiratus, eum Philosophum rhetori non esse cognitum, qui ab ipsis Philosophis, præter admodum paucos, ignoretur. Quibus eo minus ignoscendum est, quod non modo rebus iis, quæ ab illo dictæ et inventæ sunt, allici debuerunt;

sed dicendi quoque incredibili quadam cùm copia, tum etiã suavitare. Non potui igitur tibi sæpius hoc roganti, et tamen verenti, ne mihi gravis effes, (facile enim id cernebam) debere diutius, ne ipsi juris interpreti fieri videretur injuria. Etenim cum tu mihi meisque multa sæpe scripsisses, veritus sum, ne, si ego gravarer, aut ingratum id, aut superbum videretur. Sed, dum fuimus unã, tu optimus es testis, quam fuerim occupatus. Ut autem a te discessi, in Græciam proficiscens, cùm operã meã nec respublica, nec amici uterentur, nec honeste inter arma versari possem, ne si tuto id quidem mihi liceret; ut veni Velliam, tuaque, et tuos vidi, admonitus hujus aris alieni, nolui deesse ne tacitã quidem flagitationi tuã. Itaque hæc, cum mecum libros non haberem, memoriã repetita, in ipsã navigatione conscripsi, tibi que ex itinere mihi; ut meã diligentia mandatorum tuorum, te quoque, etsi admonitore non eges, ad memoriã nostrarum rerum excitarem. Sed jam tempus est ad id, quod instituimus, accedere.

II. Cum omnis ratio diligens differendi duas habeat partes, unam inveniendi, alteram judicandi; utriusque princeps, ut mihi quidem videtur, Aristoteles fuit. Stoici autem in altera elaboraverunt. Judicandi enim vias diligenter persecuti sunt, eã scientiã, quam *Dialecticam* appellant. Inveniendi vero artem, quã *Topice* dicitur, quãque ad usum potior erat, et ordine naturã certe prior, totum reliquerunt. Nos autem, quoniam in utraque summa utilitas est, et utramque, si erit otium, persequi cogitamus, ab ea, quã prior est, ordiemur.

Ut igitur earum rerum, quã absconditã sunt, demonstrato, et notato loco, facilis inventio est; sic, cum peruestigare argumentum aliquod volumus, locos nosse debemus. Sic enim appellatã ab Aristotele sunt hæc quasi sedes, e quibus argumenta promuntur. Itaque licet definire, *Locum* esse argumenti sedem; *Argumentum* autem, rationem, quã rei dubiã faciat fidem.

Sed ex his locis, in quibus argumenta inclusa sunt, alii in eo ipso, de quo agitur, hærent; alii assumuntur extrinsecus. In

ipſo, tum ex toto, tum ex partibus ejus, tum ex nota, tum ex his rebus, quæ quodammodo affectæ ſunt ad id, de quo quæritur. Extrinſecus autem ea dicuntur, quæ abſunt, longeque diſjuncta ſunt.

Sed ad id totum, de quo diſſeritur, tum definitio adhibetur, quæ quaſi involutum evolvit id, de quo quæritur. Ejus argumenti talis eſt formula, Jus civile eſt æquitas conſtituta iis, qui ejuſdem civitatis ſunt, ad res ſuas obtinendas; ejus autem æquitatis utilis eſt cognitio; utilis eſt ergo juris civilis ſcientia.

Tum partium enumeratio, quæ tractatur hoc modo; Si neque cenſu, neque vindicta, nec teſtamento liber factus eſt, non eſt liber: neque eſt ullâ earum rerum; non eſt igitur liber.

Tum notatio, cum ex vi verbi argumentum aliquod elicitur, hoc modo; Cum lex aſſiduo vindicem aſſiduum eſſe jubeat, locupletem jubet locupleti. Locuples enim eſt aſſiduus, ut ait Ælius, appellatus ab ære dando.

III. Ducuntur etiam argumenta ex iis rebus, quæ quodammodo affectæ ſunt ad id, de quo quæritur. Sed hoc genus in plures partes diſtributum eſt. Nam alia conjugata appellamus, alia ex genere, alia ex forma, alia ex ſimilitudine, alia ex differentia, alia ex contrario, alia ex adjunctis, alia ex antecedentibus, alia ex conſequentibus, alia ex repugnantibus, alia ex cauſis, alia ex effectis, alia ex comparatione majorum, aut parium, aut minorum.

Conjugata dicuntur, quæ ſunt ex verbis generis ejuſdem. Ejuſdem autem generis verba ſunt, quæ orta ab uno varie commutantur, ut ſapiens, ſapienter, ſapientia. Hæc verborum conjugatio *συζυγία* dicitur, ex qua hujuscemodi eſt argumentum; Si compaſcuus ager eſt, jus eſt compaſcere.

A genere ſic ducitur; Quoniam argentum omne mulieri legatum eſt, non poteſt ea pecunia, quæ numerata domi relicta eſt, non eſſe legata: forma enim a genere, quoad ſuum nomen retinet, nunquam ſejungitur: numerata autem pecunia nomen argenti retinet; legata igitur videtur.

A forma generis, quam interdum, quo planius accipiatur, partem licet nominare, hoc modo ; Si ita Fabiæ pecunia legata est a viro, si ei viro materfamiliâs esset ; si ea in manum viri non convenerat, nihil debetur : genus enim est uxor ; ejus duæ formæ ; una matrumfamilias, earum, quæ in manum convenerunt ; altera earum, quæ tantummodo uxores habentur : qua in parte cum fuerit Fabia, legatum ei non videtur.

A similitudine, hoc modo ; Si ædes eæ corruerunt, vitiumve fecerunt, quarum ususfructus legatus est, heres restituere non debet, nec reficere, non magis, quam servum restituere, si is, cujus ususfructus legatus est, deperisset.

A differentia ; Non, si uxori vir legavit omne argentum, quod suum esset, idcirco, quæ in nominibus fuerunt, legata sunt. Multum enim differt, in arcane positum sit argentum, an in tabulis debeatur.

Ex contrario autem, sic ; Non debet ea mulier, cui vir bonorum suorum usumfructum legavit, cellis vinariis et oleariis plenis relictis, putare id ad se pertinere. Usus enim, non abusus, legatus est. Ea sunt inter se contraria.

IV. Ab adjunctis ; Si ea mulier testamentum fecit, quæ se capite nunquam diminuit, non videtur ex edicto Prætoris secundum eas tabulas possessio dari. Adjungitur enim, ut secundum fervorum, secundum exulum, secundum puerorum tabulas possessio videatur ex edicto dari.

Ab antecedentibus autem, et consequentibus, et repugnantibus, hoc modo ; Ab antecedentibus, Si viri culpâ factum est divortium, etsi mulier nuntium remisit, tamen pro liberis manere nihil oportet.

A consequentibus ; Si mulier, cum fuisset nupta cum eo quicum connubii jus non esset, nuntium remisit, quoniam qui nati sunt patrem non sequuntur, pro liberis manere nihil oportet.

A repugnantibus ; Si paterfamiliâs uxori ancillarum usumfructum legavit a filio, neque a secundo herede legavit, mortuo

filio, mulier usumfructum non amittet. Quod enim semel testamento alicui datum est, id ab eo invito, cui datum est, auferri non potest. Repugnat enim recte accipere, et invitum reddere.

Ab efficientibus causis, hoc modo; Omnibus est jus parietem directum ad parietem communem adjungere, vel solidum, vel fornicatum: at si quis in pariete communi demoliendo damni infecti promiserit, non debet præstare quod fornix vitii fecerit. Non enim ejus vitio, qui demolitus est, damnum factum est, sed ejus operis vitio, quod ita ædificatum est, ut suspendi non posset.

Ab effectis rebus, hoc modo; Cum mulier viro in manum convenit, omnia, quæ mulieris fuerunt, viri fiunt dotis nomine.

Ex comparatione autem omnia valent, quæ sunt ejusmodi; Quod in re majore valet, valeat in minore; ut si in urbe fines non reguntur, neque aqua in urbe arceatur. Item contrà; Quod in minore valet, valeat in majore: licet idem exemplum convertere. Item; Quod in re pari valet, valeat in hac, quæ par est; ut, quoniam usus auctoritas fundi biennium est, sit etiam ædium. At in lege ædes non appellantur, et sunt caterarum omnium, quarum annuus est usus. Valeat æquitas, quæ paribus in causis paria jura desiderat.

Quæ autem extrinsecus assumuntur, ea maxime ex auctoritate ducuntur. Itaque Græci tales argumentationes *ἀπὸ τοῦ ἄλλου* vocant, id est, artis expertes: ut, si ita respondeas, Quoniam P. Scævola id solum esse ambitus ædium dixerit, quod parietis communis tegendi causa tectum projiceretur, ex quo in tectum ejus, ædes qui protexisset, aqua deflueret, id tibi jus videri.

His igitur locis, qui sunt expositi, ad omne argumentum reperiendum, tanquam elementis quibusdam, significatio, et demonstratio datur. Utrùm igitur hæcenus satis est? Tibi quidem tam acuto, et tam occupato, puto.

V. Sed quoniam avidum hominem ad has discendi epulas recepi, sic accipiam, ut reliquiarum sit potius aliquid, quam te hinc patiar non satiatum discedere. Quando ergo unusquisque eorum

locorum, quos exposui, sua quædam membra habet, ea quam subtilissimè persequamur; et primum de ipsa definitione dicatur.

Definitio est oratio, quæ id, quod definitur, explicat, quid sit. Definitionum autem duo sunt genera primæ. Unum earum rerum, quæ sunt; alterum earum, quæ intelliguntur. Esse ea dico, quæ cerni, tangive possunt, ut fundum, ædes, parietem, fillicidium, mancipium, pecudem, supellectilem, penus, cætera: quo ex genere quædam interdum nobis definienda sunt. Non esse rursus ea dico, quæ tangi, demonstrarive non possunt; cerni tamen animo, atque intelligi possunt: ut, si usucapionem, si tutelam, si gentem, si agnationem definias, quarum rerum nullum subest quasi corpus; est tamen quædam conformatio insignita, et impressa in intelligentia, quam notionem voco. Ea sæpe in argumentando definitione explicanda sunt.

Atque etiam definitiones, aliæ sunt partitionum, aliæ divisionum. Partitionum, cum res ea, quæ proposita est, quasi in membra discerpitur: ut, si quis jus civile dicat id esse, quod in legibus, senatusconsultis, rebus judicatis, jurisperitorum auctoritate, edictis magistratuum, more, æquitate, consistat. Divisionum autem definitio formas omnes complectitur, quæ sub eo genere sunt, quod definitur; hoc modo; Abalienatio est ejus rei, quæ mancipi est, aut traditio alteri nexu, aut in jure cessio, inter quos ea jure civili fieri possunt.

VI. Sunt et alia genera definitionum; sed ad hujus libri institutum illa nihil pertinent: tantum est dicendum, qui sit definitionis modus. Sic igitur veteres præcipiunt; cum sumptis ea, quæ sunt ei rei, quam definire velis, cum aliis communia, usque eo persequi, dum proprium efficiatur, quod nullam in aliam rem transferri possit. Ut hoc, *Hæreditas est pecunia*. Commune adhuc: multa enim genera sunt pecuniæ. Adde quod sequitur, *quæ morte alicujus ad quempiam pervenit*. Nondum est definitio: multis enim modis sine hæreditate teneri mortuorum pecuniæ possunt. Unum adde verbum, *jure*. Jam a communitate

res disjuncta videbitur, ut sit explicata definitio, sic; *Hereditas est pecunia, quæ morte alicujus ad quempiam pervenit jure.* Nondum est satis: adde, *nec ea aut legata testamento, aut possessione retenta.* Confectum est. Itemque, ut illud, *Gentiles sunt, qui inter se eodem nomine sunt.* Non est satis. *Qui ab ingenuis oriundi sunt.* Ne id quidem satis est. *Quorum majorum nemo servitutem servavit.* Abest etiam nunc. *Qui capite non sunt diminuti.* Hoc fortasse satis est: nihil enim video Scævola, Pontificem, ad hanc definitionem addidisse. Atque hæc ratio valet in utroque genere definitionum, sive id, quod est, sive id, quod intelligitur, definiendum est.

Partitionum autem, et divisionum genus quale esset, ostendimus: sed, quid inter se differant, planius dicendum est.

In partitione quasi membra sunt; ut corporis, caput, humeri, manus, latera, crura, pedes, cætera.

VII. In divisione formæ sunt, quas Græci *ιδεας* vocant: nostri, si qui hæc forte tractant, *species* appellant; non pessime id quidem, sed inutiliter ad mutandos casus in dicendo. Nolim enim, ne si Latine quidem dici possit, *specierum*, et *speciebus* dicere; et sæpe his casibus utendum est: at *formis* et *formarum* velim. Cum autem utroque verbo idem significetur, commoditatem in dicendo non arbitror negligendam.

Genus et formam definiunt hoc modo; Genus est notio ad plures differentias pertinens. Forma est notio, cujus differentia ad caput generis, et quasi fontem referri potest. Notionem appello, quod Græci tum *έννοιαν*, tum *πρόληψιν*, dicunt. Ea est infita, et ante percepta cujusque formæ cognitio, enodationis indigens. Formæ igitur sunt hæ, in quas genus sine ullius prætermiissione dividitur: ut si quis jus in legem, morem, æquitatem, dividat. Formas qui putat idem esse, quod partes, confundit artem; et similitudine quadam conturbatus, non satis acute, quæ sunt fecernenda, distinguit.

Sæpe etiam definiunt et oratores et poetæ per translationem verbi, ex similitudine, cum quadam suavitate. Sed ego a vestris

exemplis, nisi necessario, non recedam. Solebat igitur Aquilius, collega et familiaris meus, cum de littoribus ageretur, quæ omnia publica esse vultis, quærentibus iis, ad quos id pertinebat, quid esset *littus*, ita definire, *qua fluctus eluderet*; hoc est, quasi qui adolescentiam, florem ætatis; senectutem, occasum vitæ, velit definire. Translatione utens discedebat a verbis propriis rerum, ac suis. Quod ad definitiones attinet, hæc tenent. Reliqua videamus.

VIII. Partitione autem sic utendum est, nullam ut partem relinquant: ut si partiri velis tutelas, inscianter facias, si ullam prætermittas. At si stipulationum, aut iudiciorum formulas partiri, non est vitiosum in re infinita prætermittere aliquid. Quod idem in divisione vitiosum est. Formarum enim certus est numerus, quæ cuique generi subjiciantur. Partium distributio sæpe est infinitior, tanquam rivorum a fonte deductio.

Itaque in oratoriis artibus, quæstionis genere proposito, quot ejus formæ sint, subjungitur absolute. At cum de ornamentis verborum, sententiarumque præcipitur, quæ vocantur σχήματα, non sit idem. Res enim est infinitior, ut ex hoc quoque intelligatur, quod velimus inter partitionem, et divisionem interesset. Quanquam enim vocabula prope idem valere videantur; tamen quia res differebant, nomina rerum distare voluerunt.

Multa etiam ex notatione sumuntur. Ea est autem, cum ex vi nominis argumentum elicitur; quam Græci ἐταμολογίαν vocant, id est, verbum ex verbo, veriloquium. Nos autem, novitatem verbi non satis apti fugientes, genus hoc notationem appellamus, quia sunt verba rerum notæ. Itaque hoc idem Aristoteles σύμβολον appellat, quod Latine est nota. Sed cum intelligitur, quid significetur, minus laborandum est de nomine.

Multa igitur in disputando notatione eliciuntur ex verbo, ut, cum quæritur, *Postliminium* quid sit, non dico, quæ sint postliminii. Nam id caderet in divisionem, quæ talis est; postliminio redeunt hæc, homo, navis, mulus clitellarius, equus, equa, quæ fræna recipere solet. Sed cum ipsius postliminii vis

quæritur, et verbum ipsum notatur; in quo Servius noster, ut opinor, nihil putat esse notandum, nisi *post*; et *liminium* illud, productionem esse verbi vult, ut in *finitimo*, *legitimo*, *aditimo*, non plus inesse *timum*, quam in *meditullio tullium*. Scævola autem, Publii filius, junctum putat esse verbum, ut sit in eo, et *post*, et *limen*: ut quæ a nobis alienata sunt, cum ad hostem pervenerint, et ex suo tanquam limine exierint, dein cum redierint post ad idem limen, postliminio videantur rediisse. Quo in genere etiam Mancini causa defendi potest, postliminio rediisse; deditum non esse, quoniam non sit receptus. Nam neque deditioem, neque donationem sine acceptione intelligi posse.

IX. Sequitur is locus, qui constat ex iis rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo ambigitur; quem modo dixi in plures partes distributum. Cujus primus est locus ex conjugatione, quam Græci *συζυγίαν* vocant, finitimus notationi, de qua modo dictum est: ut, si aquam pluviam eam modo intelligeremus, quam imbri collectam videremus, veniret Mucius, qui, quia conjugata verba essent pluvia, et pluendó, diceret, omnem aquam oportere arceri, quæ pluendo crevisset.

Cum autem a genere ducetur argumentum, non erit necesse id usque a capite arcessere. Sæpe etiam citra licet, dummodo supra sit quod sumitur, quam id, ad quod sumitur; ut aqua pluvia ultimo genere ea est, quæ de cælo veniens crescit imbri: sed propiore loco, in quo quasi jus arcendi continetur, genus est, aqua pluvia nocens: ejus generis formæ, loci vitio, et manu nocens; quarum altera jubetur ab arbitro coerceri, altera non jubetur.

Commode etiam tractatur hæc argumentatio, quæ ex genere sumitur, cum ex toto persequere partes, hoc modo; Si dolus malus est, cum aliud agitur, aliud simulatur; enumerare licet, quibus id modis fiat; deinde in eorum aliquem id, quod arguas dolo malo factum, includere: quod genus argumenti in primis firmum videri solet.

X. Similitudo sequitur, quæ late patet; sed oratoribus et Philosophis magis, quam vobis. Et si enim omnes loci sunt omnium disputationum ad argumenta suppeditanda, tamen aliis disputationibus abundantius occurrunt, aliis angustius. Itaque genera tibi nota sint: ubi autem his utare, quaestiones ipsæ te admonebunt.

Sunt enim similitudines, quæ ex pluribus collationibus perveniunt quo volunt, hoc modo; Si tutor fidem præstare debet, si focus, si cui mandaris, si qui fiduciam acceperit; debet etiam procurator. Hæc ex pluribus perveniens quo vult, appellatur inductio, quæ Græce *επιγωγή* nominatur; qua plurimum est usus in sermonibus Socrates.

Alterum similitudinis genus collatione sumitur, cum una res uni, par pari, comparatur, hoc modo; Quemadmodum si in urbe de finibus controversia est, quia fines magis agrorum videntur esse, quam urbis, finibus regendis adigere arbitrum non possis; sic, si aqua pluvia in urbe nocet, quoniam res tota magis agrorum est, aquæ pluviae arcendæ adigere non possis arbitrum.

Ex eodem similitudinis loco etiam exempla sumuntur, ut Crassus in Curiana causa exemplis plurimis usus est, agens de eo, qui testamento sic heredem instituisset, ut, si filius natus esset in decem mensibus, isque mortuus prius, quam in suam tutelam venisset, secundus heres hæreditatem obtinisset. Quæ commemoratio exemplorum valuit, eaque vos in respondendo uti multum soletis.

Ficta etiam exempla similitudinis habent vim: sed ea oratoria magis sunt, quam vestra: quanquam uti etiam vos soletis, sed hoc modo; Finge mancipio aliquem dedisse id, quod mancipio dari non potest: num idcirco id ejus factum est, qui accepit? aut num is, qui mancipio dedit, ob eam rem se ulla re obligavit? In hoc genere oratoribus, et Philosophis concessum est, ut muta etiam loquantur, ut mortui ab inferis excitentur, aut aliquid, quod fieri nullo modo possit, augendæ rei gratia dicatur, aut minuendæ, quæ *hyperbole* dicitur, et multa mirabilia alia. Sed latior est campus illorum. Eisdem tamen ex locis,

ut ante dixi, et in maximis, et in minimis quæstionibus argumenta ducuntur.

XI. Sequitur similitudinem differentia rei, maxime contraria superiori; sed est ejusdem dissimile et simile invenire. Ejus generis hæc sunt; Non quemadmodum quod mulieri debeas, recte ipsi mulieri sine tutore auctore solvas; ita quod aut pupillæ aut pupillo debeas, recte possis eodem modo solvere.

Deinceps locus est, qui a contrario ducitur. Contrariorum autem genera sunt plura. Unum eorum, quæ in eodem genere plurimum differunt, ut sapientia, et stultitia. Eodem autem genere dicuntur, quibus propositis occurrunt tanquam e regione quædam contraria, ut celeritati tarditas, non debilitas. Ex quibus contrariis argumenta talia existunt; Si stultitiam fugimus, sapientiam sequamur; et bonitatem, si malitiam. Hæc, quæ ex eodem genere contraria sunt, appellantur *adversa*.

Sunt enim alia contraria, quæ *privantia* licet appellemus Latine, Græce appellantur *επρὶτινα*. Præpositio enim *IN* privat verbum ea vi, quam haberet, si *IN* præpositum non fuisset; ut *dignitas, indignitas; humanitas, inhumanitas*; et cætera generis ejusdem. Quorum tractatio est eadem, quæ superiorum, quæ ad-versa dixi.

Nam alia quoque sunt contrariorum genera, velut ea quæ cum aliquo conferuntur; ut duplum, simplex; multa, pauca; longum, breve; majus, minus. Sunt etiam valde contraria illa quæ appellantur *negantia*. Ea *ἀπὸφατικὰ* Græci, contraria aientibus; ut, Si hoc est, illud non est. Quid enim opus exemplo est? Tantum intelligatur, argumento quærendo, contrariis omnibus contraria non convenire.

Ab adjunctis autem posui equidem exemplum paulo ante, multa scilicet adjungi, quæ suscipienda essent, si statuissemus, ex edicto secundum eas tabulas possessionem dari, quas is instituisset, cui testamenti factio nulla esset. Sed locus hic magis ad conjecturales causas, quæ versantur in judiciis, valet; cum quæritur, quid aut sit, aut evenerit, aut futurum sit, aut quid omnino fieri possit. Ac loci quidem ipsius forma talis est.

XII. Admonet autem hic locus, ut quærat, quid ante rem, quid cum re, quid post rem, evenerit. Nihil hoc ad jus; ad Ciceronem, inquiebat Gallus noster, si quis ad eum tale quid retulerat, ut de facto quæreretur. Tu tamen patiere, nullum a me artis institutæ locum præteriri, ne, si nihil, nisi quod ad te pertineat, scribendum putaris, nimium te amare videare. Est igitur magna ex parte locus hic oratorius, non modo non jurisconsultorum, sed ne Philosophorum quidem.

Ante rem enim quærentur, quæ talia sunt, apparatus, colloquia, locus, constitutum, convivium. Cum re autem, pedum crepitus, strepitus hominum, corporum umbræ, et si quid ejusmodi. At post rem, rubor, pallor, titubatio, et si qua alia signa conturbationis et conscientiæ; præterea restinctus ignis, gladius cruentus, cæteraque, quæ suspicionem facti possunt movere.

Deinceps est locus dialecticorum proprius ex consequentibus, et antecedentibus, et repugnantibus, qui etiam ab adjunctis longe diversus est. Nam adjuncta, de quibus paulo ante dictum est, non semper eveniunt; consequentia autem semper. Ea enim dico consequentia, quæ rem necessario consequuntur. Itemque et antecedentia, et repugnantia. Quidquid enim antecedit quamque rem, id cohæret cum re necessario; et quidquid repugnat, id ejusmodi est, ut cohærere nunquam possit.

XIII. Cum tripartito igitur distribuatur locus hic, in consecutionem, antecessionem, repugnantiam; reperiendi argumenti locus simplex est, tractandi triplex. Nam quid interest, cum hoc sumpseris, pecuniam numeratam mulieri deberi, cui sit omne argentum legatum, utrum hoc modo concludas argumentum? *Si pecunia signata argentum est, legata est mulieri: est autem pecunia signata argentum; legata igitur.* An illo modo? *Si numerata pecunia non est legata, non est numerata pecunia argentum; est autem numerata pecunia argentum; legata igitur est.* An illo modo? *Non et legatum argentum est, et non est legata numerata pecunia: legatum autem argentum est; legata igitur numerata pecunia est.*

Appellant autem dialectici eam conclusionem argumenti, in qua, cum primum assumpseris, consequitur id, quod annexum est, primum conclusionis modum. Cum id, quod annexum est, negaris, ut id quoque, cui fuerit annexum, negandum sit; secundus appellatur concludendi modus. Cum autem aliqua conjuncta negaris, et his alia negatio rursus adjungitur, et ex his primum sumpseris, ut, quod relinquitur, tollendum sit; is tertius appellatur conclusionis modus.

Ex hoc illa rhetorum sunt ex contrariis conclusa, quæ ipsi enthymemata appellant: non quod non omnis sententia proprio nomine enthymema dicatur, sed, ut Homerus, propter excellentiam, commune poetarum nomen efficit apud Græcos suum; sic, cum omnis sententia enthymema dicatur, quia videtur ea, quæ ex contrariis conficiatur, acutissima, sola proprie nomen commune possidet. Ejus generis hæc sunt; *Hunc metuere, alterum in metu non ponere. Eam, quam nihil accusas, damnas. Bene quam meritam esse autumas, dicis male mereri. Id, quod scis, prodest nihil: id, quod nescis, obest.*

XIV. Hoc differendi genus attingit omnino vestras quoque in respondendo disputationes, sed Philosophorum magis; quibus est cum oratoribus illa ex repugnantibus sententiis communis conclusio, quæ a dialecticis tertius modus, a rhetoribus enthymema, nuncupatur. Reliqui dialecticorum modi plures sunt, qui ex disjunctionibus constat; *Aut hoc, aut illud: hoc autem; non igitur illud.* Itemque, *Aut hoc, aut illud: non autem hoc; illud igitur.* Quæ conclusiones idcirco ratæ sunt, quod in disjunctione plus uno verum esse non potest.

Atque ex iis conclusionibus, quas supra scripsi, prior quartus, posterior quintus, a dialecticis modus appellatur. Deinde addunt conjunctionum negantiam, sic; *Non et hoc est, et illud: hoc autem; non igitur illud.* Hic modus est sextus. Septimus autem, *Non et hoc, et illud: non autem hoc; illud igitur.* Ex his modis conclusiones innumerabiles nascuntur, in quo est fere tota dialectica. Sed ne eæ quidem, quas exposui, ad hanc institutionem sunt necessariæ.

Proximus est locus rerum efficientium, quæ causæ appellantur: deinde rerum effectuarum ab efficientibus causis. Harum exempla, ut reliquorum locorum, paulo ante posui, et quidem ex jure civili: sed hæc patent latius.

XV. Causarum igitur genera duo sunt. Unum, quod vi sua id, quod sub ea subiectum est, certe efficit, ut ignis accendit. Alterum, quod naturam efficiendi non habeat, sed sine quo effici non possit; ut, si quis æs causam statuat vellet dicere, quod sine eo non possit effici.

Hujus generis causarum, sine quo non efficitur, alia sunt quæta, nihil agentia, stolidam quodammodo; ut locus, tempus, materiæ, ferramenta, et cætera generis ejusdem. Alia autem præcurfionem quandam adhibent ad efficiendum, et quædam afferunt per se adjuvantia, etsi non necessaria, ut amor congressio causam attulerit, amor flagitio. Ex hoc genere causarum, ex æternitate pendentium, fatum a Stoicis nequitur.

Atque ut earum causarum, sine quibus effici non potest, genera divisi, sic etiam efficientium dividi possunt. Sunt enim aliæ causæ, quæ plane efficiant, nulla re adjuvante; aliæ, quæ adjuvari velint: ut sapientia efficit sapientes sola per se; beatos efficiat necne sola per se, quæstio est. Quare, cum in disputationem inciderit causa efficiens aliquid necessario, sine dubitatione licebit, quod efficitur ab ea causa, concludere.

XVI. Cum autem erit talis causa, ut in ea non sit efficiendi necessitas; necessaria conclusio non sequitur. Atque illud quidem genus causarum, quod habet vim efficiendi necessariam, errorem afferre non fere solet: hoc autem, sine quo non efficitur, sæpe conturbat. Non enim si sine parentibus filii esse non possunt, propterea causa fuit in parentibus gignendi necessaria.

Hoc igitur, sine quo non fit, ab eo, in quo certe fit, diligenter est separandum. Illud enim est tanquam;

Utinam ne in nemore Pelio securibus

Cæsa cecidisset abiagna ad terram trabes!

Nisi enim cecidissent abiagnæ ad terram trabes, Argo illa facta non esset. Nec tamen fuit in his trabibus efficiendi vis necessaria.

At cum in Ajacis navim *crispifulcans igneum fulmen* injectum est, inflammatur navis necessario.

Atque etiam est causarum dissimilitudo, quod aliæ sunt, ut sine ulla appetitione animi, sine voluntate, sine opinione, suum quasi opus efficiant, velut, ut omne intereat, quod ortum est. Aliæ autem aut voluntate efficiunt, aut perturbatione animi, aut habitu, aut natura, aut arte, aut casu. Voluntate, ut tu, cum hunc libellum legis. Perturbatione, ut si quis eventum horum temporum timeat. Habitu, ut facile et cito irascatur. Naturâ, ut vitium in dies crescat. Arte, ut bene pingat. Casu, ut prospere naviget. Nihil horum sine causâ, nec quidquam omnino, sed hujusmodi causæ non necessariæ.

Omnium autem causarum in aliis inest constantia, in aliis non inest. In natura, et in arte constantia est, in cæteris nulla.

XVII. Sed tamen earum causarum, quæ non sunt constantes, aliæ sunt perspicuæ, aliæ latent. Perspicuæ sunt, quæ appetitionem animi, judiciumque tangunt. Latent, quæ subjectæ sunt fortunæ. Cum enim nihil sine causâ fiat; hoc ipsum est fortunæ eventus, obscura causâ, quæ latenter efficit.

Etiam ea, quæ fiunt, partim sunt ignorata, partim voluntaria. Ignorata, quæ necessitate effecta sunt. Voluntaria, quæ consilio. Quæ autem fortunâ, vel ignorata, vel voluntaria. Nam jacere telum, voluntatis est; ferire quem nolueris, fortunæ. Ex quo aries ille subjicitur in vestris actionibus; Si telum manu fugit magis, quam jecit. Cadunt etiam in ignorationem, atque in imprudentiam perturbationes animi; quæ quanquam sint voluntariæ, (objurgatione enim, et admonitione dejiciuntur) tamen habent tantos motus, ut ea quæ voluntaria sunt, aut necessaria interdum, aut certe ignorata, videantur.

Toto igitur loco causarum explicato, ex earum differentia in magnis quidem causis vel oratorum, vel Philosophorum magna argumentorum suppetit copia: in vestris autem si non uberior, at fortasse subtilior. Privata enim judicia maximarum quidem rerum, in jurisconsultorum mihi videntur esse prudentia.

Nam et adfunt multum, et adhibentur in confilio; et patronis diligentibus, ad eorum prudentiam confugientibus, hastas miniftrant.

In omnibus igitur iis judiciis, in quibus, *Ex fide bona*, est additum: ubi vero etiam, *Ut inter bonos bene agier oportet*: imprimisque in arbitrio rei uxoriæ, in quo est, *Quid æquius, melius*, parati effe debent. Illi enim dolum malum, illi fidem bonam, illi æquum, bonum, illi quid focium socio, quid eum, qui negotia aliena curaffet, ei, cujus ea negotia fuiffent; quid eum, qui mandaffet, eumve, cui mandatum effet, alterum alteri præffare operteret; quid virum uxori, quid uxorem viro, tradiderunt. Licebit igitur, diligenter cognitis argumentorum locis, non modo oratoribus et Philofophis, fed juris etiam peritis copiofe de confultationibus fuis difputare.

XVIII. Conjunctus huic caufarum loco locus ille est, qui efficitur ex caufis. Ut enim caufa quid fit effectum indicat, fic, quod effectum est, quæ fuerit caufa, demonfftrat. Hic locus fupeditare folet oratoribus et poetis, sæpe etiam Philofophis, fed iis, qui ornate et copiofe loqui poffunt, mirabilem copiam dicendi, cum denuntiant, quid ex quaque re fit futurum. Caufarum enim cognitio cognitionem eventorum facit.

Reliquus est comparationis locus, cujus genus et exemplum fupra pofitum est, ut cæterorum: nunc explicanda tractatio est. Comparantur igitur ea, quæ aut majora, aut minora, aut paria dicuntur; in quibus fpectantur hæc; numerus, fpecies, vis, quædam etiam ad res aliquas affectio.

Numero fic comparabuntur, ut plura bona paucioribus bonis anteponanantur; pauciora mala, malis pluribus; diuturniora bona, brevioribus; longe, et late pervagata, anguffis; ex quibus plura bona propagentur, quæque plures imitentur, et faciant.

Specie autem comparantur, ut anteponanantur quæ propter fe expetenda funt, iis, quæ propter aliud; et ut innata atque infita, affumptis et adventitiis; integra, contaminatis; jucunda, minus jucundis; honeffta, ipfis etiam utilibus; proclivis,

laboriosis; necessaria, non necessariis; sua, alienis; rara, vulgaribus; desiderabilia, iis, quibus facile carere possis; perfecta, inchoatis; tota, partibus; ratione utentia, rationis expertibus; voluntaria, necessariis; animata, inanimatis; naturalia, non naturalibus; artificiosa, non artificiosis.

Vis autem in comparatione sic cernitur, efficiens causa gravior, quam non efficiens; quæ seipsis contenta sunt, meliora, quam quæ egent aliis; quæ in nostra, quam quæ in aliorum potestate sunt; stabilia, incertis; quæ eripi non possunt, iis, quæ possunt.

Affectio autem ad res aliquas est huiusmodi, principum comoda majora, quam reliquorum: itemque, quæ jucundiora, quæ pluribus probata, quæ ab optimo quoque laudata. Atque, ut hæc in comparatione meliora, sic deteriora, quæ iis sunt contraria.

Parium autem comparatio nec elationem habet, nec submissionem: est enim æqualis. Multa autem sunt, quæ æqualitate ipsa comparantur; quæ ita fere concluduntur; Si consilio juvare cives, et auxilio, æqua in laude ponendum est; pari gloria debent esse ii, qui consulunt, et ii, qui defendunt. At quod primum, est; quod sequitur igitur.

Perfecta est omnis argumentorum inveniendorum præceptio, ut, cum profectus sis a definitione, a partitione, a notatione, a conjugatis, a genere, a forma, a similitudine, a differentia, a contrariis, ab adjunctis, a consequentibus, ab antecedentibus, a repugnantibus, a causis, ab effectis, a comparatione majorum, minorum, parium, nulla præterea sedes argumenti quærenda sit.

XIX. Sed quoniam ita a principio divisimus, ut alios locos diceremus in eo ipso, de quo ambigitur, hære, de quibus satis est dictum, alios assumi extrinsecus; de iis pauca dicamus: etsi ea nihil omnino ad vestras disputationes pertinent; sed tamen totam rem perficiamus, quandoquidem cepimus. Neque enim tu is es, quem nihil, nisi jus civile, delectet. Et, quoniam ad te hæc ita scribuntur, ut etiam in aliorum manus sint ventura,

detur opera, ut quamplurimum iis, quos recta studia delectant, prodesse possimus.

Hæc ergo argumentatio, quæ dicitur artis experts, in testimonio posita est. Testimonium autem nunc dicimus, omne, quod ab aliqua re externa sumitur ad faciendam fidem. Persona autem, non qualiscunque, testimonii pondus habet. Ad faciendam enim fidem auctoritas quaeritur. Sed auctoritatem aut natura, aut tempus affert. Naturæ auctoritas in virtute inest maxime. In tempore autem multa sunt, quæ afferant auctoritatem: ingenium, opes, ætas, fortuna, ars, usus, necessitas, concursio etiam nonnunquam rerum fortuitarum. Nam et ingeniosos, et opulentos, et ætatis spatio probatos, dignos, quibus credatur, putant: non recte fortasse, sed vulgi opinio mutari vix potest, ad eamque omnia dirigunt, et qui judicant, et qui existimant. Qui enim his rebus, quas dixi, excellunt, ipsa virtute videntur excellere. Sed reliquis quoque rebus, quas modo enumeravi, quanquam in iis nulla species virtutis est, tamen interdum confirmatur fides, si aut ars quædam adhibetur; (magna enim est vis, ad persuadendum, scientiæ) aut usus; plerumque enim creditur iis, qui experti sunt.

XX. Facit etiam necessitas fidem, quæ cum a corporibus, tum ab animis nascitur. Nam et verberibus, tormentis, igni fatigati, quæ dicunt, ea videtur veritas ipsa dicere, et, quæ a perturbationibus animi sunt, dolore, cupiditate, iracundia, metu, quia necessitatis vim habent, afferunt auctoritatem et fidem. Cujus etiam generis illa sunt, ex quibus verum nonnunquam invenitur, pueritia, somnus, imprudentia, vinolentia, insania. Nam et pueri sæpe indicaverunt aliquid, ad quod pertineret, ignari: et per somnum, vinum, insaniam, multa sæpe patefacta sunt. Multi etiam in res odiosas imprudentes inciderunt, ut Staleno nuper accidit; qui ea locutus est, bonis viris subauscultantibus, pariete interposito, quibus patefactis, in iudiciumque prolatis, rei capitalis jure damnatus est. Huic simile quiddam de Lacedæmonio Pausania accepimus.

Concursio autem fortuitarum talis est, ut, si interventum est

casu, cum aut ageretur aliquid, quod proferendum non esset, aut diceretur. In hoc genere etiam illa est in Palamedem conjecta suspitionum proditiōnis multitudo: quod genus refutare interdum veritas vix potest. Hujus etiam generis est fama vulgi, quoddam multitudinis testimonium.

Quæ autem virtute fidem faciunt, ea bipartita sunt. Ex quibus alterum naturâ valet; alterum, industriâ. Deorum enim virtus naturâ excellit; hominum autem, industriâ.

Divina hæc fere sunt testimonia. Primum orationis: oracula enim ex eo ipso appellata sunt, quod inest in his deorum oratio. Deinde rerum, in quibus insunt quasi opera divina quædam: primum ipse mundus, ejusque omnis ordo, et ornatus: deinceps ærei volatus avium, atque cantus; deinde ejusdem aeris sonitus et ardore, multarumque rerum in terra portenta; atque etiam per exta, inventa præfensio. A dormientibus quoque multa significata visis. Quibus ex locis sumi interdum solent ad fidem faciendam testimonia deorum.

In homine virtutis opinio valet plurimum. Opinio autem est, non modo eos virtutem habere, qui habeant, sed eos etiam, qui habere videantur. Itaque, quos ingenio, quos studio, quos doctrina præditos vident, quorumque vitam constantem, et probatam, ut Catonis, Lælii, Scipionis, aliorumque plurimum, rentur eos esse, quales seipsi velint. Nec solum eos censent tales esse, qui in honoribus populi, atque in republica veriantur, sed et oratores, et philosophos, et poetas, et historicos; ex quorum et dictis, et scriptis sæpe auctoritas petitur ad faciendam fidem.

XXI. Expositis omnibus argumentandi locis, illud primum intelligendum est, nec ullam esse disputationem, in quam non aliquis locus incurrat, nec fere omnes locos incidere in omnem quæstionem, et quibusdam quæstionibus alios, quibusdam esse alios aptiores locos. Quæstionum dua sunt genera; alterum infinitum, alterum definitum. Definitum est, quod ἰστέον Græci, nos *causam*: Infinitum, quod ἕως illi appellant, nos *propositum* possumus nominare.

Causa certis personis, locis, temporibus, actionibus, negotiis cernitur, aut in omnibus, aut in plerisque eorum. Propositum autem, in aliquo eorum, aut in pluribus, nec tamen in maximis. Itaque propositum pars causæ est. Sed omnis quæstio earum aliqua de re est, quibus causæ continentur, aut unâ, aut pluribus, aut nonnunquam omnibus.

Quæstionum autem, quacunque de re sint, duo sunt genera: unum, cognitionis; alterum, actionis. Cognitionis sunt hæc, quarum finis est scientia; ut, si quærat, a naturane jus profectum sit, an ab aliqua quasi conditione hominum et pactione. Actionis autem hujusmodi exempla sunt; Sitne sapientis ad rem publicam accedere.

Cognitionis quæstiones tripartitæ sunt, cum, an sit; aut, quid sit; aut, quale sit, quæritur. Horum primum, conjecturâ; secundum, definitione; tertium, juris et injuriæ distinctione explicatur.

Conjecturæ ratio in quatuor partes distributa est. Quarum una est, cum quæritur, sitne aliquid. Altera, unde ortum sit. Tertia, quæ id causa effecerit. Quarta, in qua de mutatione rei quæritur. Sit, necne sit, sic; Ecquidnam honestum sit, ecquid æquum re vera, an hæc tantum in opinione sint. Unde autem sit ortum, ut, cum quæritur, natura, an doctrina possit effici virtus. Causa autem efficiens sic, ut, cum quæritur, quibus rebus eloquentia efficiatur. De commutatione, sic; Possitne eloquentia commutatione aliqua converti in infantiam.

XXII. Cum autem, quid sit, quæritur; notio explicanda est, et proprietas, et divisio, et partitio. Hæc enim sunt definitioni attributa. Additur etiam descriptio, quam Græci *χαρακτήρις* vocant. Notio sic quæritur; Sitne id æquum, quod ei, qui plus potest, utile est. Proprietas sic; In hominemne solum cadat, an etiam in belluas, ægritudo. Divisio, et eodem pacto partitio, sic; Triane genera bonorum sint. Descriptio, Qualis sit avarus, qualis assentator, ceteraque ejusdem generis, in quibus natura et vita describitur.

Cum autem quæritur, quale quid sit; aut simpliciter quæritur, aut comparate. Simpliciter, Expetendane sit gloria. Comparate,

Præponendane fit divitiis gloria. Simplicium tria genera sunt; de expetendo, fugiendoque; de æquo, et iniquo; de honesto, et turpi. Comparationum autem duo, unum de eodem, et alio; alterum de majore, et minore. De expetendo, et fugiendo, hujusmodi; Si expetendæ divitiæ, si fugienda paupertas. De æquo et iniquo; Æquumne fit ulcisci, a quocunque injuriam acceperis. De honesto, et turpi; Honestumne fit, pro patria mori. Ex altero autem genere, quod erat bipartitum, unum est de eodem, et alio; ut, si quærat, quid intersit inter amicum, et assentatorem; regem, et tyrannum. Alterum de majore, et minore; ut, si quærat, eloquentiane pluris sit, an juris civilis scientia. De cognitionis quæstionibus hæcenus.

Actionis reliquæ sunt; quarum duo sunt genera: unum ad officium, alterum ad motum animi vel gignendum, vel sedandum, planeve tollendum. Ad officium sic; ut, cum quæritur, suscipiendine sint liberi. Ad movendos animos, cum fiunt cohortationes ad defendendam rempublicam, ad gloriam, et ad laudem: quo ex genere sunt querelæ, incitationes, miseratoneque flebiles, rursusque oratio cum iracundiam restringens, tum metum eripiens, tum exultantem lætitiâ comprimens, tum ægritudinem abstergens. Hæc cum in propositis quæstionibus genera sint, eadem in causas transferuntur.

XXXIII. Loci autem qui ad quasque quæstiones accommodati sunt, deinceps est videndum. Omnes quidem illi, quos supra diximus, ad plerasque sunt; sed alii ad alias, ut dixi, aptiores. Ad conjecturam igitur maxime apta, quæ ex causis, quæ ex effectis, quæ ex conjunctis, sumi possunt. Ad definitionem autem pertinet ratio, et scientia definiendi. Atque huic generi finitimum est illud, quod appellari de eodem, et altero diximus: quod genus forma quædam definitionis est. Si enim quærat, idemne sit pertinacia et perseverantia, definitionibus judicandum est.

Loci autem convenient in ejus generis quæstionem, consequentes, antecedentes, repugnantes, adjunctis etiam duobus iis, qui sumuntur ex causis et effectis. Nam si hanc rem illa sequitur,

hanc autem non sequitur; aut si huic rei illa antecedit, huic non antecedit; aut si huic rei repugnat, illi non repugnat; aut si hujus rei hæc, illius alia causa est; aut si ex alio hoc, ex alio illud effectum est; ex quovis horum id, de quo quæritur, idemne, an aliud sit, inveniri potest.

Ad tertium genus quæstionis, in quo, quale sit, quæritur, in comparationem ea cadunt, quæ paulo ante in comparationis loco enumerata sunt. In illud autem genus, in quo de expetendo fugiendoque quæritur, adhibentur ea, quæ sunt aut animi, aut corporis, aut externa vel commoda, vel incommoda. Itemque cum de honesto, turpique quæritur, ad animi bona, vel mala, omnis dirigenda oratio est.

Cum autem de æquo et iniquo differitur, æquitatis loci colliguntur. Hi cernuntur bipartito, et natura, et instituto. Natura partes habet duas, tuitionem sui, et ulciscendi jus. Institutio autem æquitatis tripartita est. Una pars legitima est, altera conveniens, tertia moris vetustate confirmata. Atque etiam rursus æquitas tripartita dicitur esse; una ad superos deos, altera ad manes, tertia ad homines pertinere. Prima, pietas; secunda, sanctitas; tertia, justitia, aut æquitas nominatur.

XXIV. De proposito satis multa: deinceps de causa pauciora dicenda sunt. Pleraque enim sunt ei cum proposito communia. Tria sunt igitur genera causarum; iudicii, deliberationis, laudationis: quarum fines ipsi declarant, quibus utendum locis sit. Nam iudicii finis est jus; ex quo etiam nomen. Juris autem partes tum expositæ, cum æquitatis. Deliberandi finis, utilitas; cuius hæc partes, quæ modo expositæ, rerum expetendarum. Laudationis finis, honestas; de qua item est ante dictum.

Sed definitæ quæstiones a suis quæque locis, quasi propriis, instituuntur, in accusationem, defensionemque partitæ. In quibus existunt hæc genera, ut accusator personam arguat facti: defensor aliquid opponat de tribus; aut non esse factum; aut, si sit factum, aliud ejus facti nomen esse; aut jure esse factum. Itaque aut initialis, aut conjecturalis prima appelletur; definitiva, altera; tertia, quamvis molestum nomen hoc sit, juridicialis vocetur.

Harum causarum propria argumenta ex iis sumpta locis, quos exposuimus, in præceptis oratoriis explicata sunt. Refutatio autem accusationis, in qua est depulsio criminis, quæ Græce *σέλις* dicitur, Latine appelletur *status*; in quo primum insitit quasi ad repugnandum congressa defensio. Atque etiam in deliberationibus et laudationibus iidem existunt status. Nam et negantur sæpe ea futura, quæ ab aliquo in sententia dicta sunt fore, si aut omnino fieri non possunt, aut sine summa difficultate non possunt. In qua argumentatione status conjecturalis existit.

At, cum aliquid de utilitate, honestate, æquitate differitur, deque iis rebus, quæ iis sunt contrariæ; incurrunt status aut iuris, aut nominis: quod idem contingit in laudationibus. Nam aut negari potest, id factum esse, quod laudetur; aut non eo nomine afficiendum, quo laudator affecerit; aut omnino non esse laudabile, quòd non recte, non jure, factum sit. Quibus omnibus generibus usus est nimis impudenter Cæsar contra Catonem meum.

Sed quæ ex statu contentio efficitur, eam Græci *κρινόμενον* vocant. Mihi placet id, quoniam quidem ad te scribo, *qua de re agitur*, vocari. Quibus autem hoc, *qua de re agitur*, continetur, hæc *continentia* vocentur, quasi firmamenta defensionis; quibus sublatis, defensio nulla sit. Sed, quoniam lege firmius in controversiis disceptandis esse nihil debet, danda est opera, ut legem adjutricem et testem adhibeamus. In qua re alii quasi status existunt novi, qui appellantur legitimæ disceptationes. Tum enim defenditur non id legem dicere, quod adversarius velit, sed aliud. Id autem contingit, cum scriptum ambiguum est, ut duæ differentes sententiæ accipi possint. Tum opponitur scripto voluntas scriptoris, ut quærat, verbane plus, an sententia, valere debeat. Tum legi lex contraria affertur. Ita sunt tria genera, quæ controversiam in omni scripto facere possunt, ambiguum, discrepantia scripti et voluntatis, scripta contraria.

XXV. Jam hoc perspicuum est, non magis in legibus, quam in testamentis, in stipulationibus, in reliquis rebus, quæ ex scripto

aguntur, posse controversias easdem existere. Horum tractationes in aliis libris explicantur. Nec solum perpetuæ actiones, sed etiam partes orationis iisdem locis adjuvantur, partim propriis, partim communibus; ut in principiis, quibus ut benevoli, ut dociles, ut attentis sint, qui audiant, efficiendum est propriis locis. Itemque narrationes, ut ad suos fines spectent, id est, ut planæ sint, ut breves, ut evidentes, ut credibiles, ut moratæ, ut cum dignitate: quæ quanquam in tota oratione esse debent, magis tamen sunt propria narrandi.

Quæ autem consequitur narrationem fides, ea persuadendo quoniam efficitur, qui ad persuadendum loci maxime valent, dictum est in iis, in quibus de omni ratione dicendi. Peroratio autem et alia quædam habet, et maxime amplificationem; cujus effectus is debet esse, ut, aut perturbentur animi, aut tranquillentur; et, si ita jam affecti ante sunt, ut augeat eorum motus, aut sedet oratio. Huic generi, in quo et misericordia, et iracundia, et odium, et invidia, et cæteræ animi affectiones perturbantur, præcepta suppeditantur aliis in libris, quos poteris mecum legere, cum voles.

Ad id autem, quod te velle fenseram, cumulate satisfactum esse debet voluntati tuæ. Nam, ne præterirem aliquid, quod ad argumentum in omni ratione reperiendum pertineret, plura, quam a te desiderata erant, sum complexus; fecique, quod sæpe liberales venditores solent, ut, cum ædes, fundumve vendiderint, rutiis cæsis receptis, concedant tamen aliquid emptori, quod ornandi causâ apte et loco positum esse videantur. Sic tibi nos ad id, quod quasi mancipio dare debuimus, ornamenta quædam voluimus, non debita, accedere.

O R A T O R I Æ
P A R T I T I O N E S.

D I A L O G U S.

CICERO *pater.* CICERO *filius.*

I. **F**ILIUS. Studeo, mi pater, Latine ex te audire ea, quæ mihi tu de ratione dicendi Græce tradidisti; si modo tibi est otium, et si vis. PATER. An est, mi Cicero, quod ego malim, quam te quam doctissimum esse? Otium autem primum est summum, quoniam aliquando Romæ exeundi potestas data est: deinde ista tua studia vel maximis occupationibus meis anteferrem libenter. FILIUS. Visne igitur, ut tu me Græce soles ordine interrogare, sic ego te vicissim eisdem de rebus Latine interrogem? PATER. Sane, si placet. Sic enim et ego te meminisse intelligam, quæ accepisti; et tu ordine audies, quæ requiris. FILIUS. Quot in partes distribuenda est omnis doctrina dicendi? PATER. In tres. FILIUS. Cedo quas? PATER. Primum in ipsam vim oratoris, deinde in orationem, tum in quæstionem. FILIUS. In quo est ipsa vis? PATER. In rebus et verbis. Sed et res et verba inveniendi sunt et collocanda. Proprie autem in rebus invenire, in verbis eloqui, dicitur. Collocare autem, etsi est commune, tamen ad inveniendum refertur. Vox, motus, vultus, atque omnis actio, eloquendi comes est, earumque rerum omnium custos est memoria. FILIUS. Quid? orationis quot sunt partes? PATER. Quatuor. Earum duæ valent ad rem docendam; narratio et confirmatio. Ad impellendos animos duæ; principium et peroratio. FILIUS. Quid? quæstio quasnam habet partes?

PATER. Infitam, quam consultationem appello; et definitam, quam causam nomino.

II. FILIUS. Quoniam igitur invenire oratoris primum est, quid quæret? PATER. Ut inveniatur, quemadmodum fidem faciat eis, quibus volet persuadere, et quemadmodum motum eorum animis afferat. FILIUS. Quibus rebus fides fit? PATER. Argumentis, quæ ducuntur ex locis, aut in re ipsa infitis, aut assumptis. FILIUS. Quos vocas locos? PATER. Eos, in quibus latent argumenta. FILIUS. Quid est argumentum? PATER. Probabile inventum ad faciendam fidem. FILIUS. Quomodo igitur duo genera ista dividis? PATER. Quæ sine arte putantur, ea remota appello, ut testimonia. FILIUS. Quid infita? PATER. Quæ inhærent in ipsa re. FILIUS. Testimoniorum quæ sunt genera? PATER. Divinum, et humanum. Divinum, ut oracula, ut auspicia, ut vaticinationes, et responsa sacerdotum, haruspicum, conjectorum. Humanum, quod spectatur ex auctoritate, et ex voluntate, et ex oratione, aut libera, aut expressa; in quo insunt scripta, pacta, promissa, jurata, quæ sita. FILIUS. Quæ sunt quæ dicis infita? PATER. Quæ infixæ sunt rebus ipsis, ut definitio, ut contrarium, ut ea, quæ sunt ipsi, contrariove ejus aut similia, aut dissimilia, aut consentanea, aut dissentanea; ut ea, quæ sunt quasi conjuncta, aut ea, quæ sunt quasi pugnancia inter se; aut earum rerum, de quibus agitur, causæ; aut causarum eventus, id est, quæ sunt effecta de causis, ut distributiones, ut genera partium, generumve partes, ut primordia rerum, et quasi præcurrentia, in quibus inest aliquid argumenti; ut rerum contentiones, quid majus, quid par, quid minus sit, in quibus aut naturæ rerum, aut facultates comparantur.

III. FILIUS. Omnibusne igitur ex his locis argumenta sumemus? PATER. Immo vero scrutabimur, et quæremus ex omnibus; sed adhibebimus judicium, ut levia semper rejiciamus, nonnunquam etiam communia prætermittamus, et non necessaria. FILIUS. Quoniam de fide respondisti, volo audire de motu. PATER. Loco quidem quæris, sed planius quod vis explicabitur, cum ad orationis ipsius quæstionumque rationem venero. FILIUS.

Quid sequitur igitur? PATER. Cum inveneris, collocare. Cujus in infinita quaestione ordo est idem fere, quem exposui locorum. In definita autem, adhibenda sunt illa etiam, quæ ad motus animorum pertinent. FILIUS. Quomodo igitur ista explicas? PATER. Habeo communia præcepta fidem faciendi, et commovendi. Quoniam fides est firma opinio; motus autem, animi incitatio aut ad voluptatem, aut ad molestiam, aut ad metum, aut ad cupiditatem: (tot enim sunt motûs genera, partes plures generum singulorum:) omnem collocationem ad finem accommo- do quaestionis. Nam est in proposito finis, fides; in causa et fides, et motus. Quare cum de causa dixerò, in qua est propositum, de utroque dixerò. FILIUS. Quid habes igitur de causa dicere? PATER. Auditorum eam genere distingui. Nam aut auscultator est modo qui audit, aut disceptator, id est, rei sententiæque moderator: ita, ut aut delectetur, aut statuât aliquid. Statuit autem aut de præteritis, ut iudex; aut de futuris, ut senatus. Sic tria sunt genera, iudicii, deliberationis, exornationis, quæ quia in laudationes maxime confertur, proprium habet jam ex eo nomen.

IV. FILIUS. Quas res sibi proponet in istis tribus generibus orator? PATER. Delectationem in exornatione; in iudicio, aut severitiam, aut clementiam iudicis; in suasionem autem, aut spem, aut reformidationem deliberantis. FILIUS. Cur igitur exponis hoc loco genera controversiarum? PATER. Ut rationem collocandi ad finem cujusque accommodem. FILIUS. Quonam tandem modo? PATER. Quia, quibus in orationibus delectatio finis est, varii sunt ordines collocandi. Nam aut temporum servantur gradus, aut generum distributiones, aut a minoribus ad majora ascendimus, aut a majoribus ad minora delabimur, aut hæc inæquabili varietate distinguimus, cum parva magnis, simplicia conjunctis, obscura dilucidis, lata tristibus, incredibilia probabilibus inteximus, quæ in exornationem cadunt omnia. FILIUS. Quid? in deliberatione quid spectas? PATER. Principia, vel non longa, vel sæpe nulla. Sunt enim ad audiendum qui deliberant, sua causa parati. Nec multum sane sæpe narrandum est.

Est enim narratio præteritarum rerum, aut præsentium; suasio autem, futurarum. Quare ad fidem, et ad motum adhibenda est omnis oratio. **FILIUS.** Quid? in judiciis quæ est collocatio? **PATER.** Non eadem accusatoris, et rei; quod accusator rerum ordinem prosequitur, et singula argumenta, quasi hastâ in manu collocatâ, vehementer proponit, concludit acriter, confirmat tabulis, decretis, testimoniis, accuratiusque in singulis commoratur; perorationisque præceptis, quæ ad incitandos animos valent, et in reliqua oratione paululum digrediens de cursu dicendi, utitur, et vehementius in perorando. Est enim propositum, ut iratum efficiat iudicem.

V. FILIUS. Quid faciendum est contrà reo? **PATER.** Omnia longe secus. Sumenda principia ad benevolentiam conciliandam. Narrationes aut amputandæ, quæ lædunt; aut relinquendæ, si totæ sunt molestæ. Firmamenta ad fidem posita, aut per se diluenda, aut obscuranda, aut digressionibus obruenda. Perorationes autem ad misericordiam conferendæ. **FILIUS.** Semperne igitur ordinem collocandi, quem volumus, tenere possumus? **PATER.** Non sane. Nam auditorum aures moderantur oratori prudenti, et provido; et quod respuunt, immutandum est. **FILIUS.** Expone deinceps, quæ ipsius orationis, verborumque præcepta sunt. **PATER.** Unum igitur genus est eloquendi sua sponte fustum; alterum, versum atque mutatum. Prima vis est in simplicibus verbis; in conjunctis secunda. Simplicia, inveniendâ sunt; conjuncta, collocandâ sunt. Et simplicia verba partim nativa sunt, partim reperta. Nativa ea, quæ significata sunt sensu. Reperta, quæ ex his facta sunt, et novata aut similitudine, aut imitatione, aut inflexione, aut adjunctione verborum. Atque etiam est hæc distinctio in verbis; altera, naturâ; tractatione, altera. Naturâ, ut sint alia consonantiora, graviora, leviora, et quodammodo nitidiora: alia contrâ. Tractatione autem, cum aut propria sumuntur rerum vocabula, aut addita ad nomen, aut nova, aut prisca, aut ab oratore modificata, et inflexa quodammodo: qualia sunt ea, quæ transferuntur, aut immutantur, aut ea, quibus tanquam abutimur, aut ea, quæ obscuramus, quæ

incredibiliter tollimus, quæque mirabilius, quam sermonis consuetudo patitur, ornamus.

VI. **FILIUS.** Habeo de simplicibus verbis: nunc de conjunctione quæro. **PATER.** Numeri quidam sunt in conjunctione feruendi, consecutioque verborum. Numeros aures ipsæ metiuntur, ne aut non compleas verbis quod proposueris, aut redundes. Consecutio autem, ne generibus, numeris, temporibus, personis, casibus, perturbetur oratio. Nam, ut in simplicibus verbis, quod non est Latinum; sic in conjunctis, quod non est consequens, vituperandum est. Communia autem simplicium, conjunctorumque sunt hæc quinque quasi lumina, dilucidum, breve, probabile, illustre, suave. Dilucidum fit usitatis verbis, propriis, dispositis aut circumscriptioe conclusa, aut intermissione, aut confusione verborum. Obscurum autem, aut longitudine, aut contractione orationis, aut ambiguitate, aut inflexione, atque immutatione verborum. Brevitas autem conficitur simplicibus verbis; semel unaquaque re dicenda: nulli rei, nisi ut dilucide dicas, seruiendo. Probabile autem genus est orationis, si non nimis est comptum, atque expositum, si est auctoritas et pondus in verbis, si sententiæ vel graves, vel aptæ opinionibus hominum, et moribus. Illustris autem oratio est, si et verba gravitate delecta ponuntur, et translata, et superlata, et ad nomen adjuncta, et duplicata, et idem significantia, atque ab ipsa actione, atque imitatione rerum non abhorrentia. Est enim hæc pars orationis, quæ rem constituat pene ante oculos: is enim maxime sensus attingitur; sed cæteri tamen, et maxime mens ipsa moveri potest. Sed quæ dicta sunt de oratione dilucida, cadunt in hanc illustrem omnia. Est enim plus aliquanto illustre, quam illud dilucidum. Altero fit ut intelligamus, altero verò, ut videre videamur. Suave autem genus erit dicendi, primum elegantia et jucunditate verborum sonantium, et lenium; deinde conjunctione, quæ neque asperos habeat concursus, neque disjunctos, atque hiantes; et sit circumscripta non longo anfractu, sed ad spiritum vocis apto, habeatque similitudinem, aequalitatemque verborum; tum ex contrariis sumpta verbis: crebra

crebris, paria paribus respondeant, relataque ad idem verbum; et geminata, atque duplicata, vel etiam sæpius iterata ponantur; constructioque verborum tum conjunctionibus copuletur, tum dissolutionibus relaxetur. Fit etiam suavis oratio, cum aliquid aut invisum, aut inauditum, aut novum dicas. Delectat enim quidquid est admirabile, maximeque movet ea, quæ motum aliquem animi miscet, oratio; quæque significat oratoris ipsius amabiles mores; qui exprimuntur, aut significando iudicio ipsius ex animo humano ac liberali, aut inflexione sermonis, cum aut augendi alterius, aut minuendi sui causa, alia dici ab oratore, alia existimari videntur, idque comitate fieri magis, quam vanitate. Sed multa sunt suavitatis præcepta, quæ orationem aut magis obscuram, aut minus probabilem faciunt. Itaque etiam hoc loco nobis est ipsis, quid causa postulet, iudicandum.

VII. **FILIUS.** Reliquum est igitur, ut dicas de conversa oratione, atque mutata. **PATER.** Est itaque id genus totum situm in commutatione verborum; quæ simplicibus in verbis ita tractatur, ut aut ex verbo dilatetur, aut in verbum contrahatur oratio. Ex verbo, cum aut proprium, aut idem significans, aut factum verbum in plura verba diducitur. Ex oratione, cum aut definitio ad unum verbum revocatur, aut assumpta verba removen-
 tur, aut in circuitus diriguntur, aut in conjunctione fit unum verbum ex duobus. In conjunctis autem verbis triplex adhiberi potest commutatio, non verborum, sed ordinis tantummodo: ut, cum semel dictum sit directe, sicut natura ipsa tulerit, invertatur ordo, et idem quasi sursum versus, retroque dicatur; deinde idem intercise, atque permisce. Eloquenti autem exercitatio maxime in hoc toto convertendi genere versatur. **FILIUS.** Actio igitur sequitur, ut opinor. **PATER.** Est ita: quæ quidem oratori, et cum rerum, et cum verborum momentis commutanda maxime est. Facit enim et dilucidam orationem, et illustrem, et probabilem, et suavem, non verbis, sed varietate vocum, motu corporis, vultu; quæ plurimum valebunt, si cum orationis genere consentient, ejusque vim ac varietatem

subsequentur. **FILIUS.** Num quidnam de oratore ipso restat? **PATER.** Nihil sane, præter memoriam, quæ est gemina literaturæ quodammodo, et in dissimili genere persimilis. Nam ut illa constat ex notis literarum, et ex eo, in quo imprimuntur illæ notæ; sic confectio memoriæ, tanquam cera, locis utitur, et in his imaginis, ut literas, collocat.

VIII. FILIUS. Quoniam igitur vis oratoris omnis exposita est, quid habes de orationis præceptis dicere? **PATER.** Quatuor esse ejus partes; quarum prima et postrema ad motum animi valet: is enim initiis est et perorationibus concitandus. Secunda, narratio; et tertia, confirmatio, fidem facit orationi. Sed amplificatio quanquam habet proprium locum, sæpe etiam primum, postremum quidem fere semper, tamen reliquo in cursu orationis adhibenda est, maximeque cum aliquid aut confirmatum est, aut reprehensum. Itaque ad fidem quoque vel plurimum valet. Est enim amplificatio vehemens quædam argumentatio, ut illa docendi causâ sit; hæc, commovendi. **FILIUS.** Perge igitur ordine quatuor mihi istas partes explicare. **PATER.** Faciam, et a principiis primum ordiar; quæ quidem ducuntur aut ex personis, aut ex rebus ipsis. Sumuntur autem trium rerum gratia; ut amice, ut intelligenter, ut attente audiamur. Quorum primus locus est in personis nostris, disceptatorum, adversariorum; e quibus initia benevolentiam conciliandam comparantur, aut meritis nostris, aut dignitate, aut aliquo genere virtutis, et maxime liberalitatis, officii, justitiæ, fidei: contrariis rebus in adversarios conferendis, et cum iis, qui disceptant, aliqua conjunctionis aut causæ, aut spe significanda; et, si in nos aliquod odium, offensivæ collata sit, tollenda ea, minuendæ, aut diluendo, aut extenuando, aut compensando, aut deprecando. Intelligenter autem ut audiamur, et attente, a rebus ipsis ordiendum est. Sed facillime auditor discit, et, quid agatur, intelligit, si complectere a principio genus, naturamque causæ, si definias, si divides, si neque prudentiam ejus impediatis confusione partium, nec memoriam multitudine; quæque mox de narratione dilucidâ dicentur,

eadem etiam huc poterunt recte referri. Ut attente autem audiamur, trium rerum aliqua consequemur. Nam aut magna quædam proponemus, aut necessaria, aut conjuncta cum ipsis, apud quos res agetur. Sit autem hoc etiam in præceptis, ut, si quando tempus ipsum, aut res, aut locus, aut interventus alicujus, aut interpellatio, aut ab adversario dictum aliquod, et maxime in perorando, dederit occasionem nobis aliquam, ut dicamus aliquid ad tempus apte, ne derelinquamus; et, quæ suo loco de amplificatione dicemus, multa ex his poterunt ad principiorum præcepta transferri.

IX. **FILIUS.** Quid? in narratione quæ tandem observanda sunt? **PATER.** Quoniam narratio est rerum explicatio, et quædam quasi sedes, ac fundamentum constituendæ fidei, ea sunt in ea servanda maxime, quæ etiam in reliquis fere dicendi partibus; quæ partim sunt necessaria, partim sunt assumpta ad ornandum. Nam ut dilucide probabiliterque narremus, necessarium est; sed assumimus etiam suavitatem. Ergo ad dilucide narrandum, eadem illa superiora explicandi et illustrandi præcepta repetemus, in quibus est brevitatis; eaque sæpissime in narratione laudatur, de qua supra dictum est. Probabilis autem erit, si personis, si temporibus, si locis ea, quæ narrabuntur, consentient; si cujusque facti, et eventus causa ponetur; si testata dici videntur; si cum hominum opinione, auctoritate, si cum lege, cum more, cum religione conjuncta; si probitas narrantis significabitur, si antiquitatis memoria, si orationis veritas, et vitæ fides. Suavis autem narratio est, quæ habet admirationes, expectationes, exitus inopinatos, interpositos motus animorum, colloquia personarum, dolores, iracundias, metus, lætities, cupiditates. Sed jam ad reliqua pergamus. **FILIUS.** Nempe ea sequuntur, quæ ad faciendam fidem pertinent. **PATER.** Ita est: quæ quidem in confirmationem, et reprehensionem dividuntur. Nam in confirmando nostra probare volumus; in reprehendendo, redarguere contraria. Quoniam igitur omne, quod in controversiam venit, id aut sit, necne sit; aut quid sit; aut quale sit, quæritur; in primo conjectura valet, in altero definitio, in

tertio ratio. *FILIUS.* Teneo istam distributionem. Nunc conjecturæ locos quero.

X. *PATER.* In verisimilibus, et in propriis rerum notis posita est tota. Sed appellemus docendi gratia verisimile, quod plerumque ita fiat; ut, adolescentiam procliviorē esse ad libidinem. Propriæ autem notæ argumentum, quod nunquam aliter sit, certumque declarat, ut fumus ignem. Verisimilia reperiuntur ex partibus, et quasi membris narrationis. Ea sunt in personis, in locis, in temporibus, in factis, in eventis, in rerum ipsarum negotiorumque naturis. In personis naturæ primùm spectantur, valetudinis, figuræ, virium, ætatis, marium, fœminarum; atque hæc quidem in corpore. Animi autem, aut quemadmodum affecti sunt, virtutibus, vitiis, artibus, inertis; aut quemadmodum commoti, cupiditate, metu, voluptate, molestia. Atque hæc quidem in natura spectantur. In fortuna, genus, amicitia, liberi, propinqui, affines, opes, honores, potestates, divitiæ, libertas, et ea, quæ sunt iis contraria. In locis autem et illa naturalia, maritimi, an remoti a mari; plani, an montuosi; læves, an asperi; salubres, an pestilentes; opaci, an aprici. Et illa fortuita, culti, an inculti; celebres, an deserti; coædificati, an vasti; obscuri, an rerum gestarum vestigiis nobilitati; consecrati, an profani.

XI. In temporibus autem, præsentia, et præterita, et futura cernuntur. In his ipsis, vetusta, recentia, instantia paulo post, aut aliquando futura. In sunt etiam in temporibus illa, quæ temporis quasi naturam notant, ut hiems, ver, æstas, autumnus; aut anni tempora, ut mensis, ut dies, ut nox, hora, tempestas, quæ sunt naturalia. Fortuita autem, sacrificia, festi dies, nuptiæ. Jam facta, et eventus, aut consilii sunt, aut imprudentiæ; quæ est aut in casu, aut in quadam animi permotione. Casu, cum aliter accidit, ac putatum sit. Permotione, cum aut oblivio, aut error, aut metus, aut aliqua cupiditatis causa permovet. Est etiam in imprudentia necessitas ponenda. Rerum autem bonarum et malarum tria sunt genera. Nam aut in animis, aut in corporibus, aut extra, esse possunt. Hujus igitur materiæ, ad

argumentum subjectæ, perlustrandæ animo partes erunt omnes, et ad id, quod agetur, ex singulis conjectura capienda. Est etiam genus argumentorum aliud, quod ex facti vestigiis sumitur, ut telum, cruor, clamor editus, titubatio, permutatio coloris, oratio inconstans, tremor, et eorum aliquid, quod sensu percipi possit; etiam, si præparatum aliquid, si communicatum cum aliquo, si postea visum, auditum, indicatum. Verisimilia autem partim singula movent suo pondere; partim, etiam si videntur esse exigua per se, multum tamen, cum sunt coacervata, proficiunt: atque in his verisimilibus insunt nonnunquam etiam certæ rerum et propriæ notæ. Maximam autem facit fidem ad similitudinem veri, primum, exemplum; deinde, introducta rei similitudo: fabula etiam nonnunquam, etsi sit incredibilis, tamen homines commovet.

XII. FILIUS. Quid? definitionis quæ ratio est, et quæ via? PATER. Non dubium est id quidem, quin definitio genere declaretur, et proprietate quadam, aut etiam communium frequentia; ex quibus, proprium quid sit, eluceat. Sed quoniam de propriis oritur plerumque magna dissensio, definiendum est sæpe ex contrariis, sæpe etiam ex dissimilibus, sæpe ex paribus. Quamobrem descriptiones quoque sunt in hoc genere sæpe aptæ, et enumeratio consequentium, in primisque commovet explicatio vocabuli ac nominis. FILIUS. Sunt exposita jam fere ea, quæ de factis, quæque de facti appellatione, quærentur. Nempe igitur ea restant, quæ, cum factum constet, et nomen, qualia sint, vocatur in dubium. PATER. Est ita, ut dicis. FILIUS. Quæ sunt igitur in eo genere partes? PATER. Aut jure factum defenditur, aut ulciscendi doloris gratiâ, aut pietatis, aut pudicitia, aut religionis, aut patriæ nomine, aut denique necessitate, incitiam, casu. Nam quæ motu animi, et perturbatione facta sine ratione sunt, ea defensionem contra crimen in legitimis judiciis non habent, in liberis disceptationibus habere possunt. Hoc in genere, in quo, quale sit, quæritur, ex controversia, jure, et recte actum sit, quæri solet; quorum disputatio ex locorum descriptione sumenda est. FILIUS. Agebis

ergo, quoniam in confirmationem et reprehensionem diviseras orationis fidem, et dictum de altero est; expone nunc de reprehendendo. PATER. Aut totum est negandum, quod in argumentatione adversarius sumpserit, si fictum, aut falsum esse possis docere; aut redarguenda ea, quæ pro verisimilibus sumpta sunt: primum, dubia sumpta esse pro certis; deinde, etiam in perspicue fallis eadem posse dici; tum, ex iis, quæ sumpserint, non effici, quæ velint. Accedere autem oportet ad singula; sic universa franguntur. Commemoranda sunt etiam exempla, quibus simili in disputatione creditum non sit: conquerenda conditio communis periculi, si ingeniis hominum criminoforum sit exposita vita innocentium.

XIII. FILIUS. Quoniam, unde inveniuntur quæ ad fidem pertinent, habeo, quemadmodum in dicendo singula tractentur, expecto. PATER. Argumentationem querere videris, quæ est argumenti explicatio; quæ sumpta ex iis locis, qui sunt expositi, conficienda, et distinguenda dilucide est. FILIUS. Plane istuc ipsum desidero. PATER. Est ergo, ut supra dictum est, explicatio argumenti, argumentatio; sed ea conficitur, cum sumpseris aut non dubia, aut probabilia, ex quibus id efficias, quod aut dubium, aut minus probabile per se videtur. Argumentandi autem duo sunt genera, quorum alterum ad fidem directò spectat; alterum se inflectit ad motum. Dirigitur, cum proposuit aliquid, quod probaret, sumpsitque ea, quibus uteretur; atque his confirmatis ad propositum sese retulit, atque conclusit. Illa autem altera argumentatio, quasi retro, et contra prius sumit quæ vult, eaque confirmat: deinde id, quod proponendum fuit, per motis animis jactat ad extremum. Est autem illa varietas in argumentando, et non injucunda distinctio; ut, cum interrogamus nosmetipsos, aut percontamur, aut imperamus, aut optamus; quæ sunt cum aliis compluribus sententiarum ornamenta. Vitare autem similitudinem poterimus, non semper a proposito ordientes; et si non omnia confirmando disputabimus, breviterque interdum, quæ erunt satis aperta, ponemus: quodque

ex his efficietur, si id apertum sit, non habebimus necesse semper concludere.

XIV. **FILIUS.** Quid? illa, quæ sine arte appellantur, quæ jamdudum assumpta dixisti, ecquonam modo, ecquonam loco artis indigent? **PATER.** Illa vero indigent: nec eò dicuntur sine arte, quòd ita sunt, sed quòd ea non parit oratoris ars, sed foris ad se delata, tamen arte tractat, et maxime in testibus. Nam de toto genere testium, quàm id sit infirmum, sæpe dicendum est: et argumenta rerum esse propria; testimonia, voluntatum: utendumque est exemplis, quibus testibus creditum non sit; et de singulis testibus, si naturâ vani, si leves, si cum ignominia, si spe, si metu, si iracundia, si misericordia impulsi, si præmio, si gratia adducti; comparandique superiore cum auctoritate testium, quibus tamen creditum non sit. Sæpe etiam quæstionibus resistendum est, quòd et dolorem fugientes multi in tormentis ementiti persæpe sunt, morique maluerunt falsum fatendo, quam infitiando, dolere. Multi etiam suam vitam neglexerunt, ut eos, qui his cariores, quam ipsi sibi essent, liberarent. Alii autem aut natura corporis, aut consuetudine dolendi, aut metu supplicii, aut mortis, vim tormentorum pertulerunt. Alii ementiti sunt in eos, quos oderant. Atque hæc exemplis firmanda sunt. Neque est obscurum, quin (quoniam in utraque parte sunt exempla, et item ad conjecturam faciendam loci) in contrariis contraria sint sumenda. Atque etiam incurrit alia quædam in testibus, et in quæstionibus ratio. Sæpe enim ea, quæ dicta sunt, si aut ambigue, aut inconstanter, aut incredibiliter dicta sunt, aut etiam aliter ab alio dicta, subtiliter reprehenduntur.

XV. **FILIUS.** Extrema tibi pars restat orationis, quæ posita in perorando est, de qua sane velim audire. **PATER.** Facilius est explicatio perorationis. Nam est divisa in duas partes, amplificationem et enumerationem. Augendi autem et hic est proprius locus in perorando; et in cursu ipso orationis declinationes ad amplificandum dantur, confirmata re aliqua, aut reprehensa. Est igitur amplificatio gravior quædam affirmatio, quæ motu animorum conciliet in dicendo fidem. Ea et verborum genere

conficitur, et rerum. Verba ponenda sunt, quæ vim habeant illustrandi, nec ab usu sint abhorrentia, gravia, plena, sonantia, juncta, facta, cognominata, non vulgata, superlata, in primisque translata, nec in singulis verbis, sed in continentibus soluta, quæ dicuntur sine conjunctione, ut plura videantur. Augent etiam relata verba, iterata, duplicata, et ea, quæ ascendunt gradatim ab humilioribus verbis ad superiora: omninoque semper quasi naturalis, et non explanata oratio, sed gravibus referta verbis, ad augendum accommodatior. Hæc igitur in verbis; quibus actio voce, vultu, et gestu congruens, et apta ad animos permovendos, accommodanda est. Sed et in verbis, et in actione causa erit tenenda, et pro re agenda. Nam hæc quia videntur perabsurda, cum graviora sunt, quam causa fert; diligenter, quid quemque deceat, judicandum est.

XVI. Rerum amplificatio sumitur eisdem ex locis omnibus, quibus illa, quæ dicta sunt ad fidem: maximeque definitiones valent conglobatæ, et consequentium frequentatio, et contrariarum, et dissimilium, et inter se pugnantium rerum conflictio; et causæ, et ea, quæ sunt de causis orta, maximeque similitudines, et exempla; fictæ etiam personæ; muta denique loquantur; omninoque ea sunt adhibenda, si causâ patitur, quæ magna habentur; quorum est duplex genus. Alia enim magna naturâ videntur; alia usu. Naturâ, ut cælestia, ut divina, ut ea, quorum obscuræ causæ, ut, in terris, mundoque admirabilia quæ sunt; ex quibus, similibusque, si attendas, ad augendum permulta suppetunt. Usu, quæ videntur hominibus aut prodesse, aut obesse vehementius; quorum sunt genera ad amplificandum tria. Nam aut caritate moventur homines; ut deorum, ut patriæ, ut parentum: aut amore; ut fratrum, ut conjugum, ut liberorum, ut familiarum: aut honestate; ut virtutum, maximeque earum quæ ad communionem hominum et liberalitatem valent. Ex iis et cohortationes sumuntur ad ea retinenda; et in eos, a quibus ea violata sunt, odia incitantur, et miseratio nascitur.

XVII. Proprius locus augendi in his rebus aut amissis, aut amittendi periculo: nihil est enim tam miserabile, quam ex beato

miser. Et hoc totum quidem moveat, si bona ex fortuna quis cadat; et a quorum caritate divellatur; quæ amittat, aut amiserit; in quibus malis sit, futurusve sit, exprimatur breviter. Cito enim arefcit lacryma, præsertim in alienis malis. Nec quidquam in amplificatione nimis enucleandum est. Minuta est enim omnis diligentia; hic autem locus grandia requirit.

Illud jam est iudicii, quo quaque in causa genere utamur augendi. In illis enim causis, quæ ad delectationem exornantur, ii loci tractandi sunt, qui movere possunt expectationem, admirationem, voluptatem. In cohortationibus autem, bonorum ac malorum enumerationes et exempla valent plurimum. In iudiciis accusatori fere, quæ ad iracundiam; reo plerumque, quæ ad misericordiam pertinent. Nonnunquam tamen accusator misericordiam movere debet, et defensor iracundiam. Enumeratio reliqua est, nonnunquam laudatori, suavori non sæpe, accusatori sæpius, quam reo, necessaria. Hujus ipsa tempora duo sunt, si aut memoriæ diffidas eorum, apud quos agas, vel intervallo temporis, vel longitudine orationis; aut frequentatis firmamentis orationis, et breviter expositis, vim est habitura causa majorem. Et reo rarius utendum est, quòd ponenda sunt contraria: quorum dissolutio in brevitate latebit, aculei pungent. Sed erit in enumeratione vitandum, ne ostentatio memoriæ suscepta videatur esse puerilis. Id effugiet, qui non omnia minima repetet; sed, brevia singula attingens, pondera rerum ipsa comprehendet.

XVIII. FILIUS. Quoniam et de ipso oratore, et de oratione dixisti, expone eum mihi nunc, quem ex tribus extremum proposuisti, quæstionis locum. PATER. Duo sunt, ut initio dixi, quæstionum genera; quorum alterum finitum temporibus et personis, causam appello: alterum infinitum, nullis neque personis neque temporibus notatum, propositum voco. Sed est consultatio, quasi pars causæ quædam, et controversiæ. Inest enim infinitum in definito, et ad illud tamen referuntur omnia. Quamobrem prius de proposito dicamus: cujus genera sunt duo, cognitionis alterum; ejus scientia est finis, ut, verine sint

ſenſus : alterum actionis, quod refertur ad efficiendum quid, ut, ſi quærat, quibus officiis amicitia colenda ſit. Rurſus ſuperioris genera ſunt tria : ſit, necne ; quid ſit ; quale ſit. Sit, necne ; ut, jus in natura ſit, an in more. Quid autem ſit ; ſitne jus, id, quod majori parti ſit utile. Quale autem ſit ; juſte vivere, ſit, necne, utile. Actionis autem duo ſunt genera. Unum, ad perfequendum aliquid, aut declinandum ; ut, quibus rebus adipiſci gloriam poſſis, aut quomodo invidia vitetur. Alterum, quod ad aliquod commodum, uſumque refertur ; ut, quemadmodum ſit reſpublica adminiſtranda, aut, quemadmodum in paupertate vivendum. Rurſus autem ex cognitionis conſultatione ; ubi, ſit, necne ſit, aut fuerit, futurumve ſit, quæritur, unum genus eſt quæſtionis, poſſitne aliquid effici ; ut, cum quæritur, æquiſnam perfecte ſapiens eſſe poſſit. Alterum, quemadmodum quidque fiat ; ut, quonam pacto virtus pariat, naturane, an ratione, an uſu. Cujus generis ſunt omnes, in quibus, ut in obſcuris naturalibusque quæſtionibus, cauſæ rationeſque rerum explicantur.

XIX. Illius autem generis, in quo, quid ſit id, de quo agitur, quæritur, duo ſunt genera ; quorum in altero diſputandum eſt, aliud, an idem ſit, ut pertinacia et perfeverantia : in altero autem deſcriptio generis alicujus, et quaſi imago exprimenda eſt, ut, qualis ſit avarus, aut quid ſit ſuperbia. Tertio autem in genere, in quo, quale ſit, quæritur, aut de honeſtate, aut de utilitate, aut de æquitate dicendum eſt. De honeſtate ſic ; ut, Honeſtumne ſit pro amico periculum, aut invidiam ſubire. De utilitate autem ſic ; ut, Sitne utile in reſpublica adminiſtranda verſari. De æquitate vero ſic ; ut, Sitne æquum, amicos cognatis anteferre. Atque in hoc eodem genere, in quo, quale ſit, quæritur, exoritur aliud quoddam diſputandi genus. Non enim ſimpliciter ſolum quæritur, quid honeſtum ſit, quid utile, quid æquum ; ſed etiam ex comparatione, quid honeſtius, quid utilius, quid æquius ; atque etiam quid honeſtiſſimum, quid utiliſſimum, quid æquiſſimum : cujus generis illa ſunt, quæ præſtantiſſima ſit dignitas vitæ. Atque ea quidem, quæ dixi, cognitionis ſunt omnia.

Restant actionis ; cujus alterum est præcipiendi genus, quod ad rationem officii pertinet, ut, quemadmodum colendi sunt parentes : alterum autem ad sedandos animos, et oratione sanandos, ut in consolandis mœroribus, ut in iracundia comprimenda, aut in timore tollendo, aut in cupiditate minuenda. Cui quidem generi contrarium est disputandi genus ad eisdem illos animi motus, quod in amplificanda oratione sæpe faciendum est, vel gignendos vel concitandos. Atque hæc fere est partitio consultationum.

XX. **FILIUS.** Cognovi ; sed, quæ ratio est in his inveniendi, et disponendi, requiro. **PATER.** Quid ? tu aliamne censes, et non eandem esse, quæ est exposita, ut ex eisdem locis ad fidem, et ad inveniendum ducantur omnia ? Collocandi autem quæ est exposita in aliis ratio, eadem huc transfertur. Cognita igitur omni distributione propositarum consultationum, causarum genera restant omnino. Et earum quidem forma duplex est ; quarum altera delectationem sectatur aurium : alterius, ut obtineat, probet, et efficiat quod agit, omnis est suscepta contentio. Itaque illud superius, exornatio dicitur ; quod cum latum genus esse potest, saneque varium, unum ex eo delegimus, quod ad laudandos claros viros suscepimus, et ad improbos vituperandos. Genus enim nullum est orationis, quod aut uberius ad dicendum, aut utilius civitatibus esse possit, aut in quo magis orator in cognitione virtutum, vitiorumque versetur. Reliquum autem genus causarum, aut in provisione posterius temporis, aut in præteriti disceptatione, versatur ; quorum alterum deliberationis est, alterum iudicii. Ex qua partitione tria genera causarum extiterunt : unum, quod a meliori parte, laudationis est appellatum ; deliberationis alterum ; tertium iudiciorum. Quamobrem de primo primum, si placet, disputemus. **FILIUS.** Mihi vero placet.

XXI. **PATER.** Ac laudandi vituperandique rationes, quæ non ad bene dicendum solum, sed etiam ad honeste vivendum valent, exponam breviter, atque a principiis exordiar et laudandi et vituperandi. Omnia enim sunt profecto laudanda, quæ conjuncta cum virtute sunt ; et quæ cum vitiis, vituperanda. Quamobrem

finis alterius est honestas, alterius turpitude. Conficitur autem genus hoc dictionis, narrandis exponendisque factis, sine ullis argumentationibus, ad animi motus leniter tractandos magis, quam ad fidem faciendam, aut confirmandam accommodatæ. Non enim dubia firmantur, sed ea, quæ certa, aut pro certis posita sunt, augentur. Quamobrem ex iis, quæ ante dicta sunt, et narrandi, et augendi præcepta repetentur. Et, quoniam in his causis omnis ratio fere ad voluptatem auditoris et ad delectationem refertur, utendum erit iis in oratione singulorum verborum insignibus, quæ habent plurimum suavitatis; id est, ut factis verbis, aut vetustis, aut translatis frequenter utamur; et in ipsa constructione verborum, ut paria paribus, et similia similibus sæpe referantur; ut contraria, ut geminata, ut circumscripta numerosè, non ad similitudinem veruum, sed ad explendum aurium sensum, apto quasi quodam verborum modo. Adhibendaque frequentius etiam illa ornamenta rerum sunt, sive quæ admirabilia, et nec-opinata, sive significata monstris, prodigiis, et oraculis; sive quæ videbuntur ei, de quo agimus, accidisse divina, atque fatalia. Omnis enim expectatio ejus, qui audit, et admiratio, et improvisi exitus, habent aliquam in audiendo voluptatem.

XXII. Sed quoniam in tribus generibus bona, malave versantur, externis, corporis, et animi; prima sunt externa, quæ ducuntur a genere; quo breviter modiceque laudato, aut, si erit infame, prætermisso: si humile, vel præterito, vel ad augendam ejus, quem laudas, gloriam, tacto; deinceps, si res patiat, de fortunis erit, et facultatibus dicendum. Postea de corporis bonis; in quibus quidem, quæ virtutem maxime significat, facillime forma laudatur. Deinde est ad facta veniendum, quorum collocatio triplex est: aut enim temporum servandus est ordo, aut in primis recentissimum quodque dicendum, aut multa et varia facta in propria virtutum genera sunt dirigenda. Sed hic locus virtutum, atque vitiorum latissime patens, ex multis et variis disputationibus nunc in quandam angustam et brevem concludetur. Est igitur vis virtutis duplex: aut enim scientiâ cernitur

virtus, aut actione. Nam, quæ prudentia, quæ calliditas, quæque gravissimo nomine sapientia appellatur, hæc scientiâ pollet unâ. Quæ vero moderandis cupiditatibus, regendisque animi motibus laudatur, ejus est munus in agendo; cui temperantiæ nomen est. Atque illa prudentia in suis rebus, domestica; in publicis, civilis appellari solet. Temperantia autem in suas itidem res, et in communes distributa est, duobusque modis in rebus commodis discernitur; et ea, quæ absunt, non expetendo, et ab iis, quæ in potestate sunt, abstinendo. In rebus autem incommodis est itidem duplex. Nam quæ venientibus malis obstat, fortitudo; quæ, quod jam adest, tolerat et perfert, patientia nominatur. Quæ autem hæc uno genere complectitur, magnitudo animi dicitur; cujus est liberalitas in usu pecuniæ; simulque altitudo animi in capiendis incommodis, et maxime injuriis; et omne quod est ejus generis, grave, sedatum, non turbulentum. In communione autem quæ posita pars est, justitia dicitur; eaque erga Deos, religio; erga parentes, pietas; vulgo autem, bonitas; creditis in rebus, fides; in moderatione animadvertendi, lenitas; amicitia in benevolentia nominatur.

XXIII. Atque hæc quidem virtutes cernuntur in agendo. Sunt autem aliæ quasi ministræ, comitesque sapientiæ; quarum altera, quæ sint in disputando vera, atque falsa, quibusque positis quid sequatur, distinguit et judicat; quæ virtus omnis in ratione scientiaque disputandi sita est. Altera autem oratoria: nihil enim est aliud eloquentia, nisi copiose loquens sapientia; quæ ex eodem hausta genere, quo illa, quæ in disputando, uberior est, atque latior, et ad motus animorum, vulgique sensus accommodatior. Custos vero virtutum omnium, dedecus fugiens, laudemque maxime consequens, verecundia est. Atque hi sunt quidem fere quasi quidam habitus animi, sic affecti, et constituti, ut sint singuli inter se proprio virtutis genere distincti; a quibus ut quæque res gesta est, ita sit honesta necesse est, summeque laudabilis. Sunt autem alii quidam perfecti animi habitus ad virtutem quasi præculi et præparati rectis studiis et artibus; ut in suis rebus, studia literarum, ut numerorum, ut sonorum, ut mensuræ,

ut fiderum, ut equorum, ut venandi, ut armorum. In communibus, propensiora studia in aliquo genere virtutis præcipue colendo, aut divinis rebus deserviendo, aut parentibus, amicis, hospitibus, præcipue atque insigniter diligendis. Atque hæc quidem virtutum. Vitiiorum autem sunt genera contraria. Cernenda autem sunt diligenter, ne fallant ea nos vitia, quæ virtutem videntur imitari. Nam et prudentiam malitia, et temperantiam immanitas in voluptatibus aspernandis, et magnitudinem animi superbia in animis extollendis, et despicientia in contemnendis honoribus, et liberalitatem effusio, et fortitudinem audacia imitatur; et patientiam duritia immanis, et justitiam acerbitas, et religionem superstitio, et lenitatem mollitia animi, et verecundiam timiditas, et illam disputandi prudentiam concertatio captatioque verborum, et hanc oratoriam vim inanis quædam profluentia loquendi. Studiis autem bonis similia videntur ea, quæ sunt in eodem genere nimia. Quamobrem omnis vis laudandi vituperandique ex his sumetur virtutum vitiiorumque partibus: sed in toto quasi contextu orationis hæc erunt illustranda maxime, quemadmodum quisque generatus, quemadmodum educatus, quemadmodum institutus, moratusque fuerit; et, si quid cui magnum, aut incredibile acciderit, maximeque si id divinitus accidisse potuerit videri; tum quæ quisque senserit, dixerit, gesserit, ad ea, quæ proposita sunt, virtutum genera accommodabuntur; ex illisque iisdem inveniendi locis causæ rerum, et eventus, et consequentia requirentur. Neque vero mors eorum, quorum vita laudabitur, silentio præteriri debet, si modo quid erit animadvertendum aut in ipso genere mortis, aut in iis rebus, quæ post mortem erunt consecutæ.

XXIV. FILIUS. Accepi ista, didicique breviter, non solum quemadmodum laudarem alterum, sed etiam quemadmodum eniterer, ut possem ipse jure laudari. Videamus igitur deinceps, in sententia dicenda quam viam, et quæ præcepta teneamus. PATER. Est igitur in deliberando finis utilitas, ad quem omnia ita referuntur in consilio dando, sententiaque dicenda, ut illa prima sint suafori, aut dissuasori videnda, quid

aut possit fieri, aut non possit, et quid aut necesse sit, aut non necesse. Nam et, si quid effici non potest, deliberatio tollitur, quamvis utile sit; et, si quid necesse est, (necesse autem id est sine quo salvi, liberive esse non possumus) id est reliquis et honestatibus in civili ratione, et commodis anteponendum. Cum autem quaeritur, quid fieri possit, videndum etiam est, quam facile possit. Nam quæ perdifficilia sunt, perinde habenda sæpe sunt, ac si effici non possint. Et cum de necessitate attendemus, etsi aliquid non necessarium videbitur, videndum tamen erit, quam sit magnum. Quod enim permagni interest, pro necessario sæpe habetur. Itaque, cum constet hoc genus causarum ex suasionem et dissuasionem, suafori proponitur simplex ratio; Si et utile est, et fieri potest, fiat. Dissuafori duplex; una, si non utile est, ne fiat; altera, si fieri non potest, nec suscipiatur. Sic suafori utrumque docendum est, dissuafori alterum infirmare sat est. Quare, quoniam in his versatur omne consilium duobus, de utilitate antè dicamus, quæ in discernendis bonis, malisque versatur. Bonorum autem partim necessaria sunt, ut vita, pudicitia, libertas, ut liberi, conjuges, germani, parentes: partim non necessaria, quorum alia sunt per se expetenda, ut ea, quæ sita sunt in officiis, atque virtutibus; alia, quòd aliquid commodi efficiunt, ut opes et copiæ. Eorum autem, quæ propter se expetuntur, partim honestate ipsa, partim commoditate aliqua, expetuntur. Honestate ea, quæ proficiscuntur ab iis virtutibus, de quibus paulo ante est dictum; quæ sunt laudabilia ipsa per se. Commoditate autem aliqua, quæ sunt in corporis aut fortunæ bonis expetenda. Quorum alia sunt quasi quodammodo cum honestate conjuncta, ut honos, ut gloria; alia diversa, ut vires, forma, valetudo, nobilitas, divitiæ, clientelæ.

XXV. Est etiam quasi quædam materies subjecta honestati; quæ maxime spectatur in amicitiiis. Amicitia autem caritate et amore cernuntur. Nam cum deorum, tum parentum, patriæque cultus, eorumque hominum, qui aut sapientia aut opibus excellunt, ad caritatem referri solet. Conjuges autem, et liberi, et

fratres, et alii, quos usus, familiaritasque conjunxit, quanquam etiam caritate ipsa, tamen amore maxime, continentur. In his igitur rebus cum bona sint, facile est intellectu, quæ sint contraria. Quod si semper optima tenere possemus, haud sane, quoniam quidem ea perspicua sunt, consilio multum egeremus. Sed quia temporibus, quæ vim habent maximam, sæpe evenit, ut utilitas cum honestate certet, earumque rerum contentio plerumque deliberationes efficit; ne aut opportuna propter dignitatem, aut honesta propter utilitatem relinquuntur, ad hanc difficultatem explicandam præcepta referamus. Et quoniam non ad veritatem solum, sed etiam ad opiniones eorum, qui audiunt, accommodanda est oratio; hoc primum intelligamus, hominum duo esse genera; alterum indoctum et agreste, quod anteferat semper utilitatem honestati; alterum expolitum, quod rebus omnibus dignitatem anteponat. Itaque huic generi laus, honor, gloria, fides, justitia, omnisque virtus: illi autem alteri, quæstus, emolumentum, fructusque proponitur; atque etiam voluptas, quæ maxime est inimica virtuti, bonique naturam fallaciter imitando adulterat; quam immanissimus quisque acerrime sequitur, neque solum honestis rebus, sed etiam necessariis anteponit. In suadendo, cum ei generi hominum consilium des, sæpe sane laudanda est; et illud videndum, quanto magis homines mala fugiant, quam sequantur bona. Nam neque honesta tam expetunt, quam devitant turpia. Quis enim honorem, quis gloriam, quis laudem, quis ullum decus tam unquam expetat, quam ignominiam, infamiam, contumeliam, dedecus fugiat? quarum rerum dolor gravis est.

XXVI. Est genus hominum ad honestatem natum, malo cultu pravisque opinionibus corruptum. Quare in cohortando, atque suadendo propositum quidem nobis erit illud, ut doceamus, quâ vi bona consequi, malaque vitare, possimus. Sed apud homines bene institutos, plurimum de laude et de honestate dicemus; maximeque ea virtutum genera tractabimus, quæ in communi hominum utilitate tuenda, augendaque versantur. Sin apud indoctos imperitosque dicemus; fructus,

emolumenta, voluptates, vitationesque dolorum proferantur; addantur etiam contumeliæ, atque ignominia. Nemo enim est tam agrestis, quem non, si ipsa minus honestas, contumelia tamen et dedecus magnopere moveat. Quare quod ad utilitatem spectat, ex iis, quæ dicta sunt, reperietur. Quod autem possit effici, necne possit, in quo etiam, quam facile possit, quamque expediât, quæri solet, maxime ex causis iis, quæ quamque rem efficiant, est videndum. Causarum autem genera sunt plura. Nam sunt aliæ, quæ ipsæ conficiunt; aliæ, quæ vim aliquam ad conficiendum afferunt. Itaque illæ superiores conficientes vocentur; hæ reliquæ ponantur in eo genere, ut sine his confici non possit. Conficiens autem causa alia est absoluta, et perfecta per se; alia aliquid adjuvans, et efficiendi socia quædam: cujus generis vis varia est, et sæpe aut major, aut minor, ut et illa, quæ maximam vim habet, sola sæpe causa dicatur. Sunt autem aliæ causæ, quæ aut propter principium, aut propter exitum, conficientes vocantur. Cum autem quæritur, quid sit optimum factu; aut utilitas, aut spes efficiendi ad assentiendum impellit animos. Et, quoniam de utilitate jam diximus, de efficiendi ratione dicamus.

XXVII. Quo toto genere, quibuscum, et contra quos, quo tempore, aut quo loco, aut quibus facultatibus armorum, pecuniæ, fociorum, earumve rerum, quæ ad quamque rem efficiendam pertinent, possimus uti, requirendum est. Neque solum ea sunt, quæ nobis suppetunt, sed etiam illa, quæ adversantur, videnda. Et, si ex contentione procliviora erunt nostra, non solum effici posse quæ suademus, erit persuadendum; sed curandum etiam, ut illa facilia, proclivia, jucunda videantur. Dissuadentibus autem, aut utilitas labefactanda est, aut efficiendi difficultates efferendæ, neque aliis ex præceptis, sed iisdem ex suasionis locis. Uterque vero ad augendum habeat exemplorum aut recentium, quo notiora sint, aut veterum, quo plus auctoritatis habeant, copiam; maximeque sit in hoc genere meditatus, ut possit vel utilia, ac necessaria sæpe honestis, vel hæc illis, anteferre. Ad commovendos autem animos maxime proficiet, si

incitandi erunt, hujusmodi sententiæ, quæ ad explendas cupiditates, aut ad odium satiandum, aut ad ulciscendas injurias pertinebunt. Sin autem reprimendi; de incerto statu fortunæ, dubiisque eventis rerum futurarum, et retinendis suis fortunis, si erunt secundæ; sin autem adversæ, de periculo commonendi. Atque hi quidem sunt perorationis loci. Principia autem in sententiis dicendis brevia esse debebunt. Non enim supplex, ut ad judicem, venit orator, sed hortator, atque auctor. Quare proponere, qua mente dicat, quid velit, quibus de rebus dicturus sit, debet, hortarique ad se breviter dicentem audiendum. Tota autem oratio simplex, et gravis, et sententiis debet ornatior esse, quam verbis.

XXVIII. FILIUS. Cognovi jam laudationis, et suasionis locos. Nunc, quæ judiciis accommodata sunt, expecto; idque nobis genus restare unum puto. PATER. Recte intelligis. Atque ejus quidem generis finis est æquitas; quæ non simpliciter spectatur, sed ex comparatione nonnunquam: ut, cum de verissimo accusatore disputatur, aut cum hæreditatis sine lege, aut sine testamento petitur possessio; in quibus causis quid æquius, æquissimumve sit, quæritur: quas ad causas facultas petitur argumentationum ex iis, de quibus mox dicitur, æquitatis locis. Atque etiam ante judicium de constituendo ipso judicio solet esse contentio, cum aut, sitne actio illi, qui agit, aut jamne sit, aut num jam esse desierit, aut illane lege, hisse verbis sit actio, quæritur. Quæ etiam si, ante quam res in judicium venit, aut concertata, aut dijudicata, aut confecta non sunt; tamen in ipsis judiciis permagnum sæpe habent pondus, cum ita dicitur; Plus petisti: fero petisti: non fuit tua petitio: non a me, non hac lege, non his verbis, non hoc judicio. Quarum causarum genus est positum in jure civili: quod est in privatarum, ac publicarum rerum lege, aut more positum; cujus scientia neglecta ab oratoribus plerisque, nobis ad dicendum necessaria videtur. Quare de constituendis actionibus, accipiendis, subeundisque judiciis, de excipienda iniquitate actionis, de comparanda æquitate, quod ea fere generis ejus sunt, ut, (quanquam

in ipsum iudicium sæpe dilabantur, tamen ante iudicium tractanda videantur) paululum ea separo a iudiciis, tempore magis agendi, quam dissimilitudine generis. Nam omnia, quæ de iure civili, aut de æquo et bono disceptantur, cadunt in eam formam, in qua, quale quid sit, ambigitur, de qua dicturi sumus; quæ in æquitate et iure maxime consistit.

XXIX. In omnibus igitur causis tres sunt gradus, ex quibus unus aliquis capiendus est, si plures non queas, ad resistendum. Nam aut ita consistendum est, ut, quod objicitur, factum neges; aut illud, quod factum fateare, neges eam vim habere, atque id esse, quod adversarius criminetur. Aut, si neque de facto, neque de facti appellatione ambigi potest, id, quod arguere, neges tale esse, quale ille dicat; et rectum esse quod feceris, concedendumve, defendas. Ita primus ille status, et quasi conflictio cum adversario, conjectura quadam; secundus autem definitione, atque descriptione, aut informatione verbi; tertius æqui, et veri, et recti, et humani ad ignoscendum disputatione tractandus est. Et quoniam semper is, qui defendit, non solum resistat oportet, aliquo statu, aut insitiando, aut definiendo, aut æquitate opponenda, sed etiam rationem subiiciat recusationis suæ; primus ille status rationem habet iniqui criminis, ipsam negationem, insitiationemque facti: secundus, quod non sit in re, quod ab adversario ponitur in verbo: tertius, quod id recte factum esse defendat, quod sine ulla nominis controversia factum fatetur. Deinde unicuique rationi opponendum est ab accusatore id, quod si non esset in accusatione, causa omnino esse non posset. Itaque ea, quæ sic referuntur, continentia causarum vocentur; quanquam non ea magis, quæ contra rationem defensionis afferuntur, quam ipsæ defensionis rationes, continent causas. Sed distinguendi gratia rationem appellamus eam, quæ affertur a reo ad recusandum, depellendi criminis causâ; quæ nisi esset, quid defenderet, non haberet: firmamentum autem, quod contra ad labefactandam rationem refertur, sine quo accusatio stare non potest.

XXX. Ex rationis autem, et ex firmamenti conflictione et quasi

concurfu, quæftio exoritur quædam, quam difceptationem veco ; in qua, quid deveniat in iudicium, et de quo difceptetur, quæri folet. Nam prima adverfariorum contentio diffufam habet quæftionem, ut in conjeçtura, Ceperitne pecunias Decius. In definitione, Minueritne majeflratem Norbanus. In æquitate, Jurene occiderit Opimius Gracchum. Hæc, quæ primam contentionem habent ex arguendo et reliflendo, lata, ut dixi, et confufa funt. Rationum, et firmamentorum contentio adducit in anguflum difceptationem. Ea in conjeçtura nulla efl. Nemo enim ejus, quod negat factum, rationem aut potefl, aut debet, aut folet reddere. Itaque in his caufis eadem et prima quæftio, et difceptatio efl extrema. In illis autem, ubi ita dicitur, Non minuit majeflratem, quod egit de Cæpione turbulentius ; populi enim Romani dolor juflus vim illam excitavit, non tribuni actio ; majeflas autem, quoniam efl magnitudo quædam populi Romani in ejus poteflate, ac jure retinendo, auçta efl potius, quam diminuta : et ubi ita refertur, Majeflas efl in imperii, atque in omni populi Romani dignitate, quam minuit is, qui per vim multitudinis rem ad feditionem vocavit ; exiflit illa difceptatio, Minueritne majeflratem, qui voluntate populi Romani rem gratam et æquam per vim egerit. In his autem caufis, ubi aliquid recte factum, aut concedendum, efl factum defenditur, cum efl facti fubjecta ratio, ficut ab Opimio, Jure feci, falutis omnium, et confervandæ reipublicæ caufa ; relatumque efl ab Decio, Ne fceleratiflimum quidem civem fine iudicio jure ullo necare potuifli ; oritur illa difceptatio, Potueritne recte, falutis reipublicæ caufa, civem, everforem civitatis, indemnatum necare. Ita difceptationes hæc, quæ in his controverfiis oriuntur, quæ funt certis perfonis, et temporibus notatæ, fiunt rurfus infinitæ, detractifque temporibus et perfonis rurfum ad confultationis formam rationemque revocantur.

XXXI. Sed in graviffimis firmamentis, etiam illa ponenda funt, fi qua ex fcripto legis, aut teftamenti, aut verborum ipfius iudicii, aut alicujus flipulationis, aut cautionis opponuntur

defensioni contraria. Ac ne hoc quidem genus in eas causas incurrit, quæ conjecturâ continentur. Quod enim factum negatur, id argui non potest scripto: ne in definitionem quidem venit, genere scripti ipsius. Nam etiam si verbum aliquod de scripto definiendum est, quam vim habeat; ut, cum ex testamentis, quid sit penus, aut cum ex lege prædii quæritur, quæ sunt ruta cæsa; non scripti genus, sed verbi interpretatio, controversiam parit. Cum autem plura significantur scripto, propter verbi, aut verborum ambiguitatem, (ut liceat ei, qui contra dicat, eò trahere significationem scripti, quo expediat, aut velit; aut, etiam si ambigue scriptum non sit, vel a verbis voluntatem et sententiam scriptoris abducere, vel alio se eadem de re contrarie scripto defendere,) tum disceptatio ex scripti contentione existit, ut in ambiguis disceptetur, quid maxime significetur; in scripti sententiæque contentione, utrum potius sequatur iudex; in contrariis scriptis, utrum magis sit comprobandum. Disceptatio autem cum est constituta, proposita esse debet oratori, quò omnes argumentationes repetitæ ex inveniendi locis conjiciantur. Quod quanquam satis est ei, qui videt, quid in quoque loco lateat, quique illos locos, tanquam thesauros aliquos argumentorum, notatos habet; tamen ea, quæ sunt certarum causarum propria, tangemus.

XXXII. In conjectura igitur cum est in insitiando reus, accusatori hæc duo prima sunt, (sed accusatorem pro omni actore et petitore appello: possunt enim etiam sine accusatore in causis hæc eadem controversiarum genera versari) sed hæc duo sunt ei prima, causâ, et eventus. Causam appello rationem efficiendi; eventum, id, quod est effectum. Atque ipsa quidem partitio causarum paulo ante in suasionis locis distributa est. Quæ enim in consilio capiendi futuri temporis præcipiebantur, quamobrem aut utilitatem viderentur habitura, aut efficiendi facultatem, eadem, qui de facto argumentabitur, colligere debet; quamobrem et utilia illi, quem arguet, fuisse, et ab eo effici potuisse demonstrat. Utilitatis conjectura movetur, si illud,

quod arguitur, aut spe bonorum, aut malorum metu fecisse dicitur; quod fit acrius, quò illa in utroque genere majora ponuntur. Spectantur etiam ad causam facti, motus animorum, si ira recens, si odium vetus, si ulciscendi studium, si injuriæ dolor; si honoris, si gloriæ, si imperii, si pecuniæ cupiditas; si periculi timor, si æs alienum, si angustia rei familiaris; si audax, si levis, si crudelis, si impotens, si incautus, si insipiens, si amans, si commota mente, si vinolentus, si cum spe efficiendi, si cum opinione celandi; aut, si patefactum esset, depellendi criminis, vel perrumpendi periculi, vel in longinquum tempus differendi; aut si judicii pœna levior, quam facti præmium; aut si facinoris voluptas major, quam damnationis dolor. His fere rebus facti suspicio confirmatur, cum et voluntatis in reo causæ reperiuntur, et facultas. In voluntate autem utilitas ex adeptione alicujus commodi, vitationeque alicujus incommodi quaeritur, ut aut spes, aut metus impulsisse videatur, aut alius repentinus animi motus, qui etiam citius in fraudem, quam ratio utilitatis, impellit. Quamobrem sint hæc dicta de causis. **FILIUS.** Teneo; et quaero, qui sint illi eventus, quos ex causis effici dixisti.

XXXIII. PATER. Consequentia quædam signa præteriti, et quasi impressa facti vestigia; quæ quidem vel maxime suspicionem movent, et quasi tacita sunt criminum testimonia. Atque hæc quidem graviora, quod causæ communiter videntur insimulare, et arguere omnes posse, quorum modò interfuerit aliquid; hæc proprie attingunt eos ipsos, qui arguuntur, ut telum, ut vestigium, ut cruor; ut deprehensum aliquid, quod ablatum, ereptumve videatur; ut responsum inconstanter, ut hæsitatum, ut titubatum; ut cum aliquo visus, ex quo suspicio oriatur, ut eo ipso in loco visus, in quo facinus; ut pallor, ut tremor, ut scriptum, aut obsignatum, aut depositum quippiam. Hæc enim, et talia sunt, quæ aut in re ipsa, aut etiam ante quam factum est, aut postea, suspiciosum crimen efficiant. Quæ si non erunt, tamen causis ipsis, et efficiendi facultatibus niti oportebit, adjuncta illa disputatione communi, non fuisse illum tam

amentem, ut indicia facti aut effugere, aut occultare non posset; ut ita apertus esset, ut locum crimini relinqueret. Communis ille contra locus, audaciam temeritati, non prudentiæ, esse conjunctam. Sequitur autem ille locus ad augendum, non esse expectandum, dum fateatur; argumentis peccata convinci: et hic etiam exempla ponentur.

XXXIV. Atque hæc quidem de argumentis. Sin autem erit etiam testium facultas; primum, genus erit ipsum laudandum, dicendumque, ne argumentis teneretur reus, ipsum sua cautione fecisse, testes effugere non potuisse. Deinde singuli laudentur. Quæ autem essent laudabilia, dictum est. Deinde etiam argumento firmo, quia tamen sæpe falsum est, posse recte non credi; viro bono et firmo, sine vitio judicis, non posse non credi. Atqui etiam, si obscuro testes erunt, aut tenues; dicendum erit, non esse ex fortuna fidem ponderandam, et eos esse cujusque locupletissimos testes, qui id, de quo agatur, facillime scire possint. Sin quæstiones habitæ, aut postulatio ut habeantur, causam adjuvabunt; confirmandum genus primum quæstionum erit; dicendum de vi doloris; de opinione majorum, qui eam rem totam, nisi probassent, certe repudiassent; de institutis Atheniensium, Rhodiorum, doctissimorum hominum, apud quos etiam (id quod acerbissimum est) liberi, civesque torquentur; de nostrorum etiam prudentissimorum hominum institutis, qui cum de servis in dominos quæri nolissent, de incestu tamen et conjuratione, quæ facta me Consule est, quærendum putaverunt. Irridenda etiam disputatio est, qua solent uti ad infirmandas quæstiones, et meditata, puerilisque dicenda. Tum facienda fides, diligenter esse, et sine cupiditate, quæsitum; dictaque quæstionis, argumentis, et conjecturâ ponderanda. Atque hæc accusationis fere membra sunt.

XXXV. Defensionis autem, primum infirmatio causarum; aut non fuisse, aut non tantas, aut non sibi soli, aut se commodius potuisse idem consequi; aut non iis esse moribus, non eâ vitâ; aut nullos animi motus, aut non tam impotentes fuisse. Facultatum autem infirmatione utetur, si aut vires, aut animum, aut

copias, aut opes abfuisse demonstrabit: aut alienum tempus, aut locum non idoneum, aut multos arbitros, quorum crederet nemini; aut non se tam ineptum, ut id susciperet, quod occultare non posset, neque tam amentem, ut pœnas, ac iudicia contemneret. Consequentia autem diluet, exponendo non esse illa certa indicia facti, quæ etiam nullo admisso consequi possent; consistetque in singulis: et ea, aut eorum, quæ ipse facta esse dicet, propria esse defendet potius, quam criminis; aut si sibi cum accusatore communia essent, pro periculo potius, quam contra salutem valere debere; testiumque, et questionum genus universum, et quod poterit, in singulis, ex reprehensionis locis, de quibus ante dictum est, refellet. Harum causarum principia suspiciosa ad acerbiteriam ab accusatore ponentur; denunciabiturque insidiarum commune periculum, excitabunturque animi, ut attendant. A reo autem querela conflati criminis, collectarumque suspicionum, et accusatoris insidiarum, et item commune periculum proferetur, animique ad misericordiam allicientur, et modice benevolentia iudicum colligetur. Narratio autem accusatoris erit quasi membratim gesti negotii suspiciosa explicatio, sparsis omnibus argumentis, obscuratis defensionibus. Defensori, aut præteritis, aut obscuratis suspicionum argumentis, rerum ipsarum eventus erunt, casusque narrandi. In confirmandis autem nostris argumentationibus, infirmandisque contrariis, sæpe erunt accusatori motus animorum incitandi, reo mitigandi. Atque hæc quidem utriusque maxime in peroratione facienda: alteri, frequentatione argumentorum, et coacervatione universa; alteri, si plane causam redarguendo explicarit, enumeratione, ut quidque diluerit, et miseratione ad extremum.

XXXVI. FILIUS. Scire mihi jam videor, quemadmodum conjectura tractanda sit. Nunc de definitione audiamus. PATER. Communia dantur in isto genere accusatori, defensorique præcepta. Uter enim definiendo, describendoque verbo magis ad sensum iudicis, opinionemque penetrarit, et uter ad communem verbi vim, et ad eam præceptionem, quam inchoatam habebunt in

animis ii, qui audient, magis et propius accesserit, is vincat necesse est. Non enim argumentando hoc genus tractatur, sed tanquam explicando excutiendoque verbo; ut si, in reo pecuniâ absoluto, rursusque revocato, prævaricationem accusator esse definiat, omnem iudicii corruptelam ab reo; defensor autem, non omnem, sed tantummodo accusatoris corruptelam ab reo. Sit ergo hæc contentio prima verborum, in qua etiam si propius accedat ad consuetudinem mentemque sermonis defensoris definitio, tamen accusator sententiâ legis nititur. Negat enim probari oportere, eos, qui leges scripserunt, ratum habere iudicium, si totum corruptum sit; si unus accusator corruptus sit, rescindere. Nititur æquitate; ut illa quasi scribenda lex sic esset, quæque tamen complecteretur in iudiciis corruptis, ea verbo uno prævaricationis comprehendisse dicitur. Defensor autem testatur consuetudinem sermonis, verbique vim ex contrario reperiet quasi ex vero accusatore, cui contrarium est nomen prævaricatoris; ex consequentibus, quod ea litera de accusatore soleat dari iudici; ex nomine ipso, quod significat eum, qui in contrariis causis quasi varie esse positus videatur. Sed huic tamen ipsi confugiendum est ad æquitatis locos, ad rerum iudicatarum auctoritatem, ad finem aliquem periculi; communeque sit hoc præceptum, ut, cum uterque definiat, quàm maxime potuerit ad communem sensum vimque verbi, tum similibus, exemplisque eorum, qui ita locuti sunt, suam definitionem sententiamque confirmet. Atque accusatori in hoc genere causarum locus ille communis, minime esse concedendum, ut is, qui de re confiteatur, verbi se interpretatione defendat. Defensor autem et eâ, quam proposui, æquitate nitatur, et, ea cum secum faciat, non re, sed depravatione verbi se urgeri queratur. Quo in genere percensere poterit plerisque inveniendi locos. Nam et similibus utetur, et contrariis, et consequentibus quanquam uterque, tamen reus, nisi plane erit absurda causa, frequentius. Amplificandi autem causâ, quæ, aut cum digredientur a causâ, dici solent, aut cum perorabunt, hæc vel ad odium, vel ad misericordiam, vel

omnino ad animos judicum movendos ex iis, quæ sunt ante posita, fumentur, si modo rerum magnitudo, hominumve aut invidia, aut dignitas postulabit.

XXXVII. **FILIUS.** Habeo ista: nunc ea, quæ cum, quale sit quippiam, disceptatur, quæri ex utraque parte deceat, velim audire. **PATER.** Confitentur in isto genere, qui arguuntur, se id fecisse ipsum, in quo reprehenduntur; sed, quoniam jure se fecisse dicunt, juris est omnis ratio nobis explicanda. Quod dividitur in duas partes primas, naturam atque legem; et utriusque generis vis in divinum et humanum jus est distributa: quorum æquitatis est unum; alterum, religionis. Æquitatis autem vis est duplex: cujus altera, directi, et veri, et justii, et, ut dicitur, æqui et boni ratione defenditur; altera ad vicissitudinem referendæ gratiæ pertinet: quod in beneficio, gratia; in injuria, ultio nominatur. Atque hæc communia sunt naturæ, atque legis: sed propria legis et ea, quæ scripta sunt, et ea, quæ sine literis aut gentium jure, aut majorum more retinentur. Scriptorum autem privatum aliud est, publicum aliud. Publicum; lex, senatusconsultum, fœdus. Privatum; tabulæ, pactum conventum, stipulatio. Quæ autem scripta non sunt, ea aut consuetudine, aut conventis hominum, et quasi consensu obtinentur. Atque etiam hoc in primis, ut nostros mores legesque tueamur, quodammodo naturali jure prescriptum est. Et quoniam breviter aperti fontes sunt quasi quidam æquitatis, meditata nobis ad hoc causarum genus esse debent ea, quæ dicenda erunt in orationibus, de natura, de legibus, de more majorum, de propulsanda injuria, de ulciscenda, de omni parte juris. Si imprudenter, aut necessitate, aut casu quippiam fecerit, quod non concederetur iis, qui sua sponte, et voluntate fecissent, ad ejus facti deprecationem, ignoscendi petenda venia est; quæ fumetur ex plerisque locis æquitatis. Expositum est, ut potui brevissime, de omni controversiarum genere, nisi præterea tu quid requiris.

XXXVIII. **FILIUS.** Illud equidem, quod jam unum restare video, quale sit, cum disceptatio versatur in scriptis. **PATER.**

Recte intelligis. Eo enim exposito, munus promissi omne confecero. Sunt igitur ambigui duobus adversariis præcepta communia. Uterque enim hanc significationem, qua utetur ipse, dignam scriptoris prudentia esse defendet. Uterque id, quod adversarius ex ambigue scripto intelligendum esse dicet, aut absurdum, aut inutile, ut iniquum, aut turpe esse defendet, aut etiam discrepare cum cæteris scriptis, vel aliorum, vel maxime, si poterit, ejusdem; quamque defendet ipse, eam rem, et sententiam quemvis prudentem, et justum hominem, si integrum daretur, scripturum fuisse, sed planius. Eamque sententiam, quam significari posse dicet, nihil habere aut captionis aut vitii: contrariam autem si probarit, fore ut multa vitia, stulta, iniqua, contraria consequantur. Cum autem aliud scriptor sensisse videtur, et aliud scripisse; qui scripto nitetur, eum, re exposita, recitatione uti oportebit; deinde instare adversario, iterare, renovare, interrogare, num aut scriptum neget, aut contrà factum infitietur. Post, judicem ad vim scripti vocet. Hac confirmatione usus, amplificet rem lege laudanda, audaciamque confutet ejus, qui, cum palam contra fecerit, idque fateatur, adfit tamen, factumque defendat. Deinde infirmet defensionem: cum adversarius aliud voluisse, aliud sensisse scriptorem, aliud scripisse dicat, non esse ferendum, a quoquam potius latoris sensum, quam a lege, explicari. Cur ita scripserit, si ita non senserit? Cur, cum ea, quæ plane scripta sint, neglexerit, quæ nunquam scripta sint, proferat? Cur prudentissimos in scribendo viros summæ stultitiæ putet esse damnandos? Quid impedierit scriptorem, quo minus exciperet illud, quod adversarius, tanquam si exceptum esset, ita dicit se secutum? Utetur exemplis iis, quibus idem scriptor; aut, si id non poterit, quibus alii, quod excipiendum putarint, exceperint. Quærenda etiam ratio est, siqua poterit inveniri, quare non sit exceptum: aut iniqua lex, aut inutilis futura dicetur, aut alia causa obtemperandi, alia abrogandi: dissentire adversarii vocem, atque legis. Deinde amplificandi causâ, de conservandis legibus, de periculo rerum publicarum, atque privatarum, cum aliis locis,

tum in perorando maxime graviter erit, vehementerque dicendum.

XXXIX. Ille autem, qui se sententia legis voluntateque defendet, in consilio atque in mente scriptoris, non in verbis ac literis, vim legis positam esse defendet: quoddque nihil exceperit in lege, laudabit, ne diverticula peccatis darentur, atque ut ex facto cujusque judex legis mentem interpretaretur. Deinde erit utendum exemplis, in quibus omnis æquitas perturbetur, si verbis legum, ac non sententiis, pareatur. Deinde genus ejusmodi calliditatis et calumniæ retrahatur in odium judicis, cum quadam invidiosa querela. Et, si incidet imprudentiæ causa, quæ non ad delictum, sed ad casum, necessitatemve pertineat, (quod genus paulo ante attigimus) erit iisdem æquitatis sententiis contra acerbiter verborum deprecandum. Sin scripta inter se dissentient; tanta series artis est, et sic inter se sunt pleraque connexa et apta, ut, quæ paulo antè præcepta dedimus ambigui, quæque proxime sententiæ et scripti, eadem ad hoc genus causæ tertium transferantur. Nam quibus locis in ambiguo defendimus eam significationem, quæ nos adjuvat, eisdem in contrariis legibus nostra lex defendenda est. Deinde est efficiendum, ut alterius scripti sententiam, alterius verba, defendamus. Ita quæ modo de scripto, sententiaque præcepta sunt, eadem huc omnia transferemus.

XL. Expositæ sunt tibi omnes oratoriæ partitiones, quæ quidem e media illa nostra Academia floruerunt; neque sine ea aut inveniri, aut intelligi, aut tractari possunt. Nam et partiri ipsum, et definire, et ambigui partitiones dividere, et argumentorum locos nosse, et argumentationem ipsam concludere, et videre, quæ sumenda in argumentando sint, quidque ex iis, quæ sumpta sunt, efficiatur; et vera a falsis, verisimilia ab incredibilibus judicare et distinguere, et aut male sumpta, aut male conclusa reprehendere, et eadem vel anguste differere, ut dialectici qui appellantur, vel, ut oratorem decet, late exprimere; illius exercitationis et subtiliter disputandi, et copiose dicendi artis est. De bonis vero rebus, et malis; æquis, iniquis; utilibus, inutilibus;

honestis, turpibus; quam potest habere orator, sine illis maximarum rerum artibus, facultatem, aut copiam? Quare hæc tibi sint, mi Cicero, quæ exposui, quasi indicia fontium illorum, ad quos si nobis eisdem ducibus, aliisve, perveneris, tum et hæc ipsa melius, et multo majora alia cognosces. **FILIUS.** Ego vero, ac magno quidem studio, mi pater; multisque ex tuis præclarissimis muneribus nullum majus expecto.

D E

O P T I M O G E N E R E

O R A T O R U M.

I. **O**RATORUM genera esse dicuntur, tanquam poetarum. Id fecus est. Nam alterum est multiplex. Poematis enim tragici, comici, epici, melici etiam, ac dithyrambici, quod magis est tractatum a Latinis, suum quodvis est diversum a reliquis. Itaque et in tragædia comicum vitiosum est, et in comædia turpe tragicum; et in cæteris suus est cujusque certus sonus, et quædam intelligentibus nota vox. Oratorum autem si quis ita numerat plura genera, ut alios grandes, aut graves, aut copiosos; alios tenues, aut subtiles, aut breves; alios eis interjectos, et tanquam medios putet; de hominibus dicet aliquid, de re parum. In re enim, quod optimum sit, quæritur; in homine dicitur, quod est. Itaque licet dicere et Ennium, summum epicum poetam, si cui ita videtur; et Pacuvium, tragicum; et Cæcilium fortasse, comicum.

Oratorem genere non divido. Perfectum enim quæro. Unum autem genus perfecti, a quo qui absunt, non genere differunt,

ut ab Accio Terentius ; sed in eodem non sunt pares. Optimus est enim orator, qui dicendo animos audientium et docet, et delectat, et permovet. Docere, debitum est ; delectare, honorarium ; permovere, necessarium. Hæc ut alius melius, quam alius, concedendum est. Verum id fit non genere, sed gradu. Optimum quidem unum est ; et proximum, quod ei simillimum. Ex quo perspicuum est, quod optimo dissimillimum sit, id esse deterrimum.

II. Nam quoniam eloquentia constat ex verbis et sententiis, perficiendum est, ut pure, et emendate loquentes, quod est Latine, verborum præterea et propriorum, et translatorum elegantiam persequamur : in propriis, ut aptissima eligamus ; in translatis, ut similitudinem secuti verecunde utamur alienis. Sententiarum autem totidem genera sunt, quot diximus esse laudum. Sunt enim docendæ, acutæ ; delectandæ, quasi argutæ ; commovendæ, graves. Sed et verborum est structura quædam, duas res efficiens, numerum et lenitatem ; et sententiæ suam compositionem habent, et ad probandam rem accommodatum ordinem. Sed earum omnium rerum, ut ædificiorum, memoria est quasi fundamentum, lumen actio.

Ea igitur omnia in quo summa, erit orator peritissimus ; in quo media, mediocris ; in quo minima, deterrimus. Et appellabuntur omnes, oratores ; ut pictores appellantur etiam mali ; nec generibus inter sese, sed facultatibus, different. Itaque nemo est orator, qui se Demosthenis similem esse nolit : at Menander, Homeri noluit : genus enim erat aliud. Id non est in oratoribus ; aut si est, ut alius gravitatem sequens, subtilitatem fugiat ; contra, alius acutiorem se, quam ornatiorem, velit : etiam si est in genere tolerabili, certe non est in optimo ; siquidem, quod omnes laudes habet, id est optimum.

III. Hæc dixi brevius equidem, quam res petebat : sed ad id, quod agimus, non fuit dicendum pluribus. Unum enim cum sit genus, id quale sit, quærimus. Est autem tale, quale floruit Athenis, ex quo Atticorum oratorum ipsa vis ignota est, nota gloria. Nam alterum multi viderunt, vitiosi nihil apud

eos : alterum pauci, laudabilia esse multa. Est enim vitiosum in sententia, si quid absurdum, aut alienum, aut non acutum, aut subinfulsum est. In verbis, si inquinatum, si abjectum, si non aptum, si durum, si longe petitum. Hæc vitaverunt fere omnes, qui aut Attici numerantur, aut dicunt Attice. Sed quatenus valuerunt, sani et sicci duntaxat habeantur, sed ita, ut palæstrice spatari in xyfio iis liceat, non ab Olympiis coronam petant. Qui cum careant omni vitio, non sunt contenti quasi bona valetudine, sed vires, lacertos, sanguinem quærunt, quandam etiam suavitatem coloris. Eos imitemur, si possumus ; si minus, illos potius, qui incorrupta sanitate sunt, (quod est proprium Atticorum) quam eos, quorum vitiosa abundantia est, quales Asia multos tulit.

IV. Quod cum faciemus, (si modo idipsum assequemur ; est enim permagnum) imitemur, si poterimus, Lysiam, et ejus quidem tenuitatem potissimum. Est enim multis in locis grandior. Sed, quia et privatas ille plerasque, et eas ipsas aliis, et parvarum rerum causulas scripsit, videtur esse jejuniior, quoniam se ipse consultò ad minutarum genera causarum limaverit. Quod qui ita faciet, ut, si cupiat uberius esse, non possit, habeatur sane orator, sed de minoribus : magno autem oratori etiam illo modo sæpe dicendum est in tali genere causarum. Ita fit, ut Demosthenes certe possit summissè dicere ; elate Lysias fortasse non possit. Sed si eodem modo putant, exercitu in foro, et in omnibus templis, quæ circum forum sunt, collocato, dici pro Milone decuisse, ut si de re privata ad unum judicem diceremus ; vim eloquentiæ sua facultate, non rei natura, metiuntur.

Quare quoniam nonnullorum sermo jam increbuit, partim seipsum Attice dicere, partim neminem nostrum dicere ; alteros negligamus. Satis enim his res ipsa respondet ; cum aut non adhibeantur ad causas, aut adhibiti derideantur. Nam si arrideantur, esset idipsum Atticorum. Sed qui dici a nobis Attico more nolunt, ipsi autem se non oratores esse profitentur, si teretes aures habent, intelligentque judicium ; tanquam ad picturam probandam, adhibentur etiam inficii faciendi cum aliqua

folertia iudicandi. Sin autem intelligentiam ponunt in audiendi fastidio, neque eos quidquam excelsum magnificumque delectat; dicant se subtile quiddam et politum velle, grave ornatumque contemnere: id vero desinant dicere, qui subtiliter dicunt, eos solos Attice dicere, id est, quasi licce, et integre. At si ample, et ornate, et copiose cum eadem integritate, Atticorum est; quid? dubium est, utrùm orationem nostram tolerabilem tantum, an etiam admirabilem, esse cupiamus? Non enim jam quærimus, quid sit Attice, sed quid sit optime, dicere. Ex quo intelligitur, (quoniam Græcorum oratorum præstantissimi sunt ii, qui fuerunt Athenis; eorum autem princeps facile Demosthenes; hunc si quis imitetur, eum et Attice dicturum, et optime;) ut, quoniam Attici nobis propofiti sunt ad imitandum, bene dicere, id sit Attice dicere.

V. Sed cum in eo magnus error esset, quale esset id dicendi genus, putavi mihi suscipiendum laborem, utilem studiosis, mihi quidem ipsi non necessarium. Converti enim ex Atticis, duorum eloquentissimorum nobilissimas orationes inter se contrarias, Æschinis, Demosthenisque: nec converti ut interpres, sed ut orator, sententiis iisdem, et earum formis, tanquam figuris, verbis ad nostram consuetudinem aptis, in quibus non verbum pro verbo necesse habui reddere, sed genus omnium verborum, vimque servavi. Non enim ea me annumerare lectori putavi oportere, sed tanquam appendere.

Hic labor meus assequetur, ut nostri homines, quid ab illis exigant, qui se Atticos volunt, et ad quam eos quasi formulam dicendi revocent, intelligant. Sed exorietur Thucydides. Ejus enim quidam eloquentiam admirantur. Id quidem recte; sed nihil ad eum oratorem, quem quærimus. Aliud est enim explicare res gestas narrando, aliud argumentando criminari, crimenve dissolvere; aliud narratione tenere auditorem, aliud concitare. At loquitur pulchre. Num melius, quam Plato? Necesse tamen est oratori, quem quærimus, controversias explicare forenses dicendi genere apto ad docendum, ad delectandum, ad permovendum.

VI. Quare si quis erit, qui Thucydidio genere causas in foro dicturum se esse profiteatur, is abhorreat etiam a suspicione ejus, quæ versatur in re civili et forensi : qui Thucydidem laudavit, adscribat suæ nostram sententiam. Quin ipsum Isocratem, quem divinus auctor Plato suum fere æqualem admirabiliter in Phædro laudari fecit a Socrate, quemque omnes docti summum oratorem esse dixerunt ; tamen hunc in numero non repono. Non enim in acie versatur, et ferro ; sed quasi rudibus ejus eludit oratio. A me autem (ut cum maximis minima conferam) gladiatorum par nobilissimum inducitur. *Æschines*, tanquam *Æserinus* (ut ait Lucilius) non *spurcus homo*, sed doctus et acer,

Cum Pacidiano hic componitur, optimu' longe

Post homines natos.

Nihil enim illo oratore arbitror cogitari posse divinius.

Huic labori nostro duo genera reprehensorum opponuntur : unum hoc, Verum melius Græci. A quo quærat, ecquid possint ipsi melius Latine. Alterum, Quid istas potius legam, quam Græcas. Nec Andromacham igitur, aut Antiopam, aut Epigonos Latinos recipiant. Sed tamen Ennium, et Pacuvium, et Accium potius, quam Euripidem et Sophoclem legunt. Idem Andriam, et Synephebos : nec minus Terentium, et Cæcilium, quam Menandrum legunt. Quod igitur est eorum, in orationibus e Græco conversis, fastidium, nullum cum sit in verbis ?

VII. Sed aggrediamur jam quod suscepimus, si prius exposuerimus, quæ causa in judicium deducta sit. Cum esset lex Athenis, *Ne quis populi scitum faceret, ut quisquam coronâ donaretur in magistratu prius, quam rationes retulisset* : et altera lex, *Eos, qui a populo donarentur, in concione donari debere : qui a senatu, in senatu* : Demosthenes curator muris reficiendis fuit, eosque refecit pecuniâ suâ. De hoc igitur Ctesiphon scitum fecit, nullis ab ipso rationibus relatis, ut coronâ aureâ donaretur ; eaque donatio fieret in theatro, populo convocato ; qui locus non est concionis legitimæ : atque ita prædicaretur, EUM

DONARI VIRTUTIS ERGO, BENEVOLENTIÆQUE, QUAM ERGA POPULUM ATHENIENSEM HABERET.

Hunc igitur Ctesiphontem in iudicium adduxit Æschines, quod contra leges scripſisset, ut et rationibus non relatis corona donaretur, et ut in theatro, et quod de virtute ejus, et benevolentia, falsa scripſisset; quoniam Demosthenes nec vir bonus esset, nec bene meritus de civitate. Causa ipsa abhorret illa quidem a formula consuetudinis nostræ: sed est magna. Habet enim et legum interpretationem fatis acutam in utramque partem, et meritorum in rempublicam contentionem sane gravem. Itaque causa fuit Æschini, quoniam ipse a Demosthene esset capitis accusatus, quod legationem ementitus esset, ut ulciscendi inimici causa, nomine Ctesiphontis, iudicium fieret de factis, fama que Demosthenis. Non enim tam multa dixit de rationibus non relatis, quam de eo, quod civis improbus, ut optimus, laudatus esset. Hanc multam Æschines a Ctesiphonte petiit quadriennio ante Philippi Macedonis mortem: sed iudicium factum est aliquot annis post, Alexandro jam Asiam tenente: ad quod iudicium concursus dicitur e tota Græcia factus esse. Quid enim aut tam visendum, aut audiendum fuit, quam summorum oratorum in gravissima causa, accurata, et inimicitii incensa contentio?

Quorum ego orationes si, ut spero, ita expressero, virtutibus utens illorum omnibus, id est, sententiis, et earum figuris, et rerum ordine, verba persequens catenus, ut ea non abhorreant a more nostro, (quæ si e Græcis omnia conversa non erunt, tamen ut generis ejusdem sint, elaboravimus) erit regula, ad quam eorum dirigantur orationes, qui Attice volunt dicere. Sed de nobis fatis. Aliquando enim Æschinem ipsum Latine dicentem audiamus.

M. T. Ciceronis de Inventionē Liber primus.

Edit. Olivet.

MSS. ω 1, 2.

- p. 1.
 23 7 esse ω 1, 2 *deest*
 13 ducit ω 1, 2 *duxit*
 18 is ω 2 *his*
 24 2 pugnare, ω 1 *propugnare*
 3 atque amicissimus ω 1 *d.*
 4 artis ω 1 *artis initium*
 5 a ω 1, 2 *ab*
 14 inficitiam ω 1, 2 *inscientiam*
 18 animis inesset ω 2 *in animis esset*
 20 in agris ω 1 *in agros*
 21 unum in locum et ω 1 *et unum in locum*
 22 in unam quamque ω 2 *unam in quamque*
 28 vitæ rationes ω 1, 2 *rationes vitæ*
 31 amittendam ω 1 *admittendam*
 25 1 iis ω 2 *his*
 — sua voluntate ω 1 *voluntate sua* ω 2
 ac sua voluntate
 3 obtineret propter vetustatem ω 2
 propter vetustatem obtineret
 20 cogentur ω 1 *cogeretur*
 33 quo indignus ω 1 *in quo dignus*
 26 6 meo ω 1 *in eo*
 11 unum sit ω 2 *fit unum*
 14 omnium rerum ω 2 *moderatrix omnium*
 17 videntur homines ω 2 *homines videntur*
 18 humiliores ω 1 *humiliores sunt*
 19 mihi quiddam ω 2 *quiddam mihi*
 23 ii ω 2 *hi*
 30 magna ω 1 *et magna*
 31 iis ω 2 *his*
 32 iis ω 2 *his*
 33 vi et ω 1 *in*
 27 15 rhetor ω 1 *rhetorum*
 29 videtur ω 2 *videntur*
 30 et in ω 2 *et*

- p. 1.
 27 — dividat ω 1 *dividi*
 33 tres ω 1, 2 *tres eas*
 1 ecquid ω 1 *ut quid*
 2 bonum ω 1 *bonum in vita*
 3 sit ω 1 *d.*
 10 officio ω 1 *artificio*
 13 dico ω 1 *d.*
 — mendosissime ω 1 *mendacissime*
 19 rhetoricæ videtur ea ω 1 *videtur ar-*
 tis rhetoricæ
 21 excogitatio rerum verarum ω 1 *co-*
 gitatio verarum rerum
 24 verborum ω 1 *verborum singulorum*
 25 firma animi rerum ω 1 *rerum firmæ animi*
 29 et officium et finem ω 1 *et finem et officium*
 29 2 aut ω 1, 2 *ac*
 14 oportet ω 1 *oporteat*
 18 quam ω 1, 2 *quam rem*
 19 ne ω 2 *nec*
 24 populum romanum ω 2 *remp.*
 28 appelletur ω 2 *appellari oporteat*
 29 non quod de re ipsa ω 1 *quod de re nomen* ω 2 *quod de re ipsa*
 30 5 queritur hoc modo ω 1 *queritur id quod factum fit hoc modo*
 11 præterierimus ω 2 *præterimus*
 23 quæque ω 2 *queque*
 25 igitur ω 1 *autem*
 30 constitutio est omnis. Non enim ω 1 *est constitutio omnis non enim*
 33 dicit, partes ω 2 *partes dicit*
 35 ejus quælibet ω 1 *constitutionis ejus quælibet* ω 2 *constitutionis ejus*
 31 4 et pars ejus ω 1, 2 *pars ejus quælibet*
 6 intentionis ω 1, 2 *constitutionem intentionis*
 Z z z z

VARIÆ LECTIONES.

- p. 1.
31 7 oportet non esse ω 1, 2 *oportet delib-
erationem et demonstrationem non
esse*
8 urgebitur ω 1, 2 *urgebitur incommodo*
20 in ω 1 d.
23 in demonstratione ω 1 in *demonstra-
tionem*
25 non partes ω 1 et non partes
28 iniqui ω 1 *recti* ω 2 *iniqui et recti*
34 in se continet ω 1 *continet in se*
35 ipsa ex se nihil firmi dat ω 1 *se ex
ipsa nihil dat firmi*
- 32 12 transferetur ω 1, 2 *transferatur*
15 jure factum ω 1 *factum jure*
16 aliquod ω 2 *aliquod alicujus*
19 translativam ω 1 *translationem*
24 quia ω 1 *quod*
31 exposituri videmur ω 1 *exposituri
videbimur*
32 unumquodque eorum ω 1 *cum in
unamquamque earum*
33 ad ω 1 d.
35 constitutio ω 2 et *constitutione*
- 33 11 causa sit simplex ω 1 *sit causa sim-
plex*
11 an in ratione ω 1, 2 *in ratione*
23 quaestio ω 2 *orationis quaestio*
24 causa et ω 1 *causarum et* ω 2 *causae*
25 simplex ω 1, 2 *simplex*
26 an rationis ω 1 et *rationis*
29 est ω 1 *est illa*
34 nihil in causa controversiae relinque-
tur ω 1 *nihil in causa relinquitur
controversiae*
- 35 Orestes si accusetur ω 2 *Horestes si
accusaretur*
- 34 5 ea ω 1 d.
6 patrem ω 1, 2 *patrem meum*
13 aptissima ω 2 *apposissima*
14 in sorores ω 1, 2 *ac sorores*
17 reperiantur ω 2 *reperientur*
20 ut ω 1, 2 *desit*
21 sit? ω 2 *sit interrogant*
25 dicendum ω 2 *dicendum est*
28 eis ω 2 *his*
29 inventi, argumenta ω 1 *argumenta
inventi*
30 cura ω 1 et *cura*
31 caetera ω 2 *certae*
35 in rationem ω 1 *in ratione*
- 35 7 admirabile, ω 1 *admirabile est*
8 audituri sunt,—humile ω 1 *audituri
sunt, ut de passere ambo vendito et
empto—humile*
- p. 1.
35 13 cum tam diversa sint ω 1 *quoniam
tam diversa sunt*
14 dispari ratione in unoquoque ω 1 d.
22 abalienati ω 1 *alienati*
23 petitur ω 2 *appetitur*
24 augetur ω 1, 2 *augetur potius*
28 et ω 1 d.
— habebit ω 1 *habebit*
30 vel ω 1 d.
31 et, si ω 2 *vel si*
32 vel si ω 1, 2 *sin*
35 causae ω 2 *autem causae*
- 36 1 exordio ω 2 *exordium*
3 res rationibus ω 1 *orationibus* ω 2
rationibus res
5 ipsa ω 1, 2 d.
11 adducentur ω 1 *ducentur*
16 adducentur ω 1 *autem adducentur*
32 oportet ω 1 *oporteat*
- 37 3 si ab iis ω 1 *ab his* ω 2 *si ab his*
4 aut eo tempore ω 1, 2 *aut si eo tem-
pore*
- 13 deinde cum jam mitior—videri ω 1 d.
16 cum ω 1 *cum jam*
21 Deinde aut ω 1 *Deinde*
27 audierint ω 1 *audierunt*
31 putant ω 2 *putarunt*
- 38 3 ex tempore ω 1 *ex eo tempore*
4 strepitu acclamatione ω 1 *strepitum
acclamationem* ω 2 *strepitum aut
acclamationem*
- 23 praeccepta ω 1 *praecceptum*
24 commune est, quod ω 2 *commune
quod*
- 39 7 ratio ω 1 *oratio*
— alterum ω 1 *alterum genus*
12 scribitur ω 1 *ascribitur*
13 altera in negotiis, ω 1 d.
18 quod genus Appius ω 1 *quod genus
est ut apius* ω 2 *quod genus hujus-
modi est, Appius*
- 25 ad me saepe ω 2 *saepè ad me*
27 sumptum ω 2 *sumptus*
- 40 7 factum sit, dicere ω 2 *factum est di-
cere*
14 decipit brevitas ω 1, 2 *brevitatis
decipit*
21 negavit ω 1 *negavi*
27 hic ω 1 *haec*
34 quo ω 1 *quod*
3 fuisse ω 1 d.
4 eandem ω 2 *eam*
6 rumorem ω 1 *morem*
10 tunc ω 1 *tamen*

VARIÆ LECTIONES.

- p. 1.
 41 17 tunc, cum ω 2 tum cum aut
 18 cum ω 1 d.
 19 iis ω 2 bis
 20 acciderit ω 1 accidit
 23 tum ω 2 tunc
 25 aut id, quod seipsum ω 1 id quod
 ipsum
 29 erunt ω 1 erunt commoda
 — sua ω 1, 2 commoda sua
 42 2 quiddam ω 1 quoddam
 7 rerum distributam ω 1 distributarum
 rerum
 14 controversiæ ω 2 in controversis
 17 rerum distributam ω 2 rerum distri-
 butarum
 23 dicendum est ω 1 postea dicendum est
 25 vitiosissimum ω 2 vitiosissimum est
 27 implicantur ω 1 implicentur
 30 genus ω 2 genus est
 43 3 ne ω 2 nec
 10 nos ω 2 nos esse
 13 tamen utamur ω 1 tantum
 23 partitur ω 2 partitur autem
 30 liberius—potestas ω 1, 2 d.
 31 Deinde ω 1 d.
 — deinde quid ω 2 post hec quid
 33 in partitione ω 1 d.
 44 11 omnes res — confirmantur ω 1, 2
 omnis res — confirmatur
 15 attributas ω 1 contributas
 18 datur ω 1, 2 tribuitur
 — quo ω 1 quod
 19 difficile est definire ω 1 quo difficile
 est definire
 22 autem pars ω 1 hæc pars
 25 atheniensis ω 1 an atheniensis
 — Graius ω 2 Græcus
 26 natu grandior ω 1 an natu grandior
 45 1 quem ω 2 quos
 7 anne injuria ω 1 an cum injuria
 10 Habitum autem ω 2 Habitum autem
 hunc
 11 ut virtutis ω 1 aut virtutis
 20 vere excogitata ratio ω 1 d.
 22 aut quid faciat ω 1, 2 et quid faciat
 — quid ipsi accidat ω 1 quid ipsi acci-
 dit
 28 adjuncta ω 1 in gestione adjuncta
 32 causa ω 1 est causa
 34 continentur ω 2 quæ continentur
 35 negotio ω 1 d.
 46 1 Deinde quid postea factum sit ω 2
 Deinde quid est, quod postea factum
 est
- p. 1.
 46 3 quæretur ω 1 quæritur
 4 facultas ω 2 facultates
 12 definire difficile est ω 1 difficile est
 definire
 13 certa ω 1 cum certa
 14 quæ propter vetustatem obsoleverunt
 ω 1 quæ aut propter vetustatem
 18 existit ω 1, 2 existant
 21 quid ocus et quid ferius ω 1 quod
 ocus et quod ferius
 47 3 eodem ω 1 de eodem
 9 ratio ω 1 ratio
 11 necessitas ω 1 necessitudo
 14 aliquid ω 1 aliquid
 16 quod majus — quod contrarium
 ω 2 quod majus, et quod minus, et
 quod æque magnum, et quod simile
 erit ei negotio de quo agitur, et quod
 contrarium
 20 et ex numero ω 2 ex numero
 21 consideratur ω 1 considerantur
 22 simile autem ex specie comparabili;
 comparabile autem ex conferenda
 atque assimilanda natura judica-
 tur ω 1 simile autem aut ex specie
 comparabili aut ex conferenda atque
 assimilanda natura judicatur.
 22 comparabile autem ω 2 aut
 27 est ω 2 d.
 31 eventurumque ω 1 eventurum
 48 7 consuetudo, actio, iudicium, scien-
 tia, artificium ω 1 consuetudo ut
 medicina, actio, iudicium, senten-
 tia, artificium.
 9 consueverint ω 1 consueverunt
 12 aut ω 2 et
 20 necessarie ω 2 necessario
 26 reprehendatur ω 2 reprehenditur
 30 aut metu aut spe ω 1 aut metus aut
 spei ω 2 aut metu aut spei
 49 1 conclusio ω 2 est conclusio quæ
 6 et ne ω 2 ut ne
 — in se ω 2 ipsum
 11 siue verum. ω 2 siue verum. Verum
 12 si mater est, diligit filium ω 1 si au-
 tem pat. diligit filium
 13 avarus est ω 2 avarus
 — autem ω 2 d.
 19 imprudentes læserunt ω 2 impruden-
 ter læserunt
 21 locus ω 1, 2 locus in mari
 22 amicis ω 1 d.
 26 cicatrix est ω 1 si cicatrix ω 2 si ci-
 catrix est

VARIÆ LECTIONES.

- | | |
|---|--|
| <p>p. 1.
49 26 fuit vulnus ω 2 <i>vulnus affuit</i>
32 ante ω 1 <i>antea</i>
50 3 alicujus ω 2 <i>aut alicujus</i>
24 singillatim ω 1 <i>singulatim</i> ω 2 <i>figillatim</i>
26 permixte ω 1, 2 <i>permixtim</i>
— descriptæ ω 2 <i>discretæ, f. discrete</i>
27 cuique ω 1, 2 <i>unicuique</i>
32 in hoc loco dicendum est ω 1 <i>in loco hoc dicendum visum est</i> ω 2 <i>in hoc loco dicendum visum est</i>
33 quoque ω 2 <i>d.</i>
51 10 Quod si ω 2 <i>Quid si</i>
12 Illius vero, respondit. ω 2 <i>respondit, Illius vero</i>
13 si virum ω 2 <i>quid si virum</i>
14 tuum an illius malis ω 1, 2 <i>tuumne virum malis an illius</i>
15 cum ipso Xenophontæ sermonem instituit ω 1 <i>sermonem cum ipso Xenophonte instituit</i>
23 quod ego solum ω 1 <i>et ego solum</i>
28 maxime ω 1 <i>magis</i>
— mulieris ω 1 <i>femineæ</i>
29 nupta ω 2 <i>licita</i>
52 4 inducemus ω 2 <i>inducimus</i>
6 quod inducimus ω 1, 2 <i>d.</i>
— sit ω 2 <i>est</i>
9 ante aliquid nobis concessum esse nihil proderit ω 1 <i>ante aliquid concessum nobis nihil esse proderit</i>
11 intelligatur ω 2 <i>intelligat is quicum agimus</i>
12 nam qui videt si ei rei ω 1 <i>nam qui videt ante concessum</i>
15 procedere rogationem ω 1 <i>rationem procedere</i>
23 concessum sit ω 1 <i>concessum est</i>
24 sit ω 1 <i>fit</i>
30 nisi quod — exemplum ω 1 <i>nisi quid — exempli</i>
33 qui quod aliquo in loco viderint, alio in loco nisi demonstratum est ω 1 <i>qui quod aliquo in loco viderunt, alio in loco nisi monstratur</i>
33 quæ consilio geruntur ω 1 <i>quæ cum consilio gerantur</i>
34 eam ω 2 <i>eamque</i>
54 6 nam navis ω 2 <i>navis namque</i>
15 ex necessitate ω 1 <i>necessitudine</i>
16 ad utilitates quoque ω 1 <i>ad utilitatem</i></p> | <p>p. 1.
54 20 inducunt loco ω 2 <i>in loco inducunt</i>
22 igitur ω 1 <i>d.</i>
25 administratur ω 2 <i>d.</i>
32 earum ω 2 <i>eorum</i>
35 propositionem et approbationem ω 2 <i>propositionem absolutam et approbationem</i>
— videri propositionem ω 2 <i>videri</i>
55 3 dicitur ω 1, 2 <i>dicatur</i>
— fit ω 1 <i>fit</i>
— sibi ω 2 <i>illis</i>
5 dicendi ω 1 <i>d.</i>
18 si quadam in argumentatione ω 1 <i>si quidem in argumentationem</i>
22 adjungi ω 2 <i>et adjungi</i>
— id non potest idem esse ω 2 <i>idem esse non potest</i>
25 absque ω 1, 2 <i>sine</i>
26 offendemus autem ω 1 <i>ostendetur ante</i> ω 2 <i>ostendetur autem</i>
28 eo quod constare ω 1 <i>eo quod stare</i> ω 2 <i>et quod stare</i>
29 firmare ω 2 <i>confirmare</i>
30 Romæ facta est ω 1 <i>facta est romæ</i>
34 igitur in eadē interesse non potui ω 1 <i>d.</i>
— consequetur ω 2 <i>sequitur</i>
35 quædam ω 1 <i>d.</i>
56 4 esse quiddam ω 1 <i>esse quidem</i> ω 2 <i>quidem esse</i>
— si autem ω 1, 2 <i>si autem</i>
7 liquet ω 1 <i>licet</i>
8 nam ω 2 <i>d.</i>
11 separatim quiddam est extra assumptionem ω 2 <i>separatim igitur quiddam est ab assumptione</i>
13 in qua ω 1 <i>d.</i>
14 sine approbatione ω 2 <i>sine approbatione assumptione</i>
18 sapere ω 1 <i>velle sapere</i>
22 est hæc ω 1 <i>est enim hæc</i>
23 hoc autem quia ipsum ex re ω 2 <i>hoc quia ipsum ex re ipsa</i>
25 igitur dare operam philosophiæ convenit ω 1, 2 <i>d.</i>
30 ex his ω 1 <i>ex his præmissis</i>
31 argumentationem ω 1 <i>argumentationem tripartitam</i>
34 summo autem opere ω 1 <i>summpere autem</i> ω 2 <i>summpere igitur</i>
35 summo igitur opere stultitia vitanda est ω 1 <i>d.</i></p> |
|---|--|

VARIÆ LECTIONES.

- p. 1.
 57 1 emanet ω 2 *ut emanet*
 2 approbationem ω 1 *approbationes*
 9 propositio ω 1 *propositio est*
 10 propositionis approbatio ω 1 *approbatio propositio est*
 12 assumptio ω 1 *assumptio est*
 14 assumptionis approbatio — affirmatur ω 1 *assumptionis approbatio est affirmatur.*
 15 complexio ω 1, 2 *complexio est*
 18 Dein bipartita, quod in controversia est. De unaquaque parte potest alicui videri posse argumentationem consistere ω 1 *deinde, bipartita. Quod in controversia est, de una quoque parte potest alicui videri posse consistere*
 23 omnes leges, iudices, ad commodum r. p. ω 1 *omnes leges ad commodum iudices r. p.*
 31 omnes republicas optime putant administrari ω 1 *omnes rem. p. optime (putant) administrari ω 2 legibus omnibus rem publicam optime putant administrari*
 58 34 leges ω 1, 2 d.
 2 proficisci ω 1 d.
 9 habere ω 2 *haberi*
 24 nisi quod ω 1, 2 *nisi id quod*
 25 quod enim ω 2 *quid enim*
 30 quidem esset, ut is nobis sententiam legis interpretaretur; nedum ω 1 d.
 31 istud ω 2 d.
 32 ex eo ω 1 d.
 34 nisi quod ω 1 *nisi id quod*
 59 1 quid causæ est quin ω 1 *quid dubitatis quin*
 7 primum ω 2 *primo*
 8 tertium ω 1 111^o ω 2 *tertio*
 9 jam nos ω 1 *jam vos*
 13 non oportet ω 1 *nos non oportet*
 15 posse complexione et oportere ω 1 *posse conclusionem et oportere ω 2 posse conclusionem oportere*
 17 fieri argumentationem ω 1 *fieri argumentatio*
 20 quod conficiatur, complexiois rem non indigere ω 1 *quod conficitur ideo complexiois rem non indigere ω 2 quod conficiatur ex rationatione quod si facti complexiois rem non indigere*
 29 aut ita, ut ex contrario sententia
- p. 1.
 conficiatur ω 1, 2 *aut contrarium conclusiones inferemus*
 30 hoc modo ω 2 *hoc pacto*
 33 eam rem ω 2 *eandem rem*
 35 conficitur hoc ω 2 *conficitur hoc modo*
 60 1 et ω 1 d.
 6 in quitus ω 1 d.
 10 nam hoc nullius neque approbationis ω 1 *nam hoc nullius putabunt neque approbationis*
 12 nam argumentatio ω 1 *nam et argumentatio*
 13 aliquam in rem ω 2 *ad aliquam rem*
 15 quando igitur ω 1 *cum igitur*
 18 pertinebit ω 1 *pertinebat*
 23 quod si solum id quod inventum est ω 1 *quod si id solum argumentum ω 2 quod si solum argumentum*
 29 in argumentationem ω 2 *argumentationem*
 33 abuti ω 2 *uti*
 34 ab ω 1 d.
 — ab ω 1, 2 d.
 61 1 percipiat ω 2 *percipiamus*
 8 videntur ω 1, 2 *visa sunt*
 9 autem ω 1 d.
 14 aut levatur ω 1, 2 *aut alleviatur*
 16 confirmari potest, iisdem potest ex locis infirmari ω 1 *confirmari potest infirmari*
 26 aliquid ω 2 *aliquid*
 — aut his concessis ω 1 *aut concessis*
 35 aut si simplex ω 1 *aut simplex*
 62 4 infirmabitur ω 1 *infirmatur*
 7 sit ω 2 d.
 8 quis ω 2 *aliquem*
 15 Curius pro Fulvio ω 1 *Curio pro Fulvio (Fulvio.) Vide Ernest. in locum*
 22 qua ω 1, 2 *quo*
 25 magno ω 1 *magnum*
 30 conferetur ω 1, 2 *confertur*
 — conferetur ω 2 *confertur*
 34 genus ω 1, 2 d.
 35 res cum re dicitur demonstrabitur ω 1 *res dixerat cum re demonstrabimus*
 — demonstrabitur ω 2 *demonstrabimus*
 63 4 si iudicatum ω 1 *sin iudicatum*
 7 commemorando ω 1 *et commemorando*
 9 quod afferatur ω 1 *quod adjuvandum afferatur (fortasse quod ad adjuvandum) — ω 2 quod ad iudicandum afferatur*

VARIÆ LECTIONES.

- p. 1.
 63 10 permittet ω 2 *permittat*
 15 multa ω 1 *d.*
 16 aut rarum iudicatum ω 2 *iudicatum, aut rarum*
 21 modo ω 1 *d.*
 27 fin inverecundum ω 1 *fi inverecundum*
 28 æstimet ω 2 *existimat*
 29 hic si vereri dixeris siue non vereri ω 1 *hoc siue vereri dixeris siue non vereri*
 — concludendum hoc ω 2 *concedendum hoc esse*
 30 conversioe ω 2 *cum conversioe*
 — reprehendetur ω 1 *reprehenditur*
 32 fin inverecundum ω 1, 2 *fi inverecundum*
 33 tamen ω 2 *tum*
 35 correctus ab errato recedet ω 1 *correctus ab errato recedit*
 64 8 neque — hereditate venit ω 1 *aut — hereditate venit*
 9 reprehenditur ω 1, 2 *reprehendetur*
 11 sectio non venierit ω 1 *sectioe venerit (s. venerit)*
 28 hujusmodi ω 1 *ejusmodi*
 29 artis ω 1 *partis*
 65 1 conficitur ω 1 *conficiatur ω 2 conficitur*
 4 quis ω 1 *qui*
 9 cognosceretur ω 1 *cognoscetur*
 14 ad aliam ω 1 *ad aliam partem*
 23 fumebas ω 1 *assumebas*
 24 pecuniæ plus ω 2 *pecuniam plus*
 31 esse ω 1 *d.*
 — approbant ω 1 *approbatur*
 33 id ex iis ω 1, 2 *idque ex his*
 34 et quid sumatur et quid ω 1 *et quod sumatur et quod*
 66 1 aut si non ω 2 *aut non*
 2 instituitur ω 1 *constituitur*
 4 definitio ω 2 *definitioe*
 13 hoc modo ω 1 *ut hoc*
 14 iudices ω 2 *O iudices*
 18 cum te expetebant omnes florentissimo ω 1 *cum te expectabant omnes in florentissimo*
 20 periculo ω 2 *cum periculo*
 23 Gracchos ω 2 *filios*
 27 casa cecidisset abiegnæ ad terram trabes ω 1, 2 *casæ accidissent ad terram irabes*
 29 is, qui ω 2 *qui is*
 33 acquirendæ ω 1, 2 *querendæ*
- p. 1.
 67 7 est, cum id, quod augetur ω 2 *est id cum quod augetur (s. agitur)*
 15 Capionis legem judicariam ω 1, 2 *scipionis legem agrariam*
 17 Macedonem ω 1, 2 *Macedonem dicens*
 23 enim ω 1, 2 *tamen*
 26 hortetur ω 1, 2 *adhortetur*
 27 institutum est ω 1, 2 *instituitur*
 31 auro ω 1 *vili*
 35 quis ω 1 *qui*
 68 1 quis ω 1 *qui*
 3 quis ω 1 *qui*
 5 aut si cum de certa — ut si quis ω 1, 2 *ut si qui — aut si cum de certa*
 9 ea ω 2 *illa*
 11 noxiam ω 1, 2 *noxam*
 12 immune ω 2 *immane*
 13 hodie meum concastigabo pro commerita noxia ω 1 *hodie castigabo pro merita noxa ω 2 hodie meum non castigabo pro commerita noxa*
 15 invitus ni me id invitet ut faciam fides ω 1, 2 *d.*
 17 afficit ω 1 *affecit*
 22 versatur ω 2 *versabitur*
 26 quidem ω 2 *d.*
 27 ponemus ω 2 *dicemus*
 28 Hermagoras ω 2 *Hermagoras autem*
 35 Hermagoram ω 1, 2 *d.*
 69 2 placet ω 1, 2 *placuit*
 — in numero ω 2 *in numerum*
 6 implicitas ω 1 *implicitas*
 12 sin varie ω 2 *sin vero varie*
 14 singillatim ω 1 *singulatim*
 17 exposueris ω 1 *posueris*
 29 nam cum ex tua ω 1, 2 *nam tum ex tua*
 33 nam si legis scriptor existat et querat ω 2 *nam quid si legis scriptor existat et si querat*
 70 1 ad partitiones singula genera refertur ω 1 *ad singula partitiones genera*
 7 quid? si ω 2 *quod si*
 23 commemoramus ω 1 *memoramus*
 27 ex majoribus ω 1, 2 *a majoribus*
 — regibus, civitatibus ω 1 *civitatibus, regibus*
 71 1 idem ω 1 *item*
 5 quod uni concessum sit ω 1 *quod unum concessum sit quoque*
 15 que res ab legibus et ab æquabili ω 1 *et que res ab legibus ab æquali ω 2 quæ res ab legibus et ab æquali*

VARIÆ LECTIONES.

- | | |
|---|---|
| <p>P. 1.
71 17 ne ab audacissimis ω 1 <i>nec ab audacissimis</i>
24 et misericordia ω 2 <i>in misericordia</i>
72 17 conficere oportet ω 2 <i>efficere oportebit</i>
26 tribuitur ω 1 <i>distribuitur</i>
29 et si qua simili in genere quolibet ω 1 <i>et si qua simili in quolibet genere</i>
32 proferentur ω 1 <i>preferuntur</i>
33 quas ω 1 <i>quæ</i>
34 singillatim ω 1 <i>singulatim</i>
— ponentur ω 2 <i>ponuntur</i>
35 ipsi ω 1 <i>d.</i>
73 13 mutas et expertes animi res ω 1 <i>mutas res et expertes animi</i></p> | <p>p. 1.
73 13 refertur ω 2 <i>referatur</i>
16 decimus ω 2 <i>decimus est</i>
19 cum deducaris ω 1 <i>cum diducaris</i>
20 ut a parente ω 1 <i>aut parente</i>
27 modo ω 2 <i>d.</i>
31 ostendimus ω 2 <i>ostendamus</i>
32 et futurum, si quid acciderit ω 1 <i>et futurum esse si quid acciderit</i>
33 in qua ω 1, 2 <i>in quo</i>
74 1 enim ω 1 <i>d.</i>
— sed quoniam et fatis, ut videmur, de omnibus partibus orationis diximus ω 1, 2 <i>sed quoniam fatis videmur de omnibus orationis partibus dixisse.</i></p> |
|---|---|

Finis Libri primi de Inventione.

M. T. Ciceronis de Inventione Liber secundus:

Edit. Olivet.

MSS. ω 1, 2.

- | | |
|--|---|
| <p>P. 1.
74 9 quondam ω 2 <i>d.</i>
12 Heracleotem ω 2 <i>eracleotem</i>
15 complures ω 2 <i>quamplures</i>
18 qui eum ω 2 <i>cum eum</i>
20 cum ω 1, 2 <i>d.</i>
24 duxerunt ω 1, 2 <i>deduxerunt</i>
75 2 magno hic opere ω 1 <i>hic</i>
5 ex istis ω 1 <i>et ex istis</i>
8 quas ω 1 <i>quam</i>
19 dicendi ω 1 <i>loquendi</i>
26 vobis ω 1, 2 <i>d.</i>
33 incitia ω 1, 2 <i>inscientia</i>
76 8 Tisia ω 1 <i>d.</i>
16 ut ceteros ω 1 <i>ut et ceteros</i>
20 praeceptores ω 1 <i>inventores</i>
24 invenimus ω 1 <i>invenimus</i>
TOM. I.</p> | <p>p. 1.
76 24 constet ω 2 <i>constat</i>
26 reperimus ω 1 <i>repperimus</i>
29 et praeceptione ω 1 <i>et praeceptionibus</i>
77 2 aliquid ω 2 <i>aliquod</i>
7 uniuscujusque ω 1 <i>cujusque</i>
12 in hoc tempore ω 1 <i>in hoc. Vide Lambin. ad locum</i>
18 et constitutiones et iudicationes ω 1 <i>d. ω 2 et constitutiones eorum</i>
22 tradendos ω 1 <i>trahendos</i>
25 simpliciter ω 1 <i>d.</i>
31 ita est ω 1 <i>ita fit</i>
34 aut vituperatio ω 2 <i>aliud vituperatio</i>
78 3 et quid utile ω 1 <i>et quod utile</i>
4 utilitatis ω 1 <i>utilitatem</i>
A a a a</p> |
|--|---|

VARIÆ LECTIONES.

- p. 1.
78 9 genere ω 2 ex genere
14 post autem ω 1 post hæc autem
15 a conjecturali ω 1, 2 ab conjecturali
— proficiscemur ω 2 proficiscamur
20 in quandam ω 1 in eandem
24 animadvertisset ω 1 animum adverte-
risset
28 ipse sese in lectum suum ω 1 ipse se
post in suum lectulum ω 2 ipse se
in suum lectulum
31 ipse ω 2 ille
33 conclamavit ω 1 clamavit ω 2 con-
clamat
79 11 necessaria ω 1 necessario
14 distribuitur ω 1 tribuitur
21 ea dicitur tum interfuisse ω 1 ea di-
cetur interfuisse tum
23 aut secutus esse animus videtur ω 1
aut sequutus fuisse quis videtur
26 diminuendi ω 2 minuendi
28 quibus aut incommodum aliquod
majoris vitandi incommodi causa
aut majoris adipiscendi commodi
suscipitur ω 1 quibus aut commodi
aliquid incommodum majoris adipi-
scendi causa aut majoris vitandi in-
commodi suscipitur
30 commodum aliquod ω 1 aliquid com-
modum
34 ostenditur ω 2 ostendatur
— cum aliquid impulsione factum ω 2
cum impulsione aliquid factum
80 3 sit ω 1 d.
— ex iracundia ω 1 iracundia
4 causa earum ω 1 causarum
7 explicatione ω 1 ex amplificatione
13 ejus ω 2 d.
— causa ω 2 poterit causa
16 quicquid erit ω 1 quicquid erat
22 aliusmodi est ω 1 alio modo est
23 aliusmodi ω 1 alio modo
25 nec malum est nec bonum ω 1 nec
malum est nec bonum est
27 si quis ω 1 si qui
— negabit ullam esse pecuniam fratris
aut amici vita ω 1 negabit sibi esse
ullam pecuniam fratris vita aut
amici
28 fratris aut amici vita ω 2 vita aut
fratris aut amici
30 qui id quod tam vere et pie dice-
tur, negabit ω 1 quicquid tam ve-
re et pie dicitur si negabitur
31 dicendum erit ω 1 dicendum est

- p. 1.
80 32 illi non esse ita visum ω 1 illi tam
non esse visum
35 ut si quis ω 1, 2 ut si qui
81 4 spectari oportet ω 1 spectari oportere
— sed qua cogitatione, animo ω 2 sed
qua cogitatione animus
6 et quo animo ω 1 quo animo
12 dicitur ω 1 dicuntur
13 et cætera ω 1 ceteraque
20 in causa facienda et consideranda ω
1 in causa faciendi consideranda
22 fuisse concedet ω 1 concedat fuisse
24 quo erit in loco ω 1 quo et erit in
loco
27 quam levissime ω 1, 2 quam lenissime
28 et res ipsa ω 1 res ipsa
29 quoddam ω 2 quiddam
33 magis fuisse ω 1 magis esse
34 magis quam aliis ω 1 majus esse
82 3 loci similiter incommodi ω 1 loci in
incommodi ω 2 loci similiter in in-
commodi
8 ne dubitasse ω 1, 2 nec dubitasse
9 ejus ω 2 ejus rei
10 pro falso et quod verum pro vero
probasse ω 1 pro falso probasse et
quod verum pro vero
13 autem ω 1 d.
19 cognomen quoque ω 1, 2 cognomen
quoque et agnomen
22 de ω 2 d.
25 licet aliquantulum ducere suspicio-
nis ω 1 licet aliquantulum dicere sus-
piciones
29 et ex victu ω 2 ex victu
83 2 quæ fortunæ esse attributa ω 1 quæ
fortunæ esse attributa
8 ipsorum ω 2 ipsarum
— harum ω 2 horum
14 excogitata ω 2 vere excogitata
— item facta ω 1 jam facta ω 2 nam
facta
16 ecquid ω 2 et quid
18 res ex sunt ω 1 res sunt hæc
21 adducetur ut a tali ω 1, 2 adducitur
ut in tali
22 intercesserit ω 2 intercessit
26 in pari ω 2 impari
27 poterit ω 2 potuerit
35 adjungere ω 1 poterit adjungere
84 2 ut ω 1 d.
6 hac ω 2 ea
7 tantum ω 1 tantundem

VARIÆ LECTIONES.

- p. 1.
 84 10 hortandi iudices erunt ω 1 *hortandi videntur*
 22 nota ω 1 d.
 23 quæ magis rara et eximia sunt ω 1 *quæ magna rata et eximia sunt*
 27 facta esse ω 1, 2 *factum esse*
 85 1 cum animus omni in vita fuerit a vitiis remotissimus ω 1 *cum animus in vita fuerit omnibus a vitiis remotissimus*
 6 quæ confingi facile possit ω 1 *quæ confingi quamvis false possit*
 8 immutari ω 1 *mutari*
 10 dicetur ω 2 *dicantur*
 — aut ω 1 d.
 16 negare ω 1 *negari*
 18 illud quod inflet agi ω 1 *illud quod inflet id agi*
 28 considerare ω 1 *considerasse*
 31 negotii gestio ω 1 *negotii questio*
 32 negotio ω 1 *negotiiis*
 33 in ω 1 d.
 36 1 demonstrabimus ω 1 *injecimus*
 4 potestas ω 1 *facultas*
 5 potest ω 2 *poterit*
 7 videndum est ω 1 *considerandum est*
 — hoc est ω 1 *id est*
 10 similesque ω 1 *similes*
 12 quid ω 1 *quod*
 13 metus, læticia, titubatio ω 1 *metus, læticia, turbatio, avaritia*
 17 equæ consuetudo sit, equæ actio, equod ω 1 *equæ consuetudo sit, et quæ lex, et quæ actio, equod ω 2 et quæ consuetudo sit, et quæ lex, et quod*
 19 elicitur ω 1 *eligitur*
 20 aliquæ ω 1 *aliæ ω 2 et aliæ*
 21 nam et ex fortuna ω 1 *nam ex fortuna*
 23 aut corporis ω 2 *et eorporis*
 26 deinde, equo ω 2 *deinde hoc, si quo*
 28 facinus sit ω 2 *faeinus factum sit*
 — item ω 1 d.
 29 haberet ω 1, 2 *non haberet*
 34 diverterit, cenarit ω 1 *deverterit, deinde cenarit*
 — nox, somnus ω 2 *sompnus nox*
 87 1 comitatum ω 1 d. ω 2 *comitem*
 11 neque facile est neque necessarium ω 1 *nec facile est neque necessarium est*
 13 non necessarium ω 1 *non est necessarium*
- p. 1.
 87 14 quid in quamque conveniat ω 1 *quod in quamque conveniat ω 2 quid in quamque conveniat partem*
 22 incedet ω 1, 2 *incidet*
 25 cur hoc modo ω 1 *hoc cur modo*
 27 aut cur sit ω 1 d.
 30 quid ω 1 d.
 35 tum ω 2 *tunc*
 88 1 et cum ω 2 *et tum*
 6 nam et ex quæstione ω 1 *nam hac et: ex quæstione*
 10 artificii ω 1 *artificio*
 14 omni autem in causa ω 1 *omni hac in causa*
 16 et ab ipsa ita ducta ω 1 *ex ipsa ita ducta*
 — ab ea ω 2 *ab ea in qua est*
 17 commode ω 1 *commodo*
 19 accommodata ω 1 *attributa*
 24 et probata ω 1 d.
 32 aliquo ω 2 *in aliquo*
 — illis argumentis ω 1, 2 *illis auditoribus argumentis*
 34 aliquis proprius cause locus ω 1 *aliquis locus causæ*
 89 3 et omnia ω 1 *omnia*
 10 dictum ω 1 *factum*
 17 admisisse ω 2 *admisisse dicitur*
 18 ejusdem ω 2 *ejusdem causæ*
 25 cum ω 1 d.
 26 omnes ω 1 d. ω 2 *es*
 27 illæ ω 2 *illi*
 29 tum etiam ω 1 *tum et*
 30 tametsi ω 1 *et si*
 31 amplitudo ω 1 *amplificatio*
 35 is qui consul republicam male gessit ω 1 *is qui consul ven male gessit*
 90 7 ratio ω 2 *ratio est*
 8 at enim ω 2 *at tamen*
 10 hoc est, populi potestatem ω 2 d.
 — is ω 1 d.
 16 nobis ω 1 d.
 20 ergo ω 1 *enim*
 22 aut amplitudine ω 1 d.
 28 docere ω 2 *oportebit docere*
 91 1 aut inutilis ω 2 *aut si inutilis*
 — ostenditur ω 1 d.
 2 si ω 1 d.
 3 autem ω 1 d.
 4 utilitatis ω 1, 2 *ex utilitatis*
 7 quæremus autem ω 1 *querimus enim*
 19 confirmatio ω 2 *confirmatio est*
 25 is ω 2 d.

VARIÆ LECTIONES.

- P. 1.
91 27 verum etiam verba ω 1 *verum et verba*
28 qui aut ω 1 *aut qui*
29 aut a misericordia deterrendi ω 1 *aut misericordia deterrendi*
31 ducuntur ω 1 *ducuntur*
92 4 appellatur ω 2 *nominatur*
9 prætoris ω 2 *ex prætoris*
12 et ω 1 *d.*
13 et quodammodo agendi ω 1 *et agendi, et quoniam modo agendi*
16 confirmatur ω 1 *confirmantur*
29 totam ω 1 *tantam*
93 9 dum ea judicetur ω 1 *dum de ea judicatur*
17 alio modo agi ω 1 *alio modo agere*
22 res agatur et in iudicium veniat ω 1 *agantur et in iudicium veniant ω 2 agatur et in iudicium veniantur*
27 et partes ω 2 *ad partes*
94 10 potest ω 2 *poterit*
15 quod fit ω 1 *quod fit*
17 potest ω 2 *poterit*
21 non est una pecunia ω 1 *non enim una pecunia*
25 qua — concedebat ω 1 *qui — cedebat (melius quæ cedebat) Vid. Lamb. V. L.*
27 dissimilibus de causis ω 1 *dissimilibus generibus*
34 ab natura ductum ω 2 *a natura dictum*
35 autem ω 1 *d.*
95 1 venisse ω 2 *venisse videtur*
2 aut vero ω 1, 2 *aut a vero*
3 jus est ω 1 *jus esse*
9 et honorum ω 1 *et honoris*
14 reveremur ω 1, 2 *ceremur*
23 multo maxima pars ω 1 *multa et maxima pars*
24 qua ω 2 *quam*
25 quod genus, pactum ω 1 *quod genus est pactum*
31 quidquid ω 2 *quod*
32 aut ex majore aut ex minore ω 1, 2 *aut majore minoreve*
— quisque ω 1 *d.* ω 2 *quemque*
33 debet ω 1, 2 *oportebit*
96 6 quos exposuimus ω 1 *quos nos exposuimus ω 2 quos nos exposuimus*
7 ejus ω 2 *hujus*
8 consideremus ω 1 *considerabimus*
12 patentius ω 1 *potentius*
14 Lacedæmonios ω 1 *lacedæmones*
- P. 1.
96 23 celebranda ω 2 *concelebranda*
35 de qua ante dictum est ω 1 *qua de ante dictum est*
35 et natura ω 1 *et ex natura*
97 8 per se ω 1 *d.*
14 definitio. Sed nos ω 2 *diffinitio, quid sit ledere majestatem sed nos*
15 de quo agitur ω 1, 2 *de quo agimus*
20 sunt iudicationes ω 1 *iudicatio est*
25 ex his locis ω 2 *ex suis locis*
26 tractari conveniet. Oportebit adhibere ω 1 *tractare oportebit, adhibere*
28 conjecturis ω 2 *in conjecturis*
35 fumetur. Sin autem ω 1 *sumitur. si autem*
98 2 oportet ω 2 *oportebit*
3 quidem ω 1 *quod*
— incidunt ω 1 *accidunt ω 2 accidunt*
7 id ω 1 *d.*
9 aggrediatur ω 1 *aggredietur*
21 laudatur ω 2 *laudabitur*
— demonstratur ω 2 *demonstrabitur*
24 fuisse illud ω 2 *fuisse*
28 deinceps ω 1 *d.*
99 4 loci autem communes erunt ω 1 *loci communes inerunt*
9 quo tempore ω 1 *tempore*
19 Horatius ω 2 *Oratius*
— Curiatius ω 2 *curiatis*
20 animadvertit ω 2 *cum animadvertit*
29 de ω 1 *d.*
33 sicut in comparatione ω 1 *sicuti ω 2 sicuti in comparatione*
35 transferatur ω 1 *transferatur ω 2 transferetur*
100 1 illud quod in alterum peccatum ω 2 *illud peccatum quod in alterum*
2 suscepit ω 1 *suscipit*
7 maioribus ω 1 *majoribus*
14 dicemus ω 1 *dicit*
18 incommodorum ω 1 *incommodum*
19 quidquam ω 1 *quoque*
22 ab reo ω 1 *ab eo*
24 damnata ω 2 *indempnata*
— potuisset ω 2 *ipse potuisset*
28 comparabatur ω 1 *comparatur*
29 in quem crimen transferetur ω 1 *crimen in quem transferatur*
32 extrema est, ut in comparatione ω 1 *extrema est autem sicut in comparatione*
101 2 refert ω 1 *transferret ω 2 refert*
5 demonstrando reum punitum ω 1 *demonstrando se punitum*

VARIÆ LECTIONES.

- p. 1.
 101 11 iudiciorum ω 1 *iudicatorum*
 12 levabitur ω 2 *alleviabitur hoc modo*
 26 hic ω 1 *d.*
 29 Ab defensore ω 2 *ol defensores*
 — audaciam conquestio ω 1, 2 *audaciam sui conquestione*
 30 rem ω 2 *et rem*
 102 2 ejus ω 2 *hujus*
 5 exemplo fit ω 1 *exemplum fit*
 14 sicut ω 2 *ut*
 15 aut ex conjecturali ω 1 *ex conjecturali*
 19 negabit, ad hoc iudicium illius, sed hujus, ω 2 *negabit hoc iudicium ad illius sed ad hujus*
 29 quod non poterit ω 1 *et quod non poterit*
 103 6 Sin autem ω 2 *si aut*
 12 utrisque ω 1 *utrique*
 13 hi tamen certissimi ω 1 *hic tamen certissime* ω 2 *hi autem certissime*
 14 culpa fit, in ipso ω 2 *culpa, aut in ipso*
 15 reum ω 1 *d.*
 19 nobilis ω 2 *pernobilis*
 20 ab ω 1 *d.*
 22 dicit ω 2 *dicunt*
 23 oportet — non oportet ω 2 *oportere*
 — non oportere
 26 et potestate ω 1 *d.*
 27 particeps es ω 1, 2 *particeps factus es*
 104 2 nec ad se ω 1, 2 *nihil ad se*
 — nec ad potestatem ω 1 *neque ad potestatem*
 6 in expeditionem ω 1, 2 *in seditione*
 7 Nam ut ω 2 *nam sicut*
 8 ac potestate ω 2 *et a potestate*
 — sic in hoc ω 2 *sic et in hoc*
 10 hac ipsa ratione confirmat accusationem ω 1 *hac ipsam ratione accusationem confirmat* ω 2 *hac ipsa ratione remissionis confirmat accusationem*
 11 ex omnibus honestatis et utilitatis partibus ω 1, 2 *ex omnibus partibus honestatis et ex omnibus utilitatis partibus*
 16 probatur ab reo ω 1 *improbatur ab reo*
 22 ut apud quosdam ω 2 *ut quosdam*
 apud
 35 quoddam ω 2 *quidam*
 105 1 redemerat ω 2 *redimerat*

- p. 1.
 105 3 commotis tempestatibus ω 1, 2 *commotus tempestatibus*
 8 tamen quidam ω 1 *tamen cum quidam*
 9 arcesserunt ω 2 *arcesserint*
 14 ejus ω 1 *d.*
 15 supplicium dignus sit ω 2 *supplicium dignus sit*
 21 navis dominus ω 1 *navim dominus*
 22 depulso est ω 1 *depulso*
 24 tamen ω 1 *d.*
 106 1 quibus ω 1 *quibus rebus*
 3 quod levius, facilius ω 1 *quod lenius et facilius*
 5 præcaveri ω 2 *præcaveri potuisse*
 10 redarguentem demonstrare ω 1 *redarguere et demonstrare*
 16 exemplis ω 2 *exemplis eorum hominum*
 17 et contentione ω 1 *et cum contentione*
 20 vindicandi ω 2 *judicandi*
 27 et ω 1 *d.*
 30 accusatoris unus in confessione et alter ω 1 *accusatoris in confessionem et quanta* ω 2 *accusatoris in confessione unus et alter*
 32 autem ω 2 *d.*
 — conquestio ω 1, 2 *conquestio est*
 107 7 et ω 1 *d.*
 13 et sententia ω 1, 2 *et de sententia*
 20 constitueris ω 1 *depreceris (ut) constitueris* ω 2 *ut depreceris*
 26 tamen dignum vestra mansuetudine, dignum virtute hujus esset ω 1, 2 *tam vestra mansuetudine dignum quam virtute hujus esset*
 27 iudices ω 2 *O iudices*
 29 ducere ω 2 *deducere*
 32 Nam in senatu aut consilio ω 2 *aut in senatu aut in consilio*
 108 1 diu dictum est ω 1, 2 *diu dictum est*
 8 poterit beneficia, et si poterit, ostendere ω 1 *beneficia poterit ostendere*
 18 consanguineum ω 2 *consanguineum esse*
 — a majoribus inprimis ω 1 *a majoribus primis* ω 2 *majoribus aut primis*
 26 ostendet ω 1 *ostendetur*
 109 1 posse ω 2 *potuisse*

VARIÆ LECTIONES.

- p. 1.
 109 5 cum beneficiis ω 2 cum pro beneficiis
 12 quoniam igitur ω 1 quoniam ergo
 15 et quare refert ω 1 d.
 17 præmii aut pænæ ω 1 et præmii aut
 pænæ
 — quereretur ω 2 queritur
 22 aut concilio ω 2 aut a consilio
 27 per sententiæ ω 1 per sententiarum
 30 cum genere primo, tum etiam forma
 ω 1 tum genere tum forma ω 2
 tum genere tum etiam forma
 110 2 quod tamen ω 1 qui tamen ω 2 qui
 tunc
 4 Romam rediit ω 1, 2 Romam redit
 10 in hac, hujusmodi; oporteatne
 præmium dari ω 2 in præmii petitione
 oporteatne dari præmium
 14 fecerit ω 2 fecie
 — ex casu ω 1, 2 et ex casu
 15 quærentur ω 1 considerantur
 17 oratione ω 2 ratione
 20 fed eo ω 2 si eo
 22 obstitit ω 2 obstitisset
 32 uti de se ω 1, 2 ut de se
 111 9 pulchra ω 2 pulcra
 17 autem ω 1 autem tunc
 — aliquid pecuniarium præmium ω 1
 aliquid pecuniarium præmium ω 2
 aliquid pecuniarium in præmium
 18 copiane sit ω 1 copia sit
 23 se non pretium pro factio ω 2 se præcium
 non pro factio
 24 ita ut facilitatum sit ω 1 ita uti facilitatum
 sit
 25 nunc de iis controversiis ω 1 nam de
 his controversiis
 112 4 in ea sententia in qua is qui dicit
 ω 1 in eam sententiam in quam is
 qui dicit
 10 factis ω 2 et ex factis
 12 inerit illud ambiguum ω 2 erit ambiguum
 illud
 — queritur ω 2 queretur
 13 pertentare ω 1 pertentari
 20 accipimus ω 1 accepimus
 21 nos ω 1 sed nos
 23 fidam ω 1 fidam
 26 publicæ ω 2 publicandæ
 28 esse ω 2 d.
 29 inesse ω 2 esse
 32 a scriptor. ω 2 ab scriptore
 34 demonstrabimus ω 1 demonstrabitur
 113 15 in ejusmodi tempore ω 1 in hoc tempore

- p. 1.
 113 17 demonstrandum ω 1 demonstrandum: est
 18 utrinque ω 2 utroque
 23 sententia se defendet, tum semper
 ad idem spectare ω 1 sententia se
 defendet, aliquando tenenda est cum
 determinatione, aliquando sine determinatione,
 tum semper ad idem spectare
 24 aut ex facto ω 1 ex facto
 27 ita ω 1 d.
 30 tu mihi, dicebat, secundus hæres
 esto ω 1 tu mihi heres esto
 31 secundus ω 1 d.
 32 hoc dici ω 1 dici
 33 aut ad eventum ω 2 et ad eventum
 114 6 in eum ω 2 in eo
 10 ut in eo qui ω 1, 2 ut in eo milite
 qui
 12 conaretur ω 2 conabatur
 15 per imprudentiam ω 1 per imprudentiam
 factum
 17 fluminis ω 1 d.
 19 ut in ejusmodi re ω 1 ut cum ejusmodi
 re
 27 multis modis ω 1 multimodis
 31 intentantis loco producendo, hoc est
 interrogando ω 1 in testis loco
 producendum, hoc est interrogandam
 33 neget ω 2 posse neget
 115 5 quid juratus sit ω 1 quod juratus sit
 10 poterant ω 2 poterunt
 11 prorsus aliud sensisse scriptorem
 demonstrabitur
 16 hoc dicit ω 1 hæc dicit
 22 consueverint ω 1 conuerant
 29 quam absurdum ω 1, 2 quam absurdum
 sit
 30 omnia esse ω 1 esse omnia
 32 accusaretur; causam proferre ω 2
 accusaretur et causam proferre
 34 cujus in singulas partes ω 1 cujus in
 singulis partibus
 116 7 aperte ω 1 d.
 9 qui leges scribant ω 1 qui legem
 scribant
 11 maxime videre si quæ ω 1 maxime
 videre hoc si quæ
 12 qua de agitur ω 2 de qua agatur
 15 ideo quod ω 2 ideo quia
 23 aliis improbare ω 1 aliis probare
 24 quod ω 2 qui
 27 postea querere ω 1 postea quæres
 28 in alienis ω 1 in aliis

VARIÆ LECTIONES.

- p. 1.
 116 29 *scipius* ω 1 *d.*
 31 certo *discendant* ω 2 *cur certo discendant*
 34 item ω 1 *d.*
 117 4 quid si ipsi velint ω 1 *quod si ipsi velint*
 20 his et ω 1 *d.*
 21 extra scriptum accipi ω 1 *extra scriptum aut contra scriptum*
 22 pars ω 2 *pars ejus*
 24 utilissimas ω 1 *d.*
 31 ostendat oportet ω 1, 2 *oportet ostendat*
 32 eam tamen ω 1 *eam tamen tunc*
 118 1 quod scriptum sit ω 2 *quam quod scriptum est*
 3 deroget ω 1 *derogat*
 5 necesse esset ω 2 *necesse esset judicare*
 12 aut si ω 1, 2 *aut*
 14 confirmatum ω 2 *confirmata*
 15 aut aliis ω 1 *aut in aliis*
 — coarguetur ω 2 *coarguetur*
 30 quisque puer ω 1 *quisque puer*
 34 nunc vero quod intelligeret ω 1 *nunc vero ideo intelligeret*
 119 3 hoc ω 1 *d.*
 4 tumne accusaretis ω 1 *tuncne accusarent*
 — hoc lex nusquam excepit ω 2 *hæc lex nusquam excipitur*
 7 ne in sermone ω 2 *neque in sermone*
 9 spectare ω 1 *expectare*
 10 qui verba ω 2 *qui ea verba*
 11 ex utilitatis ω 2 *in utilitatis*
 13 aut oportere ω 1 *d.*
 15 quæ tenues et obscuræ notæ sint ω 1 *si obscuræ notæ sint*
 19 et iudex is videatur ω 1 *et ut videatur*
 22 legem ω 2 *leges*
 26 a scripto ω 2 *ab scripto*
 27 cum adversario ω 1 *de adversario*
 32 ad suâ causâ ω 1 *videatur aut ad suâ causâ*
 120 4 illam ejus vim ω 2 *illius vim*
 5 loci autem communes certis ω 1 *loci autem communes cæteri*
 6 præterea ejus qui a scripto dicit leges ω 1 *præterea qui a scripto dicit leges*
 20 cubarent ω 1 *accubarent*
 21 præmii loco ω 1, 2 *in præmii loco*

- p. 1.
 120 24 contrariam infirmare ω 1 *et contrariam infirmare*
 27 hoc est ω 2 *d.*
 — ad utiliores, ad honestiores, ac magis necessarias res ω 1 *ad utiliores, superiores, honestiores, magis necessarias res*
 29 si plures ω 2 *si plures erunt*
 30 conservanda ω 1 *confermanda*
 121 1 quæ diligentissime sancta est ω 2 *quæ diligentissima et sancta est*
 7 propius ω 2 *promptius*
 9 utrum habeat ω 1 *et utrum habeat*
 13 quo sanctius ω 1 *et sanctius*
 14 ipsam ω 2 *ipsum*
 24 pervenit ω 1 *venit*
 25 gentiliunque ω 1 *et gentilium*
 27 sua ω 2 *d.*
 — intestato ω 2 *intestatus*
 29 ei statim ω 1, 2 *et statim*
 30 inducta sunt ω 1 *indicta sunt*
 32 culeus in quem coniectus ω 1 *culleus in quem projectus*
 122 9 autem ω 2 *hic*
 10 scripti ω 1 *d.*
 14 percontatione ω 2 *per contentionem*
 21 juridiciali ω 1, 2 *d.*
 26 assertur ω 1, 2 *asseretur*
 30 ratiocinationibus ω 2 *rationibus*
 32 periclitari omnia jura — simile esse videatur. Multis dissimilibus — dissimilia demonstrari ω 2 *multis de similibus — dissimilia demonstrari. periclitari jura omnia — simile esse videatur*
 123 9 lex ω 1, 2 *lex est*
 12 et eorum ω 2 *et cum eorum*
 14 ad se ω 2 *ad sese*
 28 iidem autem ex locis ω 1 *iisdem hoc ex locis*
 34 quidem ω 1 *d.*
 124 2 Aristoteli ω 2 *ut aristoteli*
 4 autem ω 1, 2 *d.*
 — quare in hoc quoque genere causæ quædam ω 1 *quare hoc quoque genere causæ scilicet demonstrativo et deliberativo quædam*
 6 omnem rationem ω 1 *orationem ω 2 omnem orationem*
 7 uniuscujusque constitutionis ω 2 *unius constitutionis cuiusque*
 9 fierent ω 1 *d.*
 14 scientia, veritas est. Aliud ω 2 *scientia ac veritas, est aliud*

VARIÆ LECTIONES.

- p. 1.
 124 16 genus ω 2 d.
 20 facile tacentibus nobis ω 1 *facilium*
nobis
 24 junctæ res ω 1 *juncta esse*
 27 ut appetendarum ω 1 ut *petenda-*
rum
 125 3 confiderata ω 1, 2 *confideranda*
 7 intelligentia est ω 1 *intelligentia*
 8 prudentia est ω 1 *prudentia*
 9 factum fit ω 2 *factum est*
 10 justitia est ω 1 *justitia*
 15 natura ω 2 *naturæ*
 21 et alterius remunerandi ω 1 et *re-*
munerandi
 22 vindictio est ω 1 *vindicatio*
 — et injuria ω 1, 2 aut *injuria*
 24 obſervantia est ω 1 *obſervantia*
 27 conſuetudine jus est ω 1 *conſuetudi-*
num jus est
 31 quod genus, pactum, par, judica-
 tum ω 1 quod *genus pactum est,*
par, judicatum
 33 conſtitutum est ω 1 *conſtitutum* ω 2
conſtitutum judicium
 34 lege ω 1 *legum* ω 2 *legis*
 126 4 agitatio atque ω 1, 2 *cogitatio et*
 6 certæ cum ſpe ω 1, 2 *certa cum ſpe*
 12 ſunt ω 1 d.
 13 Clementia ω 2 *clementia est*
 18 et a brevitate ω 1 et *brevitatis*
 27 ſidenciæ ω 1 *ſidenciæ*
 30 reponemus ω 1 *reponentur*
 127 2 Amplitudo ω 2 *amplitudo est*
 12 confiderandi ω 2 *confiderandus*
 25 aliæ vero ω 1 *aliæ vero ſunt*
 32 potentia est ad ſua conſervanda et
 alterius obtinenda idonearum
 rerum facultas ω 1 *potentia re-*
rum ad ſua conſervanda et alterius
attendenda idonearum facultas
 34 quid difficilius fieri et quid facile

- p. 1.
 fieri ω 1 *quid fieri, et quid facile*
fieri
 35 facile id fieri dicimus ω 1 *facile fieri*
id dicimus
 128 2 difficile autem fieri ω 1 *poſſe autem*
difficile fieri
 3 indiget ω 2 *indigeat*
 13 aliquo tempore ω 1 d.
 15 leniri poteſt — in commoditatis
 vero ratione (p. 129. l. 27.) ω 1
 d.
 129 1 Pariter autem invenias eſſe multas
 res neceſſitudinis ω 2 *preter autem*
hoc invenies eſſe multas res neceſſi-
tatis
 3 mortales intereant, neceſſe eſt ω 2
mortales neceſſe eſt interire
 19 delibatum ω 2 *deliberatum*
 24 qua in re ω 2 *quare*
 25 et in præſentia ω 2 *vel in præſentia*
 27 in commoditatis vero ratione ω 2
in ratione vero commoditatis
 130 3 videantur eſſe: aut ad hoſtes tranſire
 turpe videtur eſſe ω 1 *deſt eſſe—*
ut ad hoſtes tranſitus turpis videan-
tur eſſe
 5 fecit ω 2 *dejecit*
 7 quid tempora petant aut quid per-
 ſonis dignum ſit conſiderandum
 eſt ω 1 *quid tempora petant, quid*
perſonis dignum ſit, conſiderandum
ſit
 14 extraneas ω 2 *extraneas*
 15 animi eſt, virtus ω 1 *animi virtus*
eſt
 18 et cætera ω 1 *cætera*
 20 et quæ ω 2 *quæ*
 22 agatur ω 2 *agitur*
 24 animi autem et laus ω 1 *animi laus*
 28 dictum videtur ω 1 *dictum eſſe vi-*
detur

De Inventione Liber primus.

Edit. Olivet.

MSS. B L M W θ , κ , ψ

- p. 1.
 23 7 esse θ , κ d.
 8 et L *autem*
 11 cum κ *tum*
 13 ducit ψ *duxit*
 16 omiffis ψ *obmissis*
 23 perniciosus W *perniciosusque*
 24 2 pugnare L ψ *propugnare*
 4 artis W θ *artis initium*
 9 modo M *vel more (supra lin.)*
 10 quidquam θ *quemquam*
 12 non L *nec*
 13 inflexerat L κ *aspexerat*
 17 et B d.
 18 effet B L M *ineffet*
 30 et — *confuecetet L d.*
 35 sine vi descendere : ψ *descendere :*
sine vi :
 25 1 iis B W suis ψ *his*
 2 quædam, prava ψ *quædam prava,*
 — *recederet θ recedere*
 4 postea θ *post eam*
 9 assuevit B *confuevit*
 13 causas L *res*
 17 a B L M θ , κ d.
 19 opitulari W *opitulare*
 20 cogerebantur W κ *cogeretur*
 21 omisso ψ *missio*
 22 præter ψ *postest (in marg. præter)*
 31 concelebrata θ , κ *celebrata*
 — hoc vero B *his*
 — eorum M d.
 32 oboleuisse ψ *oboleuisse*
 26 3 dicam θ d.
 — discipulum W d.
 4 hominibus θ *omnibus*
 8 quidam et B *quidam*
 — abutuntur ψ *abutantur*
 — quidem M W θ , κ , ψ d.
 9 et θ d.
 13 jucunda ψ *jocunda*
 14 omnium M *omnium virtutum*
 Tom. I.

- p. 1.
 26 14 sapientia B *sapientia rerum L i. e*
rerum
 15 ipsos M *eos*
 16 quoque κ d.
 — eorum M d. W *eorum (supra lin.*
scrib.)
 18 bestias M *feris*
 19 possunt κ , ψ *possint*
 20 qua κ *qua in*
 21 antecellat M *præcellat*
 23 ii ψ *hi*
 24 oratoris ψ *oratoris*
 30 pars θ *res*
 31 iis B W ψ *his*
 — sentimus κ *consentimus*
 33 vi ψ *vim*
 27 1 ejus ψ *hujus*
 — persuasione B *persuadendum κ ad*
persuadendum
 2 autem B M κ d.
 3 quid officio W θ *quid ex officio*
 6 intelligemus W θ , ψ *intelligimus*
 7 dicemus B L ψ *dicimus W θ , κ di-*
camus
 8 appellabimus B L W θ ψ *appella-*
mus
 10 materiam θ *materiam esse*
 11 omnis θ *omnibus*
 — versetur B M W *versatur*
 14 existimaverunt B L M *existimauerunt*
 15 rhetor B *rhetor (semper)*
 17 subjicere B *subdicere*
 18 adjuncta κ *adminicula*
 22 est B L θ d.
 — disceptatione W θ *disceptatione duo-*
rum vel plurium
 — et L M W θ κ *vel*
 23 est B L W θ d.
 24 et recusationem θ *aut recusationem κ*
et negationem
 30 et in - - - causam B d.
 B b b b

VARIÆ LECTIONES.

- p. 1.
 27 30 dividat ψ *dividit*
 — dicit B *dicit* (a manu prima sed dicit
 a manu secunda)
 31 habeat B W *habet*
 33 ei B d. (sed additur supra lin. ab alia
 manu) L ei *causæ*
 — ante L d.
 35 habeat B L W ψ *habet*
 18 1 Ecquid M *Uti quid* ψ *quid*
 2 bonum \times , ψ *bonum in vita*
 3 quæstiones θ d.
 5 plurimo θ *plurimorum*
 6 intelligimus B *intelligimus*
 — aliquas M d.
 10 officio \times , ψ *artificio*
 11 est M d.
 12 quis ademerit θ *quid ademit*
 13 dico B L W θ , \times , ψ d.
 14 nam videtur \times d.
 18 materia ψ *materies*
 19 ea B *artis ea* \times *artis*
 23 in ordinem \times *in ordine*
 — et θ d.
 29 et officium \times *officium*
 32 scribat W *scribit*
 — de B d.
 33 artis W d.
 34 partibus M *de partibus*
 29 2 aut M *atque in* W θ , \times *ac*
 6 profecta ψ *progressa*
 12 vocatur ψ *dicitur*
 — At M *Aut*
 13 non aut is θ *non is*
 14 quicum M *cum quo*
 16 quia \times *quoniam*
 18 incidere ψ *incidere*
 — quam B L M W θ , \times *quam rem*
 19 ne B L M W θ , \times , ψ *nec*
 23 Ulysses B W *Ulixes*
 24 Fregellani B \times *Fragelliani* \times *Fregel-*
liani
 25 incommodi ψ d.
 27 est \times d.
 28 appelleret B *appellatur*
 29 non B L M ψ d.
 — non quod - - conveniat W d.
 31 hujusmodi B M W \times *ejusmodi*
 34 definire ψ *diffinire*
 30 3 quid W *quod*
 6 omnia M *vel omnino* (supra lin.)
 19 esse L d.
 23 dissideant θ *dissident*
 — habeat W θ *habeant*
 24 referri W θ *rei ferri*
- p. 1.
 30 24 debeat θ *debeant*
 25 igitur M *ergo* θ d.
 33 quod B *quæ* θ *quam*
 34 dicit B *dicitur*
 — partes M d.
 31 1 quæ θ *quæque*
 3 demonstratio — *constitutionis est*
 ψ d.
 4 et ipsa θ *ipsa*
 — ejus L M ψ *ejus quælibet*
 6 ipsi L M ψ *ipsi constitutionem*
 7 non esse B L M \times *demonstrationem et*
deliberationem non esse
 8 eodem L W θ *eodem incommodo* ψ *eo-*
dem incommodo
 17 ideo ψ *ideoque*
 — sua L *sua vi*
 22 aliquam, B L W ψ *aliquando*
 23 nec \times *neque*
 — constitutionis L W *constitutionis est*
 24 evenire B L \times *venire* ψ *usu venire*
 25 non θ *nec*
 26 ergo M *igitur*
 27 duas θ d.
 28 iniqui B W θ , \times *recti*
 29 est B L M θ , \times d.
 30 juris-consulti L *consulti*
 32 in θ *et in*
 33 ipsa M d.
 34 est B L θ d.
 32 2 relatio criminis \times d.
 11 removere ψ *transferre*
 12 transferetur B ψ *transferetur M*
transferatur
 — transferetur W *transferetur*
 15 cum B M *quod L quod cum*
 — alius B L M W θ , \times , ψ *aliquis*
 16 aliquod B *aliquid L W* ψ *aliquod*
alicujus M alicujus
 24 quia M ψ *quod B L W* \times *quo*
 25 animadvertent B *animadvertent*
 \times *jam animadvertent* ψ *animad-*
verterunt
 — eam superiores L *superiores* ψ d.
 26 retulerint ψ *retulerunt*
 28 enim \times d.
 — obreccatione B *obtræccatione* ψ *de-*
træccatione
 31 viderum B M W θ *videamur*
 32 in ψ *ad*
 33 et \times d.
 31 1 utrum sit M *utrum*
 2 juncta \times *conjuncta*
 4 ex M *est ex*

VARIÆ LECTIONES.

p.	I.	p.	I.
33	5 pacto B M ψ modo (sed pacto supra lin.)	34	18 non conceditur ψ nisi conceditur
	— Carthago B <i>Chartago</i> (perpetuo)	20	et θ d.
	6 diruatur M <i>diluatur</i>	—	ut B L M W θ , κ d.
	— Carthaginienfibus B <i>Chartaginensibus</i>	21	factum non M non
	— deducatur L <i>ducatur</i>	22	totidem ψ tot
	8 fit B M θ d.	24	tum B tunc (sed tum sup. lin.)
	11 an in ratione θ , κ , ψ in ratione	25	non θ d.
	12 controverfia B <i>contraverfia</i>	—	quidque B M quodque (sed corrigatur) W quodque ψ quicquid
	— controverfia B <i>contraverfia</i>	—	dicendum L <i>dicendum est</i>
	— ea ψ illa	—	primum M primo (sup. lin.) θ , κ primum est
	14 separata B <i>separata</i>	26	primum M primo
	16 tum θ tum cum	—	quod ψ quia
	17 res θ d.	—	prima M prima (primo sup. lin.)
	20 sententia M <i>sententia est</i>	27	congruere κ vel congruere
	22 definitivum ψ <i>diffinitivum</i>	28	eis B bis (passim)
	23 Ratio L vel ratio M oratio vel est B d.	—	post κ postea
	25 et B L M θ , κ d.	32	hæ κ , ψ et hæ
	— simplex L W θ , κ simplex	33	confirmatio θ d.
	— conjuncta B M W θ junctæ	35	exordiendi L W <i>exordii</i>
	26 controverfiam B <i>contraverfiam</i>	3	fecerit B M W <i>fecerit</i>
	28 a κ ut a	6	genus θ , κ , ψ cause genus
	29 est κ , ψ est ea	7	admirabile κ admirabile est
	30 controverfia B <i>contraverfia (et sic semper) M d.</i>	—	alienatus est κ alienatur
	31 autem B M W θ , κ d.	10	et honestatis κ honestatis
	33 Jarene — hoc modo ψ d.	11	ut et κ ut
	— ea κ d.	12	difficilioribus M <i>difficilibus</i>
	34 relinquetur B <i>relinquatur</i> W θ , κ relinquitur	13	implicita est B W est <i>implicata</i> θ , κ <i>implicata</i>
	35 confititamus L <i>existamus et persiflamus</i>	16	in M d.
34	1 hoc ψ hic	—	et L M W et in
	2 occiderat κ occidit	—	perspicere B <i>perspicua</i>
	— omnis L d.	18	disimulatione θ <i>disimilitudine</i>
	4 Agamemnonem M <i>Agamemnona</i>	19	obscure B <i>obscura</i> M <i>obscura</i> (sup. lin.)
	— exposuimus ψ <i>apposuimus</i>	22	confugere M <i>effugere</i>
	— inquit B L θ , κ , ψ meum inquit M meum	23	ab κ cum ab
	7 patrem ψ <i>patrem meum</i>	—	iretis θ alienatis
	8 enim θ d.	—	petitur ψ <i>appetitur</i>
	— factum ψ <i>factum ejus</i>	24	augetur κ <i>augetur potius</i>
	9 deductione B ψ <i>deductione</i> M <i>deductione</i> (supra lin.)	25	contemptionis B L <i>contentionis</i>
	13 et L ac	—	erit B L est
	— aptissima B M <i>appositissima</i> L <i>positissima</i>	28	et B L M W θ , κ d.
	14 in sorores θ , κ ac sorores	31	et si θ , κ vel si
	15 pœnas B <i>penas</i>	32	aut a lege κ aut lege
	16 in θ , κ d.	—	firmissima L <i>affirmatione</i> M <i>firma</i>
	— constitutionibus W θ <i>quaestionibus</i>	—	si uti θ , κ , ψ <i>sen uti</i>
	17 reperuntur W θ , κ <i>reperientur</i>	35	obscura L <i>obscura</i> autem
		—	auditores B <i>auditoris</i>
		36	1 exordio κ <i>exordium</i>
		5	ab ipsa B M W θ , κ a
		—	nostra κ <i>nostra persona benevolentia comparatur</i>
			B b b b 2

VARIÆ LECTIONES.

- p. 1.
36 6 dicemus ψ *dicimus*
11 adducuntur M W θ , ψ *ducentur*
13 divitiarum ψ *divitiarum, gratia,*
14 et θ d.
18 his \times *ipsis*
21 offendetur \times *ostenditur*
22 contemptionem W *contemptum*
25 erimus \times , ψ *sumus*
— ad eos — homines, aut W d.
26 audiunt B M θ , \times *audient*
— ad aliquos B \times *aliquos*
27 si L d.
31 et W θ d.
32 est M d.
34 tractari L *tractare*
35 dicendum W *docendum*
- 37 1 ante B *ante jam*
3 aut si B L M W θ aut
4 aut L \times *aut si*
7 oratorem B *oratore* W *oratione*
8 contrahet L W θ , \times *contrahit*
10 rem θ d.
12 dissimulare ψ *dissimulare oportet*
13 quod \times *quem (in marg. quod)*
— defensorum B d.
15 ea \times d.
— indignantur B L M W ψ *indignentur*
16 cum L *cum jam*
19 alienes L \times *abalienes*
21 deinde aut θ , \times *deinde*
22 agi rem θ d.
25 id L et id M W ψ *idque*
— quod L M W ψ d.
— qui L W *quod*
— cognitu \times *cognitum*
26 putarint M *putaverint*
27 probarint ψ *prebarunt*
28 ab θ d.
32 fortissimo θ , \times *firmissimo*
33 temere θ *timere*
— quam B *quia*
34 studium M *animum*
— abalienavit \times *abalienabit*
- 38 3 est B M W θ *fit*
— ex L M \times *ex eo* W d.
4 strepitu, acclamatione θ *strepitum, acclamationem* \times *strepitus acclamationem* ψ *strepitum acclamationem*
6 jocandi facultatem θ *joca in difficultatem*
8 relevarit ψ *revelatur*
9 sic B *ita*
10 renovatur θ , \times *novatur*
- p. 1.
38 11 quidem \times d.
— et M θ , \times *et de*
12 et communiter de utroque θ *conjunctione*
14 omnia L d. M ea
16 quod id \times *id*
17 commendat ψ *commendet*
21 vero L *ergo*
22 vitare B M θ *vitari*
25 est B L M d.
26 commutabile \times , ψ *commutabile est*
27 leviter ψ *leniter*
28 aut \times *et*
33 postulat B ψ *postulet*
— precepta \times *preceptum*
- 39 2 efficit M \times *facit*
3 fit, facit \times *se facit*
12 cum θ d.
16 ejusmodi est L *ejusmodi sunt* \times *ejusmodi est*
21 Sofia θ *esofia*
23 ipsis θ d.
— animi \times *animi qualitates*
27 tu θ d.
— sumptum L *sumtus*
29 Nimium ipse W θ d.
— est M W θ d.
— et W *est et*
30 Hoc \times *Præterea hoc*
— confecta \times *conferta*
32 suspicione B *suspensione (supr. lin.)*
- 40 1 sumuntur B M W \times *sumuntur*
4 est M *est (supr. lin.)* \times *erit*
— inde \times d.
6 quod M *quid (supr. lin.)*
7 enarres ψ *narres*
8 narrando L W θ *enarrando* \times *narratione*
11 intelligatur ψ *intelligitur*
12 præteribitur M *præterietur (sup. l.)*
13 dicitur \times *dicitur*
16 dicant M *dicant vel comprehendant*
17 fit M *est*
— dicere θ d.
18 dicit L ψ *dixit*
19 Hic — negavit esse θ d.
24 quidquid B M W θ , ψ *quodque (sed in B corrig.)*
28 transeatur M *transferatur (sed supr. l. vel se)*
30 omnino θ *omnia*
31 conservanda M *servanda*
- 41 1 ineffe M *esse*

VARIÆ LECTIONES.

- p. 1.
 41 5 et x d.
 — et ad — rumorem ψ d.
 6 agunt L M W θ agent
 7 audiunt B L M W θ audient x au-
 diant
 — veri quidem similis ψ veri simile
 10 tunc B ita (a prima manu) tamen (a
 secunda) M ψ tamen x tamen (in
 marg. tunc tamen)
 11 postulat B L M W θ, x postulet
 13 et causam agendo θ d.
 — leniri M lenire (f. l.) W θ lenire
 14 causam M x causas
 17 cum B L M θ cum aut W cum vel
 aut
 18 cum B L M W θ, x d.
 20 docere B doceri
 — acciderit B L accidit
 23 tum θ d.
 26 seipsum θ, x, ψ ipsum
 27 ut hoc θ ut in hoc
 28 contraria x contraria sua
 29 leviter θ leniter
 — sua M commoda sua
 42 3 quiddam W quoddam
 3 designatur M W θ destinatur
 12 Clytemnestra B Clytemnestra
 13 et id L d.
 14 controversiæ x in controversa
 17 distributum M distributarum (sup. l.)
 x distributarum
 26 ipsa M d.
 27 permixte W permixte
 28 amplectitur x complectitur
 30 Trojani M Tuscani
 — genus x genus est
 31 inducitur ψ inducitur
 — præscriptio L W θ, x descriptio ψ
 prescriptio
 43 1 generis M generi (f. l.)
 4 secum B L W secuti θ, x d.
 — sicuti B L W d.
 5 quod x quomodo ψ d.
 — incident x incident
 9 plura x plura vel plures
 11 ostendere satis est x satis est confide-
 rare vel ostendere
 13 utamur x utatur
 14 potest M poterit
 15 pertinent B L M W θ, x, ψ perti-
 nent
 22 sit θ, x, ψ sit hoc modo
 23 Hoc modo θ, x, ψ d.
 — apud ψ autem apud

- p. 1.
 43 24 que M quod
 26 quid M quod
 27 ita narrat x enarravit
 30 Liberius — potestas B M W θ, x d.
 — potestas L potestas et cetera
 31 operam do L W operando
 — quid M W quod
 44 1 et x d.
 2 omnibus x in omnibus
 4 confirmatione x consumatione
 — ipse x d.
 6 est L autem est
 9 non L si
 10 ante permixtam et confusam x atque
 permixtam (sed in marg. ante per-
 mixtam atque confusam)
 13 Omnes res argumentando ψ omnis
 res
 15 personis x personis quidem
 18 datur θ tribuitur x attribuitur
 20 enumerare x numerare
 21 Hæ ψ Naturæ
 23 numerantur x numerantur
 25 Graius W ψ Græcus
 26 quibus sanguineis L vel quibus
 sanguineis M et consanguineis
 28 et ψ an
 32 pudens B an infacetus, prudens x sa-
 cetus, an infacetus prudens M ψ
 prudens
 33 considerantur B considerantur
 45 1 quem θ, x quos
 2 quos M et quos
 4 artificio ψ artificioso
 5 administrat W administrat
 6 servus L x seruumne
 8 quales liberos habeat ψ d.
 — Ac M At (a prim. m.) Aut (a sec.) θ
 Au
 — quæretur x quaritur
 — etiam M in
 10 autem E M W autem hunc θ, x hunc
 11 ut B W θ aut
 12 quamvis x cuiusvis (in marg. quam-
 vis)
 13 natura θ naturam
 15 commutatio B ac commutatio
 16 morbus θ d.
 — reperiuntur B repperiuntur (semper)
 17 autem B x d.
 18 voluntate ψ voluptate
 19 pectices B W θ, x pectricæ
 22 ipsi B sibi x ei

VARIÆ LECTIONES.

- p. 1.
45 22 dixerit : aut B *dixerit* ; et
31 possunt ψ *possē*
34 quæritur B *quæretur*
46 1 Deinde M *Denique*
3 quæretur M *quæritur*, (*quæruntur*
supr. l.) \times *quæritur*
4 facultas M W *facultates*
— Locus consideratur, &c. θ Locus non
ex eo nobis quod est locus consideran-
— dus est, sed qualis sit, ut ex oppor-
— tunitate ejus aliquid in eo aut fieri
— potuisse aut non potuisse doceamus
8 vicinitate B *vicinitatis* et
9 an privatus B W *anne privatus*
10 an B *vel aut* (*supr. l.*) M *aut*
12 pars \times *Est*
13 annui, mensurui, diurni L *animi,*
mensurui, respectivi \times *mensurui,*
respectivi, θ , ψ *mensurui*
14 præterierunt θ *præterierint*
15 quæ B L W θ *quæ* aut
— obsoleverunt θ , \times *obsoluerunt*
— ut B *ac ut*
16 et jam B W θ , \times *ut jam*
— numerum L W *numero*
18 quod L *quia*
— monumenta B *monimenta*
— existit L M W θ , \times *existant*
19 possint L *possunt*
29 faciendi aut non faciendi ψ *faciendæ*
aut non faciendæ
— opportunitatem B *oportunitatem*
30 hoc ψ *hæc*
34 intelligitur B *intelligitur* (*semper*)
35 quod W *d.*
— differat W *differat*
47 4 autem M *d.*
8 sunt \times *sunt* *duæ*
10 autem L *d.*
11 inscientia B *inscitia* (*vel inscientia*
supr. l.)
14 fit θ *fit*
17 et quod minus, et quod simile \times
minus et quodcumque magnum et simile
18 æque M *æque est*
— quod contrarium L *quod d.*
19 et g. \times et quod g.
21 consideratur ψ *considerantur*
22 comparabile autem B L M W *aut*
— θ , \times comparabile
— autem ex θ , \times *aut ex*
23 assimilanda B *assimulanda* (*a manu*
prima assimilanda a sec.) M W *as-*
— similanda
24 eodem L *eo*
- p. 1.
47 25 distat \times *differat*
— calori, vitæ \times *calor, vita*
27 sapere, et L *d.*
28 cupiditas L *cupiditati* (*supr. lin.*)
29 amor M *cupiditati*
— avaritia B *avaritiæ*
30 quaque L *qua*
33 odium, ex insol. \times *odium, exit* (*sed.*
in marg. \times scrib. odium exit. Et ex
insol.)
48 1 quas M *quas res*
— attributas B *adtributas*
2 eæ B W *hæc*
3 consequuntur θ *sequantur*
6 eoque B ψ et *quæ*
7 actio B *passio vel actio*
— scientia M *sententia* (*scil.*) ψ *sententia*
— natura \times *a natura*
8 ac W *et*
9 an \times *aut*
— consueverint B *conferuerint*
10 similiter θ *simile*
12 ex iis rebus, quæ sunt positæ ψ *ex*
his rebus pos. sunt
14 eæ B *hæc*
— commemoravimus L *commemoravi*
— sunt θ d.
18 describamus ψ *eam describamus*
19 inventum θ *inventa*
23 tractatur M *tractabitur*
26 reprehendetur θ , \times *reprehenditur*
30 est L *esse* — aut \times *autem*
— metu aut spe \times , ψ *metus aut spei*
31 nihil est ψ *non aliquid*
49 2 me illud B *illud me*
3 ipso \times *d.*
— relinquitor \times *relinquitur* *igitur*
5 hoc \times *hoc quidem*
6 ne M *nec θ , \times ut ne*
7 solum W θ *d.*
9 id θ *d.*
11 est \times *fit*
— In M W θ , \times *Verum in*
12 filium M *d.*
13 est \times *d.*
— autem \times *d.*
15 præparatas L \times , ψ *paratas*
18 eandem M *eadem*
19 imprudentes B *imprudentes* (*semper*)
20 profuerunt \times *d.* (*in marg. scrib.*)
— habere θ , \times *haberi*
21 locus L W θ , \times , ψ *locus in mari*
22 amicus ψ *amicus*
— iis M *iis omnibus*
24 nec B L M W θ , \times , ψ *nec*

VARIÆ LECTIONES.

- F. 1.
 49 27 multa ↓ multus
 28 distribuamus × tribuamus
 32 videtur × esse videatur
 50 1 auditoris × auditoris animus
 — firmatur L confirmatur
 3 aut θ et
 5 iudicantur W iudicaverunt
 6 omnes L d.
 7 supplicum L supplicium
 8 cum × cum id
 9 oporteret B ↓ oportet
 — velut B L ut M W θ uti
 — Gracchi B Gracii
 10 id B id factum eo L W θ, × id factum
 ↓ quietum ob id factum
 11 gessit B L W gessit θ fit
 12 est θ d.
 13 tres W θ d.
 — collatio B conlatio
 16 rem × rem aut
 18 cognoscuntur ↓ agnoscuntur
 20 demonstratus ↓ aperium
 22 versetur θ versatur
 23 quaque ↓ quamque
 26 permixte L permixtini
 — descripte M ×, ↓ discrete
 27 cuique L W θ, × unicuique
 32 in B L M W θ, × et in
 33 est B L est visum W θ, ×, ↓ visum est
 — argumenti B M d. ↓ ratio argumen-
 tandi
 — quoque L W θ d.
 35 hic L d. — omnes × d.
 5 t 7 Æschinem B Eschinem
 10 illius, an tuum L tuumne, an illius
 W θ illiusne an tuum
 — utrum × d.
 11 ornatum L M W θ, × ornamentum
 12 respondet W θ d.
 13 inquit, si L vero si inquit
 — illa L d.
 14 utrumne tuum L × tuumne M W θ
 utrumne tuum virum
 — hic × at
 15 autem × vero
 21 Xenophon × d. — ipse M d.
 25 lectissimam × electissimam
 26 vir M vir in terra
 — scemina B femina
 28 requiretis × inquiretis
 — mulieris B L M d × sceminæ
 32 rogandi M interrogandi
 33 sermonis × d.
 — usus L in usus

- P. 1.
 51 35 quod θ quod cum
 1 quod θ qui
 52 — necessario L necessarium
 4 inducemus θ inducimur × inducimur
 6 quod inducimur θ, ×, ↓ d.
 7 confirmandi W θ d.
 11 intelligatur B L M W θ, × intelligat
 ↓ intelligant
 12 videt M videt ante concessum
 13 quæ primo × quam primus
 14 displiceat × displicet
 15 respondendo L respondent
 — rogationem B rationem (rogationem
 sup. l.) W rationem
 21 concedetur L M concedatur W θ con-
 ceditur
 23 fit × esset
 24 fit θ fit
 27 confirmat M affirmat
 30 quod B L quid
 — exemplum × exempli
 31 huiusmodi B W θ, × eiusmodi M esse
 eiusmodi
 — utendum W utendi
 — quo M quod
 32 atque B quam (v. atque sup. l.)
 33 satisfiat, qui, quod θ fiat, quod quod
 34 demonstratum est B demonstratur L
 monstratum est M W θ monstratur
 ↓ monstratur
 — cognoscere M agnoscere
 35 quod B cum (v. el quod f. l.) W θ, ↓ cum
 — Epaminondas B M W Epaminundas
 (Semper)
 53 1 imperator θ imperator quod
 2 ipse × ipse post
 5 ad hunc modum ×, ↓ hoc modo
 6 adscribat θ d.
 7 extra quam M extra quam (vel ex-
 cepto f. l.)
 8 tradiderit θ tradidit
 10 et L et a
 13 adscriptum × scriptum
 14 videatur W × videtur
 17 ne verbo θ nec verbo
 19 ac × d.
 20 et naturam B naturamque
 22 sua se vi et θ sua vi se
 24 idem usu M eundem usum × in usu
 — sequentur × sequuntur
 — paulum B L M W θ, × paululum
 28 et × d.
 29 putentur ×, ↓ videntur
 34 Eam × Eandem
 54 1 oportere M d.

V A R I Æ L E C T I O N E S.

- P. 1.
 54 4 partibus θ rebus
 6 conficit M *perficit*
 8 transferint M *transferunt*
 10 id θ d.
 — assumere, hoc pacto; θ *assumptio hoc pacto* ψ *hoc sequenti modo*
 11 melius B *melius consilio*
 13 definitum B *diffinitum*
 15 necessitate B *necessitudine (vel necessitate s. l.)*
 17 quidquam κ d.
 — nulla in re L *nulli naturæ*
 18 signo ψ *signa*
 21 cogitur B *colligitur (s. l.)*
 22 conduxerit L M *induxerit*
 23 id B W θ d.
 27 igitur κ d.
 29 autem κ d.
 — dicunt L κ , ψ *putant*
 32 earum L θ *eorum*
 33 approbatione confirmata non fit θ ab *probatione non fit*
 34 confirmata κ *firmata*
 — numerant B L *numerent*
 35 propositionem B *propositio* κ *Propositio, s.*
 55 1 fit κ *fit*
 3 dicitur θ *dicatur*
 6 rationem ψ *rem*
 — præceptionis M *perceptionis*
 7 illa κ *ea*
 8 Theophrasto B *Theophrasto*
 9 secuti κ *consecuti*.
 11 tractaverunt L *pertractarunt*
 — quod κ d.
 12 a M d.
 14 putati B *inventi (s. l.)*
 15 magis θ d.
 16 putemur κ *videamur*
 — dicendum κ d.
 17 commoremur L *immoremur* M *commoretur*
 18 in M d.
 19 approbationem M *probationem* κ ad *probationem*
 20 fit approbatio B *fit probatio*
 21 separatim quiddam est θ *separanda est quidem*
 22 enim M θ *enim et*
 23 adiungitur κ *iungitur*
 25 et κ d. M *ut et*
 — absque M *sine*
 — ostendemus B *ostendimus (s. l.)* θ *ostendamus*
 26 approbatio M *probatio*

- P. 1.
 55 26 Ostendemus M W θ *ostendetur*
 28 eo B L M θ , κ *et*
 — constare L M W *stare*
 29 firmare B W θ *affirmare* L κ *confirmare*
 — Ea M *Ea autem*
 30 ego θ d.
 33 Athenis θ d.
 34 induc̄ta κ *ducta*
 — consequetur L κ *statim consequetur*
 — igitur θ d.
 35 eit κ d.
 56 3 et ex M *et*
 4 separatim esse quiddam θ *separatam esse quidem* κ *separatam esse*
 — Si B L M W κ *Sin*
 7 liquet B *licet* W θ , κ , ψ *sciet*
 — separatim esse ab assumptione. Nam si, B *considerare si quædam* κ *considerari separatim*
 8 Nam W θ d.
 — Nam — uti assumptione M d.
 13 approbationis M *approbatione*
 14 ostendemus B *ostendimus*
 16 id M W θ , κ d.
 17 omnibus θ *in omnibus*
 18 sapere M W *vellem sapere* θ *velle sapere*
 22 perspicua est hæc; B W θ *perspicua. Est enim hæc L perspicua. Est enim hoc modo* κ *perspicua. Est enim huiusmodi*
 23 autem M W θ , κ d.
 — et κ *et ipsum*
 24 nihil attinet approbari M *approbationis non indiget*
 25 igitur κ *sic igitur* — igitur — *convenit* B M d.
 27 igitur L *ergo*
 31 indigeat θ *indiget*
 33 fit θ d.
 34 summo — petenda est κ d. — summo autem opere ψ *summoque autem*
 57 1 approbatione B *approbationis*
 3 cognoscitur B *colligitur (cognoscitur s. l.)*
 5 loco B *in loco*
 — positam κ *compositam*
 7 distribuerunt B *distribuerent*
 9 Propositio κ *Propositio est*
 10 emanet M W θ *ut emanet* ψ *vis emanat*
 — Propositionis L M W θ , κ d.
 11 approbatio κ *approbatio est*
 12 rationibus θ *et rationibus*
 — Assumptio κ *Assumptio est*

VARIÆ LECTIONES.

- p. 1.
 57 14 Approbatio x approbatio est
 15 affirmatur B M ↓ firmatur
 18 Tertia L Tertia est
 — bipartita x bipartita est
 19 unaquaque M W una quoque
 20 argumentationem θ, x, ↓ d.
 21 Eorum B Earum
 — constant θ constant
 — ponemus x ponamus
 22 horum B earum x eorum
 — dubia B dubie
 24 referre W θ afferre
 28 enim x d. — ipsi M d.
 31 republicas θ rempublicam
 32 Servari ↓ observari
 33 quoniam B quoniam
 34 leges M W θ, x d.
 58 1 spectet θ d.
 2 conducatur x conveniat (in marg. conducatur) ↓ conveniat
 5 enim B d. θ Quod (in marg.)
 9 exornato B exornato (vel exornato s. l.)
 — atque L x aut W ne
 — habere L haberi
 10 Scripto B Scriptura
 — omisso B omissa
 11 Atque B L x At
 — consideratum x considerandum
 12 Summam B Summa
 13 esset θ erat
 16 factio B passio
 17 consuluisse B profuisse (vel consuluisse s. l.)
 18 autem x ex
 21 est x fit
 — approbationis ↓ probationis
 22 tractatur M pertractatur
 23 legibus W legi
 24 nisi x nisi id
 25 Quod M Quid (s. l.)
 29 ne si B L M x, ↓ nisi θ nec si
 31 istud B L M W istum
 34 quod B L M x id quod
 59 1 quid causæ est B d. (sed spatium interpos.) W d. x quid dubitatis L M ↓ dubitatis
 3 approbatione M probatione
 7 primum θ primo
 8 tertium θ tertio
 9 nos B d.
 10 fide θ fidem
 — deceptus sis M decepti estis
 11 fit x erit
 Tom. I.

- p. 1.
 59 11 pacto B modo (vel pacto s. l.) M x modo
 15 complexionem M conclusionem x complexionem, (sed in marg.) conclusionem
 16 et oportere superferri. x superferri oportere L M W θ superferri
 19 assumere M assumere dicunt
 — quoniam perspicuum sit quod conficiatur L quod conficiatur ex ratione quoniam perspicuum est, quod si fiat B M quoniam perspicuum sit quod conficiatur ex ratione. Quod si fiat W θ conficitur ex ratione. Quod si fiat x conficitur ex ratione. Quod cum fiat ↓ id quod conficitur ex ratione, quod si fiat
 22 vitandum M vitandum est
 23 id B d.
 — complexionem B conclusionem
 24 intelligantur M intelliguntur θ intelliguntur
 26 omnes M d.
 28 factio B L M W x passio
 29 ita, ut ex contrario sententia conficiatur L contrarium conclusionis inferemus x aut contrarium conclusionis inferemus
 31 fide x fidem
 33 aut ut x ita θ aut
 — eam M eandem
 34 id est hujusmodi θ id hujusmodi x hujusmodi
 35 hoc B W θ, x hoc modo
 60 1 et x d.
 — sequitur M W x consequitur
 2 conclusis M tunc conclusis
 3 fugeris θ fueris complexionem x conclusionem (in Marg. complexionem)
 4 ex W θ aut ex
 — Quare - - uti. x d. (in M. scrib.)
 6 in B M d.
 — perspicuus M conspicuus
 7 uti θ uti oportet
 — qui θ quis
 — putabunt θ putabunt
 8 poterunt θ poterit
 10 hoc L hoc putabunt
 — neque assumptionis M W θ d.
 — vel ejus approbationis θ, x d.
 11 indigere W θ videtur indiget x, ↓ indiget videtur
 C c c c

VARIÆ LECTIONES.

- P. 60
1. —
 12 Nam B *Nam et*
 15 Quando *quo modo*
 — proferent M *proferunt*
 18 pertinebit *pertinet*
 19 alia *illa*
 20 qui *quis*
 21 putent *putet*
 24 excogitatum *cogitatum*
 25 oratores et mediocres B et *mediocres et malos oratores*
 30 convenit B *conveniet*
 — orationem B W *et d.*
 31 ratiocinatione *ratione*
 33 abuti L M *uti*
 34 ab approbatione B M *adprobatione (sed corrig, a prob.) et a propositione (sed in marg. approbatione)*
- 61
- 1 perfpiciatur B M *perfpiciamus*
 3 factu M *factu (vel factum f. l.)*
 6 rationibus *probationibus*
 8 videntur B L M W *et visa sunt*
 10 sed *et d.*
 14 levatur B L M W *et, et alleviatur et allevatur*
 19 illis M *alio*
 21 præceptio *et d.*
 22 modos M *numeros*
 — observabunt *et conservabunt et observabit*
 23 poterunt *poterit*
 26 aliquod *et d.*
 28 si M *d.*
 29 alia æque firma *et alia quæ æque firma est*
 30 id, quod M *quod et id quod signum esse adversarii dixerunt*
 34 complexio B *comprehensio*
 — una, aut *et una ex*
- 62
- 2 pro M *et d.*
 — argumentandum *argumentationem*
 4 credibili W *et incredibili*
 — si B *si quod*
 8 quis, quem B M *et aliquem L W et aliquis quem*
 9 dicat *et ut dicat*
 11 evenire B L M *venire*
 15 Curius *et, et Curio*
 19 ejus *et ejusdem*
 21 aut non factum M *et factum non esse oportuerit M oportuerat*
 — de qua *et, et de quo*
 24 ipsa L *d.*
 29 inducetur *et inducitur*
- P. 62
- I.
- 29 maxime *et d.*
 30 conferetur L M *et confertur*
 33 afferetur L M *affertur*
 34 genus B L *d.*
 35 quid M *quid (qualis f. l.)*
 — demonstrabitur B L M W *et, et, et demonstrabimus*
 63 4 Si B L M W *et Sin*
 7 commemorando *et, et commemorando*
 8 omnibus *et hominibus*
 9 quod B L M W *et (et in m. et) quod ad judicandum*
 — ex B M *d.*
 10 si M *cum*
 11 ne L num M *an*
 13 ne B L num
 — qui M *qui (vel quod f. l.)*
 17 judicati M *d.*
 — quidem argumenta B M *quidem L d.*
 18 argumenta *et d.*
 — fumuntur W *et fumuntur*
 20 inducentur B L W *et, et dicentur M ducentur*
 22 complexio B L *et comprehensio*
 — utrum W *et utrumque*
 23 concesseris B L M W *et concesserit*
 24 conversio *et conversioe utriusque partis,*
 — alterius M *alicujus (alterius f. l.)*
 26 quid *et qui*
 27 Sin B L M W *et, et Si*
 — animi ingenium *et d. (in M. scrib.)*
 28 æstimet W *et, et existimet*
 29 si W *et, et, et sive*
 — sive non vereri *et sive non dixeris*
 — concludendum B L M W *et, et, et concedendum*
 30 Quod B *quod cum*
 — reprehendetur *et reprehenditur (et infra 34)*
 32 æstimabit *et existimabit*
 — Sin B L M W *et, et si*
 33 tamen *et d.*
 64 2 annumeratum *et enumeratum*
 — aut infirmum — possimus concedere L *d.*
 3 quod aut M *quod*
 4 enumerationibus *et annumerationibus*
 6 tibi *et d.*
 7 Sed B *si*
 8 hereditate B *ex hereditate*

VARIÆ LECTIONES.

- P. 1.
64 11 *sectio non venerit* B L M W \S , κ
sectioe venerit (sed in m. κ vene-
rit, ut qui sectioe venerit) ψ sectio
non evenerit
- 12 *fit \S est*
16 *quis B L M qui*
19 *id M hoc \S hic*
20 *videatur \S videtur*
26 *omnino M d.*
28 *ejus \S d.*
31 *explicabuntur L explicabitur*
34 *conceditur L ceditur — sic ψ si-*
cut diximus
- 65 1 *conficitur \S conficietur*
13 *eam B et eam*
14 *si B d.*
— *ad aliam \S , κ ad aliam partem*
16 *ille κ ipse*
— *ad hunc modum B hoc modo (vel ad*
hunc modum f. l.)
17 *Si \S , κ et si*
18 *pecunia: L M W κ pecunia*
25 *hoc κ d.*
— *tibi L ego*
26 *hoc \S d.*
— *vellet \S vellet*
30 *infertur M W κ , ψ inferunt*
31 *esse B L M W \S , κ d.*
— *plurimis B pluribus (f. l.) κ pluribus*
— *Deinde — veniebat M W d.*
33 *Id B L id quod M W \S idque*
— *quæ sumperant M W quod sumpsi*
— *conficitur M efficitur*
34 *sumatur L assumatur ψ assumant*
- 66 4 *definitio B definitione*
12 *si nunc B L M W κ si non*
18 *te L te vel*
— *florentissimo κ in florentissimo*
19 *Regno M in Regno*
— *reliqui \S reliquit*
21 *hoc modo B M W \S , κ hujusmodi*
22 *filiam κ filiam suam*
23 *atque W \S d.*
26 *ne L enim ne*
27 *Caesa cecidisset abiogna B L W ψ*
caesa cecidissent M Caesa cecidissent
abiogne κ Concidissent abiogna
caesa
— *abiogna \S , ψ d.*
28 *postulabat L postulata*
30 *qui M quod (f. l.)*
— *atque L \S aut*
33 *acquirenda \S quaerenda*
- 67 3 *atque inferum ψ d.*

- P. 1.
67 5 *cum B L d. — si quis cum Or. accuset,*
— occisam \S si quis Orestem accu-
sans in hoc maxime commoritur ab
eo matrem occisam. (in M. sup. l.)
- 7 *augetur B augetur (vel agitur f. l.)*
8 *accuset \S accusans*
10 *dicitur B M \S , κ dicitur*
11 *eo B ab*
14 *cupidos B L M W \S , ψ cupidus*
— *judicandi κ judicandi fit*
15 *Capionis ψ Scipionis*
— *judiciariam L M κ agrariam*
17 *Macedonem L W \S Macedonem di-*
cens
23 *adesse \S esse*
— *enim M κ , ψ tamen (in M. enim)*
26 *pugnam \S , κ pugnandum*
27 *institutum est \S , κ instituitur*
29 *si M d.*
— *debet M debet*
31 *Eriphyle B M eriphila*
32 *si quis B L si qui*
— *ambitus B ambitus (ambitionis f. l.)*
35 *quis B L qui*
- 68 1 *vitiis \S , ψ vitio*
4 *alteram B aliam*
6 *quis B W \S d.*
7 *geratur B L W \S , κ gerant*
8 *inutile B utile*
10 *efficiat B efficiat (vel instituat f. l.)*
— *si L d. W \S si ratio*
— *infirmia L W \S infirmia datur M in-*
firma reddatur
12 *Immune B M W \S , κ , ψ Immare*
13 *condacibile \S conducibile*
— *meum L d.*
14 *Concastigabo B castigabo (sed una et*
altera litera evasa esse videtur) L
M W \S , κ non castigabo
— *noxia L M noxa — pro comme-*
rita noxia κ propter commertam
noxam
15 *Invitus — si κ \S , κ d.*
17 *afficit B afficitur, κ afficit*
20 *erat B erit (errig.)*
21 *ponebatur B M ponitur κ ponitur*
22 *versatur \S , κ versabitur*
23 *dicitur κ dicitur*
— *sed \S fit*
24 *demonstramus M demonstramus*
27 *esse \S d. de M d.*
29 *Hermagoras L κ Hermagoras autem*
34 *putarit B L M W \S , κ putarit esse*
35 *sequatur B d.*

VARIAE LECTIONES.

- p. l.
68 35 Hermagoram B L W ḡ, x d.
69 2 placet B L W ḡ, x placuit
— numero B M W ↓ numerum
— reponi L vel reponi W poni
4 est ḡ erit
8 enumerationem x id est, enumerationem
12 intelligitur B ḡ intelligitur
— sin L sin vero
13 fatietatem ↓ fastidium
— poterit ḡ potuit
16 autem L d.
— dicere x dices (in M est dicere)
18 reducere B reducere (reduciturum f. l.)
ḡ reduciturum
20 Docuimus hoc ḡ, x illud docuimus
22 præterea M præterea (præteritum f. l.)
23 tuas B has
26 eam quod afferebatur ḡ eum qui afferetur B M afferetur
29 cum B L x tum
30 quidque M d.
33 Nam L M Numquid
— a vobis B x sic a W ḡ si id a
34 possitis B possitis (vel poscatis f. l.) L
vel poscatis possitis x poscitis me
35 ut ḡ d.
70 3 et L d. contrariarum M aliarum
modo ḡ passio
7 quererentur x sequerentur (in M. quer.)
8 iudices W ḡ d.
9 omnibus L d.
11 quoniam B quem
12 id eligatur B deligatur id
18 confirmandi M confirmationis
19 rebus M locis (vel rebus f. l.)
— quæ M qui (f. l.)
— attributæ M attributi
24 Diis immortalibus B d.
25 fumetur B x funitur
26 responsis - - civitatibus x d. (sed inv. in m.)
27 ex B M d.
30, 31 an M ↓ aut
71 1 fit x fuerit
8 hanc esse - - possit ḡ d.
12 imprudentiæ ḡ imprudentiam
14 per manum M W ḡ, x manum
15 æquabili ḡ æquali
17 ne L x neque ḡ nec
23 in eos - - eruditus x d. (in M. scrib.)
25 claros ↓ caros, claros
27 quibus B L M W ḡ, x quibus ex
- p. l.
71 28 poterit L potuerit x potuit
29 aliis B M ḡ, ↓ aliis peccatis
30 per contentionem M per contentio-
nem (comparationem f. l.) W ḡ, x
per comparisonem
72 1 perinde B proinde
5 primis L ḡ, x primum
6 evenerit L W x venerit
10 referant B adferant
17 et x d.
25 et nunc x et nunc per quem
26 tribuitur M x, ↓ distribuitur
28 ut ḡ d.
31 Quartus ḡ Quartus locus est
— illiberales x in liberales
32 indignæ B indigna (corrig.) M in-
digna
33 quas B L M x quæ
— passī ḡ passī essent
— est ḡ, x d.
34 ponentur B L M W ḡ, x ponun-
tur
73 3 id B id se
6 videant x viderint
7 Octavus L Octavus modus
1 aut non - - oportuerit x d. (scrib.
in M.)
9 ejus spiritum ḡ spiritum
11 in terra - - - Itaque Heracleotem
M d.
14 quibus ḡ quibus rebus
15 et aliquem ḡ, x et qui aliquem
— dilexerunt x dilexerint
21 fratre x a fratre
22 conveniat x convenit
23 benefecerimus B benigne fecerimus
(benefecerimus f. l.) x benigne fece-
rimus
— quos — servis x d. (scrib. in M.)
24 ut B L d.
— libertis B liberis
30 est B L W ḡ, x d.
32 futurum B L W ḡ, x futurum esse
33 qua B L W x quo
74 2 Apollonius B L Appollius W ḡ Apol-
lius
3 et B L W ḡ, x d.
— ut B L d.
— diximus x dixisse
— et satis ut videmus de om. &c. ḡ
satis nihil citius videmus de om.
par. or. dixisse ↓ et satis ut d.
4 longius ḡ perlongius
5 deinceps ḡ d.

VARIÆ LECTIONES.

De Inventione Liber secundus.

Edit. Olivet.

MSS. B L M W θ, κ, ψ

- p. l.
 74 10 in W θ d.
 17 muliebris θ mulieris
 20 eum B L M W θ, κ d.
 21 magnepere M maxime
 23 Nam κ Nam pictor
 24 hominem κ illum hominem
 — duxerunt B L M W θ, κ deduxerunt
 75 9 delegit M elegit
 11 probatæ κ comprobatæ
 14 omnibus ex partibus M W θ omni ex
 parte ψ omnibus partibus
 15 quod M quid
 17 muneratur θ muneraretur
 18 quoniam κ d.
 — quoque W θ d.
 22 commodissime B commodi se
 — præcipere B W percipere
 24 enim κ d.
 26 vobis L nobis B M W θ, κ, ψ d.
 — visa ψ d.
 30 studii W θ studii artium
 31 commodissimum W θ commodissimum
 est
 — quodque, L M quodque potius
 32 addicere B addicere (affigere s. l.)
 — in arrogantiam κ in arrogantia
 — non θ et non — tantopere ψ tanto
 tempore
 33 inficitia B L W θ inficitia
 34 pictura M pictore
 — fuisse M existitisse
 76 2 et θ d.
 7 usque a κ hujus, a
 — a principe illo, &c. B ad principem
 illum (a principe illo s. l.) θ ad
 principem illum
 14 revertantur θ convertantur
 16 cognosceremus M cognoscamus
 22 proficit κ proficit
 24 atque θ ejus, atque
 25 arte M hac arte
 26 reperimus θ reperimus

- p. l.
 76 28 nonnullam M nonnunquam
 32 simul M similes
 33 nostro W nostra κ nostra quoque parte
 77 4 commutabimus M mutabimus
 5 cognosse W ψ cognoscere
 7 uniuersusque L unusque
 11 rei θ, ψ d.
 12 nos L M d.
 13 feret, consequemur M feret, conse-
 quimur κ fert, consequimur
 14 oratio M ratio
 18 et constitutiones M W θ, κ d. et ju-
 dicationes B L W θ, ψ d.
 20 eo κ eo libro — cæteris ψ cunctis
 — autem θ d.
 25 in θ d.
 26 ut ex θ ut
 27 præcipiuntur M præcipiuntur
 28 oportebit. W θ oportebit. Idem
 confirmando, et reprehendendo, com-
 munita argumenta babeant, judicia-
 le, demonstratiuum, deliberatiuum,
 tamen secundum proprios fines di-
 versantur
 31 est κ sit
 32 cum M d.
 33 alia sunt W θ alicujus
 — et L M W κ d.
 34 aut θ et κ aliud
 — accusatio M excusatio
 78 4 et in dissuadendo θ d.
 7 dicimus θ dicemus
 9 ipso B ipsa
 13 implicata κ d. ψ implicita
 14 transferentur L θ transferuntur
 15 a conjecturali constitutione profici-
 cemur κ ad conjectur. constitutionem
 proficiamur ψ a conjecturali consti-
 tutione proficijimur
 17 aliquantum L aliquantulum
 18 comitatus L M W θ consecutus
 — fere M sæpe

VARIÆ LECTIONES.

- p. 78
1. 20 quendam ꝑ, ꝫ *W eandem*
 22 Caupo B *Copo (Caupo f. l.)*
 24 haberet L *habuit*
 28 cruentum ꝑ, ꝫ *cruentatum*
 — vaginam M *vagina*
 — lectum ꝑ *lectulum*
 30 illum M *d.*
 32 sustulit M ꝫ *detulit ꝑ abstulit*
 — Caupo ꝫ *Caupo autem*
 33 conclamavit B W ꝑ *conclamat*
 34 in ꝫ *d.*
- 79
- 1 educit ꝑ *eduxit*
 2 cruentum L M W ꝑ *cruentatum*
 4 est L W ꝑ *est, id est B est idem ꝫ et est*
 — quæ ꝑ *quæ et ꝫ et*
 — quæ ꝑ *quæ et*
 7 incidit M *concidit*
 — horum ꝑ *d.*
 10 causam L *causam convenire*
 11 necessaria ꝑ, ꝫ, ꝑ *necessario*
 14 distribuitur B W ꝑ *tribuitur*
 — ratiocinationem ꝑ *rationem*
 16 vinolentia ꝫ *violentia (vinolentia scrib. in m.)*
 18 eam M *d.*
 19 fecerit M *fecit*
 20 est ꝑ *d. autem M d.*
 22 faciendum B *faciendi*
 23 videtur B *videbitur — ut ꝑ d.*
 24 inimici ꝑ *amici*
 28 incommodum aliquod B *commodum aliquid*
 31 incommodi ꝫ *incommodi causa*
 33 factum esse L *d.*
 34 ostenditur ꝑ *ostendetur*
- 80
- 1 dicit ꝑ *dicit*
 2 debebit ꝑ *debet*
 4 aliquem M *d.*
 5 qui simili ꝑ *quod simili*
 6 commiserint ꝑ *commiserunt*
 11 secutus L *consecutus*
 13 ejus L M ꝑ, ꝑ *d.*
 17 causæ ꝑ *causam*
 — magnopere M *magnopere etenim*
 18 modo M *modo considerandum*
 19 etiam M *d.*
 — arguet M *arguerit*
 20 esse B *fuisse*
 — commodi B *incommodi*
 21 arguatur M ꝫ *arguitur*
 22 aut M *d.*
 — aliusmodi L ꝫ *alio modo*
 — ac L M *quam*
 23 putatur M *putetur*

- p. 80
1. 23 aliusmodi L ꝫ *alio modo*
 24 putant W *putent*
 25 est nec L *nec*
 26 bonum M *bonum putant*
 — malum L *malum est*
 30 id B M ꝑ, ꝫ *d.*
 31 erit ꝫ *est*
- 81
- 1 voluerit ꝑ *voluit*
 3 ejus M ꝑ *eo*
 5 cogitatione B L M W *cogitationis animus*
 — animo ꝫ, ꝑ *animus*
 — considerare ꝑ *considerari*
 6 et B M W ꝑ, ꝫ *d.*
 7 In B ꝑ, ꝫ *d.*
 — illud L *d.*
 9 aut ꝫ *aut sit*
 — nemini ꝫ *nemini fuisse*
 — fuisse ꝫ *assuisse*
 11 Potestas L ꝫ *Potestas sic*
 12 dicetur ꝑ *dicentur*
 22 aut si ꝫ *ac si*
 23 ea ꝫ *ea re*
 24 facta M *malefacta*
 — Quo M W ꝑ, ꝫ *Que et*
 25 et ꝫ *et quæ*
 26 quo et ꝑ *quo*
 28 explicanda L M ꝫ *explicanda est et ꝑ d.*
 34 magis B L W *magis*
 — majus ꝫ *magis*
- 82
- 3 vitatione M *in vitatone*
 9 ejus ꝫ *(in M.) ejus rei*
 — id B M W *et id*
 13 ab ꝑ *d.*
 15 volet ꝑ *volens*
 16 si ex ꝑ *si ejus*
 18 libro ꝑ *loco*
 20 quoque W ꝑ, ꝫ, ꝑ *quoque et agnomen*
 22 ea de re ꝫ *ob eam rem*
 23 dedisse ꝫ *dedisse dicamus*
 24 vocarentur M *vocarentur*
 25 suspiciones B M *suspiciones*
 26 enim ꝑ *d.*
 27 quibus ꝑ *d.*
 28 sunt ꝑ *sunt*
 34 cum ꝑ, ꝑ *in*
- 83
- 1 aut ꝑ *aut cum*
 3 et ꝫ *d.*
 8 vis M *vis et natura*
 10 assidua ꝑ *assidua animi*
 11 ducetur ꝫ *deducetur*
 12 desiderabit ꝫ *desiderabit*

VARIÆ LECTIONES.

- p. 1.
83 13 suspitionis L *suspiciationis*
14 aut * et — Item S, * Jam
16 erat S, ψ *erit*
20 firmitudinis S *similitudinis*
— ejus S d.
21 adducetur * adducatur
— a B L M W S *in*
23 affinis W *affinis esse* S, * *affinis esse*
— ex S et *ex*
26 ante ψ *ante factio*
27 poterit M W S *potuerit*
— si L *monstrare debet* si
30 quem B L M W S *quidem* ψ *quid*
* *quidem quem* (in M. *quid quem*)
31 ejus B *ejusmodi*
34 personis M *personæ*
— eam S *eandem*
84 2 ut B M W * d.
— inductum S *inductum fuisse*
3 arguas fuisse W *fuisse arguas fecisse*
(*id fecisse del. recentior manus*)
— eum L *cum esse*
8 est L W *est ejus* S et *ejus*
15 poterunt S *potuerunt*
16 Nam S d.
19 confirmare S *confirmari*
22 et B d.
23 etiam L d. * *aut*
27 facta B M * *factum* S *factari*
— si B *se* (si f. l.) W S, * *se*
28 nulla * et *nulla*
30 ei M *ea* (ejus f. l.)
32 arguetur L *arguitur*
— cum M d.
33 fecisse S *fuisse*
35 conquestioni ψ *cum questione*
85 1 cum B L M *ut cum*
4 perniciosissimum M *perniciosum*
7 facile B *quamvis falsæ* (facile f. l.) S
L *quamvis falso* W S *quamvis fa-*
cile
8 commutari B L M W S, * *mutari*
10 venisse S *venire*
— exilimationem L *exlimationem*
— dicetur S *dicuntur*
— aut L d. M W S, * *et*
11 necessitudini * *aut necessitudini*
12 aut p. B M W S *et p.*
— adolescentiæ * *aut adolescentiæ*
16 et B L M W S, * *et de*
17 instet B L M W * *instat*
20 partibus S *partibus ipsius* ψ *partibus*
negotii, quæ in libro primo tractatæ
sunt

- p. 1.
85 22 ex * d.
27 possunt W * *passunt*
28 considerare ψ *considerandum*
— factum S *factam*
31 gestio S et *gestio*
32 est * d.
86 1 demonstrabimus * *injecimus*
— quid L *injecimus quæd*
2 considerare oporteat B L W *confide-*
rari oporteat M *conveniat considerari*
5 fit S, * *fit*
9 quædam B *quidem*
12 unaquaque B L *quaque* W *qua*
13 titubatio B W S, ψ *titubatio, avu-*
ritia * *titubatio amentia*
14 erat S d. L * *reflat*
— quas negotiis M *negociis quæ*
17 equæ B L ψ *et quæ* lex W * *equæ*
lex
— sit S *fit*
18 fit B M d.
20 aliqua L * *et alia* M *aliquæ* (aliquæ
f. l.) W S *et aliqua* ψ *aliquæ*
23 aut S *et*
24 eadem L *cas*
— aut incredibilem * d.
25 enim L *autem*
— quæri M *quæri* (quære f. l.)
26 deinde eequo ab alio * *deinde hoc quo-*
modo ab aliquo fieri ψ *deinde si hoc*
quæ ab alio
29 haberet B L M W S, * *non habere-*
ret
30 fieri quæritur M *quæritur non* (f. l.)
fieri * *deinde quæritur*
32 erit M *erat*
34 cænarit L *dein cænarit*
— Post rem M *Postremo*
87 1 comitatum M *comitatem* (f. l.) *, ψ
comitem
— eruentum * *eruentatum*
5 non ψ d.
— tam B ψ d.
7 sæpe M d.
8 adjumenta B *si adjumentæ* M W S
* *si adjumenta*
— si B L M W S d.
— adjutores W *adjuturis*
— desint B M *desunt* W *desit*
9 apta B *aperta*
11 neque * *non*
— est neque S d.
13 non * *non est nec*

VARIÆ LECTIONES.

- | | |
|---|--|
| <p>p. 1.
87 14 quamque M <i>quamque rem x in quacunque</i>
15 sed x <i>si</i>
— ad B W et L S d.
18 unaquaque M <i>unaquaque parte</i>
22 autem L <i>enim</i>
— incedet B x <i>incidet</i>
23 pertractabit B <i>pertractavit</i>
24 suspitionis x <i>suspitionis (suspicionis scrib. in M.)</i>
26 cur — ab illo M d.
27 cur fit M <i>cur sic fit</i>
28 hoc ante factum fit S <i>hoc d.</i>
29 quid B S d.
30 quid B M S d.
31 hoc S d.
32 an L S, x <i>an et</i>
88 1 cum W <i>tum</i>
— tum x <i>sed tum (in M. et tum)</i>
10 ii B <i>si</i>
13 ipse W S <i>ejus</i>
18 in plerisque x <i>plerasque</i>
22 quandam M d.
— hoc W x d.
— volet B L M W S, x <i>velit</i>
28 aut L M W x d.
— indignationem B <i>quandam indignationem</i>
— per B L d.
89 2 enim x <i>autem</i>
7 exercitatione B L M W S, x <i>in exercitacione</i>
9 poterunt S <i>potuerunt</i>
14 et non oportere L W S d.
— testibus x d. (<i>scrib. in M.</i>)
17 ejusdem S <i>ejusdemque</i>
— admittite S <i>admississe dicitur</i>
18 ejusdem B <i>ejusdem causæ</i>
20 diducuntur B W S, x <i>diducuntur</i>
24 accusatorum S <i>accusatoris</i>
25 conquestione B M <i>questione</i>
26 omnes W S, x d.
— ex x <i>et ex</i>
27 illæ S, x <i>illi</i>
33 Cum M <i>Cum autem</i>
35 C. Flaminius B G. <i>Flaminius</i>
90 4 deduxit M <i>duxit</i>
— arcessitur B M <i>arcessitur reus ψ arcessitur reus</i>
6 deduxisti M <i>duxisti</i>
7 Ratio L <i>Ratio est</i>
8 potestatem M <i>potestate</i>
9 potestatem x <i>majestatem</i>
10 hoc — potestatem L W S, x, ψ d.</p> | <p>p. 1.
90 12 argumentationes omnes L <i>argumentationem omnem</i>
16 in qua S <i>in quam</i>
18 attendet x <i>attendat</i>
19 incident W S, x <i>inciderint</i>
22 minuire M <i>deminuere</i>
24 expositum x <i>expositum est</i>
25 pluribus B <i>pluribus</i>
27 et x d. (<i>in M. scrib.</i>)
28 docere x <i>oportebit docere</i>
91 1 ostenditur B <i>demonstrabitur L M W S, x, ψ ostendetur</i>
2 si B M W d.
3 et M x <i>et ex</i>
5 exponemus W S <i>ostendemus</i>
— si L <i>si</i>
8 affirmatur x <i>affirmetur</i>
12 tractanda. B (<i>et in Marg. x tractanda. Ut si fur est de furto si sacrilegus de sacrilegio</i>)
14 conetur x <i>conatur</i>
19 confirmatio M <i>confirmatio est fatienda W x confirmatio est</i>
21 adaugetur M <i>augetur</i>
27 commutare M <i>mutare</i>
32 Eorum x <i>Eorum squidem</i>
33 eorum M W S d.
— postulabit M <i>postulabit</i>
92 2 cum B L <i>non cum</i>
— eo quicum W <i>quo quod cum</i>
3 quos L <i>quos oportet</i>
6 est M <i>quidem est</i>
7 multitudine L W <i>multitudini</i>
8 Nam S <i>Nam ex</i>
9 et L W <i>ex</i>
— prætoris L x <i>prætoris</i>
12 jure x <i>jure civili</i>
— et S d.
14 conceptio S <i>conceptio præceptorum</i>
16 confirmantur W S, x <i>confirmantur</i>
19 extra M <i>et extra</i>
22 ut S <i>ut et</i>
23 afficere x <i>affici</i>
25 ex B M x d.
28 consequatur S <i>consequitur</i>
29 genere M <i>genere causæ</i>
33 armati S <i>ex armatis</i>
2 hic x d. <i>is M d.</i>
5 Ratio S <i>Ratio autem est</i>
6 præjudicium x <i>judicium</i>
8 quoque L <i>quoque ante prætorum</i>
9 dum ea ψ <i>cum de ea re</i>
— judicetur W <i>judicatur</i>
11 causa S <i>causa translativa</i></p> |
|---|--|

VARIÆ LECTIONES.

- P. 1.
 93 15 similibus x *similibus quoque*
 17 an x *aut* — an x *aut ex*
 18 sic fit x *est*
 19 communis x *communis est*
 20 iudicium M *iudicium iudiciorum*
 21 diffidat x *diffidit*
 — A translatione *et translationem*
 — perturbationem L W *et perturbationem iudiciorum*
 22 agatur *et agantur*
 — veniat *et veniant*
 32 implicitam B M W *et implicitam*
 35 De M *et de*
 94 2 fecundorum est *et fecundorum*
 4 est B *d.*
 5 Utrorum *et Utrumne*
 8 est B M W *et d. sibi x d.*
 9 in L *d.*
 10 Judicatio *et Judicatio est*
 14 ut *et aut* — Sunt x *Sunt autem*
 21 autem L *d.*
 22 cuius x *d. (in P. scrib.)*
 25 concedebat L *cedebat*
 26 Aut *et At*
 27 heredes M *d.*
 28 iudicatio L *et iudicatio alia*
 30 una x *d.*
 32 præcepta M *exempla*
 — aut M *autem*
 35 quædam x *quædam juris*
 — ratione *et, x obscura ratione*
 95 1 venisse M *venisse videtur W et, x venisse videtur*
 2 a con. aut vero *et aut a con. aut a vero*
 — aut L M *aut in*
 — firmata M *firmata videntur*
 3 est L M x *esse videtur W et esse*
 6 et B *et (in f. l.)*
 7 alios x *d.*
 8 conservare x *observare*
 9 honorum B L M x *honoris*
 12 qui *et ab his qui*
 14 reveremur L x *veneramur M venteremur B W et venteremur*
 15 quid x *d. aliter et aliud*
 17 ipsa L *quidem*
 19 remotiora x *remota*
 — aliquam, aut ad *et alia aut*
 20 Confectudinis *et consuetudinem*
 21 conprobarit x *approbarit*
 24 quæ B M W *et quam*
 26 iudicatum M *iudicatum dicitur*
 27 jam W *et d.*
 Том. I.

- P. 1.
 95 28 putatur W *putatur*
 — juri B L M W *et, x, et jure*
 29 ante B *d.*
 31 quidquid M *quod quisque*
 32 quisque x *quemque*
 33 elicere B M *elidere*
 — debet x *oportebit*
 5 dici x *duci*
 — hac x *hac constitutione*
 6 num quos M *utrum quos et numquid x num quos alios*
 18 Amphictyonas B L M W *Amphictryonas*
 20 Depulsio est B *Depulsio*
 25 celebrandæ B L M W *concelebrandæ*
 26 Statuerint W *statuerunt x constituerunt*
 97 3 juridicialis M *d. W et juridicialem*
 6 remotio crim. x *d. (in M. scrib.) crim. L d.*
 9 probandum *et approbandum*
 11 ei B M W *et, x hostibus*
 12 relinqueret M *d.*
 13 conservavit L *servavit*
 14 definitio L W *et definitio, quid sit ledere majestatem*
 15 agitur *et, x agimus*
 20 sunt iudicationes B *est iudicatio L W et iudicatio est, vel sunt iudicationes*
 24 utrum x *utrumne*
 — fuerit M *fuit*
 25 ex his B *ex his (vel ex suis f. l.) M ex suis (ex his f. l.)*
 26 conveniet B *d.*
 27 adhibere B *et adhibere*
 29 crimini dabitur M *criminatorum*
 31 factio M *factio (vel factum f. l.)*
 35 maleficii x *maleficium*
 98 2 oportet *et, x oportebit*
 3 incidunt B L M W *et, x accidunt*
 4 ut B M W *et ut et*
 — Sin L *et, x Sin autem*
 5 ejus *et et ejus*
 7 putat B L *putat*
 9 aggrediatur B L M *aggreditur et aggreditur*
 17 propter hoc x *d.*
 21 laudatur *et, x laudatur*
 — demonstratur *et, x demonstratur*
 26 ipsum *et d.*
 28 ex *et ut ex*
 31 an ad *et quam ad*
 99 4 autem B L M W *et d.*
 D d d d

VARIÆ LECTIONES.

- | | | | |
|-----|--|-----|--|
| p. | I. | p. | I. |
| 99 | 4 erunt B M W <i>inerunt</i> | 101 | 34 <i>pertinuerit</i> x <i>pertinet</i> |
| | 6 facti θ, x <i>et facti</i> — inutilitatem | 102 | 1 vindicata θ <i>iudicata</i> |
| | W θ <i>utilitatem</i> | | 3 <i>dimovetur</i> L <i>revertetur</i> — Id x |
| | 8 putari θ <i>putare</i> | | <i>Et id</i> |
| | 13 aut hon. M <i>atque bon.</i> | | 5 exemplo x <i>exemplum</i> |
| | 15 idem x <i>eadem</i> | | — legarunt B M <i>legarunt</i> (vel <i>legatos</i> |
| | 16 faciendi x <i>perficiendi</i> | | <i>miserunt</i> f. l.) |
| | 17 Curiatibus B L M W θ, x <i>Curiatibus</i> | | 6 oportebat θ <i>oporteret</i> |
| | 20 Is θ <i>Is quum</i> | | 8 Depulsio est B <i>Depulsio</i> |
| | 22 Curiatii B L M W θ <i>Curiatii</i> | | 10 ab Quæstore x <i>d.</i> |
| | 24 Depulsio est x <i>depulsio</i> | | 19 ad W <i>d.</i> |
| | 26 fratrum θ <i>fratrum naturam</i> | | 20 illius W θ <i>ad illius</i> |
| | 28 qua B L x <i>quo</i> | | 21 quemque x <i>quoque</i> |
| | — fit θ <i>est</i> | | 22 hunc x <i>hunc ideo</i> |
| | 29 de θ, x, ψ <i>d.</i> | | 25 cætera M W θ <i>et cætera</i> |
| | 35 crimen M <i>culpa</i> | | — <i>pertractari</i> M <i>tractaverit</i> |
| | — <i>transferitur</i> B L M W θ, x <i>transferitur</i> | | 28 potuisse M <i>oportuisse</i> |
| 100 | 2 suscepit θ <i>susceperat</i> | | 29 potuerit M <i>oportuerit</i> |
| | 6 potuerit W θ <i>potuerint</i> | | 30 vis θ <i>d.</i> implicata x, ψ <i>implicata</i> |
| | 10 haberi x <i>d.</i> (in marg. <i>scrib.</i>) | 103 | 33 conveniret M <i>convenerint</i> |
| | 11 impudentiam demonstrare x <i>imprudentiam monstrare</i> | | 2 confirmandum M <i>demonstrandum est</i> |
| | 19 voluisset B ψ <i>valuisset</i> | | 6 certum x <i>d.</i> (in M. <i>scrib.</i>) |
| | — quidquam M <i>d.</i> | | 7 ut θ <i>d.</i> esset x <i>d.</i> (in M. <i>scrib.</i>) |
| | 20 fuisset θ <i>fuisse</i> | | 9 depulsione x <i>defensione</i> (depulsione in M. <i>scrib.</i>) |
| | 22 reo M <i>eo</i> | | 10 conveniret M <i>conveniunt</i> |
| | 24 ne de θ <i>nee</i> | | 11 post L M θ <i>d.</i> |
| | — potuisset B M W θ <i>ipse potuisset</i> | | 12 utrique B L M <i>utrique</i> (in B <i>lit. f.</i> <i>erasa est ab eadem ut videtur manu</i>) |
| | 25 ne θ <i>nec</i> — in L <i>ad</i> | | 13 Hi θ, x <i>Hic</i> (in marg. x <i>Hi scrib.</i>) |
| | 26 lege x <i>d.</i> | | — certissimi B L M <i>certissime</i> |
| | 29 transferetur x <i>transferatur</i> | | 14 defensoris M <i>defensoris vero</i> |
| | 30 se L <i>rem se M se rem</i> | | — in ipso B M W θ, x <i>aut in ipso</i> L <i>et in ipso</i> |
| | 31 id θ <i>d.</i> | | 15 reum B <i>se</i> (vel <i>reum f. l.</i>) M <i>se</i> |
| | 35 inducentur x <i>inducuntur</i> | | 16 neque M (<i>bis</i>) <i>aut</i> |
| 101 | 2 refert M W θ, x <i>referet</i> | | 17 fit θ <i>fit</i> — sibi M <i>d.</i> |
| | 3 culpam, et x <i>culpam</i> | | 19 quondam M <i>d.</i> |
| | 4 feret, juncta θ <i>juncta feret</i> | | — nobilis L <i>prænobilis</i> |
| | 7 ut x <i>ut et</i> | | 22 est x <i>d.</i> |
| | 11 demonstrant W <i>demonstratur</i> | | 23 Depulsio est B W θ <i>Depulsio</i> |
| | 12 levabitur θ, x <i>alleviabitur</i> | | — <i>quæstio est x quæstio</i> |
| | 14 homini x <i>d.</i> (in marg. <i>scrib.</i>) | | — oporteatne M <i>oportuerint</i> |
| | 18 pervenire B <i>venire</i> | | 24 fuit B <i>d.</i> |
| | 20 hic M <i>hoc</i> | | — nec x <i>aut</i> |
| | 21 ita θ <i>d.</i> | | 25 ætatis B x <i>ætatis non habuit</i> |
| | 22 non modo θ <i>d.</i> | | 27 Attamen θ, x <i>At enim</i> |
| | 23 expectare B <i>expectari</i> | | — es θ, x, ψ <i>factus est</i> |
| | — Locus x <i>Locus autem</i> | | 30 dedenduse L W θ <i>dedendus</i> |
| | 25 comparat θ <i>comparat et</i> | | 31 a x <i>cum</i> — hoc M <i>loco</i> |
| | 27 ejus M <i>ejus</i> (vel <i>eum f. l.</i>) | | 34 voluntati θ <i>voluntatis</i> |
| | 28 indignatio x <i>indignatio est</i> | | 35 intelligetur θ <i>intelligitur</i> |
| | 29 Ab defensore x <i>Ab defensore est</i> | 104 | 2 demonstrare W <i>monstrars</i> |
| | — <i>conquestio</i> B M W θ, x <i>sui conquestio</i> | | |
| | — <i>ne</i> ψ <i>sui conquestio</i> | | |

VARIÆ LECTIONES.

- p. I.
 104 2 rem M d.
 — nec B L M θ, x nihil
 6 expeditionem B L x *expeditione*
 — ad B et ad
 — vocarit M *vocavit*
 8 ac B L M x et a
 — hoc B x *hac*
 11 omnibus B L M W θ, x *omnibus*
 partibus
 — et B L M W θ, x et *ex omnibus*
 13 ei θ d.
 15 ac L x *aut*
 17 ut θ d.
 18 ejus θ d.
 20 necessitudinem ψ *necessitatem*
 21 scisse θ *scisse se*
 — negatur ψ *negat*
 23 alto M *mare*
 25 Casu x *Casu autem*
 26 cui θ ei — immolari x *immolare*
 30 fecisti ψ *fecisti*
 31 es ψ *estis* — fecerit ψ *fecerint*
 32 nescierit ψ *nescierint* — fitne ψ
 fitne
 33 demonstrabitur θ *demonstratur*
 34 vis x d. (in marg. scrib.)
 35 quoddam M *certum*
 105 2 cœpit x *incept*
 — Tum x *cum*
 3 commotis W ψ *commotus*
 — is M d.
 — propter x *prope*
 7 flumen M *fluvium*
 9 arcesserunt θ *acceserunt* x *arcesserunt*
 ψ *acceserunt*
 10 fuerunt x *fuerant*
 — est B L d.
 — Ratio x *Ratio est*
 12 est B L d.
 — Tamen M d.
 13 est x d.
 15 dignus B *dignusve*
 16 autem x *enim*
 19 alto θ *altum*
 21 Navis dominus negat x *Dominus no-*
 gat navim
 22 deprehensa est M *deprebensa*
 29 ea x *eo*
 106 2 est B L d.
 — dissimile ψ *quod dissimile*
 3 facilius x *quod facilius*
 4 vitari L W θ *de vitari* M *vitari* (vel
 evitari f. l.)

- p. I.
 106 5 provideri x *providere* ψ *prævideri*
 — nisi B L M W θ, x *ne sic*
 7 fatuitatem θ *fortuitatem*
 9 Siqua ψ *Siquam*
 10 implicationem x *amplificationem*
 14 hoc x d. (in marg. scrib.)
 16 oportebit B *licebit* (oportebit f. l.)
 17 contentione B *contendere* M *conten-*
 tione (contendere f. l.)
 23 commorabitur M *immorabitur*
 24 adaugenda M *augenda* θ d.
 — voluntati θ *voluntatis* ψ *voluntati*
 suae
 29 autem B *hiis communes* x *bi sunt*
 communes
 30 unus B M W θ d. x *primus*
 — confessione M *confessionem*
 — et alter B θ d. M W et x *alius*
 32 autem θ, x d.
 — conquestio B L M W θ, x *conquestio*
 est
 107 1 confiderent M d. θ *confiderant*
 7 et B d.
 — quædam - - - assumunt B d.
 14 considerationem intendemus B *aciem*
 tendemus
 20 eo L W θ, x (in marg.) *eo ut depre-*
 ceris
 — constitueris ψ *constitueris ut depre-*
 ceris
 21 sint x d.
 22 dixeris B *dicere* M *dicere* (dixeris
 f. l.)
 24 habuit M *habuerit*
 26 tamen B *tunc* L M W θ, x, ψ *tam*
 — mansuetudine, dignum W ψ *man-*
 suetudine quam dignum θ, x *confue-*
 tudine, quam dignum
 29 ducere B *perducere* L ψ *deducere*
 31 pars B *pars hæc*
 108 1 dictum θ, x *dictum*
 — in hoc M x d.
 5 ignosceretur θ *cognosceretur*
 12 fecisse L *fecisse se*
 — sed θ *si*
 14 peccato M *peccato* (passo f. l.) x
 passo
 15 ignoverint θ *sibi nocuerint* x *ignosce-*
 rent
 16 abluturum M *cautum assuturum*
 18 consanguineum x *consanguineum esse*
 — aut jam θ, x d. — in primis θ, x
 aut primis
 D d d d z

VARIÆ LECTIONES.

- p. 1.
108 18 aut jam a majoribus in primis B
aut jam a majoribus in primis (aut
majoribus et primis f. l.) L M a
majoribus aut primis
19 demonstrabit M demonstrare oportebit
— et nobilitatem B M W θ nobilitatem
20 eorum θ, x et eorum
— et B M W θ, x d.
22 cum x d. — conqueſtione θ queſ-
tione
24 cæteros M ceteros (majores f. l.)
26 et x d.
29 Deinde W θ Deinde a
32 malefacta B L maleficia W θ mala
facta
33 facta x facta eſſe
109 1 poſſe M potuiſſe
3 acre ↓ hac re
5 honos habitus ſit x bonos debitus ſit
↓ bonus habitus ſit
— pœnam x pœnas
6 Deinde turpe θ Denique turpe
9 vel B d. L M W x et
— quale odium B quale odium et quam
optime (lineola quale odium subno-
tan ur ac ſi deleri debeant)
10 alter x alter locus
15 deferatur x efferatur
— et quare reſtet M d.
17 præmii B aut præmii L M W x et
præmii
— aut x et
— quæreretur θ quæreret x quæratur
18 Eas M et eas
21 de θ et de
22 a M in
— aut B W aut a M aut in
23 ponamus x ponimus
26 accommodetur x accommodatur
30 cum genere primo, tum etiam forma: B genere et prima confirmatione
(genere primo, et forma f. l.) L
tum genere, tum etiam forma M cum
genere, etiam tum forma W θ genere
primo, tum et forma
— tum x et tum etiam
— intelliget B intellegit
31 in aliam θ in alia
33 L Licinius M Licinius x d. (ſed in
marg. ſcrib.)
34 illuſtri neque M d.
110 1 numero M eo numero
— ut B qui
— qui B ut

- p. 1.
110 2 effe x d.
— quod θ, x qui
— tamen B tunc (tamen f. l.) M tunc
4 rediit B L M W θ, x redit
5 ut B d.
7 incidet B x incidat
16 ſint L M x d. (at in marg. x ſcrib.)
17 quadam B W θ, x quam L ſed
quadam
— ex oratione B W θ, x ex ratione M
ex oratione (ex oratione f. l.)
19 opitulatus ſit θ d.
20 fecit x fecerit
21 factum x eſſe factum
22 obſtiterit B L M W θ, x obſtiſſet
24 inſumpſerit M inſumpſerit (conſum-
ſerit f. l.) W θ, x conſumpſerit
— et x d. — ſi B d.
28 id M d.
29 hujusmodi W ejuſmodi ejus θ huius-
modi ejus
30 præmio x præmio dignus
31 venditet B M vendicet
— pretio x præmio
32 quo W θ quod
34 quid W quid ſit
111 1 et quanto W quanto
2 majores θ quos majores
3 talis B d.
5 erit M eſt
6 aut θ d.
— communicari B L M W x communi-
care
9 ſint M x ſunt
— ex præmio B L M W θ, x, ↓ expe-
riendo
10 exiſtant M extant
11 dignati M vel donati
12 deliberari L vel derogari deliberari
13 contra dicat θ contra dicas x contra-
dicant
17 pecuniarium B M W θ, x pecunia-
rum
18 copiane W x ne copia
19 conſideratur x conſideratur
23 deliberetur W deliberaretur
— non pretium θ pretium non
27 verſatur controverſa B verſantur
controverſia
28 ex ſcripto B W et ex ſcripto
— et B x et ex M d.
29 ex contrariis B x et ex contrariis
— ex definitione B et ex definitione
33 uxori ſux x d.

V A R I Æ L E C T I O N E S.

- p. 1.
 112 1 Primum L *hic primum*
 — poterit x *potest*
 3 sermonis x *d.*
 — eo B *eo* (vel *ambiguo f. l.*)
 5 scriptura x *scripta*
 10 ejus θ *ipsis*
 — factis B L *et ex factis* x *ac ex factis*
 12 inerit x *ciam erit*
 13 appositum x *oppositum*
 21 existet L M *constet* x *d.* (*sed in marg. constet scrib.*)
 23 factam B *facta* W *factam rem* θ *factam rem* x *factam legem*
 24 ne M W *non*
 25 possit θ *posse*
 26 esse B *d.*
 30 illo B *illo quoque*
 31 aut M *atque*
 32 si id - - - - demonstrabimus : et
 ↓ *d.*
 113 7 inesse M *esse*
 8 Amentia B M *Amentiam*
 11 uti x *uti hoc modo*
 14 perpicitur. θ *perspicitur. Verbi causa, si magis dilexit filium quam matrem, aut matrem quam filium*
 17 scribendum M *describendum*
 18 utrinque M *utrisque* ↓ *utresque*
 22 adjungit x *adjuget*
 24 tum aut M x *tum*
 25 instituit M *instituitur*
 — accommodabitur M W θ, x *accommodatur*
 26 spectare M *speilat*
 27 uxorem autem haberet B *d.*
 — ita M *ei*
 28 genitus B *gignitur* (vel *genitus f. l.*) L W θ *gignitur* M *genitus fit*
 — is B *is* (*hi f. l.*)
 — heres esto B *heres esto* (*heredes sint f. l.*)
 — Deinde x *Denique*
 29 moritur M *meriatur* ↓ *moreretur*
 — venerit ↓ *veniret*
 30 Secundus M *d.*
 32 veniat L W θ, x *venerit*
 33 aut B M θ *et*
 — eventum B *eventum*
 34 sola x *sola esse*
 114 1 Alterum B *illud* M W θ *aliud*
 — est B W x *d.*
 4 dicitur B *ducitur*
 — Ea x *Ea ex*

- p. 1.
 114 7 auxilia quædam M *auxilio quædam*
 x *auxilium quoddam*
 10 eo B M x, ↓ *eo milite*
 11 tribunalum militum x *tribunus plebis*
 militem ↓ *tribunus militem*
 12 inferre M W *afferre*
 — conaretur x *conabatur*
 13 in legationem x *ut in legatione*
 14 quæstor M *prætor*
 15 ut M *ut factum est* θ *ut est*
 17 fluminis M *d.*
 19 doceatur L *demonstretur*
 20 defendit x *defindit*
 23 fit B x *est*
 25 adversariorum M *adversariorum*
 (*aliorum f. l.*)
 27 modis θ *locis*
 28 oportebit M *oportet*
 31 intentantis M *intentantis* (*minitantis f. l. et in marg. intemptantis vel intendentis*) x *tentantis*
 — producendo - - interrogando θ (*in m.*) *producendum interrogandum*
 33 aut θ, x *an*
 34 Si θ *vel si*
 35 impudentiorem M *imprudentiorem*
 115 3 confligendo L M θ (*in m.*) x *comparando* W *confitigendo* (*comparando f. l.*)
 4 ipsum x *d.*
 7 aliquid M *aliquis*
 8 Cum x *Cum autem*
 9 judicem M W *judices*
 10 poterant M *poterant* W θ *potuerunt*
 16 hoc x *d.*
 19 scribant W θ *scribebant*
 23 se x *d.*
 26 ille B *ille*
 28 afferet θ *dabit* ↓ *afferret*
 29 absurdum M x (*in m.*) *absurdum fit*
 31 ante M *nam ante*
 32 esse θ *d.*
 — accusaretur M *accusatur*
 — causam x *et causam*
 33 impulisset B *compulisset* (vel *impulisset f. l.*) L M *impulerit*
 34 hanc θ *hanc rationem*
 35 convenient B W *conveniunt*
 116 1 convenire x *oportere* (*sed in m. convenire*)
 4 quidem M *quoque*
 10 oportet x (*in m.*) *oportebit*
 11 videre θ *videre hæc*

VARIÆ LECTIONES.

- P. 1.
 116 11 ipsa L d.
 12 eundem M *eiusdem*
 14 accipere M *accipere* (*excipere f. l.*)
 — nihil *ne non*
 16 quæ *ne quæ causa*
 19 in quam *ne in qua*
 — stitit L *estis*
 22 neque quid *ne nequit*
 23 sit B *est*
 — alius B *alios*
 24 quod W *qui*
 25 ea *ne sua*
 28 quare B *quære*
 — alienis W *ne aliis*
 29 munere *ne muneribus*
 — sapius suis L *sapius et suis* *ne sæpe*
 seriis suis B W *ne sæpius seriis suis*
 — fervire *ne seruare*
 31 certo L *cur certo* M *cur certoque*
 — nihil L M *cur nihil* (*sed in M, cur*
 punctis subnotatur)
 32 causa L d. W *causæ*
 — in B *ne, ne ex*
 34 nostros M W *ne vero nostros*
 — item *ne d.*
 117 1 rei M d. causam M W *ne, ne causæ* B
 causa L d.
 — propter M *per*
 4 velint B L M W *ne, ne velint*
 7 esse *ne est*
 11 hoc M d.
 — hoc B *ne, ne hæc*
 13 lator *ne, ne lator legis*
 15 conservari M *ne observari*
 17 ne si M *ne, ne nisi*
 18 Nunc *ne Deinde*
 19 ejus B L M W *ne, ne ejus rei*
 23 oporteat *ne causam accipi oporteat*
 24 aut *ne d.*
 26 obtemperare M *obtemperare videatur*
 — perscripta W *ne perscripta esse*
 34 dicit *ne dicat*
 118 1 impudentia *ne, ne imprudentia*
 — quod B *quam*
 2 probare B *probari*
 3 ipsa *ne (in m.) ipsa causa*
 — accusator *ne, ne quippiam accusator*
 5 esset M *esset judicare*
 — hæc M *hoc*
 10 si *ne, ne d.*
 — quæ M *quæ (quos f. l.)*
 12 si *ne, ne d.*
 13 et B M *ex*
 14 ipsa B M *ex ipsa*

- P. 1.
 118 14 confirmatum B M *confirmata*
 15 coarguetur L *ne coarguatur*
 20 se M d.
 21 commoratus M *commoratus sit*
 22 exornaverit M *exornabit*
 25 omnia M *ne omnia*
 27 talis res accidisset *ne tales res accidissent*
 28 re *ne res*
 34 viri L W *ne viri res*
 119 2 Quid si hoc fecissem M d.
 4 Atqui *ne Atque*
 — hoc M *hæc (vel hoc f. l.)*
 6 sunt *ne d.*
 7 ne M W *ne, ne neque*
 9 spectare B L M *ne expectare*
 10 qui *ne, qui ea*
 11 utilitatis et honestatis M *inutilitatis*
 et inhonestatis (vel utilitatis et honestatis f. l.)
 14 sit *ne d.*
 18 describere L W *describere debet* *ne describere debeat*
 20 sequatur *ne sequitur*
 — quam M *quod*
 22 legem B M *leges*
 27 fore *ne forte*
 29 ipsa scriptura *ne ea scripta (in M. scriptura)*
 — causam *ne d.*
 31 profit *ne d.*
 120 1 quamvis *ne quis* — leviter M *levitè*
 niter
 2 ipse B *ne ipso*
 3 multum *ne in multum*
 — adversariorum *ne adversarii*
 6 convenient M *conveniunt*
 — Præterea M *ne Præterea autem* *ne*
 Propterea
 8 haberi M *habere*
 10 Quam *ne Et quam* *ne Et quod*
 15 est L *ne d.*
 — Olympionicarum B *Olympicarum* L
 *M W *ne, ne Olympicarum**
 16 quam L *quancunque*
 — depositio - - - ci *ne d. (sed in M. scrib.)* *ne M d.*
 18 magistratus L d.
 ne necato B accidit (necato f. l.)
 19 noctu M *noctu eum*
 20 cubaret B *cubarent*
 21 præmii B L W *ne in præmii*
 23 convenient *ne conveniunt*
 26 oportet M *oportet bis*

VARIÆ LECTIONES.

- p. l.
 120 26 considerando M *considerandum* (*sed punctis subnotatur*)
 27 hoc est M d.
 — utiliores x *utiliores*, ad meliores,
 29 aut quotquot θ, x d.
 — possint M *possunt*
 — discrepent x *discrepant*
 30 putetur θ *putatur*
 32 ultra ψ *utrum*
 33 ultra ψ *utrum*
 — necessarium θ, x *necessarium est*
 35 major ψ *mitior*
 121 1 diligentissime L M θ, x *diligentissima*
 — sancta B et *sancta* (*sanctissima* s. l.)
 L θ et *sancta* M x et *sanctissima*
 — quæ diligentissime - - - quæ vetat
 B d.
 5 rem M d.
 6 nam - - - propius x d. (*in m. nam*
 - - - propinquius)
 7 propius B L M W ψ *promptius* θ *propinquius*
 8 magis L d.
 — ex M *magis ex*
 10 perfici M *perspici* x *percipi*
 11 niti B uti (*niti* s. l.) x uti
 13 quo M *quod* θ d.
 14 ipsam B et *ipsam* θ *ipsum*
 15 legem item ad B *vero legem in*
 18 et B M θ, x d.
 20 utilitatis et θ d.
 24 pervenitur B *venitur*
 25 pacto x *modo*
 — Lex B L *Lex est*
 — gentiliunque W θ *gentilium*
 27 pecuniaque L *pecuniaræ*
 — intestato L x *intestatus* M *intestato* (*in*
m. intestatus cum puncto sub θ et us)
 28 moritur x d. (*scrib. in m.*)
 — ejus x *sua*
 — gentiliunque W θ *gentilium*
 29 Ei M θ, x *Et*
 30 inductæ B *inditæ* (*vel inductæ* s. l.)
 M *indictæ*
 31 folliculo ψ *folliculo lupino*
 32 deductus θ *ductus*
 — culeus B L M W *culleus*
 33 deferretur x *proferetur* (*in M. deferretur*)
 35 ipse θ d.
 — scribunt x *scribuntur*
 122 2 de hereditate x d.
 4 et M d.
 6 per x et *per*

- p. l.
 122 10 arbitramur M *arbitralimur*
 12 quærat B M x *queritur*
 — constat M *constet*
 14 percontatione B M W θ, x *per contentionem* L *per contempcionem* ψ *percontationem*
 — hoc M d.
 17 scribebat x *scribat*
 19 præterita x *præterita esse* — arbitretur M *arbitratur*
 20 de x *ex* — fit B M *est*
 23 ab eo cui conferatur M d.
 25 quod θ d.
 26 afferitur x *afferetur*
 — afferitur M *inferitur* θ, x *afferetur*
 — et quo in - - - afferitur ψ d.
 27 ostendetur M *demonstratur* θ *ostenditur*
 28 exitimari x *æstimare*
 30 ratiocinationibus B x *rationibus* M *ratiocinationibus* uti
 — de quibus ante dictum θ, x, ψ *quibus ante prædictum*
 — dictum L W *prædictum*
 31 negabit M *negarit*
 32 periclitari - - - esse videatur B x d.
 — jura M d.
 33 simile esse θ *simile*
 — multis x *multus*
 — dissimilibus W θ *de similibus*
 34 in B L M W *et in*
 123 2 quod scriptum θ, x *quod scriptum fit*
 4 amplecti L *complexi*
 7 quibus M *quid*
 9 Lex M x *Lex est*
 12 et B L M θ, x *et cum*
 17 et M *et* (*ut s. l.*)
 18 navim B L M *navi*
 20 incumbet M *incubuit*
 — gubernaculum x *gubernandum*
 22 provehitur ψ *pervebitur*
 23 faucius M *fauciatus*
 24 Navim θ *Navim autem*
 25 dicit B W *dicebat* M *dixerunt*
 28 ex x *de*
 32 non quo non θ *non quo in*
 35 separati L *separatim*
 124 3 nobis L *nobis autem*
 4 autem B L W θ d.
 — Quare in hoc quoque x *Quapropter in hoc*
 — causæ θ *causæ scilicet deliberatio et demonstratio* *quædam*
 6 rationem B L M W θ *orationem*

VARIÆ LECTIONES.

- P. 1.
 124 8 quemadmodum M *quomodo*
 10 fieri M *d.*
 14 scientia L *sapientia* — est x *d.*
 — Aliud autem L x *Est autem aliud*
 16 genus B L M W *θ d.*
 17 ex horum - - - dignitate x *d. (ex*
 horum - - - ex sua - - - dignitate
 scrib. in m.)
 — et sua B *ex sua*
 18 ducit *θ dicit*
 21 posuimus M x *proposuimus*
 — nominabuntur *ψ vocabuntur*
 22 primo L W *primo quidem*
 23 partem M *partes*
 24 major est W *majorem*
 — junctæ res B *juncta esse*
 28 turpitudi M *inbonestas*
 33 ejus x *d.*
 — sint *θ sunt*
 125 3 considerata L W *θ, x consideranda*
 (in m. x considerata scrib.)
 5 Prudentia est W *θ Prudentiæ igitur*
 — et malarum M *malarumque*
 — neutrarumque B L M W *θ, x, ψ*
 utrarumque
 7 Intelligentia est B x *Intelligentia*
 8 est B x *d.*
 9 fit B x *est*
 11 cuique *θ quoque*
 13 res x *(in m.) quædam res*
 15 Natura B L W *θ, x, ψ Naturæ*
 18 cæremoniamque B *cærimoniamque*
 — Pietas L M *Pietas est*
 19 patriæque M *patriæ*
 22 est B M W *θ, x d.*
 — et B L M W *θ, x aut*
 — et *θ aut*
 24 est B *θ, x d.*
 25 est B L M W x *d.*
 26 ante B M *d.*
 27 Consuetudine x *Consuetudinis*
 — jus *ψ justitia*
 28 aut B *et (ut f. l.)*
 31 genus x *genus est*
 — pactum B L M *pactum est*
 32 in L M x *inter*
 — est W *θ fit*
 34 Lege M *ψ Legis*
 35 observet M W *θ observaret*
 126 2 partes M *partes sunt*
 4 agitatio B *vel agitatio (f. l.) L cogi-*
 tatio M et cogitatio
 5 administratio *θ ministratio*
 — est x *d.*

- P. 1.
 126 6 certæ *θ, x, ψ certa*
 7 ac M *aut*
 8 ac M *aut*
 9 bene considerata M *beneficentia con-*
 sideranda
 13 Clementia B L M W *θ, x Clementia*
 est
 14 invectionis concitati B x *injectionis*
 concitata ψ invectionis concitata
 15 retinentur B *retineantur (posteriore n*
 punctis subnotata quasi delenda) x
 retinetur θ continentur
 — Modestia B L M *Modestia est*
 — claram B *θ (x in M.) caram*
 22 autem M x *tamen*
 24 re M *θ res*
 26 reperietur M W *reperitur*
 30 reponemus B *reponemus (reponuntur*
 f. l.) L x, ψ reponuntur M repo-
 nentur
 32 Nunc de - - - videtur *ψ d.*
 34 ad se B M x *d.*
 127 1 Dignitas B M *Dignitas est*
 2 Amplitudo L M *Amplitudo est*
 4 Amicitia M *Amicitia est*
 5 ipsius M *d.*
 7 adjungimus M *adjungamus*
 — quoque x *d.*
 10 solum M *solum (vel solum f. l.)*
 12 considerandi B L M W x *confide-*
 randus
 16 illorum x *aliorum*
 — beneficio M *officio*
 — profectæ M x *sunt profectæ*
 18 ex temporum x *et ex temporum*
 — ex vetustatibus x *et ex vetustatibus*
 20 autem B *autem aut in nostris rebus ψ*
 autem aut in nostris rebus atque
 22 Ut in L W *θ Ut verbi gratia in*
 23 ad B *quæ ad*
 — classes B M *classis*
 25 quæ x *sunt quæ*
 33 obtinenda B *adtenenda (obtinenda*
 f. l.)
 34 difficulter B *d. M difficile*
 35 fieri B *d.*
 128 2 Difficile B *Pessè*
 — fieri M *fieri posse W θ fieri dicimus x*
 fieri posse dicimus
 3 indiget x *indigeat*
 9 igitur M *d. L autem*
 11 exemplis B *exemplo*
 12 est x *d.*
 13 ita L M *ita esse*

VARIÆ LECTIONES.

- P. l.
 128 13 necesse *x* *necesse est*
 15 quæ - - - potest L d.
 — quæ - - - potest L d.
 16 in dicendi rationes B *inditiones*
 17 incident L M *accident*
 21 Cassilinenfes *θ*, *x* *Cassalienses*
 22 Cassilium M *Cassilium quoddam cast-
 rum*
 25 quod sive *θ* *quod si*
 — Cassilinenfes *θ*, *x* *Cassilieneses*
 27 perficere *x* *efficere*
 28 plurimum M *plurimum efficit*
 — is B d.
 30 ratione B *re* M *necessitudinem ratione*
 31 autem *x* d.
 — aut *θ* *atque*
 34 reperias B W *x* *reperies*
 129 1 Pariter W *Præter b'* *ψ* *Præter hæc*
θ, *x* *Pariter hoc*
 — invenias B L M W *θ*, *x* *invenies*
 2 necessitudinis B L M W *θ* *necessi-
 tatis*
 3 genus L M *genus est*
 — intereant, necesse est *x*, *ψ* *necesse est*
interire
 4 non B d.
 — cum illa M d.
 7 aut *θ* (*x* in m.) *ut aut* [B d.]
 — honestatem B *honestam partem*
 9 volumus vivere *x* *vivere velimus*
 — aut ad incolumitatem, hoc modo B
d.
 10 aut ad commoditatem, hoc modo
B d.
 14 nunquam B *nusquam*
 — duabus *x* d.
 19 delibatum L M *deliberatum*
 20 incolumitatis *θ*, *x* *tum incolumitatis*
 — videbitur L M *videtur*
 22 incolumitati videbimur *θ* *incolumitate*
videbit
 24 Quæ in re B M *Quare*

- P. l.
 129 25 et *θ*, *x* *vel*
 27 vero B *tantum*
 — ratione B *necessitudine* L M *ratis-
 nem*
 28 aut B d.
 31 effugere *x* *fugere*
 35 aut ex M *x* *aut*
 130 2 ante *θ* d.
 4 at B *aut x* d.
 5 inutile *θ* (*x* in marg-) *inutile est*
 — at B *aut x* d.
 — fecit B *fecit* (*dejecit* f. l.) M W *θ*, *x*
dejecit
 7 aut B d.
 9 quidque B *quid*
 — quo *x* *aut quo*
 10 His *x* *His ergo*
 12 fumentur *x* *sumuntur*
 13 loci *x* d.
 — sunt *θ* *sint*
 14 volet L *velit*
 — extrarias L *in extraneas* M W *θ*, *x*
extraneas
 16 Extrariæ B *Extraneæ* (*Extrariæ* f.
l.) L M *θ* *Extraneæ* W *Extraneæ*
res sunt x Extraneæ res
 18 simili M *simplici*
 — intelligentur B L M W *θ*, *x* *intelli-
 guntur*
 19 valere B d.
 20 et quæ B L M *quæ θ*, *x* *quoque quæ*
 — intelligentur B *intelliguntur* M *intel-
 ligantur*
 21 extrariis *θ*, *x* *extraneis*
 23 stultitia *θ* *stultitia est*
 — et vituperare B *vituperare*
 24 et vituperatio - - - reliquis dicemus
 (*utique ad finem*) W *θ* d.
 27 fati - - - videtur *x* d. (*sed in marg-
 scrib.*)
 29 perducta *ψ* *producta*

D E

O R A T O R E,

A D Q. F R A T R E M,

L I B E R P R I M U S.

Edit. Olivet.

MSS. Z U *a, β, γ, δ, ε*

p. 1.		p. 1.	
131	7 in optima republica, cum <i>ε</i> cum in <i>rep. commodo</i>	133	12 differendi <i>α, β, γ</i> describendi 15 ut U quod 16 fere <i>δ, ε</i> forte 18 dedit U <i>δ, ε</i> dedit 19 materiam U materiam 20 scientia et <i>α</i> scientiam — cogitatione <i>α</i> cognitionem <i>δ</i> cognitione — comprehenderit U comprehenderit 27 debet <i>α</i> solet 29 posita <i>ε</i> posita est — communi <i>ε</i> communique — quodam <i>α</i> quodammodo — atque in <i>ε</i> atque 34 artibus <i>γ</i> d.
	13 fuit <i>δ, ε</i> d.		1 uberiore U liberiore 3 eloquentiæ Z eloquentia 6 nulla unquam vehementius, quam Z d. 8 nemo — putavit U d. 11 viam Z <i>γ, δ, ε</i> vim 13 oratoribus <i>ε</i> orationibus — eorum literis, adhibitisque Z d. 15 et U d. 17 affectus <i>ε</i> consecutus 27 Quis enim U Z <i>α, γ</i> Quid enim quis
	14 decursu U Z <i>γ</i> cursu — ætatis <i>δ</i> in ætatis — flexu <i>ε</i> flexu (<i>sed in marg. deflexu</i>) 15 cum U tum — communium <i>β</i> omnium 17 plenissimus U <i>γ</i> plenus 18 moles U d. 22 et U et à 25 peste U cempesse — redundarunt <i>γ, δ</i> redundarent		135
	132		14 cogitatisque <i>β</i> cognitisque 15 in oratore Z memorare 22 se id Z d. (<i>in α supra scribitur</i>) 25 efflorescat U florescat 26 fubeat res U d. Z <i>ε</i> sibi 136
	11 quæ U d. 16 prudentissimorum <i>α, β</i> eruditissimorum 22 in U d. 25 qui <i>δ, ε</i> quin 26 utilitate vel magnitudine <i>δ, ε</i> utili- <i>tatem vel magnitudinem</i>		5 re quæ sita U <i>β, γ, δ, ε</i> requisitum 6 disputata U <i>β, γ, δ, ε</i> disputatum 7 tributum U attributum 10 quod Z quæ 12 cum <i>δ, ε</i> quoniam 14 dabis Z ergo dabis
	30 ac U et 31 ac U et — possent U possint 32 cum <i>δ</i> quamquam 34 invenirentur U inveniantur		
133	2 convertat U ante convertat 3 circumspiciatque qui U circumspiciat <i>q; q;</i> — iis U his — flourerint U flourerunt 4 multi : sic U <i>ni. sint</i> <i>δ, ε</i> multi sunt — semperque U et semper 8 hominibus Z <i>α, δ, ε</i> omnibus 9 suis Z <i>his</i> 11 elaborarint U elaborassent		

VARIÆ LECTIONES.

- p. 1.
 136 19 videretur U *videtur*
 21 focer ð *socerum* & *socrum*
 — fuerat & *fuisse*
 26 collocarant U *collocarent*
 — tum U *d.*
 — tribunatum plebis petebat Z β, δ, ε
 Tribunus pleb. petebatur
 137 2 jocando Z, ε *loquendo*
 4 quiescent U *quiescissent*
 — et α, β *d.*
 5 esset; dicebat α, β, ð *esse dicebat*;
 6 imitatur U *imitantur*
 8 opacandum Z *pacandum*
 11 durissimis U *duximus* & *durissimus*
 — fecit β *d.*
 12 se & *a se*
 14 commodius etiam, pulvinosque α
 commodius; etiam pulvinos
 17 ex U *in*
 — relaxarentur ð *laxarentur*
 21 tantam α *tantum*
 — facultatem α *facultatum*
 28 aut U *ut*
 138 4 tectus U *tutus*
 12 homines β *d.*
 — præfent β *præstat*
 15 ad U *in*
 20 plurimorum ð, ε & *plurimerum*
 27 ut U *aut*
 35 aut vero U *at vero*
 — instituendis U Z β, γ *in constituendis*
 ð, ε *in instituendis*
 139 1 conservandis U *in servandis* Z β, γ,
 ð, ε *in conservandis*
 2 et ornate U *ornateque*
 8 quod U Z β, ð, ε *d.* (*sed Z habet in*
 marginem.)
 10 sed U *sic Z. sicus*
 12 possim U *possem*
 13 importata U *apportata*
 17 et sæpe U *sæpe*
 19 nutu U Z β, γ, ð, ε *nuda*
 33 C. ipsum U *G. ipsum*
 140 2 nobis α *nostris*
 6 præfem α *præfissim*
 9 lege β *d.*
 — Pythagorei U *Pythagore*
 10 atque U *aut*
 — Democritici U *Democriti*
 — genere Z β *d.* (*ð habet nuperam manu*)
 — vindicarentque U *judicarent Z vin-*
 dicarent
 11 ornati homines Z *d.* ð *ornati*
 — quibuscum U *cum*

- p. 1.
 140 12 liceret U *licet*
 16 et U *quod*
 19 scire negaret α, β, ð, ε *negare cogeret*
 Z *negaret*
 20 etiam U *et*
 21 putas esse U *putaffes*
 22 ab U *a*
 27 Quamobrem U *Quare*
 — multa β *præclare*
 28 potes U Z *potest*
 141 4 ferebatur Z *ut ferebat* β, ð, ε *ut fere-*
 batur
 — quod ð, ε *cum*
 8 Vigebat U *Vigebatque*
 — Mnesarchus U *Anaxarcus*
 9 Diodorus U Z *Dycærus* & *Diodotus*
 — præclari U Z β *clari*
 16 cujus U *quotus*
 18 in Z *d.*
 27 perire U *perire*
 30 eloqui U *loqui*
 31 assequi Z *d.*
 34 fertur U Z *et fertur* β, ð *et ferunt*
 (*sed ð in marg. et fertur*) & *effertur*
 142 2 oratoris U *oratorum*
 10 disputavisse U *disputasse*
 11 hanc U Z γ, ε *in hac*
 12 ex U Z γ, ε *d.*
 16 proprium; compositam U *proprium*
 et compositam
 17 expolitione β, ð, ε *dispositione*
 19 ludatur U *ledatur*
 21 nec U *aut*
 32 aut ad U *vel ad*
 31 hominum Z *d.*
 143 3 Atqui U *Atque*
 4 putatur U *videatur*
 14 artis U *arti*
 — suæ U *suo*
 24 exanguique U β, γ, ð, ε *exiguoque* Z
 et exiguo
 26 rum U *d.*
 — differebam U *disputabam*
 30 instituendis U Z *tuentis*
 — de focis U *focis*
 31 de vesticilibus U *vestigilibus*
 32 vel U *vel id*
 — aut U *et*
 33 quamquam U *quoniam*
 144 4 Nunquam enim U *Nec enim non*
 5 artes U *partes*
 6 posuerunt U *posuerunt*
 12 promeadam U *promendunt*
 E e e e z

VARIÆ LECTIONES.

- | | |
|--|--|
| <p>p. 1.
144 12 et assumendum U Z β, γ, δ, & atque
 <i>sumendum</i>
13 usu U d.
25 illustrare ð illustrari (ad marg.)
26 est α, γ, ð est tamquam ad Architecti
 potius (α alicujus in marg. ð tamquam
 nup. manu)
29 architectū Z ð, & opere
30 quam oratoris Z d.
145 6 posse γ non posse
10 res inciderit Z β inciderint & res in-
 ciderint
— sit & sine
11 et compositæ & ac copiosè
12 actiōnis β d.
17 aut in U atque
19 quaque U quacunq̄ue
23 ipse ille U ipsa illa Z γ ipse, illa
24 teque U γ, ð, & te
26 hominum γ d.
29 communicabit ð, & communicarit
30 quoque U quocunq̄ue β quoquo
— cognorit U cognoverit
32 audierit Z audiet
— philosophia U philosophia ipsa
— distributa & tributa
34 idque Z β, ð, & atque
146 5 doctos, hominem Z γ doctos ho-
 mines
8 quadam facultate, non rustica α d.
13 prope U d.
15 qua U quo
16 Namque U Nam
18 debere U d.
24 libero β, γ libero homine
30 orationibus ð, & oratoribus
147 4 Hæc U Z γ Quæ
11 idemque ð itemque (ad marg.)
12 istam β d.
13 admirandum & mirandum
17 Verum Z Unde
18 verferet U versatur
19 tribuas U tribuamus
29 ad U Z γ d.
30 majus U γ majus sit vel
148 7 sed Z et
10 difficultatem U facultatem
13 cumque U Z cum
14 se U seque
— quisque, ut U Z & quisque α quisque
 eorum quantum quisque ð quantum
 quisque
15 ratione U α, ð, & de ratione Z deco-
 ratione</p> | <p>p. 1.
184 16 Mnesarchus U M. Mesarachus
19 quod γ que
21 ipias U d.
24 Charmadas U Carneadas
27 tum Z & cum
149 3 docebat γ, ð, & dicebat
9 querebat U querebatur
— epilogis U epilogiis
12 de conformandis U confirmandis
13 inveniretur & invenirentur
21 uti eorum Z α, γ uti ii β uti qui ð
 ut qui (ii post ut additur nup.
 manu)
— animi Z α, γ, ð animis
22 posse U posse aiebat
23 rebus U d.
28 Demosthenis Z Demostheni
32 scire Z γ nosse
33 Huic ð Hic
150 3 ferebatur oratione ð ferebat orationem
 (ad marg.)
— omnino U γ omnimodo Z omnimodis
4 Idque U Id
5 suppliciter U & subtiliter (α ad marg.
 suppliciter) Z et subtiliter β et sup-
 pliciter
— iis a Z d. ð his
8 et ad U ad
11 prudentiam β facultatem
— et eloquendi celeritatem U atque
 eloquentiam et celeritate
12 tum U atque tum
31 persuadere Z persuaderi
32 neque U nec
34 dicere U diceret
— Quibus dicere ð d. & Quibus
151 1 te perpugnamem U et propugnantem
3 Tumque U Itaque ð Tum
6 neminem U hominem
8 opinione α, ð, & opinione mirabili
11 contineret γ continere
12 qui ante quam Z β quod antequam
 γ, ð, & olim
— discendum Z dicendum (a prima
 manu)
14 enim β autem
19 dederit Z dederit α, β, γ, & majore
 opera dederit ð majore opera de-
 derit
22 pari ð (notatur extra lineam al. leg.
 par)
23 huic U hic
27 loqueremini & eloquentemini
32 Crassi α, ð, & Crasse, tuo</p> |
|--|--|

VARIÆ LECTIONES.

- p. 1.
 151 35 egissem *α* *exegissem*
 152 9 Lyceo U *Lyco*
 11 immo vero β, γ, δ enimvero
 16 neque quo U *neque quod ut Z nec qui*
 (*ex cor. al. ne qui*) *ε* *neque quod*
 18 cognossem U *cognovissem*
 20 traduntur U *traduntur*
 — incitua U *inficientia*
 22 Crasse *ε* *d.*
 — loquerere *ε* *eloquerere*
 25 cretionibus *α* *certeoribus* (*sed in marg.*
idtionibus) β *critionibus* δ *certionibus*
ε *curitionibus*
 26 namque U *nam Z nam que*
 28 dum U *neum*
 31 Atque U *Z β, ε* *Atqui*
 — primum ex te, de U *Z β, ε* *ostende*
 (*a prima manu habuit Z os ex-*
tende)
 35 ponitis *α, β, ε* *imponitis*
 153 3 ex U *et in*
 — juberent U *auderet γ* *auderent δ* *au-*
derent (*in marg.*)
 5 quiddam U *quoddam*
 9 de qua — profiteantur esse U *d.*
 — possunt *Z possent*
 14 jam U *d.*
 15 hominem U *Z homo*
 — cupidissimum *Z ε* *cupidissimus*
 29 excellentis U *exelentes Z excellentes*
 30 ingenii U *Z ingenis*
 — accedere U *accedere minime decet*
 154 2 positam U *posita*
 3 exposuit *Z deposuit*
 8 observata sunt U *observantur*
 — ac ratione U *et tractatione*
 9 designata *Z ε* *fnita*
 23 ne, ut U *nec, ut*
 24 atque U *aut*
 — e togatorum U *Z ex oratorum ε*
oratorum
 26 prompsisse U *promississe Z β, δ, ε* *per-*
mississe
 32 ineptus U *ineptum esse*
 34 id U *Z δ, ε* *d.* (*sed in d additur a*
nupera manu)
 155 8 excogitandum *Z γ* *cogitandum*
 10 Et U *d.*
 — putet U *putat*
 11 accipi U *hac percipi γ* *perrecipi ε* *per-*
cipi
 — quod U *id*
 13 possunt U *possint*
 — enim U *d.*

- p. 1.
 155 14 dicit U *β, δ, ε* *dicam*
 15 vires U *aures*
 16 Neque U *Neque enim*
 — aliquid *Z. aliquos*
 25 suscipere atque *α* *d.*
 26 maximis de rebus *α* *d.* (*sed habet in*
marg.)
 28 quin U *qui non*
 — in dicente *Z β, γ, δ, ε* *judicet*
 30 hæc U *d.*
 — eam U *eam enim*
 32 dicendi U *discendi*
 33 homini novo U *Z omnino*
 34 quacunq; U *quacunq;*
 156 10 diligenter *α, β, δ, ε* *indiligenter* (*sed*
δ in purta sub in ponitur)
 16 Ac U *At*
 18 quique *Z* *quoque ε* *quoque qui*
 20 accedunt *α* *accedant*
 — perturbantur *ε* *statim perturbentur*
 26 commovetur *Z* *commoveretur δ, ε*
commovetur
 27 pudendo U *Z* *faciendo δ* *pudendo*
(super)
 — impudentia U *imprudentia*
 30 animadvertere U *animadvertere*
 157 4 non modo U *Z ε* *d.*
 15 id, quod — potuisse consequi
 U *d.*
 16 tum U *illo ipso α* *tum illud ipsum γ*
illud ipsum
 17 cæterarum homines artium spectati
 et probati *Z* *de cætera homines ar-*
tium spectanti et probanti ε *probati*
de cætu hominum
 21 quod *Z* *quem*
 — animadversum U *animo adversum*
 26 cujus autem in dicendo U *qui aut*
indicendo
 27 aliquid reprehensum U *Z* *quid re-*
prehensum
 34 sese U *d.*
 158 1 cæteris U *in ceteris*
 — percipiendis *Z γ* *perficiendis*
 2 tradatur, vel etiam inculcetur U
tardatur ut leticiam
 3 tardior U *traditor*
 7 sententia U *scientia*
 — prope U *Z ε* *prudencium δ* *prope*
al. prudentium (super) β *prope pru-*
dentium
 8 gestus U *gestum*

VARIÆ LECTIONES

- | | |
|--|--|
| <p>p. 1.
158 8 summorum actorum U <i>summo citatiorem</i>
9 Quamorbrem — ea exercitatione U <i>d. (ad 163. 31)</i>
13 artificio α, β, γ <i>artificio opera d artificio et opera s artificio operam</i>
— perquam δ <i>quam</i>
18 ferre ipse noua α <i>facere ipse (a pr. manu)</i>
159 9 tamen α, β, δ, ε <i>tamen qui</i>
160 14 liberaliterque δ <i>liberaliter</i>
25 scriptum β, δ, ε <i>scriptura</i>
— dissideat α, γ <i>dissidentia quæritur β, δ, ε dissidentia (in d scriptum et quæritur a nup. m.)</i>
29 certosque esse γ <i>ceterosque etiam</i>
32 consilium daremus γ <i>consuleretur</i>
35 inventa γ <i>rem inventam</i>
161 3 sepire ε <i>sepelire</i>
8 nobis essent α <i>nobis</i>
12 et β <i>d.</i>
22 proposuerit γ <i>proposuerat</i>
— aberet γ <i>aberit</i>
30 quædam U <i>quidem</i>
31 in (MSS Oxon.) <i>ad</i>
162 17 et γ <i>est</i>
23 inquirentibus (MSS. Oxon.) <i>inquirentibus</i>
26 cuiusque γ <i>uniuscujusque</i>
— maxime γ <i>maximeque</i>
163 4 perpetua γ <i>d.</i>
17 proposuissim α, ε <i>posuissim</i>
21 legerim α, ε <i>legeram</i>
164 1 aciem U <i>in aciem</i>
4 cognoscenda historia U <i>cognoscendæ historiæ</i>
9 eliciendum U Z <i>eligendum</i>
— dicendum. α, ε <i>d.</i>
— Perdificendum U <i>et perdificendum</i>
11 cognoscenda β <i>d.</i>
— etiam U <i>d.</i>
16 eadem U <i>eademque</i>
21 quid U <i>quod</i>
23 Immo U Z γ, δ, ε <i>d.</i>
25 aspexerim U <i>d.</i>
27 explicata veste U <i>explicato</i>
29 Crassi — per quædam U <i>d.</i>
30 involucria U <i>volucria</i>
32 neque hoc Z <i>et nec hoc ipsum</i>
33 me omnino Z <i>nec omni</i>
— nosse U <i>nosce</i>
— ac vidisse U <i>atque invidisse Z ac invidisse</i>
165 2 illam, venisses U <i>vel villam invenisses</i></p> | <p>p. 1.
165 3 tuque U Z δ, ε <i>tu qui</i>
5 effect α, δ, ε <i>effes</i>
— eam U <i>illam</i>
8 et U <i>d.</i>
— quidque U <i>quicquam in</i>
13 nobis U Z <i>nobis hanc veniam</i>
— da U Z <i>d.</i>
— et U Z <i>d.</i>
— perforce U <i>profice</i>
14 in α <i>id in</i>
— oratione sua Z <i>orationem suam</i>
21 exædificare id U Z <i>exædificari</i>
22 opinione — <i>vehementer U d.</i>
25 ego U <i>ego ita</i>
— ii U <i>d.</i>
29 etiamne U <i>et ne</i>
30 hominum — rationibus iis U Z <i>d.</i>
31 quibus Z <i>quomodo ε d.</i>
33 ego U <i>d.</i>
166 1 alia U <i>allia</i>
2 ad δ <i>ut ad</i>
3 expectavit (MSS Oxon.) <i>expectari</i>
— properaret (MSS Oxon.) <i>properari</i>
7 recufaret U <i>recusare</i>
9 stultitia adversarii β <i>d.</i>
10 inquit U <i>inquit Scævola non puto</i>
11 oratoris U <i>oratores</i>
— putarim U <i>vix putari</i>
12 Atqui U <i>At qui</i>
13 prudentia U Z <i>scientia d scientia (in marg.)</i>
14 quam U <i>d.</i>
15 causa Z δ, ε <i>causæ</i>
19 his U γ <i>in his</i>
21 illi U Z <i>illud</i>
— vetus U <i>tempus</i>
23 petitoris U <i>prætoris</i>
24 probasset γ <i>negasset</i>
— judici α <i>judicia d judicia (ad eam)</i>
— quam α <i>que</i>
25 exceptione α, β, γ, δ, ε <i>ne exceptione</i>
26 Quod U <i>eo quod</i>
— venisset α, β, γ, δ, ε <i>non venisset</i>
35 effect U <i>erat</i>
167 3 neque U <i>ait neque</i>
5 M. Cato U <i>Cato</i>
— quantam U Z <i>quanta</i>
6 ferre α <i>efferre</i>
— maximam U Z <i>maxime</i>
7 potuit U <i>d.</i>
15 causas Z α, β, δ, ε <i>d.</i>
17 impudentiæ U <i>pucentiæ</i>
23 luminum Z β, γ, δ <i>fluminum</i></p> |
|--|--|

VARIÆ LECTIONES.

- p. 1.
 167 23 raptorum δ raptorum
 — aut U et
 24 ratorum U Z ϵ raptorum
 25 denique U Z, demum
 28 se U d.
 — quinquereines U quinquereines au-
 tem
 29 Tu mihi — et cum δ (notat
 alias legi) Tum mihi est idcirco desti-
 pulari, ad vsari stipulatiunculae;
 cum enim
 30 stipulatiuncula U stipulatiunculae
 168 1 ne U non
 — sunt U Z, sint
 — sed Z, si
 2 quod ϵ qui
 — os Z ϵ mos
 7 ipse U idem
 — Res U Z d.
 — est Z d.
 9 Nempè U Z d.
 13 qua U quaque
 14 Centumviri U viri
 19 applicavisset U applicuisset
 20 applicationis Z γ appellationis
 21 iudicio δ dicendo
 24 in jure versata U d.
 29 Bucculeius U Buculeius
 35 Bucculeio U Buculeio
 — cuiusque U cuius-
 169 1 officeretur U officeret, sua Z officeret
 ϵ iâ ϵ officeretur via
 2 et M. Coponii U Manetique copii Z
 Marci Q. Copii
 4 meus U Z, ejus δ (in marg.) ejus
 12 autem U β , d, ϵ licet
 — defenderem U defendere
 — hac eum U cum hac
 — mente fuisse U mentem fuisse
 13 qui in tutelam veniret U Z d.
 14 Num Z non
 19 Mancinum U Mantinum
 20 eum (Cod. Oxon.) d.
 22 dedidisset Z ϵ didisset (in ora) de-
 didisset

- p. 1.
 169 23 Rutilius α , β , γ , δ Rutilius
 de seratu Z β , γ d. α , δ (sunt in m.
 sup.)
 28 civilibu α d.
 34 revenisset U venisset
 170 2 quaeritur U quaeretur
 3 an ubi lustrorum conditum U jam
 an tribus lustris conditis
 7 intestato δ (in marg.) intestatus
 8 controversiam U Z contentionem ϵ
 contentionibus
 — adducta U deducta
 10 puero α pueri δ (a m. prima) pueri
 25 existimatur U Z, nominatur
 26 quia U quod
 28 posteaquam U postquam
 — Flavio U Fabio
 31 tenet U tenent
 171 3 lineamenta U et lineamenta et
 8 omnibus, et diffusa late Z α omnibus-
 que diffuse lata
 9 quaedam U et
 13 finis δ (ad oram) sens
 14 æquabilitatis α , γ , δ , ϵ æqualitatis
 16 sui similes δ (notat aliter legi) simili
 25 brevi. Si enim aut δ Brevius eum id
 32 coguntur U δ colliguntur (ad marg.)
 33 repleri U Z ϵ replere
 — iustâ U Z ϵ istam (Cod. tres Oxon.)
 ista
 — scientiâ U Z ϵ scientiam
 34 acutissimo Z ϵ acutissimum
 172 2 discesseritis U d. seritis
 6 a U d.
 17 descriptis omnibus civitatis U de-
 scriptam
 19 videbitis U videbit
 — ista præpotens U præteris
 21 jure U de jure
 — et legibus — omni ratione U d. (ad
 195. 11) (Est etiam lacuna quatuor
 linearum atque in margine scribitur
 ab eadem manu, Hic deficit finis
 primi libri et principium secundi li-
 bri)

O R A T O R E,

LIBER SECUNDUS.

Edit. Olivet.

MSS. U ↓

- | | | | | |
|-----|----|---|-----|----|
| P. | 1. | | P. | 1. |
| 195 | 14 | Ita U <i>Ita me</i> | 251 | 7 |
| | 15 | meipsum, non U <i>ne ipsum</i> | | — |
| | 33 | ita U <i>et ita</i> | | 10 |
| | 34 | mihī U <i>d.</i> | | 11 |
| 196 | 19 | quoscumque U <i>quosque</i> | | 15 |
| | 26 | tamen U <i>d.</i> | | 18 |
| | 27 | Ac U <i>At</i> | | 20 |
| | 35 | omnes U <i>nos omnes</i> | | — |
| 197 | 15 | repuerascere esse U <i>repurescere</i> | | 22 |
| | 16 | evolavissent U <i>evolassent</i> | | 24 |
| | 21 | ingere U <i>effingere</i> | | — |
| | 28 | tu U <i>merito tu</i> | | 27 |
| 198 | 2 | Lucilius, homo doctus, et U <i>Lucius</i> | | 28 |
| | | <i>et homo</i> | | 29 |
| | 3 | ea, quæ scriberet U <i>d.</i> | | 30 |
| | — | ab U <i>se ab</i> | | — |
| | 4 | ab U <i>a</i> | | 31 |
| | 5 | plus U <i>aliter</i> | | 32 |
| | 7 | Decimum U <i>Decumum</i> | | 33 |
| | 13 | disputationis U <i>disputatio</i> | 252 | 2 |
| | 16 | expectant U <i>expectat</i> | | 5 |
| | 18 | impetraro U <i>impetrabo</i> | | 6 |
| 199 | 2 | præclara U <i>atque præclara</i> | | 7 |
| | 3 | mediocris — quæ sciuntur U <i>d.</i> | | 9 |
| | 8 | alterutri U <i>alterutrum</i> | | 10 |
| | 9 | ut U <i>jam</i> | | — |
| | — | alias U <i>alius</i> | | 11 |
| | 17 | a U <i>d.</i> | | 12 |
| | 20 | excipiendas U <i>expiendas</i> | | 18 |
| | 29 | posim U <i>possum</i> | | 19 |
| | — | exponere U <i>exquirere</i> | | 20 |
| | 35 | Qui U <i>quis</i> | | 23 |
| | — | moderatæ orationis pronuntiatione
U <i>moderata oratione</i> | | 24 |
| 200 | 1 | dulcior U <i>dultior</i> | | 28 |
| | 2 | orator in U <i>oratoris</i> | | — |
| | 6 | enim U <i>d.</i> | | 31 |
| | 7 | debeat U (<i>ab hac voce usque ad finem
libri tertii, de Oratore cuncta de-
sunt</i>) | | 33 |
| | | | 253 | 1 |
| | | | | 5 |
| | | | | 7 |
| | | | | — |
| | | | | 10 |
| | | | | 11 |
| | | | | 15 |
| | | | | 18 |
| | | | | 20 |
| | | | | — |
| | | | | 22 |
| | | | | 24 |
| | | | | — |
| | | | | 27 |
| | | | | 28 |
| | | | | 29 |
| | | | | 30 |
| | | | | — |
| | | | | 31 |
| | | | | 32 |
| | | | | 33 |
| | | | | — |
| | | | | 2 |
| | | | | 5 |
| | | | | 6 |
| | | | | 7 |
| | | | | 9 |
| | | | | 10 |
| | | | | — |
| | | | | 11 |
| | | | | 12 |
| | | | | 18 |
| | | | | 19 |
| | | | | 20 |
| | | | | 23 |
| | | | | 24 |
| | | | | 28 |
| | | | | — |
| | | | | 31 |
| | | | | 33 |
| | | | | — |
| | | | | 1 |
| | | | | 5 |
| | | | | 7 |

VARIÆ LECTIONES.

- p. 1.
 253 11 videns ↓ *videt*
 12 additūs ↓ *additus*
 — nummūm ↓ *mimum*
 16 addito ↓ *addito altero et*
 17 cum in et ↓ *tum*
 19 qui ↓ *d.*
 21 in quo, ↓ *in quibus est*
 23 acute ↓ *acuta*
 24 immutationem ↓ *imitationem*
 25 vocant *προνομιαν* ↓ *vocitant,*
 26 aut ut idem ↓ *autem iudice:*
 — cuidam ↓ *quidam*
 27 Quid ↓ *qui*
 — Immo et inquit ↓ *d.*
 28 aut ↓ *autem*
 — et averfus ↓ *d.*
 30 Etiam ↓ *et tamen*
 35 facete ↓ *facere*
 — vel ut ↓ *velut*
 254 1 Statius ↓ *fatius*
 2 natam ↓ *nate*
 3 Si, ↓ *se*
 — nec mater nec pater ↓ *mater nec pa-*
 ter sis:
 4 istam ↓ *istae*
 5 tuum illud ↓ *tum illum*
 6 profectam diceret ↓ *perfectam liceret*
 8 Sentia' ↓ *sentiri*
 9 conjiciuntur ↓ *coiciuntur*
 10 se ↓ *d.*
 11 ea ↓ *ego*
 12 possunt ↓ *possum*
 14 in ↓ *mibi*
 16 abeo ↓ *ab eo*
 18 tu ↓ *d.*
 26 L. Porcius Nasica ↓ *L. Portius*
 Nasica
 27 habes? ↓ *habeas: et*
 28 aut ↓ *autem*
 29 Naturā ↓ *Narn*
 255 2 Corinthiis ↓ *Corinthi*
 3 essent ↓ *esse*
 4 Perpernam ↓ *Perpernam*
 8 Lamia ↓ *Lamiani*
 13 gravium ↓ *Generium*
 19 quod ↓ *d.*
 — Metello ↓ *metallo*
 — habes ↓ *homines*
 — cortem ↓ *eorbertem*
 25 sint, quod ↓ *quæ sunt*
 27 Memmio ↓ *Memo*
 29 Sex. Titius ↓ *sexitius*
 32 Collationem; ↓ *collationis*
 33 Gallus ↓ *Gallais*

Tom. I.

- p. 1.
 255 34 dixisset ↓ *dedisset: et*
 — tenuitate ↓ *cum tenuitatem*
 256 1 nudus ↓ *nudam*
 3 similes esse ↓ *d.*
 8 Ostende ↓ *d.*
 9 Novis ↓ *nodis*
 11 Penario ↓ *penario*
 12 diceret ↓ *dicere*
 15 descendens ↓ *discedens*
 16 Fabii demitteret ↓ *fabri dimitteret*
 22 existimabatur ↓ *existimatur*
 27 et taurum ↓ *et aurum*
 28 obstrinxisse ↓ *extruxisse*
 29 levarit ↓ *lavavit*
 33 aliter ↓ *alieris*
 — Septumuleio ↓ *septumeleis*
 34 repensum ↓ *reprehensum*
 257 5 ἔγωγε ↓ *ironia*
 — hæc ↓ *hoc*
 7 falsum ↓ *salvum*
 8 oratoris ↓ *oratoris*
 13 Memmium ↓ *nummum*
 — cuius ↓ *quisvis*
 18 eum ↓ *d.*
 19 causa ↓ *d.*
 22 Tarento ↓ *tarenti*
 23 Livius ↓ *Livius Julius*
 — eā ↓ *eo*
 25 eum ↓ *tum*
 — meminisset ↓ *venisset*
 26 Quidni inquit ↓ *quid nunquid*
 — ego ↓ *enim et*
 33 et ↓ *d.*
 35 mimicum; sed ↓ *inimicum: et*
 258 1 aliud ↓ *aliquid*
 — loci ↓ *joci*
 — stultus ↓ *stultus et*
 2 Mancina ↓ *Martia*
 9 delectu ↓ *dilectu*
 — excusationem ↓ *excusatione*
 12 venisset, eique — Ennium ↓ *d.*
 16 Quid? ego ↓ *Quid?*
 22 mollior ↓ *esse mollior*
 26 cui ↓ *d.*
 29 Catulus ↓ *Cautilis*
 31 ne misericordiam movisse ↓ *movisse*
 ne misericordiam
 33 miseranda ↓ *miser cordia*
 35 submorosa ↓ *summorefosa*
 259 2 Navium ↓ *Novium*
 4 ni cantem ↓ *nicantem*
 14 accusaret ↓ *accusaretur*
 15 tabulis ↓ *salulis*

F f f f

VARIÆ LECTIONES.

- P. I.
 259 15 A F. P. R. ↓ *ad prætorem. r.*
 20 etiam ↓ *et*
 — huic abest ↓ *hic abest*
 22 Granium ↓ *Grantus*
 27 obtudisset ↓ *obtulisset*
 31 quid ↓ *quod*
 33 Phrygionis ↓ *prygionis*
 34 Bessæ ↓ *bessio*
 260 2 potes ↓ *potest*
 4 Appii ↓ *Aprii*
 8 Lucilium ↓ *lucillum*
 12 Ejero ↓ *ejuro*
 13 Ah ↓ *A.*
 — illum ↓ *d.*
 15 Crasso ↓ *Crasse*
 16 audisse ↓ *adixit*
 17 etiam ut tu ↓ *tu ut etiam*
 18 quoque ↓ *quanquam*
 21 testem ↓ *testes*
 22 Nævius ↓ *novius*
 — et jocus ↓ *est locus*
 26 malo ↓ *de malo*
 29 quo die ↓ *quod ei*
 33 se ↓ *d.*
 261 1 Antifio Pyrgensi ↓ *antifio pyrgensi*
 2 amicique ↓ *amici*
 — quid ↓ *quod*
 4 parcissimus ↓ *cum parcissimus*
 7 minationes ↓ *minitationes*
 13 et ↓ *ut*
 15 risus ↓ *risu*
 17 vultus ↓ *vultu*
 19 hoc ↓ *Hæc*
 20 qui ↓ *quid*
 — mei ↓ *tui*
 21 Pontinum ↓ *pompeianum*
 33 et ↓ *ad*
 262 5 ratio ↓ *oratio*
 6 exaggerem ↓ *et exaggerem*
 11 aliquod ↓ *aliquando*
 15 esse ↓ *esset*
 16 Sin ↓ *Sis*
 19 Deo ↓ *d.*
 20 possum ↓ *possunt*
 24 facultate ↓ *difficultate*
 — si quæ ↓ *si qua*
 25 cedere ↓ *concedere*
 263 3 quiddam ↓ *quidam*
 4 refellendi ↓ *refelli*
 7 lectissimum ↓ *lectissimum*
 8 unquam ↓ *d.*
 13 sed etiam — non dices ↓ *d.*
 16 quo ↓ *d.*
 22 me de ↓ *modo*
- P. I.
 263 25 quiddam ↓ *quidem*
 — simile ↓ *similem*
 27 obestque ↓ *et obest*
 30 præstanti ↓ *præsenti*
 31 prudentia ↓ *prudentia lingua*
 264 3 si ↓ *si se*
 5 qui ↓ *quæ*
 7 effluere ↓ *effugere*
 — fuerit ↓ *fuit*
 15 aliqui ↓ *aliquod*
 17 ut male dicamus ↓ *aut maledicamus*
 — ut ↓ *aut*
 19 ullam ↓ *nullam*
 27 ille ↓ *d.*
 31 cedere ↓ *me credere*
 33 Cum ↓ *d.*
 34 aut ↓ *d.*
 265 10 cum ↓ *d.*
 21 sin id ↓ *si id*
 26 ut ↓ *d.*
 31 quæ ↓ *quæ de*
 266 11 aut Docendo ↓ *ut docendo*
 14 orationibus ↓ *ordinibus*
 16 pauca ↓ *d.*
 17 permanere ↓ *permovere*
 25 nostris ↓ *d.*
 26 loco ↓ *d.*
 — habet ↓ *habeat*
 28 augendum et ad ↓ *augendum et*
 30 ut his locis ↓ *ut in locus*
 32 reprehendo ↓ *reprehendendo*
 34 plures ↓ *et plures*
 267 5 quisque ↓ *quisque est*
 6 tamen ↓ *tam*
 7 excellent ↓ *excellunt*
 8 mediocria ↓ *medio mediocria*
 9 conjiciantur ↓ *conjiciuntur*
 13 atque ↓ *aut*
 16 apta ↓ *acta*
 17 quo ↓ *qua*
 23 brachium ↓ *bracchium*
 25 leniter ↓ *leviter*
 27 sæpe ↓ *non satis*
 31 quam ↓ *sed*
 268 2 ipsis ↓ *ipsis*
 5 erunt ↓ *sunt*
 8 deprompta ↓ *depromptæ*
 — ea ↓ *eas*
 9 communia ↓ *communes*
 19 sententias ↓ *sententia*
 269 4 explicati ↓ *explicare*
 — tantum ↓ *tamen*
 11 Samnitum ↓ *Samnitum*
 14 quod ↓ *quam*

VARIÆ LECTIONES.

- p. 1.
 269 15 redundet ↓ *redundat*
 16 fin tum ↓ *si tum*
 20 tollit. Ut ↓ *tolli vident.*
 26 In — est ↓ *d.*
 27 fere ↓ *his fere*
 30 posita ↓ *imposita*
 32 cum ↓ *q cum*
 34 est ↓ *d.*
 — consiluit ↓ *constituitur*
 270 1 cætera ↓ *cæteras*
 2 hac ↓ *hoc*
 — est ↓ *d.*
 4 majore ↓ *maiore etiam*
 5 quia ↓ *d.*
 10 conservato ↓ *conservatio*
 13 dubium ↓ *si dubium fit*
 14 narrari ↓ *narrare*
 22 Tum ↓ *Tunc*
 — firmamenta ↓ *fundamenta*
 27 tua ↓ *tu ea*
 31 iudice ↓ *iudices*
 271 4 mihi videtur esse personæ ↓ *mibi*
 personæ videntur esse.
 24 impellit ↓ *impellet*
 25 immortalem ↓ *immortalitatem*
 31 et ↓ *ei*
 272 2 est ↓ *est sæpe*
 6 aut ↓ *d.*
 9 a ↓ *d.*
 11 oratori ↓ *oratoris*
 12 concio ↓ *concionis*
 20 res si ↓ *res*
 24 audierint ↓ *audierit*
 25 autem ↓ *d.*
 — plus ↓ *d.*
 34 et graviora ↓ *d.*
 273 1 majoris ↓ *maiores*
 3 legendi ↓ *magis aut ↓ magis le-*
 gendi et
 6 Aristides ↓ *Aristoteles*
 11 Q. ↓ *P.*
 12 Africanum ↓ *africani*
 14 is ↓ *hic*
 16 cæteraque quæ ↓ *cætera quæque*
 18 deberi ↓ *debere*
 20 etiam in laudationibus ↓ *in lauda-*
 tione etiam
 26 aliâ ↓ *et*
 34 humanæ ↓ *humanæ geruntur,*
 274 1 minus ↓ *d.*
 3 in ↓ *d.*
 9 laude ↓ *laudem*
 10 quid ↓ *qui*
- p. 1.
 274 11 cujusque ↓ *cuius*
 19 etiam ↓ *etiam et*
 20 fractum ↓ *factum*
 31 ostenderam ↓ *ostenderim*
 32 videretis ↓ *videritis*
 275 7 inveniendis ↓ *inveniendis/que*
 9 ei ↓ *enim*
 10 hæc ↓ *rebus hæc*
 12 integumentis ↓ *integumentis*
 20 Ceo ↓ *cho*
 22 Crannone ↓ *granne*
 24 quo ↓ *quo carmine*
 28 ferunt ↓ *d.*
 29 quosdam ↓ *quodam*
 30 evocarent ↓ *vocarent*
 — illum ↓ *illum ipsum*
 31 concidisse : ↓ *concidisse : illum pro-*
 dise cum
 35 demonstrator ↓ *demonstratorem*
 276 4 vellent ↓ *vellent*
 8 Qui ↓ *Quis*
 12 vel ↓ *velle*
 — discas ↓ *dicar*
 14 sciunt, quid ↓ *d.*
 15 quid ↓ *cui*
 21 in ↓ *d.*
 26 hac ↓ *â*
 31 ea ↓ *si ea*
 32 animis ↓ *in marg. al. auribus*
 33 ab ↓ *d.*
 — conformatio ↓ *confirmatio*
 34 non ↓ *vix*
 277 5 agentibus ↓ *ingentibus*
 8 et similibus ↓ *similibus*
 — conversa ↓ *conservata*
 10 pictoris ↓ *pektoris*
 11 distinguentis ↓ *distinguentis*
 17 postumus ↓ *postimus*
 22 Charmadam ↓ *Carmadam*
 23 Scepsium ↓ *seceptium*
 28 impudentis ↓ *imprudentis*
 29 qui ↓ *Quæ*
 30 de dicendi ↓ *dicendi de*
 34 hoc ↓ *d.*
 35 respondeo ↓ *hoc spondeo :*
 278 14 hunc ↓ *d.*
 20 poterit dicere ? ↓ *dicere potuit*
 21 esse ↓ *d.*
 22 afferet ↓ *affert*
 23 quæ ↓ *quæ ego*
 — subscisivi ↓ *subscisivi*
 24 summo studio ↓ *summi studii*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.		p.	l.	
278	25	unquam tam sui despiciens ↓ enim <i>tandiu despiens</i>	279	12	inquit ↓ <i>inquit mei</i>
	28	confideret ↓ <i>confideret</i>		14	audirem ↓ <i>audimus</i>
	29	audiemus ↓ <i>audiamus</i>		23	esse ↓ <i>d.</i>
	35	inde ↓ <i>d.</i>		25	ne quid ↓ <i>ne quit</i>
279	3	his ↓ <i>d.</i>		26	vide ↓ <i>uides</i>
	4	unquam ↓ <i>d.</i>		—	Censorio. ↓ <i>Censorio inquit.</i>
	7	uti ↓ <i>ut in</i>		27	vero, ille ↓ <i>ergo</i>
	—	vos ↓ <i>non</i>		—	id ↓ <i>d.</i>

DE

O R A T O R E,

L I B E R T E R T I U S.

Edit. Olivet.

MS. ↓

p.	l.		p.	l.	
280	9	subita ↓ <i>subito</i>	282	26	tum ↓ <i>d.</i>
	10	scenicorum ludorum ↓ <i>dirum jecti-</i> <i>corum</i>	283	12	tamque præcipientes ↓ <i>tam præcipientesque</i>
	17	graviter ↓ <i>praviter</i>		22	omnibus ↓ <i>d.</i>
	22	casum ↓ <i>causam</i>		—	non ↓ <i>d.</i>
	27	a republica ↓ <i>rei p.</i>		26	manus ↓ <i>manibus</i>
281	2	ablatis ↓ <i>allatis</i>		31	eorum ↓ <i>eodem</i>
	3	Quo ↓ <i>quod</i>	284	4	Ut ↓ <i>d.</i>
	5	pro pignore ↓ <i>propugnare</i>		—	paullulumque requierunt, ↓ <i>paullum-</i> <i>que requierunt.</i>
	7	caedenda ↓ <i>concidenda</i>		14	Crasse ↓ <i>d.</i>
	—	si ↓ <i>si L.</i>		18	Quinam ↓ <i>Quidnam</i>
	14	dictam ↓ <i>d.</i>		21	inopportuna ↓ <i>impertuna</i>
	16	cycnea ↓ <i>cignea</i>		22	audiendi ↓ <i>adveniendi</i>
	20	cohorruisset ↓ <i>corruisset</i>		23	confiditur ↓ <i>confeditur</i>
	24	et ↓ <i>aut</i>		35	subter ↓ <i>super</i>
	26	ditricla ↓ <i>distracta</i>	285	4	quam ↓ <i>d.</i>
	30	atque ↓ <i>at</i>		11	suspicere ↓ <i>suscipere</i>
282	5	Sed ↓ <i>Et</i>		16	disputationis ↓ <i>disputationes</i>
	23	cui morori ↓ <i>Quo morore</i>		21	alienos ↓ <i>alios</i>
	24	patriam ↓ <i>patria</i>	286	14	quidquam ↓ <i>quisquam est qui</i>
	25	nefaria fuisset ↓ <i>fuisse nefaria</i>		24	dissimili ↓ <i>dissibili</i>

VARIÆ LECTIONES.

- p. 1.
 286 29 quis ψ d.
 287 1 unquam ψ d.
 5 aut mutaveris ψ d.
 18 gravitate ψ dignitate
 24 memet ψ d.
 25 conjungar ψ conjungat
 27 et ψ d.
 288 1 infliti, in iis ψ instituti mihi his
 2 aliquanto ψ aliquando
 3 quam ψ et
 — labor ψ quam labor
 11 numne ψ nonne
 20 attamen ψ ac tamen
 22 omittere ψ committamus
 26 nos similes ψ eis similes
 27 conformaret ψ confirmaret
 28 utriusque ψ utriusque
 34 Quinam ψ Antea
 289 15 ornare ψ ornate
 — que ψ ea que
 16 prope ψ quoque
 19 ostendam ψ ostenderam (primo scripta
 est ostendam)
 22 solum ψ solum ut
 23 efferamus ψ (scripta fuisse videtur
 efferamus,)
 28 exanimata ψ examinata
 — anhelata ψ exbanelata
 32 ut ψ aut
 — atque ψ d.
 290 4 suavitas ψ subtilitas
 8 ut ψ muta
 12 quodammodo ψ quodam
 15 Latini ψ latine
 16 urbanis ψ urbanos
 18 lenitate ψ levitate
 33 iota ψ iotam
 — e ψ d.
 34 videtur ψ videris
 291 8 imitaremur : ψ imitaremur ?
 9 tui, nisi ψ nihil
 13 quis ψ qui
 31 autem ac ψ aut
 — aut ψ ac
 32 agere ψ egere
 292 6 inviti audiamus ψ in vitia
 — adduci ψ abduci
 24 ornate. Qui idem ψ ornate quidem
 26 nominem. Qui ψ nomine qui
 28 solis ψ sedis
 30 qui ψ qui se
 34 ea ψ d.
 293 5 audiunt ψ audiant
 10 inquam ψ quam
- p. 1.
 293 14 tam ψ tamen
 26 disjuncti ψ dejecti
 27 iidem ψ idem
 31 tempestatis ψ tempestate
 33 ipsi ψ ipsi
 34 publicis ψ publici
 — aut ψ d.
 294 2 ipsi ψ ipsi
 9 aut, ψ aut quisvis
 10 hujus ψ ut hujus
 11 Thrasymachus ψ trasimachus
 13 abhorrent ψ abhorrent
 18 Hic ψ d.
 31 disjunctæ ψ dejectæ
 295 10 Eretriacorum, Herilliorum ψ eritri-
 corum, erilliorum
 14 videatur ψ videtur
 21 hac præsertim ψ ac præsertim à
 32 iis ψ ab his
 — eloquentiam ψ d.
 34 utrumque ψ utrumque
 296 3 possis ψ possit
 11 sequamur ψ queramur
 14 Speusippus ψ ebrissippus
 18 Arcefilas ψ Archebilas
 22 usum ψ usu
 23 instituisse ψ instituis
 25 disputare ψ putare
 29 Scævolum ψ d.
 297 2 scopulorum ψ scopulum
 4 hoc ψ d.
 8 non ψ in
 13 oratorem ψ oratore
 17 speciem ψ spem
 18 vobis ψ nobis
 20 omnium rerum ψ enim rerum
 24 deserti ψ deserti
 298 3 doctus ψ doctum
 11 Paulum ψ paululum
 24 continet ψ continet
 31 C. ψ gallus
 33 si velim ψ d.
 299 2 homines ψ hominum
 8 acerbis ψ acerbis
 11 exercitatione communi ψ communi ex-
 ercitatione
 12 ac deipici ψ despicique
 13 utramque ψ utramque partem
 16 Carnæadis ψ Carnæadi
 17 rationem ψ rationem exercitationem-
 que
 23 in ψ d.
 24 tantam ψ tantum
 300 9 Hic ψ Hic

VARIÆ LECTIONES.

- p. 1.
 300 19 existimari ↓ existimare
 35 usum ↓ usus
 301 2 Samnitum ↓ Samnitum
 3 aliud. At Q. Velocius ↓ aliud atque
 velocius
 7 civis ↓ cui vir
 8 operæ ↓ operis
 12 maximarum. Dies et noctes virum
 ↓ maximarum dieſet. Verum
 17 docere ↓ docet
 19 ex fe ↓ a ſe
 — deſidioſa ↓ ſeditioſa
 22 ſemper ↓ d.
 23 optime ↓ oppinio
 27 quòd ↓ quia
 28 eas ↓ eam
 302 4 tam ↓ et tam
 6 dici poſſulat ornate, altera apte,
 hanc habent ↓ dicit : poſſulat al-
 tera : apte hanc habet
 7 ſenſus ↓ ſenſibus
 9 tractum ↓ tractatum
 10 ſane atque ↓ ſaneque
 12 multo ↓ multum
 13 opus ↓ d.
 — et collectis ↓ collectis
 — arceſſitis ↓ acerſſitis
 18 facilis ↓ facilis
 19 non ↓ d.
 24 impudentiam ↓ imprudentiam
 25 cuiusmodo ↓ qui cuiusmodi
 — videbam ↓ videbant
 27 dignam ↓ digna
 28 auferent ↓ audierent
 — bonis ↓ d.
 303 17 ne ↓ ne in
 22 ſunt ↓ ſunt et
 26 flexiones ↓ flexiores
 29 diu nos ↓ divinos
 30 quod terram ↓ quod ceram
 32 lævitas ↓ lenitatis
 304 2 cum ↓ quam
 24 incidat ↓ incidet
 25 præſidi ↓ præſidii
 305 1 decoctam decoctam
 2 quamvis ↓ quisvis
 7 agendum ↓ agendum
 8 atque abſciendum ↓ d.
 12 animos ↓ amicos
 2 quandam ↓ quandam
 — incuſationem ↓ d.
 24 in depeculatore ↓ inde peculatore
 31 petebatur ↓ videbatur
 32 honore, utilitate, ↓ utilitate, honore,

- p. 1.
 306 6 urbis ↓ verbis
 9 vocabantur ↓ vocabantur
 11 Placeatne ↓ placetne
 15 aut ↓ atque
 18 loquuntur ↓ loquantur
 24 maxime ↓ d.
 — jam cauſarum ↓ d.
 26 et ↓ d.
 28 attentatum ↓ ac tantum
 307 1 ut, ↓ aut,
 2 expetatur ↓ expetatur
 3 exquiritur ↓ exquiretur
 4 et ut ↓ et
 8 inquiritur ↓ an quæritur mentiri
 11 aut ↓ d.
 12 an ↓ an in
 14 cauſa et ratio ↓ cauſæ traſtatio
 15 ut ſi ↓ aut ſi
 19 ius ↓ vis
 23 ut ↓ aut
 26 prima ↓ prima gemina
 35 ut rex ↓ rex
 308 1 alter ↓ Alterum
 2 ſapientes ↓ ſapientis
 7 cui ↓ cui in
 9 ſubjectæ ↓ ſubjecta
 11 feret ↓ ferret
 14 enim ↓ d.
 23 ac ↓ et a
 24 ut ii ↓ et hi
 31 atque ↓ aut
 33 procedenda ↓ producenda
 309 6 ille ↓ illa
 7 cavillantur ↓ cavillatur
 — aliquid ↓ aliquis
 12 ipsis ↓ iſſi
 22 tamque immenſo ↓ tam immenſoque
 24 facile ↓ d.
 27 ſcribet ↓ ſcribat
 29 et in ↓ et
 31 legerit ↓ cognor. e
 — haud ↓ aut
 310 6 Eleus Hippas ↓ berillius yppias
 13 annulum ↓ anulum
 — amictus ↓ amittus
 17 qui ne fordiores quidem repudia-
 rint ↓ d.
 — Chio ↓ ceo
 18 quid ↓ d.
 — Chalcedonio ↓ calcedonio
 27 profitetur ↓ proſiteretur
 29 Gracia, ſoli ↓ Gracia ſoli
 30 ſtatuere ↓ ſtaturunt
 — Atque ii ↓ ſed hi

VARIÆ LECTIONES.

- p. 1.
 310 31 summi ↓ *summique*
 311 4 districtus ↓ *destrictus*
 — 7 ardentisque ↓ *ardentes*
 — 7 diffuentes ↓ *defuentes*
 11 compluribus ↓ *quampluribus*
 12 separatione ↓ *separaciones*
 13 Cōs ↓ *ebius*
 — tum ↓ *tamen*
 16 literas ↓ *d.*
 24 qui ↓ *qui (cum d. super scriptā.)*
 26 sic adibatur ↓ *sux adhibatur*
 33 iidemque et ↓ *Hi denique*
 34 et ↓ *et domi et*
 312 2 civile ↓ *civile non*
 5 ex ↓ *et*
 — collectam ↓ *conjectam*
 13 ut bellicam ↓ *aut belli causa*
 18 cognationemque ↓ *cognitionemque*
 31 1 feverius ↓ *severus*
 313 8 boni ↓ *bonis*
 16 Lyfis ↓ *lyfias*
 18 Philolaum Archytas Tarentinus ↓
 phylolaus archytam tarentinum
 25 Atque ipse ↓ *Itaque si*
 29 de Philocteta ↓ *phylotetæ*
 32 ornavit ↓ *armavit*
 — doctrinam ↓ *et doctrinam*
 — omnem ; rerumque ↓ *omnemque rerum*
 314 4 licet — oratorem ↓ *d.*
 6 appellari malii ↓ *appellare mallet*
 7 ejus ↓ *ei*
 — sed eam ↓ *sed*
 12 docto ↓ *doctioribus*
 19 et cæteris ↓ *et à*
 21 id, quod ↓ *quod id*
 22 esset tributum ↓ *erat attribuendum*
 23 ac denuntiatum ↓ *d.*
 — et ↓ *ut*
 30 abripuit ↓ *arripuit*
 31 omnemque ↓ *omnem enim*
 34 totum ↓ *d.*
 35 possit is ↓ *possitis*
 315 14 desperate posse ista ↓ *desiderare ista posse*
 27 exponam tibi : ↓ *exponam : tibi*
 31 conjuncte ↓ *conjuncta*
 33 utemur ↓ *utimur*
 316 2 atque ↓ *ut*
 4 inesse ↓ *esse*
 7 Etiam ↓ *etiamque*
 8 is ↓ *his*
 10 vitare ↓ *evitare*

- p. 1.
 316 10 id ↓ *d.*
 11 hoc ↓ *etiam in hoc*
 13 a nobis ↓ *nobis*
 16 inusitatum ↓ *inusitum*
 19 quæ ↓ *d.*
 — licentiæ liberiora ↓ *licentia : liberiori*
 20 nostræ ↓ *nostra*
 21 enim ↓ *d.*
 22 Cælius ↓ *lelius*
 23 effari ↓ *affari*
 30 verfutiloquas ↓ *verfutiloquat*
 — et ↓ *et ex*
 32 senius ; ut Dii genitales ; ut ↓ *senius disertus vidi genitatis utri*
 34 quem ↓ *quæ*
 35 delectatio jucunditasque ↓ *jocunditas delectatioque*
 317 2 adhiberi ↓ *haberi*
 10 indicant ↓ *vindicant*
 — orationi ↓ *oratio*
 14 positum ↓ *positum se*
 19 coruscant ↓ *corruscant*
 20 largifluo ↓ *largifico*
 22 Fervet ↓ *servis*
 25 qui ↓ *d.*
 26 posset ↓ *possit*
 — translatis ↓ *transfalsis*
 30 emissi ↓ *missi*
 32 Atque ↓ *d.*
 318 2 pes ↓ *pex*
 — libram ↓ *libra*
 6 quoddam ↓ *quiddam*
 9 quod ↓ *quod in*
 13 dulcedo orationis ↓ *dulcitusdo rationis*
 16 aon ↓ *d.*
 17 simile ↓ *similum*
 — potest autem ↓ *autem*
 18 indidem verbum ↓ *in idem verbum ;*
 19 assert ↓ *asserre*
 23 sphaera ↓ *spera*
 27 sese ↓ *d.*
 33 verbi transferendi ↓ *verbis transferendis*
 35 trahit ↓ *trahet*
 319 3 res ↓ *d.*
 7 quid te adiri ↓ *qui te adire*
 8 dixerat ↓ *dixeris*
 9 mea ↓ *me à*
 10 si ↓ *esse*
 — durior ↓ *duriora*
 11 Catone ↓ *Cato ne*
 12 pupillum ↓ *pupillum*

VARIÆ LECTIONES.

- p. 1.
 319 18 profluit ↓ *profuit*
 — continuatis ↓ *continatis*
 20 patiar ↓ *patior*
 23 Erras, erras ↓ *erras* :
 — te et prædidentem ↓ *te te et præsi-*
dente
 33 terra ↓ *d.*
 320 1 Mollicur ↓ *molliter*
 3 et ↓ *d.*
 6 Neptunum ↓ *neptunnum*
 9 in quibus ↓ *d.*
 13 enuntiatur ↓ *nuntiat*
 — cui fuit finitima illa ↓ *cum sint illa*
finitima
 15 aut testā ↓ *ut testā*
 17 populi Romani ↓ *populum romanum*
 18 At ↓ *Ut*
 — tamen, estī ↓ *tam estī*
 21 Rudini ↓ *rullini*
 25 tamen ↓ *non tamen*
 — impudenter ↓ *pudenter*
 27 Verum ↓ *Vera*
 31 ex his ↓ *ex*
 321 1 maxime, collocationem ↓ *collocatio-*
nem maxime
 5 quo lepide ↓ *quod lepidi*
 6 Lucilius ↓ *lucius*
 7 lepide lexeis compositæ ? ↓ *lepida*
sintthesis compositæ
 8 atque ↓ *at*
 9 illudens ↓ *impudens*
 10 rhetoricotero³ ↓ *rhetorico teros*
 14 hæc ↓ *d.*
 15 junctam ↓ *juncta*
 17 consequentibus ↓ *sequentibus*
 — ne ↓ *neve*
 18 neve ↓ *ne*
 — diducantur ↓ *deducantur*
 28 adstringeret ↓ *adstringere.*
 30 versum atque cantum ↓ *versuum at-*
que cantuum
 — ut et ↓ *ut*
 31 delectatione ↓ *delectationem*
 — satietatem ↓ *suauietatem*
 34 duxerunt ↓ *dixerunt*
 322 2 eam ↓ *etiam*
 3 cadere ↓ *sedere*
 — perfici ↓ *perficere*
 5 ignaroque ↓ *ab ignaroque*
 9 vinxit modis et forma ↓ *junxit forma*
modis et
 — immutatione ↓ *inmutationem*
 11 vagentur ↓ *urgentur*
 18 sunt ↓ *d.*

- p. 1.
 322 19 ex ↓ *d.*
 23 quiddam ↓ *quidam*
 — sic ↓ *d.*
 24 idque ↓ *Iraque*
 — rationem ↓ *orationem*
 25 motum ↓ *ad motum*
 27 ipsa ↓ *ita*
 323 1 dispari motu ↓ *disparēs : motu*
 2 habent ↓ *habet*
 4 excogitari ↓ *cogitari*
 8 in ↓ *in his*
 12 carina ↓ *cavernæ*
 21 posset ↓ *posse*
 26 ita ↓ *est*
 27 nolimus ↓ *nolumus*
 30 est igitur ↓ *esset igitur turbatio :*
 32 frequentem ↓ *frequenter*
 324 2 et ↓ *d.*
 — et ↓ *d.*
 3 invitat ↓ *immutat*
 4 aut ↓ *aut in*
 7 pæon ↓ *pean*
 10 domuerant ↓ *domuerat,*
 11 pæone ↓ *peane*
 12 Est autem pæon ↓ *his autem pæon*
 15 prædicii ↓ *præfidi*
 16 Fannius ↓ *Ennius*
 — Quirites ↓ *queritis*
 17 Hunc ↓ *huc*
 21 spiritu quidem ↓ *spiritus quidem :*
 23 vere ↓ *vera*
 24 aut ↓ *ut*
 — moderetur ↓ *mederetur*
 25 Namque ego ↓ *Nam neque*
 26 facta ↓ *fracta*
 30 dithyrambus ↓ *dyibirambus*
 31 diffusa ↓ *diffuse*
 32 id ↓ *d.*
 33 et ↓ *d.*
 325 1 ponetur ↓ *ponitur*
 3 natura ↓ *naturæ*
 4 ipsâ ↓ *ipse*
 6 et ↓ *ut*
 9 hæc soluta multo ↓ *hic soluto multa*
 10 continuata ↓ *continata*
 11 membra ↓ *verba*
 12 infringitur ↓ *infringuntur*
 23 nos ↓ *ne*
 24 aut horum ↓ *haud horum*
 25 pervaga ↓ *pervagata*
 28 tandem ↓ *jam tamen*
 29 quem ↓ *quemquam*
 31 meo ↓ *uno in eo*
 33 Crassus inquit ↓ *d.*
 34 ornat ac ↓ *ornate*

·VARIÆ LECTIONES.

- p. 1.
 326 1 quanti ↓ *quantum*
 2 rhythmicorum ↓ *ritbimicorum*
 3 vobis ↓ *vobis*
 4 ne insitat ↓ *infflat*
 7 carpenda ↓ *capienda*
 8 vincienda ↓ *inienda*
 9 pæon ↓ *pæan*
 10 inquam ↓ *inqua*
 12 a ↓ *ac*
 13 et præone ↓ *ut pæone*
 14 varie ↓ *varie*
 15 in ↓ *d.*
 16 ratione ↓ *oratione*
 — circuitus ↓ *incircuitus*
 17 aut brevior ↓ *autem brevior*
 19 autem ↓ *e iam*
 20 perfectio ↓ *perpfectio*
 23 prima pauci cernunt ↓ *paucæ: prima cernuntur:*
 26 sunt fere ↓ *fere sunt*
 27 chorios ↓ *chorios*
 29 ei ↓ *et*
 30 efficient ↓ *efficiuntur*
 — audient ↓ *audiunt*
 31 id quod faciemus, ↓ *id faciemus quod*
 32 Antipater ↓ *antipater*
 — probe ↓ *prepe*
 327 1 memoris ↓ *minoris*
 7 sint ↓ *sunt*
 10 tum multo ostendunt ↓ *multum ostenderint*
 16 offensum ↓ *offensus*
 18 Quid? ↓ *Quod*
 23 naturam ↓ *natura*
 30 a ↓ *in*
 328 3 etiam ↓ *d.*
 — cum ↓ *cur*
 5 audere ↓ *audire*
 7 tenebant ↓ *tendebant:*
 13 est et ↓ *est*
 — sed ↓ *et*
 — non ↓ *et non*
 16 illitus ↓ *illius*
 19 putant ↓ *putant*
 20 sic verbis quidem — utatur ↓ *d.*
 23 autem ↓ *autem e iam*
 29 mirabile ↓ *mirabili*
 329 2 rerum que ↓ *rerum*
 — aspectum ↓ *aspectu*
 6 præcisio est; ↓ *percuſſio:*
 10 concinnus ↓ *concinnus*
 13 ratiolis ↓ *orationis*
 — tum ↓ *tamen*
 Tom. 1.

- p. 1.
 329 14 atque huic ↓ *huic*
 15 percontatio ↓ *percontatio*
 20 præmunitio ↓ *premonitio:*
 21 rejeccio ↓ *trajeccio*
 22 imitatio ↓ *mutatio*
 26 lumen ↓ *est lumen*
 — descriptio ↓ *desereto*
 — ad ↓ *et in*
 30 augendi ↓ *agendi*
 32 lætio ↓ *lætio et*
 330 5 positi ↓ *posita*
 7 referuntur ↓ *deseruntur*
 10 imminutio ↓ *inmutatio*
 12 subjecta ↓ *delecta*
 16 relatio ↓ *translatio*
 25 jam ↓ *tam*
 — hæc ↓ *hoc*
 26 est ↓ *d.*
 30 aptum ↓ *actum*
 31 quid ↓ *quod*
 33 orationis unum genus Nam et
 cause capitis ↓ *orationis: nam
 magnum genus et causæ capaces*
 331 1 sermones ↓ *sermo*
 2 disputatio ↓ *disputatio*
 — historia desiderat ↓ *historiæ desiderant*
 4 iudices: frequentes, ↓ *iudices frequentes:*
 — quales ipsi quoque ↓ *quales. Ipsi qui*
 5 debet ↓ *debet*
 9 accommo aram ↓ *accommodatum*
 12 quandoque ↓ *quandoque id*
 13 sunt ↓ *erunt*
 20 Ctesiphontem ↓ *thesphonte*
 22 Ctesiphonte ↓ *thesiphonte*
 26 esse putaret ↓ *fore putarit*
 28 ferretur ↓ *terretur*
 332 3 animi ↓ *eum*
 6 eminentia ↓ *iminentia*
 12 quæque ↓ *quoque*
 14 spiritus ↓ *à spiritus*
 — intermissio ↓ *intermissam:*
 15 sono ↓ *sono:*
 — horum ↓ *d.*
 18 sumat ↓ *aliud*
 20 Impius ↓ *ipse*
 21 Manderem ↓ *mandarem*
 22 protulisti ↓ *perulisti:*
 24 Vincite ↓ *vincit*
 2) Domini paternanne? anne ad Pe-
 litæ ↓ *et domini paternannæ: anne?*
 — illa ↓ *illæ*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
332	31	vidi ↓ <i>videt</i>
	32	vi ↓ <i>d.</i>
		— evitari ↓ <i>vitari</i>
	33	demissum ↓ <i>dimissum</i>
	34	Multi' ↓ <i>multis</i>
333	1	et necem: Quæ ↓ <i>necemque.</i>
	3	sanguen' ↓ <i>sanguine</i>
	4	imminens ↓ <i>si immines</i>
	6	attractum ↓ <i>à terectia tum venit ad-</i> <i>tractatum</i>
	8	miscendum 'st ↓ <i>miscendi est</i>
	10	tenerum ↓ <i>d.</i>
		— hilaratum ↓ <i>hilaritatum</i>
	12	tetulit ↓ <i>te tulit</i>
	13	alteri ↓ <i>ad allaci ajaci</i>
	14	Tum ad ↓ <i>cum</i>
	15	quiddam ↓ <i>quoddam</i>
		— uno ↓ <i>imo</i>
	23	hac ↓ <i>ac</i>
	24	subsequens verba, ↓ <i>subsequens:</i> <i>verba</i>
	27	aut ↓ <i>aut in</i>
	28	Sed ↓ <i>sed si</i>
	33	communicationes ↓ <i>commutationes</i>
	34	contuens ↓ <i>continens</i>
		— Tauriscum ↓ <i>tauris: cum</i>
	35	dixit actorem ↓ <i>dicit auctorem</i>

p.	l.	
334	3	deferamur ↓ <i>deferantur</i>
	7	ut ↓ <i>et</i>
	14	non ↓ <i>non oculorum</i>
	15	Actio, quæ ↓ <i>actioque</i>
	19	deinde ↓ <i>deindeque</i>
	25	in dicendo ↓ <i>d.</i>
	30	Licino ↓ <i>ericino</i>
	31	ad manum ↓ <i>d.</i>
	32	eburneola ↓ <i>eburniola</i>
		— qui flaret ↓ <i>flaretque</i>
335	2	quidem ↓ <i>quidem inquit</i>
		— viros ↓ <i>viros qui</i>
	4	textitur ↓ <i>teritur</i>
		— posteritati ↓ <i>posteritas</i>
	11	agreste ↓ <i>d.</i>
	12	ad firmandam ↓ <i>affirmandum</i>
		— salutare ↓ <i>salutari</i>
	13	inferius ↓ <i>interius</i>
	17	afferet ↓ <i>desert</i>
	18	sensum hujus ↓ <i>Sensus illius</i>
	24	docere ↓ <i>dicere</i>
	31	recte ↓ <i>d.</i>
	32	deesse sentio. Quo ↓ <i>desse: eoque</i>
	33	Non ↓ <i>Tibi</i>
	34	et ↓ <i>d.</i>
336	4	curemus ↓ <i>curemus elati</i>

B R U T U S,

S I V E

DE CLARIS ORATORIBUS.

Edit. Olivet

MS. ↓

p.	l.	
336	17	Augebat ↓ <i>Augebam</i>
337	2	memoriæ ↓ <i>d.</i>
	31	e manibus ↓ <i>et inanibus</i>
		— errore ↓ <i>terrore</i>
338	13	ad me Brutus ↓ <i>Brutus ad me</i>
339	12	mihi ↓ <i>d.</i>
	21	qua ↓ <i>quod</i>
	28	aliquid ↓ <i>d.</i>
	33	neque ↓ <i>neque enim</i>

p.	l.	
340	9	aufurus ↓ <i>aufurum</i>
	12	veterum annalium ↓ <i>rerum natura-</i> <i>lium</i>
	17	incensi ↓ <i>intensi</i>
	22	fuisse ↓ <i>d.</i>
	32	teque ↓ <i>atque</i>
341	9	Etenim dicere ↓ <i>Et dicere enim</i>
	12	aequo ↓ <i>quo</i>
	23	illā ↓ <i>ullā</i>
343	8	non ↓ <i>nulla</i>

VARIÆ LECTIONES.

p.	1.	
343	12	constricta ↓ <i>conscripta</i>
	14	judicant ↓ <i>indicant</i>
	20	cui ↓ <i>quo</i>
	28	is ↓ <i>his</i>
344	9	alta ↓ <i>austra</i>
345	3	emertiri ↓ <i>et montiri</i>
	5	Nam, quem ↓ <i>Namque</i>
	13	in Themistocle ↓ <i>Themistoceli</i>
	28	et jam ↓ <i>etiam</i>
	32	controverſa ↓ <i>controverſa</i>
346	4	affligere ↓ <i>effugere</i>
347	16	memoriam tolleret ↓ <i>memoria tolleretur</i>
	18	item ↓ <i>igitur</i>
	33	Consules ↓ <i>Consulem</i>
348	1	aliquid ↓ <i>d.</i>
	34	cujus ↓ <i>hujus</i>
	35	Cethegum ↓ <i>Cetbegus</i>
349	1	labris ↓ <i>libris</i>
—		ſeſſitaviſſe ↓ <i>ſe ſiaviſſe</i>
	4	h's Conſulibus ↓ <i>is conſul</i>
	26	a plebe ↓ <i>ad plebem</i>
350	3	gracilitates ↓ <i>gracilitatis</i>
	5	eo ↓ <i>et</i>
	24	poſteriorum ↓ <i>poſterum</i>
	26	hanc ↓ <i>quam</i>
	28	Cur nolunt ↓ <i>Cur non</i>
351	4	επιπρος ↓ <i>trojes</i>
	5	σχηματα ↓ <i>ſchemata</i>
—		creber ↓ <i>crebre</i>
	6	et ↓ <i>d.</i>
	16	et jam ↓ <i>etiam</i>
352	23	convivis ↓ <i>conviviis</i>
	25	bellum Punicum ↓ <i>bello Punico</i>
353	6	numeroque ↓ <i>minorque</i>
	13	mortem ↓ <i>morte</i>
	23	Fulvii ↓ <i>ſilium</i>
	26	et ↓ <i>at</i>
354	5	Cotta ↓ <i>Cettæ</i>
	20	quo ↓ <i>quod</i>
	27	Viriati ↓ <i>Viriathi</i>
356	4	oratore ↓ <i>oratione</i>
	8	vis tum ↓ <i>ut iſtum</i>
	10	L. ↓ <i>T.</i>
	15	cum ↓ <i>tum</i>
	20	ex orationibus ↓ <i>exortationibus</i>
	24	appareat ↓ <i>apparet</i>
357	2	contigit ↓ <i>contingit</i>
	16	enim ↓ <i>antem</i>
	20	diſertus. Caiuſque ↓ <i>diſertus gra- enryque</i>
	23	civis ↓ <i>ejus</i>
	26	minor ↓ <i>minus</i>

p.	1.	
359	2	dicendi durior. Is ↓ <i>dicendi: du- rioris</i>
	3	cooptatus ↓ <i>coactus</i>
	6	perſpici ↓ <i>percipi</i>
	14	videtis ↓ <i>videtur</i>
	30	quoad ↓ <i>quo</i>
360	2	commentationibusque ↓ <i>commenda- tionibusque</i>
	6	primus ↓ <i>primo</i>
	32	fregit, vir ↓ <i>fecit. Vir</i>
361	8	verſatus. Erat ↓ <i>verſatus erat</i>
	9	probabilis ↓ <i>probabiles</i> :
	12	ſit ↓ <i>fit</i>
	18	patrocinia ↓ <i>principia</i>
	19	aptum ↓ <i>atum</i>
	25	acta ↓ <i>apte</i>
362	2	jure: doctus ↓ <i>jure doctus</i>
	4	ſed tamen ↓ <i>ſeis tamen eſſe</i>
	7	viro ↓ <i>uno</i>
	11	C. ↓ <i>d.</i>
363	1	ſintque ↓ <i>ſicque</i>
	10	more ſe ↓ <i>mores</i>
	2:	in ↓ <i>ex</i>
364	8	illas ↓ <i>ille</i> :
—		legi ↓ <i>legis</i>
	15	multa dixit ↓ <i>multa: dixit</i>
367	35	non ↓ <i>d.</i>
368	3	oratoris ↓ <i>orationis</i>
	13	quia ↓ <i>qui</i>
	22	vertebat ↓ <i>convertebat</i>
	28	format ↓ <i>firmat</i>
	30	parem ↓ <i>partem</i>
—		anteponbant ↓ <i>interponcbant</i>
370	3	quodam modo: res ſe ↓ <i>quodammodo res, ſed</i>
—		ſic ↓ <i>ſe ſe</i>
	21	quo ↓ <i>et quo</i>
	33	ambigua ↓ <i>ambiguam</i>
	7	diſcendi ↓ <i>dicendi</i>
371	35	multas ↓ <i>multis</i>
375	3	coloniſque ↓ <i>coloniſque</i>
376	3	vendibilis ↓ <i>venerabilis</i>
	34	publicis nihil, in privatis ↓ <i>publicis: nihil privatis,</i>
377	7	nimis ↓ <i>minus</i>
	20	Is ↓ <i>His</i>
	23	eorum ↓ <i>oratorum</i>
378	16	rectum ↓ <i>ruſticum</i>
	19	ſint ↓ <i>ſunt</i>
	6	Tu ↓ <i>Tum</i>
379	3	millium. Et ↓ <i>me illum et</i>
380	28	quid quemadmodum ↓ <i>d.</i>
	34	tum et ↓ <i>tum ita</i>

V A R I Æ L E C T I O N E S .

<p>p. 1. 381 1 qui ↓ <i>Quis esset</i> — qui (<i>cum spatio</i>) 25 contemneret ↓ <i>contencret</i> 33 illo ↓ <i>ille</i> 382 14 quod ↓ <i>quod cum</i> 383 1 omnium ↓ <i>d.</i> 32 scribendis ↓ <i>scriptis</i> 384 6 expetebatur ↓ <i>expellabatur</i> 34 Caii ↓ <i>d.</i> 386 5 enitebat ↓ <i>nitebat</i> 17 oratoris ↓ <i>oratori</i> 388 1 filium ↓ <i>filios</i> 13 omnium post Gracchos ↓ <i>hominum</i> <i>post Graccho</i> 391 27 multo ↓ <i>d.</i> 392 5 iracundiusque ↓ <i>iracundiasque</i> 6 ingenuo ↓ <i>ingenio</i> 19 C. Macer ↓ <i>Cancer</i> 393 20 Stalenus ↓ <i>Staienus</i> 32 secundarius ↓ <i>secundarum</i> 395 1 Cn. ↓ <i>Caius</i> 13 Mihi mehercule inquit ↓ <i>Mibimet</i> <i>bercule</i> — satis ↓ <i>d.</i> 397 4 illis ↓ <i>Gracis</i> 5 solum ↓ <i>d.</i> 15 magis ↓ <i>magnus</i> 398 23 dicas ↓ <i>dicat</i> 400 1 dignitas ↓ <i>gravitas</i> 31 acer nimis ↓ <i>acerrimus</i> 401 15 Cluentio ↓ <i>Cluentio</i></p>	<p>p. 1. 401 22 unquam ↓ <i>a.</i> 29 e ↓ <i>d.</i> 30 accedere ↓ <i>accidere</i> 402 9 contentione ↓ <i>contione</i> 24 aut ↓ <i>in</i> 31 autem ↓ <i>etiam</i> 403 14 testificationes ↓ <i>testificationis</i> 404 12 Quidnam ↓ <i>Quinam</i> — istud ↓ <i>istuc</i> 21 reliqui ↓ <i>aliqui</i> 405 6 deperdebat ↓ <i>deprebendebat</i> 17 oratoris ↓ <i>orationis</i> 406 4 Hegesia. ↓ <i>Egestas</i> 18 Opimium ↓ <i>opimum</i> 410 2 majores ↓ <i>omnes</i> 5 comparabatur ↓ <i>comprobatur</i> 6 quantum in nullo ↓ <i>quanta in viris</i> 411 1 ut ↓ <i>et</i> 6 est ↓ <i>esse</i> 8 oratoris tamen ↓ <i>oratoris tantum</i> 412 8 dilatam ↓ <i>dilatam</i> 31 efferebamur ↓ <i>adferrebamus</i> 413 17 auctum ↓ <i>actum</i> 34 superfluentes ↓ <i>suprafluentes</i> 414 2 deferbuerat ↓ <i>referverat</i> 7 verbis ↓ <i>d.</i> 416 31 quali ↓ <i>qualis</i> 417 32 ominare ↓ <i>o mire</i> 419 2 quid ↓ <i>qui</i> 6 laudabiles ↓ <i>laudibus. Finis</i></p>
--	---

O R A T O R

A D M. B R U T U M .

Edit. Olivet.

MS. ↓

<p>p. 1. 420 18 cui ↓ <i>quo</i> 421 2 Nam ↓ <i>An</i> 8 deterriti ↓ <i>exterriti</i> 16 inter omnes ↓ <i>d.</i> 20 infringatur aut languefcant ↓ <i>infrin-</i> <i>gani, aut languescant</i> 21 praerantibus ↓ <i>praesentibus</i> 26 quid ↓ <i>qui</i></p>	<p>p. 1. 421 32 tantum ↓ <i>tamen</i> 423 22 potest ↓ <i>posse</i> 424 16 neque ↓ <i>atque</i> — laevi ↓ <i>levi</i> 17 et terminata ↓ <i>et tenuis et terminata</i> 19 consulto ↓ <i>inconsulto</i> 23 interjectus ↓ <i>intermedius</i> 25 cinnus ↓ <i>vicinus</i></p>
--	---

VARIÆ LECTIONES.

p.	I.
425	26 prudens ↓ <i>præfens</i>
	32 incedens ↓ <i>incendens</i>
428	6 a ↓ <i>ad</i>
	7 recusantem ↓ (<i>in marg.</i>) <i>recusan-</i> <i>dum</i>
	17 in Græcis ↓ <i>ingratis</i>
430	13 philosphia ↓ <i>philosophiæ</i>
	17 una ↓ <i>unum</i>
431	24 disceat ↓ <i>dicat</i>
	35 oratoris ↓ <i>oratoribus</i>
432	22 scitari ↓ <i>sciscitari</i>
	28 i fecerunt ↓ <i>effecerant</i>
434	9 et mutabit ↓ <i>d.</i>
435	10 vincta ↓ <i>jucta</i>
436	22 igitur ↓ <i>d.</i>
	35 dicamus ↓ <i>dicimus</i>
437	21 elata ↓ <i>relata</i>
438	25 oratori ↓ <i>oratorii</i>
439	6 modo ↓ <i>vero</i>
	12 dominabuntur ↓ <i>dominabitur</i>
440	4 deceret ↓ <i>diceret</i>
	16 immutatione ↓ <i>in utatione</i>
441	2 mirum ↓ <i>nimum</i>
	20 proprium ↓ <i>prepie</i>
442	14 decet ↓ <i>licet</i>
	23 inducuntur ↓ <i>dicuntur</i>
443	20 parrite ↓ <i>parce</i>
	29 disseram ↓ <i>dixeram</i>
444	19 orationibus ↓ <i>oratoribus</i>
	26 semper ↓ <i>sepe</i>
	28 et ↓ <i>jam et</i>
445	14 fluctuantibus ↓ <i>fluctibus</i>
	24 Avito ↓ <i>Habito</i>
446	24 lecturum ↓ <i>locuturum</i>
447	18 cui ↓ <i>cuique</i>
449	18 discenrum ↓ <i>dicendurum</i>
	23 perorationem ↓ <i>per orationem</i>
	31 quidque ↓ <i>quicquid</i>
450	5 explicatæ ↓ <i>expiccare</i>
	12 cloquentia ↓ <i>eloquentiæ</i>
452	28 in ↓ <i>d.</i>
454	7 movebant ↓ <i>non movebant</i>
455	5 oratorum ↓ <i>oratorum contra atque nos</i>
	7 possumus ↓ <i>possumus melius docere</i>
456	24 ut fiat ↓ <i>Est enim quasi</i>
457	13 vocales ↓ <i>voces</i>

p.	I.
457	18 vobis ↓ <i>nobis</i>
458	21 Consilium, augurium, atque extum ↓ <i>Consilium, socii augurium atque extum</i>
459	7 sintque ↓ <i>sint quæ</i>
	11 isdem ↓ <i>idem</i>
	12 eisdem ↓ <i>islem</i>
	— eisdem ↓ <i>isdem us</i>
	13 iisdem ↓ <i>isdem</i>
	27 effecit, extulit, edidit ↓ <i>refecit, re-</i> <i>tulit, reddidit</i>
461	4 reperienda ↓ <i>repetenda</i>
	26 dicimus, ↓ <i>didicimus, sed</i>
	27 legimus ↓ <i>non legimus</i>
462	2 relatio ↓ <i>ratio</i>
	16 Genus ↓ <i>Et genus</i>
	18 hominis ↓ <i>hominibus</i>
	26 parum. — Hoc ↓ <i>Parum hoc</i>
464	16 alia ↓ <i>illa</i>
	30 numerose ↓ <i>numerosa</i>
466	24 eaque ↓ <i>ea quia</i>
	34 attulit ↓ <i>contulit</i>
469	11 ipse ↓ <i>in se</i>
470	3 Pæon ↓ <i>Pæan</i>
	34 nimius is ↓ <i>minus</i>
472	6 audacius — Quod ↓ <i>d.</i>
474	6 quidem ↓ <i>quod</i>
	11 inquirat ↓ <i>acquirat</i>
	— reprehendat ↓ <i>prebendat</i>
475	2 mi ↓ <i>Maree</i>
	19 quæ ↓ <i>quam</i>
476	13 Theodectem ↓ <i>d.</i>
	10 Dochnius ↓ <i>Dochnimus</i>
478	2 spondeos ↓ <i>spondeo</i>
	3 plerumque ↓ <i>perseete</i>
	12 dispondeo ↓ <i>spondius</i>
	15 utriusque ↓ <i>utriusque</i>
479	5 lectissimis ↓ <i>lectissime</i>
	28 ἀπαλαίψους ↓ <i>apalipses</i>
481	8 ex a tis ↓ <i>exactis</i>
	31 iudicio ↓ <i>vito</i>
482	8 spectari, aut audiri ↓ <i>expectare aut</i> <i>audire</i>
	13 verius, quam ↓ <i>et quantum</i>
	16 levissima ↓ <i>nois na</i>
23	impudentiam ↓ <i>imprudenciam, Finis</i>

T O P I C A.

A D C. T R E B A T I U M.

Edit. Olivet.

MSS. B U ρ, ↓

- p. 1.
483 3 ingressos U *aggressos*
+ fatis B ↓ *d.*
— multos ↓ *multo*
5 digniores ↓ *fatis longiores*
8 quæ sunt ↓ *d.*
16 causa B *qua causa*
— quod id tua interesse U *quid mente tua*
— quod B *d.*
23 ignoretur B *ignoraretur*
24 et B *d.*
— debuerunt B *debuerint*
484 4 quadam B *quodam*
4 diutius B *diutius denegare*
5 saepe scripsit. es U *carvisses ↓ saepe carvisses*
7 quam fuerim occupatus U *qui nars fuerim recuperatus*
10 possem B *posse*
— ne si B *nisi*
— veni Veliam β *venit jam*
15 non B *d.*
16 sed jam — accedere B *d.*
18 diligens U *d. & diligens (sed inter lin.)*
20 elaboraverunt U *elaborarunt & laboraverunt*
21 eâ Scientiâ, quam Dialecticam U *eâ Scientiam quam dialecticam & eâ Scientiam, quam Dialecticam*
22 vero B, & *d.*
23 ad B *et ad*
24 totum & *totam*
25 persequi B *prosequi*
29 aliquod B *aliquid*
485 6 quæ & ↓ *d.*
— evolvit id & *evolvitur id ↓ evolvitur*
12 non est B *non*
— aliquod elicitur ↓ *dicitur*
14 lex & ↓ *lex A. l. a Sentia*
— vindicem ↓ *judicem*
— jubeat U *jubet*

- p. 1.
435 15 Locuples enim ↓ *I*
— enim B *is*
16 ære ↓ *asse*
20 ex differentia B *differentia*
21 adjunctis B, & ↓ *conjunctis*
28 *εὐχρησία* B *εὐχρησία*
31 ea & *ei*
486 2 Fabiæ U *Fabiæ quoque*
3 ei viro U *ei uxor*
— viri ρ *d.*
4 ejus & *ejus sint*
5 matrum familias, earum U *matribus familias hæc sunt & ↓ matrum familias, hæc sunt quæ*
8 corruerunt B *corruerint*
9 fecerunt B & *faciunt*
10 non & *d.*
— quam & *quam alium*
11 est B *esse*
14 tabulis U *tabula*
16 Ex & *d.*
21 Prætoris B *populi Romani*
22 dari B *videatur*
23 puerorum & *puerulorum*
25 autem — *antecedentibus B d.*
26 est B, & *fit*
27 tamen B *qm*
— manere nihil & *nihil remanere*
30 connubii jus B *connubius & connubium*
487 3 Repugnat B, & *fugnat*
4 causi. B *rebus*
6 at si quis B, & *sed qui*
7 intecti B *inflectio*
— præstare & *restaurare*
8 ejus B *ejus parietis*
11 effectis & *adfectis*
14 valet, valetat ↓ *non valet, non valetat*
15 reguntur B & *regantur*
17 Item B *ita*
— valet B *valetat*

VARIÆ LECTIONES.

- p. 1.
 487 23 ἀρίστους B atebnas
 25 quod ψ quantum
 28 reperendum B ϵ d.
 30 datur ϵ ad reperendum datur
 31 et tam B etiam
 34 non fatiatum ψ infatiatum
 — Quando U Quoniam
 488 2 perfectumur B pro perfectamur
 — et B vel
 5 sunt B d.
 — prima ϵ d.
 7 tangive B tanquie
 8 cetera B et cetera U d.
 9 Non B Earum autem rerum quæ sunt
 non ϵ Earum autem rerum quæ non
 sunt, non
 12 agnationem B ad agnationem ϵ agni-
 tionem
 14 in intelligentia ϵ intelligentiæ ψ in-
 telligentia
 — notionem ψ rationem
 — argumentando ψ argumentandi
 15 sunt B ϵ est
 22 mancipi ψ mancipii
 25 et B U etiam
 28 sunt B sint
 33 hoc B U bec
 31 sunt B d.
 34 a B d.
 489 2 alicujus B tali ejus
 4 sunt B sint se
 6 servitutum ϵ servitute
 10 est, sive id B est sive
 15 cetera ϵ et cetera
 16 sunt B U d.
 19 ne si B ni si ϵ , ψ nisi
 26 εὐνοίαν B eunoiam
 — πρὸς τὸν υἱὸν B proplepsim
 — dicunt B d.
 27 et ϵ ex
 — formæ B d. ϵ forma
 — enodationis B enotationis
 30 putat B puet
 33 per B d.
 — translationem U translationes
 34 quadam B ϵ aliqua
 490 2 littoibus B liceribus
 4 qua ψ quo
 — eluderet ψ elideret
 6 utens U ϵ en. m. utens
 9 autem B tam ϵ d.
 11 At B Ad
 18 sententiarumque ϵ sententiarumve
 19 est B d.

- p. 1.
 490 23 etiam U enim
 — ex notatione B exnotacione
 24 vocant B appellunt
 27 Itaque ϵ Ita
 34 frana B ϵ frenas
 — cum ψ d.
 491 6 a U d.
 — sunt B d.
 7 et B d.
 — dein B et ea ϵ binc
 9 in B ϵ d.
 10 rediisse B U rediisse
 15 conjugatione B conjunctione
 16 Græci B U ϵ d.
 — εὐλογίαν B sinuzigian
 — notationi B notatione
 17 modo B d.
 19 conjugata ϵ jugata
 20 aquam ϵ in aquam
 21 docetur B U ϵ ducitur
 25 loco B d.
 27 quarum altera B ϵ quorum alterum
 — altera B ϵ alterum
 30 persequare B prosequare
 33 includere B incidere
 34 factum ψ d.
 492 10 appellatur ϵ appelletur
 14 si — est B ϵ (transponit post “ur-
 bis”)
 15 quia fines B fines qui
 16 adigere B adicere ψ adicere
 — possis B possis ex eodem similitudine
 loco
 17 nocet B nocet, non nocet
 20 agens de eo B U d.
 21 heredem B heredes
 23 secundus heres B U ϵ d.
 27 uti B orator. a uti
 31 obligavit ψ non obligavit
 32 mortui B d.
 33 aut B U ut
 — quæ hyperbole ψ ut quod (cum spec-
 tio)
 34 et B d.
 1 in B ϵ d.
 493 — in minimis B ϵ minimis in
 3 similitudinem B similitudinum
 6 solvas B solvoes
 — ita B ϵ item
 — quod aut B quæd
 8 a B ϵ e
 9 sunt U B d.
 — genere B d.
 10 et B U ϵ d.

VARIÆ LECTIONES

- P. 1.
 493 15 adverbs B U *e*, ψ *diversa*
 17 Græce ξ *Græci*
 — Præpositio ξ *Præpositione*
 — privat ξ *privatur*
 18 præpositum ξ *præpositio*
 20 adverbs B ψ *diversa*
 22 velut B *vel*
 24 illa U *alia*
 25 ἀντιμαχικά B ἀντιμαχικά
 — contraria ψ *e contrario*
 — aientibus B U *agentibus*
 26 ut B *d.*
 27 argumento B *in argumento*
 30 scilicet B ξ , ψ *d.*
 — adjungi ψ *adjunxi*
 31 edictio U *edicto prætoris*
 32 testamenti B *testamento*
 494 3 si quis ad eum tale quid B *siquid ad*
 cum quid tale
 4 patiere U *patiare*
 6 putaris B U *putabis*
 8 ne B *neque*
 10 constitutum, ξ , ψ *constitutum*
 11 et B U *d.*
 12 et ξ *d.*
 14 possunt B ξ *possint*
 17 qui — diver us est B ξ *d.*
 18 adjuncta B ξ *conjuncta*
 19 autem ξ *autem hæc*
 21 antecedit B U ξ *sequitur*
 — quamque ξ *quamquam*
 495 5 appellatur B *is appellatur*
 6 his B ξ *ex bis*
 — alia B ξ *unum aut plura sumpseris aut*
 quod alia ψ unum aut plura sump-
 seris,
 9 sunt P ξ *d.*
 15 possidet B U ξ *possedit*
 17 autumas B ξ *astimas*
 — dicis B ξ *d.*
 20 magis B *magis est*
 21 cum B *d.*
 23 nuncupatur ξ *dicitur*
 24 hoc autem — aut illud B *d.*
 quam
 25 uno B *unum (et quam supra lin.)*
 30 negantium B *negantium*
 — est B *d.*
 — autem ξ *autem est*
 33 quo ξ *quibus*
 — dialectica B *dialectice*
 34 ea: U B *hæc*
 496 5 igitur B ξ *enim*
 6 id ξ *d.*

- P. 1.
 496 6 ea B *ea vi*
 7 non habeat B ξ *habes*
 — sed B ξ *et*
 12 materie B ξ *materia*
 — et B *d.*
 14 adjvantia B U ψ *adjvantia*
 28 afferre ψ *auferre*
 30 in ξ *d.*
 32 Utinam ne ξ *d.*
 — securibus — trabes B ξ *a.*
 497 5 ut B ξ *d.*
 — est B ξ *fit*
 6 efficiunt ξ *efficiuntur*
 7 tu ξ *d.*
 9 ut ξ *ut qui*
 19 quæ B *vel ψ et*
 — efficit ψ *efficiuntur*
 20 ea ξ *ut ea*
 22 vel U *d.*
 — vel voluntaria U *d.*
 24 ille subicitur U *illi subicitur*
 25 in U *d.*
 — in U *d.*
 26 perturbaciones U *perturbationem*
 — quæ B U *d.*
 — sint B *sunt*
 498 1 consilio ξ *consilia*
 4 iis B *is ξ d.*
 — bona B *est bona*
 5 ubi vero citam ξ *primus causarum*
 ujus est
 — agere B U *agere oportet ξ agi*
 6 æquius, melius B *ejus, melius, æquius*
 ξ melius, equius
 7 enim B ξ *d.*
 23 ut cæterorum B *uti et eorum*
 25 spectantur ξ *expectantur*
 26 affectio ξ *sunt affecta*
 27 sic ξ , ψ *si*
 — ut plura bona ξ , ψ *plura bona ut*
 30 faciant B *faciunt*
 31 insita ψ *instata*
 499 2 iis B *his*
 7 seipis B *seipsa ψ si ipsa*
 8 quam ψ *quam — (cætera usque ad*
 finem delunt)
 13 Atque ut ξ *d.*
 16 comparantur ξ *comparentur*
 19 At B *ei ita sit*
 20 est B *est par. par id*
 23 orna β , ξ *firmis*
 32 perficiamus B ξ *efficiamus*
 — capimus ξ *concepimus*
 33 Et B *d.*

VARIÆ LECTIONES.

- p. 1:
 499 34 ventura B *eventura*
 500 1 iis B *et d.*
 — recta B *recte*
 3 ergo U *igitur*
 6 qualiscunque *et qualiscunque est*
 8 inest *et est*
 — maxime B *et maxima*
 9 afferant B *afferent*
 16 Sed U *Sed et*
 — rebus U *d.*
 19 aut *et aut si*
 22 tormentis *et tormentisque*
 23 a B *d.*
 24 sunt B *d.*
 28 ad quod B *quo id et quod*
 — ignari *et ignorari*
 29 somnum B *somnium*
 30 Staleno U *Stacio B Stajerio*
 31 rei *et ille rei*
 501 8 excellit B *excellent*
 10 in B *d.*
 15 praesensio B *praesensio*
 23 rentur B *viderentur*
 — quales B *qualis*
 — tales B *talis*
 24 atque in B *d.*
 29 quam B *qua*
 32 sunt B *d.*
 35 nominare U *connominare*
 502 3 aliquo B *aliquos*
 — aut in B *aut*
 13 an sit B *et aut sine*
 14 quale B *quales*
 — primum U *prima*
 — secundum U *secunda*
 15 tertium U *tertia*
 16 partes B *partis*
 19 Sit, necne sit, sic B *Sic, necne sit*
 — Ecquidnam B *Etquidnam*
 — ecquid B *de quid*
 — aequum *et aequum.*
 22 ut cum B *et d.*
 25 autem U *d.*
 30 belluas B *belbas*
 35 Comparete *et Comparete sic*
 503 1 Praeponebant B *Praeponebant*
 4 alterum U *et alterum*
 5 si U *et d.*
 6 et *et et de*
 9 ut si quaeratur B *d.*
 13 Actionis U *Actionis quaestiones B et*
Actiones
 — sunt genera B *et genera*
 14 sedandum B *servandum*
 15 ut cum B *d. et cum*
 24 sunt B *sunt*
 TOM. I.

- p. 1.
 503 24 quos supra diximus B *d.*
 25 sed B *d.*
 29 altero B *de altero*
 32 pertinacia *et pertinacia*
 33 consequentes B *consequentis*
 34 adjunctis B *adjuncti*
 — duobus iis B *isque*
 35 fumuntur B *fumitur*
 504 1 huic rei U *(desunt omnia usque ad*
calcem) et huic res
 2 rei B *et d.*
 3 hujus B *huic*
 5 aliud B *illud*
 6 Ad B *At*
 8 de *et d.*
 9 fugiendoque *et fugiendorum*
 11 cum *et d.*
 — ad B *aut (et ad supra lin.)*
 — vel B *aut*
 12 oratio B *ratio*
 13 colliguntur B *colligentur*
 15 tutionem B *et tributionem*
 17 confirmata B *firmata*
 — rursus aequitas B *aequitas et aequitas*
 30 instituantur *et instruantur*
 — in B *et quae in*
 505 2 oratoris B *oratoris*
 — autem B *autem (cum duobus punctis)*
 4 Latine appelletur *et appellatur Latine*
 — ad repugnandum E *repugnando*
 6 iidem B *idem*
 8 possunt B *possint*
 — possunt B *possint*
 14 affererit B *aut fecerit*
 18 contentio B *conventio*
 20 agitur vocari B *agitur vocari*
 21 haec *et ea*
 23 disceptandis B *disceptandi*
 25 qui *et sed*
 26 legem B *lege*
 27 ut B *et aut*
 30 debeat B *debeant*
 31 possunt B *possint*
 32 scripti B *scripta*
 — scripta *et scriptura*
 506 10 consequitur B *sequitur*
 11 quoniam *et quomodo (sed quomam scrib.*
inter lin.)
 13 amplificationem B *applicationem*
 14 is B *et hic*
 15 sunt B *sunt*
 18 in B *et d.*
 19 cum *et quam (inter lin. cum)*
 21 ne B *d.*
 — quod ad argumentum B *d. (cum*
spatio)

O R A T O R I Æ
P A R T I T I O N E S.
D I A L O G U S.

Edit. Olivet.

MSS. U ↓

- | | |
|--|--|
| <p>p. 1.
507 5 Filius ↓ Cicero.
7 Pater ↓ P.
9 aliquando ↓ aliquando mihi
10 maximis ↓ maxime
15 requiris U requires
23 actio ↓ actus
— comes ↓ communis
508 2 causam U controversam, causam
4 quæret? Pater. Ut inveniet, ↓ quæret, ut inveniat P. T.
12 testimonia. Filius. Quid ↓ testimonia
19 ipsi, ↓ ipsi: tum ex toto, tum partibus
22 pugnancia ↓ repugnancia
— aut U ut
23 aut U causæ aut
34 quidem U tu quidem
509 9 omnem ↓ communem
12 igitur U d.
13 eam genere distingui ↓ tria sunt genera
15 deletetur, aut ↓ qui deletetur audit, aut ut
24 controversiarum ↓ causarum
32 inteximus ↓ interserimus
510 3 quæ ↓ quid
5 hasta ↓ hastas
6 collocata ↓ collocat
30 consonantiora U sonantiora
— graviora U grandiora
511 24 imitatione ↓ ratione
31 lenium U levium
35 crebra crebris ↓ d.
512 4 cum ↓ si
5 invisum ↓ tuum
513 1 quidnam ↓ quid jam tibi
— restat? ↓ restat aliud?</p> | <p>513 9 valet U valet
19 principii primum ↓ principio
26 disceptant ↓ dissentiant
— conjunctionis aut ↓ conjunctionis
514 4 quando ↓ quom
15 assumpta U sumpta
17 Ergo U Primo
19 est ↓ sit
— eaque ↓ ea quæ
20 laudatur ↓ laudantur
20 cœdificati ↓ edificati
515 33 hujus igitur materiæ ↓ hac igitur materia
516 1 subjectæ ↓ subjecta
2 Est U Est enim
20 ex dissimilibus, ↓ et dissimilibus ex partibus
27 jure U in re
28 defenditur ↓ depellendi
517 23 Dirigitur ↓ De re igitur
24 uteretur ↓ monstretur
25 sese U se
518 4 æquonam ↓ hæc quonam
— æquonam loco artis ↓ arte
22 quoniam U quod quoniam
23 sunt U sint
— item ↓ iidem
29 facilius ↓ facilis
519 9 ad augendum U augendis
10 voce ↓ vocis
— vultu U d. ↓ vultus
— gestu ↓ gestus
12 tenenda U ponenda ↓ ponderanda
14 quemque U quæcunque
18 confictio ↓ confictatio
31 liberalitatem ↓ libertatem
34 locus U autem locus
520 5 enucleandum ↓ enudandum</p> |
|--|--|

VARIÆ LECTIONES.

- p. 1.
 520 20 Et U d.
 21 latebit U *lucet* ↓ *non lucebit*
 28 initio U *in initio*
 30 causam U *controverſiam cauſam*
 31 eſt conſultatio ↓ *propoſitum latius*
 32 quædam et ↓ d.
 521 3 necne U *necne ſit*
 — necne U *necne ſit*
 4 natura U *naturane*
 9 aliquid commodum ↓ *aliquam com-*
moditatem
 11 autem U d.
 — cognitionis U *cogitationis*
 20 autem — *quæſi* ↓ d.
 22 ſuperbia U *ſuperbus*
 522 5 tollendo ↓ *deliniendo*
 8 conſultationum ↓ *conſolationum*
 11 aliamne ↓ *alienamne*
 12 eiſdem U *hiſdem*
 15 cauſarum U *controverſiarum earum*
 — genera U *genera et præcepta*
 16 omnino U *admodum*
 523 2 ſine ↓ *quod ſine*
 4 accommodate ↓ *accommodatur*
 5 certa ↓ *reſtata*
 8 ratio ↓ *oratio*
 22 Sed U *Et*
 27 in quibus quidem, quæ U *in primis*
quod quæſi
 524 1 virtus, aut actione ↓ *virtutis aut*
actio
 7 in — commodis ↓ d.
 526 10 permagni intereſt U *permagnum eſt*
 27 aut U *aut in*
 28 quodammodo U d.
 527 31 vi U d. ↓ *re*
 — poſſimus U *poſſumus*
 530 1 dilabantur ↓ *dilaluntur*
- p. 1.
 530 10 illud, quod ↓ *id de quo agitur, ſi*
 — neges ↓ *ſed neges*
 12 arguere U ↓ *arguitur*
 23 non ↓ d.
 — ponitur U ↓ *ponatur*
 531 16 in ejus — Romani U d.
 18 dignitate U *dignitatem*
 22 factum ↓ d.
 532 3 definitionem quidem venit U *diffini-*
cione quidem quod eſtne eciã
 7 ſunt U *ſint*
 17 propoſita ↓ *propoſitum*
 18 quò ↓ *quod*
 533 8 amans ↓ *amens*
 33 His U *His enim*
 534 1 poſſet; ↓ *poſſet; aut ſi a reo dici po-*
terit, id alia ratione commodius eſ-
ſici poſuiſſe: aut non fuiſſe tam a-
mentem:
 6 ponentur U *ponantur*
 17 poſtulatione ut habeantur, cauſam U
poſtulatione non habeatur poſtulationes
non habeantur tamen
 28 eſſe ↓ *eſt*
 — quæſitum ↓ *quæ ſunt*
 32 ſe ↓ *non*
 12 reſellet U *reſellitur*
 535 5 corruptelam ↓ *corruptelam profectam*
 536 5 reſcindere. Nititur U d. (*cum ſpa-*
tio)
 — æquitate U *æquitate, utilitate*
 13 tamen U *enim*
 16 reperiet quæſi ↓ *quæſi repetet*
 27 conſiteatur ↓ *conſultatur*
 537 20 conventum ↓ d.
 538 20 cum ↓ *quemodo*
 539 33 exprimere ↓ *exprimere*

D E
O P T I M O G E N E R E
O R A T O R U M.

Edit. Olivet.

MS. U

p. 1.
540 14 quod U *quo*
541 17 lenitatem U *levitatem*
21 quo U *quo erant*
27 aut U *aut etiam*
28 velit U *malit*
543 5 At U *et*

p. 1.
544 7 tamen U *tum*
— numero U *numerum*
8 sed U *sed et*
12 optim' U *optimus*
29 quia a senatu, in senatu : U *quia*

C O R R I G E N D A.

P. 25. L. 19. propter — 29. 18. incidere — 49. 27. multus — 71. 33. uniuscujusque — 108. 28. obfuisse — 119. 4. accusaretis — 127. 7. adjungimus — 136. 31. sapissime — 224. 3. ambigitur — 230 — 256 — 268. 15. infrequentibus — 318. 22. sphaeram — 327. 12. infixa — 343. 32. Phalereus — 388. 1. auctoritate — 393. 14. illa — 463. 15. quadringenti — 468. 29. Hieronymus —



LL
C5884
1783

Cicero, Marcus Tullius
Opera (1782). Vol.1.

767

DATE

NAME

University of Toronto
Library

DO NOT
REMOVE
THE
CARD
FROM
THIS
POCKET

Acme Library Card Pocket
LOWE-MARTIN CO. LIMITED

